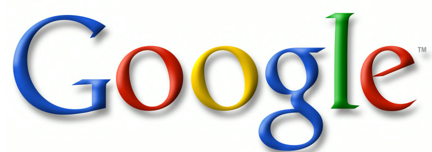

HISTORISK TIDSSKRIFT

UTGIT AV

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

FEMTE RÆKKE

TREDJE BIND

KRISTIANIA
GRØNDAHL & SØNS BOKTRYKKERI
1916

INDHOLD.

Smaastykker:

Litteratur:

Side

GRUNDSPØRSMAALET I 1814

FOREDRAG I DEN NORSKE HISTORISKE FORENING 12. FEBRUAR 1914

AV

HALVDAN KOHT

Det var mange spørsmaal som væltet ind over det norske folket i 1814. Det var spørsmaal om selvstændighet eller lydrike-stilling, om union eller fuld uavhængighet, om enevælde eller konstitutionel styrelse, og om alle de hundre former for den indre styrelsen, om trykkefrihet, religionsfrihet, næringsfrihet, om fordelingen av den utøvende og den lovgivende magt, om det økonomiske, sociale og politiske forhold mellem de ulike samfundsklassene. Det var en vrimmel av store og smaa spørsmaal som med én gang tvang sig frem og krævde øieblikkelig løsning.

Intet under at historieskrivningen er blit staaende noget raadvild overfor hele denne mangfoldighet og vanskelig har kunnet finde enheten i den. Som oftest er selvstændighetsspørsmaalet blit skjøvet i forgrunden; men det blir da ingen nødvendig sammenhæng mellem den nationale politik og grundlovs-arbeidet. Og hvis vegten blir lagt paa spørsmaalet: union eller ikke union? — saa blir motsætningen mellem vaarens og høstens politik skrikende. Jeg tror alle uvilkaarlig har en følelse av at hele striden i 1814 har sterk indre sammenhæng; men den er ikke i tidligere historiske fremstillinger fast formulert.

Jeg har nylig i et offentlig foredrag[1] søkt at eftervise enheten, — søkt at samle alle de ulike spørsmaalene under et stort fælles synspunkt. Jeg har prøvd at gjøre det klart, at striden i 1814 paa punkt efter punkt, i forskjellige former, stod om denne ene sak: folkets suverænitet, udelelig og uavhændelig. Jeg tror, at det ut fra dette synspunkt falder nyt lys over stillingen i mange enkeltspørsmaal; men først og fremst skaper denne opfatning en konsekvens i hele aarets politik, som vi ellers maa savne. Det er ikke en konsekvens, en enhet, som kunstig blir lagt ind i begivenhetene ut fra vor tids tænkemaate. Det er tvertimot en forklaring indenfra, fra tidens egne tanker og aandelige forutsætninger. Den gir forstaaelsen av hvad som virkelig var motsætningen mellem selvstændighetsmænd som Carsten Anker og Georg Sverdrup, mellem liberale som Falsen og Nikolai Wergeland, mellem fædrelandsvenner som Christie og Wedel, — mellem Kiel-freden og Mosse-konventionen, mellem Carl XIII's forfatningstilbud og 17de-mai-grundloven. Overalt er det folkesuveræniteten det spørs om, og overalt er det den som blir sat igjennem. Den er det nye i 1814 og den varige vinding som grundlægger den følgende historie. Den indeslutter i sig baade den nationale og den demokratiske politik.

Meningen med dette foredrag er at prøve denne min synsmaate i enkeltheter, — se om den svarer til virkeligheten, og se i hvad mon den forandrer ældre historikeres fremstilling.

Det første og grundlæggende spørsmaal gjælder vurderingen av det som hændte i februar 1814, — stormandsmøtet paa Eidsvoll og hvad derav fulgte.

---

[1] »Det store i 1814«, holdt i Kristiania folkeakademi 14de januar, trykt i »Samtiden« for mai 1914.

Stillingen var den at Christian Frederik sammen med sine nærmeste raadgivere — Carsten Anker, stiftamtmand Thygeson, biskop Bech, og oberst Sejersted — hadde planlagt at gjøre sin arveret til Norges trone gjældende, efterat den lovlige kongen hadde frasagt sig tronen. Paa den maaten vilde han hævde Norges selvstændighet mot Kielfreden.

Men mot denne planen reiste det sig sterkere og sterkere røster, først og fremst i Trondhjem og Kristiania mellem baade embedsmænd og borgere. Og netop fordi Christian Frederik skjønte, at han kunde ikke være tryg paa enstemmig tilslutning, dersom han proklamerte sig som norsk konge med suveræn magt efter kongeloven, — netop derfor sammenkaldte han stormandsmøtet den 16de februar, saa han kunde faa fast grund at staa paa. Og her var det da at de kraftige forestillinger fra Georg Sverdrup, Rosenkrantz og alle de andre — paa en to-tre mand nær — overtydet ham om at arveretten var et ubrukelig grundlag, — at bare folkeviljen kunde med gyldig hjemmel hævde selvstændigheten og gjøre hans kongedømme lovlig. Han beholdt derfor foreløbig bare den faktiske styrelse, som alt var i hans hænder fordi han var statholder, og rettet en appell til selve folket.

Om denne avgjørelse i Eidsvolls-møtet har Yngvar Nielsen, først i sit store verk om grev Wedel (II 61) og derefter i folkeboken »Norge i 1814« (s. 38—39), fremsat den besynderlige lære at den var et »kompromiss« [1]. Et kompromiss bestaar, som ogsaa professor Nielsen fremhæver, i at avvikende meninger blir bragt i samklang; der er to parter som begge to maa slaa litt av paa sine standpunkter. Og det som efter prof. Nielsen foregik paa Eids-

[1] Paanyt hævdet av samme forfatter i en artikelrække om »Kong Christian Frederik« i »Ørebladet«, paabegyndt 25. febr. 1914.

voll, det var at prinsen paa sin kant gav avkald paa arveretten til Norge, mens de norske stormænd til vederlag paatok sig at skaffe ham den norske trone ved valg.

Jeg kan ikke skjønne andet end at denne kompromiss-teori gaar ut fra aldeles feilagtige forutsætninger, — bygger paa en miskjendelse av de faktisk foreliggende vilkaar. Teorien indebær, at stormændene paa Eidsvoll helst ikke vilde ha hat Christian Frederik til norsk konge, — at de i det minste kunde ha tænkt sig muligheten av at reise Norges selvstændighet uten ham paa tronen. Men efter alt jeg kan se, fins der intet grundlag for en slik paastand. Den eneste mand i møtet som ikke absolut ønsket at binde sig til Christian Frederik, var Peder Anker paa Bogstad; men han kunde heller ikke saa ubetinget kaldes for selvstændighetsven. Alle de andre vilde ha fuld selvstændighet, ingen union med Sverige, og for dem var det ikke et offer, men en vinding, at sikre sig Christian Frederik til konge.

Christian Frederik var i virkeligheten aldeles nødvendig, uundværlig, for den norske selvstændighetsreisning. Han sat med hele centralmyndigheten — baade den civile og den militære — i sin haand; han var den eneste som kunde regne paa uavkortet lydighet hos alle landets embedsmænd. Uten ham vilde det ha været ugjørlig at samle hele landet til oprør mot Kiel-freden. Yngvar Nielsen har (i »Vidar« 1887, s. 641) erklært, at det som hovedsagelig hjalp Christian Frederik til at holde Norge sammen om sig var »den Omstændighed, at den eneste Nordmand, der i dette afgjørende Øieblik kunde have samlet Folket om sig, ikke var i Landet«, og denne mand var grev Herman Wedel. Han har i boken om Wedel (II 51) gjentat, at grev Wedel vilde ha »kunnet fremtræde som Prinsens Rival til den første Plads i dette Land«. Og vi vet at Jacob Aall i et brev til Peder Anker den 31te januar 1814

pekte paa Wedel som Norges fører i forhandlingene med Sverige[1]. Men det var visselig ikke mange som tænkte paa samme maate; for en nøktern betragtning maa det stille sig som en ren umulighet, at folket kunde ha samlet sig om Wedel, og prof. Nielsen har ogsaa selv i et tidligere verk[2] uttalt om Christian Frederik, at »han og ingen anden kunde staa frem som Folkets Fører«.

Men er dette rigtig, da hadde Eidsvolls-møtet intet valg. Det var sikkert nok, at nordmændene kunde ikke greie sig uten Christian Frederik. De kunde risikere, at han slet ikke vilde ta førerskapen i deres reisning, dersom de negtet ham arveretten til riket. Men de løp risikoen. Hvorfor? Fordi det vigtigste av alt for dem var at hævde folkesuveræniteten. Den, og den alene, var det som kunde gi det faste, varige grundlag for selvstændighetsreisningen, — det grundlag som stod, hvor mange konger det saa faldt.

Forutsætningen var selvfølgelig, at Christian Frederik siden skulde bli det selvstændige Norges konge. Men det var en forutsætning som ikke krævde nogen opgivelse, — naturligvis slet ikke hos dem som fra først av hadde tænkt at han med én gang skulde ta kongsnavn (Carsten Anker, biskop Bech, oberst Sejersted, oberstloitnant Haffner), — men ikke hos de fleste av de andre heller.

Den eneste tænkelige grund til at nordmændene ikke skulde ønske sig ham til konge, maatte være at de dermed kunde komme ind i foreningen med Danmark igjen, og det var virkelig mange som mente, at Christian Frederik burde fraskrive sig arveretten til den danske kronen. Men dette gjælder ikke om mændene av 16de februar. For det store flertal av dem stod visselig ikke gjenfor-

---

[1] Aall, Erindringer, 2. Udg., s. 746—747.

[2] Bidrag til Norges Historie i 1814, I 23.

eningen med Danmark som et onde, men tvert imot som en vinding.

Vi kan paastaa dette med fuld visshet om saa fremtrædende en mand som professor Sverdrup; i Riksforsamlingen paa Eidsvoll straks efterpaa kjæmpet han likefrem for at holde veien aapen til dansk-norsk union, og han var desuten en motstander av den indfødsret som vilde stænge danskene ute fra norske embeder; han var dansk gift, hadde levd tyve aar av sit liv i Danmark, og kjendte sig inderlig bunden til dansk kultur.

Endda vissere vet vi om Carsten Anker, at han ønsket Norge og Danmark samlet igjen under Christian Frederik; fra ham har vi en række uttalelser i privatbrev fra aarene forut, som uforbeholdent opstiller dette maal.

Og det som vi vet om disse to, det har vi ret til at slutte os til for en stor del av de andre. Av de 21 mænd som var med i Eidsvolls-motet, var ikke mindre end 8 fødde dansker, — biskop Bech, amtmændene Sommerhielm og Collett, justitiarius Falbe, general Haxthausen, oberst Arenfeldt, oberstløitnant Haffner, og admiral Lütken. Av dem var visstnok Collett paa farssiden av norsk æt, men var opvokset i Danmark, og flyttet ikke til Norge før han var voksen mand. Men saa var det en av de fremste norskfødde, kammerherre Rosenkrantz, som var av dansk æt, — endog bror til selve den danske utenriksministeren, — og han hadde ogsaa levd adskillige aar i Danmark. Og en række av de andre nordmænd paa motet hadde tilbragt en stor del av sit liv i Danmark; det gjælder ikke bare om Sverdrup, men om professor Treschow, amtmand Holst, oberst Sejersted, oberstløitnant Rode og major Brock. En mand som major Brock, som utvilsomt gjorde meget til at faa Christian Frederik bort fra suverænitetstanken, hadde først i 1813 vendt hjem fra Danmark, og han kjendte sig saa knyttet til Christian Frederik, at han igjen forlot

Norge med ham. Vi vet om general Peter Anker, Carsten Ankers bror, at mangeaarig dansk tjeneste ikke hadde gjort ham til nogen ven av dansk styrelse; men hvad han tænkte om en forening med Danmark under Christian Frederik, det vet vi ikke noget om. Og alle de andre kan sikkert kaldes danskvenlige.

De eneste paa møtet som ikke i synderlig grad kan siges at ha danske interesser, er av embedsmændene bare generalauditør Anker Bergh (som forholdsvis faa aar hadde levd i Danmark) og saa de tre forretningsfolk, Peder Anker, Carsten Tank og Jacob Nielsen. Av dem var et par ikke danskvenlige.

Men det kan ikke være det minste tvilsomt, at det store flertal paa møtet gjerne saa Norge igjen forenet med Danmark. De vilde, ogsaa av den grund, med glæde ta Christian Frederik til norsk konge, — naar det bare skede paa grundlag av folkesuveræniteten.

Fra hvilket synspunkt en saa ser paa stormandsmøtet den 16de februar, saa viser det sig, at det eneste striden stod om var dette spørsmaalet om suveræniteten: laa den hos folket eller hos kongen? Og i dette spørsmaalet blev ikke gjort det minste kompromiss. Folkesuveræniteten seiret helt og uavkortet.

Men har en først faat øinene fuldt op for dette, saa faar det avgjørende betydning for opfatningen av alle de følgende begivenheter.

Først og fremst faar folke-eden den 25de februar og paa de følgende bededagene derved sin rette plads i aarets historie. Yngvar Nielsen kalder med fuld ret Christian Frederiks kundgjørelse av 19de februar en »appell til folket«. Men en appell kræver svar, og svaret avgjør saken. Folket blev spurt, om det vilde være selvstændig. Og folket svarte ja. Det var somme som ikke hadde lyst at svare ja, og en kan sige at den form som blev valgt for folke-

avstemningen, la et visst pres paa dem som skulde være med i den. Men det er heller ingen tvil om at det overvældende flertal av folket stemte for selvstændigheten med den største begeistring. Stats- og folkeretlig set, var folkeviljen klart nok uttrykt, og den var det som fra nu var grundlaget for Norges selvstændighetskamp. Folke-eden av 25de februar gjorde for det første Christian Frederiks regentskap lovlig, og satte dernæst den ufravikelige lov for Riksforsamlingens gjerning.

Den nyere historieskrivning har skjøvet denne vigtige avgjørelse noget tilside. Den har talt om en »kirkefest«, en høitidsstund som skapte rørte sind og varme følelser. Samtiden saa noget langt større i det som var gjort, og amtmand Bloms store polemiske skrift om 1814 lægger derfor ogsaa en hovedvegt paa drøftelsen av edens betydning. Det var om denne folkets erklæring at selvstændighetsstriden paa Riksforsamlingen maatte staa.

Det er ganske klart, at om unionspartiet paa Eidsvoll skulde ha ringeste mulighet for at sætte sit program igjennem, saa maatte det faa avgjørelsen av 25de februar til ikke at være nogen avgjørelse; det maatte skyve folkets uttalte vilje til side. Og Nikolai Wergeland, den mest klartænkte av alle unionsvennene, prøvde da ogsaa straks i Riksforsamlingens første forhandlingsmøte den 12. april at slaa fast, at Riksforsamlingen hadde fuld raadighet ogsaa over selvstændighetssporsmaalet, — at den var — som han sa — »i Besiddelse af Nationens Suverænitet«.

Baade Ernst Sars (Norges historie VI. 1, s. 55) og Yngvar Nielsen (Norge i 1814, s. 116) erklærer dette for rigtig tænkt av Wergeland; de bare synes med grev Wedel, at det ikke var opportunt at komme med dette saa braat. Men er sandheten den, at folket den 25de februar hadde forpligtet sig og sine ombudsmænd paa selvstændighets-

saken, saa kan det ikke være ret, at Riksforsamlingen hadde suveræniteten uavkortet. Den repræsenterte visselig folkets suverænitet overfor utlandet og overfor kongemagten, men ikke imot folket selv. Det er en sofisme av Wergeland, naar han av folkets frihet slutter sig til forsamlingens frihet i den mening at den gjør ende paa folkefriheten. Men paa den andre siden er det saa, at skulde han faa rum for sin politik, saa maatte han tilkjende forsamlingen en slik uindskrænket suverænitet; det var nødvendig for unionspartiet, straks fra første stund at hævde denne grundsætning, og det vidner bare om haapløsheten indenfor partiet, at Wergeland saa liten tilslutning fik.

Bent imot Wergelands tale reiste Chr. M. Falsen sit forslag av 18de april, om at Riksforsamlingen, »saasnart Constitutionen er antagen, og Kongen valgt, ansees som hævet«. Atter staar Sars (nævnte verk, s. 58—59) og Yngvar Nielsen (nævnte verk, s. 141 og 154) sammen om at fordømme baade forslaget og den begrundelse det fik. Yngvar Nielsen kalder det en frugt av »kompromis-politikken« av 16de februar, som bare hadde til formaal at faa prinsen valgt til konge; Sars betegner det som en snare for motstanderne. Og begge to synes det er en inkonsekvent tankegang som ligger bak; Sars kalder argumentene for forslaget for »næsten bare fraser«.

Men hvad var tanken? Falsen fremstiller den klart og greit nok i sin lille tale. Han siger kort og godt, at Riksforsamlingen har ikke suveræniteten, men at »den hele Souverainitet er i Folkets Hænder«. D. v. s. selvstændighetsspørsmaalet er avgjort av folket selv; Riksforsamlingens opgave er bare at organisere selvstændigheten. Og akkurat det samme siger Jonas Rein: folket har svoret sin ed, det har villet selvstændigheten, — nu gjælder det bare om at gjennemføre folkeviljen; Riksforsamlingen har ingen ret til at bryte folkets bud.

Det forekommer mig, at dette er ualmindelig konsekvent tale, ja at det er den eneste mulige konsekvens av den selvstændighetspolitik som bygde paa folkesuveræniteten. Falsens forslag var virkelig en frugt av politikken av 16de februar, men ikke i den forstand som Yngvar Nielsen mener; det var ikke prinsen, det var folket, som fik sin ret hævdet i dette forslag. Folkesuveræniteten gjorde sin magt gjældende over selve folkets repræsentanter. Det var en principiel avgjørelse av største rækkevidde.

Det kan med det samme høres svært rimelig, naar unionspartiet indvender, at Riksforsamlingen maa da faa lov at drøfte utenrikspolitikken; slikt er jo bare almen parlamentarisk skik. Men naar vore historieskrivere har ladt sig forføre av logikken i dette, da har de ikke skarpt nok havt for øie selve den historiske virkelighet, — tanken i striden. Hvorfor vilde unionspartiet ha utenrikspolitikken frem i Riksforsamlingen? For at faa et middel til at omstyrte folke-avgjørelsen av 25de februar. Men netop paa dette punkt bygde selvstændighetspartiet sin motstand. Ingen skulde ha lov at rikke folkets vilje.

Og her har vi en motsætning som kommer klart tilsyne ogsaa i grundlovs-arbeidet paa Eidsvoll.

Det er et mistak, naar Sars siger (Norges historie VI. 1, s. 41), at alle de ulike grundlovs-utkastene som kom ind til Riksforsamlingen, for det meste stemmer overens om at hævde folkesuveræniteten. De allerfleste stiller sig paa det motsatte standpunkt. Somme av dem — slike som forslagene fra biskop Bugge, sorenskriver Weidemann, lensmand Lysgaard, overkrigskommissær Sebbelow — bygger likefrem paa kongedømmets suverænitet og vil bare skape trygd imot misbruk. Andre — slike som forslagene fra professor Treschow, sorenskriver Koren, grev Holstein-Holstenborg, professor Schlegel — gaar ut ifra en magtdeling mellem konge og folk, sætter disse to op som side-

ordnede statsmagter. De eneste forslagene som gjør folkesuveræniteten til forfatningens grundlag, er det Adler-Falsen'ske, det Sverdrup-Bergh'ske, Nikolai Wergelands, og et av de anonyme. Men netop disse forslagene var det som blev brukt av konstitutions-komitéen; alle de andre blev uten naade lagt tilside. Falsen, som formand i komitéen, har naturligvis sin store del i dette; men komité-flertallet stod utvilsomt paa hans side, og her var et krav som mer og mer samlet folket. Vi har et eiendommelig vidnesbyrd derom i et par adresser som kom ind fra bønderne paa Østlandet, — en fra et grannelag paa Hedemarken, den andre fra repræsentanter for hele Gudbrandsdalen, — begge adressene aapenbart en frugt av en sammenhængende agitation. Begge to erklærer: »Souverainiteten benegtes.« D. v. s.: den gamle suverænitet av 1661 skal ikke gjælde længer; nu har folket suveræniteten.

De to hoved-motstanderne Falsen og Wergeland hævdet her formelt samme standpunkt, — men med en meget væsentlig forskjel. Falsen stod paa Rousseaus og den franske revolutions grund, en uavhændelig og udelelig folkesuverænitet. Wergeland delte folkesuveræniteten mellem kongen og folkets valgte ombudsmænd. Og dette hadde en vigtig praktisk følge: Wergeland vilde gi kongen et absolut veto. Derom stod det strid i konstitutions-komitéen, og netop de samme mænd som fornegtet folkesuveræniteten i selvstændighetsspørsmaalet, — Wergeland og Wedel, — de bekjæmpet den ogsaa i veto-spørsmaalet. Men atter var det Falsen som vandt; grundloven blev bygget paa folkesuveræniteten[1].

Her er saaledes et greit partiskille som gaar igjennem Riksforsamlingen. Det er derfor ikke helt rigtig, naar Sars

[1] Motsætningen i dette punkt er klart fremstillet av Erik Vullum i hans bok om Christian Magnus Falsen (1881), s. 14—22.

(Norges historie VI. 1, s. 46) erklærer, at det ikke fandtes kløvende dissenser i Riksforsamlingen i de store forfatningsprincipper. Selvfølgelig — saa mange særspørsmaal som her var fremme, saa kunde umulig skillelinjen bli den samme i dem alle; fast avgrænsede partier kunde det derfor ikke bli tale om, — sociale, nationale og aandelige interesser flyttet grænsen alt i ett. Men det viser sig dog, at folkesuveræniteten kunde kløve i baade ytre og indre spørsmaal; naar det galdt om den ubetingede folkemagt, holdt partiskillet sig klart og urokket.

Det beror paa en ren misforstaaelse, naar Sars (nævnte verk, s. 48) paa et enkelt — og meget vigtig — punkt opfatter Wergeland som »vidtgaaende demokrat«, og naar Yngvar Nielsen i et ældre arbeide (Bidrag til Norges Historie i 1814, I 294) paastaar, at »Grev Wedels og hans Venners Standpunkt var et mere vidtgaaende liberalt end Falsens og Sverdrups«. Begge forfatterne støtter sig til Wergelands stemmeretsforslag[1], som synes dem at komme nær ind paa almindelig stemmeret. Det vilde unegtelig være overraskende, om slik en konsekvent bourgeois som Wergeland, som ellers ved alle leiligheter kjæmpet privilegiernes sak mot demokratiet, skulde være saa radikal i stemmeretsspørsmaalet. Og det er heller ikke tilfældet. Det som han foreslog, det minder nærmest om den karikatur av almindelig stemmeret som gjælder i Preussen, eller den som til for faa aar siden raadde i Østrike, — i Preussen en tre-klasse-stemmeret, i Østrike en fem-klasse-stemmeret. Wergeland vilde ha indført en syv-klasse-stemmeret; det var stands-repræsentation, med overmagten sikret for overklassene, det som han foreslog, — ikke noget som har fjerneste virkelig likhet med almindelig stemmeret. At stemmeretten skulde være almindelig for

[1] Historiske Samlinger, III 254—255.

hver klasse, er en helt anden sak; det ændrer ikke det klasse-princip som forslaget var bygget paa. Vi har da ogsaa Wergelands eget ord (Fortrolige Breve, s. 98) for at han syntes grundloven var blit for demokratisk, og for Wedels vedkommende har vi Jacob Aalls klare vidnesbyrd (Erindringer, s. 403) om det samme.

Tildels ialfald staar da selvstændighets- og unionsvenner mot hverandre ogsaa i vigtige grundlovsspørsmaal, og det som som skiller, det princip som motsætningen tilspidser sig om, det er folkesuveræniteten.

Men hele denne sammenhængende strid fra februar til mai i aaret 1814, den fik den allerhøieste betydning for den avgjørelse som kom i oktober og november. Her er et forhold som aldrig har faat sin rette plads i vor historie, og her tror jeg det skal vise sig, at den sammenhængs-tanke jeg har fremhævet, virkelig er frugtbar for forstaaelsen av det som gik for sig.

Saken er simpelt hen den, at det var den folkesuverænitet som var kjæmpet frem om vaaren, i strid først mot Christian Frederik, saa mot Wergeland og Wedel, — det var den som berget Norges selvstændighet om høsten. Hadde Norge reist sit selvstændighetskrav paa noget andet grundlag end folkesuveræniteten, — hadde det latt sig nøie med kongedømmets suverænitet, med Christian Frederiks arveret, — eller hadde det git kongen et absolut veto, — da maatte selvstændigheten ha faldt med Christian Frederiks kongedømmme, og den svenske kongen hadde faat magt over Norges grundlov. Nu var det mulig, at Christian Frederik kunde gli ut av vor historie, uten at selvstændigheten derfor led skaar, og folket blev staaende med den suveræne magt som før.

I dette har vi uttrykket for hvor klokt det var av Riksforsamlingen at vælge Christian Frederik til konge. Sars har nylig (Norges historie VI. 1, s. 70) dømt dette

skridt »saa uklogt og urimeligt, at vi har ondt ved at forstaa, at [selvstændigheds-]partiet kunde vinde majoritet inden rigsforsamlingen paa et saadant program«. Men det var dog for det første den naturlige konsekvens av hele selvstændighetspolitikken at gi landet selvstændighetens fulde utstyr. Og dernæst var det bare paa den maaten, at landet fik en prutningsmon i forhandlingene med Sverige. Det vilde det ikke ha havt, om det skulde ha fulgt Wergelands politik: med sverdet i den ene haand og grundloven i den andre at by Sverige union. Den svenske kongen hadde jo alt paa forhaand tilbudt Norge en grundlov. Det var ikke derom striden stod. Striden stod om hvem som skulde ha magten over grundloven, — om folket skulde ha den delt eller udelt. Her var ikke rum for avslag, her maatte det være enten det ene eller det andre. Og Norge vilde ikke gi op folkets eneraadighet over grundloven. Men det kunde la Christian Frederik falde; han var den prutningsmon, det avslag det kunde gi. Naar Sverige hadde vundet dette, kunde det ikke længer la forhandlingene briste paa spørsmaalet om grundloven.

Men det gik ikke av uten strid. Det som var hovedsaken for nordmændene, det var at hindre, at grundloven blev en kontrakt; for var den først blit en kontrakt, enten det nu var med en konge eller med et andet land, saa var suveræniteten, eneraadigheten, tapt. Netop derfor vilde Carl Johan ha sin kongemagt fastslaat med det samme, forat han skulde staa jevnbyrdig med Stortinget i forhandlingene om grundloven. Og fordi Christie vilde bevare grundloven som folkets frie eiendom, motsatte han sig ethvert kongevalg, før Stortinget av egen magtfuldkommenhet hadde formet grundloven. Det var i virkeligheten netop samme situation som overfor Christian Frederik i februar: skulde folket eller kongen gaa først? Dette var

det spørsmaal som Christie forela for Stortinget den 20de oktober. Spørsmaalet var slet ikke: union eller ikke union? Om det var der faktisk ingen uenighet paa Stortinget; allesammen var klar over at unionen maatte til.

Det gir derfor et forskjøvet billede av det som striden egentlig stod om paa det overordentlige Storting, naar Yngvar Nielsen i sin bok »Norge i 1814« (s. 332—334) bruker to sider til at fortælle om ordskiftet for og imot unionen, ja kalder dette for »det store Hovedsporgsmaal«, og særlig gir plads til et længere referat av Wedels tale for unionen, som jo dog nu nærmest var en trosbekjendelse, ikke et indlæg i en strid, — men derefter avfeier det virkelige stridsspørsmaal med disse linjer: »Endelig voteredes over Spørgsmaalet, om der saa med det samme skulde skrides til Kongevalg. Stemningen var i dette Punkt til en Begyndelse meget delt. Grev Wedel var for, at Kongevalget burde ske med det samme, medens Christie og Motzfeldt vilde have det udsat, indtil Stortinget havde fattet sine Beslutninger om Forandringer i Grundlov. Deres Mening blev tilsidst den seirende.« Ikke et ord om hvad denne avgjørelse indebar! Det var jo dog ikke bare til en begyndelse at meningene her stod mot hverandre; ved selve avstemningen stod det 47 mot 30. Og dette var det endelige nederlag for Wedels politik, — seieren for dem som hele aaret trofast hadde kjæmpet for folkesuveræniteten. Stortinget beholdt eneraadigheten over Norges grundlov, og dermed var retsgrundlaget for Norges selvstændighet berget uskadt gjennem den siste strid, — veien laa aapen frem til 1884 og 1905.

1814 er da det fuldstændige motstykke til 1661. Dengang hette det, at »suveræniteten« blev indført, — kongedømmet tok den fulde og hele suverænitet. I 1814 reiste folket sig og tilegnet sig selv suveræniteten helt og uav-

kortet. Det var en gjennemfort statsomvæltning. Og den store grundsætning som blev reist i vaarens friske veir, den seilet djervt igjennem november-stormene. Den har været magten i vor historie siden.

PAA KONGSVINGER I 1814.

AF

GENERALMAJOR JAC. RÆDER.

(Trykt med bidrag af Professor Dr. Ludvig Daaes Legat.)

Iblandt min faders efterladte papirer har jeg fundet beretninger og udtalelser angaaende stillinger og forhold i og omkring 1814 — nærmest fra Kongsvinger, hvor han tjenstgjorde som ingenieurkaptein i aarene fra 1810 til 1815.

Det har interesseret mig at ordne disse optegnelser og supplere dem med, hvad jeg erindrer af mine forældres fortællinger fra disse deres ungdoms dage. Resultatet er følgende skildring, der kanske vil være af interesse for nutiden som et lidet tilbageblik paa et afsnit af livet her i landet — for 100 aar siden.

Først nogle ord om optegnelsernes forfatter:

Min fader, Johan Christopher Ræder, født 1782, tilbragte størsteparten af sin barndom paa faderens — daværende kaptein, Johan Georg Ræders, eiendomsgaard Næs (nu Aavalsnæs) i Romsdalen.

I 1796 blev han efter datidens skik inden officiersfamilierne sendt til kadetakademiet i Kjøbenhavn, hvorfra han udexamineredes i 1801, og — efter næsten 2 aars pagetjeneste ved Christian d. 7's hof — udnævntes til officier 1802. Fortsatte studier i Kjøbenhavn bragte ham til med udmærkelse at bestaa ingenieur-examen, hvorpaa

han 1805 udnævntes til løitnant i ingenieur-korpset[1] og beordredes til tjenstgjøring ved Rendsborg fæstning. Den her tilbragte tid var i flere henseender interessant og betragtedes af ham selv som nyttige læreaar. Det lykkedes ham ogsaa hurtigt at erhverve sine foresattes velvillie, hvilket snart viste sig i gjerning.

Da Napoleons tropper i 1807 strømmede ind i Spanien for — som det hed — at erobre Gibraltar fra Englænderne, bragte erindringen om den kjæmpemæssige strid, som nogle decennier tidligere var bleven udkjæmpet omkring den gamle fæstnings mure, magterne til at imodese en storartet beleiring, hvor ingenieur- og artilleri-officierer vilde finde meget at se og at lære. Ogsaa Danmark troede at burde lade sig repræsentere dernede og valgte dertil kronprinsens adjutant, Rømmeling og ingenieur-løitnant Ræder.

Det hele blev dog en skuffelse. Et par dage før afreisen sydover kom den engelske gesandt, Jackson til Kiel med Englands ultimatum — krigen stod for døren — turen maatte opgives, og løitnanten fik hænderne fulde med befæstningsarbeider langs kysten til støtte for danskerne under kaperkrigen med England.

I 1808 var Ræder atter i Holstein under ingenieurgeneral Peymann og nu i venskabelig og intim omgang med officiererne af marschal Bernadottes stab[2] — en tid rig paa interessante oplevelser og erfaringer. Forsat til generalkommandoen i Jylland 1809, var det befæstningsarbeiderne paa østkysten, der optog det meste af hans tid. Afgjørende for den unge officiers fremtid blev arbeidet ved Hals Skanse, der dækker indløbet til Limfjorden. Kommandanten, nordmanden major Ole Munch, havde

---

[1] Fælles for Danmark og Norge.

[2] Tildels hertil foranlediget af general Peymann.

nemlig en femtenaarig datter, og inden længe blev de to unge enige om at dele godt og ondt med hinanden.

Kort før jul 1809 udnævntes Ræder til »stabskaptein« og beordredes som saadan til Norge. Paa reisen derop blev »postjagten« under overfarten til Fyen beskudt af to engelske orlogsmænd, men slap dog igjennem uden at blive opbragt, og i januar 1810 satte den unge kaptein atter foden paa norsk grund.

I Christiania blev han meget naadigt modtaget af prins Frederik af Hessen, under hvem han havde tjent i Holstein, og paa Kongsvinger, der nu skulde være hans station, fandt han venlig modtagelse hos den fungerende kommandant, major Stabell, faderens gode ven og krigskammerat fra 1808.

Kongsvinger fæstnings fortifikatoriske udbedring og forstærkning blev nu ingenieur-kapteinens hovedopgave, og til denne helligede han sig med liv og lyst, om det end snart viste sig, at det her var ganske mange vanskeligheder at overvinde.

I »Danmarks Krigs- og Politiske Historie 1807—9« findes følgende beskrivelse af tilstanden: »Paa grændsefæstningen Kongsvinger var brystværnet forfaldent, pallisaderne raadne, souterainerne fulde af vand og uden gulve, briskerne og ildstæderne i grus, lavetterne brøstfældige o. s. v.«

Dette var rigtignok i 1807, og noget blev vel antageligt rettet paa under krigsbegivenhederne i 1808, men meget kan det ikke have været, eftersom oberst de Seue erklærer, at fæstningen umulig kan forsvare sig selv, men maa »dækkes« af den lille feltstyrke i stillingen ved Lier Krigen havde imidlertid fuldt ud vist nødvendigheden af

fæstningens forstærkning, og i 1810 var man kommen saa langt som til planerne for disse arbeider — men heller ikke stort længer.

Det gjaldt altsaa for den nye ingenieur-kaptein først og fremst at studere sine forgjængeres tildels allerede approberede forslag, og det gjorde han ogsaa — men likte dem ikke — og erklærede tilslut efter adskillig korrespondance, at enkelte af dem vare saa feilagtige, at han hverken kunde eller vilde udføre dem. Da det hele gik til endelig afgjørelse i Kjøbenhavn, troede han at styrke sin sag ved et langt, halvprivat og direkte brev til sin ellers meget velvillige øverste chef, oberst Suchow, men fik — som rimeligt var — den besked, at man frabad sig den slags breve — »især naar de ere saa lange« og — »adlyder De ikke ordren, faar De tage følgerne!« Kapteinen var rasende — men adlød. —

I optegnelserne afslutter han themaet med den trostefulde bemærkning:

»Da hr. major D'Aubert — den senere general — i sommeren 1810 blev ansat ved ingenieurfaget, led mine fortifikatoriske forslag for Kongsvinger ikke mere af deslige ukyndigheder, og bleve disse da ogsaa gjerne ordret approberede og strax satte iværk af mig.«

Omendskjønt der i aaret 1810 endnu var fuld fred i Norden, saa var der dog ikke mange meningsberettigede, som vovede at stole trygt paa, at freden vilde blive af lang varighed. Dertil var uroen i Europa for stor, og uveiret trak nordover.

Arbeidet paa Kongsvingers forstærkning dreves derfor med al mulig energi, og fra den lille grændsefæstning rettedes blikket stadigen mod øst. Det var jo derfra ufreden maatte komme, naar stormen engang brød løs. Der er al grund til at tro, at tankerne paa den anden side af grændsen omtrent vare af samme natur — der gjaldt

det at faa rede paa, hvorledes stemningen var i Norge, og hvad der foregik. Intet kunde i saa henseende lettere føre til maalet end personlige besøg — freden bestod jo endnu urokket. Ræder omtaler da ogsaa blandt andet et saadant »venskabeligt besøg« af kommandanten paa Edda skanse, baron Kreutz, svensk artilleriofficier, og tilføier: »hvem jeg da ogsaa besøgte igjen paa Edda Skanse, af hvilken og nærmeste omegn jeg ogsaa ved hjemkomsten forfattede for mig selv et croquis for en mulig kommende krigstid, som da senere just heller ikke udeblev ret længe.«

Kongsvinger skulde altsaa nu være standkvarter for længere tid, og en af den unge kapteins første omsorger blev da her at indrette et hjem, til hvilket han kunde hjemføre den lille frøken, som gik og ventede paa ham nede i Jylland. Et lidet hus med have i Kongsvinger Leir var kjøbt i løbet af sommeren, nu gjaldt det møbler og indretning. Det blev nok altsammen saare beskedent og tarveligt; thi forholdene vare haarde. Reduktionen i pengeværdien tyngede allerede paa alle, men fordringerne rettede sig derefter. Han gjorde, hvad han kunde, og de ældre kammeraters fruer i den lille garnison bistod ham troligen baade med raad og daad.

Da høsten kom, var disse forberedelser saa nogenlunde afsluttede, og fæstningsarbeiderne maatte snart stanse, da frosten var i anmarsch. Andragendet om reisetilladelse til Danmark i november tilligemed giftermaalsansøgning blev da skrevet og indsendt til ingenieur-korpset i Kjøbenhavn, hvor der imidlertid mødte ganske uventede hindringer. Chefen, oberst Suchow, var gammel ungkarl og anseet for ren kvindehader. At hans officierer skulde gifte sig, var ham meget imod, og endog de »virkelige kapteiner« — en grad, som Ræder havde naaet i forsommeren 1810 — fandt han vare altfor unge til at indlade sig paa

saa farlige galskaber. Reisetilladelsen blev nægtet — altsaa: udsættelse indtil videre. En saa frygtelig mulighed maatte naturligvis undviges for enhver pris, og kapteinen strøg afsted til Kristiania for at søge trøst hos kommanderende general, prinsen af Hessen. Der var intet i veien, prinsens adjutant med det slemme navn Gjøssel, var Ræders gode ven fra Holstein, og prinsen selv meget velvillig som altid. Kapteinen var svært fornøiet og skulde reise hjemover igjen, da den kloge d'Aubert som ældre kammerat gjorde ham opmærksom paa, at kom han til Danmark med en permission, der var nægtet af hans chef, vilde denne ikke længere være ham god og kunde rent ud blive hans uven. Dette var visdoms ord — brudgommen indsaa det og drog hjem til Kongsvinger mere nedstemt end nogensinde. Var sorgen stor, saa blev dog glæden større, thi ud i oktober kom meddelelse om, at kongen af Danmark uden særlig ansøgning havde meddelt baade reisepermission og giftetilladelse. Hvorledes dette var bevirket, blev aldrig oplyst.

Inden faa dage var Ræder paa reise sydover med kusk, to egne heste og kaleschevogn, og kom i god behold til Götheborg. Planen var her at faa leiet en større baad, og med den at stikke tilhavs over til Hals skanse. Den mand, hvis hjælp han havde paaregnet hertil, viste sig imidlertid at være fungerende engelsk konsul i stadig forbindelse med en hel del yngre sømænd, der kaldte sig »Amerikanere«, men i virkeligheden vare søofficierer fra udenfor liggende engelske orlogsmænd. En ung dansk mand, som Ræder kjendte fra Jylland, meddelte, at disse herrer vare forargede over, at den danske officier havde vist den dristighed, trods krigstilstanden, at optræde i uniform baade i theatret og andetsteds, og nu havde de ladet sig forlyde med, at de nok skulde knibe ham, saasnart han med sin baad kom udenfor den neutrale svenske

skjærgaard. Dette hørtes ikke urimeligt — kapteinen ombestemte sig, solgte sine heste og drog for at komme fortere frem sydover med skyds.

Efter ankomsten til Kjøbenhavn var det første, som maatte expederes, meldingen hos chefen, og den forestod den unge kaptein som alt andet end behagelig — snuden for det »private, direkte og — lange« brev var endnu i friskt minde, og saa var det reisetilladelsen, som maatte være bleven bevilget mod oberstens villie — hvad vilde han sige til den? Alt gik imidlertid aldeles over forventning godt. Ikke et ondt ord — den ellers saa strenge chef modtog ikke alene sin underordnede paa det venskabeligste, men omfavnede og kyssede ham endog ved ankomsten. Mere kunde da ingen forlange, og det var med lettet hjerte, at kapteinen nu vandrede op til slottet, hvor næste melding skulde aflægges — hos kongen.

Frederik d. 6te var dennegang ligesom altid meget venlig. Faderens fortjenester omtaltes med naadige Ord[1], og det blev en lang audients — »hvori han« — skriver Ræder — »udspurgte mig særdeles meget om alle tilstande i Norge og yttrede blandt andet: Ja, det er ubehageligt — ja sørgeligt, at man har saaledes forsømt alle ting deroppe — saa nu maa alt anskaffes. Om kornpriserne spurgte han ogsaa aldeles specielt og sagde blandt andet: Jeg ønsker hellerikke, at priserne maa blive altfor billige deroppe, saa tilførslerne stanse og nøde mig til at anskaffe alt.«

Fra Kjøbenhavn gik kapteinens reise over Korsør til Hals, hvor han: — atter gladeligen omfavnede sin »gode, elskværdige og blomstrende fæstemø«.

Brylluppet stod den 26. november 1810. Brudgommens 28-aarige fødselsdag. Den 6te december skede afreisen

---

[1] Trangen, Jahren m. m.

til det for den unge hustru ukjendte, med saa megen forventning imødeseede nye fædreland, der skulde blive hende saa kjært, og hvor hun skulde komme til at henleve saa langt et liv med mange glæder, men ogsaa med mange sorger. Faderen og Hals skanse saa hun aldrig mere.

Efter besøg hos slægt og venner paa herregaardene i Jylland og paa Fyen m. m. kom de nygifte til Kjøbenhavn, hvor de boede hos »fruens kjærlige onkel«, Peter Harboe — senere toldkasserer ved Øresund. Endnu i min barndom gik der frasagn om den varme sympati, som den unge frues skjønhed og elskværdige fremtræden overalt vandt paa denne reise, saavel inden hendes egen før lidet kjendte familie, som inden ægtemandens tidligere omgangskreds, men ingen af disse hendes smaa triumfer vakte dog større tilfredshed — og morskab — end den seir, som blev vundet — over »kvindehaderen«, oberst Suchow. Han havde nok hørt rygtet om corpsets nyeste kvindelige rekrut — han ogsaa, og saa begav det sig, beretter kapteinen — »at han en dag sagde, at han vilde hilse paa min kone!« Dette skeede da ogsaa. Den unge frue og hendes meget smukke tante og vertinde, fru Harboe, lagde da an paa »at gjøre sig nette for ham«, og dette lykkedes saa over al forventning godt, at han blev hos dem lige til sent paa aftenen. Stor jubel inden hele bekjendtskabskredsen! —

Efter nogle dages tvungent ophold i Helsingør, hvor de paa grund af isgangen delte skjæbne med kronprinsesse Desirée af Sverige, slap de reisende over Øresund, og efter en ganske besværlig tur paa daarlige veie frem til Norges grændse og til »det lille gode hus« i Kongsvinger Leir, hvor de »konditionerede familier« baade paa

fæstningen og i dens omegn de sidste dage af januar 1811 beredte dem en hjertelig modtagelse.

Saa var man da fremme, og den lille 16aarige frue kunde endelig sætte foden under eget bord og komme til ro efter den lange reise med de mange for hende saa nye og uventede oplevelser. Hvor forandret var ikke alt i det nye hjem fra forholdene i Jylland — og hvor meget nyt og uvant var der ikke at sætte sig ind i! Her var det nok godt at have de venlige kammerat-fruer i baghaanden — de hjalp den fremmede fugl tilrette paa mange maader, og saa var det jo saa, som hun sagde, naar hun i sin alderdom talte om disse sine ungdoms- eller vel rettere barndoms-dage: »Jeg var jo dengang saa ung og saa kraftig.«

Livet var let og muntert deroppe i den lille garnison. Misvæxtaarene vare endnu ikke komne, og de mange militaire, som kom og gik i fæstningen og dens omegn, satte liv i selskabeligheden, saa baller og selskaber var der nok af, om end fordringerne i alle henseender vare saare beskedne. Muntre drikkelag vare heller ingen sjældenhed, men hvad varerne angaar, synes der mere at have været taget hensyn til kvantitet end til kvalitet, og i den retning lader det til undertiden at være præsteret ganske mærkelige ting. Den unge ægtemand bemærker i sine optegnelser, at han — »som gift mand just ikke behøvede altid at tage del i de stundom vel lystige drikkelag, som her fandt sted, og kunde jeg da ogsaa uden at støde nogen altfor meget heller være blandt de første, der svigtede det muntre selskab, end blandt de sidste«.

Befæstningsarbeidet gik stadigt sin gang med fuld kraft og optog — som rimeligt var — det meste af ingenieur-kapteinens interesse og tid. Udpaa sommeren 1811 kom høistkommanderende general, prins Frederik af Hessen for første gang til Kongsvinger, hvor han

logerede hos kommandanten, oberst Krebs, der nu havde afløst major Stabell, som imidlertid forblev boende i »Leiren« som bataljonschef i Akershusiske skarpskytterregiment. Prinsen inspicerede alting — ogsaa fæstningsværkerne meget nøie, og betragtede med interesse og løfte om understøttelse de planer, som kapteinen havde udkastet til fæstningens og omegnens fortifikatoriske forbedring.

Tiderne vare forresten urolige nok, og mangt og meget foregik bag kulisserne, uden at vække videre opsigt hos folk flest. Ingenieurkapteinen paa Kongsvinger var imidlertid altfor vaagen og altfor interesseret for alt, hvad han antog for at være til folkets bedste — til ikke — i alfald i stilhed — at følge, hvad der rørte sig ogsaa under overfladen i landet, og navnlig da i de egne, der laa i nærheden af hans opholdssted. Det er vistnok saa, at meget af, hvad han troede at have faaet fuld rede paa, senere — seet i historiens lys — har vist sig mindre holdbart, men hans mistanker og tro paa svenske intriger m. m. tjener dog til at klargjøre billedet af den tankegang, som i disse bevægede aar rørte sig deroppe paa grænsen.

Den store begivenhed i sidste halvdel af 1811 var den kongelige resolution om oprettelsen af et norsk universitet, et ønske, hvis opfyldelse feiredes med glæde over hele Norges land — og her var Kongsvinger ogsaa med. Ræder beretter, at dette skeede ved — »En theatralsk fest, hvori flere høie embedsmænd medspillede, og hvis sceneri foranstaltedes af mig. Til denne fest vare de mest anseede militaire og civile embedsmænd og proprietairer med familier — ikke alene fra omegnen, men ogsaa fra Sverige — indbudne — og kom ogsaa virkeligen, og opholdt sig i flere dage paa Kongsvinger, hvor vi militaire havde i den anledning bal tre aftener i rad, og stør-

ste munterhed og hygge herskede da her blandt disse tvende nationer.«

Denne universitetsfest, der foregik d. 11te december 1811, mindedes længe som et af glanspunkterne i opholdet paa Kongsvinger af gamle og unge.

Saa kom 1812 — »hungersaaret« fremfor alle de andre misvækstaar — og nøden blev stor baade i hus og i hytte. Fordringerne til livet havde længe været smaa, nu blev der paa mange steder en kamp for livet, der langtfra altid førte til seir. Tilfældet vilde, at ingenieur-kapteinen paa Kongsvinger kom til paa første haand at blive vidne til virkningerne af den frygtelige frostnat, som ødelagde saa mange forhaabninger op igjennem Glommendalen, og som bragte sorg og nød over hele Norges land.

Allerede i 1811 var en høiere ingenieur-officier paa reise opover Østerdalen for at planlægge og lade udføre forskjellige mindre befæstninger, navnlig i Elverum. Ræder skulde have været med, men viste sig at være uundværlig ved fæstningen, saa en anden maatte beordres. »I august 1812« — fortæller han — »kom chefen for ingenieurerne, oberst Ramm, til Kongsvinger for at inspicere fæstningsarbeidet, som han fandt sig meget tilfreds med, og befalede mig at følge med op til Elverum, hvor han vilde inspicere ogsaa de der under arbeide værende anlæg. Afreisen fra Kongsvinger foregik om morgenen d. 25de august, som fulgte paa den sørgelige frostnat, der ødelagde næsten al afgrøde over hele Norge, og vel ogsaa i den største del af Sverige. Sørgende stod almuen overalt, hvor vi kom den dag i Solør og Elverum, og besaa deres forhen saa frodige nu saa falmede afgrøde, hvis ødelæggelse havde uoverskuelige følger under den med England førte søkrig, og som senere vist ogsaa havde stor virkning — endog paa landets politiske begivenheder i 1814.«

Det var navnlig, da det led udover vinteren, at nøden blev mere og mere følbar. Naar man læser beretningerne fra de dage, kan man ikke andet end forbauses over, at det overhovedet kunde gaa, som det gik. Englændernes blokade, der ialfald for en stor del hindrede tilførselen udenfra, reduktionen af pengeværdien, der navnlig tyngede haardt paa alle fastlønnede, — og saa komplet uaar og ualmindelig streng kulde — alt syntes at have sammensvoret sig for at kue den lille norske nations mod og handlekraft. Men — det lykkedes ikke — man holdt kampen oppe, led i stilhed, hjalp hverandre efter fattig leilighed og — slog sig igjennem.

Nød gjør en opfindsom, og mange vare de udveie, der forsøgtes, og som ofte lykkedes over forventning. Medens almuen gnavede paa sit barkebrød, søgte de høiere klasser paa andre maader at holde den yderste nød borte fra hus og hjem. Saaledes ogsaa den lille militairfamilie paa Kongsvinger. Det var omtrent paa denne tid, at Ræder blev eier af en mindre gaard, Trombøl, en mils vei nordenfor fæstningen paa østsiden af Glommen, ligesom han ogsaa kjøbte et lidet jordstykke i »Lejrens« umiddelbare nærhed. Udbyttet af dette jordbrug bidrog ikke lidet til familiens underhold i de haarde aar, og gjorde det endog muligt at være med til at hjælpe dem, som vare værre stillede. Daglig var der en gryde med varm vælling, kogt paa halvfrossen byg eller havre, over ilden i »det gode lille hus,« — hvor den venlige unge frue delte sine tarvelige forraad med de forsultne stakler, der strømmede ind — navnlig fra Eidskogen — for at søge hjælp hos de paa og ved fæstningen bosatte og, som det antoges, bedre stillede familier.

Adskilligt og det meget godt korn erholdtes ogsaa — men rigtignok til en kolossal pris — fra en liden part, som kapteinen havde skaffet sig i et af de smaaskibe, —

eller rettere dæksbaade, der i storm og isgang lurede sig igjennem den engelske blokade, og for hvem det i de mørke vinternætter lykkedes at vedligeholde forbindelsen mellem den norske kyst og Jylland.

Det var altsammen haardt og vanskeligt, men det gik dog — og humøret og haabet om bedre tider holdt sig udmærket oppe i de beskedne hjem.

Inspektionsreisen til Elverum bragte alt andet end tilfredsstillende resultater — forsaavidt angaar dommen over de dersteds planlagte og nu for størstedelen fuldførte fortifikatoriske anlæg. Oberst Ramms opfatning forlyder der intet om, men kapteinen fra Kongsvinger var meget misfornøiet med, hvad han saa, og siger blandt andet: »De til befæstning valgte punkter vare med hensyn til terrainet høist uheldige og med hensyn til befæstningskunstens anvendelse paa det valgte terrain feilagtigt og uhensigtsmæssigt udførte. At detaljere grundene for denne haarde dom hører ikke hid, og vil jeg kun bemærke, at man anvendte senere ret længe ingenieurkaptein Purgan, som var en særdeles dygtig mand i sit fag, til at rette, saa meget som gjørligt, paa flere af de groveste her begaaede feil — f. eks. til at sænke og bortgrave saavidt muligt en stor høi, der ved Terningskansen laa skjult inde i skoven vesten for denne, hvis indre derved ganske og aldeles domineredes i en afstand af 1 à 200 alen, ligesom ogsaa til at formindske noget de store døde vinkler, som til flere sider, men især mod øst, laa næsten i pistolskuds afstand nær skansens værker o. s. v.

Blokhuset ved Houg, der skulde forsvare veien langs Glommens vestre side, vil jeg her ikke videre berøre, men blot bemærke, at Purgans kunst og duelighed ikke paa nogen maade kunde strække til at formindske synderligen de ved valget og udførelsen af alle disse arbeider begaaede store feil.«

For at bevise, at han ingenlunde stod alene med disse »haarde domme«, fortæller Ræder videre: »Da prins Fredrik af Hessen besaa disse anlæg — formentlig i 1813 — og blandt andet spurgte ovennævnte tyske officier, som han kjendte fra Rendsborg: »Was sagen Sie eigentlich von den Anlagen hier?« — saa svarede hr. Purgan efter sin egen fortælling til mig paa sit djærve tyske sprog: »Ach Euere Durchlaucht! das Ganze ist — hol mich der Teufel — Scheiss — und kein Sössling werth!«

»Da Carl Johan — saavidt jeg erindrer i 1816 — havde beseet de samme anlæg, sagde han en dag til mig: Mais mon Dieu — qui a construit les ouvrages auprès d'Elverum? Ils sont tous abomminables« — svarede jeg, som ikke i øieblikket kunde bekvemme mig til at oplyse, hvad sandt var, at det var mine egne foresatte og kammerater, som havde valgt og udført disse anlæg — at det var »quelques officiers du génie, qui sont retournés à Danemarck«. Et svar som prinsen syntes at være meget vel fornøiet med.«

Først efterat aarets grøde høsten 1813 nogenlunde var kommen i hus, begyndte den egentlige hungersnød efterhaanden at aftage, men endnu varede det længe, inden fuldt normale tilstande atter indtraadte, thi hungerens virkninger — almindelig svækkelse, tyfus og andre farsoter — holdt sig endnu længe i de trakter, hvor trykket havde været haardest — saaledes ogsaa i Kongsvingers nærmeste omegn. Nogen væsentlig forøgelse af tilførselen udenfra var heller ikke at spore, thi om end engelskmændenes blokade nu maaske var lidt mindre streng, saa optraadte svenskerne, efterat de havde faaet friere hænder ligeoverfor Rusland, langt kraftigere i Nordsøen end tidligere og bidrog derved ikke lidet til at forøge den norske nations lidelser. — »Det mest forbittrede nationalhad herskede derfor i landet mod svenskerne, som man med rette

eller urette holdt for at være aarsag til disse mangfoldige rædsler, eftersom man vidste, at disse havde forhindret Frederik d. 6te i ligesom andre regenter at faa fred med de allierede — uden paa betingelse af at afstaa sit kjære Norge.«

Høsten og den første del af vinteren 1813 var i det hele en rygternes og uvishedens tid. Man vidste, at store begivenheder foregik ude i Europa, og forudsaa, at ogsaa det høie Nord vilde blive inddraget i de skjæbnesvangre afgjørelser, der forberedtes, men hvad der vilde ske, var endnu fuldkomment uklart for de fleste.

Da meldtes der d. 21. januar 1814 til Kongsvingers kommandant, at en svensk officier var ankommen til forposterne med vigtige og høist foruroligende efterretninger. »Det var,« — fortæller Ræder — »Major Lagerløv, der meldte, at oberstløitnant Rømer havde reist gjennem Sverige og været i hovedkvarteret, Wennersborg, med efterretning om, at Norge var afstaaet til Sverige. Han udbad sig en samtale med kommandanten paa Kongsvinger, men major D'Aubert, som dengang fungerede som kommandant i oberstløitnant Krebs's fravær[1], afslog dette, hvilket i høi grad frapperede den svenske major, som troede man blot behøvede at marschere til Kongsvinger, saa havde man fæstningen.

»Afslaget blev bragt af adjutanten, løitnant Bang, som betydede majoren, der i løitnant Bay's selskab var ankommet til Matrand, at han ei maatte komme nær-

[1] I Grüners »Norske Fæstninger« opføres Krebs som »Interims Kommandant« 1810—11. D'Aubert som »Kommandant« 1811—17.

mere, men skulde afgive de depescher han havde. Major Lagerløv tog da op et uforseglet brev fra oberst Gahn til kommandantskabet paa Vinger, læste indholdet — som ovennævnt — i løitnant Bays og samtlige derværende soldaters nærværelse, forseglede det derpaa og gav det til løitnant Bang, hvilket vist var meget dadelværdigt af løjtnant Bay at have tilladt en saadan ting offentlig bekjendtgjort. Brevets indhold rygtedes nu til alle sider blandt almuen, som foruroligedes meget derover.«

Medens dette budskab om kommende stormfulde tider og store nye begivenheder gik videre paa sin vej til authoriteterne i Christiania, var der i den lille garnison paa grændsen gamle og kjære pligter, der ikke maatte svigtes, saalænge »Tvillingrigernes« Dannebrog endnu vajede over fæstningen. Den »ædle« kong Frederik d. 6tes fødselsdag, 28de januar, skulde feires som vanligt — de fattige bespises — og om aftenen skulde der være bal for officiererne og stedets honoratiores.

Omendskjønt de med major Lagerløv komne slemme efterretninger forlængst vare kjendte, vandt de dog endnu ikke almindelig tiltro. Balgjæsterne samledes, og festen gik sin gang under almindelig munterhed og glæde indtil aftensmaaltidet. Her indtraf imidlertid et lidet tilfælde, som forstyrrede feststemningen. Ræder beretter:

»Da skuddene til kongens skaal skulde afgaa, tændte fængkruddet paa kanonerne ikke rigtigt — formodentlig ved konstablernes uagtsomhed — og skuddene kom ikke alle, som de burde. Da dette skede, medens de mest levende, enthusiastiske hurraraab varede, saa var det ligesom hele forsamlingen ved denne ubetydelige hændelse blev paa engang forstemt — som om den antog denne som et slags varsel om vor gode konges ulykke og om, at hans skaal snart aldrig mere paa denne dag skulde blive druk-

ket her. Vist er det, at alle fra dette øieblik af vare meget forstemte i den øvrige del af natten.

»Først nogle dage senere fik man fra Fredrikshald og Christiania vished om Norges afstaaelse til Sverige.« —

Medens stemningen paa Kongsvinger i de første uger vekslede mellem sorg over, hvad der truede, og forhaabninger om, hvad fremtiden vilde bringe, udviklede begivenhederne sig ganske hurtigt paa andre punkter i riget.

Den 24de januar havde prins Christian Frederik modtaget kong Frederiks sendebud, oberstløitnant Rømer, med baade officielle og fortrolige meddelelser, og et par dage senere atter sendt denne sydover med udtalelser om, hvorledes han opfattede situationen. Paa reisen til Throndhjem bragte major Brock ham nye og fuldkommen klare oplysninger om, hvad der var foregaaet i Hertugdømmerne og i Danmark, og endelig var — visselig ikke uden mangen sjælekamp— den djærve beslutning fattet: at blive i Norge og dele skjæbne med »det trofaste norske folk«.

Paa Eidsvold modtog Prinsen den kgl. proklamation, der løste Norges indvaanere fra troskabs-eden til Frederik den 6te, og her fandt han ved samarbeidet med de 20 »tillidsmænd« den endelige form for sin personlige optræden paa den nye politiske skueplads. I Christiania udstedte han under 19de februar sit aabne brev, der blandt andet indeholder indkaldelsen til den grundlovgivende forsamling, og under samme dato sin »Kundgjørelse til det norske folk«, hvori han opfordrer dette — med en særlig henvendelse til hæren — til at aflægge ed paa at ville hævde Norges selvstændighed.

I slutningen af februar vare disse dokumenter naaede saa langt, at de kunde publiceres paa Kongsvinger. Dette foregik med al den høitidelighed, der kunde opdrives, og beskrives af Ræder saaledes:

»Den 27de februar blev eden for at hævde Norges selvstændighed aflagt paa »Kirkesletten«, hvor samtlige herværende tropper — skarpskytter og skiløbere — samt garnisonen — landværn — var opmarscheret i en firkant.

»Oberstløitnant Krebs og kommandanten, major d'Aubert, med suite stode i midten, og oberstløitnanten oplæste nu de af prinsen og kongen af Danmark udgivne aktstykker, hvorved alle løstes fra deres ed, og bleve igjen bundne ved en ny.

»Da eden var aflagt, fyredes 9 kanonskud af de paa sletten plaserede feltkanoner — og et 3 gange gjentaget hurraraab, hvorved mandskabet svingede med hattene paa bajonetterne, ledsagede af kanontordenen — og holdt oberstløitnanten førend læsningen af hvert aktstykke en lille, kort tale (forfattet af major d'Aubert), som ophøiede det hele ret meget. Derpaa blev ønsker for landets vel og for dets ærede regent, prins Christian Frederik, ledsaget med kanonskud og hurraraab.

»Til middag spiste en stor del officierer hos hr. oberstløitnant von Krebs, hvor skaaler for fædrelandets vel, prinsregentens vel, samt Norges selvstændighed bleve drukket, ledsaget hver med 9 kanonskud, og almen munterhed herskede til den sildigste aften.«

Hvor haabefuldt kapteinen paa Kongsvinger end betragtede udviklingen af den indre politik, og hvormegen huslig lykke han end fandt i sit hjem, saa var der dog alt andet end ro i den unge ægtemands sind. Det var klart, at Norges og Danmarks veie nu — ialfald indtil videre — vilde blive skilte. Hvorledes vilde stillingen da arte sig for ham og hans?

Ræder var nordmand med liv og sjæl — af norsk slægt og — en omstændighed, som han synes selv at have tillagt stor vægt — norsk odelsmand, men — som kommen til verden under forældrenes ophold i Kjøbenhavn — kunde han ikke nægte at være »dansk født«, hvor kort tid af hans barndom der end var tilbragt i Danmark. Det er klart, at sønderrivelsen af alle de baand, der knyttede ham til dette land, hvor 3 af hans brødre allerede tilhørte armeen, og til hvis konge han og hans slægt fra barndommen af følte sig bundne ved personlig hengivenhed — har gaaet ham nær til hjærte og har tynget adskilligt paa hans samvittighed. Nordmand var han imidlertid, og nordmand vilde han være, men rene papirer maatte der til, og derfor indsendte han under 20de april 1814 ansøgning om afsked fra dansk tjeneste — uden endnu at kjende kong Frederiks aabne brev af 18de samme maaned, der selvfølgelig maatte blive bestemmende for andragendets skjæbne. Svaret kom i en kgl. skrivelse til chefen for ingenieur-corpset i Kjøbenhavn saalydende:

»I anledning af den os tilsendte ansøgning fra kaptein v. Ræder tilkjendegive Vi dig, at den ansøgte afsked ej kan bevilges ham, men han haver, som dansk født, at holde sig vort seneste aabne brev efterrettelig; thi i modsat fald udstryges han af officiers-listen.«

I løbet af maj maaned naaede det aabne brev op til Norge og kom til almindelig kundskab. Det vakte uro i manges sind og — som det synes — ogsaa hos den unge familiefader paa Kongsvinger, for hvem hans og hans families usikre stilling nu traadte skarpere frem end nogensinde. Nye tvivl, om hvilken handlemaade var den rigtige, meldte sig — hvad var her pligt og ret?

I sin nød gjorde han nu som i gamle dage nede i Kjøbenhavn under kong Frederiks faderlige regimente — han søgte raad og trøst hos sin konge — nu Chri-

stian Frederik. Til denne sendte han hele korrespondancen med Danmark og ledsagede i den første opbrusning endog denne med en ansøgning om afsked ogsaa fra norsk tjeneste — til mulig afbenyttelse.

At stryges af officiers-listen ansaaes efter datidens opfatning som til en vis grad vanærende, og maatte altsaa for enhver pris undgaaes. Kunde en »hæderlig afsked« fra dansk tjeneste ikke opnaaes, maatte man endog finde sig i en midlertidig opgivelse af stillingen i Norge. Saaledes synes situationen i første øieblik at have stillet sig for ingenieur-kapteinen — senere lærte han at se sagen mere nøgternt. Det hele viser nærmest, hvor vanskeligt mange af den tids officierer havde for at finde sig tilrette i de nye og uvante forhold.

Videre følger fik henvendelsen ikke. Kongens adjutant, major Brock, søgte i en svarskrivelse at berolige sin yngre kamerats betænkeligheder og fandt navnlig, at der hverken kunde eller burde blive tale om nogen afsked fra norsk tjeneste. — »Hvad mig angaar« — siger han — »indbilder jeg mig at tjene Danmark mere her end paa nogetsomhelst sted, saafremt jeg kan bidrage det mindste til, at Sverige ikke kommer i besiddelse af Norge. Først derved er Danmarks selvstændighed uden redning oplost.

»Saavidt det lader sig tænke muligt, vil hans majestæt, kong Christian Frederik hos hans danske majestæt vist interessere sig for de danske officierer, som ere blevne her, og ikke kan jeg se, at Deres velbaarenhed efter Deres fødsel og stilling har nogen særdeles forbindtlighed til at forlade Deres stilling her, thi i en fra svensk indflydelse fremtvunget ordre — imod pligtighed fra en anden side — som ingen saadanne befalinger tillader sig, kan ingen mands samvittighed — hvor pligt dømmes efter ret og uret — ansees bindende.

»Deres velbaarenhed er desuden foreslaaet til et læreembede her ved Landkadet-corpset, og Deres ansøgning om afsked ville ikke kunne ventes bevilget[1].

Jeg hilser Dem med venskab og høiagtelse.

Ladegaardsøen, 11te juni 1814.

Brock.«

Nogle dage senere skriver kongen:

»Til vor ingenieur-kapitain v. Ræder.

Kjære kapitain v. Ræder.

Ved den ed, som De nyligen har aflagt for Norges sag, paalægges Dem forpligtelsen til efter Deres evne at udfægte samme. Den ansøgte afsked kan fortiden ikke bevilges Dem, men i sin tid vil det formedelst den lange tid, udi hvilken De har tjent i Norge, være let at undskylde, at De ikke efterlevede ordren fra Danmark til der at indfinde Dem, medens Norges fred og selvstændighed endnu var at kjæmpe for.

Christian Frederik.

Ladegaards-øen, d. 15de juni 1814.«

Denne kongens udtalelse om, at sagen senere vilde kunne faa en tilfredsstillende løsning, viste sig at være rigtig, thi under 22de august 1815 erholdt Ræder — antagelig ved Christian Frederiks indflydelse — det saa

---

[1] Ræder blev senere udseet til professor ved universitetet i ingeniør-, minør- og bygningsfagene. Borkenstein skulde overtage artillerividenskaberne. Da disse poster i 1817 overførtes til den høiere militaire undervisning, blev han skriftlig antaget som lærer i de nævnte fag. Ved den endelige ordning reduceredes lønningen fra 600 til 400 spd. gagetillæg aarligt, hvilket Ræder nægtede at gaa ind paa, hvorpaa en anden fik posten.

længselsfuldt ønskede afskeds-dokument fra Danmark — affattet i den sædvanlige form — d. e. begyndende med: »At Os elskelig, ædle og velbyrdig o. s. v.« — og endende med: »Under Vor kongelige haand og segl.

Friderik 6.«

Brevene fra Brock og fra kong Christian Frederik afgjorde sagen. Ræder fik ro i sit sind og kunde atter helt og holdent hellige sig til sit arbeide ved fæstningen samt deltage i det liv, som efterhaanden udviklede sig der i egnen.

Der var ganske egne forhold paa grændsen i de dage. Siden september 1813 var man vistnok i krig baade med England og med Sverige, men tillands var endnu intet afgjørende fiendtligt forefaldt. En og anden kurer ankommen og afgaaet — det var omtrent det hele. Den svenske armé stod i Tyskland som del af »nordarméen« under kronprins Carl Johan, og det lod næsten til, at gamle Carl d. 13des regjering i Stockholm ikke i prinsens fravær rigtig vidste, hvad den skulde foretage sig med det ved Kielerfreden erhvervede nye kongerige. Det manglede ikke paa instruktioner fra Tyskland, men det tog en svare tid, inden de virkede.

Da blokaden og det officielt fiendtlige forhold til Sverige stængte Norge ude fra baade forsyning og efterretninger fra den øvrige verden, fandt man paa at forsøge, om det ikke skulde lade sig gjøre at faa luret lidt nyt ud af selve fienden. Om disse forsøg fortæller Ræder blandt andet:

»I haab om at faa korn og gode efterretninger fra Sverige, vedligeholdtes paa prinsens befaling en art venskabelig omgang med de svenske officierer i hele januar, februar, marts og førstningen af april maaned, og snart besøgte vi norske officierer dem — snart de os. De efter-

retninger, man saaledes fik, vare imidlertid ikke af betydning, og da de svenske vare meget fine i omgang, hentede de uden tvivl flere efterretninger af os, end vi af dem.«

Det vil af nedenstaaende beretninger fremgaa, at hverken afholds- eller forbuds-bevægelsen endnu havde faaet videre tag i den militaire verden paa grændsen i 1814. Ja — jeg er bange for, at om nogen dengang var staaet frem og endog bare antydet muligheden af en udvikling i denne retning, som den vi nu ere vidner til, saa vilde han være bleven hilset med en haanlatter fra Nordkap til Lindesnæs og fra Bergen til Kongsvinger.

Skulde nogen af dem, som læser disse linier, forarges over, at en og anden af vore forfædre eller disses venner her optræder i en noget bacchanalsk belysning, saa ved jeg ikke bedre end at henvise til, hvad Runeberg siger om en af deres samtidige — Kulneff:

»Vist är, att i sitt rätta ljus
Var gubben Kulneff god som gull,
Man klandrar, att han tog ett rus —
Det var hans hjertas skull.«

Altsaa: »Da flere af vore officierer havde været indbudne til Edda, saa indbød vore officierer — paa prinsens regning — de svenske officierer at spise med os til aften paa Magnor, søndagen d. 6te marts — og skulde man samles klokken 4 om eftermiddagen.

»Da jeg formedelst forretninger kom sildig — nemlig kl. 6, saa vare alle samlede og temmelig muntre. Vore forposter gik kun til broen ved Midtskov kirke og vare altsaa $1^1/_2$ mil bag Magnor. Vi havde derfor foranstaltet, at patruljer af de ridende jægere og af skarp-

skytterne gik denne aften lige til grændsen. Da de svenske bemærkede, at ridende jægere holdt i gaarden paa Magnor, bleve de ganske urolige og vilde strax hjem, men omsider fik man dem dog beroliget. Man politiserede ei høit, men vel to og to.

»Da jeg kom ind fra kulden, maatte jeg strax drikke dus og broderskab med hr. major Lagerlöv, ingeniør-løitnant og adjutant Kyhlin, og flere skaaler fulgte paa hinanden. Ved bordet gik det temmelig stærkt til med drik. Vi havde vel overlagt ikke at foreslaa nogen fornærmelig skaal, men da alle nu vare temmelig beskjænkede, tog løitnant Norgren af vore skiløbere en bolle med punsch og sagde: »Paa Norges selvstændighed!« — ved hvilke ord han satte bollen for munden af den svenske adjutant og ingeniør-løitnant Kyhlin. Denne skreg nu strax: »Nei — ta mej fa'n, om jag det gör.« Men Norgren gav ham et skubs i hovedet, saa baade mund og skjæg kom dybt ned i punschebollen. Baade han og andre bleve opbragte herover, og havde der været svenske tropper i nærheden, svor flere paa, at vi skulde have undgjældt det. Dog — endelig blev fred igjen tilveiebragt. De fleste svenske officierer laa i slæden saa lange de vare, og lode sig saaledes kjøre tilbage, efterat ømme broderkys vare vexlede [1].«

Naar min fader mange aar efter disse begivenheder oppe i Throndhjem sad sammen med sin ven og fordums krigskammerat, Pritzier Meydell, artilleri-oberstløitnanten, og talte om gamle dage, suppleredes beretningen om drikkelaget paa Magnor undertiden med en anden historie, som jeg ogsaa senere ofte har hørt gjentaget.

---

[1] Mandefaldet har neppe været stort mindre hos nordmændene, men de havde kortere vei hjem.

Den passer unægtelig godt ind i stilen, og jeg skal derfor her fortælle den.

Engelhardt — jeg mindes ikke nu, hviken af brødrene det var — og min fader havde med en god del besvær faaet en svensk major plaseret i en bredslæde, som, forspændt med Engelhardts hvide hoppe, holdt foran indgangsdøren. Engelhardt sprang da tilbage ind i stuen, tog en af punschebollerne fra bordet og bragte den ud til den svenske ven, som han opfordrede til endnu at tage en afskedsslurk. — Paa dette stadium af drikkelaget synes glassene at være bleven betragtede som overflødigheds-artikler. Majoren rejste sig da op i slæden, nikkede til de to venner paa trappen og raabte: »Ja — väl — nu skola vi — ta mej tusan — dricka till mären bli'r svart!« — satte saa bollen for munden og tømte den. Hans saga var vistnok dermed ude for den aften, men Engelhardt paastodes endnu at have været saa flink, at han opfyldte sit tidligere givne løfte: at kjøre den svenske kammerat til Morast og — »de væltede nok ikke saa mange gange enda«.

Fem maaneder senere vækkedes flere af deltagerne i drikkelaget paa Magnor en tidlig morgenstund ved, at de norske kugler helt uventet peb dem om ørene i deres leir paa Matransmoen. Tildels ikke engang fuldt paaklædte, formerede de dog med sædvanlig bravur sine linier og sloges saaledes, at deres norske dusbrødre endnu paa sine gamle dage talte derom med beundring. Først efterat ethvert haab om seir var tabt, retraiten tildels afskaaret, og alt, hvad der ikke var sluppet igjennem med Gahn og Kuylenstjerna, i vild opløsning trængtes omkring Skotterud — hvor svenske infanterister, norske jægere og endel throndhjemmere sloges omkring i skovsnarene paa begge sider af veien, medens baade norskt og og svenskt artilleri spillede paa denne — bleve

mange af de svenske officierer med bajonetten for brystet eller bøssepiben for panden tvunget til at give sig fangne. Blandt disse var da ogsaa den »glade« major fra laget paa Magnor. I næste øieblik følte han sig imidlertid taget i favn af en stor og kraftig norsk officier, som raabte: »Nu er du min — bror! — og nu ska' vi — dricka till mären bli'r svart!« Det var hans kjøresven, Engelhardt, som nok forresten nu med dragen sabel og sort af krudt og af sved ikke saa videre appetitlig ud. Spasen behagede ikke majoren, som fandt, at øieblikket til at skjemte ikke var heldig valgt, men det varede ikke længe, inden de igjen bleve gode venner.

Ræder beretter videre: »Under festen paa Magnor bleve vi alle af major Lagerlöv — fra hr. oberst Gahn — budne til et bal ved Edda d. 12te marts, som forsikkredes at ville blive meget brilliant, da det var i anledning af den med Danmark sluttede fred.

»Vore koner og øvrige fruentimmer samt egnens civile og militaire familier skulde vi fra dem ogsaa bede. Vi lovede dette, samt at vi skulde komme, saafremt det blev os tilladt. Da denne omgang imidlertid ikke syntes os værdt at fortsættes, og anledningen til festen snarere maatte bedrøve og bringe os til fortvivlelse, end glæde os — saa kom ingen af os til dette bal, uden to paa forpost liggende løitnanter, Bay og Øvergaard. De berettede, at alting var der meget brilliant, og at 13 senge havde staaet færdige til de norske damer, som ganske udeblev, undtagen løjtnant Bays søster, der boede paa Magnor tæt ved grændsen. —

»Da oberst Gahn flere gange havde indbudt oberstløitnant Krebs til en samtale, saa reiste denne med prinsens tilladelse d. 15de marts derind, ledsaget af 7 officierer, hvoriblandt ogsaa jeg var. Da vi kom ¼ mil fra Edda, kom en svensk kaptein for at komplimentere

vores hr. oberstløitnant, og efterat have sprunget af hesten og gjort dette, red han foran kanerne. Flittige svenske patrullier paa 3 mand fulgte nu efter hinanden. Officiersvagten ved Norrby paraderede i nye uniformer, og da vi kom til skansen ved Edda, som vi kjørte tæt forbi, stod en mængde mennesker paa begge sider af veien og besaa os. Tropper i uniform syntes at garnere brystværnene i skansen.

»Hr. oberst Gahn sammen med endel meget dannede officierer toge nu imod os og førte os ind i et temmelig simpelt værelse i husene tæt ved Edda, som da var de derværende offcierers spisekvarter, og hvor et brilliant opdækket bord stod færdigt. Beværtningen var meget god, omgangen yderst fin og delikat, og man sporede snart, at disse herrer vare alle af saare god opdragelse. Ved bordet sad jeg imellem hr. oberstløitnant von Essen og major Lagerlöv (senior) og morede mig meget. Med den første, samt med major Lagerlöv (junior) drak jeg dus og broderskab, hvilket før var skeet med major Lagerlöv, senior. Man merkede ellers, hvormeget de i alting søgte at vinde vores fortrolighed. Kl. 7 om aftenen reiste vi derfra og kom om natten kl. 1 hid til Kongsvinger.

»Den svenske oberstløitnant Cederström sad ellers ved bordet paa venstre side af oberstløitnant Krebs, og oberst Gahn paa den høire. Begge vare meget smukke og dannede folk. Efter bordet kom flere til, hvoriblandt en krigskommissair, som sang overmaade smukt.«

Medens livet paa grændsen artede sig paa denne maade, var Eidsvold Værk efterhaanden bleven brændpunktet for de politiske begivenheder inden landet. Rigsforsamlingen var aabnet d. 10. april, og skridt for skridt

foresloges og debatteredes paa den — først de grundlæggende principper, hvorpaa den vordende forfatning skulde hvile, og dernæst dennes enkelte paragrafer. Til den første gruppe hørte selvfølgelig spørgsmaalet om prins Christian Frederiks stilling: enten suverain fyrste, arveberettiget til Norges krone i henhold til Kongeloven — eller konstitutionel monark, valgt af folket. Meningerne herom vare — ialfald i begyndelsen — temmelig delte, saavel inden forsamlingen som udenfor denne, og spørgsmaalet diskutteredes ivrigt inden de forskjellige kredse, idet meningerne, som naturligt var, stærkt paavirkedes af de forhold, der for debattanterne laa nærmest forhaanden.

Paa Kongsvinger var det saaledes — maaske mere end noget andetsteds — de militaire hensyn, som indvirkede paa spørgsmaalets bedømmelse, og ingenieurkapteinen, der var en af de ivrigste i diskussionen, begrunder saaledes sin mening om prinsens optræden paa den rent militaire betragtning, at han strax som suverain vilde kunne gaa angrebsvis ind i Sverige.

Efterat have omtalt den forbittrelse, navnlig hos den mindre vel underrettede del af befolkningen, som efterretningen om Kielerfreden vakte mod Frederik d. 6te, som man syntes havde solgt nordmændene til deres værste fiender for at redde det for ham kjærere Danmark — fortsætter Ræder: »Hvor urigtig denne ide i sig selv var, og hvor overbevist de mere underrettede end var om, at kun den høieste nød her havde gjort udslaget, saa er det vist, at den var meget almindelig, og denne følelse i forbindelse med nationalhadet mod Sverige gjorde, at man kunde have faaet nationen til at udrette, hvad man vilde, saa hvis prins Christian havde — som mange troede, han efter Kongeloven burde have gjort — ladet strax publisere Frederik d. 6tes afstaaelse af Norges suverainitet, og sig selv til Norges suveraine konge

som Christian den 8de — saa havde ingen afslaaet dette, og han havde da baade havt magt og rettighed til strax at gaa ind i Sverige med arméen, leve der paa dette riges bekostning, og i nødsfald, hvis han blev nødt til at trække sig tilbage, da medtage alle fødevarer, heste og kreaturer mod udstedte beviser for modtagelsen og løfte om betaling, naar rigernes fredstilstand tillod opgjørelse.

»Paa denne maade kunde Norge have bevaret sin armé og gjemt sine magasiner til den svenske armés retur fra Tyskland eller ialfald været vel forsynet med proviant, og Norges grændser dertil være bleven omgivet paa mange mil med en svensk ørken[1].

»Prinsens milde karakter, hans agtelse for Frederik den 6te og maaske ogsaa hans kjærlighed til Danmark, som i tilfælde nok var bleven slemt medtaget — var udentvivl aarsag til, at han ikke handlede med al den kraft, hvormed man under deslige politiske omstændigheder bør optræde, og han lod sig nøie med at udstede ordres til tropperne paa grændsen til at modsætte sig feltmarskalk v. Essens tropper, som skulde besætte de norske fæstninger.»

Som bekjendt blev der dog indtil videre intet af den svenske indmarsch. Istedetfor at sende tropper, der langtfra vare tilstede i fornøden mængde, nøiede man sig i Sverige med at forsøge, hvad der kunde udrettes ved skriftlige henvendelser. Den 13de april modtoges der

---

[1] Mærkeligt nok har denne tanke, der under de høist ekstraordinaire forhold i 1814 nok kunde have havt adskilligt for sig, fundet gjenklang i en del fantasterier under overveielserne i 1905. Hvad maaske kunde været klogt og berettiget for det udhungrede Norge i 1814, vilde have været komplet galskab — baade militair og politisk — for Norge i 1905.

saaledes ved forposterne en sending fra oberst Gahn, indeholdende gjenpart af en skrivelse til obersten fra feltmarskalk v. Essen, samt af et brev til denne fra kronprinsen.

Nogen større virkning havde disse skriverier visselig ikke, saameget mere, som der neppe var mange i Norge, som dengang fik fuld rede paa deres indhold.

Endelig var forfatningsarbeidet paa Eidsvold tilendebragt. Christian Frederik valgtes til konge den 17de mai, Grundloven undertegnedes den 18de, prinsen modtog kronen d. 19de, og rigsforsamlingen opløstes den 20de. Den 22de mai holdt den nye konge sit høitidelige indtog i Christiania, modtaget med jubel og enthusiasme af det hele folk.

Det ser mærkeligt — for ikke at sige umuligt — ud, at kongevalget m. m. skulde været bekjendt og feiret paa Kongsvinger allerede samme dag, som det foregik paa Eidsvold, saa her maa vel være en feilskrift eller en forvexling af datoen, men Ræder siger udtrykkelig:

»Den 17de mai om middagen kl. 12 stod garnisonen paa Kongsvinger opmarscheret paa fæstningen, og ved at affyre 3 gange 27 skud forkyndtes landet, at Norge havde faaet en konge. Mellem hvert 27de skud blev der raabt hurra og »Længe leve kongen!« De 4 herværende feltstykker med de 24 ridende jægere holdt paa exercerpladsen i »Leiren« og fyrede ligeledes 27 skud 3 gange. Paa Lier og Aabogen blev der ligeledes skudt med feltkanonerne. Denne kanonade blev hørt indtil Morast, som er en mil inde i Sverige.«

Ved kongevalget var loddet kastet. Norge havde taget sin skjæbne i egen haand. Det gjaldt nu at gjennemføre selvstændighedsarbeidet, og fremfor alt — at forsvare landet. Tanken om nær forestaaende krig med Sverige ogsaa tillands blev almindelig, og snart var der ikke mange af de mere velunderrettede, som endnu vovede at indvugge sig i haabet om, at krigen kunde undgaaes. Kongen selv var — mærkeligt nok — maaske en af de faa, som endnu troede dette muligt, om han endogsaa søgte, med de smaa midler som fandtes, at forberede et landforsvar, som yderste nødmiddel.

Det er ganske mærkeligt, hvor isoleret den unge konge i mange henseender stod — hvor liden hjælp han idethele havde til gjennemførelsen af det store værk, som han havde paataget sig. Han var saaledes ubetinget sin egen udenrigsminister og udførte visselig som saadan et personligt baade stort og dygtigt arbeide. Mindre skikket var han derimod som chef for hæren og øverste krigsherre. Nogen egentlig generalstab fandtes ikke. De to sidste kommanderende generaler, prinserne Christian August og Frederik af Hessen, havde — navnlig den første — været dygtige mænd, der havde gjort, hvad de kunde, for arméen og især vidst at udvikle disciplin og god militair aand i dens rækker, men om noget generalstabsarbeide i nyere forstand eller oplærelse af officierer i dette havde der ikke kunnet være tale. Følgen var, at man nu, med krigen for døren, og løsreven fra Danmark, hvor tilstanden forresten ikke var stort bedre, stod saa temmelig med tomme hænder.

Efter prinsen af Hessens afreise synes oberst Sejersted at være bleven den ledende aand inden armé-styrelsen, og dette blev endmere tilfældet, efterat han i mai 1814 var bleven udnævnt til »tjenstgjørende general-

adjutant for arméen«. Det blev da ogsaa den af ham udarbeidede plan for arméens anvendelse, som antoges til rettesnor under den forventede krig.

Sejersted var en mand med baade theori og praxis. Fra Tyskland og Holstein medbragte han ikke alene adskillig krigserfaring, men ogsaa en blandt de norske officierer i 1814 meget sjælden opøvelse og rutine i stabstjenesten. Tilfældet vilde imidlertid, at han var bleven stærkt paavirket af de dengang meget opsigtsvækkende værker »Taktik der Neueren«, »Lehrsätze des neueren Krieges« m. fl. af Bülow (Berlin 1805), og at hans operationsplan kom til at bære tydelige spor af denne paavirkning. Baade dengang og senere har disse Bülowske theorier fundet mange kritikere, og saaledes gik det ogsaa i Norge. Blandt disse var ingenieurkapteinen paa Kongsvinger en af de første og — ivrigste.

Hvorledes han opfattede forholdet mellem Sejersted og prinsen (senere kongen), fremgaar af nedenstaaende bemærkning: »Denne unge mand (prinsen), der var fremmed i Norge, og som ikke syntes at have tilbørlig tillid til sine egne militaire indsigter, troede mest paa Sejersted og hans beundreres meninger, saa han endog som usagkyndig tilsidesatte sine egne modsatte tanker, idet han fattede en sønlig tillid til oberstløitnant Sejersted, som denne efter min opfatning ikke synes ved dueligbed at have senere retfærdiggjort.«

Først i juli 1814 blev Ræder — »ved en foresats velvilje« — bekjendt med Sejersteds forsvarsplan, kom strax paa det rene med, at den vilde blive uheldbringende — »thi altfor store og indlysende ere de feil, hvoraf den lider, til at de kunne hengaa ustraffede« — og længe varede det ikke, inden han havde færdig et kampskrift til planens modarbeidelse. Fremfor alt var det den gjennemførte defensive tendents, som han fandt forkastelig, der-

næst tilsidesættelsen af fornødent hensyn til terrainet. Paa Tysklands sletter, mente han, gik det maaske an at betragte armeafdelingerne som brikker, der kunde flyttes omkring, som man behager, men i Norge lader dette sig ikke gjøre o. s. v.

Meningen var, at disse bemærkninger skulde indsendes til kongen, hvis adjutant, Brock, Ræders gode ven og, som det synes, i mangt og meget — forsvarsplanen vedkommende — ogsaa meningsfælle — nok kunde bevæges til at forelægge afhandlingen for majestæten. Heraf blev der dog intet. Da den »velvillige foresatte« fik nys om hensigten, standsede han al videre foretagsomhed ved et absolut forbud: Forsvarsplanen var en hemmelighed, som ikke maatte kjendes — langt mindre diskutteres! —

Nu var der imidlertid kommen fart i kapteinens militaire reflexioner. Forbudet maatte naturligvis respekteres, men luft maatte han have, og saa skrev han — »Til Kongen!« en længere opsats, som han — i det paa venstre side af første halvark reglementsmæssige resumé — betegner som — »nogle militaire betragtninger, hvis tendents er at bevise, at egnen omkring Kongsvinger ei behøver (i begyndelsen af en krig) noget bevægeligt troppekorps til sit forsvar. Skulde et troppekorps dog desuagtet findes nyttigt i denne egn, saa gjøres her opmærksom paa manglerne ved positionen paa Lier, og en anden position foreslaaes«.

Dette ganske omfangsrige arbeide, som i flere henseender er af adskillig interesse, blev af adjutanten, major Brock, forsynet med »allerunderdanigste« blyantsnotiser i margen og derpaa forelagt kongen, der synes at have modtaget det med velvillie. Ræder siger nemlig, at han — »havde den glæde, at se afhandlingen vel optaget, og endog erholdt ordre til strax at udføre et og andet af,

hvad i den var berørt«. Nærmere besked om, hvad dette var, faar man imidlertid ikke.

Misbilligelsen af mangt og meget i den Sejersted-ske forsvarsplan var, som ovenfor nævnt, engang for alle afskaaret fra offentlig at komme til udbrud. Privatim er der imidlertid yttringer, som antyde, at man i visse kredse antog, at denne plans udpræget defensive karakter vandt stor sympati hos det — »lille, men fornemme parti« — der allerede længe havde arbeidet for en forening med Sverige, og at dette bidrog sit til at støtte Sejersteds indflydelse paa visse hold. Om dette er andet end et udtryk for den mistænksomhed, som — under de givne forhold jo ikke var urimelig, faar staa derhen. Partimodsætningerne vare allerede forlængst i rask udvikling og fandt snart veien fra diskussionen mand og mand imellem til de repræsentative forsamlinger, som blev naturlige ventiler for de heftige meningsyttringer og varme patriotiske følelser.

Saavel ovenomtalte afhandling som forskjellige andre udtalelser vidne om den tilfredshed, hvormed ingenieurkapteinen paa Kongsvinger vaaren 1814 betragtede de da gjennemførte arbeider til fæstningens krigsberedskab. Nu var det ikke længer saa, at det som i 1808 kunde fremstilles som en nødvendighed at »dække« denne. Nu kunde den — »med egen besætning og fuldstændig udrustning uden noget bevægeligt korps i omegnen — spærre en fiendtlig armé passagen til Christiania paa en saare lang tid — og var i den bjergegn med Glommen til forgrav særdeles vanskelig at beleire«. Med stolthed fortalte han i senere dage, at dette var en sandhed, som — »endog kronprins Carl Johan offentlig erkjendte, da han sidst i november 1814 paa sin hjemreise til Sverige — besaa disse værker og anlæg under

ledsagelse og veiledning af mig som stedets daværende ingenieur-officier«.

Det er ligesom den unge kaptein med tilfredshed imodeser muligheden af en beleiring. — Arbeidet synes ham at være saa godt udført, at fæstningen nu nok skulde bestaa prøven med glans.

Denne følelse af tillid til egen kraft og til en ærefuld gjennemførelse af landets forsvar var ingenlunde indskrænket til den egentlige fæstnings forsvarere — 2 bataljoner infanteri-landværn og en artilleri-afdeling m. m., ca. 1200 mand. — Ogsaa i de troppe-afdelinger, som udover vaaren samledes i Kongsvinger-trakten under oberst Krebs's overkommando, var aanden fortræffelig. Glæden over selvstændighedserklæringen var stor, og begivenhederne i 1808 i friskt minde. — Svensken kunde bare komme, han skulde faa samme modtagelse som dengang!

Baade paa fæstningen og i omegnen var der om vaaren og udover sommeren et muntert liv. Ungdommen vilde more sig, mens den kunde, og der dansedes, kurtiseredes og pokuleredes i disse maaneder mere end nogensinde. »Leiren« — den lille by under fæstningens kanoner — var naturligvis centrum for selskabeligheden, og her spillede de høiere embedsmænds familier, navnlig Krebs's og Stabells — hovedrollen, men paa de store gaarde i den nærmeste omegn gik det ogsaa meget lystigt til. Familierne Engelhardt paa Lier og Bjerkebæk paa Overud synes at have været med til at angive tonen, medens Skinnabøl og Skansgaarden med flere ogsaa nævnes.

Herrerne vare naturligvis ingenlunde alene om dette — damerne vare mindst ligesaa fædrelandssindede og begeistrede som deres mænd. Jeg har ofte hørt min moder med rørelse tale om de varme patriotiske og offervillige følelser, som i disse forventningsfulde maaneder

rørte sig hos de gamle og unge hustruer og mødre, som deroppe paa fæstningen gik og ventede paa, hvad fremtiden vilde bringe — ængstelige for sine kjære, men også stolte over, at disse skulde faa lov til at kjæmpe for fædrelandet — »for arne og hjem«. Det var et liv mellem frygt og haab, thi krigen var jo endnu ikke uundgaaelig, endnu talte efterretningerne fra Christiania om, at der var en mulighed for, at »freden med ære« kunde bevares — og saa sang man:

»Vi hilse dig alle, livsalige fred!
Du viser os himmelen aaben,
Men kommer en fiende og gjør os fortræd,
Da kjække vi gribe til vaaben.
Vi sparer ej krud,
Men skud paa skud,
Vi sende vor fiende dødens bud!«

»— og vi syntes næsten, at vi alt hørte skuddene« — sagde den gamle dame.

— — — —

Udover i juli maaned tyknede den politiske horisont saa meget til, at udfaldet ikke længer var tvivlsomt, og troppebevægelserne viste snart, at de militaire autoriteter nu vare forberedte paa alt.

Spørgsmaalet om, hvor kampen skulde optages, afgjordes ikke helt ud saaledes, som Ræder ønskede. Kongsvinger fæstning kom nemlig ikke fra første stund af til at virke i forsvarets forreste linie, men man bestemte sig til ligesom i 1808 at slaaes i forterrainet og modtage fienden i Lierstillingen. Dette havde imidlertid nu sine gode grunde: ligesaa vist som det er, at en kamp-

beredt fæstning kan sætte en forsvarsstyrke istand til — ved at optage kampen i høide med eller umiddelbart bag fæstningen — at binde en endog mangedobbelt overlegen fiendtlig styrke og hindre dennes videre fremtrængen — ligesaa vist er det, at en hærafdeling ikke af fæstningen maa lade sig hindre i at vælge sin kampplads i forterrainet, naar forholdene ere af den beskaffenhed, at der kan haabes paa seir og fremgang ogsaa uden direkte hjælp af fæstningen. Indirekte vil denne altid yde god støtte, idet den ved at være »in being« letter forsyningerne, og — i tilfælde af uheld — sikrer retraiten, saaledes at det fremskudte korps kan vove langt mere end modstanderen, uden derved at udsætte sig for større nederlag.

Om traditionerne fra 1808 har spillet nogen rolle ved oberst Krebs's valg af Lierstillingen, er ikke godt at sige. Saa meget er ialfald klart, at den ikke nu, saaledes som 6 aar tidligere, blev valgt for at »dække« fæstningen. Den omstændighed, at retraiten i tilfælde af uheld var planlagt at skulle foregaa over Norsbroen, antagelig med eventuel flankestilling bag Vingersøen som maal — viser tilfulde dette. Fæstningen vilde da under de videre operationer have kommet til at spille den rolle, som Ræder i afhandlingen af 11te april 1814 med de sidste erfaringer fra Spanien for øie — fremstiller som mønsterværdig.

Krebs satte sig altsaa i slutningen af juli fast i stillingen ved Lier med forposterne fremskudte mod grænsen. Hans forbindelser paa den anden side af denne lod ham formode, at den styrke, af hvilken han kunde vente at blive angrebet, neppe vilde være hans egen betydelig overlegen, og saa mente han, at fordelene ved stillingen, og den fortræffelige aand inden hans lille brigade, ialfald vilde gjøre partiet lige.

Anfaldet lod ikke vente paa sig. Den 30te juli brød svenskerne ind over grænsen i Smaalehnene, og den 1ste august kom stødet mod forsvarets venstre fløi, idet 10de svenske brigade — 4 bataljoner og et batteri under general Gahn — trængte frem over Magnor, drev de norske forposter ind forbi Eidskog kirke og, efter en kort fægtning samme aften, gik i bivuak paa Matransmoen.

Det er ganske mærkeligt, hvor sparsomme efterretningerne ere om begivenhederne paa denne del af krigsskuepladsen i 1814. De egentlige afgjørelser foregik jo i Smaalehnene, hvor hovedstyrkerne og de to hovedpersoner i det krigspolitiske spil optraadte. Operationerne omkring Kongsvinger vare episoder, der neppe fik nogen direkte indflydelse paa de samtidige historiske afgjørelser, men som dog — da de vare yderst hæderlige for de norske vaaben — visselig indirekte kom til at paavirke begivenhedernes gang. De kastede glans over en del af arméen og dennes førere og bidrog derved væsentlig til at hæve nationalfølelsen og — ialfald tildels — at neutralisere og modvirke det mismod, som de i flere henseender sørgelige efterretninger fra Smaalehnene vare saa egnede til at fremkalde.

Ræder tilhørte under krigsbegivenhederne i visse maader den øverstkommanderendes — oberst Krebs's stab, var saaledes tilstede ved de fleste foreløbige overlægninger og krigsraad, planlagte og udførte de feltværker og andre arbeider, der under operationerne viste sig ønskelige, og kan — som en af de faa blandt de dengang ved Kongsvinger stationerede officierer, der var i besiddelse af en videregaaende militair uddannelse — vistnok ansees for at have havt en vis indflydelse. »Kammerherre« Krebs, artillerikaptain Pritzier Meydell og jægerofficiererne Andreas og Thomas Engelhardt omtales af ham som intime og høit vurderede venner.

Det er derfor naturligt nok, at et privatbrev fra Ræder, dateret Kongsvinger den 28de august 1814, for første gang trykt i »Illustreret Nyhedsblad« for 17de juli 1859 — »efter en fra Danmark efter originalen meddelt afskrift« — saavel af Faye som af Yngvar Nielsen fremhæves som en af hovedkilderne til bedømmelsen af de begivenheder, som gruppere sig om affairerne ved Lier og Matrand.

Foruden dette brev — om hvilket mere siden — findes der imidlertid iblandt Ræders efterladte papirer conceptet til en anden beretning angaaende de samme begivenheder, som væsentlig adskiller sig fra brevet af 28de august ved saagodtsom udelukkende — og tildels mere detailleret — at beskjæftige sig med de egentlige krigsbegivenheder, angaaende hvilke han vel kan siges at have været i ualmindelig grad skikket til at give baade nøiagtige og sagkyndige beretninger.

Dette concept er vistnok ikke dateret, men indholdet viser, at det er skrevet og afsluttet blot ganske faa dage efter de begivenheder, hvorom det handler, og altsaa ligger disse betydeligt nærmere end brevet af 28de august. Glæden og stoltheden over de i Kongsvingertrakten vundne glimrende militaire resultater er endnu fuldkommen ubeskaaret. Efterretningerne fra de øvrige dele af krigsskuepladsen — særlig fra Fredrikstad — ere endnu ikke naaede frem til Kongsvinger, og forfatteren har endnu haab om, at disse efterretninger kunne vise sig at være ligesaa gode som de, han har at bringe.

Fredrikstad kapitulerede d. 4de august kl. 7 eftermiddag, og, da det vel ikke kan antages, at efterretningen har behøvet mere end 3 à 4 dage for at naa frem til Kongsvinger, saa kan man ikke sætte conceptets tilbliven senere end 7de eller 8de august.

Conceptet, der paa enkelte steder er temmelig utydeligt skrevet, og derhos klarligen ikke er gjennemarbeidet med hensyn til stil og udtryksmaade, lyder — uden rettelser — saaledes:

»I haab om gjengjæld iler jeg med at berette eder tildragelserne i denne egn. Den 31te juli meldte vore spioner, at fienden om natten vilde overfalde vore forposter langs grænsen og ophæve dem, da de var pousseret langt frem — f. ex. til Stangnæs, Midtskov o. s. v. Desuden havde nok nogle officierer (som jeg ikke tør nævne) — for bedre at udspionere dem — lovet general Gahn at ville gaa over med deres folk paa deres parti, hvilket alt af disse officierer selv var hertil indmeldt.

»Vore forposter bleve nu averterede, og alle tropper samt Meidell og B—g gik frem over Glommen endnu om aftenen.

»Den 1ste august kl. 2 à 3 rykkede fienden ind over Magnor.

»Planen var nok, at kaptne Engelhardts og Ausens divisioner, samt en division throndhjemmere skulde ligge skjult i et bjerg bag Matrand og komme fienden pludselig i flanken, men nogle jægere skjød for tidligt — de blev opdaget. Fienden, som kom i kolonne, udviklede sig strax for en del »en débandade« — og tog vore folk, som stode færdige at skulle flankere ham, paa en maade i flanken, hvorved han i stormskridt angreb og sprængte alt fra hinanden. Nu trængte fienden frem til Malmer under idelig plafring med vore jægere, som havde samlet sig igjen og gjorde tapper modstand. Men fienden løb stedse i stormskridt mod enhver stilling — selv de stærkeste — og ventede forgjæves paa de af vore tropper, som havde lovet at gaa over til ham. Han vidste ikke, at endel af dem sendte ham de kugler, som kom mod ham.

»Ved Malmer delte fienden sig og rykkede ogsaa op i dalen ved Nessersøen, hvilken dalvei forener sig ved Lier med Kongeveien. Dog — kammerherre Krebs rykkede nu frem med et par divisioner og et par kanoner fra Lier til Kongetorp, hvor fienden standsede og trak sig tilbage over Malmer til Matransmoen, hvor han strax forskansede sig.

»Nogle af os vilde angribe om natten, men man opgav denne idé, da folkene, som næsten alle havde vaaget og marscheret hele natten tilligemed hele dagen, vare meget trætte, og man maatte samle kræfter til næste dag.

»De svenske satte forposter ud ved Malmer, og vi ved Kongetorp. Kammerherre Krebs tilligemed de fleste folk trak tilbage til Lier for at hvile sig og spise. — Mange folk, som havde ligget paa forpost, og den dag just bleve afløste, havde ingen mad, og andre havde mistet sin forsyning.

»Den dag havde vi een død og 3 blesserede. Senere efterretninger af fangerne lader os skjønne, at fienden nok har havt nogle og tyve mand døde og blesserede. Fiendens styrke angaves forskjelligt — dog mente alle, at han var 3000 mand, saa man maatte være denne dag forsigtig.

»Den 2den august. Om natten var alting roligt. Om morgenen kl. 8 gav kanonerne ved Kongetorp signal, at fienden brød frem, og vore folk rykkede — næsten uden at gjøre skud tilbage til Lier — ½ mil fra Kongsvinger — hvor der er en forskanset position.

»Vi parlamenterede for at spionere fienden, og general Gahn bad løitnant Lossius sige Krebs, at han vilde ikke skjule sine planer, og altsaa kunde han vide, at i aften vilde han spise paa Lier.

»Al vor bagage blev nu sendt over Glommen, og her paa Vinger pakkede næsten alle ind og flyttede. Dog

lod jeg dette med min familie bero, da jeg ved, at Glommen er en god formur, og at morsere ei ere saa lette at fremskaffe.

»Kl. 5½ begyndte affairen paa Lier. Fienden rykkede frem »en colonne« — og uagtet 4 kanoner beskjøde ham, — gik han dog raskt frem, deplojerede under Lierbakken lige i vor kanonild, og i stormskridt brød han nu ind paa terrainet, som er mellem Fuskersø og Lille Vingersø, hvor løitnant Rustad og løitnant Ahrentz kommanderede 4 kanoner, og løitnant Kjerulf 2. Løitnant Meydells 2 kanoner flankerede her venstre fløi ved Gumpingrud og kom først senere i ilden.

»Som rasende styrtede fienden mod vore batterier — især mod løjtnant Rustads 2 kanoner, som fiendens 6 kanoner især stærkt beskod, og havde ganske demonteret, hvis de ei havde været dækket af et brystværn. Uagtet al kugle- og kardætsk-ild var fienden dog kommet Rustads batteri nær paa 40 skridt — da man erkjendte, at den anstyrtende fiende maatte tage batteriet. I dette øieblik styrtede 2 divisioner throndhjemmere, som stode i reserve — den ene var kapt. Lieds — under major Dons's befaling paa kammerherre Krebs's ordre — frem med bajonetten uden skydning med hurraraab mod fienden, som saa kastedes tilbage[1].

»Kjerulf skjod paa samme tid det ene kardætskeskud efter det andet, saa fienden strax styrtede tilbage.

»Imidlertid var vor venstre fløi ved Gumpingrud stærkt trængt tilbage, saa centrummet — paa det egentlige Lier nær — kunde tourneres, men nu opmuntredes

---

[1] Ræder tilføier senere, at — »hele eller dog størstedelen af Engelhardts division af Akershusiske Skarpskytter Regiment« ogsaa var med ved bajonetanfaldet.

denne fløi, og da hurraraab nu ogsaa lød fra centrum, styrtede vor venstre fløi sig under hurraraab mod fienden, som løitnant Meydell tappert beskjød i flanken — og under hurrarab og løb — uden skydning — forfulgtes fienden, der nu fløi til alle sider. Dog gav hans kanoner imellem kardætskeskud langs veien mod vore folk, som styrtede efter. Først ½ mil foran Lier ved den af fienden afbrudte bro ved Aabogen stansede folkene, som ingen af de medfølgende officierer til den tid kunde bringe til at staa stille og iagttage forsigtighed.

»Kammerherre Krebs og Meydells kanoner fulgte med paa denne parforcejagt. Fienden tog nu ogsaa position og gjorde ild, dog forfulgte jægerne i fjeldet ham et stykke hinsides Aabogen, men folkene vare meget trætte, hvorfor man opgav at forfølge — skjønt folkene alle vilde efter.

»Forposter bleve nu udsatte, og alle trak sig igjen til Lier.

»Det hele var en ærefuld affaire saavel for folk, som for anfører, thi fienden var ubeskrivelig tapper — ja næsten rasende. Man paastod, at general Gahn havde givet dem meget brændevin før affairen. Havde vi havt cavalleri, var alt artilleri bestemt taget og formodentlig ogsaa de fleste folk. Nu fik vi kun 8 fanger. Vore tropper, som stode bag forskansninger, havde kun 2 døde og 24 mand blesserede, hvoriblandt løitnant, adjutant v. Bang. Fiendens tab maa have været stort — 13 døde og 2 svært blesserede laa læt ved vore forskansninger. Resten kjørte fienden bort. Vi ved nu, at han havde 16 store tospændte vogne med døde og svært blesserede — foruden let blesserede, som nok ligesom vore gik med tilbage. 8 à 10 svenske officierer samt en høi befalende, man saa styrte af en hvid hest, ere døde og blesse-

rede[1]. De svenske døde, som laa paa marken, vare alle stærkt lemlæstede af artilleriilden, de andre vare medtagne.

»Vor høire fløi vestenfor Fuskersøen — gjorde ikke et skud, da ingen svensker kom der[2].

»Den 3die august.

»Da en escadron ventes hid imorgen, saa udsættes angrebet, indtil denne kunde komme med.

»Om eftermiddagen kom der en svensk kaptein som parlamentair med en skrivelse fra kongen af Danmark af 29de mai til kommandanten paa fæstningen om at overgive samme til de svenske. Man gav blot kvittering for at have modtaget denne. Kapteinen førtes til Lier med forbundne øine og angav ei at have været med den foregaaende dag, da han kom med denne skrivelse direkte fra kronprinsen, som nok var blot et paaskud, fordi denne skrivelses ankomst efter affairen syntes helt flau.

»Denne parlamentair var helt stilfærdig og svarede blot kort og koldt — dog ei uhøfligt. — Da han talte med kammerherre Krebs, sagde han, at han havde ei været med igaar, men havde hørt fortælle, at affairen havde været — »myeket hederlig för de norske«. Kl. 7 kom der efterretning fra forposterne, at de svenske — af frygt

---

[1] Dette er senere af Ræder rettet til 133 døde og saarede — »efter deres egne af os erobrede rapporter«.

[2] Af ovenstaaende vil sees, at Krebs's dispositioner i Lierstillingen vare væsentlig forskjellige fra stillingens besættelse i 1808, idet venstre fløi var forlænget til Gompingrud og betydelig forstærket — navnlig ved at den nu flankeredes af Meydells artilleristilling paa høiden. Svenskernes angreb var — naar undtages demonstrationen mod vor høire fløi 1808 — anlagt omtrent som dengang, men stansedes nu ved throndhjemmernes raske stød mod stormkolonnen.

for et angreb til natten — havde forladt landet og gaaet igjen over grænsen.

»Medens affairen varede, var jeg med 100 mand ifærd med at danne ved forhug en position ved Norsbroen[1], hvis vore havde flygtet. Ligeledes var fæstningens lette kanoner, og en del af besætningen sat ved elven, saa retraiten kunde dækkes. Prammene blev lagt til skanserne o. s. v.[2]. Dog — til stor glæde gik alting godt, og fienden beskjæmmet.

»Den aand, der besjæler tropperne, er næsten enthusiastisk. Gid efterretningerne fra Fredrikshald og Fredrikstad, hvor fienden er indbrudt, ligner disse!

»Den 4de august.

»Om eftermiddagen klokken omtrent 4 erholdt oberst Krebs kongens ordre til at angribe og slaa fienden, til at erobre Eddas skanse eller omgaa og maskere den og at rykke ind i Sverige og allarmere den ved — ? — — fiende i ryggen.

»Man havde nu ogsaa faaet efterretning om, at fienden ei har forladt landet, men stod endnu ved Matrand, hvorfor en kombineret attakke blev foreslaaet og befalet til at udføres den følgende nat.

»Operationsplanen[3] hertil var den, at 1000 mand, hvoriblandt en del throndhjemmere, skulde under major Dons's befaling over Pramhus rykke frem paa en bjergsti og komme ned ved Skotterud, hvor de tvende

---

[1] Denne bro er over Norselven, gennem hvilken Vingersøen løber ud i Glommen.

[2] Den ene skanse laa ved Norsbroen mellem denne og Glommen, den anden paa Glommens vestre bred paa Traastadjordet.

[3] I Brevet af 28 august tilføier Ræder — »hvortil jeg ogsaa var raadgiver«.

veie, som føre til Sverige, stode sammen, og hvor man af spioner vidste, at fiendens samtlige bagagevogne stode opstillede. Denne bagage skulde først angribes den 5te august kl. $2^1/_2$ om morgenen og erobres, hvorpaa man skulde af de erobrede vogne danne en vognborg og besætte samme med 400 mand, medens de øvrige 600 mand skulde strax derpaa begive sig fra Skotterud tilbage langs kongevejen for at agere mod fienden i hans ryg.

»Naar de første skud ved Skotterud bleve hørte, skulde oberst Krebs's korps — omtrent 800 mand stærkt med 2 batterier feltartilleri — som imidlertid skulde rykke frem mod Matrand, angribe den 1800 mand stærke fiende i fronten, og den lige stærke fiende saaledes efter operationsplanens hensigt afskjæres og bringes under en dobbelt ild.

»Ved denne operationsplan gjorde undertegnede i fleres paahør den bemærkning for oberst Krebs, at — da major Dons var især fremmed for terrainet, saa burde en anden mand vælges hertil, og at angrebet i ryggen ikke var sluttet nok, da jeg var bange for, at fienden vilde slaa sig igjennem vore jægerkjæder. Skjønt kapt. Andreas Engelhardt understøttede mig i førstningen ved disse bemærkninger, saa havde samme dog blot tilfølge, at 2den division throndhjemmere, som under major Dons skulde gaa tilbage, blev befalet at agere sluttet, og 2 kompagnier jægere derimod paa fløiene af samme skulde agere adspredt. Da major Dons havde været meget flink i affairen den 2den august paa Lier og rykket efter ordre raskt frem for at redde det før omtalte batteri — saa ønskede oberst Krebs ikke at have nogen anden til omtalte kommando i ryggen af fienden.

»Ved den slette vei kunde major Dons's korps imidlertid ikke komme frem til den rette angrebstid kl. $2^1/_2$

om morgenen, og oberst Krebs, som lige over den sovende svenske leir paa Matrand stod slagfærdig paa høiderne og ventede det første skud i fiendens ryg for at kunne efter planen begynde angrebet, blev bange for at miste angrebets overraskelse og for selv at blive angrebet af den fiendtlige overmagt — da klokken allerede var 3½ om morgenen, og angrebet endnu ikke begyndt i fiendens ryg. Denne ængstelige stilling bevirkede endog, at der gjentagende gange opstod spørgsmaal om, hvorvidt det maaske ikke var rigtigst rent at opgive angrebet, da tiden saaledes var forfeilet. I dette tilfælde vilde imidlertid de afsendte 1000 mand være fortabte — saa det kunde ingen tilraade.

»For imidlertid ikke at være længere udsat for at miste angriberens fordel, besluttede man at afvige fra planen og ikke længere oppebie angrebet i ryggen, og saaledes gaves signal til affairen.

»Vort paa »Matrands batteri« opstillede artilleri beskjød saa strax med kugler og kardætsker fiendens paa Matrandsmoen sovende leir, men da infanteriet og jægerne stedse styrtede sig i løb fremfor kanonerne mod fienden, saa vor kanonild blev maskeret — havde artilleri-ilden ikke den fulde virkning, som den burde have havt.

»Tildels halvpaaklædt samlede fienden sig og søgte gjentagende gange at overfløie vore tropper — især i høire flanke, som dog blev afpareret, og fienden blev kastet paa den anden side af elven. Da lærte skud i ryggen ham, at han var afspærret, hvorpaa han med ilsomhed retirerede.

»Hvad major Dons's korps anbelanger, saa er det foran sagt, at veiene ei tillod samme at komme frem til bestemt tid. Da de forreste tropper — og deriblandt det meste jægere — hørte, at angrebet var begyndt, begav de sig i løb afsted, medens infanteriet var længere tilbage.

Ved Skotterud var imidlertid den fiendtlige bagage alt brudt op ad Magnorveien, da de første skud hørtes, hvorfor jægerne først indhentede den ved Illaugsmoen, hvor alle heste bleve enten dræbte eller tagne — ligesom hele bagagen — omtrent 200 vogne.

»Hermed var imidlertid planen med vognborgen ved Skotterud forhindret, ligesom det hele korps, der var befalet i ryggen, adsplittet og uden nogen samlet kommando, saa enhver kastede sig mod fienden med sine undergivne, som han bedst kunde. Skjønt general Gahn derfor virkelig skal have givet befaling til sit hele korps at kapitulere, saa nægtede kaptein Gyldenstjerne[1] dette, og med kardætsker bagud ryddede han vore jægere af veien, satte i gallop frem og banede sig vei over —.

»Omtrent 300 døde og 300 fanger mistede fienden dog paa denne dag samt hele bagagen.«

Senere opgaver satte svenskernes tab ved Matrand til ialt 4 à 500 mand. Blandt de døde var landshöfding Eckstedt og blandt de fangne 15 officierer. Af Kuylenstjernas 6 kanoner tabtes de 3, idet een blev erobret og to maatte »sænkes i vand« uden siden at blive fundne.

»Det viste sig senere, at fienden den 4de august havde tvunget endel indvaanere — oldinge og børn — til at gaa i kirken og sværge svenskekongen troskab. Dog dette blev hævnet.«

---

[1] Skal utvivlsomt, som af Faye antaget, være Kuylenstjerna. De svenske navne synes for den tids nordmænd at have været meget haarde nødder at knække. De radbrækkes paa mangfoldig vis. Den her forekommende forveksling er dog rimelig nok, da begge navne af svenskerne udtales omtrent paa samme maade.

Det er vistnok meget tvivlsomt, om ovenanførte beretning nogensinde er bleven afsendt fra Kongsvinger, eller overhovedet er bleven mere end et concept. Gaar man ud fra, at skrivelsen er afsluttet f. ex. d. 4de august — hvilket, som ovenfor vist, er det sandsynligste — saa er det let at tænke sig, at de sørgelige og rystende efterretninger, som ankom den samme eller den næstfølgende dag, har virket saa overvældende paa brevskriveren, at de rent have betaget ham lysten til at sende sin glade krigskorrespondance ud i verden. Først flere dage senere har han faaet saavidt ro i sine tanker, at han atter tager fat paa skriveriet, men nu er ikke længer beretningen om krigsbegivenhederne omkring Kongsvinger hovedsagen for ham. Sorgen og forargelsen over, hvad der er foregaaet sydpaa, har overvægten i hans sind, og han maa først, idet han anlægger sin beretning paa en videre basis og begynder med at give sine danske venner en oversigt over de seneste i Norge forefaldne begivenheder — lette sit sind for en del af den bitterhed og det mismod, der i disse dage trykker ham saa haardt og gjør ham saa lidet skikket til at bedømme personer og forhold med koldt blod. Først efter at have faaet udgydt en del af sin vredes skaaler over dem, som i hans tanker staa som fiender — eller altfor lunkne venner — af det elskede fædreland, vender han tilbage til beretningen om, hvad han selv og hans nærmeste har oplevet, og gjengiver da størsteparten af sit tidligere concepts indhold. Dette dog tildels forkortet og paa sine steder i en noget omarbeidet form.

Den derpaa følgende sidste del af brevet den 28de august er — ikke heldig. Den bestaar væsentlig af endel mere eller mindre troværdige rygter og suppositioner, samt en række betragtninger, der tildels bære tydelige beviser for, at brevskriveren — dybt saaret baade som soldat og som politiker — saa temmelig har tabt lige-

vægten. Det er vel navnlig denne del af brevet, der bringer Faye til at bemærke, at det indeholder — »mærkelige beviser paa den herskende tone« — og derhos viser — »hvor vanskeligt det er i bevægede tider at omtale og bedømme begivenheder og personer med sandhed og retfærdighed«.

Til ovenanforte skriftlige beretninger knyttede der sig i mit fædrehjem en række mundtlige fortællinger og smaahistorier angaaende krigen og livet paa Kongsvinger fæstning i den mærkelige august maaned 1814.

Størsteparten af dette er desværre nu glemt, thi dels var jeg i de dage for ung til at tillægge disse erindringer den vægt, som de maaske fortjente, dels savnede jeg dengang det historiske kjendskab til personligheder og forhold, der vilde have gjort det muligt for mig at gruppere, hvad der berettedes, paa rette tid og sted og paa denne maade erholde faste støttepunkter for hukommelsen.

Lidt er der dog igjen. Saaledes erindrer jeg godt omtalen af Krebs som den erfarne, uforfærdede og elskværdige chef — altid beredt til at anerkjende og fremhæve sine undergivnes fortjenester, og brødrene Engelhardt, hvis dygtighed og energi altid rostes. Nordgren og Bjerkebæk omtaltes ogsaa som gode navne — ikke just fine salonherrer, men »raske officierer o. s. v.«. En af Nordgrenerne kom ganske ilde afsted: Da hans folk under fægtningen begyndte at mangle patroner, og der kom noget iveien ved aabningen af en ammunitionsvogn, forsøgte man at bryde laaget itu, men paa en eller anden maade kom der ild til, og der skede en explosion,

der saarede og forbrændte baade ham og flere af de omstaaende.

Iver og freidigt mod var der paa alle hold, og forholdet baade mellem over-, underordnede og ligestillede synes at have været udmærket. Det fælles maal for alle var: — »At faa fat i svensken«.

Medens mændene sloges ved Lier og Matrand, var det haarde og angstfulde timer for deres slægtninge og venner paa fæstningen — nærmest da for damerne. Fælles interesser og fælles ængstelser knyttede dem i disse tunge dage endnu fastere sammen end tidligere og forenede saaledes f. ex. de kvindelige medlemmer af familierne Krebs, Stabell og Ræder i et varmt venskab, der varede til livets ende. Oberstinde Krebs var det naturlige midtpunkt i denne lille kreds og blev med sin kraftige karakter og moderlige omsorg en støtte for alle.

Afstanden var ikke større mellem kamppladsen og fæstningen, end at skuddene godt kunde høres fra voldene, — og med hvilken spænding lyttede ikke alle! Kom lyden nærmere? — eller fjernede den sig? — Og hvilken glæde blev der ikke, da man troede at mærke, at den blev svagere og svagere!

Det var aftalt, at dersom alt gik godt, skulde ordonnantsen, der bragte budskab fra kamppladsen, benytte en hvid hest. Øinene vare altsaa forventningsfuldt rettede mod sundstedet nede ved Glommen — indtil den hvide hest skarpt tegnede sig mod den mørke baggrund, idet rytteren kom frem i skovkanten. — Det var altsammen øieblikke, som aldrig glemtes.

Saa var der medfølelsen og sorgen over de arme saarede — saavel norske som svenske, der indbragtes paa

almindelige bondevogne og kjærrer. Lidt halm i bunden var alt, hvad der kunde gjøres for bekvemmeligheden — medens det, selv efter fremkomsten til »Leiren«, trods den bedste villie og den mest ubegrænsede offervillighed — dog var saa uendelig vanskeligt at skaffe dem fornøden pleie. »Endnu 2 à 3 dage efter affairerne fandtes der«, siger Ræder, »i skove og huler i flere miles omkreds hjælpeløse saarede — især svenske — da disse, trods sine blessurer, søgte at undgaa fangenskab og løb til de styrtede af mathed. Mange ere saaledes omkomne i en hjælpeløs tilstand. Andre naaede — om end i ynkelig forfatning — frem til fæstningen eller »Leiren«. Man pleiede dem paa det bedst mulige, men alt manglede, og stedets konditionerede familier ere ej saa mange, at alt kunde afhjælpes.«

En af dem, hvis skjæbne omfattedes med den største sympati — ikke mindst af den kvindelige del af fæstningens besætning — var løitnant Theodor Brock. Ung, begavet og elskværdig, som han var, blev budskabet om hans død, dér var en af de første hjobsposter, der efterfulgte seiersbudskabet fra Matrand, modtaget med udelt beklagelse og sorg. Stor var glæden derfor, da han senere blev funden paa en af de kjerrer, der bragte saarede tilbage til »Leiren«, hvor haardt medtaget han end var, og hvor smaat det end i begyndelsen saa ud med udsigten til hans helbredelse. Kjærlige hænder modtog ham imidlertid, og den omhyggelige pleie, som han fandt i sorenskriver Stabells hus, bidrog forholdsvis hurtigt til at bringe ham udenfor fare. Allerede ved Lier blev Brock truffet af en kardætskkugle, men den rammede sabelen, saa han blev uskadt, men ved Matrand fik han en kugle i brystet. Den stødte mod et ribben og fulgte dette, saa den uden større vanskelighed kunde findes og udtrækkes.

Det berettes, at »endel døde — svenske og norske — begravedes ved Lier, alle i een grav, men de norske fik den ære at ligge ovenpaa«.

Seierherrernes hjemkomst til fæstningen og til »Leiren« var en smuk og stemningsfuld afslutning paa det netop gjennemlevede i saa høi en grad ærefulde afsnit af Kongsvinger-traktens militaire historie. Krigen var nemlig nu faktisk forbi. General Gahn samlede resterne af sin brigade omkring Edda, og troppestyrken paa norsk side forminskedes snart, idet trondhjemmer-bataljonen og en del af Akershusiske Skarpskytter-regiment dirigeredes til Høland, hvor de mødtes af meddelelsen om vaabenstilstandens afslutning. —

Paa Kongsvinger fæstning og i dens omegn kom alt, eftersom tropperne drog bort, igjen i de gamle folder, men — hvormeget nyt var der ikke nu at sætte sig ind i! Opmærksomheden rettede sig straks næsten udelukkende paa udviklingen af de politiske forhold, saavel ligeoverfor Sverige, som ved gjennemførelsen af den nye forfatning, der nu skulde betrygge fædrelandets stilling i nutid og fremtid.

Den ved konventionen til Moss bestemte snarest mulige indkaldelse af et overordentligt storthing sattes iværk ved kong Christian Frederiks reskript af 16. august, som fastslog storthingets sammentræden til d. 7de oktober. Som følge heraf dreiede interesserne sig i løbet af september over hele Norges land foreløbigt om valgene til denne i saa mange henseender mærkelige »grundlovgivende forsamling«.

Det gjaldt at finde trofaste og uafhængige mænd, i hvis hænder man med tryghed kunde lægge det vanskelige

hverv at repræsentere nationen ved de forestaaende for alle saa vigtige afgjørelser. Nogen speciel organisation for valgene havde man dengang ikke. Det hele gik ganske simpelt for sig paa den maade, at de, der af distriktets indflydelsesrigeste mænd ansaaes for ønskelige repræsentanter — eller som ansaa sig selv for dette — ligeoverfor vælgerne udtalte sig om de foreliggende brændende spørgsmaal, og saa valgtes eller forkastedes, eftersom deres synsmaader viste sig at stemme med den almindelige opinion — eller ikke.

For en mand som ingenieur-kapteinen paa Kongsvinger, der med stor virkelyst og varm interesse for fædrelandets vel — nu, da krigen ialfald foreløbigt var standset, ikke længer følte sig fuldt optaget af sine militaire pligter, — maatte det ligge nær at ønske at faa anledning til at deltage i det nu forestaaende saa vigtige arbeide til ordningen baade af de indenrigske og — ikke mindst — af de mellemrigske forhold.

Vi ser ham da ogsaa snart i arbeide i den retning. Hvorledes dette fra begyndelsen af er foregaaet, findes der intet om i de efterladte papirer, og heller ikke erindrer jeg at have hørt mundtlige udtalelser om dette. Antagelig har der i september været forhandlet mellem Ræder og formaaende mænd inden Hedemarkens amt. Han var fordelagtig bekjendt som ivrig og fuldt paalidelig patriot, var gaardeier inden amtet og havde i en række af aar som arbeidschef staaet i forretningsforbindelse med flere af bygdernes ledende mænd. Det var derfor alt andet end urimeligt, at blikket rettedes paa ham som en af dem, der kunde være ønskelig som repræsentant. I egenskab af militair kunde han maaske ogsaa ansees særlig skikket til at repræsentere amtet, der som eventuel krigsskueplads i tilfælde af fiendtlighedernes gjenoptagelse

i flere henseender var noget anderledes stillet end de mere fjerntliggende dele af landet.

Som nævnt — detaljerne af de foreløbige valgforhandlinger kjende vi ikke, men Ræders endelige indlæg i sagen foreligger i en endnu bevaret længere afhandling, hvori han paa selve valgdagen ligeoverfor amtets vælgere redegjør for sine anskuelser angaaende tidens vigtigste spørgsmaal og — som det synes — erholder disses almindelige tilslutning.

Amtmanden har forsynet afhandlingen med paaskriften:

»Fremlagt og efter forlangende oplæst i valgforsamlingen for Hedemarkens amt paa gaarden Grundsæt i Elverum den 13de september 1814, samt efter valgforsamlingens eenstemmige beslutning lagt ad acta for ved amtets repræsentanter at indleveres paa storthinget til overvejelse.

Bevidnes.

Bendeke.«

Afhandlingen gjorde sin virkning, og Ræder valgtes til repræsentant for Hedemarkens amt. I begyndelsen af oktober drog han altsaa til Christiania for at overtage sine nye pligter, medens familien forblev paa Kongsvinger.

Beretningen om Ræders virksomhed paa storthinget hører ikke hid. Kun skal bemærkes, at han i november 1814 var ordfører for den deputation, som i storthingets navn androg om kronprinsens medvirkning til — »at Fredrikstens og Fredrikstads fæstninger maatte blive rømmede for svenske tropper — senest inden februar maaneds udgang næste aar«. I Ræders rapport til storthinget fremhæves, at kronprinsen havde modtaget depu-

tationen meget naadigt og lovet sin bistand til opnaaelsen af det fremsatte ønske, — hvortil der dog — med særligt hensyn til stemningen i Sverige — maatte kræves nogen tid.

Jørgen Aall bemærker, at grev Essen senere havde tilkjendegivet Ræder, at der allerede var givet ordre til, at tvende garnisonerende bataljoner skulde strax rømme fæstningerne, og at saaledes de tilbageblivende besætninger i disse neppe vilde naa 800 mand.

Efter d. 26de november at have opløst det »overordentlige« storthing reiste kronprinsen, som tidligere nævnt, med prins Oscar og sit store norsk-svenske følge tilbage til Sverige, men vilde paa veien inspicere Kongsvinger fæstning og de i omegnen endnu værende forskansninger og stillinger.

Her kom Ræder som fæstningens ingenieur-officier personlig berøring med Norges nye behersker, og denne synes efter hans egen beretning at have været i alle henseender meget tilfredssstillende. »Under h. kgl. høihed kronprinsens hjemreise til Sverige havde jeg den ære paa Kongsvinger at gjore ham bekjendt med denne fæstnings og omegns forsvarsanstalter, som for det meste vare foreslaaede og udforte af mig. Kronprinsen tildelte mig da i prins Oscars og mange andres overvær sin ros, tilfredshed og naade i stærke udtryk, lovede at befordre min lykke i fremtiden og opfordrede mig endog til strax at udbede mig en naadesbevisning, som han sagde det vilde være ham en glæde at tilstaa mig. Følende mig som storthings-repræsentant noget forlegen ved at benytte dette naadige tilbud — var prins Oscar, der stod ved siden af mig, saa elskværdig at hviske til mig: »Tag

kuns imod!« Jeg fandt det da rigtigt at udbede mig benaadning for en paa livstid uskyldig dømt slave, hvilket strax blev naadigen tilstaaet og — efter sagens foredrag i statsraadet — ogsaa virkeligen efterkommet«[1].

Man ser af ovenstaaende, hvor sandt det gamle ordsprog er: »Tiderne forandres, og vi forandres med dem«. Kronprinsens personlighed har virket — ogsaa paa den ivrige patriot og oppositionsmand. Ved denne leilighed er der ikke længer tale om mistro og modvilje mod den fiendtlige erobrer og formodede lumske intrigant. Alt er nu bare solskin — saalænge det varer — og hertil bidrager selvfølgelig kronprinsens egen optræden mere end alt andet. Hans bestræbelser gik netop i denne tid ud paa at vinde sympati og tilhængere i det nye rige, hvis hersker han allerede faktisk var. Mon han ikke har tænkt, at den unge ingenieur-officier, der saa nylig som storthingets tillidsmand havde tolket nationens følelser for ham angaaende et af øieblikkets mest brændende spørgsmaal — kunde blive en nyttig mand baade som militair og som politiker — og saa har indrettet sin »yderst naadige« optræden derefter?

---

[1] Nu — ganske »uskyldig« var manden ikke — han havde nemlig dræbt sin kone! Denne sagdes at have været et trold, og da manden under et skjænderi paa en fisketur havde villet af kjøle hende ved en dukkert, var denne bleven lidt for lang.

Synderen skildredes som en godslig, snil og flink fyr, og var meget populær baade paa strafanstalten og hos officiersfamilierne paa Akershus.

Efter kapt. Ræders forflytning til Akershus blev manden gaardsgut hos denne, men rammedes et par aar senere af en eiendommelig ulykke: medens han børstede sin herres klæder, væltede krakken, hvorpaa han stod, og krogen, hvorpaa klæderne hang, trængte ind i et af hans Øine. Det blev hans bane.

Er dette saa, da kan det ikke nægtes, at den kongelige diplomat grundigen har forregnet sig. Fremtiden viser et helt andet billede.

Da kronprinsen gjorde et kort ophold paa Kongsvinger, fik damerne ogsaa anledning til at se ham og gjøre hans bekjendtskab. Havde han vundet mændenes sympati — saa lagde han i disse korte timer damernes hjerter for sin fod. Uhyret »Pontecorvo« var forsvundet. I hans sted var det »helten fra Europas slagmarker« — den »ædle hersker« og — fremfor alt — den fine, ærefrygtindgydende personlighed, som nu vandt alles beundring. De unge og smukke damer bleve kyssede paa panden, og historien om, at enkelte af disse i flere dage ikke kunde bekvemme sig til at anvende sæbe og vand paa den plet, der var berørt af de kongelige læber — holdt sig meget længe. Kapteinens unge frue erkjendte senere, at noget saadant nok kunde være hændt en eller anden af veninderne, men — gudbevares — navne vilde hun ikke nævne.

Kronprinsens besøg var den sidste store begivenhed for beboerne paa Kongsvinger i det for dem saa mærkelige og paa begivenheder saa rige aar 1814. Freden gjorde hurtigt sin virkning, der kom ro i sindene, og udover høsten og vinteren kom man efterhaanden ind i de gamle forhold — før krigen. Een mærkelig forandring var der dog — idet troppernes antal yderligere formindskedes. Mange af de gamle, velkjendte ansigter forsvandt efterhaanden fra by og bygd — det var en tid, da mange venner skiltes ad — flere for aldrig mere at mødes.

Nu — da freden foreløbig var sikret — var det godt ikke blot at have militaire faginteresser, og her var ingenieurkapteinen paa Kongsvinger heldigere stillet end de fleste. Han var jo nu bleven politiker og havde som saadan faaet indblik i mangt og meget, der lagde beslag paa hans tanker og hans arbeidskraft — baade i ord og i handling.

Valgene til det nu afsluttede »overordentlige« storthing havde blot gjældt dette, og nye valg forestod altsaa nu til det »ordentlige« storthing, som skulde træde sammen i juli 1815.

Allerede om høsten 1814 viste der sig tegn til agitation for disse nye valg. Bønderne begyndte saa smaat at faa øie for den magt, som Eidsvolds-forfatningen havde lagt i deres haand, og enkelte af dem mente allerede nu at kunne gribe efter den herskerstilling, som det dog først et par decennier senere lykkedes dem at opnaa.

Følgende skrivelse fra Ole Aaset — en af storbønderne i Hedemarkens amt — som i december og januar i flere afskrifter cirkulerede blandt bønderne paa Oplandet, er meget betegnende for de stemninger og forhaabninger, der allerede gav sig luft inden enkelte kredse af foregangsmænd blandt landalmuen:

»Til
Hr. Christian Bergersen i Hoff
» Lars Bredesen i Grue
» Peder Schøien i Oudalen
etc. etc. etc.

Aaset
d. 6te december 1814.

»Det overordentlige storthing er sluttet, og repræsentanterne fra Throndhjems stifter har paa sin reise herigjennem berettet mig, at et nyt valg af nye repræsentanter

skal foretages i denne maaned, skjønt det ordentlige storthing ej skal samles forend i juli 1815.

»Man har seet, at en konge blev valgt paa Eidsvold, og nu en forening med Sverige, hvilket sidste som uundgaaeligt for Norges vel. Men det vigtigste af alt staar endnu uafgjort tilbage — nemlig de indvortes anliggender saasom: det forvirrede, slette pengevæsen, skatte- og toldvæsenet, simplificeret saaledes, at enhver mand kan forstaa, hvad han haver at betale — embedsmænds gager at bestemme, arméens formindskelse etc. etc. — Grændsefæstningers og skansers sløjfelse etc. etc. Hvilken lettelse og formindskelse vil det ikke blive for landets kasse, skyds m. m. — blot 3 à 4 fæstninger mindre.

»Det er unægtelig sandhed, at bonden og kjøbmanden, som udgjør den nærende stand i staten, og opretholder alle de andre tærende stænder — lige fra kongen ned til lensmanden, hvor bonden og kjøbmanden maa bære tyngslerne med taalmodighed, som stundom blive noksaa trykkende. Men hvorfor indser ikke disse 2de stænder — uden at bruge tøilesløs kaadhed — sine rettigheder? Disse rettigheder kan blive hævdede ved rigtigt valg af repræsentanter fra sogne- og amtsmøderne, hvorom jeg har faaet vink fra flere representanter af bondestanden, og ellers formærket af storthingets aand samt af egen erfaring, at valget nu mere end forhen bør ske med megen varsomhed i amterne, og her i amtet af 4 duelige bondemænd, fra hvilken kant man vil i amtet, eller dets midte, og i kjøbstæderne blot af kjøbmænd, men sletikke af embedsmænd — ikke engang lensmænd, thi enhver mand med sund menneskelig forstand maa lettelig indse sin fordel deraf, at endog den redeligste embedsmand lider ondt for at tale efter sit hjertes forkyndelse i tanke af, at regjeringens hevn til videre befordring for sig i fremtiden — ogsaa for den uredelige er det en vid mark for higen

efter egne interesser og gage — begge dele i højeste grad skadelige for alle øvrige nærende stænder i staten.

»Paa denne tid er det enhver mands pligt at yttre sine tanker i en sag som denne af største vigtighed. Derfor: Behag at underrette og advare de mindre oplyste i Deres omegn, sogn og sogne, som ere stemmeberettigede, og som kan blive valgt til amtsmøde, uden mindste spor og vidende til nogen embedsmand.

»NB. For at gjøre tingen begribeligere ved at indlægge heri kopi af mit indsendte brev til Hans Grundset, imedens han var ved storthinget og hans svar til mig derfra. Hilsen og agtelse

Ole Aaset
udi
Østerdalen.

Rigtig afskrift af den ved valgforsamlingen i Hoff fremlagte original-skrivelse attesteres.

Wejdemann.«

Ingen var nærmere til at optage denne hanske end amtets tidligere storthings-repræsentant af embedsklassen, og dette skede ogsaa ved en længere henvendelse til vælgerne, der er dateret dagen før »amtssamlingen« paa Grundset, og som sees at være fremlagt og læst ved denne — 15de februar 1815.

Resultatet af valget blev, at Ræder gjenvalgtes til storthings-repræsentant for amtet — som eneste embedsmand — sammen med den bekjendte Halvor Hoel og 2 andre bønder. Hoels valg blev jo senere underkjendt af storthinget paa grund af hans altfor »bevægede« fortid.

Førend Ræder kom til at optræde paa den skueplads, som storthingsvalget paany aabnede for ham, maatte han — fremdeles boende paa Kongsvinger — gjennem-

gaa en krise, der var meget nær ved at tilintetgjøre hans stilling baade som militair og som politiker.

Da eden skulde aflægges til den nye konge og den nye constitution, nægtede som bekjendt 3 unge officierer af telemarkske regiment at gjøre dette. Det var løitnanterne Rye, Schleppegrell og Helgesen. De havde slaaets med svenskerne nede i Smaalenene, kunde ikke finde sig tilrette i de nye forhold og foretrak fremdeles at tjene under Dannebrog. De afreiste til Danmark og blev altsaa strøget af de norske officiers-ruller. Disse unge mænd blev en afskedsgave fra Norge til dets gamle broderland — en gave, som ikke blev meget paaagtet, da den fandt sted, men som 33 aar senere kom Danmark godt tilgode, og da vakte dyrebare minder om de to nationers trofaste militaire fostbroderskab i svundne dage.

Foruden disse unge krigsmænd var der to ingenieurofficierer, som ogsaa gjorde vanskeligheder med hensyn til edsaflæggelsen — det var kapteinerne Gedde og Ræder. Det oplyses om dem, at Gedde blev »suspanderet«, medens Ræder paa ansøgning fik afsked — »i naade« — men at begge forandrede sin beslutning og atter bleve indsatte i sine tidligere stillinger — »uagtet« — siger Yngvar Nielsen — »navnlig Ræder var optraadt paa en temmelig udfordrende maade«. Carl Johan fandt — »at det var mere behageligt at tilgive end at straffe«.

Kort efterat disse vanskeligheder vare overvundne, afsluttedes den Rædærske families ophold paa Kongsvinger, idet kapteinen i mai 1815 forflyttedes til Christiania som ingenieur ved Akershus fæstning.

Tre aar senere blev Ræder forsat til Throndhjem, hvor han som major og siden som oberstløitnant var chef for »det nordenfjeldske ingenieur-detachement«. I 1842 vendte han som oberst og næstkommanderende ved brigaden tilbage til Christiania, hvor han døde i 1853.

Med 1814 var Kongsvingers rolle som fæstning udspillet for en lang række af aar. Flaget vaiede fremdeles over de gamle volde, men stedets militaire betydning var tilsyneladende forbi ved vort lands forening med Sverige. Bevilgninger til nye værker, svarende til tidens krav, gaves ikke, og hvad der behovedes til simpelt vedligehold, reduceredes til det mindst mulige. Kommandantposten bibeholdtes — nærmest som retrætepost for en eller anden ældre veltjent officier, men »garnisonen« bestod i mange aar af en eneste »altmuligmand« — han, som paa festdagene heisede flaget.

Saa kom nye tider — muligheden af et fredsbrud viste sig i horizonten — følelsen af, at noget burde gjøres for »grændsefæstningen Kongsvinger«, blev stærk — planer til forandringer og anlæg af nye værker, afpassede efter tidens fordringer, opgjordes og approberedes — og snart blev det atter livligt paa og omkring den gamle fæstning. Tilfældet vilde, at arbeidet ogsaa nu ledede̊s af en ingenieur-kaptein Ræder — sønnesøn af kapteinen fra 1814 — nu ingenieur-general.

I 1905 blev der pludselig militairt liv mellem Glommen og grændsen — grændsevagten sattes som i gamle dage. Nu var det det norske jægerkorps's uniformer, som skimtedes mellem skovsnarene — men det drev over.

Var der blevet krig, vilde vore interesser atter have samlet sig om Kongsvinger, som da igjen vilde have spillet samme rolle som i begyndelsen af forrige aarhun-

drede, d. e. været støttepunkt og strategisk basis for kampen i den nordre del af Glommendalens krigstheater.

Maatte det blive længe, til Kongsvingers tjeneste atter kræves!

BREVVEKSLING MELLEM CHRISTIAN FREDERIK OG STIFTAMTMAND FR. TRAMPE 1813—1814.

MEDDELT AV
JAC. S. WORM-MÜLLER.

De breve, som her offentliggjøres, hører ikke til dem, som kaster nyt lys over de store begivenheter 1813—1814, men de har allikevel sin interesse, fordi de gir indblik i Christian Frederiks norske politik og administration, særlig hans arbeide for kornforsyningen. Brevskrivernes ortografi er bibeholdt, dog er skrivfeil blit rettet og uttryk som Deres kongelige høihed forkortet. Samtlige breve er egenhændige originaler.

Trampes originalbreve ligger i det danske Geheimearkiv blandt Christian VIII's papirer, men i kildeskriftfondets samlinger no. 327 findes avskrifter av dem, besørget ved frk. J. Christensen og gjennemgaat av cand. mag. F. Jessen 1886.

Christian Frederiks breve tilhører grev Trampes sønnedatter amtmandinde Anna Worsøe. De har tidligere været offentliggjort i korte utdrag og benyttet som grundlag for en biografi, som grev Trampes ældste søn amtmand grev Adam Fredrik Trampe (1798—1876) utvilsomt har forfattet og som er utgit av adjunkt Axel Sommerfeldt i «Trondhjemske Samlinger» 1ste hefte 1901, s. 1—31.

Grev Frederik Christoffer Trampe er født paa Krabbesholm 1779 og døde i Trondhjem 1832. Biografiske oplysninger om ham findes i Trondhjemske Samlinger, Dansk biografisk Lexikon XVII, s. 473—74 og Lars von Engeströms Minnen II, s. 281—83. Han er mest kjendt som stiftamtmand paa Island, hvor han i 1809 spillet en av hovedrollerne i den affære, som er knyttet til den danske eventyrer «kong» Jørgen Jørgensens navn. $^{23}/_{6}$ 1810 blev han

utnævnt til stiftamtmand i Trondhjem og her blev han $^{20}/_{12}$ s. a. viet til sin tredje hustru general grev Schmettows datter Amalie Ulrikke Fredrikke. Det er i denne familieforbindelse vi maa søke oprindelsen til fiendskapet mellem general v. Krogh og Trampe, et forhold, som førte til at Trampe i hele 1813 var suspenderet som stiftamtmand, og som utgjør et hovedemne i hans breve til Christian Frederik.

Det har ikke været mig mulig at komme til fuld klarhet i dette spørsmaal, men jeg skal allikevel forsøke at gi en redegjørelse for det. I et utrykt brev $^{15}/_{11}$ 1810, som jeg sommeren 1913 fandt i det danske riksarkiv, skriver prins Frederik av Hessen: «Eine Heyrath die mich aber hier in Norwegen nicht erfreut, ist die des Stiftsamtmann in Drontheim Grafen v. Trampe mit der Tochter des General Lieut. Grafen v. Schmettau. Lezterer intriguirt beständig gegen den alten würdigen General v. Krogh, und wird nun eine leichtere Gelegenheit dazu haben, da der Stiftsamtmann und der kommandirende General so viele Geschäfte zusammen haben und es sonderbar ist, dass seit dem er in diesem Haüsse komt, er schon den Schmettouischen Robolisten Ton in seinen Briefen angenommen hat. So hat er es in einem Schreiben an die Regierungs Commission gethan, wofür ich gestimt habe, darüber sich an die Canzelley förmlich zu beschweren, damit diese ihm doch lehren möge wie er sich ins künftige zu verhalten hat.»

Det varte ikke længe før prins Frederiks bange anelser blev til virkelighet. Det kom nemlig til et sterkt sammenstøt mellem Krogh og Trampe, fordi denne søkte at stanse de militære misbruk av friskyds. I den anledning beordret generalen stiftamtmanden at utstede fripas, men Trampe negtet det og indberettet saken for vedkommende Collegium i Kjøbenhavn, som bifaldt hans avgjørelse. Men general v. Krogh var en mægtig mand, som Frederik VI nødig vilde støte, og da en gunstig leilighet frembød sig, besluttet kongen at fjerne Trampe fra Trondhjem. Han skriver nemlig $^{31}/_{10}$ 1812 til Frederik av Hessen (Krigsark. V s. 370): «At man ej er tilfreds med stiftamtmand grev Trampe giør mig ondt; denne post vil i sandhed ej heller være let at faa besat». Trampe var slet ikke populær i sit distrikt og kongens ord synes at sigte til en klage over Trampe for hans forhold til bønderne, ialfald nævner kongen det i et

brev til Christian Frederik $^{29}/_{5}$ 1813 (Krigsark. VI s. 330): «Hans adfærd mod Bonden er ej saa blid som den ædle Trunder fortjener det; naar Mennesket med Taalmodighed udholder alle Lidelser bør man dog trøste og husvale det, naar man ej kan hjælpe.» I midten av november 1812 fik Trampe ordre til uten ophold at begive sig til Kjøbenhavn og han reiste dit i begyndelsen av december. Som paaskud for hans reise angav man, at han i provideringskommissionen i Kjøbenhavn skulde referere de nordenfjeldske saker; der var uaar og nød i Trondhjems stift og der var opstaat en strid mellem provideringskommissionen i Trondhjem og administrationen i Jylland. Trampe selv har — efter brevene at dømme — neppe hat fuld forstaaelse av, hvad denne forflyttelse betydde. Han har søkt forklaring i Kjøbenhavn, men fik aldrig bestemt svar, og selv saa sent som i august 1813 forsikret grev Reventlow ham i et brev, at der ikke hvilet nogen beskyldning mot ham, som hadde forspildt ham kongens naade. Men en saa klok mand som biskop Bugge var straks paa det rene med, at Trampe vilde bli længe borte. Han siger nemlig i et brev $^{19}/_{11}$ 1812 til Carsten Anker (Birkelands Bidrag): «Men det aner mig, at man efter Nedkomsten siger: Ven! Du bliver her! i hvilken Tanke jeg saa meget mere bestyrkes, som ingen Mand her i Byen er bleven konstituert i Fraværelsen, men Amtmand Krohg i Romsdalen, der skal begive sig hid, maaske — for at blive med det samme fast.»

Trampes arbeide i Kjøbenhavn kjender vi ikke nærmere til, men der var en stund paa tale at sende ham og general Waltersdorff over til England for at underhandle om fred, en plan, der som bekjendt ikke blev utført. Da Christian Frederik i mai blev sendt op til Norge som statholder, fik Trampe tilladelse til at vende tilbake, men ikke som stiftamtmand. Kongen skrev til prinsen $^{29}/_{5}$ (Krigsark. VI s. 330): «Jeg sender Dem Grev Trampe. Jeg finder, at han bør indsættes i Regieringskommissionen, thi til Trondhjem kan han ej sendes.» Det er dette, som prinsen meddelte ham $^{13}/_{6}$ og som førte til Trampes avskedsansøkning $^{14}/_{6}$. I forholdet til Trampe viser Christian Frederik sig som den dygtige diplomat han var. Han fik greven til at ta ansøkningen tilbake og søkte paa alle mulige maater at lette hans stilling; derved knyttet han Trampe til sig og fik i ham en

trofast støtte for sin politik i 1814. Først da general v. Krogh tok avsked 5/1 1814, kunde prinsen opfylde Trampes store ønske igjen at bli stiftamtmand. Han overtok sit embede og beklædte det — trods hans stilling i de første aar av unionen var usikker — helt til sin død 1832.

Jeg maa tilslut rette en varm tak til Kildeskriftkommissionen og amtmandinde Worsøe for tilladelsen til at offentliggjøre brevene og til arkivar Steffens og stiftsarkivar Daae for de mange værdifulde personaloplysninger, de har git mig.

1. Trampe til Christian Frederik.

Christiania 14de Juni 1813.

Naadige Printz og Fyrste!

Tilgiv med den Godhed som i Gaar strømmede fra Deres ædle Hierte, Mindet om hvilken eene opretholder den Lidende og som aldrig skal udslettes af mit taknemmelige Hierte før ophøre det at slaae, at jeg ikke personligen overbringer men underdanigen her indslutter den underlagte officielle Forestilling, som er Resultatet af Gaars Aftenens og Nattens qualfulde Overveielse. Mit Hierte er knust; i Kiøbenhavn havde Slaget rammet, men mindre haardeligen thi jeg formodede saadant og var bereed, men efter at være dimitteret af Ministre, af Kongen selv med de bestemteste Tilsagn om Naade og Yndest, med de bestemteste Forsikringer at Intet var i Veien, Forsikringer, som havde neddysset end en mindre Selvbevidst, efterat have sadt Foden i Norge, og nu ikke ahnet mindre end mødt, efterat have i Tankerne allereede arbeidet i Trondhiem og under Dem — været omslynget af sin Familie kort naaet den Høide som udgiorde mine Ønskers Maal, nu dog at see det heele sammen styrtet — det bærer jeg ikke — og skulde jeg nu ikke miskjendes, derfor kunde Tiden oprette, men skulde det være virkeligt at jeg imod bedre Vidende ved en ilde tæmt Heftighed ved en mindre overbærende Utaalmodighed skulde have misstemt Følelserne — for stedse tilintetgiort var da min Lykkes Drøm.

— Ved Gud det var da uforsætligen skeet, men jeg vil tabe Modet til at tiene mere. —

Unddrag De mig ikke naadige Printz og Fyrste! Deres Godhed. Jeg vover enhver Prøve at være den værdig. — I Morgen tillader jeg mig, at fremstille mig personligen. — Værdige Forestillingen en Giennemlæsning — Er der noget som mishager Dem jeg skal ændre det — Jeg undergiver mig ubetinget Deres naadige Befalning.

Underdanigst

Fritz Trampe.

2. Trampe til Christian Frederik.

Christiania 14de Juni 1813.

Underdanigst Forestilling.

I Veemodens bitterste Smerte over at, som jeg nu erfarer, indhøstede Løn for fleere Aars hengivne Iver til Tienesten for i den giennemgaaede personlige Lidelser, for en i den opoffret Formue af hvis Indtægt jeg kunde have levet uafhængig, nu tilsidst vorder en ufortient Miskiendelse, for hvilken jeg end ikke har været tilladt at retfærdiggiøre mig, uanseet dens Følger dog maae skiønnes at være saa væsentligen nedtrykkende for mig, at jeg for Leve Tiid uopretteligen maae lide under dem, griber jeg Pennen min naadige Printz og Fyrste først dog og frem for alt, for underdanigen at nedlegge for Dem mit fulde Hiertes varme erkiendtlige Tak som for den naadige godhedsfulde Aabenhed med hvilken De opklarede mig en Gaade, som jeg under [den] i Kiøbenhavn vederfarne Behandling længe ahnende omgrublede, men hvis Mistanke jeg imidlertiid aldrig dog saa meget mindre syntes at turde tillade mig, som jeg, end paa skeet Forespørgsel og Bøn om Oprigtighed, meget heller neddyssedes ved de meest bestemte i Modsætning lydende Forsikringer — saa for den liige naadige Skaansomhed og nedladende Godhed med hvilken De trøstende lægte Saaret, som De maatte give, Mindet hvorom aldrig skal udslettes af mit taknemmelige Hierte, før ophøre det at slaae! — dernæst da for underdanigen at bede Dem naadigen lægge min Sag for Kongen, til hans strengeste Retfærdighed indstillet.

Jeg tigger ei om Naade, jeg beder kuns om Ret; Saadan nyder enhver i Tvilling Rigets Stat, ei, fordi anklaget og

denonceret, derfor dog at dømmes eller fældes forinden hørt, forinden given Leilighed til Retfærdiggiørelse og Forsvar. — Jeg beder kuns om samme — jeg beder mig giort bekiendt med de denoncerede Tildragelser, i hvilke jeg har brugt den Malconduite med Almuen som opgives at have paadraget mig dennes Had og Misnøie. Jeg vover i Forhaanden Løftet om den fuldeste Afbeviisning. Formodningen vinder jeg, saa synes det, strax foreløbigen for mig i de Forhold som knytte mig til Egnen for Leve Tiid. — Det synes dog rimeligt at enhver min Bestræbelse maatte anstrænges for at giøre Venner, hvor jeg agtede at tilbringe min Leve Tiid. — Visheden at jeg havde dem var det, som giorde min Lykke, og er endnu den, som altiid vil bestemme mig til at foretrække det private Liv der for enhver Embeds Flytning, og under deducerede Presumption for mig tør jeg saaledes med des freidigere Mod underdanigen vove den nedlagte Bøn, og haaber jeg liige tilliidsfuld at jeg ikke længere forholdes formedelst ubeviiste Calomnier, i øieblikkeligen igien at antage mit Embedes umiddelbare Bestyrelse. Jeg har allereede ved det uddragne Ophold derfra lidt meere paa Velfærd og Omdømme end letteligen igien oprettes mig. — Den motiverende Grund har ingen — jeg tør sige det — i Tronhiem kundet ahne — thi ved Gud det er ei i Tronhiem, det er i Kiøbenhavn at jeg maae hades — men da man ei har kundet forklare sig Gaaden af det uforklarlige Ophold i Kiøbenhavn dog, har man efter Verdens Løb fabriceret allehaande Rygter, alle naturligen paa min Bekostning. — Snart var det mig selv som henskiød mig under allehaande Paafund for at unddrage mig i Nødens Tiid Beobagtelsen af de tungere Pligter; Snart var jeg i Unaade afsat — og kiender jeg mon alle Bagtalelsens Braad? De have sikkerligen været mange — o maaskee kuns alt for nærgaaende. — Min Hiemkomst ville nu døve Braadden; Alt fra Kiøbenhavn bebudede jeg mine Venner den; Jeg kunde mindst drømme om at den her skulde forholdes, og saaledes forholdes mig, mindst da jeg dimitteredes fra Kiøbenhavn af Kongens Ministre, af Kongen selv med de bestemteste Forsikringer om Yndest og Naade. — Nu at bebude en nye Fiærnelse ville for stedse compromittere mig. Enkelte kunde vel blændes, men Flerheden ville giennemskue Blændværket — og jeg var tabt, tabt saaledes at jeg da ligesaa gierne maae forlade Tienesten nu strax. Vel

udgiør denne min Glæde, og efterat have i den tilsat Velfærd og Formue har jeg vel kuns denne at holde mig til, men jeg har Intet Valg; Før maae jeg leve i indskrænkede Kaar som ærlig Borger, end som mærket mistroet Embedsmand vegetere henad en Bane paa hvilken jeg ikke meere kan virke. — D. H. antage ikke dette som Trods. — Trods er langt fra min Siæl. Tienesten var min Glæde, under Udsigten nu under Dem dobbelt kiær; Opoffrende den opoffrer jeg mit Livs Lykke, men jeg maae. Under saadan spændt Stilling kan jeg ei være tient med Tienesten og den ei med mig. — Kan den hellige Forsikring at jeg i igienovertagen Embeds Udøvelse skal anstrenge den skarpeste Opmærksomhed paa mig selv og vogte mig uvægerligen for ethvert befrygtet Udbrud af Heftighed, nu jeg er opmærksomgiort :/: en Forsikring jeg herved nedlegger under Æres Eed :/: ikke igien tilvinde mig Tilliiden om en behørig Opfyldelse af min Embeds Pligt giengivet, indtil jeg i Gierning opdages svigtende, og da straffes jeg i haardeste Maade — saa er min Virkekreds udløben, og jeg nedlegger for Hans Majestæts Fødder med et sønderknust Hierte et Embede som var mit jordiske Gode, i hvilket jeg havde tænkt at virke til sidste Kraft svandt, og jeg skal gaae derfra, med ødelagt Formue, med angnavet Ære, men i Selv Bevidsthedens stolte Følelse, og i den sikkre Trøst at Tiden skal engang oplyse at jeg var løgnagtigen bagvasket, og jeg skal, glad da, let glemme vederfarne Miskiendelse. — Mindet om engang nydte Velgierninger skal altiid varmholde min Hengivenheds Følelse ukiølnet.

Som Stiftamtmand i Tronhiem, indtraadt igien i alle mit Embedes nydte Rettigheder, og i Besiddelsen af engang nydt Tilliid, tilladt selv aldeeles paa eget An og Tilsvar at bestyre Embedet, naar fraværende, ved en selvvalgt Fuldmægtig, er jeg villig med Ydelsen af min sidste Kraft, med Opoffrelsen af den sidste Hviid jeg eier, at tage paa mine Skuldre, saavidt jeg kuns mueligen kan overkomme, enhver Extra-Forretning som Kongen befaler, eller som D. H. vil tildeele mig, men kuns under hiint Vilkaar føler jeg Kraften dertil. — Under enhver Maske ville jeg føle en Nedtrykkelse, som ville giøre mig uduelig til Arbeide, og jeg maatte, erkiendtligen paaskiønnende den skaansomme Godhed,

allerunderdanigst dog bestemt rekusere Imodtagelsen af Pligter jeg forudfølede jeg ikke kunde fyldestgiøre. —

Slutteligen maae jeg underdanigen tillade mig at bede at D. H. naadigen ville bevirke Hans Majestæts Resolution snarligen erhvervet. — Jeg forlod Tronhiem i Decemb: f: A: med Udsigten at blive et Par Maaneder borte. Et halvt Aar er henrunden og har medført for mig en Omkostning som næsten overgaaer mine Kræfter, og jeg øiner næsten ikke Mueligheden at udholde det kuns nogen Uge længere. Vel kan ingen Stilling vorde emfindtligere for mig end den at komme til Tronhiem uentlediget, og uden dog at maatte antage Embedet, men ogsaa denne Kalk maae jeg tømme. Pekuniaire og Familieomstændigheder aftvinge mig Bønnen i al Fald om en Reise Tilladelse did om 14 Dage saafremt Hans Majestæts Resolution ikke forinden erholdes, eller saafremt D. H. ikke naadigen kan paa forventende Approbation antage mit givne Løfte som Borgen for mig, eller i andet Fald min aller underdanigste Renunciation paa Embedet.

Underdanigst

Fritz Trampe.

3. Christian Frederik til Trampe.

Ladegaardsøen ved Christiania 15de Juni 1813.

Hr. Stiftamtmand Grev Trampe! Førend jeg indstiller Deres Andragende for H. Majestæt Kongen eller nogensomhelst Ansøgning om Afskeed fra Deres Embede, hvilken i dette Øieblik vil optages saare unaadigen, holder jeg det for Pligt mod Dem som kongelig Embedsmand og som Familie Fader at giøre Dem opmærksom paa det Skridts Vigtighed, som De vil foretage. De opofrer et Embede som var Deres Glæde og Lykke, Deres Ønskers Maal; De berøver Deres Familie de Indtægter som dette giver og som ikke kan andet end savnes.

En Regent maae ville sine Undersaatters Vel uden større Hensyn til den enkelte Embedsmand end til det Almindelige. Derfor: naar Kongen hellere seer Trondhiems Stift, i dette critiske Øieblik, og af den Dem bevidste Aarsag (den være grundet eller ugrundet) forvaltet af en anden, da

maae De, jeg bør sige det, ære hans Villie. Selv vil De føle at Øieblikket til Undersøgelse eller Retfærdiggiørelse ikke er det belejligste. De vil snarere kunde erkiende som en Godhed at Han, indtil Lejlighed hertil gives Dem, vil forbeholde Dem et Embede, som Han veed er Dem dyrebart og i hvilket De, efter Hans Formeening, til en anden Tidspunkt, kan være saare gavnlig. En Yttring i Deres Skrivelse af 14 Juni lader mig troe, at De føler dette og Kongens Tillid til Dem at ville anfortroe Dem Sæde i Regierings Commissionen synes at hæve ald Tvivl om at Kongen jo ønsker Deres Tieneste fremdeles. Han har befalet mig at bruge Dem og jeg tilbyder Dem indtil videre at tiltræde Over Providerings Commissionen[1], hvor De kan være saare gavnlig for heele Norge eftersom Grundsætningerne for Provideringen just nu skal udarbejdes og grundfæstes. Hvorfor ikke ville gavne heele Riget, fordi De ikke kan virke i Trondhiem?

At De skulde vende tilbage til Deres Post for strax at afkaldes og derved indsætte en anden Fuldmægtig eller constitueret Stifts-Amtmand end Amtmand Krogh[2], med hvem Kongen er tilfreds, kan jeg ingenlunde bifalde. Rejsetilladelse til Trondhiem som Particulier bør De ikke ønske; men ønsker De at jeg skal ansøge H. Majestæt om at De, som Medlem af Over Providerings Commissionen, maae giøre en Embeds Rejse til Trondhiem da skal jeg med Fornøjelse virke derfor saameget meere som jeg anseer saadant gavnligt. —

Antag, jeg beder Dem den Mellemvej der bydes Dem for en Tid, den er i sig selv ærefuld, det er Kongens Ønske, De vedligeholder een for Dem selv og Familie væsentlig Stilling i Trondhiem; Mængden vil ikke see noget usædvanligt deri, Deres sande Venner vil bifalde det, Deres Fiender vil ikke kunde bruge de Vaaben imod Dem som en Afskeed begieret i dette Trængselens Øjeblik og givet uden Pension, saa letteligen kunde give dem i Hænde; kort sagt opoffer

---

[1] Overprovideringskommissionen for Norge blev nedsat 17/10 1812. Den bestod fra først av av stiftamtmand Rosenkrantz, general Haxthausen og justisraad Wiewild. Senere traadte stiftamtmand Thygeson ind i Rosenkrantz' sted.

[2] Hilmar Meincke Krohg, 1776—1851, amtmand i Romsdal, Eidsvoldsmand.

for en Tid Deres Personlighed for Deres Families Vel, for det Offentlige og ingen skal vide at paaskiønne dette Offer meere end jeg, som ønsker fremdeles at vise mig som Deres Ven

Christian Frederik.

4. Christian Frederik til Trampe.

Ladegaardsøen 30te Juni 1813.

(Om T.s mening i provideringsanliggender.)

5. Christian Frederik til Trampe.

Ladegaardsøen 19de Juli 1813.

(Indsætter T. i Overcriminalretten.[1])

6. Trampe til Christian Frederik.

Christiania 19de Juli 1813.

Jeg imodtager i dette Øieblik D. H.s naadige godhedsfulde Communikation om at De har befalet at placere mig i den oprettende Ober Criminal-Ret.

Jeg har engang ubetinget nedlagt mig under D. H.s naadige Villie, og til enhver Tiid, i enhver Henseende er den og vil evindeligen saa være, uindskrænket Lov for mig. — Pligten skylder jeg Deres ophøiede Stilling, og Løftet om dens villige Beobagtelse gav mit taknemmelige Hierte som, følende Haardheden af en ufortient Miskiendelse, og bukkende under næsten for Lidelsen af at straffes i haardeste Maade ved den paaførte Blotsættelse af gode Navn og Rygte for Bagtalelses og Skumleries giftige Braad, ved det paaførte Tab paa de sidste Levninger af den i Tjenesten for Hoved-Deelen allereede fortærede Velfærd og Formue, og ved Adskillelse fra Familie og Børn, alt uden at være fældet, eller engang vide hvorfor, hvori egentligen skyldig anseet, dobbelt skiønnende og erkiendende under Haardhedens Tryk følede Omfanget af Deres Godhed naadige Fyrste! og før skal

[1] Wessel-Bergs Reskriptsamling IV s. 1091.

knuses søndertrykt i sin Følelse, førend det kan glemme den erkjendtlige Lydighed det skylder Dem. Jeg adlyder saaledes D. H.s Befaling, som underdanigen pligtigen, saa i varmeste Hengivenheds Følelse villigen. Et blot 8 Dages Ophold i Tronhiem til at kunne arrangere mine private Affairer, og til at see min Familie, og til, om jeg kunde mueliggiøre mig det, at medtage den her til Stedet, hvor et uddraget Ophold er en Udsigt til hvilken jeg seer, jeg maae overgive mig, ville, jeg kan ikke undertrykke Yttringen tilbageholden, bevilget mig nu i Øieblikket strax, naar, som forhaabentligen, Providerings Anliggendet nu i disse Dage tilendebragt, være mig som Velfærds Sag, saa mit Hiertes høieste Maal, men jeg bør ikke misbruge en Godhed, som jeg veed giør for mig hvad den kan, og da Den ikke kan bevilge Ønsket, saa fortier og [jeg?] det, og det lykkelige Øieblik skal med Taalmodighed imødesees.

Underdanigst

Trampe.

7. Christian Frederik til Trampe.

Ladegaardsøen 6te August 1813.

(Meddeler T. reisetilladelse til Ringerike.)

8. Christian Frederik til Trampe.

Christiansand 16de August 1813.

Hr. Greve Trampe! Jeg har med Hans Majestæts Tilladelse[1] den Fornøjelse at tilmelde Dem Deres Ønskes Opfyldelse at De nemlig paa 4 til 5 Uger kan afbenytte den ansøgte Rejsetilladelse til Trondhiem. De ville som Medlem af Over Providerings Commissionen have dens Anliggender for Øje og opmuntre Kiøbmandsstanden til at tage virksom Deel i Kornhandelen; De kan benævne de Forslag som i den Henseende ere fremsendte og De ville underrette mig om hvad Stemning derfor og Haab dertil som man kan giøre sig.

[1] Krigsark. VI s. 447.

At De fuldkommen viser sig som den Mand, der i et og alt har fulgt højere Befaling og som befalet Tieneste har holdt saa længe fra Hiemmet, at De ikke tillader sig Yttringer af Misnøje, kort at De viser sig saaledes som jeg har kiendt Dem, dette behøver jeg neppe som Ven at raade Dem, og saaledes ønsker jeg Dem en heldig Rejse og at De maae finde den Tilfredshed De saalænge har savnet

velvilligst
Christian Frederik.

9. Trampe til Christian Frederik.

Christiania 21de August 1813.

Jeg imodtager i dette Øieblik ædle naadige Fyrste! Deres godhedsfulde Bevaagne, i hvilken De kundgiør mig Bevilligelsen af en Reisetilladelse til Tronhiem paa nogle Uger og jeg iiler at nedlegge for Dem mit fulde Hiertes underdanige Tak. Maalet var Velfærds Sag for mig, og Omstændigheden vil tolke Omfanget af min ubetingede Erkiendtlighed, og dobbelt varm helliges den den hulde Godheds Maade paa hvilken den glade Tidende meddeeltes mig. At jeg ikke skal handle, uskiønsom svigende den Tilliid og Gunst, som er mig dyrebarere end min Tilværelse, derom beder jeg Dem, naadige Herre! være forvisset; og Deres givne Bud skal være mig en hellig Lov. Aldrig har jeg, saa veemodigen end min Selv Bevisthed har ladet mig føle den vederfarende Behandling, at jeg ikke skal sige uretfærdig, dog altiid som en uforklarlig Gaade, der paaførte mig ufortiente bittre Krænkelser, nu og tilsidst den i en tysk Avis :/: Allgemeine Zeitung af 18de Julii :/: at see mit Navn paa den meest fornærmende Maade, offentligen nævnet beskyldt for Lands Forræderie, hvilket alt jeg saaledes bydes at taale, dog derfor tilladt mig offentligen eller i Samquem nogen Klage at lade forlyde: thi jeg opveiede, imod Haardheden nu, Fortidens mangeaarige Velgierninger, og ærende den høiere Villie, endog jeg ikke fattede den, var jeg tilliidsfuld i Haabet, at Den, om Den end ved falske Efterretninger kortvarigen kunde misstemmes, dog naar bedre underrettet, vilde lade fuld Opretning blive mig til Deel; Mindre vil nu en Klage lyde,

da et Skridt til denne Opretning allereede er bevilget, og jeg af Fremtiden tør vente den fuldere. — Jeg kan desuden ikke mistage af den sande og rette Ophavsmand; — Det er en Med Tiener[1], men En som Kongen fortrinligen ynder, og ønsker og vil i enhver Henseende skaanet; og Villien skal jeg være gehørig; D. H. antage ogsaa i denne Henseende naadigen mit Tilsagn, at jeg, imod den Gamle, ikke skal mangle i al den udvortes Consideration og Høflighed, som hans Stand og Alder kræver. Jeg skal heller arbeide paa en Forsoning lukkende Øre og Øie for hvad ikke vedkommer mig, og hvorom, saa var Anstøds Steenen, jeg ogsaa har havt Uret at kritisere, da ikke mig Embeds vedkommende. D. H. tillader, at jeg underdanigen tager denne Leilighed til at insinuere underdanigen tilbage det ikke afbenyttede Leidebrev, hvis Tilbageskaffelse til Kassation De befalede mig, samt til lige underdanigen at underlegge Deres Godhed den herhos fremfølgende Ansøgning fra en Regiments Quarteermester Auditeur Lie[2] i Tronhiem, om det nyeligen vakantblevne Inderøens Sorenskriverie i Nordre Tronhiems Amt, og paa hvilken min officielle Erklæring er allerunderdanigst paategnet. Manden er værdig, og, siddende med en stor Familie, høit trængende til D. H.s Naade, og formaaende Understøttelse. Jeg var først bestemt at vildet udsadt den mig bevilgede Reise indtil D. H.s Hiemkomst, for personligen at kundet nedlegge disse Sager for Dem og derhos nydt Leiligheden til mundtligen bedre i Hiertets Sprog at ydet Dem min Tak — men Hiertet kom i Striid med sig selv, og Længselen at see et i Maaneder nu savnet Hiem seirede. Følelsen vil forstaaes af Dem ædle Fyrste!, selv Fader. D. H. vil maaske naadigen gienkalde i Erindring at jeg engang diskursivement har talt om en Sag som Nordenfields giorde nogen Opsigt — nemlig en Præst Rønne[3] af Stadsbøygdens Præstegield, som efter General v. Kroghs Indstilling til Kongen, har været sadt under Justitz Aktion, imidlertiid Publikum ikke ret kunde eller vilde fatte nogen Præstens Strafskyldighed. Præsten forfatter nemlig en Beskrivelse om Præste-

---

[1] Georg Frederik v. Krogh 1732—1818, kommanderende general nordenfjelds indtil 5/1 1814.

[2] Overretsprokurator Jonas Lie 1777—1820.

[3] Hans Nicolai Rønne, død 1824 som provst i Fosen. D. Thrap »Fra Biskop Bugges Haand« s. 42.

gieldets Forfatning for 1812, indfører denne i en gammel kasseret ved Embedet beroende Ministerialbog, paa nogle reene efterladte Blade, og oplæser den for Menigheden en Søndag efter Tienesten. Nogle Øretudere blæse Larm til Generalen over adskilligt farligt og usømmeligt som Præsten skulde have tilladt sig. Amtmand Krogh befales at inquirere om Corpus delicti — og Aktion institueres. Jeg har troet, det maaskee kunde interessere D. H. at læse Piecen, og jeg har erhvervet en Afskrift, som jeg tillader mig at underlegge; Jeg har indcirklet de Tirader, som jeg formoder maae være de, der have opvakt Angest — men jeg kan ikke skiønne det mindste usømmende i dem, mindre at de kunne drage til Straf. Sørgeligt! naar en Aktion engang begyndt, saaledes skal udfalde. Naar D. H. har naadigen afbenyttet Piecen, tør jeg underdanigen udbede mig den tilbage, da den ikke er min Eiendom, men tilhører Biskop Bugge. Med de ydmygste Bønner om at bevares D. H.s Naade og Godhed, henlever jeg Med uforanderlige Hengivenheds Følelser

D. H.s Underdanigste

Trampe.

10. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem 3die September 1813.

D. H. vil, haaber jeg, naadigen have imodtaget den Skrivelse som jeg, reisende fra Christiania, tog mig den underdanige Friehed at adressere Dem; og ankommen hertil vende mine Tanker sig da strax tilbage til min høie naadige Velgiører. — Deres sidste naadige befaler mig stundom af og til, under mit Ophold hersteds, herfra at give Dem Rapporter: vel har jeg i Dag egentligen ingen paa Embeds Vegne, da Intet mærkværdigt er forefalden, og in specie i Henseende til det anbetroede Providerings Anliggende, de faae siden min Ankomst i Lørdags henrundne Dage have saa gandske været optagne af Velkomst- og Gien-Hilsener, med Venner og Bekjendtere, at jeg ikke har kundet vinde mig

Mægtigheden af noget Øieblik til en alvorlig Virksomhed for samme, og jeg burde maaskee saaledes ikke optaget D. H.s kostbarere Tiid, men vant nu i Maaneder, min ædle naadige Printz! til at leve nær under Deres beskiærmende Godhed — der eene opretholder mit Mod til at staae Kampen med Chikaner og Cabaler, føler jeg, fraværende, ikke roelig uden at vide mig til denne Godhed gienkaldet, ligesom og mit fulde erkiendlige Dem hengivne Hierte kræver sin Ret at turde bringe Dem sin Hyldning, og saaledes tilgive De naadige Herre! disse Liniers Paatrængenhed. — At jeg er Trøndelauget saa gandske forhadt, eller en saa gandske uvelkommen Giæst tilbage, som Man, eller rettere sagt, en Enkelt Mand, har søgt at bibringe Regieringen Troe om, derom har jeg, priset være D. H.s Godhed, som gav mig Leiligheden til at giøre den, høstet nu en saa modsat Erfaring, at jeg med beroeliget Tilfredshed og hævet Stolthed trodser Bagtalelsen i denne Henseende. D. H. har, naadig altiid, aldrig givet mig Grund til nogen bange Frygt, at Calomnien havde influeret paa Deres Omdømme — ofte gysede jeg for Mueligheden dog, følende hos mig selv Savnet af exterieur Talent til at sætte mig selv i det retfærdige Lys, i hvilket jeg dog indvortes følede jeg fortiente at staae: men har nogen tvivlende Mistanke stedhavt i D. H.s Barm, havde jeg ønsket, De havde været nærværende og enhver havde sandeligen svunden. — Neppe betraadde jeg Stiftets Grund, førend jeg anholdtes paa ethvert Skifte af fleere Bønder, fremkommende fra fiærne Gaarde, paa Tidenden om min Ankomst, berettet ved mit Forbud, som havde Anliggender at fortroe mig, og at omtale med mig. Paa Opdals Præstegaard, hvor man ventede, at jeg vilde opholde mig nogle Timer, var en heel Forsamling, som alle modtoge mig med Velkommets hiertelige Haandtryk, og saa gik det heele Veien fremad og jeg har høstet en Løn, som rigeligen opretter al udstanden Lidelse og har givet Mod til nye. Calomnien bereede mig hvad den vil, den kan ikke meere berøve mig Erindringen om hvad ieg har seet og følt. 2 Miile fra Tronhiem mødtes jeg af omtrent 70 af Byens Borgere og samtlige Embedsmænd. O! At D. H. havde været selv tilsteede! Hvad Publici Stemme var, kunde ikke have undgaaet D. H.s skarpseende Blik — ja det heele var maaskee over Fortienthed, men Oprigtighed og Hierte-

lighed gav det i det mindste. Velsignelse udstrømmede over D. H., som vi alle fælleds skyldte Gienmødets Glæde, og henreven av denne kaldte jeg alle mine Venner til mit Huus om Aftenen, og vor første Skaal som Beslutnings Skaalen ved en frydfuld Pokal tømt med et 3 Gang 3 var vor Christian! Hurra Raabet lød fra Hiertet; kom til os naadige Herre, og De skal sande Trøndelaugets Sønner optage det med sine sydligere Brødre i Agt, Kierlighed og Hengivenhed til Dem. Min anden Aften her tilbragte jeg i snevert Venskabslaug hos Prelaten, som jeg, med al sin Bulder, anseer for en redelig, ærlig og duelig Mand, og som jeg kuns er jaloux over at han vil aftrætte mig Rangen i Hengivenhed til Dem naadige Herre, men hvorom jeg dog har fortalt ham, vi kappende ville nappes. Vi begyndte mange Materier, men hvorledes vi end begyndte, stode vi altiid dog, inden vi selv ret vidste hvorledes, i en lovprisende Samtale om vor Christian, og de varmeste Følelser helligedes Dem naadige Fyrste! fra det abenhiertede Laug. Hos den gamle General v: Krogh som nu aldeeles radoterer i Barndom, og, saa afkræftet at han ikke meere kan gaae over Stuegulvet, i Dag lader holde et Collegium medicum over sig, har jeg og giort min pligtige Opvartning, men meere falsk kan jeg heller ikke være. Inden jeg aabnede Munden gratulerede han min Tilbagekomst, med Tilføiende at han formodede, jeg blev nu hiemme med det samme, da vi nu forhaabentligen fik forandrede politiske Conjunkturer, og mine Extra Forretninger altsaa ville ophøre. Han yttrede herom en Kundskab, som jeg end ikke selv er i Besiddelse af, og jeg kan ikke nægte det var mig høist opfaldende. Dette er underdanigst Regnskab for min hidtil fremfærd. At Aaret overalt i de Distrikter, igiennem hvilke jeg er passeret, tegner vel, kan jeg med Glæde berette D. H. Skiæringen er for det meeste forbi, og Størene prangede langs med Veiene. Det vedholdende gode Veirligt sikrer Indbiergningen. Hvorledes saa meget er saaet bleven, som virkeligen er det, er næsten uforklarligt, og ved denne Leilighed var Bondens Uforsynlighed, som, da Saae Tiden kom, puttede i Jorden hvad han havde uden at vide om han havde Mad for den kommende Dag, af heldig Følge. Imidlertid er det nordenfields langt fra at fuld Besaaening har funden Sted — det har differeret

i de forskiellige Distrikter, i enkelte kan kuns 1/8 Tilsaaening kalkuleres.

Til D. H.s naadige Gunst anbefaler sig

D. H.s

Underdanigste

Trampe.

11. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem 7de September 1813.

Underdanigen har jeg herved at indmelde til D. H. at jeg, siden min sidste underdanige af 3die d: M:, har i disse seenere Dage personligen omgaaet til Byens samtlige Handlende og mundtligen omstændeligen giort dem bekjendte med den for Rigets Providering nu foreslagne Plan og, under Meddeelelsen, paa det varmeste opmuntret dem til at være betænkte paa Entrepriser. Jeg pligter at berette, at jeg har funden den Tænkemaade, som altiid hæderligen har karakteriseret Trøndelaugets Handels Stand, og at, som jeg altiid kiendte det, til enhver Anstrengelse den redebonneste Beredvillighed kan paastoles. Visse bestemte Løfter kunde jeg hverken fordre eller erholde givne, førend Vished haves om hvorledes Assurance Vilkaarene, der ere de der skulle drive Værket, indvilges, samt om og hvorledes der bliver Udveie til Fonds til Entrepriser, der nu kræve et Forskud af en betydelig Numerair-Summa, men jeg har lagt de Handlende paa Hierte, at overveie det meddeelte, og siden hen, inden min Afreise, nærmere at give mig deres Tanker tilkiende, uforbeholden derhos om de kunde attraae eller finde nødvendig for sig til Foretagendernes Fremme, nogen Slags anden Soulagement eller Benaadning, som ikke havde været proponeret, at jeg da kunde legge saadant for D. H., som, jeg tilføiede sagt, jeg var overbeviist ville indvilge kuns mueligste, naar det kuns kunde øines at bevirke Held for Sagens attraaede Gang. Penge Væsenets Forfald bør jeg imidlertiid anmærke, at fleere have objiceret, som en Hindrings Klippe paa hvilken al Mulighed synes at strande. Den nyelige seeneste Forandring forstaaes ikke gandske, og er mistroet, just fordi

den ikke forstaaes, og som saa hastigen paafølgende den første; ønskeligt var det, om de belovede nøiere og udførligere Bestemmelser i Oktroy og Reglement snart kundgiordes, thi man holdes in suspenso indtil disse emanere, og frygter sig for hvorvidt vove. Skræmmende er og den usalige Tone, som har indsneget sig og som, Dag efter Dag, Skribblere og Pluddrere have bestræbt sig for at vaagholde almeen for til eegen Smiger at brigere Navn og Yndest som Almue Venner, og som næsten hver Avis og Tidsskrift altiid gienlyder af, at en Handelsmand, naar han tager en fyldestgiørende Avance, der i Papiir Penge lyder høi, strax kaldes Puger og Blodsuer, og ligesom udpeges til Mishandling paa Person og Eiendom. Den følende Handlende vælger heller at beskyldes for Uvirksomhed. Dog saa ubegunstigende end disse Hensyn ere, er jeg imidlertiid ikke uden Haab, og jeg støtter dette fornemmeligen paa den oprigtige gode Villie, som jeg kan bekræfte er almeen. D. H. troe ikke at jeg vil gribe Anledning til at smigre, men jeg forsikrer Dem oprigtigen, siden De overtoeg Roerets Styrelse, er Stemningen hævet: det var vel ikke frit for at, inden De kom, nogen Modløshed havde sløvet Gemytterne til at ville bukke under for Trængslerne, men Deres Komme reiste Modet og Tilliiden, og denne hævede Kraften og Villien til at modgaae dem. Jeg beretter her hvad jeg kan sige bogstaveligen at have hørt af Borgernes egen Mund. Fra Engeland erholdt jeg i Gaar et Brev dat: 13de f: M: fra Handels Huuset Corbett Bortwicks Comp:[1] i Leith. De melde mig deri, at der just i de Dage var kommen fra London Ordre til Told-Væsenet :/: the Customhouse :/: at Speditioner til Norge af alt hvad var tilladt at udføres :/: goods permitted by law to be exported :/: vare uformeente at skee i Russiske, Preusiske Skibe, eller andre saadanne Nationers, som ere i Fred med Engeland. Bortwick melder mig at Korn kommer og er under Benævnelsen af goods permitted by law to be exported, og at han derfor anstrenger enhver Bestræbelse for at ophøre Skibe til under Tilladelsen at afskibe de fleere hos ham oplagte, hid bestemte, Ladninger. Hvor ønskeligt om en norsk Agent nu havde været tilstede i Engeland for at kundet nytte Pe-

[1] Patrick Borthwich (saaledes skrev han selv sit navn), efter 1814 dansk konsul i Skotland. T. kjendte ham fra sit ophold i England 1809.

rioden, inden denne gaaer tabt ved en tilbagekaldende Bestemmelse. Jeg tillod mig at proponere mig selv i afvigte Vinter for Kongen til denne Trans-Aktion; Kongen bifaldt det først, men forandrede Beslutning paa en Mod Representation fra Rosenkrantz [1]. Nu sørger jeg derover, thi jeg troer jeg skulde nu have virket noget Gavn. Aviserne sendte han mig til Julii Maaneds Udgang, men jeg veed D. H. har havt dem seenere, og jeg forbigaaer derfor deres Indeholdende som ikke nye for D. H. Her veed jeg heller Intet, uden at Rygtet lyder, at en Engelsk Orlogsmand paa 74 Kanoner skal krydse paa Kysten, for at oppasse Amerikaneren The President [2], som skal holde sig oppe omkring Nord Cap for at husere med de engelske Archangels Farere. I Nordlandene skal Ageren have skinnet og Nøden være større end nogensinde. Lykkeligere ere Kongens Islandske, Færøiske og Grønlandske Besiddelser. Til Island er gaaet 7 Skibe, til Færøerne 2, og til Grønland 1 — og nye gientagne Ordres ere givne fra London til at disse Coloniers Skibe og Handel ikke molesteres. Om med hvad Dag den mig naadigen givne Reisetilladelse expirerer, derom tillade D. H. mig herved underdanigen at forespørge. Deres naadige Haandbillet af 16de f: M: bestemmer mig 5 Uger, men om jeg tør tælle disse, Reise Dage exclusive, eller jeg skal regne dem Reise Dagene inclusive, derom vover jeg at spørge. Jeg beder at turde bruge den første Forklaring, ikke saa gandske dog for privat Interesses Skyld, men mine Med Comissarier i Providerings Commissionen de Herrer Knudtzon [3] og Meincke [4] have, som jeg selv, ønsket at nytte dette mit beleilige Hiem Være til at opgiøre vore henstaaende Providerings Regnskaber; og denne Opgiørelse medtager nogen Tiid, da, om ogsaa jeg kunde offre den heele Tiid udeelt, de nævnte Herrer dog ikke ville kunde det. Jeg indstiller paa anførte Grund under D. H.s naadige Bevilligelse, at Terminus til at være i Christiania tilbage maatte gives mig til 6te Oktober, som den første Forretnings Dag, som der forestaaer mig i Ober Cri-

[1] N. Rosenkrantz, 1757—1824, utenriksminister.
[2] Krigsark. VI S. 440. Barstad: «Bergens forsvar» s. 429.
[3] Hans Carl Knudtzon 1751—1823, grosserer i Trondhjem, medlem af det overordentlige storting 1814.
[4] Heinrich Meincke 1746—1827, grosserer i Trondhjem. Begge fra 1810 sammen med Trampe medlemmer af Trondhjems provideringskommission.

minal Retten nemlig, da Ober Prov: Comissionen ikke udsees i Mellem Rummet at give nogen. Jeg ønskede saare at Skylden for Regnskabernes Udeblivelse i al Fald ikke skulde henkastes paa mig, og jeg indlader derfor Bønnen under D. H.s naadige Godhed — til hvilken jeg underdanigst anbefaler mig.

Underdanigst
Trampe.

12. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem 14de September 1813.

Jeg tager den første Postleilighed til herved underdanigen at rapportere D. H., at vi i disse Dage her have modtaget den meget behagelige Efterretning om 22 her indkommende Priser. Nogle ligge allerede paa Rheden i god Bevar og de øvrige skulle være paa Revieret. Af Antallet ere de 21 tagne ved de tvende Amerikanske Kapere som i Sommer have krydset i disse nordlige Farvande, og den 22de ved en herfra udrustet Kaper Capt. Richelieu. Denne sidste Priise skal være ladet med Hamp, Tjære og Olje og vurderes meget kostbar. Over Amerikanernes indsluttes underdanigen underlagte Liste, afskreven efter den mig af Kapteuren meddeelte. Meget er gode høist tiltrængte Sager, men det bedste dog af alt de 2850 Zetwerter[1] Hveede, og de 1100 Zetwerter Liin Frøe. Hvede Qvantummet er allerede en betydelig Hielp, og dog ville det vorde end mere redningsbringende om :/:, paa samme Maade som fandt Sted i forløbne Vinter med et Partie af nogle tusinde Tønder under Grev Schimmelmanns[2] Foranstaltning :/: der kunde arrangeres en Mulighed til at bytte det med Engeland imod Byg og Havre, naar det kunde obteneres saa, at man maatte exportere derfra af disse Kornsorter til en lige Valuta, som den Importen af Hveede beløb. — Jeg skulde næsten formeene, at man skulde kunne løse 3 Tønder mod een, og ved liden Pfiffighed kunde vel under Benævnelsen udprakti-

---

[1] Russisk maal. 1 Tschetwert korn = $1^1/_2$ Td.
[2] Grev Heinrich Ernst Schimmelmann 1747—1831, finansminister, ledet 1809—1814 uavhængig av provideringskommissionen arbeidet med Norges kornforsyning, særlig fra Archangel.

seres noget extra af de henliggende Qvanta. — D. H. har maaske den Godhed at tage denne Idee under høiere Overveielse.

Fra Grev Reventlow[1] havde jeg med Gaars Posten Brev af 28 f: M:, og sættes jeg ved dette gandske i Vilderede. Han skriver blandt andet verbotenus saaledes: at han kan med den fuldkomneste Bestemthed forsikre mig, at der ikke hviler nogensomhelst Beskyldning imod mig, som kaster Skygge, mindre Plet paa mig; at han veed af Kongens Mund, at denne anseer mig for en duelig og retskaffen Embedsmand, og at jeg absolut maa bortfjerne enhver Tanke om at Kongen paa nogen Maade er misfornøiet med mig. Alt hvad han forklarer mig er: saa siger han: at Kongen kan i et Øieblik som dette have mange Aarsager til at forlange et og andet Offer af sine Embedsmænd, uden at sige Aarsagen hvorfor og slutter han saaledes: i Anledning af Deres Brev og det ubehagelige som Deres Stilling medfører har jeg nu igjen taget Leilighed til at nævne Dem og Deres Stilling, og faaet gjentaget saadan allernaadigst Yttring, at jeg haaber at al Tvivl om kort Tiid hos Dem og alle dem som kunne deele den med Dem vil bortfalde, at han af Misnøie med Dem skulde have fiærnet Dem fra Tronhiem. — Sandeligen de Aarsager maae være vigtige, som kunne fornødige Offeret af en Embedsmands Formue, Velfærd og offentlige Omdømme og uforklarligt!! at de ikke kunne siges til een som bindes ved Eed, men jeg bør høre og ære den høiere Villie, og jeg skal det, skjøndt undergaaende til Grunde, indtil Tidsløbet tilsidst berøver mig Evnens Muelighed, og jeg staaer afklædt, til sidste Hviid ødelagt; da vil Lydighed umueliggjøre sig selv. — 2 Land Eiendomme har jeg i denne Tiid maattet lade springe ved Auktion for at udholde Offeret, der er een igjen — men det er og sidste Rest. — Den gaae i Herrens Navn da og, i Fald ei andet kan være.

Jeg gjør den Udregning at disse Linier vil indløbe Dem naadige Fyrste! til Hænde Deres Fødselsdags Morgen[2]. Værdiges at modtage min underdanige Hylding: den vil af

---

[1] Grev Christian Ditlev Fredrik Reventlow, 1748—1827, præsident i Rentekammeret. I Trampes brevsamling findes der 9 breve fra R. til T. 20/5 1805—18/12 1813.

[2] 18de september.

mange bringes, tolkes Dem i et mere veltalende Sprog, men sandeligen den ydes ei af noget hengivnere Hierte eller af nogen med mere levende Følelser. Dagen er af Folket her bestemt til Jubel Dag; min Ven Biskoppen[1] vil festligen begynde den med en Tale i Videnskabernes Selskab. Dernæst vil et offentlig Maaltid vorde givet for alle Byens Fattige, saa selv den usleste den Dag skal vorde glad, og naar Glæden saa er stemt, vil i Borger Kreds Pokalen vorde lystigen tømt paa Lykke og Held for vor Christian, og om Aftenen samle vi vore Familier til ét Bal, hvor nye Sange skal gjenlyde for Dagens Jubel, og Glæden skal Christians Dag elektrisere hvert Hierte i Trøndelaugets gamle Stad, i Huus og Hytte. Skiænk os en Tanke: Vor Hengivenhed fortiener det, og i denne Fortienthed staar visseligen ikke tilbage

D. H.s
Underdanigste Tiener
Trampe.

(Indlagt er den omtalte liste med navnene paa priseskibene.)

13. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem 17de September 1813[2].

(Anbefaler branddirektør Lie[3] i anledning av en strid i brandvæsenet om kgl. res. 8/1 d. a. om at brandfolkene skal bortbære fattigligene til graven.)

14. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem den 17de September 1813.

(Oversender Tronhiems Stifts Overrets attest af 9/8 til regimentskvartermester[4] prokurator Lies ansøgning.)

---

[1] Peder Olivarius Bugge, 1764—1849, biskop i Trondhjem 1803—1842, vicepræses i Videnskabsselskabet.
[2] Indlagt skr. 14/7 fra Lie til amtmand Krohg — fremstilling av sagen.
[3] Mons Lie, 1757—1827, raadmand, politimester. — Erik Lie: Jonas Lies oplevelser s. 37—40.
[4] Se T.s brev 21/8.

15. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem 21de September 1813.

Kastet paa Sygeleiet af en Feber, som det endnu omgjelder, om ikke vil gaae over til en af det Slags ondartede Galdefebere, som i denne Tid grassere her, og ikke mægtende at føre Pennen selv, ville De tilgive min naadige Printz! at jeg fra Sængen herved maae tilsige en Haandskriver disse Linier i Pennen for underdanigen at underrette Dem dette mødte Forfald som for Tiden umuliggjør mig den Tilbagereise til Christiania jeg ellers var paatænkende i disse Dage at anbegynde.

Vel er jeg næsten sløv imod al Ærgrelse, da jeg veed næsten ikke hvad meere man vilde dynge paa mig der til Vedkommendes Tilfredshed ogsaa endeligen da i alle engelske Aviser af medio August er vorden brændemerket paa samme Maade som i de tydske af Julii Maaned, og i Aarets Gang har betalt denne lidet smigrende vundne Publicitet med yderligere Opofrelse af en betydelig Velfærds Sum med flere etc: etc: Men dog nægter jeg ikke at over dette Forfald Ærgrelsens Lidelse er næsten ligesaa stor som Sygdomssmerten. Vel har jeg den faste Tillid at D. H. ikke miskjender mig, og at De selv Mand af Ære vil føle at en Mand af Ære ikke ville tillade sig Usselheden af falske Paaskud, men mine gode Venner i Kjøbenhavn ville jeg kan derom ikke tvivle, sikkerligen nyde Glæden at fordreje det som saameget andet — jeg under dem den, og det beroeliger mig imidlertid at de her værende Berettere dog ikke kunne andet end erkjende Tingens Notoriskhed.

Gud bevare D. H. De varmeste Ønsker for Dem besjæle altid Deres underdanigste:

Trampe.

16. Christian Frederik til Trampe.

Ladegaardsøen 22de September 1813.

Trende Breve fra Dem Hr. Greve ligge for mig og det er i Sandhed imod mit Ønske at jeg ikke før har besvaret dem men De kan indsee hvor mangehaande Forretninger der kunne hindre mig fra Opfyldelsen af mit Forsæt, endnu af-

vigte Postdag · vilde jeg have benyttet, men den Dag gik hen i uafbrudt Beskieftigelse tildeels uden for Huset; jeg takker Dem og Trøndelauget overhovedet for den Erindring de har skienket denne Dag, og for den værdige og menneskekierlige Maade paa hvilken De har højtideligholdt den. Den ansøgte Fraværelse indtil 6 Oct. bevilger jeg Dem med Fornøjelse. Vel have vi Krig, men siden min Fraværelse fra Christiania ikke fornødiges saa vil Regierings Commissionen endnu ikke og neppe før den Tid behøves at organiseres. At De er bleven imodtaget i Trondhiem paa en saa tilfredsstillende Maade er mig kiert for Dem; jeg har aldrig omtvivlet at De jo havde Venner der og fortiente at have dem; imidlertid havde jeg som Ven hellere villet raade Dem at den offentlige Kundgiørelse[1] om denne Modtagelse ej havde brammet i Aviserne det var atter at give Fienden Vaaben i Hænde. Jeg vilde have ønsket at Udsoning med gamle General Krogh oprigtigen kunde have fundet Sted, af Agtelse for Oldingen, men desværre er det nok fra begge Sider gaaet vel vidt; saaledes skal De have sagt i

[1] Trondhjems Adresseavis 31te August 1813: Løverdagen den 28. August 1813, havde Trønderne den Glæde, igien at see Stiftets første civile Embedsmand, Hans Høivelbaarenhed Hr. Kammerherre Stiftamtmand og Ridder, Grev af Trampe (efter nogle Maaneders Fraværelse) her tilbage. Et talrigt Selskab af Trondhjems agtværdigste Indvaanere, hvoriblandt de fleste af Stadens civile og nogle militære Embedsmænd, mødte ham paa Giæstgiverstedet Meelhuus, 2 Mile her fra Byen, for at bevidne ham deres sande Glæde over hans Tilbagekomst, og hvorpaa Selskabet (efterat have taget nogle der foranstaltede Forfriskninger) i en aftalt Orden ledsagede Hr. Greven til Trondhiem, hvor Publikum, i de Gader, hvorigjennem man passerede, i Mængde vare forsamlede, og yttrede sin Glæde over Hr. Grevens Tilbagekomst. Ved Selskabets Ankomst til Hr. Grevens Boepæl i Stiftsoverrettens Gaard, blev han (under Borgerkompagniernes samlede Musik) af flere der mødende hans sande Venner, høitideligen imodtaget. Hr. Greven beværtede derefter samtlige det talrige Selskab, som mødte ham paa Meelhuus, samt nogle flere, med et brilliant Aftensmaaltid, hvor da, under Musik og glade Hurraraab blev tømt adskillige til Dagen passende Skaaler. Først og sidst blev Hans Høivelbaarenhed Grev Trampes Velkomst erindret, og hvorefter Selskabet skildtes glade fra hinanden med enstemmigt Ønske om, længe at beholde Hr. Greven her, i hans vigtige Post, som Stiftamtmand. — Kundgjørelsen blev skarpt kriticeret af Pavels (Dagbøger 1812—13 s. 224—25).

Christiania at han havde beregnet 10 Millioner Rigbdr. til Udgivterne i Budgettet for Trondhjems Udrustningskasse og De skal have skrevet til Trondhiem at han ufeilbarligen fik sin Afskeed til Nyt Aar; tvende Ting som De ej kunde vide med Sikkerhed og som maatte krænke den gamle Mand. Troe ikke at jeg hører paa Calomnie hvis dette er det eller at sligt skader Dem i mine Øine for andet end Ubetænksomhed, men jeg advarer Dem om at vogte sig for slige Udladelser, som mistydes. At De ved Deres Selskaber i Trondhiem først og sidst erindrer min Skaal kan mit Hierte ikke andet end erkiende for hvad det er, et Udbrud af Hengivenhed; men glem aldrig Kongen først; ham skylder De at De har mig og meget andet godt før min Tid og fremdeles. — Hvad Grev Reventlow skriver Dem er blotte Ord, det er mig uendelig kiert at jeg har kunnet mildne de Ubehageligheder som have mødt Dem og jeg skal vist fremdeles staae Dem bi som en Ven.

De var den første der meldte mig den heldige Forandring for Kornskibene fra Leith, siden have fleere Breve, selv fra London, meldt det samme og jeg har Aarsag at troe, skiøndt uden officiel Melding derom; at et saadant preussisk Skib er ankommen til Bergen. Alle slige Skibe som ankommer med Korn have Tilladelse til at indlade hvilken norsk Ladning de vil, Kobber undtagen, kommer der nogen til Trondhiem var det meget ønskeligt at Kiøbmandshuse fragtede dem til atter at vende tilbage til Engeland eller og til Portugal, hvor der er stor Overflødighed af Korn, med norske Ladninger for igien at tilføre os Korn. Vil De have dette i Betænkning. Jeg ønsker overhovedet de Trondhiemske solide Handelshuse sadt sig i Forbindelse med engelske eller fornemmeligen skotske Handelshuse om den Transaction af Korn Vare mod Fiskevare og Trælast om Indførselen tillades som muligviis kunde geraade os til stor Fordeel. I alle Tilfælde ønsker jeg mig underrettet om disse Bestræbelsers Udfald. At ombytte den Hvede man haver med Byg eller Havre, hvis Udførsel maaskee imidlertid kunde forbydes, kan jeg ikke tilraade med mindre Skotlænderne tilfører os Kornet og ombytter det i Trondhiem, men selv da vilde Export af andre Producter være at foretrække fremfor af den Hvede om hvilket der med Rette kan siges: Selig ist der Besitzer.

Vil De hilse Biskoppen fra mig hvis jeg ej skulde faae Tid at tilskrive ham idag. Hvormeget vilde jeg ønske snart at kunne samles med mine Trondhiemske Venner.

Velvilligst

Christian Frederik.

Oberste Seyersted[1] er desværre meget slet syg af Blodgang som grasserer her.

17. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem 24de September 1813.

Henliggende afkræftet endnu saa at jeg ei kan føre Pennen selv, ville D. H. naadigen tilgive, at jeg fra Sygeleiet dikterer disse Linier i Pennen for underdanigen at melde Dem, at jeg i Gaar har en Efterretning fra hiin Side, som lyder derhen, at man nu der vil antage imod Norge blidere og menneskeligere Grundsætninger — og at den første Ydelse af disse bestaaer deri, at alt under Licence fra Danmark afskibet, til Leith indkommet, til Norge bestemt, Korn vil blive tilladt at fremgaae did; — Efterretningen kom med Posten fra Christiansand — og den vinder Troeværdighed da just nu indløber mig til Hænde Underretning fra Christiansund at til Valder Houg er indkommet et stort Skib — Fregatbygning, fra hiin Side under Meklenburger Flag, som opgives at indehave 1800 Tønder Rug og 1400 Tønder Byg — expederet af Corbett Bortwick & Comp. — Maaske der saaledes tør komme mere; — at saa skee det give Gud.

Galdefeberen har mig rigtigen nok fat; men min Læge meener dog den værste Kamp er stridt. — Gud bevare D. H. — det ønsker Deres altid

underdanigste

Trampe.

---

[1] Johannes Seyersted, 1761—1823, senere generalmajor og chef for den norske generalstab.

18. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem 28de September 1813.[1]

Med Posten i Gaar havde jeg den Ære at imodtage min naadige Fyrstes hulde Bevaagne af 22de d: M: Jeg har heldigen just nu faaet Galde Feberen saa meget paa Døren, at jeg kan atter tilbringe nogle Timer om Dagen over Sengen, og endskiøndt det gaaer noget langsomt med at føre Pennen endnu, kan jeg dog ikke nægte mig selv, efter Muelighed, at samle de tilbagevendende Kræfter, for egenhændigen at nedlægge for Dem! naadige Herre! for tildeelte Godhed min underdanige erkiendtlige Tak. Jeg skylder den, for Deres altiid sig selv liige Godhed, ubetinget fra hver Vraae i mit Hierte, og ved Gud saaledes ydes den, og skal evindeligen i al Fremtiid. Navnligen har jeg at takke for bevilgede Prolongation af Reise Tilladelsen; Paakomne Sygdom vil nu udstrække Terminen over bevilgede, men jeg beder D. H. være tryg, at jeg ingen Finter skal bruge, og jeg skal antræde Tilbage Reisen den første Dag det er mig physice mueligt. Skulde jeg have naaet Tiden, skulde jeg have reist herfra som Overmorgen, men Lægen, med hvem jeg herom talede :/: Stabs Chirurg Roll[2] :/: har bestemt forbuden mig, naar jeg ellers ville undgaae Recidiv, at gaae ud af Stue Døren paa de første 8 Dage, men meente at jeg vel efter den Tiids Forløb skulde slippe ud igien, og at det da ville ankomme paa Veirliget og Fremgangen med Kræfternes Tiltagende, hvorvidt jeg paa en 8 til 14 Dage kunne vænne mig efterhaanden med Luften til at taale Reisens Strabadse. Jeg er ikke kiælen, og min naadige Herre være vis, at jeg ikke skal tillade mig Misbrug af kuns een Time, mindre een Dag.

Publicandummet i Avisen om Imodtagelsen, som min naadige Fyrste misbilliger maae jeg underdanigen bestemt bede ikke mig til Regning skreven: Det indkom der, jeg forsikrer det ved Ære, mig uvitterligen, og, da jeg læste det, ærgrede jeg mig selv derover, men jeg omdrømte ingensinde, at det vilde indfalde Nogen at levere saadant Smørerie til Avisen, eller rettere, sandt at sige, var i de første Dage Hovedet saa fuldt, at jeg aldrig tænkte paa sligt, og Muelig-

---

[1] Indlagt brev fra C. Reventlow til T. Kiøbenhavn 28/8 1813.
[2] Gottlieb Christian Roll, 1778—1844.

heden indfaldt mig derfor ikke: jeg skulde ellers have forekommet det. Befaler min naadige Fyrste det alvorligen, da skal, til en Forsoning med den gamle Olding, jeg fra min Side ikke alleene beredvilligen række Haanden men endog bøie mig — der er Intet Forsøg jeg for Deres Skyld jo overtager, men jeg veed forud — Han glemmer og tilgiver aldrig at jeg er Grev Schmettows[1] Sviger Søn, og Biskop Bugges Ven, og om end, saa har Naturen saa gandske nægtet ham Oprigtighed, at det heele altiid fra hans Side blev en simuleret Farce. Jeg har sandeligen Intet imod ham videre: tvertimod jeg har ofte været hans Forsvarer, naar man har villet skrive paa hans Regning de skamløse Bedragerier, og de aabenbare Uretfærdigheder som det herværende Publikum har anket, og endnu aabenlydt anker gaae i Svang under hans Departement; — jeg har da altiid undskyldt ham under Umueligheden, det var for en afkræftet Olding, der notorisk radoterer i Barndom, og ikke selv kan see eller høre, men maae dertil bruge fremmede Øine, at undgaae at føres bag Lyset, naar dertil saa uheldig ei selv i nærmeste Slægt at kunde finde hengiven Troeskab. Jeg har beklaget ham med hans egne Ord, som han hundrede Gange selv har gientaget for mig, at det var tungt han ikke kunde faae sin Afskeed, den han altiid har giort meget Væsen af ofte at have søgt, men aldrig at have kundet obtenere, og gandske besynderligt er det derfor, naar nu skrives paa min Regning, at jeg skulde have spargeret, at han fik sin Afskeed til Nyeaaret, da jeg tvertimod altiid har staaet i den Tanke, at han engang var kommet i Lyset at ansees umistelig, og det er netop i Modsætning ham selv og hans Familie, som længe og netop i denne selve Tiid fortælle enhver Besøgende, at det nu er fast Beslutning at søge Afskeed, og for at man ikke skal tvivle, paavise erhvervet Attest fra Læge. Hvad angaaer den anden Historie om Penge Fornødenheden til Udrustnings Kassen, da erindrer jeg engang, at jeg, i en Samtale med Genrl: Haxthausen[2], Thygeson[3] og Wiwild[4], i hvilke

[1] Grev Carl Jacob Woldemar Schmettow, i 1814 kommanderende general nordenfjelds.

[2] Frederik Gotschalck Haxthausen, generalmajor, deputeret i det norske kommissariatskollegium.

[3] Nicolai Emanuel de Thygeson, stiftamtmand i Agerhus 1813—1814.

[4] Johan Boye Wiewild, justitsraad, told- og konsumtionsinspektør i Kristiania.

vi, i Anledning af Provideringen, talede om Finantzernes Umuelighed at bære Proviederings Byrden, diskursivement nævnede at Udrustn: Kassen var een af de Arme, som undergravede Statens Piller, og navnligen blandt andre, at den Tronhiemske, som var nærmest inden min Kundskab, absorberede urimelige Summer: jeg sagde da og rigtigen nok, at jeg havde hørt, Kalkulen gik i Millioner — jeg mindes ej bestemt, hvor mange: jeg havde just nyeligen modtaget nogle Breve fra Tronhiem, som navngave Summen, og denne nævnede jeg, og det er den eeneste Gang jeg ved min Ære, veed mig at have talt om Udrustnings Cassen, naar undtages stundom under 4 Øine med Biskop Bugge, men derfor giør jeg mig ei reenere end jeg er, jeg skal ikke nægte, at jeg ofte forhen, dog ei i den seenere Tiid, maaskee kan have ført nogen uviis Mund om Tegl Værker og Palaibygninger etc: som have hævet sig, og som, om end det juridiske Beviis brister, min Følelse og Overbeviisning, eenstemmig med heele Publikums, ei kan omtvivle ere, salva(!) sit venia verbo Tyvekoster fra Staten. Jeg har som Embedsmand seet Borger og Bonde frembære sin sidste Skiærv, og jeg har blødt, fordi den var Anvendelsen, som jeg indsaae havde været forekommen, naar der paa Kontrol-Posten havde været en Mand, som kunde have seet, men D. H. har Ret, hvad jeg ikke juridice veed, det veed jeg ikke med Vished, og min Mund skal vorde laaset. Jeg tilstaaer det, Former studerede jeg aldrig, men jeg skal legge Vind derpaa; I Skaalen erkiender jeg min mindre Betænksomhed, men jeg fulgte mit Hierte: Det er gandske rigtigt at jeg i en Samling her i eget Huus glemte: Kongens: og jeg veed og der siden i hiint Huus blev giort meget Væsen af denne Manquement; D. H.s Dag istemtes Kongens med et Tre Gange Hurra — Deres med et Tre Gange Tre derimod: ogsaa denne Omstændighed er lagt mig til Last hiinsteds som noget meget formasteligt; sandeligen en Disrespect imod Kongen kunde aldrig indfalde mig — og, jeg kan kuns undskylde mig, at jeg ikke tænkte derover: i Fremtiden skal jeg være meere opmærksom. Jeg tager mig den underdanige Friehed, til D. H.s naadige Giennemlæsning, som jeg beder Sagen skiænket, at under legge grev Reventlows Brev til mig. Er det sømmeligt for en Stats Minister og Kammer President, saaledes at skrive blotte Ord: under paaberaab af

Kongelig Authoritet — saa kan jeg kuns sige at det i det mindste ikke er det for en Mand som debiterer at være min Ven og Velynder. D. H.s givne Befaling til at conferere med de solide Huuse om at soutenere en Forbindelse med de skotske, og hvorledes arrangere en Trans-Aktion til Tilbytte af Korn skal punktligen blive befulgt — og min første Udgang skal pleie denne Forretning. Deres befalede Hilsen tolkede jeg Biskoppen, som var hos mig i Gaar: han meddeelte mig da at han havde faaet en naadig egenhændig fra Dem selv; og sagde han selv i Dag at ville nedlegge sig til Deres Godhed anbefalet.

Til den samme naadige Godhed anbefaler jeg og

D. H.s underdanigste

Trampe.

19. Christian Frederik til Trampe.

Ladegaardsøen 29de September 1813.

(Glad over kornskibets ankomst fra Engeland.)

20. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem 5te Oktober 1813.

(Modtat Brev af 29de f: M: — Reiser i næste Uge Provideringsregnskap afgivet. En Prise indkommet.)

21. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem 12te Oktober 1813.

Jeg tager herved den første Postleilighed til underdanigen at rapportere D. H., at den eene Amerikanske Prise med Hveede nu omsider er indkommen lykkelig paa Havnen, og at fra den anden ligesaa haves Efterretning at den er i god Behold i en Havn sønden Hundholmen. En tredie Korn Prise, ogsaa Hveede, er indbragt til Sundmøer af en Bergensisk Kaper, og vil formodentligen saaledes komme Bergen tilgode. Foruden den først indsendte Priise, har den Tron-

hiemske Kaper endvidere indsendt tvende Priser endnu, een med Tømmer Last, den anden med Hamp og Talg, og skal en Dito Prise af sidstnævnte Slags ligesaa være giort af en Kaper fra Christiansund, hvilket alt kommer ret vel tilpas, da der er stor Mangel paa Artiklerne. Den rigeste Prise af Amerikanernes een med Sukker og Kaffee er derimod uheldigen forliist. D. H.s Ordre af 5te d: M:, som Gaars Posten overbragte, betreffende Assurancer for Korn-Forskrivninger har jeg i Dagens Løb bestræbt mig at bringe til de Handlendes Kundskab under tilføiede kraftige Opmuntringer til Entrepriser, men jeg er sorrigfuld at maatte melde, at jeg, efter giensvarede, høiligen frygter, at Indskrænkningen derhen, at Assurance tilstaaes kuns i NV: og ikkuns for ²/₃ Deel af Skibenes og Ladningernes Værd vil vorde en uovervindelig Bom imod Indretningens Afbenyttelse, og at den ikke vil tilbringe det tilsigtede gode Formaal at opvække Spekulation: de ere Faae her, som kunne have Kraften til at vove ¹/₃ Deel i den øiensynlige Fare, og Assurance i Navne Værdien for de ²/₃ Deele kan heller ikke antages som fuld Assurance for disse ²/₃ Deele selv, naar Summen, Udtællings Tiden var i mindre Sølv-Værd. Jeg frygter at under de Vilkaar ingen rører sig, og det vil da see sørgeligt ud. Allereede er Nøden stor for Byemanden og for Huusmand- og Inderst-Klassen; og værre vil blive. Jeg havde haabet om 8 Dage at kunde nedlagt min underdanige Hylding for min naadige Velgiører; jeg var bestemt at reise i Morgen, men Stats Chirurg Roll fraraadede mig det i Dag som en bestemt Daarlighed, da jeg endnu dog bruger Chinaen, og jeg gav efter for nogle Dage; jeg har nu bestemt næste Uges Begyndelse. Galde Feberen begynder ellers ret at blive alvorlig og meere ondartet — og borttager nu mange Mennesker, endog i den meere formuende Klasse.

Jeg beder mig til D. H.s Godhed anbefalet

Underdanigst

Trampe.

22. Christian Frederik til Trampe.

Eidsvold Jernverk 19de Oktober 1813.

Hr. Greve Trampe! Deres Skrivelse af 12. Oct. har ikke underrettet mig om andet end hvad jeg ventede, om Uvillie

fra Kiøbmændenes Side paa de bekiendtgiorte Assurance Vilkaar at indlade sig i Kornhandelen. — Jeg troede ikke at burde tilbageholde Kundgiørelsen af de Vilkaar som H.s Majestæt har tilstaaet, thi det var jo mueligt, især hvad her liggende danske Skibe angaaer, at somme ville benytte dem, imidlertid vil det ikke undgaae Deres Opmærksomhed at jeg ikke har ladet dem offentlig bekiendtgiøre eller meddele under Kongens Navn; thi jeg har endnu det Haab at fordeelagtigere Vilkaar som paa nye ere ansøgte tilstaaes nemlig Sølvværdie og Credit for de Handlende som ville entreprenere Kornspeculationer. At de Handlende ikke engang ville risquere 1/8 Deel, er sandt at sige en Skam — de Retsindige vil heri giøre en Undtagelse. — Bemeldte Underretning og dette Haab lader mig ønske at De endnu vil forblive nogen Tid i Trondhiem for om mueligt, naar de nærmere Bestemmelser indløbe, at udslette det slemme Indtryk som den meddeelte Underretning om Assurance Vilkaarene har frembragt. Helst ønsker jeg at dette Brev maatte træffe Dem i Trondhiem men skulde De modtage det undervejs, da maatte De gierne under een eller anden Forevendning tage tilbage til Trondhiem saasom for at erkyndige sig paa Regieringens Vegne og paa min Befaling, om De ankomne Sejldugers Mængde og Priis, for at Søe-Etaten om den vil kan udøve Forkiøbsretten / saavidt jeg erindrer ere alle Auctioner over Prisegods tienlig til Flaaden forment indtil denne har erklæret ej at ville have det / eller De kan erkyndige Dem om Quantiteten af det i Trondhiem beliggende Kobber for kongelig Regning og udsee et Sted, hvor mueligen en Mynt kunde anlægges. Angaaende begge disse Gienstande ønsker jeg Underretning og kan De ikke selv forskaffe mig den da tilskriv den constituerede Stiftamtmand Krogh paa mine Vegne desangaaende. Min Meening er nemlig at De naar De har passeret Dovrefield ej for disse Anliggenders Skyld skal vende tilbage og udsætte Deres Helbred for nye og større Fare for Recidiver, som den kolde Biergluft saa let kan forvolde Dem. Jeg venter snart at modtage Brev fra Dem. Jeg tager idag tilbage til Christiania.

Jeg forbliver
Deres
velvillige og forbundne
Christian Frederik.

23. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem 22de Oktober 1813.

Jeg har ikke tilskrevet min naadige Herre paa de tvende sidste Post Dage, fordi min Koffert har staaet tilsnørt og mit Ønske, som min Bestemmelse, dagligen var at forsøge om Kræfterne ville tillade at naae syd efter igien, men Forsøg i korte Exkursioner lode mig føle at de ikke dog endnu ville tilrække til at arbeide igiennem det nu faldende vaade Høstveir, og igiennem Veie, der, efter hvad Berg Raad Knoph,[1] der i disse Dage er hiemkommen fra Comisions Forretningerne paa Røraas, efter en 4 Dages Reise paa de sexten Miile, fortæller mig, ere næsten ufremkommelige uden til Fods, da det hverken er Vogn eller Slæde Føre. Imidlertid er nu og Skuespiller Knudsen[2] ankommen hertil paa sin patriotiske Reise: Han tog ind til mig efter Tilsagn i Christiania, og — jeg tillader mig, i Tilliid til min Printzes Godhed — de faae Dages Ophold endnu. Baade ønsker jeg at understøtte hans ædle Forehavende, som det ikke er frit for aldeeles, at jo møder nogen smaae Opposition, og jeg kan ikke nægte det, lidt personelt er i Spillet med. Jeg tager ham nu til Reise Compagnon, og hans muntre Lune vil være den beste Doktor imod al Træthed. Vor Afreise er bestemt til Torsdag næstkommende[3]. Jeg tog mig den Friehed sidst at skrive min naadige Herre om Assurancen, saaledes som den var bevilget, at den ingen Opmuntring ville være. Jeg har siden overtænkt Sagen nøiere og giort mig en illustrerende Kalkul, den jeg beder min Printzes Opmærksomhed undergivet. En Kjøbmand vil nemlig kalkulere som saa:

Et Skib taxeres til	Rb. Daler	24 000
Har følgende Omkostninger omtrent:		
Udredningen her 2000 Rbd. Bekostning i Danmark	»	3 200

---

[1] Erik Otto Knoph, 1764—1818, bergmester nordenfjelds 1812
[2] Hans Christian Knudsen, 1763—1816, dansk skuespiller. Reiste 1813 i Norge for at samle penge til de faldnes og saaredes efterladte.
[3] D. Thrap »Fra Biskop Bugges Haand» s. 43.

Assurance for Molest af $^3/_4$ eller 18 000 Rb. Dl: à 25 p C: Rb: 4500 og for Søeskade af heele Skibet 24 000 rbd. Rb: 2400 efter 10 p. C:		»	6 900
Renter af Udlegget regnes		»	500
Assurance fra Danmark tilbage som oven		»	6 900
Skibet vil altsaa staae til Bogs for		Rb.daler	41 500
Med det samme det seiler fra Danmark bliver det taget paa Hiemtouren, man holder sig da til de Rb.dl. . . .		18 000	
hvoraf som sædvanlig indeholdes 2 p. C:	360 Rb.		
og andre smaae Omkostninger	140 Rb.	500	
	Igien	17 500	

Som er Summen af medgaaede Omkostninger, og heele Skibets Værdie Rb Dl: 24 000 er tabt: — kommer nu Damnum til, ved Navne Værdiens Synkende, bliver Tabet saa meget større indgaaende paa anden Eiendom. Kalkulen er af mig giort paa et Skib, jeg selv i fleere Aar har eiet en liden Part i: — det skal gaae, dertil har jeg formaaet mine Med Eiere, eller rettere, jeg giør det, dem uadspurgte, da de boe i Kiøbenhavn, men Faae ville eller kan følge Exemplet. Den som skylder paa Eiendommen, vil, med den beste Villie, ikke engang have det i sin Magt, da Panthaverne naturligen vil protestere.

Om ankomne Korn Skibe veed jeg at Amtmand Krogh har givet Beretning, og jeg forbigaaer derfor Gientagelse.

Snart haaber jeg mundtligen at kunde tolke min ædle Fyrste! min varme Hengivenheds Følelser. Evindeligen til Hiertets sidste Slag ville de besiæle

D. H.s

underdanige Tiener

Trampe.

24. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem 22de Oktober 1813.

Naadige Printz!

Efter at jeg for en halv Time siden havde sendt paa Posten et underdanigt Brev til min naadige Herre, imodtager jeg i dette Nu, just faae Minuter før Postens Afgang — Deres hulde naadige fra Eidsvold af 19de. Printz! jeg har ingen Ord til fyldestgiørende at tolke Dem mine Følelser — og sandeligen mit Hierte er i dette Øieblik for fuldt til at tale og — hver Linie vidner at det var Christian Frederik der skrev — kuns han skriver saa. Jeg føler Fylden af Deres skaansomme Godhed — Jeg føler den Printz! og svigter jeg Dem nogensinde, da nedslaae enhver Straf Den Utaknemmelige; men saadan Utak kan jeg aldrig vorde skyldig i. Om anbefalede skal jeg med næste Post give underdanig Rapport — i Aften forbyder Postens Afgang det, og jeg kunde desuden ikke handle om Forretninger. Aftenen skal hyldes den ædle Christian, og prise hans Roes. Bud er sendt efter min Ven Bugge — vore fleeste Samtaler helliges denne Hylding. I Aften bliver den udelukkende. —

Til Hiertets sidste Slag

D. H.s
underdanigste
Trampe.

25. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem 28de Oktober 1813.[1]

Jeg tilskrev min naadige Herre! med sidste Post, just som jeg havde erholdet i Hænde Deres hulde naadige af 19de d: M. hvis Indhold og Linier evindeligen skal mindes i mit og mines taknemmelige Hierter. Jeg skrev nogle Linier, jeg erindrer ei hvad, men mine Følelser overflød, og har jeg anstødt imod pligtige Former, beder jeg mig det naadigst tilgivet — jeg følede kuns min elskede, min tilbedede

---

[1] Indlagt tale av pastor P. S. Krag ved mindefesten d. 23. oktober 1813.

Velgiører — og glemte maaskee Forhold. Imodtag nu naadigste Fyrste, min, ikke med koldere, men med roeligere Følelser gientagne Taks Hylding, og Tilsværgelsen af evindelig Troeskab.

Om den anbefalede Sag betreffende Priisgods som kunde være tienlig til Flaaden, har jeg allereede confereret med Commandeur Gether[1] foreløbigen, men den Uroe og Forstyrrelse som Knudsen i denne sidste Uge har holdt Byens Indvaanere i ved sin Minde Fest og ved 3 Forestillinger af Epigrammet, og daglige Middags- og Aften-Laug, da alle have kappest om at tilegne sig hans muntre selskabelige Talenter har aarsaget en halv Stands i alle Forretninger, og jeg har derfor endnu ikke kundet erhverve de fornødne Oplysninger. Knudsen reiser nu i Morgen, og Forretningshandling vil da igien komme i vanlige Gang. Knudsen som logerer hos mig, siger mig, at han selv giør Rapport til D. H. om sine Foretagender hersteds, og jeg forbigaaer derfor Gientagelse. Han har samlet over 18 000 Rdl: D. C: saa jeg haaber Tronhiem skal befindes, efter sin Størrelse ikke at have staaet tilbage. Byens Fattig Væsen er tildeelt det halve af de ved Skuespil Forestillingerne vundne Indtægter. Det andet halve omtrent 6 000 Rdl: Crt. og de ved Minde Festen indsamlede 6 210 r. vil Knudsen egenhændigen nedlegge for D. H. ved sin forventende Ankomst til Christiania. Den ved Minde Festen af Pastor Ridder Krag holdte Tale tager jeg mig den underdanige Friehed at underlegge. Gandske uden Opposition er Sagen ikke gaaet af; En Echantillon af det Partie tager jeg mig ligesaa den Friehed at bilegge[2]. Denne Quasi Rigsbank Seddel blev offret ved Minde Festen; men til Lykke faldt den ved Optellingen i mine Hænder; jeg stak den strax bort, og Knudsen saae den ikke: hvilket, om saa, meget skulde have smertet mig. En værre Omstændighed havde nær hændet: at General v: Krogh og Amtmand Krogh havde raget uklar. — Borgerskabet paraderede paa Generalens Tilsigelse — men Generalen glemmer at underrette Krogh — Dagen kommer: Krogh holder sig inde, men dundrer paa Stadshauptmanden om Eftermiddagen, fordi han har hørt om Paraderingen: Stadshauptmanden undskylder sig under Generalen: og dermed er Krogh ikke tilfredsstillet; imidlertiid haaber jeg det er afjevnet nu. Jeg

[1] Johan Gether, 1761—1835.
[2] Findes ikke.

formaaede Dagen efter Stads Hauptmanden[1], som er min personelle Ven, til at giøre Amtmanden en Afbigts Compliment, og efter hvad han fortalte mig igjen skal Krogh have yttret sig satisficeret. Politiemesteren skal være i samme culpa med Politie Choret, men vil ikke give Kiøb — Gud skee Lov: jeg er gandske i Baggrunden og har strengeligen entholdet mig fra al Interference, som kuns kunde synes at ville sætte Krogh tilbage. Jeg har ladet Knudsen aldeeles gaae sin egen Gang, uden at veilede ham til noget Menneske — bivaanede Minde Festen i kouleurt Kiole blandt Publikum for at marquere at jeg ikke havde personam standi — tog Rolle i Skuespillet for ikke som Tilskuer at fremdrages, enten som Representant eller Ord Fører — men D. H. tilgive mig det: det kan maaskee synes at nogen Egen Nytte her taler, men jeg haaber D. H. kiender mig for vel til at tiltroe mig nogen lav Bevæggrund — men ved Gud: jeg er bange Hr. Amtmand Krogh er en heel løierlig Patron: jeg har bedet ham adskillige Gange i mit Huus for at komme paa en venskabelig embedsbroderlig Fod med ham, men det er umueligt at formaae ham til en aaben embedsbroderlig Samtale: Alle Embedsmændene næsten ligger han til Feldts med: Bisp, Præster, Fogder og Sorenskrivere — jeg kan næsten sige alle, i heele Amtet, med maaskee 2 a 3 Undtagelser :/: D. H. kan let eftergrandske Sandheden: har jeg løiet da fortiener jeg ikke Deres naadigste Tiltroe meere :/: og det smerter mig, thi Embedet som var, jeg tør sige det, kommen i god Gang, taber derved. — Man har infereret Beskyldningen imod mig om at være forhadt: Naadige Herre! spørg Øine- Øren-Vidner, som komme herfra, om den konstituerede sees i noget Borger Samquem; De vil høre nei: spørg da tillige om den forhadte sees og hvorledes? Ved Gud jeg siger det ikke af pralende Forfængelighed, men fordi mit Hierte er saligt i Følelsen. Jeg var uskiønsom naar ikke Taknemmelighed knyttede mig for stedse til Trønde-Lauget. Jeg skiønnede det altiid, men ingensinde som nu. Vognen heldte: Verdens Lod er da at alle skyde efter gierne, men her var modsadt — her opretholdt alle Arme den synkende — og det glemmer jeg ei; i Evighed ei. Naadige Fyrste! naar De kan; giv mig den fulde Stilling igien.

Om Kobberet skal jeg med næste Post give min naadige

[1] C. Weiby.

Herre Rapport; Jeg intenderer at giøre en Tour til Sælboe hvor jeg før har spekuleret paa at en Mynt bequemmeligen kunde anlegges, men jeg vil dog eftersee nøiere inden jeg foreslaaer bestemt. Jeg har formaaet Berg Raad Knoph til at giøre Touren med; han er i Sagen kyndig og erfaren. Ved Leiligheden tager jeg mig den Friehed at movere og et Forslag som jeg længe har grublet paa, og som jeg til den Tiid fuldeligen skal giøre mig klar.

Bevar mig Deres Naade — naadigste Herre. —

Med underdanig Hengivenheds Følelser

forbliver jeg altiid

Deres underdanigste

Trampe.

26. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem 2den November 1813.

(Om prisgods. Kobberbeholdningerne i Trondhjem — ca. 3000 Skippund bør staten kjøpe til riksbankens konsolidation. Prisen. Mynten bør være i det Trondhjemske, Sælboe.)

27. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem 12te November 1813.

Jeg har naadigste Herre! nu med Berg Raad Knoph overlagt om det bequemmeste Sted, til, i Tilfælde, at anlegge en Mynt og vi fæste os begge til det, jeg forhen har brugt underdanig Friehed at navngive, den saa kaldede Sælboe Bøygd. Den ligger i en passelig Afstand fra Tronhiem og Communikationen er let, — kun 2 smaae Miile fares og man naaer da den saakaldede Sælboe Søe, som fryslegger om Vinteren, og da giver den fortreffeligste Vinter Vei, og aaben om Sommeren afgiver Leilighed til den bequemmeste Vand Transport. Søen ligger tre Miile lang midt imellem svære Skov-Strækninger, den paa den eene Side tilhørende Leerens Gods, Kammer Junker v: Krogh, og den anden paa den anden Side Den angelske Stiftelse, som ogsaa der har Saugbrug. Saaledes kunde derfor af Tømmer Hugsten, Topper og Affald nyttes til Kul til Mynten, med Lettelse i

Priisen for denne og til sand Forbedring for Skovene, hvor hiint nu henligger unyttet, og bortraadnende. Bøygden er en af de folkerigste i Amtet, og har i Særdeleshed en talrig Huusmandsklasse, henimod 450 Huusmands Familier, paa 230 Gaardmænd, og Arbeidere ville kunne haves saa meget lettere, som der i Bøygden intet Værk er, som derom kunde konkurrere. Vanddrag gives forskjellige, og jeg har mærket mig eet, som jeg troer tilligger meget bequemt. Fra det saakaldte Sælboe Kobber Værk i Meerager var Transporten af Kobberet direkte til Mynten kort og let — det transporteres nu til Tronhiem, saa at sige Stedet forbi. I enhver Henseende vover jeg derfor Forslaget med fuld Overbeviisning.

D. K. H. tillade for øvrigt naadigen, at jeg tager denne Leilighed til underdanigen at kalde Deres Opmærksomhed til tvende Gienstande, som jeg føler mig i Pligt forbunden til at undergive den.

Den eene — er Den herværende Kongelige Stiftamtstue Kasses Fattelse paa Penge til at klarere anviiste Udgifter. Ikke alleene Providerings Commissionen her er i høi Forlegenhed, men hvad værre er — Soldater og Matroser have Sold og Kost Penge til gode — og det er ikke frit, at Misfornøielse toner lydeligen. Især er dette Tilfældet med circa 700 Matroser, som forlængst skulde været afklarerede og hiempermitterede, men af Mangel paa Penge endnu ikke ere vordne det. De skrige i høi Maade, og Omstændigheden kunde let afstedkomme sørgelige Ubehageligheder: Jeg talede i Gaar med mine Colleger i Rigs Filialbanquen, og ville, at vi til denne Mangels Afhielpning skulde, imod foreløbigt Beviis, levere til Stiftamtstuekassen en i Deposito Kassen henliggende Beholdning af 600 000 Rdl. Dansk Courant, men mine Colleger fandt uovervindelige Betænkeligheder i Udlevering uden Ordre, og jeg kunde ikke formaae dem dertil, i hvor meget jeg end deducerede at Pengene dog vare bestemte til Kassen tidligen eller sildigen, og at, da Gether vel var bemyndiget til at optage Penge paa Laan imod Rente, det var i al Fald :/: antaget og at han kunde opbringe dem, hvilket han dog ikke hidtil har kundet :/: urimeligt dog at Kongens Kasse skulle betynges med Renter og Diskonto, naar den havde Penge selv, om ogsaa disse laae i et andet Lukaf. D. K. H. vil ikke kunne afvide Tilværelsen af denne Beholdning i Deposito Kassen, og jeg har, under Omstæn-

dighederne derfor, følt mig i Pligt forbunden, og tilladt mig underdanigen herved at anmelde den.

Den anden er — Anl: en naadig Tilladelse til nogen Fisk Export herfra. Jeg veed, at Amtmand Krogh bestemt modsætter sig alsomhelst Exportation af denne Artikel. Han intenderer fornemmeligen at bevirke derved en Nedgang i Prisen paa den. Det kan være vel nok, men ubetinget kan jeg dog ikke være eenig med ham: Priisen maae følge Forholden af andre Vares, at knue den er at giøre til Følge at aldeles ingen Fisk kommer til Markedet. Hamp, Fiskekroge, Baade og Redskaber alt er kostbart, og svarer ikke det erhvervede Produkts Priis forholdsmæssigen til de forskudte Bekostninger maae Fiskeren naturligen ophøre at fiske. Prisen er nu 30 r. pr: Vog, og er den billigere end den bergenske; men uden Hensyn hertil, saa forekommer det mig at Fornødenhederne billigen bør deeles med Søsterlandet Dannemark, og Nødvendigheden kræver Exporten, som Remisse for Korn Vahre — ellers standser disses Forskrivning af Mangel paa Fonds. Til Udlandet er jeg derimod gandske eenig med Krogh at Udførsel for det første ikke bør tillades uden Den som bringer Korn igien, men Den troer jeg og Undtagelse bør tilstedes. Gavnligt var det om en paalidelig Undersøgelse anstilledes om Beholdningerne — her har været anstillet een af en Raadstue Tiener som gik omkring og noterede hvad enhver selvbehageligen opgav ham, men jeg veed temmeligen bestemt een, som frygtende for at en Requisition forestod, angav meget mindre end han havde m: m: og Undersøgelsen var kuns en Farce. Jeg troer her er meere end Fisk nok for Distriktets Forsyning med den Artikel, og det er Dets Fordeel at det overflødige omsættes. Assurancen i Sølv Værdie som nu bevilget har giort nogen Sensation. Hidtil have kuns 2 Skibe ladet sig engagere i Korn Fragt, men siden Sølv Værdien blev bevilget — have fra i Mandags da Efterretningen kom, 3 videre meldt sig. D. K. H. være vis, at jeg tager enhver Leilighed til at influere paa mine Venner, og sætter dem flittigen til med Pokalen for at bringe dem i Stemning, men de krympe sig — Udsigterne ere saa lidet lovende — og de 2 mægtige Knudtzon og Meincke som jeg ventede saa meget af, svigte i Aar gandske, og give intet ædelt Exempel, som dog af tvende Landets Ædle burde ventes.

D. K. H. antage endeligen Forsikringen om min ubrødelige Hengivenhed — og befale til sidste Blodsdraabe over

Deres underdanigste

Trampe.

28. Christian Frederik til Trampe.

Christiania 12te November 1813.

Hr. Greve Trampe! Jeg tilskriver idag Stiftet om de Benaadninger som tilstaaes de Handlende der ville virke for Landets Forsyning; samt om de Foranstaltninger der maatte treffes for at tilvejebringe det størst mueligste Antal Skibe tienlige til at tilføre Stiftet 45 000 Tdr. Korn enten som fragtede eller satte i Requisition af Provideringen. — Jeg har ikke Tid til at udbrede mig meere over denne Materie, men jeg beder Dem at virke med Deres heele Indflydelse for Trondhiems Handlende til at de samvirke med Regieringen til det vigtigste Formaal af alle, Landets Forsyning.

Man bøder, som De veed, paa de bestemte $^{2}/_{3}$ Parter af Skibet ved Taxationerne og noget maae de rige Folk ogsaa vove for ej at sulte ihjel.

Det har været mig meere behageligt end jeg kan udtrykke Dem at tale med Knudsen om Dem og om hans Ophold i Trondhiem.

Velvilligst

Christian Frederik.

29. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem 19de November 1813.[1]

Posten, som ankom i Morges, overbragte mig min naadige Herres hulde Bevaagne af 12te d: M: Visheden om Bevarelsen af denne Naade er min eeneste Trøst i min just ikke glade Stilling — dog jeg skylder maaskee netop denne Stilling, at hiin saa bevaagentligen tildeeles mig, og Op-

[1] Indlagt beretning om et møte i Provideringskommissionen $^{17}/_{11}$ 1813. Samtlige 15 Skibseiere tilstede.

retningen er rigelig Løn for Bitterheden. Tak, inderlig underdanig Tak naadige Fyrste for enhver Beroeligelse. Jeg kan ei giengielde uden ved den varmeste troeste Hengivenhed men vær sikker og at den ydes Dem med Legeme og Siæl og med enhver Draabe Blod, som rinder i mine Aarer — sæt mig naadige Herre paa enhver Prøve, De befaler, og De skal aldrig, ved Gud aldrig finde mig svigtende. At jeg ingen Dag, ja jeg kan sige ingen Time paa Dagen, aflader at have Providerings Anliggendets Fremme for Øie, det beder jeg min naadige Herre være forvisset om — jeg omgaaer imellem de Handlende, nytter ethvert Samquem, giver fleere, for at tage Leiligheden til med Venskabs Stemme at indflyde paa dem — jeg har deres Hierter — det veed jeg — befael naadig Herre Collekter af tusinde til hvadsomhelst offentligt Brug, de skal øieblikkeligen sammenskudte ligge for Deres Fødder, men her omgielder det Formue og Velfærd, og de modsætte mine Opmuntringer Beregninger, som jeg har ondt med at refutere. Jeg vandt over omsider med 3 af mine Venner Etatz Raad Knudtzon, Ridder Meincke og Grosserer Lorck[1] — tre af de meest formuende Mænd, og som ellers altiid vare Formænd, naar det gialdt, men ved denne Leilighed vare meere end træge, tilsidst dog, at de anlovede at frembyde sig til Fremskaffelsen af 8 a 900 Tønder og stolende paa at, Exemplet givet, andre skulde villigere følge, foranledigede jeg da en Samling hos mig, men Udfaldet svarede ikke til min Forhaabning, saaledes som D. H. af underlagte Afskrift af det passerede, naadigen nærmere vil erfare. Frie Assurance var det almindelige Forlangende. Den herværende Providerings Comission vil med Dags Posten giøre Forestilling om Sagen. Spørgsmaalet er nu om det ikke er bedre at bevilge den end at sætte Skibene i Requisition. Jeg skulde formeene jo — thi Requisition giver jo dog frie Assurance, og Udreedningen og Speditionen paa offentlig Regning vil koste langt meere end en akkorderet Fragt. Det ville vel og blive quæstio om Comissionen her engang kunde physice iværksætte Udreedningen: Sandeligen jeg veed næsten ikke hvorledes Smør, Kiød, Gryn, Erter etc: her skal kunde bringes tilveie. Søndenfields er det let. Nogle Dages Provision fyldestgiør,

[1] Christian Andersen Lorck, 1753—1828, grosserer i Trondhjem.

og man fremkommer til Landet hvor Provisioner faaes, men herfra skal de medgives for fleere Uger — og hvor tager man disse Ting. Brød kunde vel skaffes af egne Magasiner, men hiine andre Artikler, saavidt fal, have været opkiøbte til de militaire Magaziner, og der er den høieste Mangel paa dem i det daglige Marked. Denne Omstændighed er ingen uvæsentlig Undskyldning for Sagens mindre heldige Fremgang. Have Skibs Eierne ei selv noget i Baghaanden, bliver Udreedning næsten ugiørlig for saa meget Skiberum. I Anledning af de nye Bevilligelser, som D. K. H.s naadige af 12te d: M: tilstaaer, har jeg nu atter sammenkaldt et Møde til Overmorgen, og skal jeg bestræbe mig at legge samtlige Herrer dem paa det inderligste paa Hierte — og skal jeg med næste Post da derom giøre underdanig Berettelse. Jeg har foreslaaet dem her, at vi alle her Handlende og Ikke Handlende skulde entrere i eet Kornselskab, hver efter sin Evne, og sit Huuses Fornødenhed, saaledes at enhver tog nogle Tønder i hvert Skib. — Tabet, deelt paa fleere var da udholdeligt, og den lettere Priis paa det fremkomne, ved at have det fra første Haand ville maaskee afbøde det gandske. Nogle goutere Forslaget og jeg har udsendt Hververe, for om mueligen til nævnte Overmorgen at bringe en Subskriptions Liste i fuldtallig Stand. I Tilliid til min naadige Herres Tilladelse, er jeg da derefter, naar jeg seer Final-Resultatet her, bestemt til Dagen efter at giøre en Tour til Molde og Christiansund, paa hvilket sidstnævnte Sted især er nogle flinke Mænd for at prøve dersteds hvad jeg kan formaae, og jeg skal samvittighedsfuldt giøre hvad der staaer til mig.

Commandeur Gether viiste mig i Dag D. H.s Resolution for Irequisition Sættelsen til Christiansands og Frederiksværns Værfter af et Partie Hamp, Beeg, m. v: af de ind bragte Priis-Skibe Portland og Herkules's Ladninger; Forlegen for 800 Sk℔ Hamp af samme Ladninger til den nordenfieldske Roe Flotille, og savnende Ordre til ligesaa at sætte dem i Requisition, anmodede han mig at hielpe ham til Rette med at Partiet kunde afsættes indtil D.s H.s naadige Ordre kunde erholdes. Jeg arrangerede det med Lorck, og tilsagde ham D. H.s nærmere Bestemmelse, den underdanigen saaledes tilbedes.

Jeg hoverer tilfredsstillet, at D. K. H. af Knudsen har kundet erfare en sandfærdig Berettelse om Tonen i Tron-

hiem. Det er min Stolthed og min Lykke at kiendes af Dem ædle Fyrste! og det var da et Vidnesbyrd at jeg har været sanddrue. — Ved Gud! De skal aldrig finde mig anden. — Spørg ham, spørg enhver som var før ham og efter ham, om han saae nogensinde den meere elskede[1] i Borgernes Samquem — men om han derimod ikke dagligen saae den forhadte[2] imellem Embedsmænd, Borgere og Bønder, og om det var Complimenter, som bødes ham, eller om det ikke var det velvillige Hiertes Sprog som altiid bød ham velkommen. Dog bevar mig Deres Naade ædle naadige Herre! og jeg er tryg nok at den tilsidst vil bringe Sandheden for Dagen for

Deres troehengivne
underdanige Tiener
Trampe.

30. Christian Frederik til Trampe.

Christiania 20de November 1813.

Hr. Greve Trampe. Forinden De tilskrev mig om Fiskevarernes betingede Udførsel havde jeg allerede fordret Providerings Commissionens Meening om denne Gienstand hvorved Grundsætningen naturligviis bliver at ingen Udførsel kan tillades, førend Stiftet er aldeles sikret for aldrig at kunne mangle dette Fødemiddel om end alle andre glippe. Ogsaa Forslaget om Deposito Cassens Penge havde jeg som De seer forud bifaldet. Angaaende Myntens Anlæg i Sælboedalen som synes at have meget for sig ville De underrette mig om hvorledes Kobberet fra Røraas som i Tiden vil være den betydeligste Mængde kan transporteres derhen om over Trondhiem eller ad en kortere Vintervej.

Til 15 Decbr. sees vi vel igien, virk imidlertid alt det gode De kan for Provideringen.

Velvilligst
Christian Frederik.

Det gaaer saa galt som mueligt i Tydskland, Napoleon har efter Slaget ved Leipzig ikke eengang holdt Stand ved Erfurth, hans Retraite gaaer vist over Rhinen, de Allierede

[1] D. v. s. amtmand Krohg.
[2] D. v. s. grev Trampe.

ere i Cassel, Bayern er faldt fra. De Franske have d. 5. Nov. bemægtiget sig Hamborger Bank.

De maae underrette mig om hvorledes den nye Laane og Disconto Casse optages i Trondhiem. Jeg spaaer mig de heldigste Virkninger deraf. C. F.

31. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem 23de November 1813.[1]

Naadige Herre! I Henhold til min underdanige med sidstgangne Post ermangler jeg ikke lige underdanigen herved at indberette, at det Møde af Byens Handlende og agtbare Borgere, som jeg i nævnte min sidste omskrev til min naadige Herre, at jeg ville foranstalte for endeligen at aftale om Midlerne til Stiftets Forsyning, saaledes fandt Sted i mit Huus i Gaar Aftes. Jeg behøver vel ikke at forsikre min naadige Herre at jeg tog Leiligheden paa nye til i kort Recit at gientage paa Hierte lagte Nødvendigheden og Sømmeligheden af de kraftigste Anstrengelser — Arbeidet var let — thi jeg kunde ikke tolke det bedre end ved at forelæse hvad laae for mit Øie fra min ædle Fyrstes Haand — jeg tydede det efter bedste Evne, tydede den utrættede Iver, med hvilken De ædle Herre! har ved gientagne Forestillinger bevirket nye Bevilligelser efter nye — tydede dem at det var Frederik og Christian Frederik som giorde Regning paa os, og at det nu var Tiid og Sag at vise at vi ikke svigtede — og jeg skreed til Forretningen. Resultatet af denne bilegges underdanigen. — Noget vandtes, men — dog jeg tør ei udføre dette. Men: jeg kan kuns gientage hvad jeg seenest skrev: »befael tusinde min naadige Fyrste og de skal ligge for Deres Fødder, men her omgielder det Formue og Velfærd«, og den beste Villie strander paa Sandsynligheden af Tab overgaaende Evne. De Huuse som i Gaar tegnede sig erklærede reent ud at de strax ansaae det vovede tabt — og derfor som et Offer bragt. Hoes[2] for Exempel anbød strax at legge i mine Hænder 20 000 r. Courant — som en Skierv til Provideringens Fremme, uden nogensinde at fordre en Skilling restitueret

[1] Indlagt beretning om et møte i provideringskommissionen 22/11 1813.

[2] Herman Høe, 1751—1831, grosserer.

naar dette Bidrag til Sagens Fremme maatte ansees fyldestgiørende for hans Anpart, bevisende mig ved en Kalkulation liig den[1] jeg har taget mig den Friehed at sende D. H. at sendte han Skibet og mistede det mistede han den heele Capital — efter Navnet dog assureret, og et saadant Tab var over Evne. Frick[2] anbød, som D. H. af det passerede nærmere naadigen vil erfare, sine 3 Skibe uden al Godtgiørelse for Afsavnet, til Prov: Comissionens Disposition til een Tour til Dannemark efter Korn, naar de tilsikredes ham i uskadt Stand tilbageleverede, eller i Forkommelses Tilfælde, deres sande Værd restitueret og til liige Offer var samtlige villige. Min Motion om en Korn Association gaaer noget heldigere. Jeg har i den selv vovet mig ud for en Capital af 22 000 Rdl: Court: og jeg har allereede saa mange Med Subskribentere at vi i Morgen tidligen have en General Forsamling for at vælge Bestyrere, og jeg har Haabet at jeg skal bringe Subskriptionen til 10 000 Tønder, da mange Smaae Handlere ere gaaede ind for 1 til 200 Tønder og nogle Landmænd, der have mange Huusmænd at understøtte, ligesaa have tegnet sig for 50 til 100 Tønder, findende efter en forelagt Calkulation beregnet paa at 1/3 Deel bortsnappes, at de dog have det fremkommende efter den taalige Middel Priis af 40 rb.dal: pr. Tønde. Naar denne Forretning er afsluttet i Morgen, giør jeg, i Tilliid til min naadige Herres Tilladelse, da den foresadte Tour til Molde og Christiansund for at forsøge hvad med disse Steders Handlende er at udrette, og min Fyrste være vis at jeg skal lade nidkiæreste Iver være mig angelegen. Glæd mig da naadige Fyrste! ved Hiemkomsten med Budskabet at jeg igien maae antræde mit Embede i al Omfang; Jeg haaber til Gud at Calomnien dog nu er opklaret: og vredes ikke — men hengiven Dem med Liv og Blod, bereed at offre sidste Blods Draabe for Dem, siger jeg som Deres Tiener, og gid høieste Straf ramme mig om jeg heri lader mig mislede af nogen Egen Nytte — eller taler andet end hvad De af tusinde Stemmer vil høre — Krogh er ikke Posten voxen. Han er en redelig Mand, men urimeligen stolt og myndig, havende ubegrændsede høie Ideer om sin

---

[1] T.s skr. 22/10.
[2] Nils Möller Frich, 1787—1817, grosserer.

Infaillibilitet og Magt, forfølgende med Inquisitioner og Trudsler, har han saaledes fordærvet det med Embedsmænd og Borgere at han brat ingen Vei meere kommer: Det var kommet dertil at han selv for nogle Dage siden maatte bede mig officialiter tage Providerings Sagen, og saaledes er det at jeg i den er officialiter fremstaaet. Han sagde mig reent ud at han ikke kunde vinde eet Skridt — sandt nok jeg vandt ikke mange — kuns en Udsigt til circa 20 000 Tønder, men ogsaa det havde maaskee gaaet heldigere, havde ikke Tonen været forstemt. Ved helligste Eed sværger jeg Dem naadige Herre! en Mand som tegnede sig for Fremskaffelsen af et vist Quantum sagde mig reent ud; har De Forretningen og Æren for Bestræbelsen, saa tegner jeg, men er det K: pegende paa ham da staaende i nogen Frastand — da tegner jeg Intet — saa lad ham komme med sine Befalinger, saa faaer jeg bære hvad mig bliver paalignet.

De nye 8 p C: og ikke saa meget de, som Inquisitionen har ret opvakt en meget spændt Stemning. Tages alt med Jernhaand uden at Embedsmændene med Maadeholds Conduite afparere lidet af Stødet som Tiden saa uundgaaeligen medfører, kunde det i disse kritiske Tider letteligen forvolde de sørgeligste Ubehageligheder. Sin Konges og Fyrstes troe Tiener, som vil sin Herres sande Vel, bør, efter min Overbeviisning, i disse Tider tude med Ulvene han er imellem — de tude da i Comp: og det bliver til evindelig Tiid ved Tudning, som da ikke videre skader — og endeligen taber sig i Hæshed. Den tordnende strenge brammer maaskee mere med Troeskab — men jeg paastaaer det — in facto er han det mindre.

Som sin Fyrstes sande troe Tiener ansee D. K. H. altiid

Deres underdanigste

Trampe.

32. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem 26de November 1813.

Naadige Herre! Med erkiendligste Hierte indsluttes underdanigen herved min officielle Antagelse af naadige Indbydelse til at entrere som Interessent i den for Riget oprettende private Laane- og Diskonto-Kasse. Den anlover saa øiensynligen de heldigste Virkninger at enhver Fædrenelands Ven her med mig glæder sig til Indretningens Organisation.

Ikke længe, ja jeg turde vel sige, aldrig i min Virkekredses Tiid, har jeg seet, og hørt, nogen offentlig Foranstaltning møde velkomnere Imodtagelse; den har den sieldne Lykke at bifaldes eenstemmigen. Mit længe uvante Øre har dog nu igien hørt Patriotismes Stemme; den vaagnede af Dvalen, og dobbelt kiær var Lyden for den, som i Providerings Anliggender har maattet døie en i Modsætning skurrende. Hvor inderligt kiært det derhos har været for mig, min naadige Herres hengivne Tiener, at høre lovprise den Fyrste, hvem det vides at Indretningen skyldes, det mangler jeg Ord til at udtrykke.

I Gaar fandt en Samling Sted af de af D. K. H. indbudne, og i eget og i mange Medborgeres Navn, som attraae at vorde Interessentere, og som i den Henseende havde tilkiendegivet deres Ønsker for Deres indbudne Venner, blev vedtaget at en Deputation skulde afgaae fra Trøndelauget til den 15de Decemb: til D. H., for paa høitidelig Maade at takke Dem for hvad De til Rigets Beste herudi havde bevirket, og for derefter at representere de indbudne Trøndere i Constituent Forsamlingen. Plurima vota opfordrede mig og en Grosserer Johansen[1] af Huuset Etatz R: Knudtzon & Comp: til at udgiøre denne Deputation. Jeg er derved kommen i nogen Forlegenhed — jeg nægter ikke at jeg har begyndt at haabe at jeg maaske snart tør komme i min rette Stilling igien, og i al Fald forehaver jeg :/: til i Dag anbestemt at tiltrædes saasnart Posten er ankommen :/: Reisen til Molde og Christiansund i Providerings Anliggenderne, og den maae jeg da undlade, men paa den anden Side hvad kunde da vel smigre mig eller glæde mig meere end at committeres af Folket som Organet af Dets Stemme til Dem min ædle, min naadige Printz. Providerings Anliggendet er vigtigt, men ogsaa dette er det; er National Sag. Jeg troer jeg betroer hiint til Pennen — jeg udretter dog intet deri — det er kuns at tærske Avner og jeg vælger det meere lønnende — skulde ikke Ordre at træde i Funktion kontramandere mig.

Jeg henlever

Med ubrødelig Troeskab

D. K. H.s

underdanigste

Trampe.

---

[1] Lorentz Johannsen, 1769—1837, kompagnon i firmaet Hans Knudtzon & Co.

Efterat jeg havde skrevet ovenstaaende, hengik jeg endnu i Paavente af Christiania Postens Ankomst, et Par Timer med mig selv i Uvished om den Christiansundske Reise — men Posten kommer og bringer mig D. H.s naadige af 20de dens. Vel mig at jeg ikke var reist, Deres Vink er mig en Befaling; og inderlig Tak at den gaves mig, jeg kunde ellers uforsætligen have handlet imod den. Lidt Graad og Taarer faaer jeg som Huus Fader med en frugtsommelig Kone — men Gienkomsten kan blive gladere — min Beskytter vil fremskynde den, dermed har jeg trøstet hende. Hestene til Christiansund ere afbestilte: jeg har allereede talt med Johansen og vi reise den 5te. Til Ch:sund og Molde expederer jeg nu de bønligste Breve til alle mine Venner. De naadigen meddeelte politiske Nyeheder synes at true skræmmende: Ogsaa fra London haves, her i Byen, Brev af 9de som melder at fornyet Ordre er givet til at hindre Korntilførselen; at ikke nogen Slags Licence kan faaes for noget danskt norskt Skib; og at Løfterne til Sverrig ere bekræftede. Jeg løi for min naadige Herre som en utroe Tiener naar jeg ikke aabenhiertigen sagde Dem at ogsaa her ere enkelte Uslinger som vaase adskilligt, og at Politik, Byrder og Inquisitionerne have giort mange Malcontenter, men det forsikrer jeg derhos som ærlig Mand, at jeg aldrig har erfaret nogen paa hvis Troeskab jo [ikke] Christian Frederik kan bygge. Meere skal jeg forklare mundtligen dersom min naadige Herre befaler det.

Som stedse er jeg med Troeskab

Min naadigste Herres

underdanigste

Trampe.

33. Christian Frederik til Trampe.

Christiania 1ste December 1813.

Hr. Greve Trampe! I den Forventning snart at see Dem i Christiania tilskriver jeg Dem idag kun et Par Ord for at takke Dem for den Omhue De har udviist for Provideringsvæsenet; jeg har idag bevilget fuld Assurance for de af

Provideringen fragtede Skibe naar Eyerne selv besørge dem equiperede og modtage billig Fragt Vilkaar; saaledes er den sidste Vanskelighed hævet og Requisitioner vil, efter mit Ønske, for største Deelen kunne undgaaes, skiøndt ikke i de Tilfælde, hvor blot Mangel paa Villie til at fremme det for Landet vigtigste Anliggende foretrækker at lade Skibe ligge ubenyttede. Dette er, synes mig, Tilfældet med Friedlieb[1], Otto Beyer[2], Bing og maaskee med Vogelsang[3], ligesom der ogsaa nøje maa paasees at ingen foregiver at ville expedere sit Skib privat, men siden lader det henligge. Jeg haaber endnu at dette Brev træffer Dem i Trondhiem for at De kan virke, hvis ikke mistvivler jeg om at der udrettes meere end allerede skeet er.

Jeg glæder mig inderligen til at den kongelige Velgierning med Laane og Disconto Cassen paaskiønnes og er saa vel optaget i Trondhiem.

Christian Frederik.

34. Underdanigst Lykønskningshilsen

til D. H. Printz Statholderen Christian Frederik, Printz til Dannemark og Norge fra Tronhiems Delegerede den 1ste Januar 1814[4].

Tillad naadige Fyrste at vi, som af trøndiske Medborgere have været givet det Kald, underdanigen at fremtræde for Dem som Delegerede for Trøndelauget i det National Anliggende Norges Laane og Disconto Casse, som er fremblomstret under Deres velgjørende Haand, og som under Deres vedblivende Beskyttelse lover de herligste Frugter, i disse Medborgeres og eget Navn, i Dag underdanigen fremstaae for Dem, for i dette fælleds Navn at nedlegge tolket

---

[1] Handelshuset Alex. Friedliebs indehavere var brødrene Nicolai Lysholm (1760—1814) og Johan Mølmann Lysholm, som i 1784 blev optat som kompagnoner av sin stedfar A. Friedlieb, 1751—1792.

[2] Otto Beyer, f. 1772, grosserer.

[3] Johan Christian Vogelsang, 1762—1821, grosserer.

[4] Indlagt et digt: En Trønders Tale til Hans Højhed Prinds Christian Frederik paa Maskeraden Den 31te December Anno 1813.

vores alles varme Hierters Tak, for den Viisdom, Kraft, og Anstrengelse, med hvilken De i næstforløbne Aar har styret vore Anliggender igiennem mangehaande Farer og Trængsler, og for i samme fælleds Navn at frembære vore Ønsker, at det i Dag begyndte Aar maae giengielde Deres ædle Idræt med Held, Lykke, og Velsignelse, i det fuldeste Maal, De saa ubetinget fortiener, og som vore skiønsomme Hierter nedbede for Dem. Vi gaae i Rette med Skiæbnen, naadige Fyrste! at dette begyndende Aar ei tilsmiler Dem saa bekymringsløst, som vi ønskede det, men den gode Sag vil seire, saa haabe vi faste. Forgiæves udruger en nedrig Politik Planer til at sønderrive et Baand, som vore Hierter elske, og som prøvet Erfarenhed har giort os kiær. Den vil ei mægte det, naadige Fyrste! thi De staaer med os. De Daarer! de mindes ei at Baandet er knyttet, med Slægtskabs, Venskabs, Broderkiærligheds og alle Naturens helligste, meest uopløseligste Baand. Uslinger! Skumlende have de villet paabinde Verden, at vore Ønsker samstemmede med deres nedrige Planer. Vi ere bereedde at give Dem en følelig Lære om Deres Feiltagelse.

De Printz! er vort Haab. I Fares afgiørende Øjeblik ville vi samle os omkring Dem, og under Deres Banner trodse vi de brammende Trudsler. Vi gientage i Trøndelagets Navn, og bede Dem ædle Fyrste med vanlige Huld at imodtage vore Forsikringer om vor ubrødelige Troeskab og Hengivenhed

Underdanigst

Fred^k. Trampe. Lor. Johannsen. Paul B. Lorck.

35. Trampe til Christian Frederik.

Røraas, 12te Februar 1814.[1]

D. Hs. naadige Befalning til Følge oversender jeg herved underdanigen det Brev[2] fra Naboelands Høvdingen Baron

---

[1] Indlagt brev af s. d. fra T. til Järta 12/2 1814. Trykt i »Brefvexling mellan landshöfdingen i St. Kopparbergs län m m. Hans Järta samt stiftamtmanden i Trondhjems stift m. m. grefve Fredrik Trampe, på Kongl. Maj:ts nådiga befallning utgifven. Fahlun 1814.«
Se H. Järtas og G. F. Wirséns brefväxling år 1814 s. 159—162, 166—171, Yngvar Nielsen: Breve fra Essen XXIII og Handlingar ur Brinckm. Archivet I s. 326.

[2] Findes ikke vedlagt.

Jarta[1] som Underretning indløb hertil nogle Minutter før D. Hs. Af Reise, at et Sendebud var paa Veie med til mig, og som indløb mig til Hænde ud paa Eftermiddagen, med samt Gienpart af mit Svar til ham. Jeg undergiver dette D. H.s naadige Bifald, med samt hvad jeg, dets til Følge i Sagen har forføiet, Missionen nemlig ind i Sverrig af Berg Raad Ridder Knoph. Jeg kiender Manden som en duelig paalidelig, og som en D. H.s og Norges Sag varmt hengiven Mand, og jeg nærer det tryggeste Haab, at han vil virke hvad giørligt er, for at skaffe os saa meget Korn, som i det korte Tids Rum tilveiebringes kan, og for øvrigt er jeg sikker paa ham som en Normand, og som en Mand af Conduite. Svensken er vel underrettet om voř Plan ei at ville give os, og da Landshøfdingen derfor rimeligviis vil være snue nok til at trainere Sagen under Forevending at behøve nærmere Ordres fra Stocholm, hvilket og hans Brev giver Anledning til at formode, har jeg heller sendt Knoph for Formalitetens Skyld, og for i al Fald at prøve Forsøget, som Sagens Vigtighed forekom mig at kræve burde dog voves, naar Muelighed øinedes, men giørende mindre Regning paa den omskrevne Overladelse fra de offentlige Magaziner, sendte jeg derfor med ham 2 Mænd en Kiøbmand Leigh[2] og en Værksbetient Aas, begge vel bevandrede i den svenske Smughandel :/: Den førstnævnte er den Mand, som jeg underdanigst berettede D. H. nyligen har indpraktiseret 100 Tønder :/: under Forevending at skulle geleide de forventende Transporter, men med sand Bestemmelse og geheim Instruxion for Provideringens Regning at effektuere alle de Opkiøb de kuns muеligen kunde. Det treffer sig heldigen at der den 16de næstkommende er et Slags Landmarked tæt ved Grændsen, og jeg har al rimelig Udsigt til at turde vente, at jeg, paa den første Efterretning fra mine Emissarier, vil kunde have den Glæde at indmelde til D. H. det lykkelige Fremkomme af nogle hundrede Tønder. Jeg undergiver D. H.s Opmærksomhed at jeg i nærværende Øieblik anseer det politisk rigtigt at denne heele Transaktion skeer for Provideringens Regning — thi vel kunde jeg veilede Almuen

---

[1] H. Järta, 1774—1847.
[2] Morten Leigh, 1778—1816, kjøbmand i Røraas.

til at indstaae den Forsynings Vei, der ligesom har nu ordnet sig, men ikke at tale om at det gunstige Øieblik under lange Forberedelser kunde gaa tabt, er Korn i dette Nu en Lokkemad, som udholdt let kunde friste den hungrende, meere svagaandede. D. H.s Ordres og Foranstaltninger er det Almuen bør takke for Kornet, saa er min Overbeviisning. Det er vel nok at enkelte anskaffe sig nogle faa Tønder til eget Huusbehov, og jeg skal facilitere Entrepriserne paa beste Maade, men jeg gientager det, jeg troer Provideringen bør her gribe i med kraftig Arm. Jeg beder D. H. i denne Henseende at veilede mig ved Deres nærmere Befalning. For at sætte mine Emissarier i Stand til at virke har jeg her paa eget Navn sammenlaant 50,000 Rdl: Dsk: Court, imod øieblikkelig Remisse fra Tronhiem ved Tilbagekomsten did, samt videre anskaffet deels ved Kiøb deels ved Requisition nogle hundrede Voge Fisk her paa Stedet samt et Partie Kobber, som i Sverrig er meget begiært og skal betales vel — efter hvad mig er sagt med over 2000 r: Crt. pr: Sk℔, den Priis har jeg i det mindste seet Breve fra en svensk Kiøbmand Anderstrøm for at han har anbuden, i et Brev for 14 Dage siden med tilføiet Anbud at ville indføre en Tønde Korn til Norge for hvert Skipp: Kobber ham tillodes at udføre, og i et nu seenere fremkommet i Gaar, lydende derhen at ville levere Korn for Kobberets heele Valuta. Jeg er uvis endnu hvorledes jeg skal mueliggiøre mig ved Hiemkomsten til Tronhiem at reede for mine contraherede Forpligtelser i Henseende til Restitution og Betalning, dog der var periculum in mora, og jeg maae see at hielpe mig foreløbigen, men jeg maae underdanigst, paa det inderligste, ansøge D. H. om en snar Remisse af i det mindste 20 til 30,000 Rigsbankdaler, thi savnes denne Nervus rerum gerendarum, standses brat alle Forføiningers Muelighed, og jeg vil selv personligen henstaae i en høi Forlegenhed i det begyndte. Foruden Fisk og Kobber til Kornets Betalning har jeg og tilladt Berg Raad Knoph at disponere over nogle Hestes Udforsel — iblandt andet erfarede jeg at Landshøfdingen selv havde for en 8 Dage siden ordineret om et Par, og det er sammenbragt — dog er der med Oberstl: Krabbe[1] føiet den Arran-

[1] Ole Krabbe, 1758—1826, chef for 2det Trondhjemske regiments skarpskytterbataljon.

gement, at hverken Heste eller Kobber eller Fisk kommer over Grændsen førend Kornet, efter Beskeed fra Knoph er paa sikker Veie did, men derimod har jeg bemyndiget Knoph til, i Fald han befinder den Hr Jarta, som jeg hverken kiender af Navn eller Rygte at være af svensk Viis, da ikke at lade det ankomne f: E: paa det ønskede Par Heste, naar de kunde befordre Maalet opnaaet.

Den Hr: Enspanneren, som overbragte Brevet, er en gandske simpel Betient, et slags Bud ved Lands Canceliet til at reise i Kronens Ærinder — og ham var saaledes Jntet opdraget at sige mundtligen — han var en blot Frembærer af Brevet. Jeg lod ham udpompe om Nyeheder, og hans Beretning lød at der aldeeles ingen Tropper stode mod den nordenfieldske Grændse, men at stærk Magt var samlet mod den søndenfieldske, og at man vidste i Sverrig at D. H. vilde hævde sig og Norge, at man endnu ei vilde forcere med Magt, førend Comissarierne vare afviiste, og endda ikke førend Virkningen var erfaret af først godhedsfulde, og siden truende Proklamationer, som skulde emanere, men, naar de da ikke frugtede, da skulde kraftig Magt anvendes til at tvinge Norge. Jeg har instrueret Knoph at indhente paalidelige Efterretninger Ved Afskeeds Samtalen spurgte Enspanneren mig om det var Svenske tilladt at komme til Røraas med Korn; jeg svarede ham derpaa at Enhver, som bragte Korn, skulde nyde venskabelig Imodtagelse. Jeg har overlagt det med Oberstl: Krabbe og med Politiemesteren Dessen[1], at Handelen kontrolleres; og da her ligger et stærkt militair Detachement, er det ei at frygte at de paa nogen Maade kunne vorde for mandstærke, og Transportens Besværlighed giør det ønskeligt at de selv ville hielpe os med deres Heste; hvilket saaledes indstilles til D. H.s Bifald.

Underdanigst

Fred.k Trampe,

36. Christian Frederik til Trampe.

Edsvold 17de Februar 1814.

Stiftamtmand Grev Trampe! Oberste Seyersted medbringer vigtige Dokumenter og vil kunde fortælle Dem alt

---

[1] Mads Møller Dessen blev 1813 sorenskriver i Guldalen.

det, sandelig for mit Hierte, meget belønnende, som her er hændet. Jeg haaber til Gud at alt saaledes bliver godt siden det bygger paa en god og retmæssig Grundvold.

Oberste Seyersted overtager Commandoen i Trondhiems Stift i Grev Schmettows Fraværelse og med ham ville De raadføre sig i alle vigtige Anliggender som fordre hastig Bestemmelse.

Saasnart de trykte Bekiendtgiørelser ankomme tages Tropperne og Borgerne i den befalede Eed, Bededagen og Eeden i Kirken afholdes efter Biskoppens Foranstaltning næste Fredag.

Deres Svar og Forehavende med de Svenskes Korn finder jeg meget vel udtænkt og jeg ønsker Held til Udførelsen

velvilligst

Christian Frederik.

37. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem 22de Februar 1814.

Dagens Post vil overbringe min naadige Herre min underdanige officielle Rapport om hvad siden min seeneste underdanige er foretaget i Providerings-Væsenet, og in specie i den naadigen anbefalede Fiske Sag, og veed jeg, uden for dette, Intet videre mærkeligt at have at rapportere :/: som jeg dog ei heller anseer væsentligt, men alleene fremmelder fordi roulerende :/: at Folke Røsten begynder at blive noget stormende over Udeblivelsen af de imødeseete Proklamationer. Jeg beder D. H. ikke forstaae det saa, at Stemningen i nogen Henseende har forandret sig, den er i fuldeste Maade, som den altiid var, og som D. H., seet, hørt og personligen kiendt har tilvunden den Dem end fastere knyttet, men man er uroelig, og giør sig de underligste Slutninger om Udeblivelsen. Snart troes, at der i Dannemark paastoles franske Fremskridt, som lade være betænkt paa at kuldkaste den heele Traktat, snart er det at D. H. har Proklamationen i Hænde, men tager i Betænkning at træde frem, fordi De har erholdet bestemte Efterretninger fra Rusland og Engeland, at disse Magter ikke ville paa nogen

Maade agreere den forehavende Plan, og uopløseligen bundne til Sverrig ville understøtte dette Riges Fordringer, første med 80,000 Mand, og sidste med 20 Linie-Skibe, hvilke sidste allereede skulle være paa Kysterne. Jeg har personligen, og ved Emissarier bestræbt mig at beroelige Gemytterne og forborget med mit Æres Ord at Proklamationen kunde ventes med hver kommende Dag, og mine Tilberedelser til en Illumination og Fest til den Dag, hvis Komme saa længselsfuldt attraaes, have da og tildeels forvisset dem om at i det mindste jeg, som ansees langt over Virkeligheden vel underrettet, med bestemt Sikkerhed imødeseer den nær, men i Gaar strax efter den søndenfieldske Posts Ankomst udbredtes Rygter, at den Kiøbenhavnske Proklamation, løs kyndigend. Norge fra sin Forbindtligheds Eed, var bestemt fremkommet D. H. til Hænde nu, at der havde været en Samling paa Eidsvold, Mændene navngaves, for at afgiøre Norges Skiæbne, med andet meere, og Hovederne giærede nu meere end nogensinde over at Resultatet holdtes for Trøndelaget forborgent. Jeg har svaret, at var noget Resultat afgiort, var jeg vis og sikker, at en Coureer var underveis med Beretningen, og man kunde tryg slaae sig til Roe; D. H. lod sig ikke skræmme af truende Farer; men imidlertid har den Uvished og Uvidenhed om det Passerende og dets Fremgang hvori man holdtes svævende, ikke gandske gefaldet Gemytterne. Jeg nedlegger derfor underdanig Bøn til D. H., at De ville have den naadige Godhed at befale Deres Sekretair eller en anden betroet Mand, af og til at underrette mig om Begivenhederne, paa det jeg kunde være au fait at svare til Fyldestgiørelse.

Brand-Direkteur Lie[1], der er konstitueret Politiemester i Krigsraad Bloms[2] Forfald, har i den seenere Tiid tilladt sig et politisk Sprog, som jeg troede at burde kalde ham til Rette for, da det førtes lidet passende D. H.s og Rigets Interesse; Jeg gav ham en Skruphøvling og Advarsel under fiire Øine, som i det mindste efter den Tiid har giort ham forsigtigere; men jeg kan imidlertiid ikke have Tilliid til ham, og jeg behøvede dog i denne Tiid høiligen Haandsræk-

---

[1] Birkeland: Bidrag til Norges nyere historie, s. 4. Øverlands Norges historie V, s. 2434–37.

[2] Jan Blom, politimester, senere magistratspræsident i Trondhjem 1771—1829.

ningen af en duelig virksom og vel underrettet Politiemester. Blom er vel nu over Senge, men kan som yderst svag og afkræftet dog neppe endnu paa lang Tiid overtage Embedets udenhuus Forretninger. Jeg havde meget ønsket at kunde overdrage Constitutionen til Lands Dommer Nansen[1] blot for den kritiske Periode, indtil Tingene ere i Orden, og organiserede; han er en Mand, som kiendt overalt og god Selskabsbroder har den heldige Gave at kunde udforske alt, løst og fast — han er min meget intime Ven, og der skulde neppe forefalde i Tronhiem end kuns en Samtale, som jeg jo ved ham skulde erfare — men da han ligger paa sin Reise søndenfields til, for at overtage der confereret Embede, og efter sin huuslige Forfatning ikke vel skulde kunde udholde et Ophold i Tronhiem uden Renumeration af Diæter, saa har jeg ikke dristet mig uden Tilladelse at kalde ham; men er denne Tilladelse herved underdanigen ansøgende. I Mangel af ham har jeg vel unge Falsen[2], som er lige duelig og i andre Henseender maaske endog dueligere, men for denne Tiid var Nansen en brugbarere, om jeg saa maa sige, Spion Indtil D H.s Resolution indløber, hvilken jeg tilbeder mig snarest mueligen, skal jeg imidlertiid have et vaagent Øie med Lie. Fra Knoph har jeg endnu Intet hørt. Jeg indlader mig og mine under D. H.s Naade, takker endnu engang for al den Godhed, som De har værdiget mig og

er indtil Døden
Med Troeskab og Hengivenhed
Deres underdanigste

Fred.[k] Trampe.

38. Trampe til Christian Frederik.

Tronhiem 25de Februar 1814.

Ikke har jeg Ord allernaadigste Herre! til at tolke mine Følelser saadanne som de vare ved Imodtagelsen af den brave Oberst Seyerstedt, og ved Giennemlæsningen af hans

---

[1] Hans Leierdahl Nansen, 1764—1821, var vicelandsdommer paa Laaland og Falster 1800—1803, mens Trampe var landsdommer. Blev 14/4 1813 utnævnt til sorenskriver i Jæderen og Dalene.

[2] Byskriver Carl Valentin Falsen, 1787—1852.

medbragte Depescher. Varme vare de altiid, men de luede oplivet Ild for Norges Sag, for Dem ædle allernaadigste Herre. Alles Ønske, kuns dristigste Attraae er i fuldeste Maade fyldestgiort, og jeg vilde ønsket De nærværende her havde havt Nydelsen af den Løn, som saa rigeligen ydedes Dem saa vel fortient. Fleere Borgere kom til mig, med private Breve i Haanden, som de søndenfields fra havde imodtaget, bebudende Efterretningen, uden andet Formaal end det blot i deres Glædes Ruus at kunde meddeele sig, og det samdrægtige Udraab var: Gid vi nu kuns ret inderligen og hierteligen kunde legge ham vor Hengivenhed for Dagen. Selv i de kolde Flensborgeres[1] Bryst saae jeg Følelse. De kunde før allernaadigste Herre! stole paa Fleerheden og paa den ædlere Fleerhed, men nu, bogstaveligen nu, paa Alle som Een. Enkelte Uslinger ere saa enkelte, at de ikke kunne vorde end Stænkpletter paa den herlige Glorie. Som Borgeren, saa Bonden. Mandhusingerne ere til Reede, gienlyder fra enhver Stemme spurgt og uspurgt, og i Jubelen er Alting vel. Et Brev roulerer fra Christiansand, om sikker Efterretning nu at Engeland anseer sin Forbindtlighed til Sverrig fyldestgiort, og vil erkiende det selvstændige Norge, og efterlallet fra Mund til Mund troes det nu med Vished, som afgiort. Ikke mindre levende, og øieblikkeligen væsentligere, Glæde indgyder Opseilingen af et Skib, indehavende for Provideringens Regning 2,400 Tønder Byg, efterat have udlosset 700 i Christiansund for privat Regning. Dets Ankomme kunde aldrig treffe heldigere En Distribution til Landet vil nu finde Sted til Solemnitets Dagen. En stor Gave Uddeeling iil Byerne til den Dag var allereede forføiet og enhver Lidende i Bye og Land skal nu saaledes vorde quæget. Jeg veed det, er min Fyrstes Hiertes Villie.

Alt i Sagen anbefalede skal jeg bestræbe mig at exekutere efter beste Evne, og jeg kiender mine Trøndere; de skulle ikke staae tilbage i at vise, Verden kundbart, at de med Hierte og Hu ere Norges og Christian Frederiks Mænd. Blandt de nidkiæreste af disse tør stolt underskrive sig

D. K. H.s
Allerunderdanigste
Fred.k Trampe.

---

[1] De fleste betydelige kjøbmænd i Trondhjem stammet fra Flensborg, f. eks. Etatsraad Knudtzon, Lorck, Gadebusch, Vogelsang, Meincke, Høe.

39. Christian Frederik til Trampe.

Christiania 18de Marts 1814.

Hr. Kammerherre Grev Trampe! Med Fornøjelse har jeg seet Bergraad Knophs Bestræbelser kronede med et heldigt Udfald, noget er altid bedre end intet. De ville takke ham paa mine Vegne. Siden Landshøfdingen har afbrudt ald Handel om Korn og kaldt sin Afsendte Anderstrøm tilbage saa er der for Tiden ikke heller noget Svar at give paa hans velstuderede Brev. Personlige forbindtlige Yttringer for udviist Velvillie vilde være tilstrækkelige.

Skade at Handelshuset Bortwick ikke ladede det hidsendte Skib med Korn, det havde jeg ventet af dem, maatte det kun ikke grunde sig paa Forbud fra Regieringens Side. Anker maae være i Engeland siden d. 13 d. og snart hører vi nok nærmere fra ham.

De Handlende i Trondhiem blive sig altid liig. Vil de Mennesker der ikke forsøge paa at knytte Handelsforbindelser om Korn i Archangel? vil de sulte ihiel? Gud give at blidere Udsigter maae oplive deres Handelsaand og Patriotisme.

Det er nok det eeneste Tilfælde i sit Slags at nogen udvalgt Representant til Folkeforsamlingen har nægtet at møde særdeles hvis et nyt Valg derved skulde foretages[1]. Dette sidste skulde meget fortryde mig.

---

[1] Om dette tilfælde, som man hittil ikke har kjendt til, har stiftsarkivar Anders Daae meddelt mig følgende: Stiftamtmand Trampe sendte 5/3 rapport angaaende udfaldet av valget 4/3 (til regentskapet) for Trondhjems to kirkesogn paa tilsammen 4 valgmænd, som skulde vælge 4 deputerte til Eidsvold. Trampe udlod sig da med, at han antok at justitiarius Rogert og grosserer Mølmann Lysholm vilde bli valgt. Det viste sig imidlertid at valgmændene hadde vanskelig for at komme til enighet, da ingen ønsket at at reise sydover. De to nævnte blev først valgt, men de søkte at undslaa sig. Stiftamtmanden sammenkaldte derfor til 9/3 biskoppen, valgmændene og tillike byens prester og de 12 opnævnte agtværdige mænd av hver menighet, som hadde mottat og aapnet valgsedlerne samt bevidnet forretningens lovlighet, for at overlægge hvorledes der skulde forholdes. Herom avgav Trampe indberetning til prinsregenten 8/3. Under 14/3 avholdt valgmændene det endelige valg. Rogert og Peter Schmidt blev da valgt. Herom avgav Trampe indberetning til prinsregenten 15/3.

Hvem er Forfatter til det ildesindede Vaas i sidste Trondhiems Avis?[1] At det er indrykket er det bedste Beviis for at den Frihed til at yttre sin Meening eller ikke Meening finder sted som han klager over savnes og paa Grund af hvilket han spaaer Statens Undergang. Jeg er langt fra at vilde have denne Sag forfulgt men jeg vil vide hvem der har ladet det indrykke.

Vil De i Providerings Commissionen besørge Bispinde Bugge[2] leveret efterhaanden 4 Tdr. Byg; behøves videre Ordre dertil skal De bekomme den.

Dette Brev medgives Lieutn. Klüver[3]. Deres Svigerfader er saa god endnu at ville forblive nogen Tiid hos mig. Han er afvexlende noget lidende i sit Knæ, han klager over ingen Efterretninger at bekomme hiemme fra.

Jeg ønsker snart at høre gode Tidender fra Dem hvilket meget vil glæde Deres

velvillige

Christian Frederik.

40. Christian Frederik til Trampe.

Christiania 22de Marts 1814.

Hr. Stiftamtmand Grev Trampe! Jeg har allerede i mit sidste Brev sagt Dem at jeg troede ald videre Correspondance

---

[1] Sigter til en usigneret artikel i Trondhjems Adressekontoirs Efterretninger No. 20 fredag 11/3 1814. Den er skrevet i form av en lignelse og har følgende konklusion: »Den Stat, hvis Borgere det er forment at sige deres Mening om offentlige Indretninger og Foranstaltninger, staaer meget Fare for at bortskylles af Lasters og Misbruges Vandflom.« Jeg har ikke været istand til at finde, hvem der har skrevet den. Det kan muligens være den bekjendte Trondhjems kjøbmand og skribent Mathias Conrad Peterson (1761—1833), som i samme blads No 31 tirsdag 19/4 i en opsats bl. a. uttaler: »Iblandt de herlige Goder, som vi haabe ville tilflyde os, formedelst Forandring af vor Forfatning, regne vi i Særdeleshed at vi igien kunne tænke og tale og skrive frit uden at Sandhedsvenner tør frygte for fiskaliske Forfølgelser.«

[2] Cathrine Magdalene Koch, 1771—1869.

[3] Antagelig Jacob Hersleb Krogh Klüver, 1789—1828, premierløitnant ved Trondhjemske Infanteriregiment.

med Landshøfdingen Baron Jærta overflødig[1], siden hans Afsendte, som skulde imodtage Svar, vendte tilbage uden at oppebie dette. — Afbryder Landshøfdingen fremdeles ald Samfærsel da er Brevvexlingen virkeligen ogsaa overflødig; i modsat Tilfælde maae De i Svaret begynde med at beklage at bemeldte Person(s) uopholdelige Tilbagereise havde berøvet Dem Lejlighed til strax at besvare hiint Brev. Da imidlertid den fremdeles vedvarende Tilførsel over Grændsen noksom overbeviste Dem om at Landshøfdingen ved indtrufne Omstændigheder ej ville fornægte den berømmelige Følelse som Menneskelighed dybt prægede i hver ædel Mands Barm saa følte De sig forpligtet til at bevidne ham Deres Højagtelse og Tak. Forsikringen om Kornets Anvendelse til Røraas Bergalmue og ej til de Militaire; om Sikkerheden for Oplaget i Serna gives og angaaende 3 Post da svares at De som komme til at nyde godt af dette Korn vel vide at det skyldes Hr. Landshøfdingens Menneske Kierlighed og Hans Konges Tilladelse til Udførsel, ligesaavel som om De kundgiordte for dem ved en Proclamation, hvis Hensigt kunde misforstaaes og i Rigernes nærværende Stilling vilde røbe andre Bevæggrunde end de der kunde udledes af hiin Dyd. De kan gierne nævne at De intet veed om et fiendtligt Forhold mellem Norge og Sverrig og sende ham Publicationen af 19. Febr. samt yttre hvor meget De og alle Normænd ønske at god Forstaaelse og Fred maae bestaae mellem Nabostaterne. Mig behøver De ej at nævne uden det skulde være i Anledning af samme mit Ønske at vedligeholde Freden. I øvrigt er det bedst at fraholde sig alle politiske Raisonnements med De Hrr.

En nøiagtigere Bestemmelse om Forholdet med de amerikanske Capere og deres Priser er meddeelt Priseretten.

De engelske Skibe som fra Leith ere ankomne til Trondhiem og Christiansund, nemlig Capt. Youngs og Skibet Elizabeth Capt. Bugie behandles med ald Forekommenhed og tillades at udclarere Ladninger Trælast, Tran, Tiære, Skind og andre norske Producter, men ingen Fiskevare; hvilket eene og alleene tilstedes Skibe som tilføre Korn og Føde-

---

[1] Christian Frederik hadde ikke nogen sterk tillid til Trampes forhandlingsevne. Han siger nemlig i sin dagbok $^{11}/_{2}$: »Trampe er ikke fin nok til Svenskerne.«

midler, alt overeensstemmende med Kundgiørelsen af 19. Febr. Dette ville Hr. Stiftamtmanden meddeele Toldkamerne til Efterretning og Bekiendtgiørelse for de Handelshuse til hvilke Skibene ere adresserede. I Henseende til den af Caperfører Løkke opbragte Prise da er resolveret, men det er den engelske Capitain naturligviis uformeent, ligesom vi maae ønske at han sælger sin Ladning i Trondhiem, hvad Fødemidler og Fornødenheder til Armeen angaaer, som maatte tiltrænges, da bør disse endog ej udføres. Valget af Vare, hvis Indførsel ellers er forbudt kan han vente betingelsesviis meddeelt; dette meddeeles foreløbigen.

Breve fra Engeland af 5 Marts berette at Embargo er lagt d. 25. Februar paa norske Skibe i Forventning af officielle Underrettelser om det her forefaldne, men at engelske og andre Nationers Skibe udklarerede med Korn og Fødemidler til Norge. Et Skib med 700 Tdr. Potatos er indkommen til Christiansand.

Fra Anker haves endnu ingen Underretning.

Velvilligst
Christian Frederik.

41. Christian Frederik til Trampe

Christiania 24de Mai 1814.

Hr. Grev Trampe! Jeg kiender Deres Sindelag og Hengivenhed for min Person, veed altsaa at De med særdeles Deeltagelse har erfaret min Tronbestigelse som sikkert er skeet overstemmende med heele Folkets Ønske. Hvad jeg har tildeelt Dem, nemlig Cammerherrenøglen, maae De ikke ansee som en Forfremmelse, men blot som et Tegn paa at jeg ved denne Leylighed har ønsket at mindes mine Venner.

Maatte Freden blot snart velsigne os med Held. De ville underrette mig om Tilstanden, Trangen o. s. v. i det Dem anbetroede Stift. De veed jeg hielper gierne hvor jeg formaaer det.

Christian Frederik.

SMAASTYKKER.

1.

Anlægget av kjøpstæder i Norge.

Spørgsmaalet om oprindelsen til de norske kjøpstæder hører til de mest omstridte i vor gamle historie. Som vi vet fortæller sagaerne, at de fleste norske byer er grundet av kongerne, Nidaros av Olav Tryggvesson, Sarpsborg av Olav den hellige, Oslo av Harald Hardraade og Bergen av Olav Kyrre. Om Haakon Haakonsson siger sagaen hans (kap. 333): »Han lot bygge Maastrander (nu Marstrand) og mange andre øde øer i Viken.« Imot denne opfatning hævdet P. A. Munch[1], at »de fleste norske byer der nævnes i sagaerne, har været til som handels- eller markedspladser eller fiskerleier længe førend de omtales i historien. Der kan saaledes egentlig ei være tale om nogen formelig anlæggelse af denne eller hin by ved denne eller hin konge, men kun om ophjælpelsen, forskjønnelsen og reguleringen av et allerede forefundet handelssted med sin klynge af huse.« Til denne opfatning har antikvar N. Nicolaysen sluttet sig i sin avhandling »Om de norske kjøbstæder i middelalderen«[2]. Han siger der: »Med hensyn til kjøbstædernes oprindelse følger det saa godt som af sig selv, hvad allerede P. A. Munch har fremholdt, at vore byer i middelalderen ikke, som f. eks. Kristiania og Kristianssand, fra først af fremstod paa et kongebud, men kun lidt efter lidt.« Til Munch har ogsaa jeg selv sluttet mig i min avhandling »Studier over de norske byers selvstyre og handel«. Jeg siger der

[1] P. A. Munch, Historisk-geografisk Beskrivelse af Kongeriget Norge, s. 27.
[2] Historisk tidsskrift III r. 1, s. 335 ff.

bl. a. (s. 9): »De norske byer kan altsaa paa en vis maade kaldes kongelige anlæg. For Nidaros's, Bergens og Oslos vedkommende maa vi ialfald sige, at det er kongerne, som har gjort dem til virkelige byer. Men kongerne har ikke anlagt de norske byer som f. eks. Kristian 4 anlagde Kristiansand. De eksisterede længe iforveien som strandsteder, fiskeleier og markedspladse, hvor der stod huse og pakboder, og hvor omegnens folk til visse tider mødtes og kjøbslog.«

Min bevisførelse var imidlertid noksaa svak, og Gustav Storm har med rette kritisert den[1]. Han paaviser at de kildesteder i sagaerne, som skulde bevise at der har været markedsplasser eller liknende, der hvor kongerne siden anlagde en by, dels er misforstaat av Munch og mig, dels i sig selv upaalitlige. — Dette gjælder dog ikke saavidt jeg kan skjønne Theodricus monachus's ord om Nidaros; til dem skal jeg siden komme tilbake. — Storm hævder derfor at Snorre har ret og at de norske byer i hovedsaken er kongelige anlæg; Storms mening har siden været fulgt. Men nylig har Edv. Bull i en skarpsindig liten avhandling[2] tat Snorre for sig og spurt: hvad vet han om de kongelige anlæg? Bull har gjort dette for en enkelt by, Oslo, og fundet at Snorre igrunden ikke vet mer end vi, at han slutter ut fra sine historiske forutsætninger og at »det derfor neppe er nogen grund til at tillægge Snorres fortælling om anlægget av Oslo nogen kildeværdi«. Bull slutter med følgende ord: »Dette vil igjen sige at vi ikke vet nogenting om hvorledes eller naar Oslo er opstaat; de skriftlige kilder lar os helt i stikken. Nicolaysen var i sin tid inde paa en anden vei, idet han forsøkte ved arkæologisk studium at lære noget om de gamle norske byer. Kanhænde en arkæolog ved fortsatte gravninger og terrænundersøkelser kan komme litt længer end dit hvor den egentlige historiker maa stoppe.«

Nu tror jeg nok at Bull kanske er litt for kritisk og at vi ogsaa av de skrevne kilder kan vite noget om Oslo[3].

[1] Historisk tidsskrift III r. 5, s. 433 ff.
[2] Om anlægget av Oslo, i »Festskrift til William Nygaard 1888 20 september 1913«, s. 270 ff.
[3] Vi ser jo bl. a. av Adam av Bremen (l. 3 c. 53), at Oslo eksisterte omkr. 1070, idet der dengang hændte undere ved St. Hallvards grav (jfr. Maurer i Hist. tidsskr. 3 r. III s. 9, imot Taranger, Den ags. kirkes indfl., s. 193).

Men fremforalt mener jeg, at historikeren skal prøve ikke at stoppe noget sted, men søke, saa godt han kan, at tilegne sig de fakta, som arkæologerne fremdrar, og paa grundlag av dem opgjøre sig sin egen mening. Historie og arkæologi skulde, mer end hittil har været tilfælde herhjemme, arbeide haand i haand. Jeg har derfor prøvet at ta for mig hvad arkæologien bringer for bud om grundlæggelsen av de norske byer.

Nidaros skal, som vi vet, være grundlagt av Olav Tryggvesson i 997. Men Tore eller Tjodrek munk (Theodricus monachus) siger i sin krønike, at Olav i 995 efter Haakon jarls flugt »drog til det sted, som kaldes Nidaros, hvor det dengang var nogen faa kjøbmandsboder« (profectus est in locum, qui dicitur Nidrosiensis, ubi tunc quidem pauculæ domus negotiatorum habebantur)[1]. Storm mener at dette sted er mistænkelig, fordi Tjodrek forutsætter at byen var til (i 995) og fordi der ved denne som ved senere kongehyldninger blev holdt Øreting (ibi ad eum confluxit multitudo populi, post hæc in regem levatus). Storm slutter derfor: »ligeoverfor Snorres nøiagtige beretning maa Tjodriks vidnesbyrd staa tilbage«. Nu kan jeg ikke være enig med Storm i at Tjodrek munk siger at Nidaros var en by i 995, han siger bare at det var nogen faa kjøbmandshus dér, og jeg skjønner ikke, hvorfor ikke Øretinget skulde være ældre end 997. Jeg tror tvertimot at Øretinget er ældre end Frostatinget og at det er det gamle ting for Uttrøndelagen. Men derpaa skal jeg ikke her komme ind. Jeg skal isteden gaa over til jordfundenes vidnesbyrd. I 1899 blev der paa Trondhjems bys grund ved utgravning av grunden under den nye Frimurerlogebygning ved siden av Norges banks bygning østlig i Kongens gate fundet en række saker, som siden blev git som gave til Videnskapsselskapets oldsamling i Trondhjem og av overlærer K. Rygh er medtat i fortegnelsen over »Tilvækst i 1899 af gjenstande, ældre end reformationen« nr. 49 (s. 13—22). De fleste av de fundne saker er fra middelalderen. Dog kan et fiskesøkk av bly og jern (nr. 49 t.) som er »temmelig ligt« et, som er avbildet i O. Ryghs »Norske Oldsager« fig. 427 godt være ældre end aar 997. Men især vil en lægge merke til to

[1] Monumenta historica Norvegiæ, s. 17.

slirer av læder (nr. 49 y. og æ.), som begge er avbildet i tilvekstfortegnelsen. Nr. y er en 4 cm. lang slire til et enegget sverd, bedækket med ornamenter i presset arbeide, paa den ene side lineære mønstre, væsentlig baandfletninger, paa den anden side dyremotiver og brutte linjer paatvers. Nedentil har der paa den første side »været indpundset en indskrift, som har begyndt med †, hvorefter en del af læderet mangler; derpaa følger JCMEFEC.«. »Sliren synes,« siger overlærer Rygh, »efter størrelse og form at passe godt til et enegget frankisk sverd, medens der neppe kan paavises noget norsk vaaben av en saadan form.« — Den anden slire er bare 28 cm. lang og ufuldstændig bevaret. Paa den ene side er der planteornamenter. Paa den anden side er hovedornamentet en række meget interessante dyreformer. K. Rygh slutter saaledes: »Disse to stykker er vistnok temmelig enestaaende; lignende ornamenter gjenfindes ellers kun paa sager af metal. Det er ogsaa naturligt, at sager af skrøbeligere stof ikke som regel kan ventes bevarede til vor tid. Disse grunde i Trondhjem har imidlertid vist en merkelig evne til at holde temmelig skrøbelige ting af høi ælde konserverede, som ellers pleier at gaa tilgrunde. Ligesom slirene efter sin form kun passer til frankiske sverd, saa viser ogsaa ornamenternes karolingiske stil hen til samme hjemland. Den sidst opførte kan vel antages at være noget ældre end den første; ingen af dem kan vel antages at være yngre end begyndelsen af det 10de aarh.« Endelig kan nævnes at der sammen med de to sverdslirer er fundet en slire til en smal, énegget kniv, som efter Ryghs mening »utvivlsomt er at betragte som ét fund sammen med de to foregaaende og hørende sammen med dem«. — De tre slirer har i Videnskapsselskapets samling numrene 5918—5920.

Jeg har i sin tid raadspurgt overlærer Rygh om disse slirer og han har med den redebonhet, hvormed han altid stiller sin rike viden til hjælp for andre, svaret, at han fremdeles holder paa at slirerne ikke er yngre end omkr. 900. Nu vet enhver, som har brukt en knivslir av læder, hvor snart den blir nøtt og utbrukt. Men de slirer, som her er omtalt, ser ganske nye ut. Det er derfor umulig at de har været brukt i omkr. 100 aar og saa først er kommet i jorden. De maa ha ligget i jorden siden første halvdel av 900-tallet, da de med norske eller utenlandske farmænd er

kommet til Nidarnes. Men dette gjør det sandsynlig, for ikke at sige visst, at Tjodrek munk har ret, og at det paa Nidaros's grund, før byen reiste sig, var et litet handelssted. — Jeg skal ogsaa minde om at Rygh forklarer navnet Lade (gl.norsk *Hlaðir*) som flertal av *lað* (*hlað*) i betydning av »oplagssted, opbevaringssted« og mener at »her kan langt tilbake i tiden ha været oplagssted for varer for befolkningen i Nidelvens dal« (Norske Gaardnavne, b. XIV, s. 338).

Fra Bergen er vi heller ikke uten vidnesbyrd. Som bekjendt har det i senere tid, særlig ved Koren-Wibergs utrættelige arbeide, været gjort interessante utgravninger paa Tyskebryggen. Mellem de saker, som er fundet, er det ingen som sikkert er ældre end fra Olav Kyrres tid[1]. En runeindskrift paa en spillebrikke av hvalben med ordet ᚢᛁᚴᛁᚴᛦ (d. e. *víkingr*, mulig som mandsnavn) sætter Magnus Olsen til 12. eller 13. aarh.[2]. Disse oplysninger skylder jeg dr. H. Schetelig, hvem jeg er stor tak skyldig for den velvilje, hvormed han altid stiller sine rike kundskaper til raadighet for historikere. Schetelig skriver videre i brev av 30. oktober 1913: »Meget interessante er derimot Koren-Wibergs fund av fundamenter, som er orienteret anderledes end hele den bymæssige bebyggelse paa Bryggen; han har truffet dem under Vetrliden og Miklegard. Det er al sandsynlighet for at det er spor av en uregelmæssig strandstedsbebyggelse, ældre end Bergens anlæg. Men det vilde da ogsaa i høi grad tale for at byen er oprettet ved et samlet, planmæssig anlæg «

Er dette saa — og det er ingen grund til at tvile paa det, — da har det paa det gamle Bjørgvins grund været et litet strandsted, før byen blev grundet. At det har været like ens i Oslo, er sandsynlig, men kan ikke bevises. Men ser vi nu paa de karter, som følger med Gustav Storms omsætning av Heimskringla, saa vil vi se at det gamle Nidaros, Bjørgvin og Oslo, alle tre var anlagt like ens: med brygger nede langs elven og Vaagen, et stræte parallelt

---

[1] Meget gammel er dog en ske, som skal være fundet i grunden under gaarden Leppen paa Tyskebryggen, Bergens Museums Aarbog 1906 No. 14 (Fortegnelse over de til Bergens Museum i 1906 indkomne sager), s. 29, nr. 56.

[2] Sammesteds, s. 12 (nr. 21).

med vandet, med tvergater (almenninger) mellem vandet og elven og en kongsgaard med tilhørende kirke paa Øren[1] utenfor den egentlige by. Dette viser at byerne er anlagt efter en fælles plan og at Snorre og Storm har ret i at de er kongelige anlæg. Vi tør da tro at kongerne, som eide grunden, har fjernet den tidligere uregelmæssige bebyggelse, anlagt gater og brygger og utstukket tomter. Samtidig har de gjort byerne til kjøpstæder og git dem markedsret. Nidaros har rimeligvis alt paa Olav den helliges tid hat sin Bjarkøyret og sit mót (bymøte). Biskop Gissur og flere andre høvdinger paa Island optok i 1083 vidneprov om Islændingernes ret i Norge. I dette heter det: Ef næsta brøðre eða nanare maðr kømr til þa scal hann æsta tacs at bjarceyiar rétte til mótz[2]. Nu nævnes *bjarkeyjarréttr* og *mót* (bymøte) ellers ikke i islandsk lov, saa uttrykket maa, skjønt det er uklart, henvise til Norge, eller rettere til Nidaros, som Islændingerne mest seilet til. I sagaernes fortælling om Einar Tambarskjelves død nævnes ogsaa mótet i Nidaros. Ellers nævnes Bjarkøyret (eller bylov) for Nidaros tidligst under Sigurd Jorsalafarers søksmaal mot Sigurd Ranesson (1114 —1115)[3]. Ogsaa Bergen maa like efter grundlæggelsen ha faat sin egen bylov. For i den ældre Gulatingslov (§ 120) skjelnes mellem *kaupangrsmenn* (»bymænd«) og *heraðsmenn* (»folk paa landet«) og det heter: »Om alt som er gjort i kaupangen (Bergen), skal det dømmes efter kaupangsret« (*Allt þat er í kaupangre er gort. þa scal þat at kaupangrs rette skipta*).

Samtidig blev byerne gjort til *kaupanger*, d. e. de fik torv og markedsret, saaledes at det til visse tider var frit kjøpstevne der for ind- og utlændinger. Av denne grund blev Nidaros i daglig kaldt *kaupangr*; det samme navn bruker, som vi har set, Gulatingsloven om Bergen. Og »Bergens Rimkrønike«, som har kjendt flere, nu tapte kilder,

---

[1] I Bergen svarer Holmen til Ørene i Nidaros og Oslo. Den ældste kongsgaard i Nidaros, som Olav den hellige havde bygget, laa nedenfor Klemenskirken ved Brattøren; det var den senere Skulegaard (se Ágrip, sp. 73, Hskr., Magnus Barfots s., k. 2).

[2] Diplomatarium Islandicum I n. 21, s. 66.

[3] Mork. 175: Þvi at sokin veit til landz laga, en ecki til Biarceyiar laga rettar.

siger uttrykkelig at der skulde være »frit kjøbstevne« og at »did havde alle udlendske fri sejlads«[1]. Det samme har vistnok ogsaa gjældt for Oslo. At handelen i Oslo var ordnet med torv og marked, ser vi bl. a. derav at »Raumernes torv« der nævnes omkr. 1400[2].

Det er kongerne, som har git Nidaros, Bergen og Oslo deres planmæssige bebyggelse og utstyret dem med de rettigheter, som gjorde dem til kjøpstæder. Sagaerne har saaledes ret i at Olav Tryggvesson, Olav Kyrre og Harald Hardraade har anlagt disse byer. Men P. A. Munch har ogsaa ret i at der paa byernes grund forut var smaa handelsplasser eller strandsteder, og den mening, som jeg selv før har uttalt i »Studier over de norske byers selvstyre og handel« (s. 9), stemmer vel med de arkæologiske kjendsgjerninger.

Likedan som her nævnt maa det endog være med Marstrand, skjønt Sturla Tordsson, som selv levde paa Haakon Haakonssons tid og fik sine fleste oplysninger fra hans søn kong Magnus, siger at kong Haakon »lot bygge Maastrander«. Maastrander nævnes nemlig alt i 1227, da Haakon endda ikke kan ha faat tid til at fuldføre nogen anlæg av byer. »Det laa da,« heter det i sagaen (k. 150), »en mængde kjøbmænd i havnen.« De vilde ikke hjælpe Skules sendemænd, som blev overfaldt av Ribbungerne, vel fordi de var utlændinger. Disse kjøbmænd laa uten tvil i Marstrand for sildefiskets skyld, som ved denne tid var begyndt at komme op[3]. Marstrand var da ved 1225 et strandsted, men Haakon Haakonsson gjorde det til en by eller som sagaen siger: *Hann lét byggja Mástrandir.* Fra dette byanlæg kan vi slutte tilbake, hvorledes de ældre har været.

Alexander Bugge.

---

[1] Norske Magasin I, s. 15.
[2] Norges gamle Love IV, s. 447: aa Raummæ torgenv j Oslo.
[3] Jfr. Haakon Haakonssons saga k. 124, hvor det fortælles at en mængde skibe vaaren 1225 paa grund av kulden var indefrosset i isen »syd i Viken«, »baade kugger og andre fartøier«. Kuggerne var tyske skibe.

2.

Merker av Sverres saga i senere kongesagaer.

I en avhandling i »Edda«, bind II, har jeg hævdet at, efter sagaen om Olav den Hellige, er Sverres saga den ældste av vore kongesagaer. Et vidnesbyrd herom tror jeg vi har i at Sverres saga i enkelte fortællinger har sat merker paa den senere sagaskrivning.

Fra slaget ved Stanfordbru i 1066 fortæller sagaen, at da Harald Hardraade like før slaget faldt av hesten, sa han: »Fall er farar heill« (Unger, Hkr. 618; Morkinsk. 116). I de to ældste meldingene vi har om slaget, tar kong Harald helt motsat varsel av faldet. »Raro, inquit, tale signum portendit victoriam», heter det hos Theodricus (Storm, Mon. Hist. Norv. 57). »Sjaldan fór svá, þá er vel vildi, qvað hann«, siger Ágrip (kap. 36). Omdannelsen i de yngre sagaer har sikkert sin rot i fortællingen om slaget paa Kalvskinnet 1179 i Sverres saga (kap. 33). Der hører vi at Erling Skakke stupte paa knæ kort før slaget, men bare sa: »Fall er farar heill«. Ironien i dette har faldt i sagafortællernes smak, og de har overført det paa Harald Hardraade.

En paavirkning kunde ogsaa være mulig fra en beslegtet, men likevel anderledes tænkt fortælling som vi har om Olav den Hellige: Da han kom til Norge for at vinde riket, faldt han; men en av mændene hans sa: »Ikke faldt du, konge, men du fæstet foten i landet« (Hkr. 234; legendarisk saga, kap. 20). Dette svarer helt til det som blir fortalt om Vilhelm Erobreren, da han kom til England i 1066. Men dette lot sig dog ikke saa let overføre paa Harald Hardraade.

I det samme slag ved Stanfordbru lægger sagaen Harald det ord i munden: »ekki má feigum forða« (Fornm. ss. VI 417). Samme ordtak brukte Sverre i slaget paa Ilevollen 1180 (Sv. sg., kap. 47).

Kjendt er fortællingen om Tord Foleson, som i slaget paa Stiklestad drev kongsmerket saa hardt i jorden at det stod (Hkr. 491). Den legendariske saga om kong Olav har intet om dette; den siger bare (kap. 99) at Tord næsten fik fingeren avhuggen paa merkesstangen, men blev helbredet

ved et jertegn av kongen. Men fra slaget paa Kalvskinnet har vi (Sv. sg., kap. 37) autentisk beretning om at Tore Spòla, Erling jarls merkesmand, skjøt merkesstangen saa hardt i jorden at den stod ret op. Det er vel rimelig at tænke sig at herfra er fortællingen ført over paa Olav den Helliges merkesmand (kanske endog hjulpet av navnlikheten).

Halvdan Koht.

3.

Johannes Scolvus — Johan Pothorst.

I de fleste skrifter om de store opdagelsesreiser ved begyndelsen av den nyere tid blir et litet kapitel eller nogen linjer viet den norske søfarer *Johannes Scolvus'* reise til Grønland, men merkelig nok er han ikke omtalt av ældre nordiske forfattere, og navnet er i det hele tat helt ukjendt i Norge.

Som det synes, er de fleste forfatteres kilde for omtalen av ham den spanske prest *Francesco Lopez* fra *Gomera,* der i sit verk om Indiens (ɔ: Amerikas) almindelige historie sier: »Tambien an ido alla hombres de Noruega con il piloto Joan Scoluo«. — »Hit er ogsaa kommet folk fra Norge med lodsen (navigatøren, styrmanden) Johannes Scolvus.«

Efter hvad professor Gustav Storm har paavist[1], hadde Gomera sine oplysninger fra den svenske humanist *Olaus Magnus.* Da denne som bekjendt har efterlatt sig selvstændige arbeider om Nordens geografi og historie, synes det merkelig, at han selv helt har undlatt at omtale denne opdagelsesreise. Storm og efter ham Nansen[2] har derfor sat Scolvus i forbindelse med de av Olaus Magnus nævnte[3] samtidige grønlandsfarere *Pining* og *Pothorst,* og Storm antar »at den norske søfarer Didrik Pining omkring 1494 opholdt sig ved Hvitserk paa Grønland, og at hans styrmand hed Johannes Scolvus«, mens Nansen mener »at det her handler om samme reise eller reiser til Grønland, som har været under ledelse av de to »skippere« og fribyttere Pining og

[1] Historisk Tidsskrift, 2. række, 5. bind.
[2] Nord i Taakeheimen, pag. 385 ff.
[3] Historia de gentium Septentrionalium våriis conditionibus etc.

Pothorst, med Johannes Scolvus (Jón Skolv?) som lods eller navigatør. I nogen kilder av nordisk oprindelse er reisen blit knyttet til de virkelige lederes navne, mens den i sydligere kilder er blit knyttet til lodsens eller navigatørens, paa lignende vis som at f. eks. Willem Barentsz' navn blev knyttet til de reiser han deltok i, istedenfor Hemkerck's og de andre lederes«.

Gaar man ut fra, at Storm og Nansen har ret, naar de mener, at Pinings og Pothorsts reise er identisk med den, som tilskrives Johannes Scolvus, maa det imidlertid synes paafaldende, at Olaus Magnus i sit førnævnte verk anfører navnet paa to av lederne, mens han mundtlig til Gomera opgir den tredie; og det ligger nær at anta, at navnet Johannes Scolvus kun er en omskrivning eller oversættelse av en av de to andre.

Da fornavnet umuliggjør, at det kan være Didrik Pining, som er ment, staar kun Pothorst tilbake, og en nærmere undersøkelse angaaende dette navn gir ganske forbausende resultater.

Det viser sig nemlig først og fremst, at han virkelig har hett *Johan*[1], og hvis man søker en forklaring paa navnet Pothorst, som ogsaa skrives Puthorst og *Potharst*, vil man finde[2], at dette egentlig betyder smaahakket eller smaaskaaret kjøtt, men dernæst »*auch den Abfall vom Fleisch, wenn ein geschlachtetes Vieh zerhauen wird*«.

Fribytteren Pothorst's navn er vistnok oprindelig et familienavn og intet rent personlig tilnavn; thi tidligere og samtidig forekommer flere andre personer, som heter det samme[3], men dette udelukker jo ikke, at samtiden har opfattet det som et opnavn og oversat det. »Hans Hakkemat« maa kaldes et ret velklingende navn for en sørøver.

Hvis man vil oversætte navnet Potharst til samtidig norsk, ligger det nær at gripe til glosen »skol«[4], som paa

---

[1] Hanserecesse 1431—1476, VII og 1477—1530 II & IV, Dr. E. Daenell: Die Blütezeit der Deutschen Hanse. Navnet forekommer ogsaa i formen Johannes og Hans.

[2] Mittelniederdeutsches Wörterbuch von Dr. Karl Schiller und Dr. August Lübben.

[3] Hanserecesse 1431—1476 I, og 1477—1530 VII, Urkundenbuch der Stadt Lübeck XI.

[4] Ivar Aasen: Norsk Ordbok.

vestnorsk og islandsk betyder avskyld av matkar, skuler, skyller. Et latinisert adjektiv lavet av dette ord vil naturlig bli *Scolvus*; og overgangen Johan Potharst — Jon Skol — Johannes Scolvus synes ikke saa helt urimelig.

Tilbake staar titelen »piloto« — lods eller styrmand. Kan denne passe paa Pothorst?

Allerede i 1472 finder vi at Pothorst som hamburgsk »Auslieger«[1] hadde flere skibe under sin kommando (»ad naves quarum Johannes Pothorst erat magister«), og 1474 er han chef for henimot 200 mand og 5 skibe[2]. Senere kom han i dansk tjeneste og optræder derefter stadig som Didrik Pinings[3] ledsager og høire haand. Hans titel i denne tid omsat til nutidens sprogbruk vilde vel nærmest lyde »kommandør« eller »admiral«.

Omkring 1490 forsvinder Pining og Pothorst, og det ser ut som om de som fredløse har maattet rømme landet og har tat sin tilflugt til Grønland. Paa denne sin flugt kan de vel neppe ha hat nogen større styrke med sig, og de har vel rimeligvis kun hat et eneste skib, hvis chef da naturligvis har været Pining, mens Pothorst har maattet ta til takke med stillingen som styrmand. Benævnelsen »piloto« skulde saaledes synes noksaa rimelig, hvis den da ikke kun skyldes en feilhørsel av Gomera, idet Olaus Magnus til ham kan ha kaldt Johannes Scolvus »pirata« — en benævnelse. der meget ofte er knyttet til Pinings og Pothorsts navne. —

Det indrømmes, at antagelsen at *Johannes Scolvus* kun er en oversættelse av navnet *Johan Potharst* ikke hviler paa helt uangripelige fundamenter, men der er dog saa mange momenter, som taler for en saadan hypotese, at den maa ansees at ha en ikke ringe sandsynlighet for sig.

Caspar Aubert.

[1] Hanserecesse 1431—1476 VII.
[2] Ibidem.
[3] Jfr. Historisk Tidsskrift 2. række, 3. bind og 3. række, 4. bind (Ludv. Daae).

4.

Gerhard Schøning og »Norge, kjæmpers fødeland«.

I januar 1772 skrev *Johan Nordal Brun* det kjendte diktet sit »For Norge, kjæmpers fødeland«. Det er et saa braat, saa voldsomt utbrudd av norsk selvstændighetstrang, at historien har hat vanskelig for at forklare det, især siden Brun selv efterpaa forsøkte at bortforklare det. Man har oftest grepet til at sige at Brun i virkeligheten ikke var sig bevisst hvilken oprørstanke diktet hans indeholdt, og at eftertiden la mer i det end han selv hadde ment. Diktets fremkomst netop ved aarsskiftet 1771—72 er blit staaende som noget nærmest tilfældig, diktet selv har ikke faat noget fast rotfæste i sin egen tid.

Nu er intet vissere end at aarene 1770—72 er et av de mest bevægede tidsrum i Norges nationale nyreisning. I 1770 kommer kravet paa norsk nationalbank og norsk økonomi-kollegium, i 1771 blir universitetsstriden reist, vaaren 1772 blir »det norske selskap« i Kjøbenhavn stiftet. Her er et frembrudd av national vilje, som staar i den sterkeste motsætning til de foregaaende tiders sløvhet og selvopgivelse. Det er let at se at frembruddet kommer i følge med trykkefriheten av september 1770, og det er da likesaa let at slutte at det maa ha gjæret i stilhet længe i forveien. Det er unødvendig her at komme ind paa de dypere aarsaker til at en national selvbevissthet atter vaaknet i Norge. Men jeg vil peke paa et verk som gir uimotsigelig vidnesbyrd om at bevægelsen hadde ældre røtter, — et verk som utkom i oktober 1771, men som hadde været under arbeide i mange aar, — *Gerhard Schønings* »Norges Riiges Historie«, første bind. Og det er netop dette verk, tror jeg, som har inspirert Brun til hans frihetssang.

Schønings historieverk har ikke faat den plass i vor nationale utvikling som det efter sit indhold og sin virkning fortjener. Sars omtaler det i sin »Udsigt« bare i forbigaaende som et vidnesbyrd om at man nu kjendte landets historie bedre end før, men nævner intet om dets tankeindhold. Og Ludvig Daae sætter likeledes i sin biografi av Schøning hans histories største værd i at han overhode drev historiegranskning. I virkeligheten er hans »Norges Riiges

Historie« en av de vigtigste indsatser i hine aars nationale kamp. Jeg har pekt paa bokens store betydning i en artikel om Schøning i billedverket »Vore Høvdinger« (1913), og jeg mener det er umulig helt at forstaa eftertidens nationale bevægelse i Norge uten at regne med Schønings verk.

Vi ser nu med overlegenhet paa den kritiske opfatning som fik ham til at skrive i sin fortale: »Intet Folk i heele Europa, naar man undtager Græker og Romere, naaer saa høit op i Tiiden med sine Konge-Familier og Slægte-Registere; blandt intet Folk finder man saa mange Efterretninger om Nationens Oprindelse, de ældste Regenters Bedrivter, Staternes første Stiftelse; ingensteds har man saa gamle Sange, saa troeværdige Skalde, der have bevaret os Erindringen af de ældste Tildragelser, og ingensteds finder man saa udførlige Beretninger derom, som i den ældre Norske Historie.« Men slikt avlet en nationalstolthet som maatte sætte merker. Og endda mer gjælder det om de historiske teorier som Schøning gjorde sig til talsmand for. Han hævdet at Norge var det oprindelige hjem for en række av de folkeslag som hadde skapt det moderne Europa: fra Norge hadde de kommet, heruler, svever, franker, sakser, pikter, og det var norsk lov, norsk frihet, som blev grundlaget for de nye statsforfatninger i Europa. Schøning — den ivrige idrætsmand — fortalte med begeistring om vore ældste forfædre, »Joterne« eller »Jotnerne«, som ved sit nøkterne og sedelige liv blev ganske andre karer end de nulevende efterkommere: »store, stærke, haardføre, tarvelige, fornøiede med lidet, af Natur og Vane dannede eller hærdede til vor Norden, til dens Klipper, til dens Kulde«. Med ord som kommer igjen i Claus Frimanns »Birkebeener-Sang« fra 1790 (»Melken sød at drikke« o. s. v.), skildret han deres levevis og idrætter, og — skrev han — »i denne frie, denne utvungne og afpassede Levemaade opvoxede de til den Størrelse, den Førlighed, som giorde dem til en Skræk, end ogsaa for deres Naboer, og til saadanne Karle, som de meere sydlige og polerede Folk ei uden Gysen kunde ansee«. Han gik nøie ind paa alle de aarsaker som kunde skape et sterkt og friskt folk, og han fandt dem alle i det gamle Norge: »Har derfor Folk af *Kiæmpe*-Art nogensinde eller nogensteds været til, maa de have været i de ældste Tiider at finde i vor Norden, som for Mennesker, af foranførte Beskaffenhed,

kunde gierne, i Følge af bemeldte Omstændigheder, ansees som et andet Canaan.« Han kunde derfor bruke »Kiæmper« som folkenavn ved siden av »Joter«.

Kort sagt: Schønings bok gik ut paa at bevise at Norge var frihets hjem og kjæmpers fødeland. Det synes mig da aldeles paatagelig at denne bok, utkommen i oktober 1771, maa være den direkte kilde til Bruns dikt fra januar 1772. Brun var vel just ikke nogen lærdomsgransker; men Schønings verk var letlæst nok, og Brun hadde desuten været hans elev paa Trondhjems lærde skole, — vi kan være trygge paa at Brun øieblikkelig slukte »Norges Riiges Historie«.

Schønings historiske opfatning blev avgjørende for norsk tænkemaate i halvhundre aar. Hvor populær den var blit, kan vi se av et par dikt fra 1814. Presten *O. R. A. Sandberg* skrev i februar 1814 et kampdikt for friheten, der det bl. a. forekommer denne linje: »Europa skuer didop, hvorfra det hented' sin Kraft«. Og presten *N. S. Schultz* ropte i juni til Norge: »Gjenvind dit Navn som Friheds Hjem og Kraftens Herresæde«. Disse forestillinger er virksomt med i aarets selvstændighetskamp. *Christian Magnus Falsen* omtalte i juni Norge som »Kæmpers Vugge, Frihedens gamle Hjem«. En indsender i »Christiania Intelligentssedler« for 19. juli mante til ikke at forraade »det Land, som altid har været Heltes og Kæmpers Samlingsplads«. Og den østrikske utsending baron *von Steigentesch*, som i juli 1814 var i Kristiania, fandt hele grundlaget for frihetsreisningen i disse historiske tanker: »Zugleich hat sich,« indberettet han den 10. juli om normændene, »wie bei allen Gebirgsvölkern, auch hier die Geschichte in Sagen fortgepflanzt, die sich in eine Fabelwelt verlieren, ihre Geschichte mit denen ihrer Nachbaren vermischen und den Schauplatz alles Grossen, das der Norden je hervorbrachte, in ihre Heimath verlegen. Aus dieser Unbekanntschaft mit allem, was jenseits ihrer Gebirge vorgeht, entspringt die National-Eitelkeit dieses Volkes, das seinen Ursprung an die Zeiten Odins knüpft, und keinen anderen Maszstab für Kraft und Grösze hat, als den ihm die Erzählungen seiner Geschichte darbieten.« Det som Schøning med lærdom hadde prøvd at bevise, det hadde slaat rot i den almene tankegang i landet.

Schønings teorier om normændenes oprindelse og om deres magtstilling i Europa levde i Norge endda længe efter

1814. De gav farve til oppositionsmanden krigsraad *Flor's* indlæg for Norges selvstændighet paa Stortinget i 1818, da han bl. a. talte om »det norske Folk, Kjæmpernes og Heltenes Afkom«. Vi finder dem igjen i 1824 i bergraad *P. Petersen's* »Betænkning over (2det) »Udkast til en Lov ang. Bergverkerne« med forudskikket Forklaring over Grundlovens Principer« (særlig s. D fg.), og her hører de fremdeles med i et stort nationalt program. *Henrik Wergeland* følger dem i sin »Norges Historie« av 1834, og jeg holder det for utvilsomt at de har hjulpet til at forme *Rudolf Keyser's* indvandrings-hypotese, selv om Keyser gav læren et nyt grundlag.

Helt til Keysers og Munchs dager var Schønings historiske autoritet uomstridt i Norge, og den fædrelandssang han hadde git J. N. Brun motivet til, blev først fortrængt av Bjørnsons »Ja vi elsker«.

Halvdan Koht.

5.

Breve fra Provst Nils Hertzberg i 1814.

Da efterfølgende Breve fra Ullensvangs Prestearkiv maaske kunde have nogen historisk Interesse, meddeles de her med en Del Udeladelser, som er af mindre Betydning. Retskrivningen er ikke overalt bibeholdt. *O. Olafsen.*

1. *Fra Provst Hertzberg til Biskop J. N. Brun.*

Ullensvang 30. Juni 1814.

Var Vadmels-Lappen, Nils sin Fader sendte, ypperlig, var Faders Brevlap af 18de dennes ligesaa. Nu følger de 18 Alen, hvoraf Prøven var; men til Bevis paa Nils ei anser sin Nordal for nogen Spigesild da, erindre dig Fader, at du i dit sidste Vadmelsbrev, da jeg havde spurgt, hvormange Alen 1 Alen bredt, svarede: 12 Alen; derfor fik du mig til at regne den vanskelige Regula inversa sartoria i mit sidste Brev: Naar af Vadmel 1 Alen bredt behøves 12 Alen, hvad behøves da af Vadmel $3^1/_2$ Kvart? Svar: 14 Alen. Dette Vadmelssnak erindrede du ei mere; thi i Vadmelssager er det med dig, som hel smukt lyder i Grundsproget: *Ἡ παροιμια λεγει: παλιν παιδας τους γεροντας γιγνεσθαι.* Du gaar i Barndommen i Vadmelsfrak. »Ein Hond fyre Alteret, paa Preikestolen staar Djævelen i ham,« sagde

Bonden om sin Prest. Kald nu Anders Overskjærer[1], lad ham besørge Farvning, kald saa Skrædderen at convolutere Nordal Hærdebred, saa er det færdig. — ——Fra Stavanger fik jeg intet Vadmel. Javist gaa mine Anlæg ud paa andet at bestille end *jødisere* Landet om. Men se tvende blev nu hjemsendte, fordi det hedte: De var for gamle, og for ½ Aar siden var 42aarige Gaardmænd med 3—5 Børn ei for gamle at indkaldes at eksercere. Ja bi I Militære, til Niels kommer til Storthing; skal I ei høre hans Kjæft, er det underligt! Biografien var, som jeg ventede, som Arentz, som Nordal[2]. »Den, som har slik nye Reiskap so du, min Bror — Bonde talede med Bonde om Fiske Redskaben — aa slik eie Mandom aa føra han ut med, saa gir Gud Frugter.« Du glemte nok, Fader, eller maaske ei har læst det Platoniske i Budstikken om vor Arentz. Budstikken følger hermed til Eftersyn; men du maa gunstigst sende mig den tilbage; thi jeg er maaske den eneste i Bergens Stift, der har Budstikken ei defekt. Hvo den hæderlige Prestemand i Bergens Stift er ved jeg ei; maaske Niels Dahl i Evindvik. Om jeg ei feiler, har Prokurator Omsen privat givet 1000 Rgd. til dette Legat. Jeg var i Sinde at yde min Skjærv; men se, saa kom den Gang min Kone med et: N. N. Alen Lærred behøver vi — — — —. Endelig kom Djævelen, de svenske Sager og tog Ordet af Hjertet til en Tid, og nu Rigsforsamlingens Beslutning 19 Mai 1814 om Statens Pengevæsen, Garanti i Forhold til enhver Statsborgers Formue — beati sunt pauperculi; thi Lapper er ikke deres, men kun Klude. Nu turde det endog være godt at skylde paa Veksel Obligationer. Sandt Nyt, ja give Gud, at Mourier kunde udrette at det infernalske Engelske Ministerium kunde føle Retfærd. Ja Carsten Anker! Skriver Koren skrev om ham engang, at Rygtet gik, han enten var arresteret for gammel ostindisk Gjæld eller ved et eget Paafund havde ladet sig arrestere i Paris — non cohærent hverken det ene eller det andet, ei heller, at man intet hører fra ham. Koren melder ogsaa at Moltke forreiste, dog kun til Jylland, Kong Danske!

---

[1] Bekjendt Farver i Bergen i den første Halvdel af Aarhundredet. Man ser, at Vadmelet i dette Tilfælde var bestemt for Biskopen selv.

[2] Sigter formentlig til Biskop Bruns Biografi af Rektor Arentz. Se Halvorsens Forfatterleksikon I, S. 82.

Oremus: »O vi arme Syndere, vore Misgjerninger!« Man se, at Militærarchie leder til Anarchie, Nihiloarchie. Theologisk Latin skidt Latin sagde Kammerraad Alsing, Adjutantarchie Skidtarchie. Norges Grundlov fik jeg in optima forma fra Platou Godt og vel § 4 og § 32. Naar nu alle Statsraadets Medlemmer finder Kongens Beslutning stridende mod Rigets Grundlov, hvad gjør man saa med Kongens Person, som er hellig, ikke kan anklages? End vil Kongen § 28 intet Raad vælge — que faire? Er han hellig og kan ikke lastes eller anklages, kan saa ei heller afsættes. Skal det maaske være da efter § 43 og 42—46? Hvo skal bedømme, erklære Kongen som sindssvag? § 100. Maa man skrive anonymt? Eller er kun Bogtrykkeren forpligtet til at angive Autor, naar Sag anlægges mod ham, privat eller offentlig? Bogtrykkeren maa vel i alle Tilfælde vide Autor eller stande som den. Dog Storthinget maa vel give yderligere Fortolkning over disse med flere Grundtræk. Mig synes ellers de Rigsdagsmænd gjorde sine Sager i denne Skynding saare godt. Dimidium facti bene qui coepit habet. Alt om ei Englændere, Rusere etc. komme og tage »Stortingestrene« ved Vingebenet. Gid nu alle Nordmænd, der læse kunde, og bejaede hint: *αρα γε γινωσκεις ἁ αναγινωσκεις*? vilde *ruminere* Snoro, at Birkebeiniskhed kunde vaagne at færde sig som hin Birkebeiner, da han drog Tarmene efter sig over Gulvet for at gaa hen og hugge paa Magnus Erlingsøn, der havde dræbt hans Anfører. Du skal jo dø, siger jeg til Haringerne, maaske langpines paa Sotteseng. Og hvorfor ikke heller dø med Ære for Ed og Pligt og det i faa Øieblikke. — — — Deus ter optimus maximus salvam fac rempublicam. Lad den Aand, der var i Tjostolf Aalesøn, der bar i sin Barm Kongebarnet Inge Haraldsøn midt under Slagets Hede, kjæmpende saa for Drengen, at han blev skjæv og krum, fare i alle Nordmænd. Amen. Faders Niels.

Nu kom Fa'rs af 25de dennes med Indmad. Tak og Ære! Vandbudet som skal føre dette, skal gaa straks; jeg maa svare kort. Dine 4 Vink, at ei den paabudne Landstorm skal for meget nedslaae, er meget gode og nødvendige. Jeg tillægger den 5te: »Her sker kun, hvad skede i 1807, et Vaabenthing, og alle, som Vaaben kan føre, møde, og hvad sker i alle Lande, naar fiendtligt Indfald truer.« *Haxth[ausen]* ex officio kunde sandelig ei bedre være. Et ipsissi-

mum gratiale .... *Hor.* ex intimis, una salus victis nullam sperare etc.; thi Brittiske Ministerium er bagt, syret og stegt i Helvede. Eneste Haab om Brit. faar Sjælland — da kommer de indbyrdes i Haar, de infernalske Ulve. Man er vant til at høre Fornuft, Retfærd, paa Papir fra England, vide *Tiden* No. 106; men af dette samme fornuftige Papir gjør Ministerium Brandpile-Carduser. Reins Vidnesbyrd! Vakre Penge. Du kjender din Mand! Skriver Korens Pjat! Erindrer du, Fa'r noget af mit Brev til dig, hvori jeg gav ham mit Vidnesbyrd. I hans Sjæl er der Ideer, som naar de koges, renses, ædes, fordøies og fremføres mundtlig af dem, som kan tale, skriftlig af dem, som kan stile, da ere de gode. Jeg tilstod dig, Fa'r, at han er en evig Pjatter og non missura cutem nisi plena cruoris hirudo. Dette støder, man kjedes og gider ei grave i Sanden efter et og andet Guldstykke. Saa er det med ham. Motzfeldt, Christie, Rein, Rolfsen, Wergeland, Stub, Omsen, Grøgaard! Underlig nok! Vel kan man sige: Lad end Sybaris være Fødested, men bliv opdraget i Sparta, eller lev din meste Tid der, du kunde derfor blive en Leonidas eller Aristodemus. *Overordentligt Storthing* blir nok ud paa Sommeren. Kunde du ei kjøre i Kariol fra Leirdals Øren til Xania, Fa'r. O, hvad Niels skal paa Storthing uden for at varte dig op! Ja § 28 i Konstitutionen kunde nok indeholdt: 1 Biskop, én af de fem. Men Hierarch, Hierarch havde nok gjenlødet (!) fra de fleste Salens Vægge. Sagtens kunde ogsaa derpaa gjenlødet: Militærarchie. § 110 forbyder dog ei, at sligt kan endnu ske af et Storthing. Bech just No. 1 i Kommiteen, han er ikke saa aldeles fri for Mistanke om Interesse[1].

2. *Brev fra Provst Hertzberg til hans Hustru, fra Gudvangen.*

Nu idag Søndag den 25 Sept. er vi friske og vel paa Gudvangen, 5 Mile fra Voss. Her kom vi i Aftes Kl. 6, nu bier vi paa Skyds til Leerdals Øren, hvor vi mene at komme i Aften, om Skydsen kommer i Tide. Jeg har nok

[1] Brevet er særlig af Interesse, fordi man ser, at der var Planer oppe om at faa Biskop Brun paa Stortinget.

ikke fortalt dig, at vi have til Oppasser Amund Larsen Børve, en snild Gut. Jeg fik det afgjort hos Generalen, at denne Soldats Lønning blev ham udbetalt al den Tid, han er borte, foruden hvad vi lønner ham med. I Forgaars skrev jeg dig til fra Vossevangen. Vi har faaet hos Nannestad en Reisekjærre tillaans, saa at vi mageligen kunde bytte at kjøre hver sin Mil og ride hver sin Mil. Gud Fader bevare Eder i Jesu Navn! Hils Mad. Koren, lad hende læse dette. Skriveren beder sagt, at han skrev i Forgaars til hende og har nu intet at skrive.

3. *Brev fra Provst Hertzberg til hans Hustru, fra Kristiania den 18de Oktober 1814.*

(Han fortæller først, at han havde faaet Brev fra hende osv.). — Idag har jeg og flere af Repræsentanterne været til Gjæst hos de svenske Kommissærer; de skifte os 20 af Gangen. Vi har endnu intet afgjort paa Storthinget. Forbandet Søleri hidtil om ingen Ting. Om Fredag den 21 Oktbr. udløber Vaabenstilstanden; imorgen og iovermorgen maa vi absolut bestemme, enten vi vil forenes med Sverig eller ikke. De fleste stemme for at forenes, men hver paa sin Maade. Jeg tror, at her bliver en Forening af; næste Tirsdag faar I det at vide. Tag Tienden i Ullensvang og Kinservik, naar I vil, bestem Korn Prisen 10 à 12 Rgd., ikke lavere end Bergens.

4. *Den samme til samme samt Datteren og hendes Mand.*

Kristiania 15 Nov. 1814.

Eders Brev af 30 og 31 Okt. har jeg rigtigen modtaget. — — — Ja nu er alle de vigtigste Ting afgjort. Kronprindsen med Søn kom i Storthinget og der nedlagde Kongens Ed at regjere Norge efter den af os gjorte Konstitution. Alt hvad trykt er til Dato, skal jeg sende Eder her vedlagt, saa slipper jeg at skrive derom. Vi alle Stortingsmænd var den 12 Novbr. til Bords hos Kronprindsen. Vi er nu 80 i Tallet. Jeg havde der meget Moro. Vi aad, drak tæt, snakkede om alskens Ting. Kronprindsen talede med mange; han forstaar kun Fransk; men Sønnen,

Prinds Oscar, en 15aarig vakker Gut, taler godt Svensk og oversætter for Faderen. Aa, der er saa mangt og meget at fortælle, at jeg umulig kan opregne alt. Naar Gud samler os vel og glad, da skal jeg fortælle alt. Nu kun dette, eftersom jeg erindrer. I Søndags 23de efter Trinitatis prædikede Biskop Bech. Jeg og flere sagde ham: Kun Taksigelse for Freden og ingen Komplimenter til Sverigs Konge. Han gjorde saa, og alt var vel. Indlagte Sange blev da sjungne af 2 Piger paa Orgelet og flere i Koret med Musik. Kronprindsen, Søn, alle norske og svenske Herrer var i Kirken; alt vakkert lyst og vel. —

Leganger, hils straks Tolleiv Naa, at hans Søn Knut er død i Lands Prestegjeld i Valders (?). Han døde hos Folk, som saa ham vel tilgode i Sygdommen; og sidst i September døde han. Hans (d. e. Tolleiv Naas) Søn Ole kom for 2 Dage siden fra et Sygehus længer østerpaa, hvor han har lagt, ønsket nu, han blev saa bra, at han kunde flyttes hid til Kr.a Sygehus. Jeg har talt med ham personlig, fik af en Hændelse at vide, at han var her. Jeg har skaffet ham Vin at styrke sig paa; han er nu ganske frisk, behøver kun at samle Kræfter. Jeg vil, han skal følge med mig hjem, og tror vist, at han blir saa bra styrket til den Tid[1]. Denne Uge haabe vi vist til Lørdags at blive færdige med Storthinget. Vi vente nogle Forslag fra Kronprindsen at afhandle, men haaber dog, at de komme denne Uge. Jeg tror da i næste Uge at reise nogle Dage til *Paludan*[2] og derpaa at tiltræde den forønskede Hjemreise, dersom Føret paa nogen Maade tillader det — det fryser nu stærkt —, men om det bliver langvarigt, vil Tiden vise. Jeg haaber dog endnu, som jeg skrev i mit sidste Brev forrige Torsdag, at om Gud vil komme til Eder til 8de a 16de Decbr. Herre Gud; hvor jeg længes; men jeg tør ikke tænke paa Eder, før jeg tiltræder Reisen. Gud ske evig Lov! Den stunder til, og alt er nu saa vel, det kan være. Vi har faaet tilstaaet af Sverig alt, hvad vi kunde billigen forlange. Ja jeg tør sige, at vi er nu meget bedre

[1] Olav Tolleivsen Naa kom hjem og blev Gaardbruger paa Naa. Begge Brødre var med i Felttoget i 1814.

[2] Jens Paludan, født paa Stord, Sogneprest til Høland 1806—1820, siden paa Eker. Gift med Niels Hertzbergs Søster, Dorthea Katrine H. 1796.

farne end om vi havde vor egen Konge. Alt skal oplyse sig, naar den nye Grundlov udkommer. (Hun skal skrive til Bergen efter 12 Fl. Rødvin og 2 Fl. Madeira, for at de kan glæde sig, naar han kommer hjem). — — — Jeg tror vi tager samme Vei tilbage, dersom Sneføre bliver; jeg kommer da om Voss. Men skulde Tøveir indtræffe, som vel neppe er at vente saa silde, kan vi nødes til at tage Veien over Kristiansand og Stavanger, som er 16 Mile længere. Jeg skal melde Eder, naar jeg tiltræder Reisen herfra. Nu skal jeg i Storthinget; nu er Kl. 9 Formiddag; der sidde vi til Kl. 2 à 3. — Nu Kl. 2 Efterm. kom jeg fra Storthinget. Vi finge idag Forslag fra Kronprindsen; de anginge blot, at der skulde foranstaltes Kommiteer nedsat at ordne Pengevæsenet o. s. v. til næste Storthing, som nok bliver udsat til Juli 1815. Jeg havde gjort et Forslag, at om nogen Udkommando paakom fra nu, og indtil næste Storthing holdes, da skal det blive fastsat, at ingen skal være Soldat længere end 5 Aar enten fra 20 eller 22 til 25 eller 27 Aar og siden Landeværn i 5 Aar. Nu maa jeg slutte. Gud være med Eder alle etc.

Atter kom der idag nogle frem med Tøv, som vil hindre os endnu 1—2 Dage. Nu har vi besluttet intet mere Tøv at høre, ellers fik intet Ende. Sørgelig Ende med Krogh i Bolstadstrømmen!

5. *Den samme til samme.*

Kristiania den 22. Novbr. 1814. Tirsdag.

Sidste Tirsdag skrev jeg dig til. Sidste Fredag modtog jeg dit og Legangers[1] af 5te Novbr., inderlig kjærkomment. Jeg er frisk og vel. — — Jeg skrev, at jeg mente at komme hjem 3 Uger før Jul. Nei, det sker neppe. Vi mente alle at blive færdige som igaar eller idag. Men Satan af Helvede har sat ind i vor Forsamling en Sorenskriver N. fra Stavanger Amt, som tøver og har 1000 Projekter, hvormed at udhale Storthinget; thi han har ei godt hjemme, er skilt fra Konen etc.; gaar saa og æder og drikker paa Sta

[1] Svigersønnen, g. m. Datteren Kristiane.

tens Bekostning og vil nødig bort; han har forhalet vore Forhandlinger vist 6 Dage, og man regner 10000 Rgd. D. C. for alle 80 hver Dag, vi her opholder os. Derom bryder dette Spøkelse sig ikke, at Landet maa betale 10000 Rgd. D. C. Nyt af Vigtighed er her nu ei. Alt er godt og vel afgjort med Sverig. Du Leganger, kan sige *Irgens*[1], at han skal holde sin Tobaks Kjæft og ei ræsonere om det, han ei har nogen ret Kundskab om. Kronprindsen gjorde for nogle Dage siden et stort Bal for Kristiania Borgere og Koner; de var vist ialt 300; desuden var der indbudne vi 80 Storthingsmænd samt alle herværende Officerer og 6 Kadetter, Statsraad, Professorer. Der var en ugudelig Trængsel. Jeg gik derfra Kl. 10 Aften, fik 2 Glas Bisp, 2 Kopper The. — — Før Lørdag eller Søndag blir Storthinget neppe sluttet. Nu dette Øieblik kommer Angest over mig, da Dahl[2], som er i Odelsthinget, og jeg i Lagthinget, kommer og beretter mig, at Haxthausen er sat under Rigsrettens Tiltale; den bestaar af Høiesteret og *Lavtinget*(!); jeg har nu været hos Haxthausen, bedet ham saa inderlig skyde mig ud; thi ellers kunde jeg med de andre komme at være her endnu 6—8 Uger. H. lovede at gjøre sit bedste. Skulde intet andet hjælpe, gjør jeg mig syg og rømmer fra Byen; thi jeg kan umulig udholde længere for Længsel. Dersom, som jeg dog haaber vist, at vi bliver færdige til Mandag næste Uge, det er den 28 Novbr., da maa jeg, da Dorthe[3] har bedet mig saa meget og er mig saa nær, 6 Mile, endelig besøge hende nogle Dage. Jeg kan da med Guds Hjælp være hjemme til noget før Jul. Veiene har hidtil været næsten ufremkommelige. Jo nærmere Jul, jo bedre bliver de, siger alle her. Det er Fillefjeld over, man maa have Sne. Jeg skal bruge alle optænkelige Midler at faa H. at udelukke mig fra at være hans Dommer. Vi er 27, og han har Ret efter Grundloven at udskyde 12. »Jeg kan intet love,« sagde han, »før jeg nærmere hører mig for.« Jeg sagde ham, at just fordi vi fra gammel Tid var Venner, skulde han, naar han havde Tillid til sin Sag, udskyde mig, men heller beholde den, som maatte af Retten være

---

[1] Formentlig Sogneprest Irgens i Vikør.
[2] Sogneprest Niels Dahl fra Eyvindvik.
[3] Dorthea Paludan, se S. 162 Note 2.

ham fiendsk. Han gav mig Ret. Jeg skal hænge i ham sent og tidlig at føie mig. Jeg vil og kan ei længer blive her. I skal nu ei skrive til mig; thi med Guds Hjælp er jeg herfra, før Eders Brev som Svar paa dette kan naa mig. Følger indlagt Aviser, som I kunde læse til Moro, de seneste vi har her. Gud ved, om I faa *Tiden* rigtig; neppe faa vi Storthingsmænd, som nu er af stor Betydenhed, den rigtig. Jeg har flere Gange kjøbt *Tiden* at sende hjem, da vi dog i Storthinget skulde have den gratis. Her er saare dyrt: Smør 5 Rgd. Marken, Furuved 140 Rgd. Favn og Birk 200 Rgd. — — — Christie vælges nu bestandig til Præsident. Vi har ogsaa sammenskudt alle en Sum af 12000 Rgd. til en Guld Pokal til ham til Erindring om hans Duelighed; ligesaa sammenskyder vi nu til Sekretæren vores, Weidemann. Jeg gav til Christies Guld Pokal 150 Rgd. og til Weidemann 30 Rgd. De, som gav mest, var 600 Rgd. og mindst 30 Rgd., saasom Repræsentanterne af Bondestanden. Chr. og W. vide hidtil intet derom. Jeg gjorde Motion til en Takaddresse til dem, som blev enstemmig bifaldt. I Storthinget skal afgaa som Deputerede til Stokholm at levere Kongen Hyldingsakten — — Christie, Hagerup, Bonden Erik Noer og Nordgaard, Presterne Neumann og Abel, Maj. Hegermann. Man valgte de, som frivilligen vilde gaa. Biskop Bech vilde gaaet, men blev ei valgt. Der kunde jeg gjerne have været med, om jeg havde villet; men nu staar min Hu til at komme hjem. Men havde jeg vidst den Ulykke at sidde som Dommer i mange Uger, da havde jeg langt heller valgt Stokholms Reisen. Den er gjort frem og tilbage i 3—4 Uger og god Vei. Dog jeg haaber, at H. frier mig etc. — —

(Udenpaa:)

Dette Brev saavel som Korens indlagte aabne Brev læses af alle Vosser samt Aviser. Men derfor ogsaa alt snarest mulig sendt til Graven og saa videre. Konvoluteret af Hr. Nannestad [1]. Besørg Hr. Nannestad indlagte Bruns Brev med denne Post. I andre Vosser, som faar læse saa meget Nyt af os ere *legt* til at sende paa Eders Bekostning

[1] Overalt hvor Nannestad forekommer, kan læses Hannestad. Provst H. skriver H og N paa samme Maade. Hannestad var res. Kap. paa Voss, Nannestad konst. Sorenskriver og boede paa Vangen.

en Expresse til Graven med disse Breve. N. har nok med at konvolutere dem, I andre bør skydse. Dikteret udi Storthinget d. 22 Novbr.

6.

Et brev fra Carsten Anker fra 1814.

I det kongelige bibliotek i Kjøbenhavn fandt jeg sommeren 1913 en samling breve, rettet til admiral Jens Peter Stibolt (1774—1860). Han var i 1814 kaptein og chef for Kristiansands verft og var blandt de officerer, som avla eden til Norges sak og blev derfor $^{21}/_{8}$ s. a. strøket av listen over danske søofficerer, men av forskjellige grunde traadte han ut av den norske marine og blev ansat paany i Danmark $^{3}/_{5}$ 1815. De fleste breve er av personlig og militær natur, men nedenstaaende skrivelse fra Carsten Anker er av stor interesse, fordi den gir et godt billede av Ankers stemninger og tanker efterat han har faat vite om Mossekonventionen. Stibolt fik ikke brevet før mange aar senere. Utenpaa brevet er nemlig skrevet med Stibolts haand: »Modtaget dette Brev den 8de Novr. 1839 af Kammerjunker Capt.n Lieutn. Steen Bille (senere admiral, 1797—1883), som funden blandt hans Faders Papirer (Admiral Steen Andersen Bille, 1751—1833). — Brevet har været opsnappet i Krigen og har jeg ikke før i Dag havt Kundskab om dets Tilværelse.«

Et andet brev som Anker samme dag sendte Christian Frederik kom derimot frem til Norge, men først efterat kongen hadde forlatt landet og blev derfor eftersendt av statsraadet.

Jac. S. Worm-Müller.

London 16de September 1814.

Deres Velbaarenheds Brev af 9. f. M. har jeg havt den Ære at imodtage, og takker jeg Dem ret meget for den Opmærksomhed, De haver beviist mig i at indberette min Søns[1] lykkelige Ankomst. — Han er kommen hjem i et vigtigt Øjeblik som synes at bestemme Norges Skjæbne. Min Længsel efter at erholde en nøyeagtig Beskrivelse og Efterretning om Tildragelserne i deres Detaille og Sammenhæng, er ubeskrivelig. Indtil dette Øjeblik har jeg ikke erholdt en Linie detsangaaende, hverken officielt eller private. Dersom der i denne Tid gaaer nogen Leilighed fra Deres Kant til dette Stæd og Tiden tillader det, ville DVbh^{d} meget forbinde mig ved at sende mig alle de Efterretninger,

---

[1] Løitnant Erik Anker, 1785—1858 (C. J. Anker: Christian Frederiks og Carsten Ankers Brevveksling, s. 365, 512—13).

De kunde samle og som kunde stoeles paa, betræffende de forskjellige Affairer, der ere forefaldne mellem vore og de fiendtlige Tropper, saa og om de Svenskes Forhold efter Conventionens Slutning. Nationens Stemning ikke at forglemme. Man har her de meest krænkende Rygter, blandt andet, at H[s] Majestæt Kongen ikke allene har nedlagt Kronen, og agter at forlade Norge; men endog, at Han er syg. — Denne sidste Omstændighed gjør mig trøstesløs, naar man betænker den bittre Græmmelse Han maa have følt ved Fæstningernes, især Frederiksteens Overgivelse. — Gud bevare denne umistelige Mand /: at Han forlader os, troer jeg slet ikke :/ men skulde vi miste Ham, da taber Norge i Ham den Foreenings-Punkt, som aldrig meer kan erstattes. — Følgerne deraf kunde blive mangehaande, og saavidt jeg skjønner, alle lige ulykkelige. — Sig mig reent ud, hvad De troer og erfarer om Folkets Stemning? Tør nogen offentligen tilraade Foreeningen med Sverrige? Troer man, at Resultatet af Rigsdagens Overlægninger skulde falde ud til en feig Underkastelse, eller vil man forsvare sig til sidste Mand, som ægte Normænd? Dersom man hos os vidste, hvilke ondskabsfulde og fornærmelige Bagvaskelser om de Norske man bidsender fra Gothenborg, for at indrykkes i de offentlige Tiidninger, da maatte det nationale Had, om muеligt, voxe til Forbittrelse og Harme. — Nævnes der nogle Forrædere blandt os, da skjul ikke deres Navne for mig! Kort! Alt hvad De troe, Allerhøistærede! jeg, som Fraværende burde være vidende om, fortæl mig det —. Tillad, at jeg ved denne Leilighed igjentager min forbindtlige Tak for al den Opmærksomhed, De behagede at vise mig, medens jeg var i Christiansand [1], og at bede Dem give min forbindtlige Hilsen til DHr. Isaachsen [2] og Mørck [3] med oprigtig Tak for al Deres Godhed.

Naar Hr. Stift-Amtmanden sees, da beder jeg at forsikkre Ham om min sande Høyagtelse.

Ærbødigst

C. Anker.

---

[1] Anker var i Christiansand paa vei til England fra 6te til 9de marts.

[2] Peder Isaachsen, 1778—1831, kjøbmand i Christiansand, gjorde opbud 1819 og reiste til Danmark.

[3] Ole Clausen Mørch (Eidsvoldsmand, 1774—1829).

P. S. I dette Øjeblik erfarer jeg, at den svenske Minister lader ved sin Consul fragte tvende Skibe, for at hjemføre de norske Matroser, som haver hidindtil sadt her som Krigs-Fanger. Mig har man nægtet deres Udleverelse, saa og den danske Consul. Nu skal det da hedde, at de svenske ikke allene har Indflydelse nok hos den engelske Regjering til at udvirke Friegivelsen, — Dette har man længe vidst; men de skal ogsaa prale med den Ædelmodighed at sende dem hjem til deres Fødeland, betragtende dem som tilkommende svenske Undersaatter. Jeg haaber, at Normanden ikke er saa taabelig at lade sig fange af disse Insinuationer, men at Han ligefuldt forbliver, hvad Han er, navnlig: troe indtil Døden for vor Uafhængighed.

KIRKE OG STAT I NORGE 1152—1164.

AV
ALEXANDER BUGGE.

I.

Kirkepolitik og politiske partier.

Anden halvdel av 1100-tallet lagde grundlaget for al senere utvikling i Norge. Sverretidens blodige omveltning rev gamle, halvraatne trær og unge livskraftige spirer op med roten og skyllet vondt og godt bort i sin rivende malstrøm. Sverretiden kom som det nødvendige tilbakeslag mot den paa mange maater næsten likesaa gjennemgripende omveltning, som stormændene og præsteskapet, ført av erkebiskop Øystein, søkte at foreta, da Magnus Erlingson kom til magten. Begge disse store omveltninger staar igrunden for os som lyn fra klar himmel, og særlig gjælder dette den nye statsskik som blev grundet under Magnus Erlingson. Vil vi prøve at skjønne dem, da maa vi mere indgaaende studere den forutgaaende tid, fra den stund av da de to politiske partier, et kirkeparti og et statsparti, tok til at danne sig. Og vi maa heller ikke, som vi historikere ofte gjør, ta det enkelte lands historie som et isoleret fænomen. Vi maa mindes, at Norge paa 1100-tallet som i vore dager var et lem av det store Europa og at norsk kultur var et uløselig led

av hele Europas kultur. Vi maa mindes, at det ikke bare var skib, som seilet mellem landene og handelsvarer, som blev byttet, men at det gik aandelige strømninger mellem folkene, at de nye tanker, som fodtes, og de nye krav, som blev reist i det ene land, fandt gjenklang i de andre.

Bærer vi disse to ting i minde, da tror jeg vi maa indrømme at det er kirkepolitiken som gaar som den røde traad gjennem vort lands historie fra 1152 til 1277, ja endda længer. — Sagaerne sætter Harald Gilles komme som indledningen til borgerkrigene (som de indre stridigheter med et uheldig ord kaldes). Men alt paa Magnus Berfots tid hadde det været strid mellem tronkrævere i Norge. Magnus Blinde, Sigurd Slembe og Harald Gille kjæmpet ikke om politiske principer, men om magten. En partimotsætning begynder vi først at skimte i slutten av 1140-aarene, da sønnerne til Harald Gille var blit voksne, med andre ord paa den tid da arbeidet for at faa grundet erkesæte i Norge tok fart. At det er sammenhæng mellem disse to ting kan ikke være tvilsomt. Og naar partilidenskaperne i den følgende tid blir sterkere og sterkere, saa Erling Skakke ved nytaarstid 1163 i Tunsberg lar Sigurd av Røyr og flokken hans dømme i djævelens vold, levende og døde, da er det først og fremst kirkepolitiken, som er skyld i dette. Det er først litt efter litt i forholdenes medfør at det antikirkelige parti ogsaa blir et anti-aristokratisk parti.

Kirkelivet hadde skutt rask vekst i Norge efter oprettelsen av erkestolen i Lund i 1104. Nordmændenes deltagelse i korsfærderne vidner om den magt, som kristendommen hadde faat over sindene. Mange av de fremste mænd i den norske kirke hadde studert og levet utenlands, helst i Paris: biskop Viljalm den gamle paa Orknøerne, Thorlak i Skaalholt, Øystein, den senere erke-

biskop, Runulv, den første abbed i Lyse, som i mange aar hadde bodd i England og som døde der, og mange andre. Mellem præster og prælater, og fremforalt i klostrene, var det mange utlændinger, mest Engelskmænd. Det kan derfor ikke være tvivlsomt, at præsteskapet i Norge fulgte godt med i strømningerne indenfor den katolske kirke.

Vi ser ogsaa paa mange andre omraader hvor sterkt Nordmændene ved midten av 1100-tallet var paavirket av fremmed, især av fransk og engelsk kultur. Kongen tiltales med det engelske ord *lávarðr*, »herre«[1]. Folks tilnavne er ofte fremmedord, som *Jón tabarðr*[2] og *Eysteinn trafali*[3]. Personnavne, som vidner om at dyrkelsen av utenlandske helgener er trængt ind, blir mere og mere almindelige, navne som Agnés[4], Bótolfr, Gregorius, Jósepr, Kristína, Markús, Marteinn, Nikolás, Páll, Pétr, Philippus og tilnavnet *Brigðarskalli* (d. e. den hellige Brigidas mand eller tjener[5]). Ridderen er ogsaa i Norge blit høvdingernes ideal. Saaledes kaldes hellig Olav i digtet »Geisli« for »Guds ridder«[6], og Ragnvald Orknøyjarl (Kale Kollson) er en fuldendt riddertype. I den materielle kultur, i rustning og klædebunad, er den utenlandske paavirkning endda sterkere.

---

[1] Saaledes tiltaler Simun Skaalp den fangne Øystein i 1157 (Heimskringla, Inges saga, k. 32). Sverres søn kaldtes *Sigurðr lávarðr*; jfr. Knut Lavard, hertug i Sønderjylland. Ordet er laant fra gl.engelsk *hláford*, hvorav engelsk *lord*.

[2] Hskr., Inges s., k. 26; *tabarðr* er laant fra m.lat *tabardum*, engl. *tabard*, en slags ytterklædning.

[3] Sammesteds, k. 27; tilnavnet er laant fra *travail* »arbeide«.

[4] Søster til biskop Bjarne Kolbeinson paa Orknøerne.

[5] Arni brigðarskalli † 1161, Hskr., Magnus Erlingsons saga k. 3; tilnavnet svarer til irske med *fer* (»mand«) sammensatte personnavn som Ferdomnach o. a.

[6] Den norsk-islandske skjaldedigtning, udg. ved Finnur Jónsson I B., 431 (str. 18).

Indførelsen av tienden hadde sikret præsteskapets økonomiske stilling. Det næste skridt var at faa gjort Norge til en særskilt kirkeprovins.

Kirkespørgsmaalet og den voksende motsætning mellem de tre samkonger er vævet uløselig sammen. Paa Inges side stod kirken, og storparten av lendermændene blev ogsaa, vet vi, litt efter litt draget over til ham, saa Øystein og Sigurd, saa forskjellige de end ellers var, blev nøtt til at holde sammen. Grunden var ikke saa meget, at den vanføre og svake Inge lot lendermændene raade som de vilde, og at han lot sig styre av sine raadgivere. Grunden var, som det uttrykkelig siges i Orkneyinga saga, at Inge var ægtefødd, den eneste ægtefødde konge som Norge i mands minde hadde hat[1]. Efter gammel germansk retsskik, som før hadde gjældt i Norge, skulde den vanføre, pukkelryggede Inge ha været umulig som konge. Øystein og Sigurd Mund brukte jo ogsaa dette som paaskud, da de vinteren 1154—55 blev enige om at avsætte sin bror. Men Inge var likevel, saalænge han levet, den virkelige konge i Norge. Dette skyldes det fra Romerkirken stammende syn, at bare ægtefødte sønner havde ret til at arve kongedømmet. I Frankerriket var uægte sønner alt ved riksdelingen i 817 blit utelukket fra tronfølgen. Og litt efter litt trængte det kirkelige syn gjennem næsten overalt i Mellem- og Vesteuropa[2]. Længst holdt, foruten i Norge, de uægte sønners arveret sig i Skotland, og der som her vakte den oprør og strid.

Vi ser av dette at kirken alt var begyndt at faa magt over sindene i Norge, saa det er ikke underlig at

---

[1] Flateyjarbók II, 472: »Paa den tid raadet Harald Gilles sønner i Norge. Øystein var ældst av dem, men Inge var ægtefødd og lendermændene æret ham mest; han lot dem raade i alt som de vilde«.

[2] P. Viollet, Histoire des institutions politiques de la France I, 242.

tanken om at faa reist en norsk erkestol skjøt fart. Mulig har alt Harald Hardraade været inde paa tanken. Hans motstander Svein Estridson arbeidet jo paa at faa reist et erkesæte i Danmark. Ialfald kalder skalden Stuv i et mindekvad om Harald himmelen for »ilingens erkestol« (*éls erkistóll*)[1]. Efter Magnus Berføts død kom tanken paany op. Sigurd Jorsalafarer lovet i Jerusalem, fortælles det, at faa en erkebiskopsstol til Norge, om han kunde[2]. Ludvig Daae siger at han har vondt for at fæste lit til denne fortælling[3]. Men vi ser ialfald at Sigurd har gjort forberedende skridt ved at begynde at bringe nybygderne og skatlandene i religiøs henseende nærmere til Norge og ved at organisere nye bispedømmer.

I Norge blev bispestolen i Stavanger grundet omkring 1112. Paa Island blev det paa Nordlændingenes bøn grundet en ny bispestol paa Nordlandet (Jon Agmundson blev viet i Lund i 1106). Færøerne fik omkr. 1105 sin første biskop i en tysker (?) ved navn Bernhard. Endog til Grønland blev der (i 1112) sendt en missionsbiskop, Eirik Upse; han drog, som bekjendt, i 1121 ut for at lete efter Vinland. Et særskilt bispedømme paa Grønland blev dog først organisert i 1124. Einar Sokkeson, en ætling av Eirik Raude, blev av Grønlændingene sendt til Sigurd Jorsalafarer, og paa hans bøn valgte kong Sigurd Arnold, sin klerk, til Grønlændingenes biskop og sendte ham med brev til erkebiskop Asger i Lund, som viet ham i 1124[4]. Orknøerne blev ogsaa i denne tid i kirkelig henseende knyttet nærmere til Norge, idet Viljalm den gamle (omkr. 1112) blev indsat til biskop (av

[1] Den norsk-islandske skjaldedigtning, udg. ved Finnur Jónsson I B., 374 (str. 8).
[2] Ágrip (ved Verner Dahlerup), 86 ⁷⁻⁸.
[3] En Krønike om Erkebiskopperne i Nidaros, 5.
[4] Flateyjarbók III, 445. Se ellers Kolsruds bisperegister i Dipl. Norv. XVII B.

den norske konge?). Viljalm holdt sig som biskop paa Orknøerne, endda erkebiskopen i York ved samme tid hadde indviet en engelskmand, Radulf Novell, til biskop dér og denne blev støttet av selve paven[1]. Viljalm »den gamle«[2] var biskop i 56 (eller 66) aar og døde som gammel mand i 1168. Paa en liten blyplate, som er fundet paa graven hans i domkirken i Kirkwall, kaldes han »den første biskop paa Orknøerne«[3]. Han blev med andre ord regnet for den første nationale biskop paa øerne. Sigurd Jorsalafarer lagde saaledes, kan vi sige, grundvolden til den senere kirkeprovins Nidaros. Selve erkestolen blev dog ikke reist under kong Sigurd. Arbeidet derfor kom ikke rigtig igang før i 1140-aarene[4].

Tanken maa være utgaat fra geistligheten. Men en stor del av lendermændene støttet den, og likesaa kong Inge, som var paavirket av sin kapellan og fehirde, den senere erkebiskop Øystein. De to andre konger, Sigurd og Øystein, var derimot rædde for at en erkebiskop i Nidaros vilde mindske kongedømmets magt, og var derfor imot planen. Det samme var Trønderne. Dette var grunden til at Sigurd Mund og hans ætmænd, Haakon Herdebreid, Sigurd Markusfostre og Sverre, som alle var uvenner av erkestolen, altid hadde sin bedste støtte i Trøndelagen.

Den eneste av kongerne, som arbeidet paa at faa reist en erkestol, var saaledes Inge. Han alene var det som i 1149 indbød Ragnvald Orknøyjarl (Kale Kollson) til at

---

[1] D. N. XVII, nr. 2, 3; Kolsruds Bisperegister, 296 f.

[2] Saa kaldes han av de islandske annaler og paa den nedenfor nævnte blyplate.

[3] Platen findes nu i The National Museum of Antiquities of Scotland, Edinburg (nr. K J 65) og har indskriften: HIC REQUISCIT WILELMUS SENEX FELICIS MEMORIE PRIMUS EPISCOPUS.

[4] Jeg følger i dette Gustav Storms utrykte forelæsninger.

komme til Norge. Sagaerne siger at det var, fordi Ragnvald hadde været ven av Harald Gille[1]. Men i virkeligheten var det, fordi jarlernes samtykke trængtes forat Orknøerne i fremtiden skulde høre under Nidaros istedenfor under York, som øerne dog alt faktisk var løst fra. Ragnvald kom næste vaar, fulgt av Harald Maddadhson, samjarlen hans. De møttes i Bergen bare med kong Inge og avlagde vistnok lensed til ham. Øystein og Sigurd saa med uvilje paa deres Norgesfærd. Noget av det første kong Øystein gjorde efterat Ragnvald var draget paa korsfærd, var jo at fare over til Orknøerne, fange Harald jarl og tvinge ham til at ta sit rike til len av sig. Samtidig aapnet ogsaa Inge alene underhandlinger med kongen paa Man og Suderøerne om oprettelsen av et erkesæte. For denne saks skyld var det visselig at Gudrød, ældste søn til Olav Klining, kom til Norge. Han avlagde lensed til kong Inge og vendte hjem i 1153 sammen med den nye biskop over Øerne, nordmanden Ragnvald[2].

Vaaren 1150 maa det være blit holdt et stort kirkemøte i Bergen. Her møtte da kong Inge, biskoperne, en stor del av lendermændene, Orknøjarlerne, Gudrød Olavson fra Man og biskop Arnald paa Gardar som utsending fra Grønlændingene[3]. Om Islændingene ogsaa har hat utsendinger paa møtet, vet vi ikke sikkert. Mulig var den nyvalgte biskop til Skaalholt, Hall Teitson, der, før han fór videre og døde i Utrecht, 1150[4]. — Paa

[1] Flateyjarbók II, 472.

[2] Chronica Regum Manniæ et Insularum, ed. P. A. Munch, 8, 29, 139.

[3] Arnald resigneret i 1150 og isteden blev Jón Knútr »viet til Grønland» (Islandske Annaler, utg. ved G. Storm, 60, 114). Dette maa være gjort i Norge. Arnald resigneret fordi han fik løfte paa den nyoprettendes bispestol i Hamar, hvortil han blev viet i 1152.

[4] Islandske Annaler, 60, 114; jfr. Kolsruds bisperegister, D. N. XVII (B), 261.

motet i Bergen maa det være blit vedtat at det skulde grundes et erkesæte i Nidaros, at ogsaa nybygderne og skatlandene (Orknøerne, Suderøerne, Island og Grønland) skulds høre under dette og at Hamar som særskilt bispestol skulde skilles ut fra Oslo. Derefter blev (den nyvalgte?) biskop i Nidaros, Reidar, sendt til Rom for at iklædes med pallium. Han opnaadde at bli viet, men døde paa hjemveien i Italien (1151)[1]. Saa blev kardinalen av Albano, Engelskmanden Nicolaus Brekespere, sendt som pavelig legat til Norge. Ludvig Daae mener at »den pavelige Curie selv har fattet Planen«[2] og sammenligner det med Irland, dit kardinal Paparo blev sendt vel et halvt aar i forveien for at ordne den irske kirkes endelige tilslutning til Romerkirken. Men ogsaa i Irland var oprettelsen av primatet i Armagh og av de 3 andre, erkesæter i Dublin, Cashel og Tuam resultatet av lang tids arbeide, især av St. Malachias, og det var tilslut synoden i Holmpatrick som besluttet at sende bud til paven hvorefter denne sendte kardinal Paparo som legat[3]. Omtrent likedan maa det være gaat til i Norge. Da saa kardinal Nicolaus i slutten av juli 1152 kom til Norge, var det fra først av bare kong Inge, som sluttet sig til ham. »Kardinalen lagde«, heter det, »sin vrede paa Øystein og Sigurd, og de maatte gaa til forlik med ham; men mot Inge var han overlag venlig og kaldte ham sin søn«[4].

---

[1] P. A. Munch, Samlede Afhandlinger II, 591 (Bisperækken B., fra omkr. 1360): *Hreidarr var hinn fysti erkibyskup j Noregs konungs riki. hann kom æigi til stols sins. þui at hann andadiz j sudrlondum. þa er hann for heim fra vislu.* Islandske Annaler (s. 114) for aar 1151: *Θ Reiðarr erchibyscup.*

[2] En Krønike om Erkebiskopperne i Nidaros, 6 (i »Festskriftudg. i Anl. av Trondhjems 900 Aars Jubileum 1897« af det kgl. Vidensk. Selsk. i Trondhjem).

[3] Jfr. George T. Stokes, Ireland and the Celtic Church (4. ed.), 347.

[4] Hskr., Inges s. k. 23; jfr. Morkinskinna, 232. Jón Birgisson,

Saaledes ser vi at det fra først av var kirkepolitiken som skilte mellem Inge Krokryg og hans to brødre. Den svake Inge lot sig lede av sin kapellan Øystein og av kirkepartiet, mens Øistein og Sigurd — og Trønderne — var rædde for at dets magt skulde vokse for meget. Skilte meninger i kirkepolitiken gaar ogsaa som en rød traad gjennem stridigheterne i den følgende tid. Saaledes stod de to partier i Norge hver paa sin side i den nyopblussende strid mellem keiser og pave. Efterat Hadrian IV (Nicolaus Brekespere) var død i sept. 1159, valgte flertallet kardinal Roland (Alexander III) til pave. Men det keiservenlige mindretal kaaret kardinal Octavian, som kaldte sig Victor IV. Kirkepartiet rundt om i landene holdt paa Alexander. De som vilde at kirken skulde være statens tjener, stod paa samme side som Victor og keiser Fredrik I. I Norge kom begge partier skiftevis til magten. Paa synoden i Toulouse, høsten 1160, hyldet bl. a. Nordmændene Alexander[1] som retmæssig pave. Men paa synoden i Lodi næste sommer (1161) kom det brev bl. a. fra kongerne i Danmark og i Norge om at de med hele deres provinser holdt Victor for pave og vilde godkjende alt det, som han vedtok paa

som blev den første erkebiskop i Nidaros, og forut var biskop i Stavanger, maa ha været av trøndsk æt. Hans søster Gudrid, som for Eirik Oddson nævnte hvad Ivar skrauthanzki, biskop i Nidaros, hadde sagt, maa ha bodd i Trøndelagen; der synes ogsaa *Birgir gyrn,* som omkring 1180 var skibsstyresmand hos kong Magnus, at ha hørt hjemme (Fornmanna sögur VIII, 111 [12]). Birges søn *Helgi Birgisson gyrn* var en av Baglernes høvdinger efter 1200 (Fornm. IX, 7, 13, jfr. Lind, Norsk-isländska dopnamn, 141). Lind oplyser, at Birgir, Jons far, er den første kjendte bærer av navnet i Norge.

[1] Diplomatarium Norvegicum XIX n. 39 (s. 51). Jfr. Hampe, Deutsche Kaisergeschichte im Zeitalter der Salier und Staufer (2. Aufl.), 146.

dette kirkemøte[1]. Norge stod dog ikke længe under Victors obedients. Alt tidlig paa aaret 1162 var Alexander paany anerkjendt som retmæssig pave i Norge. Pave Victors korte herredømme i Norge maa hænge sammen med at Haakon Herdebreid efter Inge Krokrygs fald (4. febr. 1161) kom til magten. Men alt samme høst blev han slaat ved Tunsberg av den hjemvendte Erling Skakke og mistet livet ved Sekken 8. juli 1162. Kong Inge hadde efter Jon Birgesons død valgt sin kapellan Øystein til erkebiskop. Øystein drog ut i 1160. Han var hele sit liv pavedømmets vigtigste talsmand i Norge. Gjennem ham maa det ha været at Inge hyldet Alexander. Da saa Øystein kom hjem i 1161 og Erling Skakke kom til magten, gav Nordmændene sig paany under Alexander[2]. Saaledes ser vi at kirkepolitiken gaar som en rød traad gjennem striderne indenlands alt længe før Sverres tid.

II.

Kirkestyret i Norge efter oprettelsen av erkestolen i Nidaros.

Den norske kirke hadde like til 1152 staat utenfor den almindelige kirkelige utvikling i Europa. Kongerne valgte biskoperne — som oftest mellem sine kapellaner (f. eks. erkebiskop Øystein og biskoperne Paal og Martein i Bergen) —, og de indsatte fylkesprester; de lavere

[1] Monumenta Germaniae historica, Scriptores XVIII, 632; Storm, Regesta Norvegica, n. 67.

[2] P. A. Munchs forklaring, at det var Haakon Herdebreid, som i 1160 hyldet Alexander, er umulig; Haakon hadde i 1160 ingen magt og andet at tænke paa. Hadde Erling Skakke hyldet Victor i 1161, vilde han ikke saa snart efter ha sluttet sig til Alexander (jfr. Det norske Folks Hist. II, 928, anm.).

præsteembeder blev besat dels av bønderne og dels av lendermænd og storbønder, som hadde bygget kirker paa gaarden sin. Kirken var en bøndernes kirke.

Store deler av vore ældste kristenretter er et uttryk for bøndernes vilje og en frugt av deres underhandlinger med biskoper og præster[1]. Kristendommen var en del av den verdslige lovgivning. Biskoperne møtte paa lagtingene[2] og dér blev kristenretten vedtat. Den geistlige retspleie blev like ens som den verdslige ovet paa tingene, hvor bønderne i bygden sat til doms; dér blev baade præster og lægfolk dømt. Biskopen hadde derimot anklagemyndighet; han utøvet denne gjennem sin ombudsmand (*ármaðr* eller *erendreki,* som han kaldtes; fra 2. halvdel av 13. aarh. kaldtes han *prófastr*). Aarmanden, hvis ombud kan følges tilbake til førstningen av 1100-tallet, var selv en lægmand[3]. Aarmanden paaklaget paa biskopens vegne kristendomsbrud, stevnet ting, utmaalte straffen og paasaa at den blev sat i verk. Den norske kirke hadde før 1152 ingen ret til lovgivning og ingen domsmyndighet *in foro externo* (den egentlige strafferet); den hadde bare ret til at ilægge kirkebot (pønitents). Men ute i Europa var pavedømmet siden Gregor VII's tid (1073—85) blit en verdensmagt og kirken en stat i staten. I Tyskland gik Henrik V ved konkordatet i Worms (1122) med paa, at alle rikskirker skulde besættes ved kanoniske valg (av domkapitlerne), og overlot til Romerkirken at iklæde den valgte med ring og stav. Selv beholdt han bare retten til at være tilstede ved valget

[1] Ellen Jørgensen, Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling, s. 40 (160).

[2] Eidsivatings kristenret I k. 10 fastsatte at biskopen hver sommer skulde møte paa Eidsivating.

[3] Konrad Maurer, Die ármenn des altnorw. Rechtes (Sitzungsber. der k. bayer. Academie der Wissensch. 1879), s. 95.

»uten vold og simoni« og til at forlene den valgte med kirkens besiddelser i riket. Alt i 1158 lovet Valdemar I i Danmark at avholde sig fra al indblanding i biskopsvalgene og paa Lateranmotet i 1215 blev kapitlernes frie valgret ophoiet til almindelig lov for den kristne kirke. Stor strid rundt i landene vakte ogsaa kirkens krav paa at øve domsmyndighet dels over geistlige og i saker mellem disse og lægfolk og dels i alle saker som vedrørte troen og moralen. I Tyskland hadde biskoperne fra gammel tid reist rundt og visiteret og sittet til doms. Men fra midten av 11. aarh. traadte archidiakoner i biskopernes sted, først som deres medhjælpere og siden som deres selvstændige stedfortrædere; de hadde overopsyn med hele kirkestyret indenfor sit omraade[1]. Siden blev ogsaa archidakonernes virkekreds for stor, og alt før midten av 13. aarh. moter vi i Tyskland ombudsmænd for dem (*vicearchidiaconi*, *officiales* osv.). I de geistlige domstoler, de saakaldte »Sendgerichte«, sat ogsaa fra gammel tid lægfolk i Tyskland, først som vidner og anklagere og siden (fra 12. aarh.) som dommere (*Sendzeugen*)[2]. I England fastsatte Viljam Erobreren at geistlige og verdslige domstoler skulde skilles og at biskoper og archidiakoner ikke længer skulde høre og paadømme saker paa de vanlige herredsting (»hundred-courts«); kirkelige og aandelige saker skulde paadømmes efter kanonisk ret. Kong Stefan stadfæstet i 1136 kirkens domsmyndighet og immunitet. Men saa krævet Henrik II i 1164 paany at præster skulde dømmes av verdslige domstoler. Erkebiskop Thomas (Becket) satte sig av al magt mot dette.

---

[1] Jfr. Hugo de S. Victore, De sacramentis l. II pars III c. XVII (Opera ed. Migne II, 431): *Archidiaconus imperat subdiaconis et levitis, ad quem ista pertinent ministeria. Sollicitudo animarum et ordinatio et jurgia ad ejus pertinent curam.*

[2] A. Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands IV, 61.

Men efter hans martyrdød fik kirken sin domsret tilbake[1] og beholdt den paa et enkelt omraade (i testamentssaker) like til 1857[2]. I Danmark reiste biskopen fra først av likesom i Norge klage over kristendomsbrud paa tinge og tok bøter efter tingmænds dom. Men fra omkr. 1100 blev avgjørelsen paa tinge avløst av synoden, hvor biskopen og siden hans ombudsmand (*praepositus*) ovet kirketugt og idømte bøter; geistlige kunde bare saksøkes for geistlig ret; men processer om jord skulde paakjendes av sandemænd eller av særskilt kirkenævnd[3].

Kirkens domsmyndighet er saaledes meget gammel. Men især paa 1100-tallet begyndte kirken med styrke at hævde denne ret. I Gratians dekret heter det: »Quæqunque contentiones inter christianos ortæ fuerint, ad Ecclesiam deferantur et ab ecclesiasticis viris terminentur«[4]. I kraft av denne sætning kunde en mand altid stevne sin motstander for kirkens domstol. Intet under at slike krav vakte strid.

Samtidig med grundlæggelsen av erkesætet i Nidaros blev det ved de norske bispesæter oprettet domkapitler. Medlemmer av dette, kanniker (*canonici*) eller korsbrødre som de kaldtes, skulde efter kanonisk ret utgjøre biskopens raad og naar det var ledighet vælge hans eftermand. Øystein og Sigurd motsatte sig uten tvil fra først av denne indskrænkning i deres rettigheter. Men de maatte gi sig, da de gik til forlik med kardinalen. Kong Øystein opsatte brev om kapitlernes frie valgret og om biskopernes ret til at utnævne præster, og Inge og Sigurd

[1] Stubbs, Select Charters of English Constitutional History (8. ed.), 85, 129 f., 138; Social England, ed. Traill I, 271.

[2] Statutes 20 og 21, Victoria, c. 77 (1857), The Statutes revideret utg., London 1877, b. XVII, s. 193.

[3] Ellen Jørgensen, Fremmed Indflydelse, 45 ff.; Danmarks Riges Historie I, 803 f.

[4] Decretum Gratiani, Pars II, Causa XI, Quæstio I, c. 7.

gav sin edelige tilslutning til dette brev[1]. Kirken hævdet at valget skulde være helt frit, uten indblanding fra kongen eller fyrster; men Sverre paastod, at kongen hadde ret til at være tilstede og avgi første stemme[2]. Kapitlernes ret til at vælge biskop blev stadfæstet av Magnus Erlingson, ja som det synes, endog av Sverre[3].

Det varet dog længe, før de kanoniske valg trængte helt igjennem. Selv kong Inge valgte efter Jon Birgesons død sin kapellan Øystein til erkebiskop uten at spørge korsbrødrene, og i Bergen jaget han bort sin bror Øysteins tidligere kapellan Paal og satte Nikulas Peterson (av Aurlandsætten) i Sogn isteden[4]. Sverre vaaget ikke like til at motsætte sig kapitlernes valgret, men sammenkaldte, naar det var ledighet og vistnok efter at kapitlet var hørt, biskoperne og hørte deres raad[5]. Da Haakon Sverreson i 1202 sluttet fred med kirken, gav han den ogsaa dens valgret tilbake. Kongen beholdt dog stadig en stor og ofte avgjørende indflydelse paa biskopsvalgene, og uregelmæssigheter hændte stundom[6].

Biskopernes ret til at indsætte præster trængte i hovedsaken gjennem efter 1152. Dog vet vi at det længe

---

[1] At kapitlerne i 1152 fik fri valgret fremgaar tydelig av Haakon Sverresons brev om kirkens »frelse« av 1202 (D. N. VIII nr. 5) og indrømmes igrunden ogsaa av Sverre i »En Tale mod Biskopperne« (s. 22 $^{13-31}$).

[2] Fordi han ikke hadde været tilstede, kasseret Sverre bispevalget i Stavanger sommeren 1189 (D. N. VI nr. 3).

[3] Jfr. Haakon Sverresons brev av 1202.

[4] En Tale mod Biskoperne, 23.

[5] Slik blev Eirik Ivarson postuleret til erkebiskop i 1188 og Martein valgt til biskop i Bergen 1194; Sverres saga, k. 108, 123, jfr. Kolsruds biskopsregister.

[6] Som da kong Haakon og biskop Nikulas i Oslo vaaren 1224 utsaa Peter av Husastad til erkebiskop istedenfor den postulerte abbed Sigurd (Haakon Haakonsons s., k. 100).

var strid om kirker paa kongsgaardene, de kongelige kapeller, som kongerne krævet patronatsret over. Av andre høvdinger hadde »Tornbergmændene« sine hirdpræster like til Alv jarl Erlingsons død (1290)[1]. Præsternes ledingsfrihet — det vil praktisk talt si skattefrihet — maa også være blit indrømmet enten i 1152 eller av Magnus Erlingson ved hans kroning[2]. — Et spørgsmaal av større rækkevidde er det, naar den norske kirke fik domsmyndighet i straffceretssaker (*in foro externo*). Ældre forskere fra Keyser, Konrad Maurer og Zorn og ned til Taranger er alle enige om at kirken ikke fik nogen slik ret før ved forlikene med kongemagten i 1273 og 1277 og at alle saker før den tid blev paadømt paa de verdslige ting. En undtagelse herfra utgjør dog P. A. Munch, som siger at principet om den geistlige jurisdiktion som alle geistliges verneting alt i 1247 var faktisk anerkjendt i Norge[3], og A. Chr. Bang, som hævder dette like fra 1152 undtagen for Sverres tid[4].

Imot den ældre skole har Edv. Bull for første gang hævdet, at den norske kirke til en viss grad har hat domsmyndighet, idet staten har støttet dens domsmyndighet i samvittighetssaker (*in foro interno*) med verdslige straffetillæg og straffetrusler, og idet der i tingstevnemyndigheten ligger »en magt som rækker ut over det specifikt kirkelige«[5]. I sin anmeldelse av Bulls bok gaar Oluf Kolsrud endda videre[6]. Han støtter sig til kardinal Vilhelm av Sabinas erklæring av 16. august 1247 om at han »fandt den norske kirke i fuld og ube-

[1] D. N. IV nr. 58.
[2] Jfr. pave Cølestins stadfæstelsesbulle av 1194 § 4 (N. G. L. IV s. 102).
[3] Det norske Folks Hist. IV, 37.
[4] Udsigt over den norske kirkes hist. under katholicismen, 118.
[5] Folk og kirke i middelalderen, 107 ff.
[6] Teologisk Tidsskrift, 1913, 32 ff.

stridt besiddelse av domsmyndighet 1) i alle aandelige saker mellem hvilkesomhelst personer det end var klagemaal, 2) over alle geistlige hvad enten søksmaalet mot dem reistes paa grund av aandelige eller verdslige saker, hvad enten det reistes paa grund av en virkelig eller en paastaat forbrydelse, eller paa grund av en virkelig eller paastaat overenskomst« (*invenimus ecclesiam regni Norwegie in plena quieta et pacifica libertate iurisdiccionis omnium causarum spiritualium, inter quoscunque questio verteretur et omnium clericorum, siue spiritualiter siue temporaliter, ex delicto vel quasi, ex contractu vel quasi, contra ipsos questio moveretur*)[1]. Alle forskere har tidligere hævdet at kardinal Vilhelms erklæring ikke stemmer med de virkelige forhold. Kolsrud polemiserer mot dette og hævder at biskoperne ifølge kristenretterne virkelig har hat domsmyndighet. Han siger bl. a. (s. 36 [140]): »Ved behandlingen av de kirkelige straffesaker paa tinge kan man betragte tingforsamlingen som menighedsforsamling og tingmændene som deltagende i kirkelig ret, paa samme maade som de læge bisiddere (*Schöffen*) eller vidner ved *Send*retterne i mellem-Europa, hvor archidiakonerne i mange henseender udøver en myndighed av samme art som de norske aarmænd«. Biskopens aarmand var dog, efter hvad Kolsrud selv oplyser (s. 139 [351]), paa 1100-tallet altid en lægmand, og de mænd, som møtte paa det ting, som han stævnet, var dommere, ikke bisittere; aarmanden bare utmaalte straffen og paasaa at den blev eksekvert. Et slikt, av aarmanden indstevnt ting kunde vanskelig kaldes en »geistlig domstol«.

Vigtigere er det dog at kirken selv syntes, at de gamle kristenretter ikke svaret til de kanoniske krav om domsmyndighet for den. Vi ser dette ved at sammenligne de ældre kristenretter med erkebiskop Jons (av 1273

[1] D. N. VIII, nr. 6. Norges gamle Love I, 450 f.

og 1277), I Frostatingsloven (III k. 1) heter det saaledes, at hvis en mand tar en hustru i de forbudne slægtskapsled, da skal »biskopens aarmand stevne ham til ting paa biskopens vegne, anklage ham og opregne frændskapet« (*En biskups armaðr skal stefna honum þat þing af hendi biskups ok gefa honum sok ok telia frendzemi*). I Jons kristenret (k. 47) heter det derimot at ægtefællerne ikke kan skilles uten efter biskopens dom (*með umdœmi byscups*), og tinget blir her bare sammenkaldt for at undersøke saken (*till reflanar*), men ikke for at paadømme den. De anklagede stevnes fra tinget til biskopen eller hans ombudsmand (*ok stæmfni þeim baðum hinnum þeðan til byscups. eða til þæs hans vmboðz mannz. en han heuir ifir slicth skipat með vitnum*). For denne dommer (*firir dómara*) avhøres vidnerne og dom fældes[1]. I de ældre landskapslove avgjøres derimot alle geistlige saker paa tinge. Jeg kan da ikke skjønne andet end at Bull og Kolsrud har uret, naar de av lovene vil slutte at den norske kirke før 1273 og 1277 hadde domsmyndighet.

Dog har, tror jeg, kirken selv hævdet at den like fra 1152 hadde domsmyndighet. Dette siges i et lovhaandskrift fra omkr. 1360[2] og stemmer vel med at kardinal Nicolaus fastsatte at det i Nidaros kirke skulde være 3 archidiakoner og 1 dekan[3]. Desuten finder vi, som Ludvig Daae oplyser, tidlig (alt i anden halvdel av

---

[1] Dommeren nævnes ogsaa i Jons kristenret, k. 51.

[2] Trykt i Norges gamle Love IV, 536. Her heter det at under kong Stefan blev de i England enige om, *at allar kirkiur ok kirkiu fe ok kennimenn skyldi vera j walldi ok doma biskupa, en eingra annarra hofðinga* (hermed tænkes paa kong Stefans fribrev av 1136). *En i Noregi uar þat upp gefuit oc undir þuilik iaorð aa dogum Haralldz sona oc bæn Nicholai cardinalis.*

[3] Pave Cølestins brev av 1196 (D. N. I n. 1.) Brevet er mulig utstedt efterat Nicolaus blev pave, men beslutningen om oprettelsen av disse embeder maa stamme fra hans Norgesophold.

1100-tallet) archidiakoner eller erkedjakner rundt om i Nidaros kirkeprovins[1]. Dog tror jeg ikke at Daae har ret i at disse embeder bortfaldt, fordi det ikke lykkedes kirken at gjennemføre de kanoniske krav om geistlighetens egen jurisdiktion.

Grunden til dette, til at det f. eks. i slutten av 12. og helt ned til mitten av 13. aarh. fandtes et archidiakonat i Bergen[2], men at dette saa forsvinder og først oprettes igjen i 1425 av biskop Aslak Bolt[3], maa ha været, at den kirkelige domsmyndighet rundt om i landet — like ens som i Danmark — blev utøvet av provster (og av aarmænd)[4]. — Den norske kirke gjorde ogsaa like fra 1152 krav paa domsmyndighet i saker om kristendomsbrud og øvet ialfald stundom denne ret[5]. Men saa begyndte Sverre igjen — likesom Henrik II i England — at la præster dømmes av verdslige dommere. Saa længe Øystein levet, var det dog forholdsvis fredlig om dette. Men saasnart Eirik Ivarson var blit erkebiskop, forhørte han sig hos paven, hvordan han skulde gjøre med præster, som øvet rov, mord, mened eller anden dødssynd. Paven svaret, at det ikke var tillatt at la dem dømme av

---

[1] En Krønike om Erkebiskoperne, s. 8. Daae nævner ikke, at Torgeir erkedjakn fra Oplandene var paa riksmøtet i Bergen 1223, Haakon Haakonsons s., k. 85. Jfr. »En Tale mod Biskoperne«, s. 1 18—20.

[2] D. N. VIII n. 2, V n. 4. En archidiakon Andres i Bergen var i 1224 og 1225 den norske konges sendemand i England, D. N. XIX n. 155 f., n. 172.

[3] D. N. XVII n. 440.

[4] Ellen Jørgensen, Fremmed Indflydelse, 29, 46: *præpositus, qui ... vices gerit episcopi.*

[5] Dette fremgaar bl. a. av pave Cølestins nedenfor nævnte forbud mot at lægmænd øver geistlig jurisdiktion, og av »En Tale mod Biskoperne« (3 15), hvor det klages over at præsterne sitter *j sleitu domum* (i dommer, som hjælper folk til at unddrage sig sin skyldighet).

andre end av kirkens dommere[1]. Da Eirik var draget til Danmark i 1190, klaget han paany over at Sverre drog præster for verdslig ret[2]. Til svar stadfæstet pave Cølestin i 1194 de ældre friheter for Nidaros kirke og forbød strengelig alle geistlige at møte for verdslig domstol og at la sig dømme av denne[3]. Men dette hjalp ikke og kapitlet i Nidaros klaget paany over at lægmænd — tiltrods for pave Hadrians (Nicolaus Brekesperes) oprettelse av 3 archidiakonater — øvet geistlig jurisdiktion og at det i aandelige saker blev indrømmet dem en utilbørlig magt. Paven forbød derfor i 1196 til svar at nogen lægmand øvet geistlig domsmyndighet eller hørte eller paadømte saker, som krævet avgjørelse av geistlig ret[4]. Paven tænker med dette ogsaa paa saker om kristendomsbrud, som den norske kirke efter hans mening har ret til at dømme i. — Saa længe Sverre levet, nyttet dog ingen klager. Men saa sluttet Haakon, hans søn, i 1202 fred med kirken og lovet »den hellige kirke og de lærde mænd al den frelse, som de hellige skrifter (d. e. den kanoniske ret) tilsiger og den hellige kirke har hat i gammel og ny tid«[5]. Mellem disse friheter og rettigheter blev visselig ogsaa regnet domsmyndighet baade over geistlige og i saker som angik »sjælenes styre« (*regimen animarum*). Kar-

---

[1] D. N. XVII n. 7.

[2] D. N. VI n. 3.

[3] D. N. II n. 3.

[4] D. N. I. n. 1: per laicos iurisditiones conquerimi ecclesiasticas exerceri et eis in spiritualibus indebitam potestatem concedj. Volentes igitur tam detestabile vitium a Nidrosiensi ecclesia remouere. auctoritate presentium districtius inhibemus. ne aliquis laicus in diocesi uestra ecclesiasticam iurisditionem exerceat. uel causas audiat aut diffiniat. que iudicio exigunt ecclesiastico terminarj.

[5] N. G. L. I, 444 f.; D. N. VIII n. 5; *hælghar ritningar* er en oversættelse av *sacri canones*. Kongen anerkjender hermed den kanoniske ret som gjældende i Norge.

dinal Vilhelm av Sabina hadde saaledes fuld ret til at skrive som han gjorde i sin erklæring av 1247 (se s. 183 f. ovenfor). I »Kongespeilet«, som vel er fra omtrent samme tid, nævnes ogsaa (k. 70) biskopens »straffesverd«, og naar lægfolk en sjelden gang — som under striden mellem kong Haakon og biskop Paal av Hamar i 1234 prøvet at trække præster for verdslig domstol, blev det altid klaget til paven[1].

Tilslut godkjendte kongemagten ved den foreløbige overenskomst i Bergen 1273 og ved konkordatet i Tunsberg 9. august 1277[2] høitidelig kirkens domsret (over geistlige, i stridigheter mellem geistlige og lægfolk, i ægteskaps- og fødselssaker, i spørgsmaal om patronatsret, løvter, testamenter og legater til kirker og klostre)[3]. Men den gamle strid var ikke dermed helt avgjort. Formynderstyret for Eirik Magnusson satte Jons kristenret og konkordatet i Tunsberg tilside og trak paany geistlige for verdslig domstol og vilde, at »det ikke skulde være nogen provster og at kongens lagmand skulde dømme om kristenretten som over anden landslov«[4]. Siden bød kongemagten (i 1316 og 1327) at den ældre kristenret paany skulde gjælde og at lagmændene skulde dømme efter den, men samtidig lovet den at kirken ikke skulde miste sine rettigheter[5]. Konkordatet av 1277 blev saaledes igrunden ikke underkjendt. Saa gjorde kongen (som i 1337) halve indrømmelser og tilstod en blandet domstol av erkebiskopens *officialis* og lagmanden med erkebiskopen som øverste

---

[1] D. N. I n. 13 (VI n. 17): Quidam vero laici clericos ad vetitum vocantes examen, eos coram se agere, et de rebus cogunt ecclesiasticis respondere.

[2] Jfr. A. Taranger, Udsigt over den norske rets historie I, 61 f.

[3] N. G. L. II, 460, 464.

[4] D. N. VIII n. 30; tingsvidne om Bjarne Erlingsons færd i Vaagan, sommeren 1290.

[5] N. G. L. 117 f., 153 f. Forholdet er nærmere oplyst av Halvdan Koht i foredrag i Videnskapsselskapet 22. jan. 1915

instans i tvilsmaal[1], indtil Kristiern I tilslut i 1458 stadfæstet sættargerden i Tunsberg (1277) og høitidelig godkjendte kirkens domsret[2].

I virkeligheten hadde biskoperne like siden 1277 øvet domsret gjennem sine dombudsmænd, som like ens som i Danmark kaldtes »provster« (oldn. *prófastr*, lat. *officialis* som i Tyskland). Erkebiskop Eilivs statut av 1327 (som gjentok et ældre av erkebiskop Jørund) fastsatte at alle biskoper i Nidaros erkebiskopsdømme paa høvelige steder skulde ha officialer »for at ransake og avgjøre de saker som tilhører kirkens myndighet«[3].

Landet blev delt i provstedømmer (*prófastdœmi*). I Oslo stift kjender vi alle disse; provstedømmerne svaret der til syslerne. Provsterne var altid præster; de reiste rundt og visiterte, forhørte og sat til doms[4]. Derimot kunde lægmænd overta provsteombud (like ens som aarmandsombud) av biskopen. Dette blev vel i 1310 forbudt for kongens haandgangne mænd og i 1334 helt forbudt av erkebiskop Paal[5]. Men skikken holdt sig likevel ut gjennem hele 1300-tallet og ind i det næste aarhundred[6]. Den, som hadde provstedømme, kaldtes i slike tilfælder aarmand; for vi ser at *prófastdœmi og ármenning* eller *ármannsstarf* oftere bruktes som ensbetydende begreper og om én og samme stilling[7]. Aarmæn-

[1] N. G. L. III, 101 f.

[2] Norges gamle love (2. række) 1, 141—144, (D. N. IV n. 941).

[3] N. G. L. III, 276; gjentat i 1436 (N. G. L. [2. r.] I, 554, 15).

[4] N. G. L. (2. r.) I, 391, 6.

[5] N. G. L. III, 84 f. og 281.

[6] D. N. II n. 468 (biskopen i Bergen gir i 1361 provstedømme i Voss til Kalv Baardson); D. N. II n. 468 (Ulv Theiste har i 1381 provstedømme av Ogmund Olavson kannik [erkedjakn?] i Nidaros).

[7] D. N. III n. 28 (vidneprov om erkebiskopens ret til at lyse julehelg i Nidaros i 1290); D. N. IV n. 803 (biskopen i Stavan-

dene var endda paa 1400-tallet oftest lægmænd og kaldes ikke *sira*; dog kunde ogsaa prester ha provstedømme og aarmenning[1]. I Oslo stift var provstedommerne inddelt i aarmandsombud, synes det; men om denne inddeling var ordentlig gjennemført andre steder, tør være tvivlsomt. Aarmændene dømte like ens som provsterne baade i leiermaalssaker og eiendomstvister; men som oftest var et par lagrettesmænd nærværende og satte sine segl under det brev, som blev sat op efter dommen[2]. Derimot hører vi ikke i slutningen av middelalderen om avgjørelse av kirkelige saker paa tinge og med lægmænd som dommere.

Denne strid mellem kirke og stat om domsmyndigheten er ikke noget som er særskilt for Norge. Vi møter rundt om i Europa den samme strid og den samme motsigelse mellem statens og kirkens lovgivning. Vi har hørt om Henrik II's strid med Thomas Becket i England. I Frankrike var striden hele middelalderen igjennem en endemisk tilstand med hyppige, mere eller mindre akute utbrud. I 1246 var den antikirkelige bevægelse især sterk. De franske baroner indgik et forbund og forbød under strenge straffe nogen at møte for kirkens dommere uten i saker om kjætteri, ægteskap og aager[3]. I Tyskland forbød paa 1300-tallet »Sachsenspiegel« og mange bylove lægmænd uten i visse tilfælde at la sig dømme av kirkelige domstoler[4]. I Sverige fritok alt kong Sverker Karlsson kirkens mænd fra at svare for verdslig domstol. Men hans kongebud hjalp ikke saalænge lovene ikke blev ændret, og det blev de først litt efter litt i slutten av 1200- og paa

ger gir i 1417 *profuastadøme* og *aarmanz starf* i Eidfjord i Hardanger til Andvid Andvidson).

[1] D. N. IV, 836, 837; XII n. 95.

[2] D. N. I. n. 314, III n. 658, V n. 289.

[3] P. Viollet, Histoire des institutions politiques de la France II, 313 ff.

[4] H. v. Eicken, Geschichte u. System der mittelalterlichen Weltanschauung, 578 ff.

1300-tallet[1]. Det samme var ogsaa grunden til at det varet saa længe før kirken fik sin domsret godkjendt i Norge. — Striden mellem kirke og stat om domsretten var saaledes universel i middelalderen og overalt stod de hjemlige love mot pavebuller, kongebrev og privilegier.

III.

Magnus Erlingsons kroning og den nye statsskik.

Oprettelsen av erkestolen i Nidaros var det første skridt paa vei til det kirkestyre, som erkebiskop Øystein prøvet at lægge grunden til da Magnus Erlingson blev kronet. Kardinal Nicolaus's virksomhet i Norge indskrænket sig ikke bare til at reise erkestolen. Han fik ogsaa vedtat en række lovændringer, dels kulturelle (som forbudet mot at bære vaapen i kjøpstæder)[2], og dels sigtende til at bedre kirkens kaar (som tillatelsen til at gi gaver til kirker og klostre[3] og vedtagelsen av Romaskat eller Peterspenger til paven[4]).

Disse lovændringer blev ved siden av oprettelsen av det nye erkesæte og stiftsinddelingen vedtat paa et stort kirkemøte — eller rettere en rikssynode[5] — i Nidaros høsten 1152. Her var tilstede: kardinallegaten, erkebiskop Jon, lydbiskoperne og 12 av de forstandigste mænd fra hvert bispedømme (*tolf hinna vitrastu manna ór hverium biskupsstóli í Noregi*)[3]. Ved de lovændringer som blev

[1] Svenska folkets historia av H. Schück, H. Almquist, A. Stille och C. Hallendorff I 1, s. 376 f.

[2] Heimskr., Inges s., k. 23.

[3] N. G. L. I, 153 (Frost. III, k. 17) og 447 (Haakon Haakonsons stadfæstelse av 1224).

[4] Frostatingsl. II k. 20 (N. G. L. I, 137). Jfr. Munch II, 870.

[5] Munch kalder det (II, 867) et »Kirke- og Rigsmøde«. Aschehoug (Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814, s. 134 f.) fremhæver rigtigere møtets kirkelige karakter. Det var en riks-

foretat paa møtet, nævnes kongerne; de kan derfor ikke ha været tilstede paa det. Den pavelige legat maa efter almindelig europæisk skik ha ført forsætet og ledet møtet (sammen med erkebiskopen). »De 12 forstandigste mænd fra hvert bispedømme« hadde bare raadgivende stemme; det var legaten, erkebiskopen og lydbiskoperne som vedtok lovændringerne[1]. Samtidig blev det holdt Frostating, hvor lovændringerne for en forms skyld blev vedtat av tingalmuen og siden fik lovskraft[2]. De nævnte 12 forstandigste mænd fra hvert bispedømme — eller kanske snarere fra hvert tinglag — har været opfattet som bønder og »repræsentanter for almuen«[3]. I virkeligheten var de visst høvdinger, repræsentanter for lendermændene. Uttrykket *inir vitrastu menn* er en oversættelse av lat. *sapientes*[4], som paa 1100-tallet brukes om de baroner eller kronvasaller, som møtte paa de store herredager eller riksmøter i England; *sapientes* er igjen en oversættelse av gl. engelsk *witan*. Ordet betyr oprindelig »en som vet«, men

---

synode (*synodus generalis, concilium generale*) av samme slags som vi kjender dem fra Tyskland, Frankrike og England. Et riksmøte kan det ikke kaldes, for ingen høvdinger var tilstede der i egenskap av lendermænd.

[1] I Frostatingsl. III k. 17 heter det at loven om gaver er *ráð ok boð Nikuláss góða kardinala . . . ok Jóns erkebyskups . . . með áliti hinna vitrastu manna* (med overveielse av de forstandigste mænd). I pave Cølestins stadfæstelse av Nidaros kirkes privilegier (1194) heter det at ingen lovændringer maa foretages »uten biskopernes samtykke og de forstandige mænds raad« (*absque consensu episcoporum et sapientum consilio*), N. G. L. IV 102.

[2] Først i 1224 blev loven om gaver vedtat paa Borgarting (N. G. L. I, 447).

[3] Aschehoug, Statsforf., 137.

[4] Jfr. Magnus Erlingsons gavebrev (N. G. L. I, 442): *communicato sapienciorum consilio* og *sapientum consilio* i pave Cølestins ovenfor nævnte stadfæstelse.

brukes siden om de stormænd som sitter i kronraadet, *witenagemôt*[1].

Rikssynoden i 1152 hadde gjennem sin lovgivning grepet ut over kirkens omraade og aapnet adgang for geistligheten til at blande sig i statens styre. Det var derfor selvsagt at den norske kirke paany vilde gripe til disse møter, naar det gjaldt at utvide sin magt. Det næste møte av samme slag blev holdt i Bergen høsten 1164 samtidig med Magnus Erlingsons kroning[2]. Sagaerne fortæller at det til kong Magnus's kroning var møtt mange geistlige og verdslige høvdinger, den pavelige legat, magister Stephanus fra Orvieto, erkebiskop Øystein, lydbiskoperne og vel de fleste lendermænd. Tolv lendermænd avlagde bl. a. med Erling Skakke loved til kong Magnus. De verdslige høvdinger kan dog ikke i sin egenskap av lendermænd ha været selvskrevne medlemmer av det møte, som biskoperne holdt. Det blev nemlig paa dette møte utført et stort og merkelig lovgivningsarbeide[3], som vi finder frugterne av, dels i Gulatingsloven (især k. 32) og dels i Frostatingsloven. Men ingen steder nævnes det noget om at disse nye love og lovændringer er blit til under medvirkning av lendermændene. Lovændringerne i Gulatingsloven har til overskrift (foran kap. 2): *Her ero nymæle þau er tekin varo með Magnúss konungs, Eysteins ærkibiscops, oc Erlings jarls oc allra hinna vitrasto manna i Noregi um ræðom*[4] (»Her er de nye

[1] Se det utmerkede lille skrift av F. Liebermann, The National Assembly in the Anglo-Saxon Period (Halle 1912), § 10—11.

[2] Jeg bruker her det hævdvundne aarstal 1164 istedenfor det av E. Hertzberg foreslaatte 1163. Det kan nemlig godtgjøres at Heimskringla for disse aar er mer at lite paa end Fagrskinna.

[3] Se nedenfor s. 199 ff.

[4] Denne overskrift gjælder for alle de følgende kapitler, helt til k. 5; det er bare for korthets skyld at det efter k. 2 staar dels *Ólafr* (d. e. Hellig Olav), dels *Magnús* og dels *Báðir Ólafr ok Magnús*.

lovbud som blev vedtat med overlægning av Magnus konge, Øystein erkebiskop, Erling jarl og alle de forstandigste mænd i Norge«). Om en av disse lovændringer[1] findes ogsaa indtat i Frostatingsloven (V k. 44) med disse ord: *Þesse æinka mál váro teken með umráðe Magnús konungs oc Eysteins erkibyscups oc annarra byscupa oc allra hinna vitrasto manna or lögum öllum* (»Disse lovbestemmelser blev særskilt vedtat med samtykke av Magnus konge, Øystein erkebiskop og de andre biskoper og alle de forstandigste mænd fra alle tinglag«). Et andet nymæle i Frostatingsloven (I k. 3) begynder: *Þat er ráð oc boð Eysteins erkibiscops oc ásiá hinna vitrasto manna* (»Det er Øystein erkebiskops raad og bud med samtykke av de forstandigste mænd«)[2]. Lovstederne i Frostatingsloven stammer fra den saakaldte »Guldfjær«, som erkebiskop Øystein fik istand, og gjengir derfor, tør vi tro, de ytre omstændigheter ved lovenes tilblivelse mere korrekt end Gulatingsloven[3]. Vi tør da tro at Erling Skakke, som ikke nævnes i Frostatingsloven, ikke har været tilstede paa selve møtet og tat del i lovbeslutningerne. Kong Magnus var et barn, saa han kan av den grund ikke ha været med. Deltagerne i møtet var da erkebiskop Øystein, lydbiskoperne og (12 av) de »forstandigste mænd« fra hvert tinglag[4]. Disse de »forstandigste mænd« har, kan vi se av Frostatingsloven (I k. 3 *ásiá hinna vitrasto manna*), bare hat raadgivende stemme[5]. Avgjørelsen laa hos erkebiskop Øystein og biskoperne. Jeg tror ogsaa at

[1] Loven om trygghetsforsikringer (*trygðar*), k. 33 i Gulatingsloven.
[2] Samme uttryk brukes om loven om gaver av 1152 i Frost. III k. 17.
[3] Erling kaldes jo ogsaa i overskriften i Gulatingsloven jarl, og det blev han først nogen aar senere (1170).
[4] At det var 12 mænd fra hvert tinglag siger sig selv ved sammenligning med de andre møter.
[5] De var uten tvivl opnævnt av biskoperne.

legaten Stephanus var tilstede; ti slike rikskirkemøter blev altid aapnet av en legat. Og dette møte var ikke, som alle historikere kalder det, et riksmøte, det var i virkeligheten (likesom det i 1152) en rikssynode. En anden sak er det at Erling Skakke selvsagt — paa vegne av sin søn Magnus — har git sin tilslutning til den nye tronfølgelov og underhandlet derom og om kroningen med lendermændene paa et høvdingemøte, som samtidig blev avholdt. De lændermænd og hirdstyrere, som tok del i dette, har vel ogsaa været tilstede ved det andet møte, men bare som tilhørere. Nogen del i lovgivningen paa møtet har de ikke hat og dette maa derfor kaldes et kirkemøte, ikke et riksmøte.

Samtidig med rikssynoden blev det ogsaa holdt ting (Gulating), hvor de love, som denne hadde vedtat, blev godtat av folket og fik lovskraft; siden blev de ogsaa vedtat paa de andre lagting[1].

Disse rikssynoder eller riksconcilier, som var de første av sin slags i Norge, var vel kjendt i andre lande. I Tyskland var de især almindelige under investiturstriden og likesaa i Italien; siden gik de mere av bruk; dog holdt Fredrik I i 1160 en rikssynode i Pavia for at avgjøre striden mellem Alexander III og Victor IV[2]. I Tyskland blev rikskirkemøterne sammenkaldt av kongen, ofte efter avtale med paven. Erkebiskopen av Mainz, som var pavelig legat, førte regelmæssig forsætet. Ret til at stemme hadde de erkebiskoper og biskoper som var tilstede. Ogsaa andre geistlige, f. eks. abbeder, kunde delta i møtet og verdslige stormænd som keiserens raadgivere, ja endog det store folk kunde være tilstede, men bare som tilhørere. Keiseren hadde ingen stemmeret; men møtet fattet sine beslutninger paa opfordring av ham eller

[1] Jfr. E. Hertzberg, Den første norske Kongekroning (Hist. Tidsskr. 4. R. III, 78 f)..

[2] Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands IV, 234 ff.

efter hans tilskyndelse. De tyske rikseoncilier gav love (f. eks. mot simoni og geistliges frilleliv), ordnet kirkeforholdene (som ved oprettelsen av bispedommet Bamberg i 1007) og grep ikke sjelden i sine beslutninger ut over kirkens egentlige omraade. I Tyskland holdtes der ogsaa fra gammel tid riksdager[1], hvor de geistlige og verdslige fyrster motte. Ofte holdtes riksdagene og rikskirkemøterne samtidig, og det er ikke let at avgjore enten motet skal kaldes en riksdag eller et rikskirkemøte[2]. Saaledes møtte sidst i oktober 1061 en forsamling av geistlige og verdslige stormænd i Basel for at ta stilling til det romerske sporgsmaal efter pave Nicolaus II's dod[3]. Her blev den knapt 11-aarige Henrik IV kronet med den av Romerne oversendte krone og utropt som patricius, og forsamlingen forkastet Alexander II's valg og uttalte sig for motpaven Honorius II[4]. — Moter som dette minder ikke litet om rikskirkemotet i Bergen hosten 1164.

En av de forste kjendere av fransk forfatningshistorie, Paul Viollet, siger at de store landskirkemoter i Frankrike endda paa 1000-tallet hadde det samme halvt verdslige, halvt kirkelige præg som paa Karolingernes tid, idet baade lægmænd, ja stundom endog kvinder var tilstede, men at disse moter fra det 11te aarhundre av fik et mere avgjort kirkelig præg; biskoper, abbeder og mere fremstaaende præster mottes og raadslog (stundom sammen med verdslige stormænd)[5]. Flere av de store franske kirkemoter paa 1100-tallet hadde dog ogsaa politisk betydning, saaledes det i Reims i 1131, hvor Ludvig VI,

[1] De kaldes av tyske forskere dels *Reichstage*, dels *Hoftage* og dels *Reichsversammlungen*.

[2] Waitz, Deutsche Verfassungsgeschichte (2. Aufl.) VI, 417 ff.

[3] Werminghoff, Verfassungsgesch. der deutschen Kirche im Mittelalter (Grundriss der Geschichtswissenschaft R. II Abt. 6), 221.

[4] Hauck, Kirchengeschichte III, 705.

[5] Histoire des institutions politiques de la France II, 354.

hans dronning og storparten av Frankrikes adel var tilstede og hvor kongens søn, den senere Ludvig VII, blev kronet[1], og det som blev holdt sammesteds i 1119 og som saa utførlig skildres av Ordericus Vitalis[2]. En endda større politisk rolle spillet dog landskirkemøterne paa 1100-tallet i England. Ofte holdt kongen, som i 1102, samtidig herredag, hvor kronvasallerne møtte. Disse var da ogsaa nærværende ved forhandlingerne paa kirkemøtet, forat dettes beslutninger ogsaa kunde bli godkjendt og overholdt av den anden stand[3]. I de urolige tider under kong Stefan og under stridigheterne mellem ham og keiserinde Matilda prøvet kirkemøterne ogsaa at vinde politisk magt. Biskop Henrik av Winchester sammenkaldte saaledes som pavens legat det kirkemøte som møtte i Winchester 7. april 1141. Første dag raadslog han hver for sig med biskoperne, abbederne og archidiakonerne og fik uten tvivl av dem fuldmagt til det som kom frem paa møtet næste dag; dér forkyndte han at Gud hadde fældt sin dom over kong Stefans vanstyre og at de derfor hadde kaaret Matilda til Englands herskerinde. Paa møtets tredje dag fik sendemænd fra indbyggerne i London og de baroner, som tilhørte Matildas parti, adgang og gav sin tilslutning til det, som først var vedtat paa møtet[4].

[1] Orderici Vitalis Historiæ ecclesiasticæ l. XII c. XXI (IV, 372—393), ed. Le Prevost.

[2] Sammesteds l. XIII c. XII (V, 27).

[3] Eadmer, Historia novorum in Anglia, 67 (om møtet i 1102): »Celebratum est concilium in ecclesia beati Petri in occidentali parte juxta Londoniam sita, communi consensu episcoporum, et abbatum, et principum totius regni, in quo praesedit Anselmus . . . Huic conventui affuerunt, Anselmo archiepiscopo petente a rege, primates regni, quatenus quicquid ejusdem concilii auctoritate decerneretur utriusque ordinis concordi cura et sollicitudine ratum servaretur«. Jfr. W. Stubbs, The Constitutional History of England I, 374 f.

[4] William of Malmesbury, Historia novella, l. III §§ 43—47.

I Skotland var det like ens. De skotske biskoper, abbeder, priorer og baroner holdt fra 26. til 29. september 1138 et kirkemote i domkirken i Carlisle under forsæte av legaten Alberik[1].

De norske landskirkemøter ligner dem, som vi her har nævnt. Men i enkelte stykker skiller de sig dog ut fra disse.

For det forste i sin sammensætning, derigjennem at 12 av biskoperne opnævnte mænd var tilstede fra hvert bispedomme. Dette minder om at det fra gammel tid møtte opnævnte mænd (*nefndir menn*) paa lagtingene og at lagretten bestod av tylvter; i det hele spillet jo 12-tallet en stor rolle i gammel norsk retsskik. Desuten blev det samtidig med disse kirkemoter holdt lagting (Frostating eller Gulating), hvor møtets beslutninger blev vedtat av tingalmuen og fik lovskraft.

De norske rikskirkemøter er saaledes ikke en slavisk efterligning av fremmede mønstre, men en klok tillempning efter norske forhold. De vidner om at det norske præsteskap hadde maalbevisste og kloke førere, mænd som kjendte utenlandsk statsskik og som var fødte høvdinger. Fremst mellem disse var erkebiskop Øystein, som ventelig alt hadde staat bak arbeidet for at faa grundet erkestolen. Øystein raget i evner høit op over mænds vanlige maal. Han var hjemme i tidens høieste dannelse. Han hadde likesom sin eftermand Eirik Blinde og biskop Tore i Hamar studeret i St. Victors kloster for Augustinermunker i Paris og sittet ved føtterne av den navngjetne Hugo av St. Victor, grundlæggeren av den mystiske retning indenfor teologien[2]. Ingen av lendermændene

[1] Dunbar, Scottish Kings, 62.

[2] Øystein maa ha studeret i St. Victors kloster av følgende grunde: I. Hugo av St. Victors skrifter fandtes i Øysteins boksamling i Nidaros og citeres av hans klerk Theodricus monachus (Monumenta

kunde i kundskaper og politisk indsigt maale sig med kirkens høvdinger. Erling Skakke var en slu diplomat; men Øystein var en stor høvding. Ingen under at kirkepartiet, slik som Erling Skakke paa mange maater var stillet, fik sin vilje frem og at rikskirkemøtet i Bergen høsten 1164 kom til at sætte dype spor i vort lands utvikling.

Møtet foretok først en række indgripende ændringer i den da gjældende ret, ikke bare i kristenretten og ægteskapslovgivningen, men ogsaa i den verdslige ret[1]. Dernæst gav baade biskoperne og de verdslige stormænd sit samtykke til at Magnus blev kronet[2]. Tilslut lagdes grundvolden til en ny statsskik i Norge, idet en ny tronfølgelov blev vedtat, først paa rikskirkemøtet og siden paa Gulating og rundt om paa lagtingene[3]. Den lyder i oversættelse:

historica Norvegiæ, ed. Storm, s. 3—4. II. Øystein næret en merkelig forkjærlighet for Augustinerordenen, særlig av St. Victors kongregation. I Konghelle, hvor han hadde været præst, grundet han Kastelle kloster av denne kongregation og stillet det under abbeden i Ebelholt paa Sjælland, den franskfødte Viktoriner Vilhelm, som var en nær ven baade av Øystein og Eirik og av Absalon i Danmark. Ved Nidaros grundet Øystein Helgesæter kloster for regulære kanniker av Augustinerordenen. Og da Erling Skakke efter sin søns kroning grundet et kloster paa Halsnø i Søndhordland, lot han det — som en hyldest til erkebiskopen, hvis navn paa latin blev skrevet Augustinus — indvie til den hellige Augustin og indrette som et Augustinerkloster.

[1] Gulatingsloven, k. 2—55, især k. 33 og de tilsvarende sætninger i Frostatingsloven har for en stor del været gjenstand for møtets lovgivning. Jfr. Hertzberg, Den første norske Kongekroning, 44.

[2] Dette synes at fremgaa av Magnus's gavebrev som vel, enten det er ægte eller falskt, rigtig mindes de historiske forhold (N. G. L. I, 442): *Quoniam communicato sapienciorum* (d. e. *hinna vitrastu manna*) *consilio . . . diadema regni huius . . . accepimus.* Møtet maa altsaa ha fundet sted før og ikke, som Hertzberg (s. 44) mener, efter kroningen.

[3] Loven findes i Gulatingsloven k. 2 og har været indført i erke-

»Her er de »nymæle« (d. e. nye bestemmelser) som blev vedtat efter overveielse av kong Magnus, erkebiskop Øystein, Erling jarl[1] og alle de viseste mænd i Norge. Det er nu dernæst, at den skal være konge i Norge som er ægtefødd (ældste) søn av Norges konge, hvis ikke ondskap eller uvet forhekser ham (d. e. gjør ham uskikket). Men hvis disse ting støter ham fra riket, da skal den av hans samfædre brødre være konge, som erkebiskopen, lydbiskoperne og de 12 forstandigste mænd fra hvert bispedømme, som de nævner dertil med sig, synes er bedst falden (ɔ: skikket) dertil . . . . Men hvis Norges konge ikke har ægtefødd søn efter sig, da skal den være konge, som er nærmest i arv efter de mænds dom, som blir opnævnt dertil, hvis han er falden til det. Men hvis han ikke synes falden dertil, da skal den være konge, som synes de opnævnte mænd at høve bedst til at vogte Guds ret og landets love. Men hvis de er av skilte meninger, da skal de raade, som er i flertal og som erkebiskopen og de andre biskoper følger, og sande det med sin ed. Men efter kongens frafald da skal alle biskoper, abbeder og hirdstyrere med hele hirden være selvstevnt til at søke nord til den hellige Olav til raadslagning med erkebiskopen, og hver biskop skal opnævne 12 av de forstandigste mænd med sig, og de skal alle være paa færden inden en maaned efter at de har spurgt kongens frafald. Og der skal den avdøde konges krone ofres for hans sjæl og hænge der evindelig Gud og den hellige Olav til hæder, efter det som Magnus indrømmet, den første kronede konge i Norge. Men hvis nogen paa anden vis lar sig ta (til konge), da har han og hver som følger ham for-

biskop Øysteins omarbeidelse av Frostatingsloven (N. G. L. IV, 31 ff.) og rimelig i Eidsivatingsloven, jfr. Hertzberg, Kongekroning, 78.

[1] Erling Skakke var i 1163 endda ikke blit jarl, saa overskriften maa være yngre.

brutt gods og fred og skal være i Guds og alle hellige mænds, pavens, erkebiskopens og alle lydbiskoppenes bann«.

En underlig lov og saa litet i samklang med norsk tankegang at flere forskere har tvilet paa at den er ægte, det dog nyere forskninger har godtgjort at den er. Men loven blir lettere at skjønne, naar vi ser den i lys av kirkelige strømninger rundt om i Europa og naar vi kjender erkebiskop Øysteins forutsætninger. Vi har hørt at Øystein i sin ungdom maa ha studeret i Paris, sandsynligvis i St. Victors kloster, og at han vel der har lyttet til den store lærer Hugo. Bernhard av Clairvaux har visselig sat sit præg paa Øystein. Men som realpolitiker turde han være endda sterkere paavirket av biskop Ivo av Chartres, det store lys i den gallikanske kirke ved aarhundredeskiftet, og av dennes juridisk-teologiske skrifter og breve, hvori han med styrke og klarhet fremsætter kirkepartiets krav[1]. Heller ikke maa Øysteins forbindelser med England glemmes. Men det er især franske strømninger som forklarer og kaster lys over den nye lov om hvem som skulde være konge. Erkebiskop Øystein førte, kan vi si, den gallikanske kirkes krav ut i livet. De fleste av tankerne stammer fra Gregor VII, men er omformet efter den franske kirkes mere selvstændige stilling.

Kirken, den geistlige magt, lærte kirkepartiet, er indstiftet av Gud, men staten er, som alt menneskeverk, undfanget i synd. Gregor VII siger om den kongelige værdighet: »Menneskelig overmot har opfundet den«, og om den biskoppelige værdighet: »Guddommelig fromhet har indstiftet den«[2]. Den geistlige magt er derfor ogsaa ældre end den verdslige og staar i værdighet over denne. Staten er kirkens tjener. »Tænk altid paa at det jordiske rike bør være

---

[1] Ivo Carnotensis episcopus, Opera omnia ed. Migne, tom. 161—162 og Parisiis 1647 fol.

[2] Lib. 4. ep. 2 (ann. 1076), p. 243; jfr. lib. 8. ep. 21 (ann. 1080), p. 456—457).

underlagt det himmelske rike, som er overdraget kirken«[1], skriver biskop Ivo av Chartres († 1116) til Henrik I av England. Paven, som kirkens hoved har ret til at avsætte og indsætte keisere og konger, det lærer ikke bare Gregor VII[2], men mænd som Bernhard av Clairvaux[3]. Gregor VII hadde ogsaa sine tvilsmaal om arveret uavkortet burde gjælde i fyrstehuser[4]. Valgriket var mer efter middelalderens sind end arveriket og syntes mere overensstemmende med Guds og naturens lov[5]. Og da var det selvsagt kirken (paven eller biskoperne i de forskjellige lande) som burde vælge og indsætte kongerne, mente kirkepartiet. »Den geistlige magt har baade at indsætte den jordiske, forat den skal eksistere, og at dømme den, hvis den ikke er god«, skriver Hugo av St. Victor, erkebiskop Øysteins lærer[6]. Bernhard av Clairvaux er inde paa tanken[7]. De, som staar paa kirkepartiets ytterste fløi, som Honorius av Autun (*Augustodunensis*), følger tanken helt ut. I et skrift av ham fra 1120-aarene, »Summa gloria«, er det et kapitel med overskrif-

---

[1] Ep. 106: regnum terrenum celesti regno, quod ecclesiæ commissum est, subditum esse debere semper cogitetis.

[2] Pave Gregor nævnte som eksempel pave Zacharias, som hadde avsat den sidste Merovingiske konge og indsat Pepin (c. 3, C. 15, q. 6).

[3] S. Bernhardi Claræuallensis Opera (Parisiis 1632), ep. 236 skriver til kardinalerne at paven er valgt »ad præsidendum principibus, ad imperandum episcopis, et ad regna et imperia disponenda«.

[4] A. Hauck, Der Gedanke der päpstlichen Weltherrschaft bis auf Bonifazius VIII (Leipzig 1904), s. 28.

[5] Political Theories of the Middle Ages, by Otto Gierke, transl. with an Introduction by F. Maitland, s. 42, anm. 153.

[6] Hugo de S. Victore, De sacramentis l. II p. II c. IV (Opera ed. Migne, t. II, 418): Nam spiritualis potestas terrenam potestatem et instituere habet, ut sit, et judicare, si bona non fuerit.

[7] S. Bernhardi Claræuallensis Opera (Par. 1632), 496: Reges sunt et sacerdotes, omnes electi, et eos oportet oleo unctionis iniungi.

ten: »At kongen bør indsættes med samtykke av biskoperne«. Kongen bør, utvikles det, indsættes og vælges av biskoperne, som er kirkens sande fyrster, »dog bør lægmændenes samtykke indhentes« [1].

I det tyske rike var striden mellem keiseren og paven for altopslukende til at den tyske kirke uten som pavens tjener kunde faa nogen indflydelse paa kongevalgene. I Frankrike og England hadde kirken en selvstændigere stilling, og der søkte den ogsaa at føre kravet paa en avgjørende indflytelse ved kongevalget ut i livet. Da Ludvig VI i 1131 bad kirkemotet i Reims om at krone hans søn Ludvig, var det flere som ikke likte dette, fordi det knæsatte arvefølgen. Især var det misnøie mellem præsteskapet. »Nogen av geistligheten vilde rive til sig retten til at vælge og indsætte rikets fyrste«, heter det [2]. Paa det store kirkemote i Winchester i april 1141 lyste den pavelige legat, biskop Henrik av Winchester, paa motets anden dag at keiserinde Matilda var valgt til Englands herskerinde. Saken var, sagde han, dagen i forveien i hemmelig møte blit overveiet av den større del av Englands præsteskap, »til hvis ret det især hører at

[1] Libelli de lite imperatorum et pontificum III, 73 (Monumenta Germaniae hist.): *Quod rex consensu episcoporum sit constituendus.* Sed hic forte contentiosi sermone et scientia imperiti erumpunt et imperatorem non ab apostolico, sed a principibus eligendum affirmabunt. Quos ego interrogo, utrum rex a subditis an a prelatis sit constituendus. »A prelatis«, inquiunt. A quibus? »A ducibus et comitibus«. Sed duces et comites episcopis ut puto dominis suis subditi sunt, quia ab eis beneficia et ecclesiarum predia habent. Ergo rex a Christi sacerdotibus, qui veri ecclesiae principes sunt, est constituendus; consensus tamen laicorum requirendus. Igitur quia sacerdotium iure regnum constituit, iure regnum sacerdotio subiacebit.

[2] Orderici Vitalis Ecclesiasticæ Historiae, ed. Le Prevost (l. XIII c. XII) V, p. 27: quidam vero clericorum jus eligendi et constituendi principem regni captabant.

vælge og indsætte fyrsten« (*ad cujus jus potissimum spectat, principem eligere simulque ordinare*)[1].

Men naar det kom til stykket, seiret arvefølge-principet baade i Frankrike og England. Ludvig VII blev konge i Frankrike efter sin far, og i sin tale paa møtet i Winchester fremhæver netop biskop Henrik av Winchester at Matilda er datter av Henrik I[2]. Derfor søkte ogsaa franske kirkeretsskribenter at forklare dette og at sætte denne blanding av arverike og valgrike, avhængig av præsteskapets samtykke, i system. Biskop Ivo av Chartres skriver i et aapent brev efter at Ludvig VI i 1108 var blit konge og kronet efter sin far: »Den er med rette viet til konge, hvem riket ved arveret tilkom og hvem biskopernes og stormændenes fælles samtykke alt i forveien hadde utvalgt«[3]. Disse ord kunde staa som overskrift til Magnus Erlingsons kongelov.

Naar kirken holdt paa valgriket, istedenfor den strenge arvefølge, saa var det fordi den mente derved at sikre sig at den bedste blev konge. Efter den nye kongelov skulde jo den være konge, som syntes erkebiskopen og lydbiskoperne bedst skikket dertil (*þyckir bezt vera fallenn til*). Derimot kunde »ondskap eller uvittighet« (*illzca æða uvizca*) gjøre en kongesøn uskikket til at arve riket. Denne tanke stammer fra Gregor VII, som skriver at hvis en fyrste kan finde en efterfølger som er bedre og nyttigere end sin søn, da skal han overlate riket efter sig

---

[1] Willelmi Malmesbiriensis Historia Novella l. III c. 44 (ed. Th. Duffus Hardy II, 746).

[2] Hist. Novella III c. 44: filiam pacifici regis, gloriosi regis, divitis regis, boni regis, et nostro tempore incomparabilis, in Angliæ Normanniæ dominam eligimus.

[3] Ivonis Carnotensis episcopi Opera (Parisiis 1647), epistola 189 (pars II p. 80): iure in Regem est consecratus, cui iure hæreditario regnum competebat et quem communis consensus Episcoporum et procerum iampridem elegerat.

til denne og ikke til sin søn[1]. Det rigtige er at kirken efter moden overveielse avgjør hvem som skal styre[2].

Avgjørelsen av hvem der skal være konge skal foregaa paa et møte i Nidaros hos erkebiskopen. Alle biskoper og abbeder, hirdstyrerne og hele hirden er selvstevnt til dette møte og desuten skal biskoperne opnævne 12 mænd fra hvert bispedømme. Dette møte var saaledes efter sin sammensætning baade en herredag og et kirkemøte. Men i virkeligheten var det et kirkemøte; for biskoperne avgjorde hvem der skulde være konge. Hertil sluttet naturlig kroningen og kongevigselen sig. Loven forutsætter at enhver konge skal krones, like ens som Magnus Erlingson var blit det. Kroning og valg var nemlig i middelalderens øine uløselig sammenknyttet. I Frankrike bar kroningsceremonien like ned til enevældets sidste tid præg av at de franske konger fra først av var blit valgt. Kongerne blev, vet vi, kronet og salvet i Reims. Helt ned i det 18de aarh. viste to biskoper den, som skulde bli Herrens salvede, frem for forsamlingen og spurgte om folket godkjendte ham som konge. Derefter mottok erkebiskopen av Reims kongens ed. Formelen var endda paa Ludvig XVI's tid: »Multiplie, ô grand Dieu, les dons de tes bénédictions sur ton serviteur [Louis] lequel, par humble dévotion (*supplici devotione*) nous élisons par ensemble (*pariter*) au royaume«[3]. Den forsamling, som i Frankrike før kroningen og vigselen gav sit samtykke til den nye konge, skulde ogsaa ifølge

[1] Reg. VIII 21, s. 464: Non carnali amore illecti studeant filium suum gregi pro quo Christus sanguinem suum fudit præponere, si meliorem illo et utiliorem possunt invenire, ne plus Deo diligendo filium maximum s. ecclesiæ inferant detrimentum.

[2] Sammesteds: Quos sancta ecclesia sua sponte ad regimen vel imperium deliberato consilio advocat, . . . humiliter obediant. — Jfr. Hauck, Der Gedanke der päpstlichen Weltherrschaft, 28.

[3] P. Viollet, Histoire des institutions politiques de la France II, 51.

Ivo av Chartres' ord bestaa av biskoper og høvdinger[1]. Og ofte ialfald fandt kroningen virkelig sted paa et rikskirkemøte, som i 1131, da paven, 13 erkebiskoper, 263 biskoper og en stor mængde abbeder og klerker møttes i Reims og kong Ludvig VI og hans dronning kom dit fulgt av hele Frankrikes adel og gjennem erkebiskopen av Reims bad hele synoden om at gi sit minde til at deres søn blev kronet[2].

Nyere historikere fremstiller det med støtte i sagaerne, som om det især var Erling Skakke som ønsket kroningen for at trygge kongedømmet for sin søn. — I middelalderens øine var det jo tre ting som gjorde en konge fuldt legitim: fødsel, valg og vigsel[3]. Men kirkepartiets mænd lærte ogsaa at kroningen var det ytre sindbillede paa statens underkastelse under kirken[4]. I Frankrike brukte, vet vi, kongerne at motta »krone og vigsel« av erkebiskoperne i Reims[5]. Derved mente disse at de hadde faat en ret, som de skinsykt vaaket over. Klode-

[1] quem communis consensus episcoporum et procerum jampridem elegerat.

[2] Ordericus Vitalis, ed. Le Prevost l. XIII c. XII (V, s. 27): Illuc et rex et regina, et tota nobilitas Franciæ confluxerunt, et per Rainaldum Remorum archiepiscopum ad totam synodum suam petitionem fecerunt, puerum scilicet Ludovicum pro Philippo fratre suo regem consecrari postulaverunt.

[3] Revue des questions historiques t. VIII, 122 ff. (M. Sepet, Gerbert et le changement de dynastie).

[3] Hugo de S. Victore, De sacramentis l. II pt. II c. 4: Unde ergo in ecclesia adhuc sacerdotalis dignitas potestatem regalem consecrat, et sanctificans per benedictionem, et formans per institutionem. Si ergo, ut dicit apostolus, qui benedicit major est, et minor qui benedicitur (Hebr. VII), constat absque omni dubitatione, quod terrena potestas, quæ a spirituali benedicitur, jure inferior existimetur. Jfr. Honorius Augustodunensis, Summa Gloria c. 33 (Libelli de lite III, p. 79).

[5] Jfr. Ivonis Carnotensis Ep. CLXXXIX: a Remensi archiepiscopo coronam vel benedictionem acceperunt.

vig, Frankernes første konge, hadde, paastod de, git kirken i Reims ret til »førsteofferet (paa alteret) av kongens første krone« (d. e. av kroningen)[1]. Denne ret minder om sætningen i Magnus Erlingsons kongelov om at naar en konge var død, skulde kronen hans ofres til Hellig Olav og hænges op i domkirken i Nidaros (*ok se þar ofrað korona konongs. þess er þa er fra fallenn firi sal hans. oc hange þar eiliflega guði til dyrðar oc hinum helga Olave kononge. efter þui sem iatte Magnus konongr*). Der findes dog et endda nærmere sidestykke til dette i den ret som kirken i St. Denis hadde til kronerne efter de avdøde franske konger. Ludvig VI gav saaledes i 1120 sin avdøde fars krone til Saint-Denis. Han skulde ha gjort det før, men hadde, siger Suger, med urette holdt kronen tilbake [*coronam patris sui, quam iniuste retinuerat* (*jure enim ad eos omnes pertinent*) *devotissime restituit*]. Overleveringen foregik med stor høitidelighet i nærvær av kongen og dronningen og pavens legat, og kong Ludvig utstedte samtidig et brev, hvori han høi-

---

[1] Ludvig VI blev kronet 2. aug. 1108 i Orléans, ikke i Reims. Det heter i den anledning i abbed Sugers levnetsskildring (Oevres complètes de Suger, publ. par A. Lecoy de la Marche, s. 49): Necdum post celebrationem divinorum festivas deposuerat exuvias, cum subito mali nuncii bajulatores a Remensi ecclesia assistunt, litteras contradictorias deferentes, et auctoritate apostolica, si tempestive venissent, ne regia fieret unctio interminantes. Dicebant sequidem primæ regis coronæ primitias ad jus ecclesiæ Remensis spectare, et a primo Francorum rege, quem baptizavit beatus Remigius, Clodoveo, hanc prærogativam illibatam et inconvulsam obtinere. — Professor Halvdan Koht, som godhetsfuldt har undersøkt saken for mig paa universitetsbiblioteket, siger at hos Du Cange blir *primitiæ* »oversat akkurat som i klassisk latin med førstegrøde, navnlig som offer, men du Cange citerer desuten eksempel paa at det særlig blir brukt om offer paa alteret, altsaa til kirken i motsætning til presten«.

tidelig godkjendte kirkens, eller rettere den hellige Dionysius's (Denis's) ret til de avdøde franske kongers kroner: *Quoniam jure et consuetudine regum Francorum demigrantium insignia regni ipsi sancto Martyri, tanquam duci et protectori suo, referuntur*[1]. Kongen anerkjender i dette brev, ser vi, martyren den hellige Denis, som sin »herre og fører (*dux*) og beskytter« og lover ham til tegn herpaa sin og sine eftermænds kroner, naar de er døde. Dette hænger sammen med at Sankt Denis var de franske kongers lensherre. Kong Dagobert I eller en av hans efterfølgere hadde git grevskapet Vexin (mellem Epte og Oise) til kirken i Saint-Denis. Fra mitten av 800-tallet gav klostret dér Vexin i len til grever, som var pligtige til at værne det og som bar St. Denis's banner. Under Filip I blev grevskapet gjenforenet med den franske krone og kongerne av Frankrike tok nu titelen »beskyttere av St. Denis« og opfyldte alle en tro vasals pligter paa det nær at de for sin værdighets skyld ikke avlagde lensed. Til tegn paa sit lensforhold havde de St. Denis's banner, som derved blev det franske kongsmerke, den navngjetne *Oriflamme*. Da Ludvig VI i 1123 drog i krig mot keiseren tok han hoitidelig dette banner fra St. Denis's alter »som fra sin herre«[2], og da han i 1124 bragte banneret tilbake, godkjendte han høitidelig sit lensforhold i et brev som endda findes[3]. De franske konger var, ser vi, lens-

[1] Oevres complètes de Suger, 445. Brevet findes i Archives nationales, Paris, K. 21, n. 16; Tardif, Monuments historiques n. 379.

[2] Oevres complètes de Suger, 116: Rex autem vexillum ab altari suscipiens quod de comitatu Vilcassini, quo ad ecclesiam feodatus est, spectat, votive, tanquam a domino suo suscipiens, pauca manu contra hostes, ut sibi provideat, evolat. Jfr. s. 442 f.

[3] Sammesteds, s. 417: Præsenti itaque venerabili abbate præfatæ ecclesiæ Sugerio, quem fidelem et familiarem in consiliis no-

mænd av den hellige Denis (Dionysius) selv, ikke av abbeden, som bare var dennes jordiske stedfortræder. Paa grund av dette lensforhold var det, at kronen efter deres død blev ofret til helgenen.

Dette minder paafaldende om det andet aktstykke, som skulde ordne den nye statsskik i Norge, nemlig det brev, hvori kong Magnus tar riket sit til len av den hellige Olav. Dér heter det uttrykkelig at til vidnesbyrd om denne underkastelse skal kongens og hans eftermænds kroner efter deres død ofres til martyren, den hellige Olav, paa alteret i domkirken i Nidaros[2]. Altsaa like ens som i Frankrike.

Som bekjendt har det været megen strid om dette underkastelsesbrev. Paludan Müller og Konrad Maurer har tvilet paa at det var ægte. Gustav Storm har derimot søkt at vise at det virkelig har eksisteret, men at det nu i avskrift bevarede brev, som er dateret

stris habebamus, in præsentia optimatorum nostrorum, vexillum de altario beatorum Martyrum, ad quod comitatus Vilcassini, quem nos ab ipsis in feodum habemus, spectare dinoscitur, morem antiquum antecessorum nostrorum servantes et imitantes, signiferi jure, sicut comites Vilcassini soliti erant, suscepimus.

[1] *In perpetuæ quoque subiectionis testimonium hoc pro me et pro omnibus meis catholicis successoribus privilegium huic metropolitanæ ecclesiæ concedo et litteris meis sigillatis confirmo ut post vocationem meam* (d. e. efter min død) *regale diadema et meum quod hodierna die in cofinacionem offero et omnium mihi decedentium presenti delegetur ecclesie.* I erkebiskop Jons gjengivelse i sættargerden i Bergen i 1273 heter det: *prefatus rex devovit se et regnum suum beato regi Olavo regi et martiri et in signum perpetue subiectionis precepit coronam suam post decessum suum et omnium in regno sibi succedentium offerri prefato martiri Nidrosie in ecclesia cathedrali.* Jfr. Gustav Storm, Om Magnus Erlingsøns Privilegium til Nidaros Kirke 1164 (Videnskabsselskabets Skrifter, Kristiania 1895, nr. 2), 20 f.; Norges gamle Love II, 457.

paaskedag 1276, er en forfalsket omarbeidelse av det ægte brev, sandsynligvis gjort av domkapitlet i Nidaros under dets lange strid med erkebiskop Jørund. Storms mening har fundet almindelig tilslutning, bl. a. av E. Hertzberg. Selv har jeg i det længste hat mine tvil og trodd at brevet var falsk, mest fordi jeg ikke kjendte noget utenlandsk motstykke til denne underkastelse under landshelgenen. Hertzberg sammenligner det med, at de normanniske konger i Syditalien og paa Sicilien fra slutten av det 11. aarh. tok sit rike til len av paven, likesom senere Johan uten Land gjorde med England[1]; men dette var i virkeligheten noget helt andet; noget eksempel paa at en konge har tat riket sit til len av landshelgenen, findes ikke.

Men de franske kongers lensforhold til den hellige Denis og derav følgende ofring av kongekronen efter deres død er et nøiagtig sidestykke til Magnus's lensunderkastelse under Hellig Olav og hans derav følgende løfte om kronèns ofring, bare med den skilnad at de franske konger ikke var helgenens vasaller for mer end et grevskap, mens Magnus var det for hele Norges rike[2]. Erkebiskop Øystein har under sit studieophold i Paris lært erkebiskoperne i Reims's krav pas »førsteofferet av kongens første krone« og kongernes lensforhold til St. Denis at kjende. Siden har han med genialt grep ført disse forhold over paa hjemlandet og paa grundlag av dem formet sin nye statsskik. Det er derfor ikke nogen grund til at tvile paa, at Magnus Erlingson virkelig har hat Norge til len av Hellig Olav.

---

[1] Hertzberg, Den første norske Kongekroning, 60 f.

[2] Likheten med de franske kongers lensforhold til St. Denis har ogsaa andre været opmerksom paa. Bl. a. oplyser professor Halvdan Koht at han har pekt paa den i sine forelæsninger over Norges historie vaaren 1913.

Øysteins forsøk paa at grunde ny statsskik i Norge fik dog ikke lang livskraft. Ingen norsk konges krone blev virkelig ofret til Hellig Olav. At kongen hadde tat riket sit til len av helgenkongen, blev holdt hemmelig og først fremdraget av erkebiskop Jon i 1273. Det varet nær 100 aar før en ny tronfølgelov (i 1260) gav ægte sønner ret fremfor uægte og knæsatte enekongedømmet. Biskoperne fik aldrig øve sin ret til at vælge konge. Længst levet rikskirkemøterne, som jo var ældre end Øysteins tid. De blev til virkelige riksmøter, hvor baade geistlige og verdslige stormænd hadde sæte og stemme og tok en ikke liten del i lovgivningsarbeidet under Haakon Haakonson og hans søn Magnus. Slike riksmøter blev holdt i 1218, 1223, 1247, 1260 og 1271. Her møtte ogsaa »de bedste bønder« fra hvert fylke, vel opnævnt av sysselmændene og rimeligvis paa vei til at bli virkelige maalsmænd for almuen. Men siden døde riksmøterne bort; de blev ikke som i England til en fast institution, parlamentet. Derimot blev valgmaaten til de norske rikskirkemøter, de 12 opnævnte mænd fra hvert tinglag, mulig efterlignet i Sverige.

Ved kongevalg i Sverige var fra gammel tid alle lagmændene nærværende for at »dømme til konge«. I et yngre haandskrift av Södermannalagen — fra 1ste halvdel av 1300-tallet — heter det at hver lagmand av sin lagsaga skal ta med sig til Mora ting *tolf mæn uitra ok sniælla* for at vælge konge[1]. Dette gjentages i Magnus Eriksons Landslov. Alt ved valgmøtet i 1319 hadde det indfundet sig 4 bønder fra hvert herred[2]. — Fra disse valgmøter blev det repræsentative system overført paa

[1] Samling af Sweriges gamla lagar, utg. av Schlyter, Södermanna-Lagen, Additamenta 1 § 2.

[2] E. Hildebrand, Svenska statsförfatningens historiska utveckling, 67 f.

valg til riksdagen i Sverige. I kaldelsen til almindelig møte i 1359 heter det at 12 mænd skal møte av almuen fra hver lagsaga. Saaledes tør det hænde, at forbillede fra Norge i nogen mon har været med om at vække til live den institution som mer end noget andet skulde bidrage til at holde svensk nationalfølelse i live under unionstiden og bære Sverige frem til ny selvstændighet.

Magnus Erlingsons kongelov staar som det merkeligste minde om en av vore største mænd i middelalderen. Men Øysteins planer fløi for høit, jordbunden var for litet oparbeidet. Tilbakeslaget kom derfor under Sverre med saa meget des større styrke og ødelagde meget, baade av det, som var dødsdømt, og av det, som var værd at leve.

Tillæg til s. 209:

Endda et sidestykke til kronens ofring til hellig Olav kan nævnes fra en litt senere tid. Kong Pedro av Aragon lagde i 1204 sin krone paa høialteret i Peterskirken i Rom; men pave Innocents satte den igjen paa hans hoved, forat han for fremtiden skulde bære den som lensmand av den Hellige Stol og betale en aarlig tribut (Lavisse et Rambaud, Histoire générale II, 182).

SNORRE STURLASONS OPFATNING AV VOR ÆLDRE HISTORIE.

FOREDRAG PAA HISTORIKERMOTET I KRISTIANIA 1914

AV

OSCAR ALB. JOHNSEN.

I den norrøne sagalitteratur rager Snorre Sturlasons Heimskringla op som det mægtigste træ i en tæt og frodig skog. Ikke alene i fremstillingens kunst, ogsaa i historisk opfatning, i evnen til at se de drivende kræfter i fortidens begivenheter staar han høit over de øvrige sagaforfattere, og selv med hensyn til historisk metode hører han til de første. Are Frode er mere nogternt forsigtig i sine angivelser, Fagrskinnas forfatter har et mere utpræget rationalistisk syn; men Snorre arbeider efter fuldt saa fremskredne kritiske principer som nogen av dem; bevisst har han pekt paa skaldedigtningen som det videnskabelige grundlag for vor ældre historie, og med en dypere forstaaelse end nogen anden norrøn sagaforfatter har han anvendt den i historiens tjeneste. Hverken Are eller forfatteren av Fagrskinna var forøvrig historieskrivere i egentlig forstand; de gir kun korte omrids, tørre enkeltheter, uten, som Snorre, at vise deres indre sammenhæng.

Men om vi saaledes fuldt ut anerkjender Snorres fortrin som historiker, staar han dog ikke for os som nogen ufeilbar autoritet, slik som for vore forfædre i det

18. og endnu i begyndelsen av det 19. aarhundrede. Vor tid vet, at den historiske sandhet ofte er meget vanskelig at konstatere. Og midlerne til at finde den var endnu paa Snorres tid saa ufuldkomne, kildematerialet for en stor del saa grumset, at selv den mest sandhetskjærlige og skarpsynte maatte komme til at utgi meget for historisk sandhet, som ikke er det, og dette maatte bli tilfældet i desto høiere grad, naar forfatteren, slik som Snorre, med de nævnte egenskaper ogsaa forbandt digterisk og kunstnerisk skapende evne.

Den moderne historiske kritik er fuldt opmerksom paa dette. Den lar sig ikke blænde av den litterære form og underkaster sig ikke selv den største forfatterpersonlighets ideer, den opløser alle kombinationer, hvor smukke og aandfulde de end tar sig ut, og søker gjennem en indtrængende analyse av alle en forfatters forsikringer at fastslaa deres paalidelighet eller mangel paa paalidelighet. For denne kritik er de klassiske historieskriveres autoritet blit meget sterkt forringet, og de bibelske skrifter er stillet i et helt andet lys end tidligere; det er da rimelig nok, at den heller ikke har kunnet skaane sagaerne, og allermindst Snorre Sturlason.

Allerede P. A. Munch utførte det grundlæggende kritiske arbeide ved at sammenligne de forskjellige sagaers beretninger med hinanden, utrense motsigelser, usandsynligheter og urigtigheter; men hvor saadanne ikke aapenbart forelaa, bygget Munch paa sagaernes vidnesbyrd. Sagaerne, og først og fremst Snorre Sturlasons Heimskringla, var for ham i hovedsaken gode historiske kilder, hvis beretninger han gjengir i detaljerne som historiske kjendsgjerninger. Senere har Gustav Storm gjort rede for Snorres kilder og leilighetsvis underkastet enkelte av hans beretninger en skarpsindig prøvelse; han har kunnet paavise adskillige feil og uefterretteligheter, som man

tidligere ikke var opmerksom paa; men principet hos ham er ellers ikke væsentlig forskjellig fra Munchs; ti hvor feil eller usandsynligheter ikke likefrem kan paavises, bygger ogsaa Storm paa sagaens ord. Dog tillægger Storm, og efter ham især Yngvar Nielsen, de islandske sagaers overlevering i almindelighet en ringere troværdighet end den norske tradition, slik som den foreligger i Aagrip, Fagrskinna og i de kortfattede latinske Norgeshistorier, Historia Norvegiæ og Tjodrek Munks Historia de antiquitate regum Norvagiensium.

P. A. Munchs og Storms kritiske retning er imidlertid i de senere aar under indflydelse av folklorestudiet avløst av en temmelig sterk skepticisme med hensyn til sagaernes brukbarhet som historiske kilder. Moltke Moes paavisning av vandresagnenes og eventyrenes indflydelse paa forskjellige beretninger i sagaerne om de ældste konger av Haarfagreætten[1], Fridtjof Nansens mening, at Vinland er identisk med insulae fortunatae i den middelalderske eventyrverden[2], Yngv. Nielsens angrep paa Harald Haarfagres saga[3], og Alex. Bugges avhandlinger, navnlig hans foredrag paa den internationale historiske kongres i Berlin 1908, «Entstehung und Glaubwürdigkeit der isländischen Saga«[4], med dens sterke betoning av, at den islandske saga har sin oprindelse i eventyret[5] — alt dette har ikke været uten indflydelse paa den almindelige opfatning av

[1] A. Helland, Norges Land og Folk XX, 2, 5.
[2] Nord i taakeheimen, s. 238 ff.
[3] Hist. Tidsskr. 4 r. IV, s. 1—80.
[4] Trykt i Zeitschrift für Deutsches Altertum und Deutsche Litteratur (Berlin 1909).
[5] »Das Märchen, nicht die Sage, ist die Mutter der Saga. Der Stil, der Humor der Saga ist dem des Märchens entlehnt . . . Sagas oder Märchen sind einander alle ähnlich, nur mehr oder weniger gut erzählt.«

kongesagaernes historiske paalidelighet. Har man tidligere været tilbøielig til at overvurdere denne, saa gaar man nu for vidt i motsat retning Man glemmer, at den barnlige, blinde tillit ikke er det eneste skjær historikerne maa søke at undgaa. Hyperkritiken, den golde skepticisme er, videnskabeligt set, ikke mindre forkastelig.

Man maa i det hele vogte sig for at overvurdere betydningen av den kritik, som i de senere aar er reist mot kongesagaerne. Det er vistnok i enkelte tilfælde lykkedes den at henvise visse beretninger, særlig i sagaerne om de ældste konger av Haarfagreætten, til vandresagnets eller konstruktionens verden, men i andre tilfælde er forsøket mislykket og utover spredte tilløp er denne kritik endnu ikke kommet. Vi savner stadig en gjennemført methodisk prøvelse av, hvad der er historisk sikkert i kongesagaerne, hvad der kun er mere eller mindre sandsynlig, og hvad der maa utskilles som usandsynlig eller utvilsomt galt. Men før en slik systematisk undersøkelse foreligger, vil enhver generel dom om sagaernes paalidelighet let vise sig at være forhastet.

Imidlertid har professor H. Koht i sit opsigtsvækkende foredrag i »Historisk Forening« ifjor, »Svigter grundlaget for opfatningen av vor ældre historie?«[1] rettet et generelt angrep mot kongesagaernes, og da naturligvis fornemmelig Heimskringlas, historiske paalidelighet idethele. Det er ikke nogen detaljkritik Koht fremfører, det er Snorres og hans samtidiges opfatning av selve sammenhængen og de drivende kræfter i Norges gamle historie han retter angrepet mot. Efter Snorre Sturlasons kongesagaer skaptes det norske kongedømme av Harald Haarfagre, som under heftige kampe med bondehøvdingerne i

---

[1] Senere trykt i Historisk Tidsskrift 5 r. II, s. 379 flg. under titelen: Sagaernes opfatning av vor gamle historie.

de forskjellige fylker gjorde sig til herre over hele riket. Men stormændenes rolle var dermed ikke utspillet, de vedblev at sitte inde med arvet anseelse og myndighet, hver i sin landsdel; mellem dem og kongerne, som repræsentanter henholdsvis for lokal- og centralmagten, var der en idelig kamp. Haralds nærmeste efterfølger i overkongedømmet, Eirik Blodøx, blev fordrevet, Haakon den gode holdt sig paa tronen til sin død, men kun ved paa avgjørende punkter at bøie sig for stormændenes vilje, Eirikssønnerne fik aldrig rigtig fotfæste og blev snart forjaget. Olav den hellige, som kraftig søkte at hævde en sterk statsmagt, gjennemføre omvendelsesverket og kue stormændene, møtte en haardnakket motstand og blev forlatt av alle, saa han maatte rømme landet. Da han derefter vilde erobre sit rike tilbake, blev han slaat og dræpt av høvdingerne og bønderne ved Stiklestad. Men Olav seiret i døden; hans martyrkrone gav kongedømmet glans og styrke. Striden med stormændene fortsatte sig vel ogsaa i den følgende tid, men i mildnede former. Den enkelte høvding kunde ikke længer med noget haab om seir ta kampen op med kongen, men stormændene samlede sig til en klasse, og under de svake konger av Gilleætten kom kongemagten ganske i denne stormandsklasses vold, indtil den atter reistes og førtes til fuld seir av Sverre og hans efterfølgere.

Dette Snorres og sagaernes syn paa utviklingsgangen i vor ældre historie ligger til grund ogsaa for den raadende opfatning i nutiden, slik som den er formet av P. A. Munch og Ernst Sars. Disse vore to største historikere har, som Koht gjør opmerksom paa, en forskjellig opfatning av det ældre kongedømmes væsen. Munch anser det for feudalt, Sars hævder, at det var demokratisk; men at vor ældre historie er præget av kongedømmets kamp med aristokratiet, om det er de

enige, og før Koht har ingen for alvor betvilet det, selv ikke Ebbe Hertzberg og Yngvar Nielsen, som ellers tildels avviker fra Munch og Sars. Koht derimot hævder meget bestemt, at hele denne strid mellem stormandsklassen og kongedømmet ikke har nogen plads i vor historie før Sverre[1]. Snorres og de med ham samtidige sagamænds syn paa, hvad der var det væsentligste i fortidens stats- og samfundsbevægelse, har sine forutsætninger i deres egen tids forhold og bestemmes av dem i den grad, at de simpelthen overfører sin egen tids samfundsforhold paa fortiden. »Jeg tror«, siger professor Koht i sit før nævnte foredrag, »at naar man lar kampen mot aristokratiet ikke slutte, men begynde med kong Sverre, da skal man meget lettere kunne forklare sig den følgende tids historie.«

En dristigere hypotese end denne er vel neppe fremsat i norsk historieforskning. Den tvinger enhver til at tænke efter og ta standpunkt, ti skulde Kohts teori være sand, saa maatte vi omdanne alle vore begreper om vort folks ældste historie. Tiden fra Harald Haarfagre til Sverre vilde bli et eneste tomrum eller en kaotisk masse av enkeltheter uten indre sammenhæng; ti hvad vi skulde sætte istedenfor Snorres opfatning, hvor vi skulde søke den bestemmende faktor, den ledende traad i begivenheterne, om ikke i kamp- og konkurranceforholdet mellem kongedømmet og stormændene, det oplyser professor Koht os intet om.

Til forsvar for sin teori fremhæver Koht bl. a., at enkeltheterne hos Snorre »viser os et kongedømme, ikke

[1] »Der ganze Streit zwischen dem Königtum und der Klasse der Grossen findet keinen Platz in der Geschichte vor König Sverre.« Koht, »Die Geschichts-Auffassung der norwegischen König-Sagas« i tidsskriftet »Die Geisteswissenschaften« 1. aargang (1913—14) hefte 22.

i strid med, men i hovedsaken i forbund med stormandsklassen i landet, et kongedømme, som ikke bruker træler, men rike og mægtige bønder i sin tjeneste«.

Til dette er at bemerke, at det ikke var nogen absolut seir, kongedømmet vandt over fylkeshøvdingerne under Harald Haarfagre. Disse vedblev, som nævnt, at sitte inde med arvet anseelse og myndighet, hver i sin landsdel. Det lot sig derfor ikke godt gjøre for Harald Haarfagre og hans efterkommere at overse dem og at regjere ved hjælp av træler eller mænd av lav byrd.

Olav den hellige synes dog at ha gjort visse forsøk i den retning. Ikke alene beretningen om Sel-Tore, men ogsaa fortællingen om striden mellem Stein Skafteson og Torgeir i Orkedalen tyder derpaa og viser navnlig den heftige motsætning, som bestod mellem mændene av aristokratiet og kongens lavættede aarmænd paa kong Olavs tid. Men i hovedsaken maatte de ældre konger bygge den nye centralmagt paa de allerede eksisterende lokale myndigheter, og dette kunde alene ske ved at de tok stormændene i sin tjeneste. Munch har fyldig paavist dette, og efter ham har ogsaa Sars sterkt betonet denne side av forholdet mellem kongedømmet og stormandsklassen i ældre tid.

Men inden et saadant tjeneste- og forbundsforhold var der selvsagt rum for store motsætninger og sterke rivninger. Kongedømmets naturlige bestræbelser for at gjøre sit overherredømme gjældende, for at opretholde en almindelig landefred, indføre kristendommen m. v. møtte en motstand, som dets indehavere efter omstændigheterne enten maatte bøie sig for eller søke at overvinde. Kongen kunde under denne kamp utnytte slike motsætninger inden selve aristokratiet som det gamle nedarvede fiendskap mellem ætterne og jalousien mellem høvdingerne indbyrdes; han kunde ofte støtte sig paa de

mindre magthavere, naar han vilde ramme de større; men han maatte ta sig i agt for handlinger, som kunde støte den hele klasse eller blot et flertal av disse stormænd. Viste han ikke i denne henseende tilstrækkelig klokskap og forsigtighet, stod hans trone paa spil, hvad der noksom fremgaar av snart sagt alle de ældre kongers historie.

Professor Koht vil utvise motsætningen mellem kongedommet og stormændene allerede av Harald Haarfagres historie. Han mener med Gerh. Schøning og Alex. Bugge, at Hafrsfjordslaget maa sættes en ti—femten aar senere end det aarstal P. A. Munch kom til, og hævder, at isaafald »blir endog utflytningen til Island uten sammenhæng med den nye kongsmagt i Norge«. Men selv om Hafrsfjordslaget henlægges til 880-aarene istedenfor til 872, kan dette ikke gjøre professor Kohts slutning berettiget; ti utvandringen til Island strakte sig over en meget længere tid end de nævnte 10—15 aar; selv den egentlige landnamstid var endnu ved Harald Haarfagres død ikke afsluttet[1]. Det er vistnok urigtig at fremhæve Harald Haarfagres optræden som eneste aarsak til Islands bebyggelse, der er flere vigtige faktorer, som her spiller ind; men at Norges samling under Harald og de forviklinger, som derved opstod, har paaskyndet utvandringen og navnlig bragt mange stormænd til at søke bort fra Norge med deres familier og tjenerskap, det er sikret ikke alene ved kongesagaerne og de bedste islandske ættesagaer, men ogsaa ved Landnámabóks beretninger. Yngv. Nielsen har vistnok i sine studier over Harald Haarfagre søkt at reducere betydningen av Landnámas uttalelse til det mindst mulige; men Taranger har paavist, at Yngv. Nielsens reduktion ikke er berettiget[2], og Hertzberg, som ellers staar Yngv. Nielsens opfatning av Harald

[1] Jfr. P. A. Munch, N. F. H. I, 556.
[2] Hist. Tidsskr. 4 r. IV, 98—104.

Haarfagres saga nærmest, uttaler om dette spørsmaal bl. a.: »Det gaar som en noksaa kraftig understrøm gjennem Landnámas beretninger, at sammenstød med og utilfredshed over den nye samfundsskik i Norge og de denne repræsenterende nye magthavere udgjorde en av hovedforanledningerne til udvandringen«[1].

Fortællingerne hos Snorre om Haralds jarlestyre og om hans odelstilegnelse henviser professor Koht uten videre til sagndannelsernes verden. For jarlestyrets vedkommende kan han støtte sig til en avhandling av Gustav Storm, Om lendemandsklassens talrikhet i 12. og 13. aarhundrede[2]. I denne avhandling søker Storm at vise bl. a., at det ikke kan være sandhet, naar Snorre beretter, at Harald Haarfagre satte en jarl i hvert fylke, og at hver av dem fik 4 eller flere herser under sig. Hersen styrte, mener Storm, i regelen et helt fylke. Senere har imidlertid Alex. Bugge paavist[3], at Snorres beretning ikke er nogen konstruktion, den støtter sig til oplysninger i Einar Skálaglams digt »Vellekla« fra 986 om forholdene paa Vestlandet og i det Nordenfjeldske. Haralds nyordning gjaldt ogsaa væsentlig disse landsdele. Paa Oplandene beholdt han de gamle fylkeskonger, og hersen i Gudbrandsdalen raadede over et helt fylke. Snorre har saaledes generalisert for meget; men ellers har han gode grunde for sin beretning. Paa Vestlandet var der i det 11. aarhundrede 4 lendemænd i hvert fylke, og lendemændene var netop hersernes arvtagere. Forøvrig kan det for spørsmaalet om forholdet mellem kongedømmet og stormandsstyret være saa temmelig likegyldig, om Harald styrede landet ved hjælp av jarler eller umiddelbart ved herser; de første forsvandt ialfald snart, og herserne gik allerede i det 11. aarh. over til at bli lendemænd.

---

[1] Hist. Tidsskr. 4 r. IV, s. 186 flg.
[2] Hist. Tidsskr. 2 r. IV, s. 129 flg.
[3] Hist. Tidsskr. 4 r. VI, s. 189 flg.

Hvad odelstilegnelsen angaar, er der i denne forbindelse ikke nogen grund til at gaa nærmere ind paa spørsmaalet om dens historiske virkelighet. Opfattelserne staar her temmelig skarpt mot hinanden. Jeg for min del tror, med Sars, at de islandske sagaers beretning om Harald Haarfagres tilegnelse av bøndernes odel er en billedlig betegnelse for det faktum, at kong Harald tilegnet sig overherredømmet, suveræniteten i riket og paala bønderne skat. Da der paa Svein Knutssøns og Alfivas tid blev paalagt fiskerne skat av deres næring, het det straks, at nu var de nødt til at »leie sjøen«[1]. Maaske kan, som Yngv. Nielsen mener, den omstændighet, at Harald konfiskerte flere av sine motstanderes eiendomme, ogsaa ha bidrat til, at den nævnte anklage mot ham kom op.

Da Magnus den gode i sin første regjeringstid lot privateiendommene lægge ind under kronen, formentlig som straf for forseelser mot kongen, gik der straks det ord om ham, at »dróttinn leggr eign sína á óðal þegna«[2]. Kongen tilegner sig undersaatternes odel. Det sikre er da kun, at Harald Haarfagre tiltok sig herskermagten i landet, konfiskerte endel motstanderes jordegods og la indbyggerne i skat; men dette stred rigtignok i den grad mot de nedarvede frihetsbegreper hos nordmændene saavelsom hos germanerne overhodet, at det maatte føles som en utaalelig krænkelse av eiendomsretten, et angrep paa selve odelen.

Den nyere granskning av disse »hovedmomenter«, som Koht kalder dem, utflytningen til Island, jarlestyrelsen og odelstilegnelsen, har saaledes ikke i nogen henseende svækket Snorres hovedopfatning av vor ældre

[1] Fagrskinna, ed. Munch og Unger, kap. 111. Jfr. Hist. Tidsskrift 4 r. IV, s. 168 flg.

[2] Sigvat skalds Bersøglisviser, se Finnur Jonsson, »Den norsk-islandske skaldedigtning«. I B, s. 238, v. 14.

historie som en gjennem slegtsled fortsat kamp mellem den nye centralmagts bærer, kongedømmet, og stormændene som de gamle, oprindelig uavhængige fylkeshøvdingers arvtagere.

Heldigere er, forekommer det mig, professor Koht heller ikke i sit forsøk paa at ta Olav den helliges historie til indtægt for sin opfatning. Koht søker at vise, at skildringen hos Snorre av den sociale motsætning mellem kong Olav og stormændene er vokset frem av legenden om ham som martyr for omvendelsesverket og den kristne tro. »Utviklingen er ganske naturlig«, siger Koht, »den hellige kong Olav var selvsagt strengt retfærdig; de som fældte ham, kunde ikke godt være andre end høvdingerne i landet; derfor maatte Olav bli en stridsmand for almen samfundsret imot lendmandsmagten, — vel at merke: naar først den historiske interesse flyttet sig over fra det religiøse til det sociale moment«. Og dette skete under de store samfundsbrytninger paa kong Sverres tid. Det hele staar aabenbart for professor Koht som lutter spekulation uten faktisk grundlag. Men dette beror, tror jeg, paa en undervurdering og miskjendelse av kongesagaerne og deres forfattere. Hovedtrækkene i kong Olav den helliges historie, og særlig hans strid med stormændene, er i virkeligheten historisk saa vel bevidnet, at det ikke gaar an at henvise dem til spekulationens eller den fri fantasis verden. Snorres skildring av kong Olavs ankomst til Norge, Haakon jarls tilfangetagelse og slaget ved Nesjar mellem Olav og Svein jarl støtter sig til vers av de med Olav samtidige skalde Ottar Svarte og Sigvat. Oplandskongernes sammensvergelse og den straf kong Olav tok over dem, er skildret av Ottar. »Gavmilde fyrste«, siger denne skald i sin Olavsdrápa; »du har lønnet med ondt landsstyrerne alle deres rænker og anslag; herlige konge, hærens styrer,

du lot de hedemarkske konger faa en passende løn, de, som fordum søkte at tilføie dig skade. Du har, kriger, jaget konger ut av landet; din kraft merkedes mere, kjæmper, end hines. Hver en konge flygtet langt bort fra dig (det alle vet); men siden tok du tungen fra ham, som sat nordligst . . . Nu hersker du over det land, som 5 konger før eiet«[1]. Indførelsen av kristendommen paa Oplandene er bevidnet av Sigvat, hersen Dale-Gudbrands magtstilling omtales likeledes av Sigvat, som sammenligner den med Erling Skjalgssons[2]. Sigvat siger ogsaa, at 11 høvdinger paa Oplandene gav Olav gisler[3]. Orknøjarlernes underkastelse under kong Olav er bevidnet av Ottar[4]. Beretningen om Asbjørn Selsbane hadde Styrme frode nedskrevet efter en fra Torarin Nevjolfsson stammende fortælling, ogsaa den stammer altsaa fra tiden før Sverre. Kong Knuts indblanding i de norske anliggender, hans bestikkelsessystem, kong Olavs forbund med Anund Jakob, episoden ved Helgeaaen, bruddet med Haarek av Tjotta og stormændenes frafald fra Olav, Erling Skjalgssons heltemodige kamp og fald og endelig kong Olavs og Haralds kamp med lendemændene og bondehæren ved Stiklestad er skildret av flere skalde, nemlig, foruten av Ottar og Sigvat, ogsaa av Tord Sjaareksson, Rev Gestsson, Bjarne Gullbraaskald og Tormod Kolbrunarskald. At stormændene i Norge med Erling Skjalgsson, Kalv Arneson og Tore Hund i spidsen sluttet sig til kong Knut, at Erling Skjalgsson faldt i aapen kamp mod Olav, og at denne selv faldt i kampen mod høvdingerne og bønderne ved Stiklestad, fortælles foruten av skaldene

---

1 Finnur Jonsson, Den norsk-islandske skaldedigtning I B, s. 271 f. (v 16—18).

2 l. c. 239 (Erfiðrápa Óláfs helga v. 2).

3 l. c. s. 228. Erfiðrápa Óláfs helga (1040).

4 l. c. s. 272. Hǫfuðlausn v. 19.

ogsaa av Tjodrek Munk[1], som skrev ved 1180, altsaa ved begyndelsen av kong Sverres optræden i Norge.

Naar Snorre videre skildrer kong Olav som den, der satte lov og landsret, fredet sit rike og straffet fredsbrudd og ulovligheter med dødsstraf og lemlæstelser, uten persons anseelse og uten at ta hensyn til forbønner eller pengetilbud, saa er ogsaa denne skildring fuldt kildemæssig begrundet. Sigvat skald siger i Bergsøglisviserne, at »Olaverne (d. v. s. Olav Trygvason og Olav den hellige) gav mændenes eiendomme fred«. »Haralds albrave søn og Trygves søn lot den lov bli overholdt, som mændene hadde mottat saa helt retfærdig av de to navnefæller«[2]. Og samme skald uttaler i Erfiðrápa Óláfs helga (ca. 1040): »De som ofte foretok plyndringstog, bød den stolte konge det røde guld for at frikjøpe sig for straf; men kongen negtet det; han bød at avskjære deres hoved med sverdet; mændene fik en aabenbar straf for deres ran«. »Den fortræffelige konge lemlæstede tyve og rapsere . . . den venlige konge lot enhver rask tyv bøte baade med arme og ben; saaledes bedredes freden i fyrstens land« . . . »Det viste i høi grad kongens magt, at landets vogter kappet hovedet av et stort antal vikinger med det hvasse sverd«[3]. At Olav gav love paa landets sprog, fortælles forøvrig ogsaa av Tjodrek Munk og er ikke opfundet av Snorre og de med ham samtidige forfattere[4]. Traditionen gaar, som Sigvats digt viser, helt tilbake til Olav den helliges egen tid.

Skaldedigtningen og Are Frodes nu tapte kongehistorie har for Snorre paa een gang været vigtige kilder og

---

[1] Monumenta historica Norvegiæ ed. G. Storm, p. 25—42.
[2] Finnur Jonsson l. c. s. 240. Bersǫglisvísur v. 5.
[3] Finnur Jonsson l. c. s. 240. Bersǫglisvísur v. 6.
[4] Leges patria lingua conscribi fecit juris et moderationis plenissimas (Monumenta p. 29).

provestene, hvormed han har undersøkt og vurdert sit øvrige kildemateriale. Dette har bestaat dels av skrevne sagaer, dels av folkesagn og anden mundtlig tradition. Snorre har systematisk indsamlet sagn fra Norges ældste historie baade paa Island og i Norge, og skjønt han var opmerksom paa, at slike beretninger, som gaar fra mund til mund gjennem generationer, ofte er upaalidelige, har han dog i rikt maal optat dem i Heimskringla. Dog ikke uten kritik. Som regel har han utskilt de eventyrlige sagn og prøvet de øvrige ved hjælp av de skrevne kilder og et samvittighetsfuldt topografisk studium av historisk kjendte steder i Norge. Sagnenes oprindelse kunde ligge mange generationer tilbake i tiden, og det vilde være ganske urimelig at anta, at de er laget i Snorres egen levetid. Som oftest har de sikkerlig indeholdt en historisk kjerne, og dette kan i flere tilfælde paavises gjennem den sammenlignende kildekritik. Vi har nærliggende analogier i de sagn, som fra Gyldenløvefeiden eller den store nordiske krig har holdt sig ned til vore dage. Ved flere av disse sagn er det aabenbart, at de har et historisk grundlag. Saaledes kan f. eks. fortællingen om kaptein Negler, som under en ordstrid hug haanden av bondelensmanden Ole Hovdejord, i sine hovedtræk bevises ved hjælp av dokumenter i Riksarkivet.

Snorre har imidlertid ogsaa kunnet benytte mundtlige beretninger av paalideligere art end folkesagnet. Snorre var jo vokset op hos sin pleiefar, den lærde høvding Jon Loftsson paa Odde i det sydlige Island. Odde var et gammelt, mægtig herresæte, og tillike brændpunktet for aandslivet paa Island, et lærdomssæte, som bar et i særegen grad nationalt præg. Jon Loftssons bedstefar, Sæmund Frode, paaropes som autoritet av de fleste og bedste historieforfattere paa Island, hans søn, Loft, blev gift med en datter av kong Magnus

Barfot, og deres søn Jon, Snorres pleiefar, blev opfostret i Norge, besøkte dette land paany i voksen alder og blev da mottat som frænde av Erling Skakke og Magnus Erlingsson. Jon Loftsson hadde geistlig utdannelse, men var samtidig sterkt interessert for skaldekunst og historie, navnlig det norske kongehus's historie, som han betragtet som sin egen æts saga. Opholdet i denne høvdings hus har selvfølgelig hat den største betydning for Heimskringlas forfatter. Han har her ikke alene kunnet studere skaldedigt, sagn og skrevne sagaer, han har ogsaa kunnet høre autentiske beretninger om begivenheterne, i det mindste fra Magnus Barfots tid. Det er tydelig og fremhæves allerede av Storm, at Snorre i sine skildringer fra det 12. aarhundrede støtter sig ikke alene til et forøvrig ganske indtrængende sammenlignende studium av de foreliggende skrevne kilder, men ogsaa til mundtlige beretninger fra personer, som var samtidige med begivenheterne, deriblandt sin fosterfar Jon Loftsson. Den utførlige skildring av Konghelles plyndring er saaledes tydeligvis gjengit efter Jons fortælling.

De skrevne sagaer, Snorre har lagt til grund for sin historie, tilhører det 12. aarhundrede og begyndelsen av det 13. op til 1220-aarene. De ældste, særlig Are Frodes store Íslendingabók med kongehistorie og ættetavler, den legendariske saga om Olav den hellige og Eirik Oddssons Hryggjarstykki, tilhører tiden forut for kong Sverre, og Tjodrek Munks lille Norgeshistorie fra 1177—79 kan, hvis denne tidsbestemmelse er rigtig, ikke være blit paavirket av begivenheterne under ham[1]. De egentlige kongesagaer stam-

[1] Dette maa fastholdes, selv om det er rigtig, som Koht hævder i en fornylig utkommet avhandling, »Norsk historieskriving under kong Sverre« (Edda 1914), at Tjodreks skrift forraader en mot birkebeinerpolitiken avgjort fiendtlig tendens. At Tjodrek har næret avsky for birkebeinerne, som ved 1177—79 for-

mer derimot alle fra en noget senere tid, Ágrip fra omkring 1190, Morkinskinna og Fagrskinna fra omkring 1220, Heimskringla fra 1220-aarene. Mellem disse sagaer er der, som rimelig kan være, en ganske stor forskjel i historisk opfatning, og det er fuldt berettiget, naar professor Koht — forøvrig i overensstemmelse med Gustav Storm[1] — fremhæver, at i de ældre sagaer, navnlig den legendariske Olavssaga og Tjodrek Munks latinske Norgeshistorie, er den religiøs-kirkelige interesse den fremherskende, mens sagaforfatterne fra det 13. aarhundrede mere fremhæver den rent verdslige motsætning mellem kongedømmet og stormændene. Der er ogsaa al grund til at tro, at den omstændighet, at forfatterne av Morkinskinna, Fagrskinna og Heimskringla har levet i en socialt og politisk sterkt bevæget tid, ikke har været uten indflydelse paa deres historieskrivning. Ethvert historisk verk vil, mere eller mindre, alt efter forfatterens personlighet og verkets natur, præges av tænkemaaten og de fremherskende interesser i forfatterens egen samtid. Det er derfor ogsaa en av hovedreglerne i den historiske metodelære, at man skal prøve sin kilde ut fra denne forutsætning, og professor Koht er i sin gode ret, naar han kræver denne regel anvendt ogsaa paa vore kongesagaer. Men Koht tar, forekommer det mig, ganske feil, naar han vil forklare a r t e n av den indflydelse samtidens forhold har øvet paa kongesagaernes forfattere. Det er, tror jeg, ganske at miskjende disse at mene, at de uten videre har overført sin egen samtids politiske og sociale forhold paa fortiden. Snorre har ganske visst gjennem sin historieskrivning søkt at

---

resten endnu var en noksaa ussel oprørsflok, er paa forhaand sandsynlig paa grund av forfatterens forhold til erkebiskop Øistein.

[1] Snorre Sturlasons Historieskrivning (Kbh. 1873).

forklare sin egen samtid, men hadde han nøiet sig med at omskape fortiden efter dens forbillede, hadde han ingen stor historiker været. Likesom Koht har undervurdert traditionens betydning, saaledes har han i endnu høiere grad undervurdert Snorres og hans samtids historiske sans og kritiske evne. Snorre er ikke nogen historisk konstruktør. Han kan ta feil i enkeltheterne; men hans verk bærer helt igjennem præget av en alvorlig stræben efter at komme til en rigtig kundskap om de virkelige begivenheter og forhold i fortiden, og han har i disse begivenheters mangfoldighet søkt sammenhængen, søkt traadene, som fører frem til hans egen samtid og gjennem den ogsaa til eftertiden. Og i motsætning til saadanne ældre forfattere som Tjodrek, som væsentlig kun hadde hat øie for den kirkelige utvikling, saa Snorre, likesom Fagrskinnas forfatter, mere paa den politiske og sociale. Han saa, at den store kamp mellem kongedømmet og lendemandsaristokratiet under kong Sverre ikke var nogen ny strid, men avslutningen paa en gammel, som hadde varet like siden Harald Haarfagres samling av riket. At Snorre selv og de øvrige sagaforfattere i det 13. aarhundrede hadde oplevet en historisk bevæget tid med svære samfundsbrytninger har saaledes nok hat sin betydning for dannelsen av deres opfatning. Det har aapnet deres blik for sider av fortidslivet, som deres forgjængere ikke hadde et saa klart syn for. I den forstand kan det nok siges, at Heimskringla og Fagrskinna har sine aandelige forutsætninger i Sverres saga, men ogsaa kun i den forstand.

Det er altsaa ikke spekulation og digterisk fantasi, naar Snorre fremstiller kampen og konkurranceforholdet mellem kongedømmet og stormændene som et fremherskende træk ved vor ældre historie, det er tvertimot en opfatning, som i hovedsaken er historisk vel begrundet, og

som man neppe vil kunne komme forbi. P. A. Munch og Ernst Sars, som ellers saa ofte avviker fra hinanden i sit historiske syn, har erkjendt dette, idet de begge lægger Snorres opfatning til grund for sin egen fremstilling av vor ældre historie.

Kohts mening, at kongedømmets kamp med aristokratiet ikke slutter, men begynder med kong Sverre, finder i det hele ingen støtte i kilderne, og teorien har, forekommer det mig, selv fra et almenhistorisk standpunkt set, liten sandsynlighet for sig. Det synes ufattelig, at en kamp paa liv og død som den mellem kongedømmet og lendemandsaristokratiet under kong Sverre kan være fremgaat av et helt nyt motsætningsforhold, som altsaa skulde ha dannet sig ganske pludselig; det er da langt rimeligere at anta, at dette motsætningsforhold har sine røtter dypt i fortiden. Det ligger jo desuten i sakens natur, at et kongedømme, der som det norske under Harald Haarfagre og hans efterfølgere grundet en ny, før ukjendt centralmagt for det hele land og alvorlig søkte at haandhæve den, nodvendigvis maatte komme i strid med de tidligere selvstændige bondehøvdinger, hvad enten disse nu het konger, jarler eller herser. Og naar indehaverne av dette samme kongedømme med vold og magt søkte at utrydde hedenskapet og indføre kristendommen, maatte dette bli en ny vigtig grund til strid med de samme stormænd, som grundet sin autoritet paa asatroen og selv ledet den gamle kultus.

Kristendommens seir maatte følgelig i høi grad styrke det nye kongedømmes autoritet. Kirken var til en begyndelse henvist til at søke sin væsentlige støtte hos kongedømmet. Men i ly av denne vokste der snart op en geistlig stormandsklasse, som i det 12. aarh. gjorde fælles sak med lendemændene i deres stræben efter at indskrænke kongemagten. Denne stormandsklasses kamp

mot Magnus Blinde, mot Sigurd Slembe, mot Sigurd Mund og Øistein saavelsom mot Sverre var diktert av dens uvilje mot en sterk og myndig kongemagt, dens tilslutning til Harald Gille, Inge Krokryg og Magnus Erlingsson av dens ønske om at gjøre kongedømmet til et redskap i sin egen haand. Det er denne gamle og dyptgripende strid, som bryter ut i lys lue under kong Sverre og av ham føres frem til seir for kongedømmet.

Koht opkaster spørsmaalet, om Sverres kamp først og fremst var en kamp mot lendemændene, eller om det kirkelige spørsmaal var det avgjørende; men her gjælder det, som Gustav Storm og nu fornylig Alex. Bugge har paapekt, intet enten — eller, men et baade — og. Indtil slaget ved Fimreite 1184 var lendemandsaristokratiet Sverres hovedmotstander; men siden traadte kampen mot kirken snart i forgrunden. Baglerne var et kirkelig parti, og Sverres bekjendte tale mot biskopperne viser, hvor dypt ogsaa denne kirkelige strid grep ind i den almindelige bevissthet. At Sverres saga dvæler saa litet ved striden med geistligheten, hænger sammen med, at den er en officiøs saga; den fortier, hvad der fra kongehusets standpunkt kan synes politisk klokt ikke at tale om. Sverre vandt jo heller ikke nogen fuldstændig seir over kirken, slik som over lendemandsaristokratiet, og det kom under sønnen, Haakon Sverresson, til kompromis. Kampen med den verdslige stormandsklasse fik derfor ganske visst de største følger, først seiren over den gjorde det mulig for Sverre og hans efterfølgere at bygge kongemagten paa en embedsstand istedenfor paa stolte og høimægtige lendemænd. Dette har ogsaa de ældre historikere været fuldt opmerksomme paa, og det staar ikke i nogensomhelst motstrid med deres opfatning av den foregaaende tids historie. Tvertimot. Netop tilstedeværelsen av et mægtig lendemandsaristokrati maatte nødvendigvis føre til kamp

med kongedømmet, og det desto mere jo kraftigere og dygtigere dettes indehavere var. Med lendemandsaristokratiets fuldstændige ydmygelse under kong Sverre og hans efterfølgere ophørte i virkeligheten striden. Kongen behøvet ikke mere at kjæmpe for at faa gjennemført, hvad han ønsket, i det mindste ikke med de verdslige stormænd. Han kunde simpelthen befale. Tilsidst avskaffet Haakon V Magnusson ved kongebud hele lendemandsinstitutionen. Den gamle kamptilstand avløstes under kongerne av Sverres æt av den ro, som alene enevældet kan skape.

LITTERATUR.

Riksforsamlingens forhandlinger. 1ste del. Protokoller med bilag og tillæg. Utgit efter offentlig foranstaltning ved sorenskriver Arnet Olafsen. Kra. 1914. 484 s. — 2den del. Adresser og fuldmagter. Utgit eft. off. foranst. ved A. Olafsen og Kr. Birch-Reichenwald. Kra. 1914. 463 s.

Det var et fortjenstfuldt tiltak av stortingsmand Lindstøl, da han i 1912 reiste forslag om at Stortinget skulde besørge utgit paanyt forhandlingene paa Eidsvoll i 1814. Professor Yngvar Nielsen og arkivar Chr. Brinchmann fik planen betydelig utvidet, og saaledes foreligger da nu de to første staselige bind av den nye utgave, redigert av sorenskriver Olafsen (forhen Stortingets kontorchef) med bistand av cand. jur. Birch-Reichenwald, efter dennes død av cand. oecon. Tycho C. Jæger.

Utgaven fra 1814 av Riksforsamlingens forhandlinger var hverken fuldstændig eller i alle henseender paalitelig, dertil lite oversigtlig ordnet, saa en ny utgave er nyttig ikke bare for det interesserte publikum, men ogsaa for den historiske forsker. Jeg har ikke i det enkelte kontrolert den nye utgaves nøiagtighet; men man har overalt et behagelig indtryk av at arbeidet er utført samvittighetsfuldt og omhyggelig. I somme tilfælde kan man endog synes det bærer præg av unødig pedanteri, saaledes ved efterligningen av den individuelle bruk av skilletegn ved underskrifter. Men intet av dette gjør nogen skade, og en tar det gjerne i tilgift til den korrekte gjengivelse av teksten ellers. Særlig i 2den del, »Adresser og fuldmagter«, er en mangfoldighet av grove feil i den gamle utgaven nu blit rettet, baade i selve adresse-tekstene og i navn-underskrif-

tene. I listen over Eidsvolls-mændene foran i 1ste del er for resten ikke alle navn rigtig gjengit; særlig skal nr. 111 hete Omund, ikke Osmund Bercheland.

Om ordningen av stoffet kan naturligvis ulike meninger bli gjort gjældende. Det virker litt besynderlig at indholdsfortegnelsen til »Adresser og fuldmagter« følger et andet princip end selve boken, idet alle navn paa Chr. er opført under Kr., mens utgaven følger den gamle, rigtige orden. En ren inkurie er det at Nordenfjeldske regiment og Norske jægerkorps er kommet til at bli trykt foran Nedenes. Men de egentlige spørsmaal reiser sig ved selve riksforsamlings-forhandlingene. Det gjælder her om alle bilagene, forslag og taler, bør trykkes paa sin plads i den sammenhængende tekst eller bakefter som virkelige bilag. Imidlertid tror jeg nok at enhver som har brukt utgaven fra 1814, med alle de lange bilagene kjørt ind i teksten, vil være enig i at dette var en meget upraktisk ordning, og jeg bifalder derfor fuldstændig at den nye utgaven har holdt bilagene for sig selv. Der de hører til i protokollen, findes det jo ogsaa altid henvisning til vedkommende bilag, og jeg savner bare at utgiveren ikke desuten har tilføiet henvisninger til de aktstykker han har trykt som »tillæg«.

Hoved-interessen ved den nye utgave knytter sig selvfølgelig til det nye stof den bringer. Adskillige ting var jo alt trykt i Y. Nielsens »Bidrag til Norges Historie i 1814«; men nu er da alt samlet paa ett sted, og dertil kommer en del som hittil har ligget utrykt. Endog organist Engebret Iversens muntre forslag om skoleholderes moralske karakter, bønders bruk av lommeur, merskumspiper og sølvspænder, ungdommens dans, drik og kortspil, m. m. har nu faat sin plads midt i forhandlingenes alvor. Det vigtigste nye er bilagene til finanskomitéens indberetning, som fylder hele 63 sider og gir en mængde oplysninger om Norges økonomiske og finansielle vilkaar. Derefter er at nævne konstitutionskomitéens forhandlingsprotokol, som dog gir et ret magert utbytte. Et meget interessant aktstykke synes mig sorenskriver Christies anmerkninger (s. 184—185) om det beneficerte gods og om forholdet mellem selveiere og leilændinger. Dette aktstykke findes ikke blandt Riksforsamlingens papirer, det er fundet i Riksarkivet, og utgiveren har i det hele ikke nøid sig med hvad han fandt i Stortings-

arkivet, men har gjort undersøkelser ogsaa andensteds. Derved er han blit istand til at meddele f. eks. Riksforsamlingens adresse til Christian Frederik av 19. mai, som ellers bare er kjendt fra en kgl. kundgjørelse av samme dag og derfor ofte er blit overset av ældre historikere. Likeledes har han kunnet korrigere avtrykkene av den politiske korrespondanse som blev forelagt Riksforsamlingen ved dens avslutning. Det vilde ha været nyttig om ogsaa gjengivelsen av Christian Frederiks brev til Carl XIII av 6. (ɔ: 9.) mars 1814 (s. 4—6) var blit sammenholdt med originalen.

Den planlagte 3dje del av utgaven skal indeholde en samling utkast og forslag til grundloven. Meget av dette har jo allerede Y. Nielsen offentliggjort; men en del er endda utrykt. Alle historikere vil være enige om at haape at hele dette stof nu blir samlet i en fælles utgave, — at alt blir tat med, selv om det findes bevaret andre steder end i Stortingsarkivet; ellers vil utgaven ikke paa langt nær gjøre den nytte den tilsigter. Derimot synes det rigtig, som Stortinget har bestemt, at benyttede utenlandske grundlover ikke blir tat med.

Det som vi helt maa savne, det er et samlet referat av de debatter som fandt sted i Riksforsamlingen. De fleste skrevne taler er jo bevaret; ellers maa vi holde os til optegnelserne i en række dagbøker og brev fra Eidsvollsmændene. I 1ste bind av »Stortings-Efterretninger 1814—1833«, som H. Munk og M. Birkeland gav ut i 1874, er paa dette grundlag foretat en systematisk sammenstilling av debattene. Men efter den tid er det fremkommet en hel række nye samtidige optegnelser, saa en ny bearbeidelse av dette stof nu er høist paakrævd.

Endda staar da ønskemaal igjen; men de to bind som Stortinget hittil har latt utgi, tilfredsstiller i det store og hele alle videnskapelige krav.

Kong Christian Frederiks dagbok fra hans ophold i Norge i 1814. Utgit som tillæg til »Riksforsamlingens forhandlinger« efter det franske originalhaandskrift av sorenskriver Arnet Olafsen og oversat til norsk av overlærer Jens Raabe. Kra. 1914. 269 s.

Christian Frederiks dagbok fra 1814 hører til de allervigtigste kildeskrifter til aarets historie. Det har derfor

været et stort savn at den hittil — fraregnet enkelte utdrag i publikasjoner av Yngvar Nielsen — bare har været offentliggjort i en dansk og en svensk oversættelse ved Arvid Ahnfelt (1883). Uten hensyn til at en slik utgivelse i oversættelse altid er en mislig sak, hadde man desuten her den ubehagelige visshet at oversættelsen i mange tilfælde var gal — det kunde man let overtyde sig om ved utdragene hos Y. Nielsen — og derfor overalt upaalitelig.

Det er da en udmerket ting at faa den franske tekst fremlagt i sin helhet. D. v. s. her kommer den første indvending mot denne nye utgave, at den ikke gir teksten i absolut helhet. Det maa straks bli sagt at den norske utgiver er aldeles uskyldig heri. Det er den danske riksarkivar Secher som har ansvaret.

Den danske regjering hadde høsten 1912 git sorenskriver Olafsen adgang til at faa avskrifter av Christian Frederiks dagbok, men med det forbehold — naturligvis efter riksarkivarens indstilling — at de deler av dagboken som efter riksarkivarens skjøn hadde en personlig intim karakter, ikke skulde bli meddelt. Fra først av fik da herr Olafsen avskrift bare av de to manuskript-hefter som indeholdt dagboken indtil 1. august, og først efter nye forestillinger lykkedes det ham at faa kgl. res. for at ogsaa det tredje hefte, omfattende tiden 10. oktbr.—9. novbr., kunde bli meddelt ham i avskrift. Men i hele dagboken har riksarkivar Secher omhyggelig strøket alt »intimt«. Det er umulig at fatte grunden til en slik »pietet« overfor disse hundre aar gamle historier, og Christian Frederiks intime karakter har sandelig saa stor en historisk interesse at den fuldt vel fortjener ærlig og fuld belysning. Men hele »pieteten« blir bent frem latterlig, naar man opdager at alle de intime ting allerede staar paa tryk i Ahnfelts gamle utgave! Her kan man læse sig til alle uttalelsene om Betzy Sneedorff (under 25. jan., 28. febr. og 19. mars), omtalen av Christian Frederiks følelser for hans tilkommende dronning (28. juni og 4. novbr.), og skildringen av hans møte med sin fraskilte hustru (9. novbr.), — dette siste er utelatt i den franske tekst, uten at det er angit med prikker paa sit sted. Riksarkivar Secher har altsaa ikke opnaadd andet end at vi ikke faar læse disse ting paa fransk, bare paa dansk eller svensk. Det er unødig at spilde flere ord paa en saa komisk affære.

Men den danske riksarkivar har villet vise »pietet« ikke bare overfor Christian Frederiks »intime« oplevelser, men ogsaa overfor hans færdighet i at skrive fransk. Her har rigtignok den norske utgiver hindret ham i helt at opnaa sit formaal. Hele de første ni tiendeparter av dagboken er avtrykt nøiagtig slik som Christian Frederik har skrevet den, og det viser sig at kongen maa ha talt fransk bedre end han formaadde at skrive det, ialfald naar han skrev saaledes i farten; hans retskrivning er alt andet end korrekt, og han har ofte vanskeligheter naar han skal overføre de norske begreper paa fransk. Jeg vil ikke negte for at den ufuldkomne skriftlige form for mig gir dagboken øket tiltrækning og ynde, og i somme tilfælde er jeg ogsaa sikker paa at en tilbakeføring til korrekt fransk kunde være farlig for meningen. Men riksarkivar Secher har sat igjennem at ialfald den siste tiendepart av dagboken skal fremstille Christian Frederik i velordnet fransk sprogdragt, og den avskrift sorenskriver Olafsen fik av dette avsnit, var da ogsaa korrigert i baade sprogform og retskrivning; ja der er endog paa nogen steder sat ind rigtige franske ord istedenfor de gale Christian Frederik hadde brukt. Hvad dette pirkeri har skullet tjene til, indser jeg ikke.

Selve den tekst som er levert, maa man visstnok med temmelig tryghet kunne stole paa. Jeg bemerker paa s. 7, l. 11—12, i skildringen av Stormandsmøtet den 16. febr., at den nye utgave har *une âme pure* hvor Yngvar Nielsen har læst *un ami pur*; men rimeligvis har den nye utgave rett. Derimot tror jeg snarest Y. Nielsen har rett angaaende læsemaaten paa samme side l. 19; der maa visst staa *Peer Anker,* ikke *Puis Anker.* Ellers faar vi nu en stor mængde rettelser til aapenbare eller skjulte feil i den gamle utgave, og det vilde være urigtig ikke at uttrykke sin taknemmelighet for dette. I hovedsaken har vi jo dog her faat et særdeles værdifuldt kildeskrift til vor historie i paalitelig avtryk.

En aapenbar feil gaar rigtignok igjen ogsaa i den nye utgave. Den vedrører de dagboksnotiser paa dansk som i haandskriftet gaar forut for den franske tekst. Disse notiser er bare merket med dagtal uten maaneds-angivelse, og utgiveren har uten videre (likesom Ahnfelt i sin tid) henført dem til januar 1814, — de gaar fra den 9. til den

13., og saa begynder den franske dagbok med 16. januar. Men de nævnte notiser kan aldeles ikke være fra januar 1814; de handler om en reise til Sørlandet, og vi har dokumenter nok for at Christian Frederik i de dagene av januar var i Kristiania. Her er da ikke tale om en ny Sørlands-reise; men notisene skriver sig fra den ellers velkjendte reise i august 1813. De har bl. a. den interesse at de gir datum for Christian Frederiks første berømte samtale med grev Wedel. —

Utgaven er ledsaget av en oversættelse utført av overlærer Jens Raabe. Den er selvfølgelig beregnet paa dem som ikke kan læse fransk, og for dette øiemed har den naturligvis sin berettigelse. Men det er en beklagelig kjendsgjerning at oversættelsen er meget uheldig.

Jeg skal ikke hefte mig synderlig ved at sproget i oversættelsen ofte er unødig uttværet og tungvint. Det er formodentlig et princip hos oversætteren at »kommissjonen for« det eller det formaal absolut skal hete »kommissjonen som har med det eller det at gjøre«. Men det er at utviske Christian Frederiks stil, naar det at Carl Johan »sigter paa de tre kroner» blir omskrevet med at han »sætter som sit maal at samle de tre kroner«. Og det er oversætteren, ikke Christian Frederik, som har skylden for den klossete gjentagelse i dagboken under 18. januar.

Alvorligere er det at oversættelsen paa mange steder er likefrem gal og det endog i vigtige ting. Allerede dagbokens første passus indeholder graverende ting. Jeg avtrykker her hele avsnittet:

»Idag begyndte den mest skjæbnesvangre tid for Norge eller rettere sagt: vi lærte at kjende den kritiske stilling hvori Danmark befinder sig; vi saa den avgrund hvori dette rike er styrtet, og som truer med ogsaa at rive os med sig. — Brevskaper fra Hans Majestæt i Kjøbenhavn av 1ste januar melder, at hr. Rosenkrantz's ultimatum til den østerrikske gesandt gaar ut paa, at man helt ut stoler paa dette hof, at man vil avstaa Trondhjems stift, men ikke de andre stifter, før skadeserstatningen til Danmark er fastslaat, og før man er rede til at stille 10 000 hjælpetropper for midler som er forut fastsat. General Tawast kunde være sendt tilbake uten svar«.

Dette lille stykke indeholder tre feil, derav to som helt forandrer meningen. Det er unegtelig klosset at tale om en avgrund som skal »rive os med sig«; det lar sig dog undskylde med at originalens uttryk heller ikke er helt kor-

rekt. Men de likefremme feil lar sig ikke godt undskylde. Først er *nous contemplons* oversat med »vi saa« istedenfor »vi ser«; det gjør jo ikke saa meget. Men i slutten av næste sætning staar der »før man er rede til« istedenfor »at man er rede til«, og det gjør en meget betydelig forskjel. Oversætteren har her ikke lagt merke til at originalen gaar over fra konjunktiv til indikativ, og han har været uvidende om at Danmark skulde stille, ikke motta hjælpetropper. Den samme uvidenhet har formet siste sætning: »General Tawast kunde være sendt tilbake«; for den er formet som om Tawast dog ikke blev sendt tilbake uten svar. Men det var netop det han blev, og Christian Frederiks optegnelse lar sig rigtig bare oversætte: »Tawast kunde sendes tilbake«. Oversætteren har ikke gjort sig den umake at undersøke de faktiske forhold som dagboken omtaler, og han har ikke forstaat den franske tekst.

Disse feil er desværre ikke enestaaende. Endnu i optegnelsene for samme 16. januar findes det flere av dem: *la position de Colding* er oversat med bare Kolding, istedenfor med det militære uttryk Koldingstillingen; *la Jutlande envahie* er oversat »Jylland, som er oversvømmet av fienden«, istedenfor »Jylland, hvor fienden er trængt ind«; det meget bestemte *enfin* er ensteds gjengit med det uvisse »nok«. Under 17. januar er *les Baillifs dans les Diocèces* oversat med »amtmændene« istedenfor »stiftamtmændene«. Under 16. februar staar det ensteds: »især hvis dette var den almindelige mening«, istedenfor: »især da dette er den almindelige mening«. Og lignende unøiagtigheter vrimler det av, foruten at karakteristiske uttryk stadig er forflatet. Den historiske gransker bruker ikke oversættelsen, saa for ham kan det jo være det samme. Men det er ærgerlig at den menige læser saaledes skal bli vildledet.

Paa steder hvor oversættelsen kan være tvilsom, er det ingen anmerkning gjort. Under 3. april skriver f. eks. Christian Frederik om det Adler-Falsenske grundlovsutkast, som han den dag har læst: *J'ai fait quelques remarques qu'il à changé*. Her er uttrykket sterkt forkortet, og det kan være tale om to fortolkninger. Herr Raabe har oversat: »Jeg gjorde nogen bemerkninger, og han foretok nogen ændringer«. Mot dette lar det sig indvende, at man ikke av teksten kan se hvem »han« skal være, og hvis denne »han« (Adler eller Falsen) straks har foretat de ændringer som re-

genten har ønsket, forstaar man ikke hvorfor Christian Frederik i umiddelbar tilknytning dertil fortæller at han har git sine bemerkninger til Sverdrup og Bergh til bearbeidelse. Rent grammatisk er det ogsaa vanskelig at se hvorledes Chr. Fr. har kunnet komme til at skrive om »bemerkninger som han har forandret«, naar han mente det som Raabe har latt ham sige. Jeg tror ikke godt det kan være tvil om at relativ-sætningen bør læses: *qu'il-y-a à changer*, og oversættes: »bemerkninger om hvad der er at forandre«. (Saaledes ogsaa Y. Nielsen i Bidrag til Norges Historie i 1814, I 87).

Utgaven har hverken register eller anmerkninger. Registret er det kanske meningen at la gaa ind i det store fællesregister for »Riksforsamlingens forhandlinger«, skjønt dette maa synes noget upraktisk, og de nødvendigste oplysninger om personer og stedsnavn kan jo da der faa sin plads. Men real-oplysninger faar vi paa den maaten ikke.

Halvdan Koht.

MIN STILLING SOM LIVLÆGE.

EFTERLADTE OPTEGNELSER

AF

F. C. FAYE.

Professor dr. F. C. Faye (f. 1806, † 1890) efterlot sig enkelte optegnelser om sit indholdsrike liv, og derav er et avsnit, »Lidt Skandinavisme«, tidligere trykt i »Morgenbladet« 1892, nr. 15 og 17. Her skal meddeles et avsnit, som han selv har git overskriften »Min Stilling som Livlæge«, og som dr. L. Faye godhetsfuldt har overlatt Historisk Tidsskrift; bare nogen indledningssider uten væsentlig interesse er ikke medtat, men benyttet ved nedenstaaende notitser.

Da prof. Faye var paa det skandinaviske naturforskermøte i Stockholm 1851, blev han underrettet om at hans nærværelse ønskedes til høsten, da kronprinsesse Louise ventet sin nedkomst, og han var i den anledning til middag hos kronprins Carl. Han bistod da ogsaa ved fødselen av prinsesse Louise (den senere danske dronning), fik til takk Nordstjerne-ordenen i brillanter, og blev 4de juli 1852 utnævnt til livmedikus hos kong Oscar, derefter 7de mars 1859 til kongens 1ste livlæge, hvilken stilling han ogsaa beholdt under kong Carl; Oscar II tilstod prof. Faye en pensjon av sin egen kasse. Som livlæge var Faye ofte i Stockholm hos kronprinsesse, senere dronning Louise, idet kvindesygdomme var hans specialitet; han tjenstgjorde ogsaa ved prins Gustavs sygdom i Kristiania 1852 og derefter hos kong Oscar, da denne efter prinsens død faldt i en heftig nervefeber. Fra dette sykeleie har Faye fortalt følgende lille træk:

»Under Kong Oscar's haarde og langvarige Nervefeber havde jeg Anledning til at erfare med hvilken Ængstelighed Kronprinds Carl dengang saa Muligheden af en Thronbestigelse imøde. En

Morgen efter begyndt Reconvalescents fik Kongen et særdeles heftigt Anfald af nervøs Hjertebanken, og i flere Timer saa det ud som at Kongen skulde synke under Hjertets stormende og uregelmæssige Bevægelse. Prindsen blev da meget bevæget og yttrede den varmeste Deltagelse og stærke Ønsker om, at Kongen maatte komme sig; thi »jeg er endnu altfor ung til at overtage Regjeringen«, yttrede han til mig under en kort Samtale. Anfaldet tabte sig ud paa Dagen, og Bedringen gik senere uforstyrret frem.« *H. K.*

Enhver af de Læger, som har fungeret i Kong Carl 15des Regjeringstid og er traadt i nærmere Forbindelse med Kongen eller Dronningen, vil visselig vidne om den Venlighed, Godhed og Hoihjertethed, som Kongen altid viste. Og hvad Dronningen angaar, er det med en taknemmelig Følelse jeg mindes den Velvillie, hun viste mig ved de forskjellige Leiligheder, jeg tilsaa hende som Læge. Ingen Patient kunde vise sig mere foielig og venlig. — Kong Carl hørte ikke til de Caracterer, som i nogen hoi Grad holdt paa Former; tvertimod maa det vel med Sandhed siges, at lidt mere Holden paa Formerne vilde været paa sin Plads ogsaa overfor hans nærmeste Omgivelser. Men dette laa nu engang ikke i hans ligefremme og hjertensgode Natur, og saaledes er det forklarligt, at han vel ikke sjælden kom til at love mere, end han godt kunde holde. Kong Carl var ikke altid saa forud beregnende, som i enkelte Tilfælde havde været onskeligt, og han tænkte vist ikke altid paa en Yttrings eller Handlings Conseqventser, naar Øieblikkets Opfatning og Folelser gjorde sig gjældende hos ham, hvad han da ogsaa undertiden maatte senere erkjende og saaledes bode for. Hans Hjerte løb undertiden ogsaa af med den kolde Fornuft, og Mange have misbrugt hans Godhed til liden Ære for dem selv og desværre ikke altid uden i

noget Mon at virke mindre godt paa Kongens Anseelse. Til Trods for Alt, hvad man med mere eller mindre Ret har havt at anmærke om Kong Carl, var han i høi Grad afholdt og dette ikke allene af sine Omgivelser, men ogsaa af Folkene, dem han tiltalte ved sit hjertelige, oprigtige og paa samme Tid kongelige Væsen og Fremtræden.

Under mine Ophold i Stokholm boede jeg blot en enkelt Gang paa Slottet, men jeg var daglig Gjæst ved Middagsbordet, og efter endt Taffel faldt der ofte Anledning til Samtaler, hvori Kongen tog Del med Livlighed. Ikke sjælden gav Kongen en mere direkte Opfordring til i al Ærbødighed at udtale en Mening om forskjellige Forholde, og da dette altid skede uden andre Tilhørere, og Kongen godt taalte at høre en fra hans forskjellig Opfatning, vovede jeg om enkelte Sager at yttre en mere bestemt Mening. Da jeg var Afholdsmand og saaledes aldrig nød nogen Slags Brændevinsdrik, førte dette — især i Begyndelsen — til lidt generende Samtaler. Kongen vilde, som det syntes, have en Indrømmelse af Brændevinets Nødvendighed — idetmindste under visse Omstændigheder, og naar jeg ikke kunde medgive Rigtigheden af hans Mening i denne Henseende, blev han enkelte Gange temmelig ivrig. Jeg afholdt mig da saavel af Hensyn til Kongen som af Klogskab fra enhver Ytring, og hermed gik Stemningen snart over til den vanlige Venlighed. I den senere Aarrække bragte Kongen ikke mere denne Sag paa Bane.

En Dag efter Middagen yttrede Kongen til mig, idet han omtalte Statsraadsafgangen, der var foranlediget af Statholdersagen: Jeg har ondt af Birch-Reichenwald, men at K. Motzfeldt er gaaet af, gaar mig ikke nær. — Strax efter spurgte Kongen, om jeg troede, at Stang vilde

i Tilfælde blive en loyal første Statsraad, og hertil kunde jeg af Overbevisning svare Ja.

Nogen Tid i Forveien havde Stang under en Samtale, idet vi en Aften gik sammen fra Videnskabsselskabet, yttret til mig, at maaskee Kongen miskjendte ham, men i saa Fald med Uret, da han med Hensyn til Loyalitet ikke stod tilbage for Nogen, og om Oprigtigheden heraf var jeg ikke i Tvivl. Vel kan jeg ikke rose mig af noget intimt Kjendskab til Stang, men som Universitetskammerat og tillige senere har jeg dog havt adskillig Anledning til at skatte ham, — ikke allene (hvad Alle erkjende) som en høit begavet — men tillige som en særdeles samvittighedsfuld Statsmand. Jeg tror nok, for at være oprigtig, at han i sin Tid paatagelig søgte at blive populær; men han har ogsaa senere viist, at han staar fast paa, hvad han anseer for Ret, hvorvel det har indbragt ham alt andet end Popularitet. —

Som bekjendt ogsaa for en videre Kreds var Kong Carl baade Digter og Maler med naturlig Begavelse, og da han i sin Ungdom havde studeret i Upsala, satte han ganske vist ogsaa Pris paa den videnskabelige Forskning, fornemmelig den naturvidenskabelige, hvis practiske Resultater laa mere aabne. Ikke destomindre kunde han under Indflydelsen af en — jeg ved ei hvilken, — uheldig Stemning yttre sig ret skarpt og næsten ringeagtende om Videnskaben. Dette hændte til Ex. en Dag efter Middagen, idet han i en Vinduesfordybning, hvor vi stode allene, udtalte sig for mig om flere Videnskabsgrene paa en saadan Maade, at jeg ikke godt kunde undlade at give et Tilsvar. Jeg yttrede da, at jeg ikke troede, at dette var Kongens Alvor, men dette havde kuns til Følge, at han blev endnu varmere i sine Paastande. Jeg bad da i Underdanighed om Tilladelse til at forklare, hvorfor jeg ikke kunde ansee de faldne Yttringer som alvorlig

mente, og da han sagde, »tal du«, forsøgte jeg at paavise Betydningen af de nævnte Videnskaber ogsaa for den practiske Virksomhed, som jeg vidste at Hs. Majestæt satte Pris paa, og at man aldrig var naaet til det Standpunkt, vi nu stode paa, og som Kongen selv paa flere Maader gjorde Anvendelse af, hvis ei Videnskaben havde ligget bagom, grebet ind og ordnet Praktiken. Herpaa hørte Kongen ganske velvilligt, og til Slutning sagde han: »Aa ja, lad det saa være, vi vil ikke videre disputere derom«. — Imidlertid fandt Kongen dog ogsaa senere en liden Tilfredsstillelse i at prikke lidt paa »Videnskaben«. Under et senere Ophold i Stokholm, hvor jeg igjen var didkaldt for Dronningens Skyld, yttrede han en Aften ude paa Ulriksdal: »Jeg seer, at man nu vil have et Videnskabsselskab i Christiania ligesom her, men det er noget . . . . «. Udtrykket var lidt stærkt, men havde lidet at betyde. Jeg svarede, at det gjorde mig ondt at høre, at dette mishagede Hs. Majestæt, saamegetmere, som jeg var særlig interesseret i Realisationen, da jeg havde anonymt taget Initiativet ved hertil at offre en Sum af 1000 Spdlr. — »Saa er det dig, som har gjort det«, og dermed var Alt forbi. — Nogle Dage efter reiste Kongen til Christiania paa et ganske kort Ophold; men just i de Dage traf det sig, at Storthinget nægtede den forlangte Bevilling af 500 Spd., der var opført paa Budgetforslaget som Bidrag til det oprettede Videnskabsselskab. Kongen bevilgede da strax Summen af sin egen Kasse og vedblev dermed i 3 Aar, indtil næste Thing gik ind paa Bevilgelsen. Ved sin Tilbagekomst til Stokholm spurgte Kongen mig en Aften, om jeg havde seet referere, hvad han havde gjort, hvortil jeg svarede, at jeg havde erfaret det og følte mig i høi Grad taknemmelig for Hans Majestæts Gave. — »Ja du, jeg gjorde det, men det er noget . . . alligevel«, kom

da igjen frem; men jeg er vis paa, at han i Virkeligheden glædede sig ved, hvad han havde gjort, og at han meget ønskede at see en videnskabelig Stræben fremmet i Norge. — Et Bevis herpaa havde han allerede tidligere givet, da han som Kronprinds indstiftede en Medaille som Belønning og Opmuntring for Udarbeidelsen af Afhandlinger inden den yngre Kreds af Universitetets Alumner. Og saa vedtog han — ifølge Anmodning fra Videnskabsselskabet — at benævnes Selskabets Protector, den han virkelig havde viist sig at være. Under sine Ophold i Christiania har Kong Carl flere Gange besøgt Selskabet, hvis Aarsmøde som Høitidsdag fra Begyndelsen af blev fastsat til 3die Mai, Kongens Fødselsdag — i Anerkjendelse af den Velvillie og Gunst, Kongen havde viist Selskabet. —

Saavel Kong Oscar 1 som Kong Carl 15de ere bevarede hos mig i den taknemmeligste Erindring*), og med samme varme Følelse nærer jeg ogsaa Mindet om de 2de Kongers Gemalinder, der altid have viist mig Venlighed. Under Enkedronning Josephine's Ophold i Christiania i 1874 viste hun den Naade gjennem sin Kammerherre at spørge til mit Befindende. — Jeg var da paa en Badereise i Udlandet; thi hjemmeværende vilde jeg selvfølgelig været mellem de første, der mødte Dronningen paa norsk Grund. Jeg har havt Anledning til at være i Dronning Josephines Nærhed under hendes Livs stærkeste Prøvelser, først ved Prinds Gustavs Syge- og Dødsleie her paa Slottet og senere under hendes Gemals langvarige og farlige Sygeleie og senere under hans

*) Som Foræringer til Minde om Kong Carl har jeg modtaget foruden den Brystnaal, jeg fik efter Kronprindsessens anden Forløsning — en udmærket smuk antik Kaarde med Kongens Navnetræk i gyldne Bogstaver paa Haandgrebet.

Svækkelse inden hans Hedengang. Altid har Dronningen viist sig som en i Sandhed ophøiet, trofast og til samme Tid elskelig Ægtefælle og Moder. Om Kongen værnede hun med utrættelig Omhu og Kjærlighed, og hendes første Tanke i fælleds Prøvelser gjaldt altid Ægtefællen. Da jeg om Aftenen før Prinds Gustav's Dødsdag underrettede Dronningen om, at jeg ansaa Tilstanden haabløs, var hendes første Ord: »Min Gud, hvem skal sige Kongen dette«. Jeg tilbød mig da, hvis Hds. Majestæt ønskede det, at forberede Kongen, men hertil svarede hun: »nei det maa være mig, som gjør dette«. Prof. Conradi var imidlertid 2 Dage før tilkaldt efter mit Ønske, skjønt ogsaa dette havde sine Vanskeligheder, da hverken Patienten eller Kongen maatte skræmmes. Grev Manderstrøm paatog sig da at føre Kongen paa Tanken om det Rigtige i at tilkalde en Læge til, da Tjenesten for de 2de tjenstgjørende var anstrængende og Lægerne selv ønskede en Consultation. Kongen gik ind herpaa og kom ned for selv at tale med mig herom og navnlig for at instruere mig om, hvorledes jeg bedst skulde tage Sagen overfor Prindsen. Morgenen efter, at jeg om Aftenen havde tilskrevet Conradi, var Prindsen tilsyneladende bedre, og Kongen yttrede da, at det ikke var nødvendigt at tilkalde ham; men da Kongen hørte, at det allerede var gjort, og at jeg hvert Øieblik ventede min Collega's Komme, fik jeg nye Formaninger om at være meget forsigtig ved at meddele den Syge dette. Kongens Omhu for sine Børn gik til Ængstelighed, og derfor maatte Dronningen vise den største Forsigtighed, naar Sygdom truede, ja det skal være hændt efter Nærstaaendes Udsagn, at man henvendte sig ved mindre betydelige Tilfælde til en klog Qvinde istedetfor til Livlægen, forat Alt kunde blive skjult og for saaledes at skaane Kongen. — Med Prinds Gustav gik min Samtale

nok saa let af. Jeg begyndte med, at jeg havde en Bøn at gjøre, og da han forundret spurgte, hvad jeg kunde have at bede ham om, forklarede jeg ham da, at Lægerne gjerne raadslog med hverandre, og at jeg ønskede under Behandlingen af Prindsen meget at have en Collega ved Siden, som jeg specielt kjendte, og som i sin Stilling var vant til at see og behandle mange Patienter med samme Sygdom, som den Prindsen nu led af. Han tog Sagen ganske roligt og yttrede blot: »ja lad ham komme, naar du ønsker det.« At Prof. Conradi troede at turde stille en bedre Prognose, end jeg vovede, hvilket var til stor Trøst især for Kongen, er forklarligt deraf, at han ikke havde det samme Kjendskab til Patientens Constitution, som jeg havde faaet under mine Ophold i Stokholm. — Endog om Morgenen paa Dødsdagen havde Conradi udtalt, at der endnu var Haab, og da dette snart viste sig svindende, bad jeg min Collega at gjøre Kongen bekjendt med Tilstanden.

Da dette var skeet, kom den hele kongelige Familie ind i Sygeværelset og omgav den døende Prinds's Seng. Det hele var i høieste Grad gribende. Kongen maatte formelig støttes, inden han kom til at hvile i en Lænestol. — Kronprinds Carl var ikke tilstede, da han som Chef var i en Leirsamling paa Etterstad. Han kom til Slottet, medens Obductionen og Conserveringen af Liget blev foretaget, og var en Tid Vidne til denne Forretning. Forresten kan jeg henvise til den trykte Beretning. — Statholder Løvenskiold, der boede paa sit Landsted, kom til Slottet omtrent en Time efter Prindsens Død og mødte mig med følgende Ord: »Hvorledes er dette, min Hr. Professor, jeg var her i Morges og spurgte til Prindsens Befindende og fik det Svar, at Sygdommen vistnok var farlig, men at der endnu var Haab, og derfor tog jeg uden Betænkning paa Landet, og saa døde han et Par

Timer senere.« Jeg blev noget afficeret ved denne Tiltale og forstod den ei heller, da jeg ikke vidste noget om det ham givne Haab. Jeg kunde saaledes blot forsikre Excellencen om, at jeg langtfra havde givet noget Haab, men tvertimod intet saadant næret, og dermed var da Sagen opgjort. Senere yttrede Prinds Oscar til mig: »Du havde Ret, og du kjendte bedre til Gustavs Natur end Conradi«, og heri laa ogsaa den hele Forklaring.

Den Sørgefest, som fandt Sted, efterat det for et offentligt Skue beredte Lig havde været stillet paa den saakaldte »Paradeseng«, er noie beskreven i den Tids Aviser og kan i disse Optegnelser forbigaaes.

I Forbindelse med mine Notitser fra den Tid, jeg var ansat som Livlæge, kan jeg ikke forbigaa et Par smaa Begivenheder og de hermed sammenhængende Yttringer, fordi de ligge indenfor den Ramme af politiske Bevægelser og Forhandlinger, der nærmest vedkomme de forenede Rigers Stilling overfor Danmark under de gjentagne Angreb fra preussisk Side. Som det fuldtvel erindres, rykkede en preussisk Armé under General Wrangel i 1848 ind i Hertugdømmerne og senere helt op i Jylland. Da var det, at Kong Oscar, der fuldkommen forstod Nødvendigheden af at bevare Danmark som scandinavisk Land, fattede den Beslutning at hjælpe Danmark, forsaavidt Jylland igjen skulde blive occuperet. Paa Ruslands Opfordring havde nemlig Preusserne igjen rømmet denne Landsdel. Kongen holdt da sit Hof i Malmø, hvor den største Afdeling af Hæren camperede,

inden en mindre Styrke var sat over til Fyen. Under mine Sommerferier gjorde jeg dette Aar frivillig Tjeneste ved Lazarethet i Augustenborg-Slot paa Als, der var belagt med Saarede og Syge efter de forudgaaende Kampe, og jeg gjorde ogsaa et Par Toure op til Arméen i Jylland. Paa min Tilbagereise opholdt jeg mig et Par Dage i Malmø og kom saaledes til at have en lang Samtale med Kongen, der i høi Grad interesserede sig for hvorledes den danske Armé's Tilstand i det Hele var, om Forpleining, Indqvartering og fornemmelig om Antallet af Saarede. Det var øiensynligt, at Kongens inderste Tanker især dreiede sig om Soldatens Lidelser, og han viste her som altid et ømt og kjærligt Sindelag. Lidt mere herom vil findes i mine Smaanotitser om »Scandinavismen«.

Som det erindres, blev der da ingen Krig af hverken da eller senere, skjønt det saa truende ud. At Kong Carl 15 gjerne havde hjulpet Danmark er noksom bekjendt, og han gav ganske vist ogsaa senere et personligt Løfte herom uden at beregne Vanskelighederne ved dets Opfyldelse. Hertil knytter sig ogsaa et Minde fra min Hoflægestilling, som jeg uden nogen Indiscretion ogsaa kan hidsætte. Efterat jeg saavel paa Krim som senere under det fransk-østerigske Felttog i Italien havde havt Anledning til at see flere Landes Armécorpser og undertiden omtalt mine Iagttagelser, spurgte Kongen mig ved en Middag paa Slottet, hvilket Lands Armé jeg syntes bedst om. Jeg maatte naturligvis erklære mig for incompetent til at bedømme de forskjellige Arméers relative Fortrin, men at det Armécorps, som Piemont havde sendt til Krim gjorde et særdeles godt Indtryk saavel med Hensyn til Soldaternes Holdning og Udrustning som ogsaa, som det forlød, med Hensyn til Disciplin. Det var ganske vist ogsaa et Elitecorps, udtaget af den sar-

dinske Armé. »Har du seet noget større svensk Armécorps« spurgte Kongen. Nei det havde jeg ikke, og Kongen inviterede mig til at gjøre et Besøg i den Leir, der om Sommeren (1860) skulde holdes paa Bonarps Plads, og der skulde jeg faa Anledning til at see hovedsagelig det svenske Cavalleri. — Inden det i samme Aar berammede Naturforskermøde i Kjøbenhavn fandt Sted, benyttede jeg da Anledningen til at besøge Leiren i Bonarp og opholdt mig der 3 Dage som Kongens Gjæst. I denne Leir vare mange Fremmede nærværende, og som Kongens indbudne Gjæster deltog Kong Frederik VII, Ministeriets Præsident Hall, den danske Krigsminister og mange danske Officerer i Manøvrerne. — Kong Carl havde den Godhed at forestille mig for den danske Konge, og dette ledede temmelig hurtigt til en Samtale om Krig, da det af Kong Carl var bleven yttret, at jeg havde været paa Krim og i Italien og seet større Troppeafdelinger. Jeg kunde da ikke undlade at fortælle den danske Konge, at jeg ogsaa havde en kort Tid gjort Tjeneste som Læge paa Als under Krigen 1848, hvilket Kongen strax greb som en Leilighed til at yttre: »Ja saa, ja nu skal vi snart til igjen, og da vil han — pegende i Retning af Kong Carl[1] — hjælpe os, det har han lovet«. Dette var maaske de første Ord, som ganske ligefrem bleve udtalte om denne saa ømfindtlige Sag. Jeg svarede naturligvis intet, men mange Gange, naar jeg senere har tænkt paa og privat omtalt denne lille Episode, har jeg — sættende mig i Kongens Sted, — sandet Rigtigheden af Ordsproget »at Loven er ærlig, men Holden besværlig«. Kong Carl var varmhjertet og hurtig til at love, men i dette Tilfælde fik han desværre nok angre sin velmente

[1] Kong Carl havde fjernet sig efter Præsentationen.
Udg. Anm.

Iver for den skandinaviske Sag. Og dog vandrede han her i sin Faders Fodspor, men beregnede ikke, at mange Forholde maaske kunde gjøre det ikke allene klogt, men omtrent nødvendigt for de forenede Riger at afholde sig fra at hjælpe de danske Brødre.

For mig, der altid har været Skandinav og flere Gange i Skrift og Tale optraadt som en Tilhænger af denne Sag, og visselig ogsaa for Mange andre har det været pinligt at see Danskerne staa allene. — Det er i Tidernes Løb gaaet underligt med den skandinaviske Idé, den har været misyndet, igjen hævet sig og atter sunket flere Gange; men seet fra et høiere Standpunkt maa dog vel Ideen have fuld Berettigelse. De smaalige Følelser, — der bunde i Hadet til den langvarige Underlegenhed, hvori Norge befandt sig under Forbindelsen med Danmark, — bor ved et Spørgsmaal af denne Vigtighed og Bærevidde dog aldrig komme i Betragtning. Jeg har selv — som ogsaa nævnt paa et andet Sted — nogle Gange under vore videnskabelige Sammenkomster havt Anledning til at gaa lidt løs paa Danskernes vistnok i Formen ret godslige, men i Virkeligheden mærkbare Overmod, og dette gjorde mig idetmindste i lang Tid til alt andet end en »Persona grata« i Kjøbenhavn blandt Colleger. Jeg mødte undertiden endog en lidet høflig Imodekommen, og ved enkelte Leiligheder, som til Ex. under Forhandlingerne i den hygieniske Congres, fik denne Uvillie et temmelig paatageligt Udtryk. En Collega, i hvis Selskab jeg senere reiste fra Kjøbenhavn, fortalte mig, at han under Mødet havde yttret sin Forundring herover og faaet det Svar: »Veed De da ikke, at Faye er som Salt i sure Øine her«. Dette vidste jeg dog ikke og tror heller ikke, at saa var. Senere har dette Forhold vendt sig om til den anden og bedre Side. Det har bedrøvet mig at være miskjendt.

Da jeg ovenfor har talt lidt om Prinds Gustav's Sygdom og Bortgang, vil det maaskee ikke være uden Interesse for Læseren af disse Linier at høre lidt nærmere om Oprindelsen til Sygdommen.

Som det vel af Flere vil erindres, blev Kong Oscar 1 — paa Grund af Overanstrængelse især ved de mange Audientser, som Kongen i Løbet af flere Timer daglig gav og alle staaende, i Forbindelse med den samvittighedsfulde Udførelse af alle Regjeringsanliggender — tilraadet at reise til et Bad, og den consulerede Læge Prof. Huss valgte da Kissingen, hvilket jeg ved et Brev fra denne Ven og Collega blev underrettet om. — Efter endt Cur foretog Kongen og Dronningen med Prindserne Gustav og August, som havde fulgt Kongen, en Reise i Schweitz, og det var paa Tilbagereisen, at den kongelige Familie gjæstede Christiania. Dronningen fortalte mig under Prindsens Sygdom, at han allerede inden Afreisen fra Stokholm havde begyndt at tale om den nærmeste Fremtid som skjæbnesvanger for ham, og at han under hele Reisen var i en usædvanlig Sindsstemning. Prinds Gustav hørte vistnok til de sensitive Naturer, hvorom mange Træk vidne. Hans Yndlingssalme var som vel bekjendt »Jeg gaar mod Døden, hvor jeg gaar« osv., og et Præg af dyb Følelse gaar mærkbart ogsaa gjennem hans musikalske Productioner. Dette tør dog ikke forstaaes saaledes, som at Prindsen var en Hypochondrist eller Melankoliker; tvertimod var han, naar han følte sig rask, ganske vist baade livlig, livsglad og elskværdig som faa. — Det fortaltes, at Prindsen i Løbet af de sidste Maaneder, inden Reisen foretoges, havde bemærket nogle Tegn eller Varsler om, at der i den nærmeste Fremtid forestod ham noget Alvorligt. Saaledes hørte jeg af svenske Herrer fortælle, at tilfældigvis hans Skjold eller Vaabenmærke var falden

ned i Frimurerlogen, og at det en anden Gang under en Samling hændte, at Lyset, der var stillet mellem Prindsen og et gammelt Medlem af Ordenen, af sig selv slukkede. Dette blev da strax tydet som et Omen, og den gamle Ordensbroder yttrede da, »det gjælder mig«, hvortil Prindsen skal have svaret: »Nei var lugn, det gjælder mig«. — Jeg kan naturligvis ikke borge for Sandheden af disse Fortællinger, og rimelig nok kunne de ligegodt være Opspind af Folks Phantasier og Overtro. Sikkert er det imidlertid, at Dronningen et Par Gange talte om Prindsens mørke Stemning under Reisen. Om et Udbrud af denne indre Forudfølelse fortalte Dronningen følgende fra Reisen i Schweitz. Paa en Tour hændte det, at man passerede en Hulvei under en overhængende Klippe, hvilket Prindsen særligt lagde Mærke til. Han yttrede ved denne Leilighed følgende Ord: »Hvor det var underligt, at denne Klippe ikke faldt ned over mig«. Dronningen yttrede sin Bedrøvelse ved at høre en saadan Yttring, men Prindsen undskyldte sig med, at han uvilkaarligt var kommen til at fremføre Ordene. — I Schweitz har Prindsen efter al Sandsynlighed indsuget Spiren til den typhoide Feber, der udbrød allerede paa Hjemreisen, skjønt under en mild Form. Han maatte strax gaa til Kois ved Ankomsten til Kiel og forblev liggende under Touren hertil. — Dampskibet blev forsinket ved en Storm, og Kongen var i Begreb med at lade styre til Gothenborg; men Grev Manderstrøm overtalte ham — efter hans eget Sigende til mig — til at vedblive sin første Plan: at reise til Christiania, og saaledes blev det da vort sørgelige Lod at see denne af hele den kongelige Familie og af Folkene saa høit elskede Prinds dø i Norges Slot. Kongen selv følte sig vistnok raskere efter Reisen, da han i flere Maaneder havde været fri for Regjeringens Byrder og Sorger, der altid tyngede paa hans

Sind. Han yttrede ogsaa til mig i Palæet efter Ankomsten: at de Herrer Læger ikke skulde faa noget at gjøre med ham. Om Prindsens Sygdom talte han ikke. Ingen havde endnu vovet at lade Kongen tænke, at det Hele var andet end en overgaaende Forkjølelse. Først næste Dag fik jeg Anmodning om at tilsee Prindsen i Forening med den svenske Collega Dr. Grill, som havde fulgt den kongelige Familie paa hele Reisen. Professor Huss, der havde valgt Kissingens Bad for Kongen, fulgte ogsaa med til Badet og opholdt sig der i Løbet af den Tid, Curen varede, men senere tog han hjem. Jeg var imidlertid bleven urolig ved de forskjellige Rygter om Kongens Tilstand og tilskrev da Huss med Anmodning om at sige mig sin Opfatning af Sygdommens Betydning. Han svarede mig ogsaa collegialt og oprigtigt i et længere Brev, der i det Hele lød beroligende. Kuns med Hensyn til en formentlig mindre Abnormitet ved en af Hjertets Klapper yttrede han sig forbeholdent med det Tillæg, at »dette kan du selv undersøge«. Paa Anmodning fik jeg ogsaa under Kongens Ophold her Tilladelse til at anstille en Undersøgelse, men jeg og senere andre Colleger, hvoriblandt den udmærkede Kliniker Prof. Malmstén, kunde ingen mærkbar Feil finde. — Flere Aar senere viste det sig dog ved Obductionen, at [enkelte] Klapper vare abnorme, og saaledes er det rimeligt, at en Begyndelse laa længer tilbage i Tiden. —

Da det var at forudsee, at Kongen efter sin Hjemkomst igjen vilde begynde paa den samme anstrængende Levevis som forhen, og at dette vilde virke dobbelt fordærvelig under Sorgen over Sønnens Bortgang, talte jeg med Dronningen om Nødvendigheden af at gjøre Alt for at afvende en altfor uheldig Indflydelse af Byrden, og heri var hun ganske enig og tilbød sig at skaffe mig en Samtale med Kongen allene en Aftenstund, om jeg da

indstændigt vilde gjøre ham opmærksom paa Nødvendigheden af at skaane sig. Jeg gik villig ind paa at gjøre et saadant Forsøg og blev ogsaa tilsagt at møde en Aften paa Slottet. Kongen var da i sit Arbeidsværelse, og hans Kammertjener var hos ham. Da det lod til, at denne, vistnok begunstigede Tjener ikke tænkte paa at forlade Værelset, yttrede jeg ligefrem, at jeg udbad mig den Naade at tale allene med Hans Majestæt, og saa fik han et Vink om at fjerne sig. — Kongen hørte venligt paa min Tale og yttrede sit Bifald til det Ønskelige i, at man kunde tage sig mere Frihed og Hvile, men at dette var meget vanskeligt for en Konge, og jeg tror neppe, at mine baade varme og velmente Ord vilde frugtet noget. Skjæbnen blev ogsaa en anden og tungere baade for Kongen og Dronningen, da han strax efter Hjemkomsten blev angreben af den langvarige og farlige Typhus, hvorom jeg jeg ovenfor har berettet. Endelig blev Sygdommen overvunden, og Kongen havde i sin Reconvalescents den Glæde at høre om Kronprindsesse Louises lykkelige Forløsning med en Prinds, hvilken Begivenhed ogsaa hilstes med oprigtig Pris og Tak ikke allene af den kongelige Familie men af begge de forenede Folk. — Alt var godt og vel, da jeg den Gang forlod Stokholm efter et længere Ophold. Jeg tog Afskeed med Kongen og Dronningen en Aften temmelig seent. Kongen sad i en Sopha og Dronningen stod ved Siden. Det var ved denne Leilighed, at Kongen gav mig den paa andet Sted omtalte med Krone og Navneciffer i Brillanter prydede Brystnaal som Erindring om den sidste Tids Prøvelser og den Andel, jeg havde havt i dem. — Inden jeg gik, maatte jeg dog udbede mig som Gunst at faa udtale nogle Ord om et andet Medlem af den kongelige Familie, nemlig Prinds Oscar, og hermed gik det saaledes til. Under Lægernes Morgen- og Aftenbesøg

kom Prindserne ofte op i det Rum, hvor Lægerne samledes, og en Aften henvendte Prindsen følgende Ord til mig: »Du kan gjøre mig en Tjeneste, om du vil og finder Anledning dertil«. Jeg kunde naturligvis kuns svare, at jeg visselig var villig til enhver Tjeneste, men at jeg vel neppe var istand til at vise nogen saadan af nogen Værd. »Jo«, yttrede han, »du veed maaske, at jeg ikke er stærk, at jeg voxede stærkt i Ungdommen og oftere føler lidt Besvær under Brystet. Siig Kongen og Dronningen, at jeg uden egentlig at være syg kunde tiltrænge og have godt af en Søreise. Jeg har selv megen Lyst til at komme ud paa en Tour, og kan hænde, at dine Ord vil gjøre lidt større Indtryk end en Henvendelse fra os her«. — Jeg lovede at benytte en Leilighed, om den bød sig; men dette blev ikke Tilfældet før ved Afskeden, og for ikke at svige mit Ord vovede jeg da den Yttring til Dronningen, at jeg havde lidt paa Sindet, som jeg vilde bede om Tilladelse til at udtale. Kongen var endnu temmelig tunghør efter Sygdommen og hørte ikke mine Ord. Dronningen, altid venlig og imødekommende, bad mig strax sige, hvad det var, og jeg gik da ind paa en liden Betragtning af Prindsens Constitution, saaledes som jeg troede at have erfaret, og fremholdt det Nyttige og Ønskelige i en Søtour den kommende Sommer. Kongen, som nu blev opmærksom paa Samtalen, spurgte om hvad jeg sagde, og Dronningen svarede hurtigt: »Faye siger, at Oscar vil have godt af en Søreise«. »Er han syg«, spurgte igjen Kongen, der altid blev bange, naar hans Børn vare syge, men Dronningen betog ham snart denne Frygt med den Yttring, at Prindsen aldeles ikke var syg, men at han dog vilde have godt af en Sotour. »Jaha,« svarede Kongen, »det kan nok være, og vi faa tænke derpaa.« — Næste Sommer blev Prinds Oscar udnævnt til Chef for en combineret svensk og norsk Escadre

og fik saaledes sit Ønske opfyldt. Hvorvidt jeg havde nogen Del i at saa blev Tilfældet, kan jeg ikke vide, og der er heller aldrig senere talt herom. Jeg formoder, at Prindsen var uvidende om min Indløsning af Løftet og, da jeg reiste næste Morgen, var der heller ingen Anledning til at underrette Prindsen herom. —

Som et Bevis paa den Uro, der paakom Kongen ved Tanken om Sygdom i Familien, skal jeg tillade mig her at tilføie en Hændelse, som indtraf under Opholdet her efter Prinds Gustavs Hedengang:

Prinds August fik ved Slutningen af Opholdet en let Koldfeber, men med tydelige Frostanfald, — formodentlig paadraget under Reisen — og blev strax behandlet med Chinin. Uden at spørge om Prindsens Befindende havde Kongens Omgivelser, der gjerne vilde hjemover, faaet Kongen til at beramme Reisen. Under Dr. Grills og mit Morgenbesøg hos Kongen maatte vi sige ham, at Prinds August led af Koldfeber, hvorvel i mild Grad. — Ved denne Meddelelse blev Kongen mod vor Forventning i høi Grad afficeret, og saavel hans Ord som Ansigtsudtryk tydede paa, at han for Alvor var vred. Han bebreidede os, at vi ikke havde forhindret Reisens Berammelse, og lod os vide, at en Konges Reise havde noget helt andet at betyde, end om En af os skulde ud. »Jeg behøver 30 Heste«, yttrede han, »og skaffer Almuen meget Bryderi«. — »Skal nu Alt igjen afsiges, saa er det de Herrer Lægers Skyld«, hvorhos Kongen lagde til, at naar han ikke selv var med, blev intet gjort rigtigt. Ved Dr. Grills Yttring, at Prindsen nok kunde blive istand til at reise Mandag — vi havde da Løverdag — blev Kongen rigtig vred og spurgte, om vi vilde faa ham til at tro, at »Frossan« kunde helbredes i nogle Dage. Han havde selv havt denne Sygdom og vidste bedre. — Endelig endte denne temmelig pinlige Audients,

hvorunder jeg ikke yttrede et Ord; men det Hele var mig saa uventet og afficerende, at jeg besluttede strax at gaa til Dronningen og forklare hende Sammenhængen samt bede om naadig Entledigelse fra min Lægestilling ved Hoffet. — Dronningen var meget venlig og forklarede mig, at Bedrøvelse hos Kongen ofte viste sig under Form af, at han var vred, men at det Hele intet havde at betyde. Hun vilde forklare Kongen Forholdet og oplyse ham om, at Lægerne her vare ganske uskyldige. Jeg maatte derfor ikke tage mig nær af, hvad der var passeret, og vedblive at opvarte Kongen, som om intet var hændet. Jeg fulgte dette velmente Raad, og Kongen var næste Dag meget venlig. Prindsen var bedre og havde været fri for noget Feberanfald. Jeg talte derefter med Dronningen om Reisen og hvorvidt det var rigtigt at udsætte Prindsen for flere Dages Ophold i den kolde Lŭft. Under denne Samtale traadte Kongen ind, og da Dronningen nok var bange for, at Kongen skulde have hørt Yttringerne om Prindsen, vendte hun sig strax til Kongen og sagde, at Faye just talte om, hvorvidt Prindsen burde reise. Men nu var virkelig Frygten svunden, thi Kongen var tilfreds og svarede, »det kan vel gaa for sig at reise, da August nu er meget bedre«. — Reisen gik ogsaa for sig til den bestemte Tid. Prindsen blev godt indpakket i den lukkede Vogn og fik en engelsk Respirator af mig for at kunne indaande en noget varmere Luft, da Veiret var temmelig koldt. Alt gik ogsaa heldigt, og efter Ankomsten til Stokholm skulde Kongen endog have seet særdeles godt ud. Dette var dog nok kun en Inkubationstilstand som Forbud paa den grave Nervefeber, som begyndte faa Dage efter Hjemkomsten. —

Jeg har nedskrevet disse Notitser om min Stilling som Læge ved Hoffet — ikke fordi jeg selv tillægger

dem nogen stor Interesse, men fordi de dog give et Indblik i Forholde, som paa en vis Maade ikke heller ere blottede for al Betydning. Ganske vist har jeg oplevet smaa Begivenheder af et og andet Slags, som nok kunde ansees saavidt pikante, at en lille Fremstilling af dem vilde have en Interesse; men da Sager af denne Art nærmest og tildels udelukkende tilhører en eng Kreds og kun privatissime bør tales om, er det ubetinget rigtigt ikke at bruge Papiret som Middel for saadanne Meddelelser. »Verba evanescunt, sed scripta manent et leguntur« hedder det med Rette, og Anvendelsen af denne Sætning ligger her nær. —

Den ikke meget store Gage, jeg har havt som Livmedicus (240 Spd.), og den mig af Kong Oscar II naadigst givne Pension (100 Spd.) har jeg hovedsagelig anvendt til forskjellige, som jeg tør haabe, gode og almennyttige Formaal.

SÆTTARGJERDA I TØNSBERG 1277.

FOREDRAG I VITSKAPSSELLSKAPE I KRISTIANIA 22DE JANUAR 1915

AV HALVDAN KOHT.

»Sættargjerda« eller »composicionen« mellom konge og erkebisp, mellom stat og kyrkje i Tonsberg den 9de august 1277 har eit framskote rom i den norske historia. I den store kyrkjestriden som reiser seg straks etter midten av 12te hundradaare og varer ut 13de hundradaare, er dette forlike ein av dei høgaste toppane. Jamt med avtalen fraa 1163 (eller 1164) daa Noreg vart teke til len av St. Olav — ein avtale som har kome til oss med det merkelege aarstale 1276 — staar forlike i 1277 for tanken som det største kyrkjelegt ovmod og magthug naadde. Men — so er den aalmenne læra — dette yvergrepe av bispe- og prestemagt vart lukkeleg avvist. Liksom kong Sverre hadde gjort um inkje den skamlege avtalen fraa 1163, soleis vart sættargjerda fraa 1277 eit par aar etter sett ut or kraft og til slutt — i 1290 — endeleg avlyst.

Rudolf Keyser — han som har grunnlagt norsk kyrkjehistorisk gransking — er den som har grunnlagt denne synsmaaten òg. I det store verke sitt um »Den norske Kirkes Historie under Katholicismen« (1858) greier han ut koss erkebispen Jon Raude fraa 1268 tok upp same striden, same »anmassende« politikk som erkebispane Øystein og Eirik hundrad aar i fyrevegen hadde drive, og koss han med sættargjerda i Tønsberg i hovudsaka naadde maale sitt, — det var sigeren for kyrkja yver staten. Men

etter kong Magnus Lagabøte var død i 1280, tok riksstyringa tilbake all den nye retten som kyrkja hadde vunne, og i 1290 maatte erkebisp Jørund gaa med paa ein ny avtale som førde alt tilbake i det stande det hadde staatt i fyre sættargjerda, — kyrkjestriden slutta med siger for staten.

Den tankegangen som her har faatt form, har sidan havt yvertake i norsk historieskriving. Aller kvassast stig han kanskje fram hjaa den tyske granskaren Philipp Zorn i boka »Staat und Kirche in Norwegen bis zum Schlusse des 13ten Jahrhunderts« (1875). Han segjer um sættargjerda i Tønsberg: »Principiell ist die Kirche auf allen Punkten der Linie Sieger, der Staat hat alle Forderungen des canonischen Rechtes bewilligt und die Wahrung der staatlichen Souveränetätsrechte ist im Ganzen höchst unbedeutend.« Men um forlike i 1290 segjer Zorn: »Damit war durch formelle Uebereinkunft zwischen Kirche und Staat der Tunsberger Vergleich vernichtet und der Friede zwischen den streitenden Mächten hergestellt.« Og han sluttar heile kyrkjestriden med aa slaa fast at kyrkja var underkasta under staten.

Eg trur at alt dette er rangt. Eg kann ikkje finne so veldig ein ny-vinning for kyrkjemagta i sættargjerda fraa 1277. Og serskilt vil eg sette upp det faste paastande at sættargjerda slett ikkje vart avlyst i 1290, men tvert imot vart staaande ved magt so lenge den katolske kyrkja raadde i lande.

Det er greitt at um eg har rett i dette — og det siste tenker eg at eg kann prove med urikkeleg visse —, so maa mykje i den norske kyrkjehistoria kome i eit anna ljos; framgangsvegen kjem til aa fylgje andre liner. Det er difor vèl verdt aa granske spursmaale nærare, og det er daa best, fyrst aa ta sjølve sættargjerda i Tønsberg fyre seg.

Sættargjerda fraa 1277 bygger paa eit forlik som vart sett upp i Bergen den 1ste august 1273. I dette

forlike er det fyrst nemnt at erkebisp Jon hadde funne at mange av rettskrava til den norske kyrkja var mishaldne, serskilt den kyrkjelege domsretten og avtalen fraa 1163. No skulde erkebispen nett av garde til det aalmenne kyrkjemøte i Lyon; men fyrr han fór, la han klagene sine fram for kong Magnus, og endaa kongen meinte han hadde lov og rett fyre seg, serleg i spursmaale um avtalen fraa 1163, so vilde han likevel gjerne ha fred med kyrkja og pryde ho med rikare rettare enn ho fyrr hadde havt. Det vart daa sett upp eit stort forlik som erkebispen tok med til Lyon og skulde faa paveleg stadfesting paa.

Men forlike fraa 1273 kom aldri til aa faa lovskraft. For paven stadfeste det berre med ymse skilord, serskilt um koss det skulde være um nokon av partane braut forlike eller det vart strid um nokon ting i det. Og desse skilorda fekk ikkje kgl. godkjenning. So vart det i 1277 gjort eit nytt forlik, — sættargjerda i Tønsberg. Og den fekk straks lovskraft; for her var ingen avtale um noka paveleg stadfesting.

Innhalde i sættargjerda fraa 1277 finst i desse postane:

I. Erkebispen paa sin kant gjev avkall paa alle rettskrav paa aa være med i kongsval eller paa at kongen skal ta rike i len og offre krona til St. Olav, so lenge det finst nokon lovleg erving til kongedøme. Men um det ingen erving finst, skal erkebispen og bispane være med i vale og ha fyrste røysta der. (Paven hadde vilt legge til, at um kongen maatte ha formyndar vald, skulde erkebispen ha valretten).

II. 1. Kongen paa sin kant gjev avkall paa all domsrett i kyrkjelege saker, og forbyd syslemenner og lagmenner aa døme i slike saker, d. e. i alle saker mellom klerkar eller i søksmaal mot klerkar, dessutan i saker som

gjeld egteskap, fødsel, patronatsrett, tiend, lovnader, testament, i-ser til kyrkja, vern for pilegrimar, kyrkjeleg eigedom, helgebrot, meineid, aaker, simoni, kjættarskap, utukt, hor og blodskam, og alle andre saker som etter aalmenn rett høyrer under kyrkjeleg domstol. Dette skal ikkje gjøre noko skar i den lovlege retten kongen har til bot eller part i bota.

2. Erkebispen og bispane skal no som fyrr ha rett til aa sette prestar i dei kongelege kapella, og dei treng til det ikkje samtykke eller uppnemning fraa kongen eller andre lækfolk.

3. Kongen skal ikkje paa nokon maate blande seg i bispe- og abbetval; men han skal ha melding um vale, fyrr det bli stadfest.

4. Bispar, abbetar og klerkar skal være fri for krigstenest.

5. Kongen skal ikkje brigde lovene og pengebøterne til skade for kyrkja eller klerkane.

6. Erkebispen skal ha rett til aa kjøpe jagtfalkar som fyrr.

7. Kongen skal legge tiend av jordegodse sitt etter kyrkjeretten.

8. Erkebispen skal ha rett til aa føre ut tretti lester mjøl til Island.

9. Han skal ha toll av eitt skip um aare av dei som kjem fraa Island.

10. Alle pilegrimar skal ha fast trygd paa ferda, og den som gjør urett mot dei, skal faa straff for kyrkjeleg domstol.

11. Erkebispen skal faa ha hundrad mann fri for kongeleg hær-tenest, stemning og skipsdraatt og i-ser for leidangsskatt; er nokon av desse hundrad skutelsvein, so fær han dessutan to mann av huslyden sin fri, liksom

kgl. skutelsveinar, og dei andre fær ein mann av huslyden fri paa same maaten.

12. Kvar av dei fire bispane i Noreg skal ha fyrti mann fri etter same regelen.

13. Kvar sokneprest skal være fri for leidangsskatt med to mann av huslyden sin, og ein mann av huslyden skal sleppe hær-tenest.

14. Um mennerne til erkebispen forbryt seg paa skutene eller i fylgje hans, skal han ha domsretten yver dei og faa heile bota; berre naar saka gjeld draap eller skamføring paa kroppen, skal dei for kongeleg domstol. Men har forbrote gaatt for seg paa ein annan stad, so kann klagaren velje mellom domstolen til kongen eller erkebispen, og kongen og erkebispen skal skifte bota.

15. Kongelege handels- og førsle-forbod skal ikkje gjelde for bispar og klerkar og for lækfolk i tenesta deiras, utan erkebispen og bispane samtykker.

16. Erkebispen skal ha mynt-rett.

17. Bli det usemje um nokon post i dette forlike, skal den striden bli avgjord med skilsdom, soleis at kongen og erkebispen vèl kvar sin skilsmann, og desse to skilsmennerne, um dei ikkje bli einige, ein oddemann.

Denne sættargjerda er i røynda mest fraa ende til annan berre ei avskrift etter forlike fraa 1273. Den einaste posten som er ny, er den siste; det er eit av dei pavelege skilorda som her er sett til. Paven hadde dessutan vilt ha med den forskrifta, at um kongen braut forlike og ikkje vilde gje uppreising, skulde erkebispen og bispane stige inn att i retten sin med kongsval og underkasting for kongedøme (post I), men um erkebispen og bispane braut forlike, skulde dei misse retten sin til det leidangsfrie fylgje (II. 11—12). Dette krave var heilt tankerett; leidangsfridomen var just den nye retten kyrkja fekk til vederlag for at ho gav upp magtkrave etter av-

talen fraa 1163. Men det vart no ikkje godkjent likevel. Umfram posten um skilsdom (II. 17) er det berre to tillegg i sættargjerda som skil ho noko større fraa forlike fraa 1273. Det eine er skilorde i posten um den kyrkjelege domsretten (II. 1), um at kongen skal ha bøter etter lova jamvel i kyrkjesaker. Det andre er skilorde i posten um fritt bispe- og abbet-val (II. 3), um at kongen skal ha melding fyre stadfestinga paa vale. Dette siste tillegge heldt kongsmagta sterkare uppe enn det var gjort i 1273. Men naar elles dei to forliksbreva er so like, so er det naturlegt aa tenke seg at det ikkje har vore stor strid um innhalde mellom dei to partane. Det har gaatt fredleg for seg.

Vil vi no sjaa etter kva sættargjerda i 1277 meinte i samanlikning med eldre rett, so er det fyrst og fremst naudsynt aa legge merke til at ho sjølv i post etter post viser til eldre brev. Det einaste som beint fram er kalla nytt, det er fem av dei siste postane (II. 11—16) um leidangsfridom, domsrett yver fylgjesmennerne, og (kanskje) handelsforbod. Men postane um kallsretten til dei kgl. kapella, um forbod mot lovgjeving til skade for kyrkja, um retten for erkebispen til falkekjøp, og um verja for pilegrimane (II. 2, 5, 6, 10) segjer med reine ord at her bli berre gamall rett stadfest.

Ein finn daa lett, soleis som P. A. Munch har ettervist (NFH. IV. 1, s. 552 fg.), at mykje i sættargjerda er ordrett teke upp etter eit pavebrev fraa 1194, der paven stadfester alle rettane som den norske kyrkja har. Her staar um dei kgl. kapella, um bispe- og abbet-val, um fridom for hær-teneste, um lovgjeving til skade for kyrkja, um tiend av kongsgods, um korn-utførsla til Island, um skatten av Islands-skip, og um verja for pilegrimar (II. 2—5, 7—10). Dessutan staar her forbod mot at klerkar skal la seg dome for verdsleg domstol (II. 1). Pavebreve

fraa 1194 bygger so att paa avtalen fraa 1163 og paa rettarbrev fraa 1152. Det er fast samanheng i heile denne kyrkjepolitikken.

Mykje av det som staar i sættargjerda fraa 1277, gøymer ikkje noko grunnspursmaal i seg, og slikt skal eg ikkje gaa inn paa her. Eg berre talar um dei vigtigaste sakene, so ein kann sjaa kva som her kom fram av nytt.

Det frie bispe- og abbet-vale var visseleg sett upp alt i 1152, daa erkebispestolen i Nidaros vart reist, og sættargjerda i 1277 heldt berre uppe det som røynleg var i bruk, naar ho fyreskreiv at kongen skulde ha greie paa vale i fyrevegen. I dette spursmaale vart alt verande med det gamle.

Plent det same gjeld um forbode mot lovbrigde til økonomisk skade for kyrkja; det høyrde visseleg med til avtalane fraa 1152.

Myntretten for erkebispen kjenner vi fyrste gong av eit kongebrev fraa 1222.

Det som tydeleg er nytt, det er den store leidangsfridomen for fylgjesmennerne til erkebispen og bispane. Det var ein vigtig økonomisk rett for kyrkja. Men i dette spursmaale ligg ingen ting som sèt kyrkja yver staten, eller staten yver kyrkja.

Det som er det vigtigaste spursmaale i sættargjerda, og som difor staar fyrst i rekka mellom dei rettane kongen gjev kyrkja, det er den k y r k j e l e g e d o m s r e t t e n. Og det er dette spursmaale som avgjør den historiske domen um sjølve sættargjerda. Har kyrkja her vunne ein stor ny rett, so kann det bli meining i aa tale um den kyrkjelege magthugen som skapte sættargjerda. Daa er det sættargjerda bli toppen i ein veldig strid. Men er det her ikkje spursmaal um noko heilt nytt, berre um stadfesting paa noko gamalt, so kann sættargjerda være

vigtig nok som lovfestingsbrev, men fær ikkje noko revolusjonært i seg.

Heilt til det siste har det vore vanleg meining at den kyrkjelege domsretten i Noreg fyre 1277 var avgrensa til aandelege saker og aandeleg straff, til forum internum; alt anna laag under staten. Men den aller nyaste granskinga godkjenner ikkje dette lenger. Edv. Bull har for eit par aar sidan, i boka »Folk og kirke i middelalderen« (s. 108 fg.), peikt paa at den kyrkjelege domsretten gjekk ikkje so lite inn paa forum externum, studde seg paa hjelp av staten til borgarleg straff, alt i 12te hundradaare, og at denne domsretten vart endaa meir styrkt ut-etter 13de hundradaare. Oluf Kolsrud har so (Norsk Teologisk Tidsskrift 1913, s. 136 fg.) ført tanken heilt fram, og freista ettervise at kyrkja alt fraa 12te hundradaare beint fram hadde domsrett i forum externum òg; serskilt meiner han at det svarer heilt til dei roynlege vilkaara naar kardinalen Vilhelm av Sabina i 1247 skriv: »Eg har funne kyrkja i Noreg i fullt, rolegt og fredlegt herredøme yver alle aandelege saker, kven so saka staar imellom, og i alle saker mot klerkar, anten søksmaale gjeld aandeleg eller verdsleg sak, anten det gjeld forbrot eller kontraktspursmaal.« I ei avhandling som nyleg er prenta i norsk »Historisk Tidsskrift« (ovfr. s. 179, 183 fg.), vender Alexander Bugge seg imot paastande til Kolsrud, um at den kyrkjelege domsretten i forum externum er so gamall; men han òg gaar no med paa at fraasegna til Vilhelm av Sabina maa være truande. Denne meldinga fraa 1247 som ingen fyrr har vilt ta for sann, har atter desse granskingane faatt nytt verd, og det fær verknad for syne vaart paa sættargjerda i 1277.

No er det utvilsamt at den kyrkjelege domsretten endaa heilt fram til 1277 ikkje var strengt gjenomførd

etter dei kyrkjelege krava. Erkebisp Jon segjer sjølv i fyreorde til sættargjerda at »sume saker som etter kyrkjeretten høyrde under kyrkjeleg domstol, heilt til Magnus vart konge vart avgjorde for verdslege domarar etter gamall skikk som kyrkja tolmodigt fann seg i so det ikkje skulde bli usemje og ufred». Men likso utvilsamt maa det være at kyrkja daa alt lenge hadde havt domsrett i minsto i visse saker, og dette maa ha staatt ved magt sidan det store forlike i 1202, daa Haakon Sverreson gav »den hellige kyrkja og klerkane all den fridom (frælsi, d. e. libertas, rett) som kvar skal ha etter kyrkjeretten, og som den hellige kyrkja har havt fraa ny og gamall tid, likevel utan skade for kongedome og den kongelege æra«. Kong Haakon viser serleg til avtalane fraa 1152, som han segjer baade kong Magnus og kong Sverre har stadfest, og ein kann daa gaa ut ifraa at desse avtalane fraa no har vore lov i lande. Men i desse avtalane maa det tydeleg ha staatt just det som Vilhelm av Sabina segjer, — at kyrkja hadde domsrett i alle aandelege saker og i alle søksmaal mot klerkar. Dette svarer daa òg til den aalmenne setninga som Magnus Lagabøte lovfeste med det same han hadde vorte konge, at Gud hadde gjeve kongen verdsleg magt i verdslege ting og bispen aandeleg magt i aandelege ting. Og same tanken finn vi i »Kongespegelen«, um to jamstelte straffemagter.

Den kyrkjelege domsretten yver klerkar har visseleg vore den som var sterkast grunnfest, i minsto fraa fyrstninga av 13de hundradaare. Kor langt den kyrkjelege domsretten gjekk i forum externum for aandelege saker, kann være meir tvilsamt. Men i nokon mun maa han ha vore gjenomførd her òg, og det kann ingen skilnad gjøre, um bispen bruker ein verdsleg aarmann til aa sette den kyrkjelege straffedomen i verk, — aarmannen er daa berre umbodsmann for bispen. Sættargjerda i 1277 har

kanskje i visse stykke vidka ut umraade for den kyrkjelege doms- og straffemagta; men hovudsaka har vore aa lovfeste med greie ord kor langt dette umraade gjekk. Konge og erkebisp har baae to bygd paa kyrkjeretten, og der som lovpraksis har vore uviss eller det har vore tevling mellom kyrkjeleg og verdsleg domstol, der har no sættargjerda løyst spursmaale, avgjort striden. Sættargjerda i Tønsberg er soleis fullending paa ein vokster, ikkje ny framstøyt i ein strid.

Det kann daa heller ikkje bli tale um aa gjøre Jon Raude til ein ny erkebisp Øystein. Jon har ikkje — soleis som Keyser segjer — gjort nokon aalvorleg freistnad paa aa reise upp att »Erkebisp Eysteins anmassende Grundsætninger: Kirkens Overhøihed over Kongedømmet«. So storstilt ein kar var ikkje Jon. Han er tvert imot den som med reine ord gjev upp det politiske magtkrave til Øystein. I staden fær han økonomisk vinning for kyrkja. Men i statsspursmaal nøgjest erkebispen med aa faa greinleg lovfest den retten som i prinsippe longo var vunnen. Dette har sjølvsagt sitt store verd; men etter det bli sættargjerda ikkje anna enn det ho sjølv kallar seg — eit forlik, eit uppgjør paa fredleg grunn.

Er heile denne tankeføringa rett, so maa det vekke undring at sættargjerda fraa 1277 so fort skulde bli umstøytt. Visseleg vart ho stadfest i kronings-eiden til kong Eirik Magnusson i 1280. Men straks etter høyrer vi um koss riksstyringa i det eine spursmaale etter det andre gjorde inngrep i kyrkjeretten, fyrst og fremst i spursmaale um leidaugsskatten, sidan i andre ting, og det vart slik ein strid so erkebispen maatte røme av lande. Fyrst i 1290 vart striden forlikt. Daa var det kong Eirik og hertug Haakon ferda ut eit brev, der dei segjer at prostar og andre klerkar sidan kong Magnus døydde hadde tyngt aalmugen yver sedvane med tiender og andre nye paalegg, og difor

hadde dei avtala med erkebisp Jørund og bispane »at den gamle kristendomsbolken skal gjelde for tiender, pengebøter og alle andre luter som klerkar skal ha i hop dermed og folk var vande med aa greie etter gamall skikk fyrr sættargjerda var gjord i Tønsberg«.

Med dette breve — bli det sagt — er daa sættargjerda fraa 1277 avlyst, sett ut or kraft, og striden var daa paa nytt òpen. Serskilt spursmaale um den kyrkjelege domsretten var no — som Alexander Bugge segjer[1] — »svævende«, og det fekk ikkje si løysing fyrr — merkeleg nok — kong Christiern I i 1458 stadfeste sættargjerda i Tønsberg. Koss det kann ha seg at kyrkja no midt i 15de hundradaare fekk slik ein magt-auke, det har ingen kunna gje noka forklaaring paa. Og ein fær mykje bry med aa faa lovene til aa høve med det som ein ser røynleg gaar for seg, — at den kristenretten erkebisp Jon bygde paa sættargjerda bli nytta til aa dome etter, og at den kyrkjelege domsretten jamt vart utøvd.

Alle desse vanskane fell burt av seg sjølv, naar ein gjev upp det range grunnlage at sættargjerda fraa 1277 var avlyst. Forliksbreve i 1290 segjer i røynde ikkje eit ord um dette. Heile tolkinga bygger berre paa ei rang umsetning.

Den gamalnorske teksten i breve fraa 1290 lyder: forn kristinsdóms bolkr skal standa um tiundar gerðir, fjár sektir ok um alla aðra luti er lærðer menn eigu at hafa með þessom allum ok menn váru vaner við at búa eftir fornom vana, áðr en sættargerðen være gør í Túnsbergi millum virðulegs herra Magnús konongs faðurs várs

[1] Etter dette foredrage var halde, har Bugge (ovafor s. 188) stroke desse orda or avhandlinga si og i staden gaatt yver til den meininga eg her held fram.

ok herrra Jóns erkibiskops. Spursmaale her gjeld: kva er meint med alla aðra luti er lærðer menn eigu at hafa? Keyser sèt um: »Tiendeydelser og Bøder og alt andet Geistligheden tilkommende«. Zorn segjer breve gaar ut paa »dass das alte Christenrecht in allen denjenigen Fragen zur Anwendung kommen solle, in welchen der Tunsberger Vergleich eine Neuerung gegenüber dem früheren Rechte enthalte«. Merkeleg nok segjer Keyser — trass umsetninga si — at »vist nok erklæres ikke i dette Brev den tunsbergske Forening udtrykkeligen for ophævet, men naar man betænker, at den i Gjerningen allerede tidligere var tilsidesat i flere af sine Hovedpunkter, og at der her intet Forbehold er gjort med Hensyn til dens eller den derpaa byggede nye Christenrets Lovgyldighed i nogetsomhelst Stykke, saa tør man vist nok ansee den her omhandlede Overeenskomst for at indeholde en stiltiende Henlæggelse af begge Dele«. Endskapen bli daa: heile sættargjerda var ute or verda fraa 1290, og sidan ho i røynda var sett til sides alt ifraa 1280, hadde ho daa ikkje vore lov i Noreg meir enn tri aar. Dette er den vanlege læra.

Men læra staar paa veike føter. Ser ein nærare paa forliksbreve fraa 1290, syner det seg at det handlar ikkje um anna enn økonomiske tyngsler. Fyreorde talar um at aalmugen har klaga paa dei tyngslene kyrkja legg paa han, etterorde manar til aa greie alle avgifter (skyldu) til kyrkja etter lova, og det lovar at aalmugen ikkje skal bli hardare tyngd enn det no er avtala. Sjølve avtalen gjeld ikkje anna enn tiend-betaling, sakefall og »alt anna som klerkar skal ha i samanheng dermed«. Annleis kann ein ikkje sette um orda, og dei gjeld daa ikkje anna enn avgifter til kyrkja eller presteskapen. Men um alle slike avgifter finst det ikkje eit einaste ord i sættargjerda fraa

1277. I dette spursmaale kunde lova gjøre so mange brigde ho vilde, og sættargjerda stod lik godt.

Koss har det seg daa at breve fraa 1290 likevel viser til sættargjerda og vil reise upp att retts-tilstande fyre den? Det skriv seg fraa at i samanheng med sættargjerda, straks etter den, gav kongen dessutan nye økonomiske rettar til kyrkja, serskilt just for tiend og sakefall. I eit kongebrev fraa 13de september 1277 er det sagt at erkebispen ikkje berre — etter sættargjerda — skal ha heile pengebota naar mennerne hans forbryt seg paa hans eigne skuter eller i hans eige' fylgje (II. 14), men jamvel elles òg, so nær som naar forbrote hender der som kongen er; i liknande tilfelle fær bispane halve pengebota for mennerne sine, og klagaren kann velje mellom kongeleg eller kyrkjeleg domstol. Dessutan har dette kongebreve forskrifter um myntretten til erkebispen, um leidangsfridom for arbeidsfolka hans, og ymist smaatt anna. I eit nytt kongebrev fraa 22de september 1277 er det gjeve forskrifter um tiendbetalinga. Det var just alle dei rettane som kyrkja hadde faatt etter desse to kongebreva, som riksstyringa etter 1280 ikkje vilde godkjenne, og det var desse rettane som erkebispen i 1290 maatte gje avkall paa. Stormennerne i lande vilde ikkje unne kyrkja altfor urimeleg ein økonomisk vinning; for det som kyrkja slapp aa betale, det maatte sjølvsagt dei andre ut med. Og tillegge til sættargjerda fraa 1277 maatte daa bli uppgjeve. Dette finn vi sidan innskjerpt med reine ord i kongebrev fraa 1308 (eller 1309). Naar vi so fraa 1316 og 1327 har kgl. rettarbøter um at den gamle kristenretten skal gjelde, so har dette ingen ting aa gjøre med spursmaale um domsretten; det er ikkje sættargjerda fraa 1277 som bli sett til sides. Det einaste det her er tale um, det er forskriftene um sakefalle, pengebøterne; men

den kyrkjelege domsretten er urørd, og paabode strir ikkje i minste maate imot dei kongelege lovnadene um aa halde kyrkje-fridomen uppe. All den sjølvmotsegjinga som eldre granskarar har funne i den kongelege politikken i dette stykke, har ikkje noko røynlegt grunnlag. Sættargjerda fraa 1277, med den domsretten som kyrkja der har faatt, har full lovskraft heile midalderen utetter, og Christiern I gjør i 1458 ikkje anna enn det som venteleg andre kongar har gjort fyre han, um vi so ikkje har noko brev um det, — han stadfester lova.

Sættargjerda fraa 1277 fær soleis ny meining i norsk historie. Ho er ikkje ein faafengd freistnad paa aa snu um paa norsk statsrett, men ho er den naturlega frukta av samfundsvoksteren, og ho bli grunnlage for kyrkjeretten sidan. Paa denne maaten bli den norske kyrkjehistoria minder dramatisk, men visseleg sannare.

Eg kann ikkje kome til annan endskap enn at historieskrivinga vaar har gjort for mykje ut av motsetninga og striden mellom stat og kyrkje i Noreg i 13de hundradaare. Det kjem seg ifraa at ein har set paa kyrkjehistoria meir ifraa protestantisk og til sist fraa positivistisk synsstad enn fraa historisk. Daa staten i 15de og 16de hundradaare tok upp striden for aa legge kyrkja under velde sitt, daa kom all kyrkjemagt til aa bli ein avstyggeleg ting, og protestantane fekk den tanken i seg at det var berre magtsyke som hadde drive den katolske kyrkja til aa ta so mykje samfundsmagt under seg. Difor ser ein i protestantisk historieskriving so tidt orde »anmasselse« brukt um kyrkjekrava, og alt som kyrkja vinn, bli rekna for inngrep i statsmagta, tap for staten. Positivistisk tankegang fører til same synsmaaten: all kyrkjeleg framgang er berre vinning for »pave- og prestemagt«, den kyrkjelege strafferetten bli »presteskapets hovedmiddel til at utøve herredømmet med« (Edv. Bull). Protestantar og

positivistar einast um aa sjaa politisk paa kyrkja. Men dette er so einsidigt so det maa bli rangt. Og det er ein ting som paa denne maaten reint bli gløymd, — det er at kyrkja kann vinne, utan staten taper.

Vi kann sjaa ut-etter midalderen koss samfunde meir og meir vinn i magt, — koss ting som fyrr kvar einskildmann raadde for, kjem under samfundslov. Noko av dette er det staten som tek under seg: mykje strid som einskildmennerne eller ættene fyrr avgjorde seg imellom — draap, skamføring — bli forbrot som staten dømer og straffar. Men staten er slett ikkje den einaste samfundsmagta. Mykje av den sosiale voksteren er det kyrkja som hjelper fram. Den kristne kyrkja er det som gjør egteskape til samfundssak, og kyrkja er det som gjør utukt og hor til forbrot. Staten hadde ikkje lagt seg upp i slikt, og det var ikkje tap for staten, men vinning for samfundsmagta, at dette kom under kyrkjelov. Vil ein sjaa paa heile rekka av dei sakene som sættargjerda i Tønsberg gav kyrkja domsrett yver, so skal ein finne at det nett er slike saker som staten fyrr jamnast ikkje hadde lagt seg upp i. Det gjeld egteskap og alt som vedrører kjønslive, det gjeld egte og uegte fødsel, det gjeld meineid, aaker, kjættarskap, vern for pilegrimar, og so alt som høyrer til den serskilt kyrkjelege lovgjevinga (tiend, kyrkjegods, helgebrot, simoni, kallsrett). Det er nye samfunds-umraade det her er tale um; det er ikkje ting som bli tekne fraa staten.

Den lovfestinga som kom med sættargjerda i 1277, svarer soleis heilt til den verdslege lovgjevinga fraa same tida. Det er nett det som sermerker den nye landslova til Magnus Lagabøte, at ho aukar samfundsmagta so sterkt, — legg so mykje nytt under statsstyring (gjør ende paa frændebøter, fører inn fengselsstraff, gjev forskrifter um fatighjelp, slær fast maal og vegt). Og den kyrkjelege

lovgjevinga gaar jamsides i dette arbeide. Det er difor urimeleg rangt, og vilde være historisk mest uforklaarlegt, det som Zorn so sterkt held fram, at Magnus Lagabøte paa ein gong vann den største sigeren og leid det største nederlage for den nasjonale lovgjevinga, — han skapte landslova med all den nye auken for statsmagta, og han gav burt so mykje av statsmagta som ingen annan konge til framand rett og magt. Det sanne er at baade stat og kyrkje under Magnus Lagabøte vann fram til sterkare og rikare magt enn fyrr, ikkje i tevling og strid, men i samarbeid og kapping. Den tida maatte kome daa staten freista samle alt under ei magt og gjøre ende paa samfundskløyvinga. Men for det fyrste var det eit framsteg at kyrkja fekk slik ei samfundsmagt, og sættargjerda i Tonsberg slo dette framstege fast.

VAREOMSÆTNINGEN MELLEM ENGLAND OG NORGE I FØRSTE HALVDEL AV 14. AARHUNDREDE.

AV
B. E. BENDIXEN.

(Trykt med bidrag av Professor Dr. Ludvig Daaes legat).

Ved sin utgave av »Aktstykker vedrørende Norges forbindelse med de britiske øer« i Diplomatarium Norvegicum XIX binds første samling har professor Alexander Bugge git en rik række oldbreve, der belyser vore politiske og merkantile forbindelser, særlig med England. Utgiveren har dernæst i flere avhandlinger og skrifter behandlet stoffet og skjænket nye vidt omfattende oplysninger, der nærmest angaar handelen i første halvdel av fjortende aarhundrede. Jeg forbigaar her, hvad han har skrevet om nordmændenes handel i ældre tider og deres tidligere besøk i engelske byer, og henviser ellers til »Handelen mellem England og Norge indtil begyndelsen av det 15 aarhundrede«, i (Norsk) Historisk Tidsskrift, 3. række IV, s. 1—150 (1898) — »Gotlændingernes handel paa England og Norge omkring 1360«, sammested V, s. 145—181, ogsaa vedkommende forbindelsen med England — »Studier over de norske byers selvstyre og handel før Hanseaternes tid«, utgit av den norske historiske forening. Det andet hefte av Diplomatarium Norvegicum er nu utkommet, og iforveien har A. Bugge atter offentliggjort en

længere avhandling: »Norge og de britiske øer i Middelalderen«, Hist. Tidsskrift 5. række, II s. 299—378, hvor handelen mellem de to nævnte lande er behandlet, s. 336 o. fl. For Nidaros's vedkommende har hr. Bugge git en specialavhandling: »Nidaros Handel og Skibsfart i Middelalderen« i »Festskrift i anledning av Trondhjems 900 aars jubilæum 1897«. For det ældre tidsrums vedkommende foreligger fra hans haand en fremstilling i Illustreret Norges historie, 1. binds 2. avdeling (ca. 800—1030) og avhandlinger i »Vierteljahrsschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte«. I det hele en usedvanlig rik produktion.

Konservator H. Gjessing har i sit arbeide: »Tønsberg i Middelalderen« git en, saavidt stoffet har tillatt det, uttømmende oversigt over denne bys handelsforhold.

Den norske handel hadde tidligere været spredt paa Englands kyst liketil Bristol, men hadde i begyndelsen av det 14. aarhundrede væsentlig trukket sig tilbake til Østkystens byer Boston, Lynn, Hull upon Kingston og det utenfor denne by ved Humberen liggende, men nu forlatte Ravensworth, men gik ogsaa, om sparsommere, nord til Newcastle, Grimsby og Scarborough og syd til London.

Fra de førstnævnte byers arkiver er da ogsaa fremdraget mange aktstykker vedkommende Norges handel, og stort mere kan vel ikke ventes, undtagen mulig i Grimsby[1]. Men bevarelsen er mangelfuld, ogsaa for Boston, Englands vigtigste utførselssted for uld og uldvarer. Nogenlunde sammenhængende er toldrullerne, der naturligvis gir de bedste oplysninger om handelen, kun for aarrækken 1303—11. Men paa grund av Haakon V.'s ukloke uten-

[1] A. Bugge, N. Hist. Tidsskr. V, 2. bind, s. 299, særlig s. 302.

rikspolitik likeoverfor England led Norges selvstændige handel et knæk, som den aldrig forvandt, idet hanseaterne benyttet sig av forholdet og trængte nordmændene ut.

Der vil neppe kunne bli tale om i nogen væsentlig grad at utvide det omfang, som Bugges arbeider har. Men derimot kan der vel være spørgsmaal om at gjennemgaa, rense og utskille enkeltheterne, og særlig paa et felt, fiskehandelen, kan der gives forklaringer, som bringer en mere korrekt opfatning baade av fiskerierne, fiskens tilvirkning og fiskeeksporten. Jeg kan ikke anse dette for en uvæsentlig ting, fordi det kan rette feil og gi en rigtigere fremstilling av vore næringsveie, ialfald paa den nævnte tid.

De forklaringer, som Bugge fremsætter om fiskevarerne, er ofte feilagtig, og det samme er tilfældet med prof. Oscar Alb. Johnsens i registret til Abs. Tarangers utgave av Norges gamle love, 2. række, 2. bind, idet han har fulgt Karl Schiller og August Lübbens store »Mittelniederdeutsches Wörterbuch«, eller den kortere utgave derav ved Lübben og Christoph Walther, uten at ta hensyn til den udmerkede oversigt over eksporten av norske varer, som findes hos Fr. Bruns i hans dygtige arbeide: »Die Lübecker Bergenfahrer« [1], uagtet Taranger henviser dertil [2].

Der er fulgt en falsk etymologi, vildledet av ordlikhet, hvor kjendskap til naturforhold og det praktiske liv vilde ha vist den rette vei.

De fleste feil gjælder egentlig fiskehandelen, og det ligger nær for mig, som har let for at anstille undersøkelser paa dette felt, at vende mig mot den del av Norges utforsel, som var og for lange tider blev den uten

[1] S. LXX flg.
[2] S. 694, anm. 1.

sammenligning vigtigste, og som snart konsentrerte sig i Bergen.

Jeg har da ikke nøiet mig med at gjennemgaa ældre og nyere skrifter; men det er nok mulig, at i den noksaa livlige omtale i pressen av fiskerier og fiskehandel kan mindre arbeider og dagbladsartikler ha undgaat min opmerksomhet, idet det blir næsten uoverkommelig at følge med paa alle steder. Men jeg har desuten raadført mig med sakkyndige mænd, som fiskeridirektør Hjort, professor Brinchmann og konservator J. Grieg ved Bergens museum, fhv. fiskeridirektør Jens O. Dahl og sekretær ved fiskeriselskapet M. Barclay, begge de sidste væsentlig for tilvirkningens vedkommende. Dernæst har jeg ogsaa kunnet konferere med kjøbmand Einar Nielsen av firmaet Johan Bugge om den nuværende eksport.

Av de engelske toldruller gir nogen kun indførselstold, andre bare utførselstold, de fleste begge slags. Ogsaa ved prisangivelsen er der stor forskjel, nogen opgir ikke pris, andre slaar ladningens forskjellige varer sammen under et; men heldigvis er der endel, som nævner prisen for hver enkelt vare. Især er det tilfælde med toldrullerne for Lynn og tildels for Kingston upon Hull og Ravensworth, ikke for Boston.

For Norges vedkommende ligger oplysningerne i de kongelige forordninger, der sætter varetakster for det, som sælges i detalj i boder og paa torver, samt desuten i lovene. I almindelighet henvises til Norges gamle love III.

De ældre diplomer gir forholdsvis faa oplysninger. Et enkelt skal nærmere omtales nedenfor.

I.

Om fiskehandelen og fiskeutførselen til England.

Den ældste litteratur indeholder ikke ret meget til fiskeriets historie.

Absalon Pedersen Beyer fortæller væsentlig kun om sin tids fiskerier, men mere findes der hos Peder Clausson Friis, ialfald skildrer han de noget tidligere vaarsildefiskerier, saavel mellem Bergen og Stavanger som under Vikssiden. Adskillig betydning har Peder Dass's kostelige »Nordlands Trompet« og kanske endnu mere Hans Strøms »Physisk og økonomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør«, 1ste part. Hos Arent Berentsen og Erik Pontoppidan findes litet. Et forsøk i »Urda« av A. T. Bromel: »Om Norges Fiskerier i Fortiden« er av litet værd. Men i Thaarups, Schweigaards og Tvethes statistiske arbeider og især Krafts »Beskrivelse over Kongeriget Norge« findes mange værdifulde oplysninger. O. N. Løbergs »Norges Fiskerier« (1864) gir intet til fiskeriernes historie.

Av en ganske anden betydning er avdøde statsraad Ludvig Daaes avhandling i maanedsskriftet »Norden«, utgit av J. Lieblein, hvis rike indhold skjuler sig under den beskedne titel: »Thorv. Boeck: Oversigt over Literatur, Love, Forordninger m. m. vedrørende de norske Fiskerier«[1]. — Ludvig Daae var søndmøring og hadde levet den meste tid av sit liv der og var kjendt med alle egnens forhold, ikke mindst med fiskerierne, en meget begavet mand, med praktisk sans, stor læsning og betydelige historiske kundskaper. De kilder, som dengang stod til raadighet, har han utnyttet fortrinlig. Senere er jo kommet meget mere til. Men i ethvert fald tør man si, at det er en for sin tid udmerket fremstilling. — Ogsaa

[1] Norden III, s. 113—38 g. 191—223.

Axel Boecks »Om Silden og Sildefiskeriet« (1870) maa nævnes. Efterat det norske fiskeriselskap var blit stiftet, blev der i selskapets aarsskrift naturligvis offentliggjort mange avhandlinger, hvori der blev fremdraget historiske træk.

Især var kommandørkaptein, selskapets direktør Niels Juel ivrig som forfatter og gav en række gjennem flere aargange fortsatte skildringer av Norges fiskerier, hvorunder der da ogsaa blev draget frem ældre, tildels utrykte beretninger. Juels arbeider vidnet baade om megen læsning og stor sakkundskap. Av litt senere forfattere maa fremhæves konservator O. Nordgaard, baade for hans arbeider i Fiskeritidende og i det kgl. Norske Videnskabselskabs Skrifter. En fortrinlig liten avhandling av ham er »Fiskenavnene i Snorres Edda«, i tidsskriftet »Maal og Minne 1914«. Endelig maa nævnes de mange bidrag i »Norges Land og Folk« til fiskeriernes historie, og først og fremst de fra professor Amund Hellands haand.

I sin bok om »Studier over de norske byers selvstyre og handel før Hanseaternes tid« har hr. Alexander Bugge tilslut git en »Fortegnelse over varer, som nævnes i de engelske toldruller i handelen mellem Norge og England«, baade i de dengang og senere trykte. Først nævnes »Varer indførte til England«, og i spidsen for disse kommer den uten sammenligning vigtigste artikel, fisk.

Jeg har intet at bemerke ved »piscis, piscis durus«, eller stokfish, piscis de Island — cod, torsk, kabeljau, engelsk og tysk navn, — lenge, lange — salmon eller saumon, laks, — og heller ikke noget væsentlig at indvende mot alec, sild, — selesmolt, selspæk, nedertysk smalt — samt oleum, tran, skjont jeg ogsaa her kan ha noget at tilfoie.

Naar der opføres portpeys, porpoys, marsvinet, som utført fra Norge, maa det dog gjøres opmerksom paa, at det ikke forekommer ved vort lands kyster.

Rotfish er opgit som rotskjær; men jeg har ikke fundet den i toldrullerne, og det kan være tvilsomt, om den forekommer saa tidlig. Jeg har neppe opdaget det før i begyndelsen av 15. aarhundrede; men den blev meget almindelig senere i samme aarhundrede, og nævnes baade i Aslak Bolts Jordebog i de lübeckske toldruller og i hansiske dokumenter ellers. Især omtales den hyppig i det 16. aarhundrede som baade utforsels- og husholdningsvare.

Som bekjendt er rotskjær den torsk, som blir flekket eller opskaaret efter ryggen like ned til sporen, hvor den altsaa hænger sammen, og derefter ophænges den paa hjel til tørring. Den tilvirkes av den feteste torsk, almindelig sommertorsken, som trænger en hurtigere tørring end vaartorsken. Men denne omstændighet har da, som det synes, tidlig maattet fremkalde denne tilvirkningsmaate.

Sturio, sturgeon, stor, som sjelden nævnes, er enten accipenser sturio, den egentlige stør, som findes mest i det sydlige Norge, men har sit hjem i Ostersjøen, hvorfra den gaar op i de store tyske og russiske floder, eller makrelstørjen, orcynus thynnus, som fra Middelhavet streifer vidt omkring og om høsten er almindelig ved Norges kyster. Den var utført til England i bariller — 12 sh. pr. baril, men har for Norges vedkommende ingensomhelst betydning i handelen.

Det samme kan siges om salmon, laksen, der kun nævnes en gang, indført til en værdi av 40 sh.; heller ikke den har nogen betydning og nævnes meget sjelden i de lübeckske toldruller.

Ogsaa colefish nævnes en enkelt gang. Alexander

Bugge mener, at det er kolje, hvorved han vel tænker paa den fisk, som paa Østlandet kaldes kolje, men paa Vestlandet og Nordlandet hyse, paa oldnorsk ýsa[1], gadus æglefinus. Men hysen anvendtes, som ogsaa Fr. Bruns gjør opmerksom paa, aldrig som handelsvare i middelalderen og har neppe fundet anvendelse som saadan før i forrige aarhundrede. Nu forsendes den under navn av eglefin til Frankrige, og som sampietro til Italien, og tildels ogsaa til Holland. Peder Dass skildrer paa sin fornøielige maate den magre »Fru hyse«[2]. »Men hvad du fortærer, saa est du dog tør. — Der tarves dit Kjød et unaadeligt Smør — saafremt den skal ellers behage. — Frisk kan man dig æde, men aldrig er hørt — at tørrede Hyser til Marked erført, — Du spises dog aldrig med Lage«. — Strøm[3] fortæller, at hysen undertiden blev rundsaltet og solgt paa Romsdals marked, hvor den dog ikke blev avsat i nogen mængde.

Det er derfor rimeligere at forklare colefish som det engelske coalfish (kulfisken), vor sei, gadus virens eller carbonarius, idet saavel det engelske som det latinske navn er opstaat av dens utseende, den brede sorte eller kulfarvede stripe langs ryggen. Seien forekommer yderst sjelden som handelsvare i middelalderen, og nævnes kun en gang i toldrullerne sammen med flere sorteringer tørfisk, nærmest som en utfylding til disse, der gik til Hull i 1305. Som handelsvare fik den først nogen betydning i det 18. aarhundrede.

Riscrayt anser jeg bare for en feilskrift, navnet hører ingensteds hjemme, og kelyng, nævnt et par gange, er ikke kolje, antagelig ogsaa en feil, istedetfor rekelyng — med bortfaldet første stavelse. — Rekling er de fete, av-

---

[1] Fornmannasögur I, s. 385.
[2] Nordlands Trompet, Erichsens utgave s. 49.
[3] Søndmørs beskrivelse, s. 461.

skaarne og tørrede buk- og sidestykker av kveiten eller helleflyndren. Det i ældre tider noget sjelden nævnte rav var de utskaarne rygfinner med nærmeste stykker. Kelyng forekommer med en pris av 4 pd. paa 1000. Imidlertid synes dette litt tvilsomt, da stykkerne maa være av forskjellig størrelse og derfor vanskelig kan regnes under et.

Fiskevarerne bestaar, praktisk talt, kun av sild- og tørfisk. Denne sidste kaldes i toldrullerne stadig for fisk (piscis), som den dag idag, da man jevnlig taler om sild og fisk, derved forstaaende tørret skrei. — Dertil kom oleum, paa oldnorsk lyse, paa tysk Thran, et ord, som trængte sig ind i det 16. aarhundrede.

Hanseaternes største fiskeforretning var silden; derom er alle hansiske forfattere enige. I slutten av 12. aarhundrede og senere blev der fanget sild ved Rügens og Pommerns kyster, den billige Rügensild. Men med det 13. aarhundrede begynder de store sildefiskerier paa Skaanes kyst, ved Skanør og Falsterbo, og vestover Sundet til Dragør. Dette fiskeri blev jo, som bekjendt, sterkest besøkt fra Østersjøstæderne og mest fra de vendiske, men ogsaa fra stæderne ved Zuydersøen og de tyske Nordsjøbyer. Endelig gik silden ind paa Viksiden ved Marstrand, og hertil strømmet især fra Nordsjøbyerne og England opkjøpere til. Men allerede dengang var der drevet bankfiskeri i Nordsjøen, og skoiter fra Frisland, Holland og England førte sine smaa laster til de engelske østhavne. Om nogen sild er kommet fra Bergensegnene, er vanskelig at si; men det ser næstén ut til, at der er kommet noget derfra. Ialfald er dog de fleste ladninger i norske skibe kommet fra Tunsberg, saaledes til Lynn paa en gang 45 læster. Fra den her omtalte tid, begyndelsen av 14. aarhundrede, har man ingen efterretninger om sildefiske paa Vestlandet, skjønt der fra

endnu tidligere dage kommer en og anden spredt efterretning, saaledes fra kong Sverres tid. En gammel tradition, der dog først dukker op i det 16. aarhundrede, vil vite, at et rikt sildefiske gav anledning til Bergens anlæg[1]. I og for sig er den ganske sandsynlig; endnu i det 18. aarhundrede hændte det, at sildestimer gik ind paa Puddefjorden, Bergens vestlige havn. — I lovene forekommer ordet meisesild, sild i kurver, svarende til det tyske Korbhering. I en saadan løs og litet beskyttet pakning kunde silden neppe transporteres nogen lang vei. Meisesild nævnes i Magnus Lagabøters bylov[2] blandt de varer, som det var forbudt at sælge i skibene, men som skulde oplægges i hus, og i Haakon Magnussøns retterbod av 9. februar 1302[3] bestemmes utsalgsprisen hos smaahandlerne. Denne sild maa efter min mening være fisket paa vestkysten. Daae finder det heller ikke rimeligt, at tørret sild uten at skades blev ført lange stykker i skibsladninger paa den maate; han mener derfor, at den maa ha være saltet, spekesild, spikhering, og peker paa, at man fra de bergenske fjorde like til den senere tid almindelig har kløvjet spekesild i meiser til de gaarde, som hadde vanskelig adkomst. Men var vinden god, kunde man nok seile med meisesild til England. Det er ogsaa skedd, da der til Kingston upon Hull indførtes fra Norge i 1307: 20 meiser sild, værdsat til 30 sh. Sandsynligvis var det letsaltet sild. Ellers opføres forresten nogen gange »norsk sild«, likesom ogsaa »hvit sild«, alec album, som A. Bugge antar for tørret sild, hvad der dog tør være tvilsomt. Hvit sild og Skaanesild sættes ens i engelske dokumenter, og i Skaane var vistnok saltning

[1] Norske magasin I, s. 14 (Bergens rimkrønike) og s. 520 (Bergens fundats).

[2] Ngs. gml. love, II, VI, 16.

[3] Smst. III, s. 43.

almindelig i det 14. aarhundrede. Dokumenterne er rigtignok fra 1371 og 1372, og i dem klager Edvard III av England over, at der gjøres vanskeligheter med engelske kjøbmænds sildeutførsel fra Skaane. Hvit sild og Skaanesild er like, og det ser saaledes mest ut til, at hvit sild sættes under et i motsætning til rød sild, alec rubrum eller røket sild.

Der kan vel være foregaat sildefiske paa Vestlandet, uten at det har efterlatt noget spor i vore dokumenter. Sagaskrivningen var ophørt, og de fremmede skippere og kjøbmænd kom ikke hertil paa vintertiden. Vaarsildefisket begyndte i januar og februar, og farttiden var ikke inde endnu. Skibene gik allertidligst ut i slutten av februar, almindelig adskillig senere, og den farlige kyst og de svære storme maatte skræmme væk. Sommersilden gik tillands nordenfor Bergen, og saa langt var seiladsen forbudt de fremmede. Derfor gik vel alt, hvad der kunde bli fisket, til almindelig husbruk eller førtes til salg paa Bergens torv.

Oftest anføres silden i læstetal, det overskytende av dette maal i bariller, tønder, sjelden i meiser, en gang løst i lasten, da i 1307 skipper Olav fra Bergen, Northberge, som byen almindelig kaldtes i England, indførte til Ravensworth 6000 stykker norsk sild til en pris av 6 sh. 6 d. (pence) pr. 1000[1].

I en noget ældre tid opgives hverken kvantum, pris eller utførselssted. Ifølge en kongelig ordre blev der i 1294 foretat en undersøkelse i Ravensworth. Alle skibe, som angives, var tyske, hollandske og frisiske, hvorav de fleste hadde utlosset sild[2]. Av toldrullerne for Lynn 1303—4 og fra 12. juli 1301 til 20. august[3] 1307 kom-

[1] Dipl. Norv. XIX, nr. 395.
[2] Smst. nr. 422.
[3] Smst. nr. 436.

mer sildeskibe fra Oslo, Bergen, Gotland og fra Norge i det hele. Munken Nicholaus fra Oslo indførte 45 læster til en værdi av 42 pd. 10 sh. Andre partier er sat til 1 pd. pr. læst. I 1306—7 gjaldt 35 læster sild 35 pd. I det hele er priserne omtrent like store; men undertiden er de saa forskjellige, at der synes at være feil i opgaverne. Der er ladninger paa 10 læster til 50 sh., — $2^1/_2$ pd. — men saa igjen 18 læster til $49^1/_2$ pd., næsten det tredobbelte av den almindelige pris. — 20 meiser sild er sat til 30 sh. — Til Lynn indførtes fra Bergen i 1309 et parti sild for 6 sh. 5 d.[1]. — Hull og Ravensworth synes at ha været de egentlige sildebyer. I 1310—11[2] indførtes dertil, efter diplomatariets opgivende, 107 læster; de faa priser, som nævnes, er 40 sh. pr. læst, altsaa meget høi pris; men det er for en stor del sildeskoiter, som bringer silden. Ellers[3] er prisen 1 pd. til 1 pd. 7 sh. pr. læst av 128 læster. I Lynn er prisen 30 sh. til 43 sh. 8 d., altsaa mere end det dobbelte av den almindelige betaling[4]; men silden holder sig til denne pris[4–6]. Silden indføres ofte i norske skibe, og særskilt nævnes fartøier fra Oslo og Tunsberg. I almindelighet kommer silden alene, undertiden med et parti huder, sjelden kun som en enkelt del av ladningen og da gjerne med tørfisk.

Sildeindførselen til England har været stor og faldet nogenlunde jevn; masser av norsk sild er vistnok kommet fra Østlandet. Priserne synes at være underkastet en sterk stigning i 1320-aarene; men grundene til denne er

---

[1] Smst. nr. 460.
[2] Smst. nr. 473.
[3] Smst. nr. 517.
[4] Smst. nr. 518.
[5] Smst. nr. 521.
[6] Smst. nr. 523.

det umulig at se. Om sildefiskets store betydning for Norges befolkning vidner tilstrækkelig de mange lovbestemmelser derom.

Det meste av hvad der ellers er opført i Bugges fortegnelse, gjælder stokfisken, der ogsaa utgjorde den vigtigste utførsel for Norge, som ogsaa var den eneste leverant, naar undtages, at der allerede dengang er utført tørfisk fra Island, men i meget smaa partier. Men under tørfisk henfører jeg endel mere, end Bugge har gjort. Jeg omfatter derunder lutskreid, rakelfish — hos ham »rekling« — ball eller balgfish, cropling, flatfish eller platfish — hos Bugge »kveite« —, scrafish.

Dertil maa føies lubbe og medelfish, som forekommer i toldrullerne, men ikke er optat i Bugges fortegnelse. Alle disse sorter tørfisk er virket av skrei, og dertil kommer lengen, som virkes paa samme maate.

Der findes i Norsk diplomatarium[1] et skifte i boet efter Berdor rike i Tannegaard i Trondhjem 1328. Det heter, at der efter ham fandtes 1 læst av gild skrei, 9 hundred stykker av halvgild, 5 læster cropling, halvfjerde hundrede lenger, 4 dæker kohuder, 5 dæker bukkeskind, halvfjerde dæker gjeteskind, 4 asker lyse, 2 pund (skippund) malt, 2 pund mel, 2 tønder bjor. Her har man altsaa en velstaaende handelsmands oplag eller lager i første halvdel av 14. aarhundrede; han har drevet eksport av fisk og skindvarer, og til bytte har han, ganske som de tyske kjøbmænd, holdt mel, malt og sterkt øl, sikkert tysk eksportøl. Han holder de faste 3 sorter skrei, lenge og tran, og lageret kan vist betragtes som rent typisk. Naar fisken betegnes som gild, vil det si, at

---

[1] V. nr. 75.

den var fuldt gyldig som betalingsmiddel og hadde de egenskaper, den skulde ha som saadant[1].

Berdor rike er vistnok den Bartholomæus riker, der i fællig med Arne Ro indførte til Ravensworth i juli 1306 en ladning med lutskreid, cropling, tran, gjeteskind, rensdyrskind og bulkebord. Hvor han hørte hjemme, siges ikke; men de 4 dæker rensdyrskind peker nærmest hen paa det nordenfjeldske.

Alex. Bugge citerer efter Liber custumarum I, s. 199 en retterbod fra Edvard I.'s tid, hvor der omtales 4 sorter tørfisk, der sælges paa Londons torv og ganske svarer til Berdor rikes oplag. Den dyreste er som altid lengen, der koster 1 penny stykket, senere $1^1/_2$; derefter den bedste mulvelstørfisk eller mulva, torsk eller skrei, molva eller muelva, for $^3/_4$ pence, den mindre 1 obol eller $^1/_2$ p.; men av cropling 3 for en 1 obol. Dette er altsaa de gjængse sorteringer.

Som et tillæg til disse angivelser skal jeg anføre en post i Hanseordinansen av 17. juli 1446, git for det bergensk-hansiske kontor. Det er trykt i Diplom. Norv. VII, nr. 431 efter Kontorets Privilegienbok i Lübecks Stadtbibliothek og derefter i Tarangers Norges gamle love II række I b., s. 692[2].

Her kommer som nr. 5 følgende artikel:

»De stede by dem Ryne belegen myt namen Straszburg, Spyre, Wormsse, Mentze unde Francfurt hebben ore breue hyr an uns stede gesant, dar inne se unde ere copman unde de gemene copman sick grotliken beclagenn, dat to Bargen de ghildinge am stockviske so sere geswaket unde geergert werde myt namen, dat man vor halffwassen gifft, dat weren van oldere kume kropelinge, szo geue nu vor lotvisk dat kume halffwassen syn, vor rakelvissche

[1] Ebbe Hertzberg: Glossarium til Norges gamle love.

[2] Se ogsaa Hans. Urkundenbuch VIII, nr. 310.

dat kume lotvissche syn, unde vor lobben dat kume rakelvissche syn, so werden utgeschoten konges lobben unde konges langen, dat kume slichte gadunge syn. Hyr umme wille wij unde gebedenn, dat gy beter vorsenicheit hyr up hebben unde myt juw to Bergen bestellen, dat de ghyldunge myt deme vissche gebetert werde, up dat sick de vorser. Rynesschen stede unde de gemene copman van juw des vorder beclagen nicht en dorue. En schege des nicht so mosten de steders ande dar up vorseen weszenn.«

Stæderne ved Rhin, nemlig Strassburg, Speier, Worms, Mainz og Frankfurt hadde altsaa skrevet til de vendiske stæder og meldt, at deres kjøbmænd og den almindelige kjøbmand beklaget sig sterkt over, at vrakningen eller sorteringen av tørfisk i Bergen er saaledes nedsat og forringet, at man utgir for halvvoksen torsk, det som tidligere neppe gik for kropling, den mindste sort, og for lotfisk, det som før neppe gik for halvvoksen, for lobber det som neppe er rakelfish, og helt blir utskutt (idet de lavere sorter sættes som de høiere) kongelobber og kongelænge, saa der neppe er almindelige sorter[1]. Derfor anmodes kontoret i Bergen om at holde bedre tilsyn med vrakningen, forat man ikke skal faa flere klager, og blir det ikke bedret, skal stæderne ta saken i sin haand.

Forfalskninger av varer blev i høi grad drevet av de hansiske kjøbmænd, mest i Norge, hvis befolkning var anset for at være godtroende og enfoldig og derfor let at narre. Klagerne var derfor noksaa almindelige, og de fra Rhinbyerne gjentoges i 1454[2], av Frankfurt, av Strassburg

---

[1] Prof. O. A. Johnsen oversætter gadunge med stokfisk; men det betyr sorter, slags, høitysk Gattung.

[2] Hans. Urk.-B. VIII, s. 310.

1462,[1] senere fra flere 1495[2]. Den slags klager er naadd ned til vor tid, baade over tørfisk og sild.

Rækken av disse sorter, som gik til Sydtyskland, er saaledes nedenfra opad: cropling, halvvoksen, lotfisk, rakelfisk, lobbe og som de bedste sorter kongelobbe og kongelenge.

I en anmerkning har Taranger henvist til Fr. Bruns »Die Lübecker Bergenfahrer«, som gir en fortrinlig veiledning i dette spørsmaal og viser en endnu yderligere gaaende nuansering av tørfiskearterne, en utvidelse av hvad man hadde i Berdor rikes tid.

Blandt disse sorteringer vil jeg først fæste opmerksomheten ved lotfisk.

I Karl Schillers og August Lübbens »Mittel-niederdeutsches Wörterbuch« er lotfisk forklaret som »Eine Art Makrele, Lods, scombri species, gasterosteus ductor (Linné[3]); hollandsk lootmantje, eng. pilotefish«. I det mindre leksikon av Lübben og Christoph Walther (Niederdeutches Handwörterbuch) heter det: »lotvisch, eine Art Makrele,« hvilket O. A. Johnsen har optat, men forværret, idet han simpelthen oversætter med Makrel. Ogsaa Al. Bugge har i sin avhandling: »Handelen mellem England og Norge« o. s. v. oversat lutskreid eller lutfish med makrel, mens han i den nævnte fortegnelse har en anden forklaring.

Men fortolkningen hos Schiller-Lübben er en fuldstændig forvirring. Ledet av lydlikheten mellemlot og lootse, lods, har de kaldt lotfisken for lodsfisk, den eiendommelige fisk, som enkeltvis eller i smaa flokker følger fiskene og derfor har faat sit nærmest spøkende navn. Det er en makrellignende fisk, ikke nogen makrelart, der hører

---

[1] Smst. nr. 1184, s. 732, anm. 2.
[2] Dipl. Norv. I, nr. 319.
[3] Naucrates ductor, Cuvier.

hjemme i den varme sone, men kan gaa op til Englands kyst og ind i Kanalen. Ved Norges kyst er den, saavidt vites, ikke engang opdaget og kan ikke i noget tilfælde vedkomme Bergens eksport. Makrelen er aldrig anvendt til tørfisk, og kan ikke brukes som saadan. Nogen eksport fra Norge av makrel kjendes ikke, naar undtages proviantering eller utskibning av saltet makrel i tønder, og det neppe før næsten 500 aar senere i 1830-aarene, efterat makrelgarn var blit anvendt. — I oldnorsk heter makrelen ǫlunn, rimeligvis ogsaa ǫrunn, scomber scombrus eller megarus[1]. — Ordet er nu forsvundet og helt fortrængt omkring 1500 av »makrel«, næsten likelydende i hollandsk, engelsk og tysk, i fransk maquerau. Men i stedsnavne findes det gamle ord, Alnavaag 1326 i Sundfjord og i 1337 i Strandvik. I en anmerkning til Nordgaards nævnte avhandling (s. 57) uttaler prof. Magnus Olsen med stor sandsynlighet, at »Aulnabache« under Bildøen i Fjeld, Nordhordland, som er nævnt i Vincents Lunges jordebok fra omkring 1530, og hvortil der siges at høre »macrele vogh«, er en forkortelse av Ǫlnarvágsbakki, makrelvaagsbakken.

I sin fortegnelse har imidlertid A. Bugge en anden forklaring av »lutfish«, idet han antar første led for at være det oldnorske lutr, del, hvad jeg anser for rigtig, men ordets anvendelse for gal. Det vilde være en meningsløs adfærd, som Bugge godkjender, at skjære eller rettere at hugge tørfisken i stykker og derefter eksportere den. En lignende fremgangsmaate, som Bugge ogsaa forutsætter ved balgfisk og cuntefisk, nemlig at skjære maven fra fisken, er likesaa urimelig, og vidner kun om forfatterens ukyndighet paa dette felt. Det motsiges des-

---

[1] Se f. ø. Nordgaard i »Maal og Minne« 1914, s. 56—57. Fritzner: Oldnorsk ordbog, og Falk og Torp i Etymologisk ordbok.

[2] Dipl. N. XII, nr. 69; Cod. diplom. Munkalif, p. 116—117.

[3] Sml. D. N. XII, nr. 81 og Cod. M. s. 143.

uten direkte ved, at de ikke indføres i tønder, hvor de i tilfælde maatte sorteres, men med et vist antal av hele fisk [1].

Det er ganske rigtig, at første led i det sammensatte ord er lutr, lot, men i betydningen av andelsfiskerens lot av utbyttet, og dette maatte beregnes efter et vist maal paa fisken. Den fisk, som hadde den normale størrelse, og hvorefter lotten blev regnet, kaldtes lotfisk. Det var i regelen den jevnt store fisk, gild, fuldgyldig fisk, og efter den blev de mindre regnet, 2 eller 3 paa lotfisken, der gav maalet. Var der for eksempel 5 mand, og der var fanget et vist antal fisk for eks. 100, saa skulde altsaa hver ha 20 av normal størrelse eller forholdsvis av mindre. Ordet findes stadig i datidens beretninger og senere, i engelske og tyske toldruller og i hanseatiske kjøbmænds anmeldelser, og i det hele er lotfisken og cropLingen de hyppigst forekommende fiskesorteringer. Selve navnet er forsvundet, og kun en dunkel erindring om det skal endnu ha været tilbake i begyndelsen av forrige aarhundrede. Men fremgangsmaaten for at beregne lotfisken er vistnok den samme som for aarhundreder siden. Man tar en fisk, hvis hale og hode er blit avhugget, og strækker den tversover en tøndebund; gaar den saa tversover tønden, er det en gild, fuldgyldig fisk eller lotfisk. Efter sekretær Barclays meddelelse kaldes nordenfor Bergen en saadan fisk »en hel mand«, den mindre »en halv mand«, hvad der svarer til den tyske benævnelse halfwassen, halvvoksen. Den kommer næst efter lotfisken i størrelse og maa være det samme som den halvgilde i Berdor rikes bo. Saa kommer cropling eller kropping, smaatorsken. I de nuværende handelssorter kjendes ingen av disse sorteringer. Smaatorsken het paa oldnorsk kroppungr, i de

[1] I »Gotlændernes handel paa England og Norge omkring 1300« i Historisk Tidsskift 3. række V, s. 160 er lutskreid likeledes urigtig oversat, ved »ludefisk«.

engelske og tyske dokumenter almindelig cropeling. Hos fiskerne er ikke navnet forsvundet. Efter Strom kaldes fisken paa Søndmør for kroppung, et navn som har holdt sig baade der og i Romsdalen og Nordmør, efter Ivar Aasen og H. Ross. Ordet maa utledes av kropna, bøie sig sammen, krympe, og kroppinbakr betyr pukkelrygget, krøpling. I mittelniederdeutsch betyr kroppen krumbøie, Kropel eller Kroppel, likesom Kruppel, pukkelryg.

Der er imidlertid hos Bugge glemt »lubben« og »medelfish« eller »medelskreid«. Lubbe er andetsteds hos ham[1] oversat med »den forreste uformelige del av tørfisken«. Nogen uformelig del har den ikke. Lubbe betyr i oldnorsk: »svær torsk«, der skiller sig ut, ikke just ved sin længde, men mest ved sin bredde og tykkelse. Det samme betyr lobbe i det hansiske sprog og lubbe i de engelske toldruller. Ordet har saaledes holdt sig uforandret og med samme betydning gjennem aarhundreder. Enten betegnes derved den store hostfisk under opsiget ved eggen i Lofoten, eller en rigtig stor, under det almindelige fiske ekstra sorteret fisk, som i det hele er sjelden. Det stemmer da dermed, at det kun er faa og smaa partier, som nævnes i de engelske toldruller. Ordet, der staar i forbindelse med adjektivet »lubben«, brukes foruten i Nordland ogsaa i Nordfjord[2]. I Lübeck deltes den i 2 slags, Koningeslobben og Gemene lobben. Det er betegnende, at mens cropling nævnes omkring 70 gange og lutskrei henimot det samme antal, forekommer lubbe kun 4 gange og medelskrei 8[3]. Den sidste maa vel være det samme som »halvvoksen».

[1] »Handelen mellem England og Norge« o. s. v. Hist. Tidsskr. 3 r. IV, s. 135.

[2] Sml. D. N. VI, nr. 408 fra aar 1410—20, hvor der nævnes halvniende hundrede lubber, og fl. st.

[3] I prof. O. A. Johnsens register siges lubben at være en sort stokfisk, og lenge at være en fisk, sandt, men svært kortfattet.

Er det nogenlunde let at bestemme disse, blir det værre for de herefter følgende, ball- eller balgfish og cuntefish. Det engang forekommende baggefish er sandsynligvis det samme. Det første forekommer, saavidt jeg ser, omtrent 15 gange, det andet kun 4. Bugge forklarer balgfish som den avskaarne torskebuk, av det norske belg eller balg, og cuntefish paa samme maate, som avledet av kunta = cunnus, vulva, de kvindelige kjønsdele, genitalia. Men begge forklaringer er like umulige. Buken kunde ikke være nogen særlig velsmagende eller anvendelig del, og sproglig tør der vel gjøres indvendinger. Belg eller balg betyr det avvrængte skind av dyr, saaledes især av pelsdyr eller fugle, hvis tætte skind anvendtes som pelsvarer. Men her skulde det ikke være skindet, men kjødet, som hadde betydning, og i tilfælde maatte en saadan vare hete fiskebalg, ikke balgfish. I begyndelsen kaldes den da ogsaa ballfish, ikke balgfish, og det ligger nærmere at forklare ordet av ball eller bale i mittelniederdeutsch, som i formen bale almindelig betyr pakke, bundt (Bündel). Altsaa fisk i bundter, saaledes som den, ialfald senere, er blit utskibet, skulde betegne en omhyggeligere behandling end sedvanlig. Dermed stemmer det overens, at denne sortering staar i noksaa høi pris. Men jeg kan ikke føre noget bevis for min forklaring, og jeg er ikke sikker paa den. — Likeoverfor den sjeldne kuntefish kan jeg kun si, at Bugges gisning er urimelig. I vort folkesprog betyr kunte det kvindelige lem. Men forbindelsen med fisken kan jeg ikke finde. Ethvert spor av kjønsdelene var jo forsvundet med fiskens sløiing. En lignende endelse har vi i navnet pelekunter, marulk, cottus scorpius. Denne fisk heter paa oldnorsk marknútr, og det sidste led i pelekunter kunde saaledes være en omsætning, maaske i lasciv retning, da første led betegner det mandlige lem. Fisken

ansees forresten som uspiselig. Men cuntefish han være et lokalt navn eller dække en anden fiskeart.

Rakelfish eller rekelfish forklares hos Schiller-Lübben som rekling, og baade A. Bugge og O. A. Johnsen følger denne tolkning, likesom andre hansiske forfattere; men Fr. Bruns opfører rackvisch som en av de dyreste sorteringer av tørfisk like efter lobberne. — Sammenhængen i den anførte klage fra Rhinegnene viser da ogsaa tydelig, at rekelfish ikke kan være rekling, idet her er tale om forfalskning av selve tørfisken, der bestaar i, at en mindre sort sælges for en større, ikke deri at helt andre fiskearter, som makrel og rekling, skytes ind istedenfor tørfisk, en forfalskning, som maatte opdages og var liketil umulig, ikke at tale om at rekling i og for sig maatte være dyrere end det, den skulde erstatte. — Men i spørsmaalet om ordets egentlige betydning staar jeg tvilsom og gjør intet forsøk paa fortolkning. — Vestigia terrent!

En enkelt gang nævnes scrafish. Det forekommer mig litt mistænkeligt, netop fordi det kun forekommer en gang. Det kan nok forklares. Skraafisk kaldes efter J. O. Dahl den skrei, som fanges i april og mai efter Lofotfisket, utmagret efter gytningen, mest i Bø i Vesteraalen og i Trænen. Den avsættes, trods sin magerhet, til Italien, hvor den paa grund av sit blanke, hvite utseende er meget søkt.

En eneste gang nævnes ogsaa islandsk fisk, før man egentlig hadde nogen utskibning derfra; men baade til islandsk og norsk fisk regner jeg den, som anføres under navnet flatfisk eller flatskrei, platfisk, — splaxfisk. I de tyske toldruller anføres vlachfisch, der betyr det samme. Den forekommer ogsaa i Lübeck sjeldnere, aldeles som flatfisken i England. Navnet har den faat i motsætning til rundfisken derved, at den som den senere klipfisk, altsaa som

bred, flat fisk er flekket fra buksiden, saa at de helt fra hinanden klovede halvdele alene hænger sammen efter ryggen. Den skiller sig fra klipfisken deri, at den ikke er saltet.

Ved flat fisk forstaaes almindelig i oldnorsk kveite, hippoglossus vulgaris [1], men ogsaa flyndre. Nordgaard mener, at flyðra er et fællesnavn for en hel del flatfisk, men der er grund til at tro, at navnet særlig har betegnet denne art. Kveite kunde være et senere navn.

Flatfisken omtales i 11 ladninger paa 100 til 1000 fisk. Man kan trygt gaa ut fra, at ladning paa 1000 kveiter er utænkelig, ialfald paa de tider. Fisken findes altfor spredt, og fangsten av den svære fisk vilde være altfor besværlig. De meningsberettigede er enig, at slik kveitelast er urimelig. — En anden sak vilde det være, hvis det gjaldt flyndrer; men denne fisk nævnes aldrig som utforselsartikel. Strom fortæller, at de brede strimler, som skjæres ut paa kveitens side nærmest ved ryggen, kaldes skaarerav eller skaarekveite, fordi man gjør skaar i den, forat de snarere kan torres. I Søndmor brukes den storste del i husholdningen eller sælges paa Romsdals marked. I det hele kjendes kun de utskaarne, de feteste stykker, rav og rekling, som gjenstand for utførsel i ældre tider, men ikke hele kveiten.

Den islandske fisk virkes fremdeles som platfish. Det gamle navn og den gamle tilvirkningsmaate er beholdt, og undertiden er der endnu sterk efterspørgsel efter den. I middelalderen var den mindre anset end den norske. Den kaldtes der ogsaa noptzen i den lübeckske handel i det 14. aarhundrede, men kjødet var haardere, og avsæt-

---

1 Se Fritzner og Flóamanna sögur II, k. 129, 11.

2 Fritzner, Falk og Torp, Etymologisk ordbok, O. Nordgaard »Maal og Minne« 1914, s. 59.

3 Biskupa sögur, II, 179: bitr storr flatre fisk, er þeir kalla flydra.

ningen begrændset, skjønt den blev senere mere anvendt, baade som rundfisk og rotskjær[1].

Tilvirkningsmaaten faldt ganske naturlig for Island. Der var liten eller ingen adgang til træ, som øen vistnok tidlig manglet. Man kunde ikke reise ræer eller bygge hjæller, medens der sikkert var god anledning til at lægge fisken til tørring paa flate eller jevnt skraanende berg, fiskeberg, medens rundfisk og rotskjær let blev utsat for at raadne eller faa flekker, hvis de blev tørret paa denne maate. Flatfisken eller platfisken virkes ogsaa, men sjeldnere i Norge; dog har især et enkelt firma (Schønings) i Stegen i Nordland været virksom for at benytte denne tørkemaate. Da John Ramsay i Lillefosen (Kristiansund) begyndte paa klipfiskvirkning, hadde han i flatskreien den bedste form. — Der omtales i Bergen i 1392 »ein lest flatningh medh gildan islenzkan fisk«[2], som Erik Ragvaldssøn betalte for en tomt Duvehus i Bergen. Hermed maa forstaaes 1 læst eller 12 skippund islandsk fisk i flat pakning eller 1 læst islandske flatfiske. — Navnet forekommer altsaa i denne betydning baade i engelske og hansiske toldruller, i de sidste som vlackfisch. At det forekommer sjeldent i de første kommer av, at denne sort tørfisk først nu begyndte at utføres. Al. Bugge har fremdraget et sted i Laurentius's saga[3], at da biskop Laurentius av Hole 1320 led skibbrud utenfor Haalogaland, hadde han med sig en ladning av vadmel og tran, »men av skreid blev der ikke utført noget«. Dette er, som toldrullerne viser, ikke helt rigtig. Tiendestriden gir

---

[1] F.øvr. henvises til F. Bruns: Die Lübecker Bergenfahrer s. LXXXI.

[2] Codex diplom. Munkalif, 53.5.

[3] Trondhjems jubilæumsskrift, 1897: Nidaros handel og skibsfart i middelalderen, s. 22; Laurentius' saga k. 40. Dipl. N. II, nr. 235.

nærmere oplysning herom. Erkebispen krævet nemlig tiende av skrei, tran og svovel; men Islandsfarerne vilde efter gammel sædvane kun svare tiende av vadmel, og erklærte, at der indtil for kort tid siden kun var utført litet skreid fra Island. »Nu derimot utføres den største og bedste ladning i skrei og lyse, og svovel.« Der har altsaa været utført noget skreid, og det stemmer med toldrullernes opgave.

Skrei bragte uten sammenligning den største del av torfisken, men den fineste og dyreste gav langen eller lengen, molva vulgaris, lota molva, en bundfisk, som mest enkeltvis holder sig paa dypt vand, og er almindelig ved hele vor kyst, men især paa bankerne utenfor Vestlandet. Den gaar saaledes ikke, som skreien og silden, i masser ind til kysten og kan derfor heller ikke utføres i saa stor mængde som tørfisk av skrei, men var meget søkt paa grund av sit finere kjød og sin størrelse. Den holder sig dog ikke alene paa bankerne, men ogsaa i dypene mellem og indenfor disse og kan gaa ind i fjorddypene. Den gyter i Atlanterhavet, saavidt man vet nærmest ved Irlands vestkyst, og fanges om sommeren, men mest om høsten. Det er av den grund, mener J. O. Dahl, at virkning til rotskjær først maatte anvendes paa den, mens torsken let kunde tørres, da den fanges væsentlig om vinteren.

I den hanseatiske fiskehandel gik sorteringen videre og blev mere findelt efter fiskens størrelse. Etfter F. Bruns[1] var rækken denne:

[1] Die Lübecker Bergenfahrer s. LXXII.

Kongelobber i baller til 150 stykker, gemene lobber do. 200 — (i den saakaldte Magdeburger pakning 150), rackvische i baller 200, lotvische 300, halfwassene 400, kropelinge 500 og titlinge 1000. Av disse navne eksisterer nu kun lub og titling; men lubben er overmaade sjelden nutildags, og rundfisksorteringen, som i tidens løp stadig er blit mere specialiseret og for 100 aar siden hadde betydelig færre sorter[1], har nu andre benævnelser. Eiendommelig er at titling[2], et ord, som findes i oldnorsk, men ikke, saavidt sees, brukes om fisk, er kommet meget sterkt i anvendelse; man har nu forskjellige arter derav, hollænder, bremer, mort, utskutt eller gemen. En nærmere indgaaen herpaa ligger dog utenfor denne avhandlings ramme. Kun skal det bemerkes, at sorten skraap eller skindfisk (italiensk ragno) kan være det samme som skraafisk.

Rotskjær deltes i store, halvvoksne og smaa; men de sidste var ikke kjøbmandsgods, kopmans gud.

De største langer var kongelanger og de mindre gemene langen, begge i baller paa hver 150 stykker[3]. De første toldruller kjender ikke de forskjellige sorteringer av tørfisken; den kaldes bare stockfish, piscis durus og piscis.

I Boston, hvis indførsel av tørfisk har været betydelig, omtales kun stokfish, saaledes i 1303, 1333 og 1334[4], og aldrig antal og værdi. I Lynn er det samme tilfældet i begyndelsen, likesaa i Hull og Ravensworth; dog

[1] Efter kjøbmand E. Nielsens opgave.

[2] Ordet titling betyr noget litet, en liten fugl, spurv, saaledes endnu i Nordland, likeledes tita og tit i folkesproget om en liten fugl og en liten fisk, spøkende ogsaa om barn, i det hele om smaating (Iv. Aasen og Ross).

[3] Jeg henviser forresten til Fr. Bruns: Bergenfahrer, s. LXXII og fl.

[4] Dipl. Norv. XIX, nr. 423, 527 og 544.

nævnes her tidligere cropling, fra 1305, i motsætning til anden torfisk. Paa første sted begynder dog sorteringen i 1306 med ballfish, flatfish og cropling, og omtrent samtidig lutskreid, og derefter for første og sidste gang i rullerne: islandsk fisk, men piscis durus forekommer fremdeles. I de to sidstnævnte byer begynder den senere sortering at omtales april 1305[1], altsaa næsten samtidig med den i Lynn. Oftere slaaes i den første tid flere sorter sammen, saa at man ikke kan se prisen for hver. Man kunde ikke altid regne efter 1000 fisk, som Bugge anfører, da partierne ofte var mindre, og allermindst for langen, hvor de fleste ladninger var under 1000.

Fra Trondhjem kom i 1306: 15 000 ballfish og splatfish til en værdi av 30 pd. st., 4000 cropling til 40 Sh. (2 pd. st.), og fra et andet norsk skib 2200 ballfish til 48 sh. (2 pd. 8 sh.), 700 flatfish til 27 sh., 3000 cropling til 30 sh. — Det er dog nok saa tydeligt, at der er indløpet feil i opgaverne, og undertiden synes priserne sat meningsløst høit; i det hele er der nogen forvirring i angivelserne.

I de samme ruller opføres gjentagne gange lutskreid, med partier fra 1000 til 13 000 fisk, cropling fra 1100 til 6000, det sidste tal flere gange. Disse to sorter forekommer meget hyppig. For lutskreid anføres saa variable priser, at det er vanskeligt at faa hold paa dem, men i almindelighet kan beregnes 1 pd. 10 sh. pr. 1000. Priserne staar dog tildels meget høiere. Saaledes værdsættes 15 000 lutskreid for 28 pd. 6 sh. 8 d., istedetfor at det normalt skulde være 22 pd. 10 sh. Naar der opføres 5 pd. eller 60 sh. for 1000 fisk, altsaa dobbelt pris, fatter man mistanke om, at der kan foreligge en feil.

Priserne for cropling er almindelig 6 à 7 sh. pr.

---

[1] Se herom Dipl. N. XIX, nr. 422, 430, 436.

1000, litt høiere eller litt lavere; men en pris av 5 pd. (60 sh.) for 3000 cropling, eller 3 à 4-dobbelt pris, maa være feilagtig. Ballfish forekommer sjelden, et sted regnes 1000 for at være 2 pd. 3 sh. 4 d., et andet 1500 til 2 pd. 10 sh; det sidste synes rimeligst. Naar der nævnes 6 dacre balgfish, maa der foreligge en feil, da dacre kun brukes om skind (10 skind).

Længen maa beregnes efter hundreder, da partierne av den dyre fisk almindelig er smaa. Et parti paa 5000 fisk staar høit over de andre. I gjennemsnitlig værd sættes den til 6 sh. 8 d. pr. 100, adskillig mere end det dobbelte av hvad lutskreid værdsættes for. De 5000 sættes til 16 pd. 5 sh., hvad der omtrent svarer til det gjennemsnitlige. At der i det hele maa være avvigelser, er naturligt; varerne kan være bedre eller slettere behandlet, eller komme frem i mere eller mindre god tilstand. Ellers opføres de forskjellige fiskesorter blandet eller under et, ikke hver særskilt, og da kan prisen for hver naturligvis ikke beregnes.

I næste regnskap for Hull og Ravensworth[1], 29. sept. 1305—29. sept. 1306, er priserne for lutskreid, med 31 partier fra 1000 til 15 000, for cropling, med 30 partier fra 500 til 32 000, og længer, 27 partier fra 40 fisk til 5000, steget noksaa meget, skjønt angivelserne tildels er aabenbart urigtige. Lutskreid sættes regelmæssig til mellem 33 og 40 sh. pr. 1000, nærmest det sidste beløp, croplingen betales med 10 sh. pr. 1000, og længen i regelen med 4 pd. pr. 1000 eller 8 sh. pr. 100. Ball- eller balgfisk nævnes 8 gange med partier fra 300 til 2000, til en pris av 2 pd. pr. 1000, omtrent som før.

Dernæst opføres 4 tørfisksorter, som ikke før er nævnt, nemlig: medelskreid, cuntefish, flatfish og lubber. Den første angives i 8 partier, fra 400 til 6000, omtrent

[1] Dipl. N. XIX, nr. 447.

17 sh. pr. 1000, adskillig mindre end lutskreid. Cuntefish nævnes kun 1 gang; av den er indført av (Osmund fra Bergen) 800 for 32 sh. Fisken har omtrent samme værd som lutskreid; men da jeg ikke kan forklare navnet, ved jeg ikke engang, om det er skrei. Lubben anføres 2 gange, 400 fisk for 2 pd. og 1400 for 6 pd., hvad der er nogenlunde like værdier, der viser, at denne sort stod i høi pris. Endelig anføres plat- eller flatfish 3 gange i smaa partier, 100, 500 og 600; prisen er i de 2 mindre 4 sh. pr. 100, omtrent som lutskreid, i det større henimot 6 sh. — for 600 — 33 sh.

Piscis durus opføres 1 gang med 2060 fisk til 4 pd. 2 sh. Det maa vel her være det samme som lutskreid efter prisen at dømme.

I næste toldrulle fra de samme byer, 29. sept. 1306 — 7. juli 1307[1] nævnes lutskreid 5 gange i partier paa 1000 til 8900, regelmæssig 2 pd. pr. 1000, cropling det samme antal gange i partier paa 300 til 6000, almindelig 10 sh. pr. 1000, litt over eller under, længe det samme antal gange, 8 sh. pr. 100, altsaa 4 pd. for 1000, men noget varierende, lubber 2 gange, i begge tilfælde 1000 fisk for 5 og 6 pd., — flatfish 2 gange, 300 og 400, for 12 pd. og 16 sh.[2] eller 4 sh. for for 100, balgfish 1 gang: 1000 for 28 sh., scrafish 1000 for 40 sh., likeledes en gang, cuntefish fra Bergen 3 gange, 500 til 3000, almindelig 2 pd. pr. 1000.

Fremdeles fra Kingston upon Hull og Ravensworth findes 3 ruller, den første fra 29. sept. 1307 til 29. sept. 1308[3], den anden gaar kun fra 7. juli til 29. sept. 1307[4], den tredje fra 29. sept. 1310 til 29. sept. 1311[5].

[1] Smst. nr. 453.
[2] Der staar 16 pd., men det maa være 16 sh.
[3] Dipl. N. XIX, nr. 454.
[4] Smst. 457. Ordenen er gjengit feilagtig.
[5] Smst. 476.

Tilsammen opføres i disse lutskreid 24 gange, med partier fra 160 til 8000. Priserne varierer sterkt i den første toldrulle, men er i almindelighet 35 sh. til 38 sh., altsaa nær 2 pd. pr. 1000. I den anden 300 til 8000, ialt 3 gange, hvorav de 2 sættes til 40 sh. eller 2 pd. pr. 1000; men 22 sh. for 300 er en overdreven høi pris. I tredie rulle med partier fra 800 til 10 000 er prisen fra 40 sh. til 50 sh. pr. 1000, almindelig det sidste. Cropeling anføres i 21 partier, av en størrelse fra 400 til 7000, i de to første ruller til en pris av 10 sh., i den sidste, hvor partierne er størst, til 15 sh. pr. 1000. — I regelen er priserne høiest i 1310—11. Lenge anmeldes i 14 partier, fra 60 til 500, det sidste hyppigst forekommende, almindelig fra 8 til 10 sh. pr. 100.

Flatfish opføres 3 gange, i 1307: 200 for 16 sh., en usædvanlig høi pris, i 1310—11 600 til 1000, efter en pris av 50 sh. pr. 1000. Balgfish nævnes med 800 for en pris, som formodentlig skal være 30 sh. Senere angives 1000 og 3000 balgfish eller ballfish, men begge partier uagtet sin høist forskjellige størrelse til 7 pd. 10 sh.; men den maa gjælde alene for det største parti. Derved faar man den høie pris av 50 sh. pr. 1000. Priserne er dog her, i 1310—11, som ovenfor bemerket, i regelen meget høie.

En enkelt gang opføres baggefish (nr. 454), et navn som kun, saavidt jeg vet, kjendes fra dette sted, 300 til bare 10 d., men efter den angivne told at dømme, er formodentlig 10 sh. det rette. Pisces nævnes 3 gange, fra 1600 til 17 000, efter en pris av 2 pd. og litt over. Ved pisces uten nærmere betegnelse, efter prisen at dømme, forstaaes lutskreid.

Efter gjennemgaaelsen av priserne i de forskjellige toldruller vil værdirækken av de forskjellige sorter være:

1) Lubben, som kan sættes til 5 pd. for 1000, 2) lengen, 4 pd. for samme tal, 3) balgfish = 2 pd. til 2 pd. 10 sh., 4) lutskreid, vistnok det samme som piscis durus = 2 pd. til 2 pd. 10 sh, 5) cuntefish, 6) scrafish, 7) flatfish, alle 3 likeledes til 2 pd., 8) medelskrei 17 sh., 9) cropling 10 sh., alt for 1000.

Prisen paa medelskrei synes at betegne den som den »halvgilde« efter skiftet i 1328[1]. — Det er imidlertid de to størrelser, lutskreid og cropling, som er de mest søkte, og de 3 sorter, som staar i samme pris som lutskreid, maa vistnok ha hat samme størrelse som denne; men forskjellen maa ligge i en særskilt behandlingsmaate, som ved flatfisken, eller i pakkemaate, som mulig ved ballfisken, eller i benævnelser, som er blit almindelige paa fangststedet eller er karakteristiske for det.

I de forste beretninger fra Bergen, vi har, kan man egentlig ikke vente at finde oplysninger; dertil er de for kortfattede, næsten leilighetsvis fremkomne. Kong Sverre nævner som utførselsvarer kun smør og skrei i sin ofte omtalte tale mot tyskerne i 1186; det gjælder fødevarer, hvis utførsel man efter almindelig mening i middelalderen ansaa for et tap, hvis det ikke blev erstattet med andre fødevarer. I 1191 kan de danske pilegrimme ikke nok forundre sig over den masse skreid, som de saa i Bergen[2]; »tørfisken der overgaar al maal og mængde«. I Magnus Lagabøters bylov nævnes skrei blandt de almindelige varer, der oplægges, og i retterbøderne av 1282[3] forbydes det utlændinger, som er vintersiddere, at kjøpe smør, skindvarer eller skrei, hvis de ikke har indført mel, malt eller rug. I retterboden av 30. juli 1316 gjentoges

[1] Overfor omtalt, Dipl. N. V, nr. 75.

[2] De profectione Danorum in terram sanctam, Langebeks »Scriptores«, V, Munch III, s. 225 fl.

[3] Norges gml. love III, nr. 2, 122.

forbudet, og i opregningen av utførselsvarerne nævnes skrei, rav og rekling, desuten lyse og hvalspæk. Likesaa i retterbøderne av 14. og 15. novbr. 1316 o. s. v.[1]. — Naturligvis bruktes ogsaa tørfisken som skibsproviant, likesom sild og anden fisk[2].

England var hovedmarkedet for vor tørfisk, og først senere begyndte tyskerne at ta del i denne handel, baade som mellemhandlere paa England og importører til sine egne lande, hvor den i begyndelsen ikke syntes at spille nogen større rolle, idet den ikke nævnes i de ældre tyske toldruller. — Ialt opgives stokfisk, piscis durus eller piscis i 200 ladninger. — Tiderne har forandret sig. Nu gaar neppe noget til England.

Hvalens kjød og spæk betragtedes som fiskemat og spistes i Norge, men ogsaa til England blev det utskibet, saaledes som det oplyses av Al. Bugge[3]. »Balein«, hvalspæk, nævnes kun et par gange i de engelske toldruller; men i retterboden av 1316 opføres den altsaa som eksportartikel[4]. Med de redskaper, man dengang hadde, maatte fangsten falde meget uregelmæssig; man skjøt hval med bue, optok drivende hval eller ilanddrevet, og indestængte de mindre hvalarter, der kom flokkevis, i hvalvaagene. Balena forekommer ogsaa i hansiske dokumenter[5]. I glossariet til Hansisches Urkundenbuch III gjætter P. Feit, vistnok urigtig, paa, at ordet skal bety fiskeben,

---

[1] Norges gml. love nr. 47 (s. 118—119). 49 (s. 122 og 125) 59 (s. 142).

[2] Dipl. N. XIX, 367, — aar 1290; utrustning av flaaten, der var bestemt til at hente den unge Margrete til Skotland.

[3] Handelen mellem England og Norge, 3 r. IV, s. 136.

[4] Norges gml. love III, nr. 47.

[5] Hansisches Urk.buch I, 432, II 658 (II, 284).

skjønt barderne vistnok ogsaa anvendtes til knivskafter og tavlbrikker.

I forbindelse med utførsel av fisk staar utskibning av tran, lyse eller oleum. Bugge nævner væsentlig hvalolje, som nok forekom, men neppe var meget almindelig. Nutildags er det tranen av torskelever, som er dominerende; dengang var den litet fremtrædende og omtales aldrig, skjønt den sagtens maa ha git sit bidrag til den efter forholdene store utførsel. Dog siger Peder Claussøn uttrykkelig, at torskeleverne ved fiskerierne i Lofoten blev bortkastet. Lysen anføres som utførselsartikel i vore love[1], og prisen sættes i Haakon Magnussøns retterbod[3] saaledes, at en ask, lik 4 boller, kostet $^1/_2$ mark, men et pund, det vil si bismerpund eller 24 mærker, stod i 2 ørtoger. En god del kom fra Island til Norge og utskibedes sammen med norsk lyse. Der tales i lovene aldrig om anden lyse end av hai, hákarlalýsi, hákerlingalýsi, háskerðingalýsi, hverken om hvaltran eller torsketran. Den sidste kommer først i markedet omkring midten av 17. aarhundrede, omtrent samtidig med at bruken av torskegarn blir mere almindelig. Ogsaa de tyske kjøbmænd førte »oleum dictum halyns«, tran kaldet hálysi[4]. De 3 ovenfor nævnte benævnelser gjælder samme haiart, lemargus borealis eller somniosus microcephalus, haakjærring, som fiskes med særlige snører, ofte langt tilhavs, mest paa fiskebankerne mellem Tromsø og Varangerfjord og paa Storeggen utenfor Romsdalen, og videre søndenfor Spitsbergen. Fisket drives bare for leverens skyld, idet en enkelt fisk kan gi 7 hl. lever. Ogsaa brugden, cetorhinus maximus, sandsynligvis den største fisk, der findes,

[1] Se Bugge paa anførte sted.
[2] Norges gml. love III, s. 119, 122, 125; 142. IV, s. 352.
[3] Smst. s. 143, nr. 59.
[4] Hans. Urk. I, 993.

og ialfald den største haiart, var tidligere meget talrik ved vor nord- og vestkyst og var gjenstand for en ivrig jagt, der paa Bergenskanten især blev drevet fra Stolmen og Glæsvær. Leveren var meget stor og gav en meget fin tran. »Av hvert dyr fik man 10—12 tønder lever, og av en rigtig stor og pen brugde like til 24 tønder»[1]. Peder Claussøn omtaler haabrand, haamær, haaskerding og brugde. Strøm[2] siger, at brugden paa Søndmør mest fanges ved en hændelse, men i Nordland stikkes med harpun, medens han fortæller om haakjærringen[3], at den søkes ivrigere end andre store haafiske, fordi dens lever er meget stor og fet, likesom dens kjød i Nordland skjæres i strimler og tørres som rekling. Ogsaa haamærens lever eller haabrandens (lamna cornubica) anvendes til tran[4]. — Tranen var i det hele enten spæktran av hval og sæl eller levertran av de nævnte haaarter; men dertil kom sildeolje. I erkebiskop Jons Kristenret (Norges gml. love, II, s. 355) opregnes blandt andre tiender ogsaa tiende av skrei, sæl, hval og haakellingalyse. Lysen blev sendt alene eller sammen med tørfisk til England, men ogsaa i en almindelig assorteret last, og det er ikke ofte at den mangler. Vi finder i 1303—4 8 ladninger til Lynn, til Boston 1303 i et halvt aars tid 41 partier, uten tillæg av fisk[5], til Hull og Ravensworth i knap 2 maaneder i 1304 2 partier med 50 boller, à 1 sh. 8 d[6]. I toldrullerne for Lynn i det længere tidsrum 12. juli 1304 — 20. august

[1] Norges fiske, fører gjennem Bergens museums norske fiskesamling av dr. J. Brunchorst, »Maal og Minne« i 1914, Nordgaard, s. 60.

[2] Søndmørs beskrivelse I. s. 274.

[3] Smst. s. 284—85.

[4] Smst. s. 285 og 460.

[5] D. N. XIX, nr. 422.

[6] Smst. nr. 423.

[7] Smst. nr. 430.

1307[1] anmeldes mange partier oleum, uten særskilt angivelse av pris eller av størrelse, stadig i forbindelse med stokfish eller med bord eller med gjeteskind. Hvor prisen angives, synes den regelmæssig at være 2 sh. pr. bolle, i smaa partier; men ellers findes opført saa vekslende beløp, at det forkommer mig umuligt at finde en normal pris; saaledes i et tilfælde, hvor der er anført et sted 60 boller for 54 pd. 10 sh.[2], eller over 18 sh. pr. bolle, i et andet, hvor 60 boller sættes til 18 pd.[3], omtrent 1/3 av den første pris eller 6 sh. pr. bolle. Begge priser er meget høie, og forskjellen i kvalitet kan neppe ha været stor paa den tid. Der maa være feil i angivelsen, og jeg skal bekjende, at et par angivelser forstaar jeg ikke. Desuten opføres 2 dolia olei med 4 pd. Efter almindelig pris 2 sh. skulde 1 dolium indeholde for 40 sh. (2 pd); men da maa dolium være lik = 20 boller. — Bollen bruktes jo ogsaa i Norge, og der gik 4 boller paa 1 ask, og det synes at ha været et almindelig maal ogsaa i England. Asken sættes til 1/9 av en tønde. — I den næste toldrulle (Hull—Ravensworth) 1304—1305[4] anføres 14 større og mindre partier oleum, ialt 430 boller, i det hele med 2 sh. pr. bolle, indtil 1 sh. 6 d. nedover, og opover med litt over 2 sh. Men i det hele noksaa stabilt; disse smaa avvigelser er let at forstaa.

Den følgende toldrulle fra samme sted, mellem aarene 1305—1306[5], opfører 18 partier med indtil 260 boller — og væsentlig den samme pris, 2 sh. Det største parti, 260, er værdsat til 25 pd. 5 sh. eller litt mindre end 2 sh., det næststørste, 200 boller til 11 pd., er betydelig

[1] D. N. XIX, nr. 436.
[2] A. st. s. 512.
[3] A. st s. 513.
[4] D. N. XIX, nr. 442.
[5] Smst. nr. 447.

mindre, i det hele den laveste pris, men ellers er avvigelser faa, i et tilfælde høiere end normalprisen, i andre lavere. Her omtales ogsaa 6 bariller oleum til 50 sh. og 30 garber oleum[1]; men det er indført til England fra Brügge eller en anden sydligere havn. Norske varer er det ikke, skjønt de synes medtat i fortegnelsen som saadanne. — Naar ellers 100 boller opføres med 20 sh., maa det ha været bedærvet vare. Prisen dreier sig ogsaa senere regelmæssig omkring 2 sh. som middelpris, for det meste litt over. I 1310[2] anføres 200 boller tran for 20 sh. i Ravensworth, saa maa her vel være en feil. Ellers er prisen mest 2 sh. 6 d. pr. bolle.

Indførelsen til Lynn regnes ogsaa efter dolium, i 1322—23 kun 1 dolium til 40 sh., men i 1324—25 70 boller til 14 pd. eller 4 sh. pr. bolle, en usedvanlig høi pris.

Paa *hvalspæk* (»balein«) nævnes ikke pris, men vel paa sturgeon, om norsk eller østersjøisk vare skal være usagt. Der opføres 7 bariller til 4 pd. 4 sh. eller 12 sh. pr. baril[3], 1 dolium for 20 sh.[4].

Selesmolt eller selesmer nævnes en enkelt gang, hyppigere i hansiske dokumenter, hvor ogsaa haringsmer, haringsmout forekommer, latinsk sagimen eller sagmen, sagmen phocarum, sagimen allecis; men ogsaa sagimen, porcorum, svinesmult. Oljen eller fettet flyter ut av silden, om man kaster den sammen i en hop, og bare ved at lægge den og den opskaarne sel i kar vilde der sive ut en tyk olje eller tranlignende væske. Om man kokte sel og sild i metalkar er uvist, og ialfald er der, saavidt jeg vet, ingen beretning, som peker paa en saadan frem-

[1] Smst. a. st. s. 532.
[2] Smst. nr. 473.
[3] Smst. nr. 442.
[4] Smst. nr. 433.

gangsmaate i dette tidsrum. Naturen selv virker til en utskillling av dyrenes fettstof. Uttrykkene smer og smolt betegner en fastere substans end oljen og maa nærmest oversættes med fett og talg.

Der skal endelig nævnes uer eller rødfisk, sebastes marinus, der ogsaa har været gjenstand for utførsel, skjønt i ringere mængde. Fiskens kjød er fett og velsmakende, og der har ogsaa i ældre tid været drevet en livlig fangst av den. Fr. Bruns nævner Oer[1], som han i likhet med den oftere omtalte Mittelniederdeutsches Wörterbuch antar for at være sjøørret. »Allerdings ist der Lachs (salmo salar) nur ausnahmsweise als Handelsartikel der Bergenfahrer nachweisbar; desto verbreiteter war der Genuss der Lachsforelle (»salmo trutta«) die im Mittelalter stets als ore benannt wird«. Han noterer ore allerede i en ladning fra aar 1400, i en fra 1519 opregnes »rotschers og ore tilhope«. Men sjøørretten fiskes ikke i nogen stor utstrækning, den er en vandrende fisk og forekommer ikke særdeles hyppig. Navnet »ore« peker heller ikke paa ørret. Jeg er fuldstændig enig med O. Nordgaard i hans antagelse og har allerede for længere tid siden gjort hr. Bruns opmerksom paa feiltagelsen: ore maa betegne uer. Hr. A. Bugge har allerede i sin avhandling »Handelen mellem England og Norge« o. s. v. oversat ore med uer[2]. — Om uer kan skjule sig under de ikke opklarede fiskenavne i de engelske toldruller, tør jeg ikke si; men muligheten kan vel neppe benegtes. I oldnorsk kaldtes fisken som før nævnt, for ógr, i norske dialekter auger, auer, uer, ur. En indgaaende behandling er gjort av Evald Lidén: »Om nogen fiskenavn« i Fest-

---

[1] Die Lüb. Bergenfahrer s. LXXXII — sml. s. 201.

[2] (Norsk) Hist. Tidsskrift, 3 r. IV, s. 135, anm. 3. Th. Hirsch: Danzigs Handels- und Gewerbegeschichte. S. 154, anm. 418, O. Nordgaard i Maal og minne 1914, s. 59.

skrift tilegnet K. F. Johansson. Ordet kan betegne 3 forskjellige arter.

Enkelte gange nævnes skibe fra Østlandet, nærmest fra Tunsberg, som foruten sin almindelige last, trævarer, skind og sild, ogsaa har stokfisk og tran. Det maa vel forklares saaledes, at disse skibe har gaat op til Bergen og der kompletteret sin ladning. I det hele er det almindeligst, at lasten er blandet, og det hænger vel sammen med, at det var fordelagtigst at handle paa denne maate. Det var lettere at avhænde mindre partier, og sikrest; gik ikke den ene vare rigtig godt fra haanden, kunde man vinde paa en anden.

SMAASTYKKER.

7.

Haakon Thoresfostres mor.

Haakon Thoresfostre var som bekjendt søn av Harald Haardraades ældste søn Magnus. Han var konge i det Oplandske og Throndhjemske fra Olaf Kyrres død 1093, til han døde i 1095 som følge av en overanstrengelse under et ridt over Dovrefjeld. Ellers vet vi ikke stort om ham. Han maa være født omtrent samtidig med sin fars, kong Magnus's død i 1069, da det nævnes, at han selv var 25 aar ved sin død. Han blev først opfostret hos den ranrikske høvding Sveinke Steinarssøn og kom derfra til Steigar-Thore paa Oplandene. Ellers vet vi intet om hans mødrene avstamning, og om hans ungdom, før han blev konge, fortæller sagaerne kun, at han hadde vundet hæder paa et tog til Bjarmeland.

Imidlertid forekommer det mig, at der er ikke saa litet, som tyder paa, at han maa ha været en dattersøn av Haakon Ivarssøn.

For det første er det navnet. »Haakon« var, saavidt man kan se, ikke noget meget utbredt navn i Norge i vor histories første aarhundreder. Fra kongeætten forsvinder det helt med Haakon den gode, som selv ikke bar noget Ynglingeætnavn, men var opkaldt efter Ladejarlen Haakon Grjotgardssøn. Det kommer først ind igjen i midten av det 12te aarhundrede med den temmelig tvilsomme kongesøn Haakon Herdebred, som den ikke mindre tvilsomme kongesøn Sverre i stillings medfør var nødt til at betragte som sin bror og opkaldte sin søn, slegtens fortsætter, efter. I løpet av det 13de og 14de aarhundrede blev Haakon-navnet gjennem opkaldelse efter kongerne brukt i større utstrækning blandt de

norske stormandsætter. Før den tid forekom Haakon-navnet til stadighet kun i en eneste høibyrdig norsk æt, nemlig Ladejarlernes æt. Men inden denne var det ogsaa desto mere populært: Ikke alene blev det baaret i hvert andet led inden selve ættens mandsstamme; men ogsaa inden 2 av ættens spindesideutløpere holdt man seigt fast ved navnet. Blandt Svein jarls datter Sigrids[1] efterkommere holdt det sig til midten av det 12te aarhundrede. Ved denne tid nævnes nemlig som dattersønner av Aslak paa Sole[2] Haakon Pungelta, underanfører under Sigurd Slembedegn, og Haakon Mage, lendermand hos Harald Gilles sønner og en av Erik Oddssøns kilder[3]. Naar 2 søskendebarn bærer samme navn, kan vi med temmelig stor sikkerhet slutte os til, at de maa ha været opkaldt efter en fælles slegtning. Denne fælles slegtning kan ikke godt ha været gamle Haakon Ladejarl selv; ti han laa ved den tid saa langt tilbake i historien, at det er ikke rimelig, at han er blit opkaldt av 2 av sine descendenter omtrent samtidig. Navnet Haakon maa ha holdt sig i Soleætten, uagtet vi ikke i sagaerne hører noget om det, og det maa være en yngre Haakon i Soleætten, som Haakon Mage og Haakon Pungelta har været opkaldt efter. At der er forekommet Haakon'er i Soleætten, uten at sagaerne fortæller noget om det, er i og for sig ikke noget usandsynlig, naar man tar i betragtning, hvor litet sagaerne fortæller om Soleættens enkelte medlemmer, uagtet vi leilighetsvis vet, at ætten har holdt sig ialfald ned til omkring midten av det 12te aarhundrede[4].

Den anden spindesidegren av Ladejarleætten, som vi vet bevaret Haakon-navnet, er Haakon Ivarssøns gren. Haakon Ivarssøn var selv en dattersøns søn av Haakon Ladejarl. Vi vet med sikkerhet, at han hadde en datter, som blev

---

[1] Gift med Erling Skjalgssøns søn Aslak.

[2] Denne Aslak kan ikke ha været Svein jarls svigersøn. Ti denne blev gift med jarlens datter i 1015 og kan saaledes ikke ha hat dattersønner, som levde i sin fuldeste kraft henimot midten av det følgende aarhundrede. De maa ha været dattersønner av en yngre Aslak, antagelig en sønnesøn av Erling Skjalgssøns søn, som man ellers intet vet om. Atter et bevis paa, hvor litet vi vet om de gamle norske stormandsætter.

[3] Se Heimskringla, Ungers utgave s. 730.

[4] Se Magnus Olsen i Historisk tidsskrift V, 2. b., s. 181—189.

gift med Orknøjarlen Paal Thorfinnssøn, og hun kaldte sin søn Haakon. Vi vet ogsaa, at en anden ætling av Paal Thorfinnssøn, Haakon Klo, bar Haakon-navnet langt ute i det 12te aarhundrede.

Ifølge Knytlingasaga (kap. 304) vet vi ogsaa, at Haakon Ivarssøn hadde en anden datter, Sunniva, som var mor til »Haakon den norske« eller »Haakon Jyde«, som var gift med en datter av Erik Eiegod og far til den danske konge Erik Lam[1].

Naar vi nu ser, at det kun er en eneste norsk stormandsæt, hvor navnet Haakon brukes, og det til gjengjæld inden denne slegt er meget populært, og saa navnet pludselig dukker op i kongeætten med Haakon Thoresfostre, som blandt sine fædrene forfædre ikke hadde nogen Haakon, saa ligger det nær allerede herav at slutte, at Haakon Thoresfostre paa mødrene side har været beslegtet med Ladeætten, og da er der neppe nogen anden end Haakon Ivarssøn at gjette paa som hans morfar. Der er imidlertid ogsaa andre ting, som tyder paa en forbindelse mellem Haakon Ivarssøn og Haakon Thoresfostre.

Om Haakon Ivarssøn vet vi i virkeligheten ikke svært meget. Han var søn av Ivar Hvite, som atter var en dattersøn av Haakon Ladejarl, og som var lendermand under Olaf den hellige, men gik i Knud den mægtiges tjeneste og paa hans bud dræpte Ulf jarl.

Haakon Ivarssøn selv dukker først op av historien ved Einar Thambarskjælvers drap. Han var da bosat paa Oplandene. Men Thrønderne betragtet ham allikevel som sin høvding og som den, de maatte slutte sig om, hvis de skulde hævne Einars drap. Han forlikte sig imidlertid ved Finn Arnessøns mellemkomst med Harald Haardraade. Men kongen snøt ham paa forliket, og han levde i den følgende tid i utpræget opposition til kongen og laa for det meste ute paa vikingetog. Ved slaget i Nisaa dukket han tilfældigvis op i spidsen for en hel liten flaate og tok — trods gammelt venskap med Sven Estridssøn og gammelt uvenskap med Harald Haardraade — den sidstes parti og bidrog væsentlig til Haralds seir. Men han hjalp Sven Estridssøn selv til at undslippe. Efter slaget blev han gift med Magnus den godes

[1] Jfr. Saxo (ed. Holder), s. 429.

datter Ragnhild. Han blev imidlertid snart igjen uvenner med Harald Haardraade og drog saa ned til Sven Estridssøn, som gjorde ham til jarl i Halland efter Finn Arnessøn. Desuten fik han av kong Steinkel av Sverige et stort jarledømme i Vermland og Gautland. Hans eiendomme i Norge blev inddrat av Harald Haardraade, og han laa et par aar i aapen krig med kongen. Dermed forsvinder han fra historien omkring 1065. Om hans barn vet man ikke mere end det, som ovenfor er nævnt, at han hadde 2 døtre, den ene mor til Haakon Paalssøn paa Orknøerne og den anden mor til Haakon den norske i Danmark.

Som nævnt blev Haakon Thoresfostre først opfostret hos Sveinke Steinarssøn nede ved Gøtaelven, før han kom til Steigar-Thore. Ranrike hørte ikke med til den del av landet, som hans far Magnus hadde faat ved delingen med Olaf Kyrre. Det ligger da nær med Munch (Norske Folks Historie, B. 2, s. 381) at anta, at han blev født paa de kanter. Netop paa de kanter, like paa den anden side av riksgrænsen var det, Haakon Ivarssøn hadde sine svenske og danske besiddelser. Munch støtter sin antagelse med, at han efter Adam av Bremens uttalelser (III 53) slutter, at Magnus maa ha været tilstede i Viken i 1068 under den kortvarige krig og paafølgende fredsslutning med Sven Ulfssøn. Munch gaar uten videre ut fra, at Haakon maa ha været uegte født, »det lader nemlig ei til, at Magnus var gift, eller, om han var gift, havde taget sin Dronning med«. Hvis Munch har ret i, at Magnus var tilstede ved de nævnte begivenheter, forekommer det mig imidlertid fuldt saa sandsynlig, at han ved anledningen — kanske i forbindelse med fredsslutningen — er blit gift, uten at han straks har tat sin hustru med til Throndhjem. At sagaerne ikke nævner noget herom, forekommer ikke saa underlig, naar de overhodet intet nævner om kong Magnus's tilstedeværelse ved nævnte begivenheter.

* * *

De dele av Norge, som tok Haakon Thoresfostre til konge, var Oplandene og Thrøndelagen og senere muligens Gulatingslagen. Imidlertid synes Oplandene og særlig Thrøndelagen i alle fald at ha været hans vigtigste støttepunkter og de landsdele, som hang mest trofast ved ham. Disse lands-

dele hadde ganske vist hørt til hans fars del av riket. Men Magnus Haraldssøn hadde været konge saa kort og i en del av sin regjeringstid desuten været syk, saa det er ikke rimelig, at han skulde ha kunnet vinde sine undersaatters kjærlighet i den grad, at de for hans skyld 24 aar efter hans død sluttet sig til hans søn. Disse landsdele var ogsaa Ladejarlernes og Haakon Ivarssøns hjemstavn. Hvis Haakon Thoresfostre var Haakon Ivarssøns dattersøn, maatte der være mange traditionens og slegtskapets baand, som bandt hans undersaatter til ham.

Blandt de meget faa stormænd, som nævnes blandt Haakon Thoresfostres parti, er »Skjalg fra Jæderen«, sikkerlig en ætling av Erling Skjalgssøn, og Egil Aaskellssøn paa Forland, som Munch (N. F. H. 2, s. 483) synes tilbøielig til at anta var beslegtet med Soleætten. Soleætten var netop en av de ætter, som vi vet var besvogret med Ladejarleætten.

Der er ogsaa et træk, der tyder paa en forbindelse mellem Magnus Haraldssøn og en anden æt, som var besvogret med Haakon Ivarssøn, nemlig Orknøjarleætten. Orknøjarlen Erlend Thorfinnssøn, bror av Haakon Ivarssøns svigersøn Paal, hadde nemlig en søn, som han døpte Magnus, den senere saa bekjendte Magnus den hellige. Nu er navnet Magnus omkring midten av det 11te aarhundrede endnu et meget nyt og litet brukt navn. Det blev som bekjendt opfundet av Sigvat skald til bruk for Magnus den gode i 1024. Naar Erlend jarl valgte et dengang saa sjeldent og eiendommelig navn til sin søn, ligger det jo nær at tro, at her foreligger en opkaldelse. Men hvem er da Magnus den hellige opkaldt efter? Han omtales som et ungt menneske omkring 1090 og maa vel være født efter 1070. Ved den tid fandtes der neppe mere end ialt 4 personer, som bar eller hadde baaret navnet Magnus, nemlig Magnus den gode, hans nære frænde Magnus Haraldssøn, hans søstersøn hertug Magnus Billung av Sachsen og Svein Ulfssøn, som det fortælles antok navnet Magnus ved siden av sit eget, efterat Magnus den gode paa dødsleiet hadde overdrat ham Danmark. Av disse kan vi trygt sætte Magnus Billung og Svein Ulfssøn ut av betragtning. At Erlend Thorfinnssøn skulde ha opkaldt sin fars erklærte fiende Magnus den gode, er heller ikke rimelig. Tilbake blir der da bare Magnus

Haraldssøn. At Erlend jarl kunde ha opkaldt denne, er ikke saa urimelig, hvis Magnus Haraldssøn hadde været hans brors svoger. Men ellers er det ikke godt at skjønne, hvilket motiv han skulde hat til det.

* * *

Efter Haakon Thoresfostres død tok hans ivrigste tilhængere med Steigar-Thore i spidsen til konge en vis Svein, søn av Harald Flette, en dansk mand av høi byrd, om hvem det ellers bare fortælles, at han var en stor hærmand og meget kraftig. Om grunden til, at man valgte en utlænding, fortæller sagaerne bare, at Steigar-Thore selv var gammel og tungfør. Denne grund lyder imidlertid meget litet rimelig. For det første var ikke Steigar-Thore for gammel eller tungfør til at delta i alle flokkens krigertog. For det andet maatte flokken, hvad der ogsaa uttrykkelig fortælles at den gjorde, faa støtte av mange andre mægtige Nordmænd, hvis den skulde ha det ringeste haab om fremgang, saa man maatte ha kunnet finde en indfødt stormand til prætendent. Videre ser man, at senere hen i tiden tok man fort væk smaagutter til prætendenter. Endelig ser vi fra de forhandlinger, som gik forut for opstillingen av Magnus Erlingssøn som prætendent og Inge Baardssøns kongevalg, hvilken vegt der ialfald da blev lagt paa, at prætendenten paa en eller anden maate var beslegtet eller besvogret med kongehuset. Det ligger derfor særdeles nær at anta, at Svein har været beslegtet med Haakon Thoresfostre. Men dette slegtskap kan umulig ha været paa Haakons fars side. Det maa ha været paa hans mors side. Dette kan akkurat passe, hvis Haakon Thoresfostre har været en dattersøn av Haakon Ivarssøn. Vi vet jo nemlig, at Haakon Ivarssøn hadde mindst en datter gift i Danmark, og han hadde saa mange forbindelser med Danmark, at det er ikke urimelig, at han kan ha giftet flere av sine døtre der. Isaafald vilde Svein bli hans fætter paa mødrene side og ha mægtige slegtskapsforbindelser blandt de norske stormænd. Var Haakon Thoresfostres mor derimot — som Munch antar — en eller anden tilfældig elskovsforbindelse paa et krigertog, blir det vanskeligere at forstaa, hvorledes den høibyrdige danske Svein skulde kunne være hans slegtning paa mødrene side.

Efter Magnus Barfots død kom oprørskongen Svein tilbake til Norge. Dette tyder ogsaa paa, at han har hat forbindelser der. Hvad skulde han ellers vende tilbake for?

* * *

Da Magnus Barfot vel hadde kuet Steigar-Thores oprør og drevet Haakon Thoresfostres gjenstridige tilhænger Sveinke Steinarssøn ut av landet, foretok han først et mindre tog til Halland og drog derefter avsted paa det tog, som vanligvis kaldes hans 2den Vesterhavsfærd, men som Gustav Storm (Historisk tidsskrift III række, 3. b., s. 1 ff.) har paavist i virkeligheten var hans første. Om dette Vesterhavstog har der indtil Storms nævnte avhandling svævet en vis eventyrets glans. Efter hvad Storm imidlertid har paavist, indskrænker toget sig til, at han overrumplet Orknøjarlerne Paal og Erlend, som han behandlet meget haardt og sendte over til Norge som fanger, og la deres land under sig og beholdt deres sønner hos sig som gisler. Derefter drog han til Suderøerne, hvis konge, Lagmand, han ogsaa fanget, men behandlet meget mildere, idet han gav ham hans land igjen som len. Endelig blev han ved et tilfælde indviklet i en kamp med et par engelske jarler, hvad da imidlertid ingen betydning fik.

Da Magnus var kommet hjem fra dette Vesterhavstog, begyndte han — efter sagaerne under et aabenbart uholdbart paaskud — krig mot Sverige og angrep landene omkring Gautelven.

Skulde det være mere end et tilfælde, at Magnus, saasnart han hadde faat endelig bugt med Haakon Thoresfostres tilhængere i Norge, netop gik angrepsvis tilverks mot de steder, hvor Haakon Ivarssøns slegt levde, og hvor han tildels selv hadde hersket? Skulde det være mere end et tilfælde, at Erik Eiegod, med hvis datter Haakon Ivarssøns dattersøn var eller blev gift, ogsaa optraadte ved fredsslutningen i Gautelven, uagtet krigen egentlig slet ikke angik ham? Helt urimelig er det ikke. Der er en paafaldende forskjel paa den haardhet, hvormed Magnus behandlet Orknøjarlerne, og den mildhet, hvormed han behandlet den suderøiske konge Lagmand. Haakon Thoresfostres parti hadde ogsaa i

Norge været mægtig, og endog efter Haakons død hadde de-under Steigar-Thore og Svein faat tilslutning fra de forskjelligste landsdele, Jæderen, Nordmøre, Oplandene og Thrøndetlagen, og været istand til at slaa Magnus's throndhjemske lendermand Sigurd Ullstreng i aapent slag og til at fordrive hans mægtige tilhængere Jon Arnessøn og Vidkunn Jonssøn fra Haalogaland. Hvis det derfor forholder sig saa, at Haakon Thoresfostre hadde frænder og hans parti derfor venner paa Orknøerne og i Haakon Ivarssøns gamle besiddelser i Sverige og Danmark, saa kunde det ikke være nogen urimelig tanke at forfølge sine fiender ogsaa dit, og forfølge dem saa eftertrykkelig, at han kunde være sikker mot, at partiet nogensinde mere skulde forsøke at reise hodet imot ham.

Arne Rygh.

8.

Interdiktet mot Sverre.

I en akademisk avhandling ved universitetet i Chicago har Edw. B. Krehbiel studert interdiktet, særlig under Innocens III's pontifikat[1]. Boken slutter med en liste over de tilfælde av interdikt, forfatteren kjender, i perioden 1198—1216, inddelt i tre grupper: virkelige tilfælde, mulige tilfælde og trusler. Listen indeholder 90 numre og intet av dem vedkommer Norge. Nu er det, som kjendt, den almindelige opfatning, at Innocens III lyste interdikt over Norge ved sit brev av 6. oktober 1198, og jeg var derfor til at begynde med paa det rene med, at det maatte være en feil hos Krehbiel. Ved nærmere undersøkelse er jeg imidlertid kommet til det resultat, at Krehbiel har hat ret i at utelate det norske interdikt av listen, ialfald over de virkelige tilfælde av interdikt, og at dette interdikt aldrig har været lyst.

Det avgjørende dokument er pavebrevet av 6. okt. 1198, trykt i D. N. VI 7 og for de vigtigste avsnits vedkommende oversat av Munch (N. F. H. IV 331 f.) og Keyser (Kirke-

[1] Edward B. Krehbiel, The Interdict, its history and operation with especial attention to the time of Pope Innocent III. Washington 1909.

historie I 303). De to oversættelserne er paa det avgjørende punkt forskjellige; men det kan ikke være tvil om at Keysers er den nøiagtigste og rigtigste, og jeg holder mig derfor til den.

Brevet er stilet til erkebispen av Nidaros og alle bisper og andre prælater i Norge og indeholder de voldsomste utfald mot kong Sverre, navnlig fordi han hadde forfalsket pave Coelestinus's bulle. »For at ikke hans ondskap — heter det saa videre — længer skal rase mot de uskyldige, befaler jeg Eder at paaminde paa det omhyggeligste det norske folk, at det ei maa understaa sig længer at følge ham eller yde ham nogen hjælp eller hyldest. I andet fald (*alioquin*) skal I erklære alle hans tilhængere ekskommunisert, lukke kirkerne, ikke tillate i nogen del av Norge, der adlyder ham, noget kirkelig sakrament at forrettes, undtagen barns daab og døendes pønitens, og negte hans tilhængere kirkelig begravelse.«

Keyser tilføier: »I dette skarpe brev er da bansættelsen over Sverrer ikke allene udstrakt til alle hans tilhængere, det vil sige til hele birkebeinernes parti, men ogsaa udvidet til et almindeligt interdikt over enhver deel av Norges land, hvor folket maatte vove at yde Sverrer undersaatlig lydighed.«

Denne slutning, som Keyser, og efter ham Munch, Bang o. fl., har trukket, er ikke bindende. Brevet indeholder i virkeligheten bare en trusel om interdikt, et paalæg til biskopperne om under visse omstændigheter at forkynde det. Nu kan man naturligvis si, at disse forutsætninger indtraadte; landet vedblev jo utvilsomt at følge Sverre, og den pavelige trusel skulde derfor bli realisert. Vi kjender imidlertid ikke saa helt faa tilfælde, hvor det bare er blit med truselen[1], og man kan derfor ikke uten videre slutte slik.

Paa den anden side kan man vel heller ikke av Sverres sagas taushet slutte, at det ikke er blit lyst interdikt, uagtet en saa aapenbar kjendsgjerning som lukning av kirkerne i 5 aar (1198—1203) ikke godt kunde forties eller holdes hemmelig. Men det som synes mig avgjørende, er beretningen om, hvordan striden mellem kongen og biskoppene endte i 1203.

[1] Krehbiel, s. 86—96.

Der er for det første pave Innocens' brev av 24. jan. 1204 til erkebispen og bispene i Norge[1]. Han uttrykker her sin glæde over at Sverre er død — »han som med vold hadde usurpert Norges rike og truet hele landet med almindelig uorden og forvirring *(per quem toti terre imminebat confusio et turbatio generalis)*« — og over at hans søn har sluttet forlik med kirken; derimot bebreider han erkebispen, at han uten tillatelse har løst kong Haakon og hans medskyldige av det pavelige ban; denne absolution er ugyldig og maa gjøres om igjen efter pavelig fuldmagt. — Ikke med et ord er her tale om interdiktet, og i ordene om den nød som truet *(imminebat)* Norge paa Sverres tid, synes det at ligge en antydning om, at kirken endnu hadde sit sidste vaaben i behold overfor usurpatoren; ialfald er det vanskelig at tænke sig, at et virkelig promulgert interdikt skulde kunne være forbigaat i taushet i et brev som dette.

I én version av Haakons, Guttorms og Inges saga er det et uttryk som kanske kunde peke paa interdiktet, idet det heter (Alex. Bugges oversættelse s. 3), at biskoppene »forlikte sig med kong Haakon og drog hver til sin stol, og erkebiskopen tok hele landet i forlik igjen«. Den sidste sætningen findes bare i den ene version av sagaen, som Bugge holder for den oprindelige, mens Finnur Jónsson mener, at den bare er en omarbeidelse av den kortere tekst. Selv om man nu vil holde paa sætningen, og selv om man vil fortolke ordene som sigtende til et interdikt — hvad der er mulig, men neppe nødvendig — saa kan det ialfald ikke være rigtig, idet erkebispens myndighet til at lyse interdikt bare gjælder hans eget stift, ikke hele provinsen[2]; pavebrevet om interdiktstruselen er derfor ogsaa rettet til alle de norske biskoppene, ikke til erkebispen alene

Heller ikke dette sted gir saaledes noget holdepunkt for at Norge har været belagt med interdikt, og det sidste dokument, Haakon Sverressøns forliksbrev til kirken[3], vet like litet om det. Kongen nævner her først hvad han har lovet kirken, og slutter saa med, at til gjengjæld har kirkens mænd lovet at vise ham al den hæder og ære de er

[1] D. N. VI 9.
[2] Krehbiel s. 21.
[3] NgL. I 444 f.

sin lovlige konge skyldig — ikke et ord om avløsning og interdikt.

Det sparsomme materialet vi har, synes saaledes ikke at gi nogen støtte for teorien om interdiktet mot Norge; det er tvertimot høist sandsynlig, at det aldrig er blit realisert. Meget væsentlig er dette spørsmaal naturligvis ikke, men det er heller ikke ganske betydningsløst. Har de norske biskopper ikke brukt sin myndighet til at lyse interdikt over landet, saa har deres politik været forsigtigere, mere moderat end man i almindelighet har antat, og fremfor alt mindre unorsk; deres kamp føres mot kongen, ikke mot landet, og vor dom om dem maa modifiseres en smule.

Edv. Bull.

9.

Et norsk brev fra 1718 vedrørende Carl XII's fald.

Nedenstaaende brev findes i Landsarkivet i Odense (Odense amts arkiv nr. 644) som bilag til skifte efter kaptein Hans Due († 16 aug. 1717) paa Sanderumgaard (Davinde sogn, Aasum herred).

Brevskriveren er den fra affæren paa Krokskogen 15 april 1716 kjendte kaptein Anton Jacob Coucheron, der døde i 1736 som oberst og chef for 1. Bergenhusiske nat. regiment (Dansk Biogr. Lex. IV 91). Hans mor Blanceflor Sophie Due var søster til kaptein Hans Due (Danmarks Adels Aarbog 1891, s. 143). Stiftsbefalingsmanden paa Fyn var dengang geheimeraad Christian Lente.

Høywelbaarne HE^{r} Geheimeraad,
Høystbydende HE^{r} Stifftsbefallningsmand.

Deris Excellence wilde icke tage v-naadig, at ieg till det nu indtredende nye Aar herved forønsker dennem med gandske høy adelige Famillie ald Glæde, Lycke og Fornøyelse wed self forlanggende Helsen og Welergaaende, dette begynte ey alleene derwed lyckeligen at fuldende, men endog mange effterfølgende Aar og Dage udi høywelsignet Alderdomb at opnaae.

Og som nu een rum Tied er forløeben, udi hvilcken ieg

ey nogen Éffterretning hafver erholdet angaaende Skifftefor- rettningen effter sal. afganggende HE^{r} Capitain Hans Due og hvad os effter den salige Mands oprettede Testamente arfweligen kunde tillfalde, ieg og formoedentlig, Skifftet nu allerreede er brackt till Endelighed, altsaa tager ieg mig underdanigst den Frihed hos Eders Excellence derom ydmy- geligst at fornemme, af hvis høye Naade ieg forwenter beste Underretning, hvorledis ieg mig fremdelis dermed skulde forholde.

Jeg understaar mig og med Korthed at relatere angaa- ende Fiendens Indfald og Udmarch her syndenfieltz udi Norge nestleden Nowemb^{r} og Decemb^{r} Maanet, da hand allerreede med 25^{ve} Regementer til Hest og Fodtz hafde bemechtiget sig een stoer Dehll af Landet paa den anden Siede Glommen (der skiller Smaalendene fra Oplandene), nemblig fra Iid udi Enningdahlen et Par Miile ofwen for Fridrichshalds Festning nermeste Wigsiden, og indtill Næs Sogn paa Øfre Romme- rige op imoed Kongs-winger, og disse Sogner, nemblig Iid, Aremarch, Ørsmarch, Rachestad, Berg, Scheber, Borge, Etz- berg, beskaaren Communicationen ved Basmoe Festning, Høe- land, Uhrschoug, Fit og Blacker med wiedere, behagede det Gud, at Kongen af Swerrig effter at hand hafde bort tagen een Fortresse og runt Thorn kaldis Gyldenløwe og derfra begynte at approchere sig og arbeide sig i Jorden till Hof- wet Festningen Fridrichsteen wed Fridrichshald tilligemed 1600 Mands Forlies af Officerer og Gemene, end og self om Natten imellem d. 10de og 11 Decemb^{r} nestleden udi Ap- prochen, da hand war tilstede for at encurasere hands Folck (udi Formeening at woere wilde giøre Udfald af Festningen og forhindre hands Arbeyde) af et Canonskraae blef skut ind igiennem Hofwedet paa den wenstre Siide og ud igiennem det høyre Kindbeen, ind igienem hands høyre Axsel og ud wed hands Albue; 3^{die} Dag dereffter blef Kongens Liig brackt ofver till Wiigsieden, geleidet af een Printz og General Rein- schiold, dereffter Armeen strax oprycket og med Confusion udi 2de Columber igien udmarcheret udi Swerig, effterladende nogle grofve Skud, af hvilcke hand moed Fridrichshalds Festning hafde 36 Stycker, af 24, 18 og 12 ℔ sampt 6 Mortiers, og er icke een swensk Mand mehr her syndenfieltz, uden Deserteurer, een meget v-formoedentlig og naadefuld Forandring af Gud i een Hast, nordenfields wed Trundhiemb

gaar Rycktet, at den swendsche Armée der giør og sit Beste at retirere, med døede og ellers creperede her syndenfieltz sieges forwist af hands Armeé udi den korte Tied schall were tillsatt 4000 Mand.

Jeg recommanderer mig Deris Excellencis continuerende høye Naade og lefwer med ald underdanig Submission

Høywelbaarne HE^{r} Geheimeraads og naadige Herris underdanige og skyldigste Tienere

A. J. Coucheron.

Christiania d. 28de Decemb^{r} A^{o} 1718.

LITTERATUR.

Records of the earldom of Orkney 1299—1614. Edited by J. Storer Clouston. Edinburgh 1914. 8vo. XCIV + 515 s.

Denne bok, som danner et bind av »Publications of the Scottish History Society«, maa for skotske personalhistorikere være en god fundgrube. Ved sin indgaaende behandling av diplomer fra den gamle norske øgruppe fortjener den ogsaa norske historikeres opmerksomhet.

Boken aapnes med en længere indledning om tilstanden paa øerne fra den ældste tid. En skildring i begyndelsen av det gamle norrøne samfund kan ikke siges at staa i nogen egentlig forbindelse med verket i sin helhet. Man forstaar vel senere hvor forfatteren har villet hen, men har med al anerkjendelse av hans læsning følelsen av at han her er utenfor sit omraade. Meget interessant er derimot fremstillingen av øernes bebyggelsesmaate. Maaske vilde Karmøen vise sig at frembyde en parallel, ogsaa med hensyn til befolkningens livsvilkaar. Skotske nybyggere var sjeldne paa Orknøerne endnu i begyndelsen av det 14. aarhundrede. I Kirkwall synes dog skotterne fra meget gammel tid at ha gjort sig mere gjældende end nordmændene. Fra den senere del av det 14. aarhundrede blev den skotske indvandring større og gjaldt ogsaa landdistrikterne. Skotterne begyndte ogsaa at bli odelsbønder, først sandsynligvis gjennem giftermaal. De blev »as jealous of odal privileges, as learned in the technicalities of odal law, and as litigious over their odal rights« som nogen av den oprindelige befolkning. Senere vises det hvorledes man ogsaa paa Orknøerne, likesom paa Island, har kjendt en inddeling i 4 større distrikter, hvert delt i 3 mindre, som atter var delt i 3. De resultater i samme retning

en anden forfatter, R. D. Farrant, er kommen til med hensyn til Man blir gjengit. I et anhang fremstilles det, hvorledes principet ogsaa har gjort sig gjældende paa Shetland. Paa de skotsk-norske øer gaar kirkesognene tilbake paa de mindste tredjedele.

Hovedavdelingen omfatter 241 diplomer, hvorav størstedelen her offentliggjøres for første gang; av flere gives der dog kun utdrag. Fra norsk er der oversat 15. Til de norske diplomer gjengives der ingen grundtekst. De er dog alle trykt før, de fleste i Dipl. Norv. At der ikke av de faa latinske diplomer, som gjengives i sin helhet, og som ikke før er utgit, trykkes andet end oversættelser, maa derimot karakteriseres som en mangel, hvad enten den skal tilskrives utgiveren eller skyldes planen for hele rækken av publikationer. De engelske diplomer gjengives i sin gamle skotske sprogform. Orkney-dialekten gjemmer som bekjendt paa mangfoldige ord av norsk herkomst. Herpaa findes der i diplomsproget flere eksempler. Man faar forklaret, at dumraw er det oldn. dómrof, at *stein* brukt om lagtinget er det oldn. stefna, at saxhering er oldn. sexæringr, og at »the *lowsing* of the land« vil si *redemption.* S. 299 meddeles indholdet av et skotsk diplom skrevet i Bergen 1580. S. 378 f. faar man et andet vidnesbyrd om den ikke ubetydelige indvandring av skotter til Norge ved begyndelsen av den nyere tid. Saken gjælder en mand, der som ung ved sin fars død hadde maattet utvandre og var draget til Norge; efter mange aars forløp var han vendt tilbake for at kræve sin fædrene jord. Store forventninger om at finde kildestof til Norges historie i en bok som denne har man dog ikke ret til at nære. Fra den tidlige del av det 13. aarhundrede til begyndelsen av det 15de, altsaa den tid man fra et norsk synspunkt nærmest maatte haabe at faa oplysninger fra, er der i overleveringen om øerne »a gap of almost utter darkness«. Desuten indskrænker utgaven sig av pladshensyn væsentlig til Orknøerne. Kun faa Shetlandsdiplomer blir medtat. De fleste norske diplomer er oversat av dr. Edv. Bull.

Efter diplomerne følger en skildring av deres segl, forfattet av W. Rae Macdonald, samt forskjellige anhang av forfatteren. En god idé har han hat ved paa et kart over øerne at sætte navne væsentlig hentet fra jordebøker omtrent aar 1500. Dernæst findes utarbeidet 25 stamtavler med for-

tegnelse over familiernes jordegods. Det sees av stamtavlerne at navnet Magnus holdt sig længe paa Orknøerne. Det var meget almindelig i det 17. aarhundrede. Det er endnu i bruk. I forordet takkes Mr. Magnus Flett for hjælp ved indsamlingen av diplomerne. Boken ender med 3 facsimiler av diplomer og segl. Som helhet gjør den et meget godt indtryk. Utgiveren viser en betydelig evne til selv at utnytte det diplomatariske stof. *F. Scheel.*

Sam Clason: Gustaf IV Adolf och den europeiska krisen under Napoleon. Historiska uppsatser. Stockholm 1913. 247 s.

Professor Clason i Lund kjæmper i denne bok for en ny opfatning av Sveriges utenrikspolitik under Napoleonskrigene, og jeg maa straks sige at jeg allerede paa forhaand var overbevist om at han har ret. Da jeg i 1910 gjennemgik med de historiske studerende ved vort universitet kildematerialet vedrørende Norges adskillelse fra Danmark, dannet jeg mig den mening at Sveriges arbeide for at vinde Norge istedenfor Finland — den saakaldte »1812 års politik« — ikke var utslaget av en enkelt mands vilje, men var dypt begrundet i Sveriges økonomiske utvikling, særlig i dets handelsforhold til England. Hvorledes de økonomiske forhold bestemte Norges politiske stilling paa den tid, utviklet jeg i en forelæsning samme aar (utgit som særtryk av »Syn og Segn« under titelen »Unionssprengninga 1814 i verdshistorisk samanheng«), og i nogen forelæsninger høsten 1913 søkte jeg med en viss utførlighet at begrunde mit syn paa det politiske omslag i Sverige. Prof. Clason hadde allerede i et skrift fra 1909, »Vårt hundraårsminne: krisen 1808—1809«, — et skrift som desværre var gaat mig forbi, fordi jeg dengang var borte paa en lang utenlandsreise, — hævdet at allerede Gustaf IV Adolfs tilslutning til koalitionen mot Frankrike i 1805 og end mere hans motstand mot kontinentalsystemet i 1807 hadde sin sande aarsak i Sveriges handels-interesser. Og det er denne opfatning som Clason forsvarer, særlig mot prof. Nils Edén, i sin bok av 1913.

Det er klart nok at det er en sterk indre sammenhæng mellem Clasons og min synsmaate, ikke bare fordi vi begge finder økonomiske kræfter bak politikken, men endda mer fordi

Gustaf IV's politik av 1805 og Carl Johans politik av 1812 i virkeligheten er identiske, og det som forklarer den ene, forklarer ogsaa den andre, -- Clason gjør med fuld ret gjældende overfor Edén, at den europæiske situation ikke var saa væsentlig forskjellig paa de to tidspunkter. Men endog uten hensyn til nogen forutfattet mening tør jeg sige at Clasons bok gir et baade vegtig og interessant indlæg for hans historiske tesis. For de fleste vil det paa forhaand synes et paradoks, at den »gale« kong Gustaf IV hadde et rigtigere syn paa Sveriges interesser end hans fornuftige samtidige. Clason gaar nu slet ikke ind paa kongens personlige eiendommeligheter[1]; men han godtgjør med fuld klarhet, at handelspolitiske hensyn spillet en fremtrædende rolle i de forhandlinger som skridt for skridt førte til Sveriges krigserklæring i 1805, og dermed gir han Gustaf IV's politik et solid grundlag av sund fornuft. At likeledes bruddet med Rusland i 1807 bestemtes av den samme handelspolitik, efterviser Clason i den andre av bokens avhandlinger, og denne har desuten en særlig interesse ved det lys den kaster over utgivelses-metoden ved et vigtig kildeverk, grev Stedingks efterlatte papirer, — her er simpelt hen strøket saa godt som alt som gav den virkelige begrundelse for Gustaf IV's politik, eller som gav gunstige vidnesbyrd om hans person.

De to længste avsnit i boken har til emne de svenske forhandlinger med Rusland like ved krigs-utbruddet i 1808 og ved fredsslutningen i 1809. Man faar her et høist eiendommelig billede av en finsk-russisk diplomat, David Alopæus, og her er fremdraget meget nyt stof fra russiske arkiver. Det gir just ikke noget opbyggelig indtryk av forholdene blandt de raadende klasser i Sverige, og det forklarer derved meget av den svakhet vi finder i svensk styrelse paa den tid. Av interesse for Clasons grundtanke er oplysningene om hvorledes Sverige ved freden med Rusland avslog at bøie sig helt for kontinentalsystemet. Og for den synsmaate jeg har hævdet, er det av betydning at se at de mænd som tok styret i Sverige ved statskupet i mars 1809,

[1] Det er værdt her at nævne, at i svensk Historisk Tidskrift for 1915 er offentliggjort en avhandling av Anders Grade, som slaar ihjel en av de mest kjendte myter om kong Gustafs sindssyke opførsel.

helt fra først av var klar over at de maatte opgi Finland, og allerede begyndte at tale om vederlag i Norge.

Prof. Clasons bok har ærend til alle norske læsere som ønsker at forstaa forutsætningene for begivenhetene i 1814, og saa greit som den er skrevet, saa meget nyt som den indeholder baade i tanker og i stof, vil den uvilkaarlig fange interessen. *Halvdan Koht.*

Ur Henning Hamiltons brefsamling. Ett urval utgifvet af *Gunnar Carlquist.* I—II. Stockholm 1914.

Grev Henning Hamilton er en av de eiendommeligste politiske skikkelser i Sveriges moderne historie. Alt som ung mand blev han en av sin stands ledende personligheter; bare 34 aar gammel, i 1848, blev han første gang landtmarskalk, og han blev beskikket til dette ombud igjen i 1853 og 1856. Hans veltalenhet og hans høisind gjorde ham til en værdig bærer av adelens beste traditioner, og i kampen for dens rettigheter mot det frembrytende demokrati kunde han med stolthet løfte dens fane. Han utfoldet gjennem en aarrække en omfattende og alsidig virksomhet i statens tjeneste, og han var en indflydelsesrik raadgiver ved hoffet, særlig under Carl XV, hvis undervisning han hadde ledet, og som han hadde fulgt paa flere utenlandsreiser i ungdomsaarene. Han var statsraad 1858—1860, og i aarene 1861—1864 hadde han den betrodde stilling som svensk-norsk minister i Kjøbenhavn; her kom han da ogsaa til at spille en fremragende rolle i skandinavisk politik. Efter det nederlag han og Carl XV led i det danske spørsmaal, kom han litt mere i bakgrunden, og den svenske forfatningsreform i 1865 skapte vilkaar som ikke var saa gunstige for hans fremtræden. Men paa en række riksdager var han likevel fremdeles en mand som det maatte regnes med. Saa var det han i 1881 pludselig maatte opgi alle sine stillinger og forlate landet; han var økonomisk ødelagt, og hadde skrevet falsk. Ensom og knækket døde han i Frankrike i 1886.

Det er en samling brev til denne mand som nu er utgit, og det siger sig selv at en mand som har staat saa langt fremme i sit lands politiske liv, maa ha faat en mængde brev av interesse og vigtighet. Alle de brevene han har mottat er paa langt nær bevaret, og en del brev fra minister-

tiden i Kjøbenhavn er endnu ikke tilgjængelig. Men han hadde selv latt deponere en samling paa nær 700 brev i Lunds Universitetsbibliotek; denne samlingen hadde han bestemt skulde aapnes i 1914, og derav er nu det væsentligste utgit.

Naturligvis kan man ikke vente stor enhet i en slik samling av brev fra en halvhundred forskjellige personer i et tidsrum av 35 aar (1844—1878), og 1ste bind handler da ogsaa om en mængde ulike ting. Men 2dre bind koncentrerer sig meget sterkt om et enkelt emne og det netop det som vi først og fremst er spændt paa at faa oplysning om: det dansk-tyske spørsmaal. Skandinavismen og det som hører sammen med den, dukker jo ogsaa op her og der i 1ste bind; selve de allerførste brevene handler om det strævet Uppsala-universitetets rektor professor Geijer hadde med at hindre det planlagte skandinaviske studentertog i 1844. Fra 1848 har vi et flaakjæftet ord av kronprins Carl (I 42), om at kong Oscar sitter i Malmø og »håller tummen på ögat på de galna danskarna«, saa at ikke de skal bære sig altfor krigersk. Senere faar vi en tilfældig oplysning om et norsk indlæg fra 1855 for »en nordisk Union«, som tilskrives professor Hansteen (I 96), og enkelte brev fra 1857—58 gir et lite indblik i Sveriges indgripen i de da paagaaende forhandlinger om Slesvig. Men det er med brevene fra 1861 av at det slesvig-holstenske spørsmaal har den alt overveiende interesse, og vi faar her delvis vigtige bidrag til sakens historie.

Brevene gir et sterkt indtryk av det intime forhold som særlig i det skjæbnesvangre aar 1863 hersket mellem grev Hamilton og den danske regjering. Han var ikke alene personlig raadgiver ved drøftelsen av mars-patentet, som iverksatte Holstens utskillelse (II 91), men hadde ogsaa sin store del i vedtagelsen av november-forfatningen, som knyttet Slesvig nærmere til Danmark (II 177). Vi ser hvorledes han uavbrutt og haardnakket arbeidet for at Norge og Sverige skulde hjælpe Danmark militært mot Tyskland, og vi faar erkjende at han heri bare fastholdt en gammel politik. Et brev fra den danske utenriksminister Hall av 18 sept. 1863 (II 114 f.) viser os at denne alt nu begyndte at bli ængstelig for at alliansen ikke skulde komme istand, og dette brevet faar derved sin plass ved siden av den bevæ-

gede note av 14 okt., som jeg har meddelt i min bok »Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt«. Men hverken Hall eller Hamilton opgav endnu haapet om at Norge og Sverige skulde gaa med Danmark, og Hamiltons støtte maatte naturligvis styrke Hall i hans haap. Det er umulig andet end at føle sig frastøtt av ansvarsløsheten i den politik som — ifølge en fremstaaende svensk politikers uttalelse, og det vel at merke en mand som selv uttrykkelig bifaldt denne politik (II 122) — gik ut paa »genom underhandlingar och förespeglingar af ett förbund« at støtte Danmark for muligens at skræmme Tyskland til at holde fred. Men Hamilton for sin part vilde ha alvor i ordene. Han vilde, som han skrev den 20 novbr. 1863 (II 123), opretholde freden saa længe som mulig; men blev det krig, ansaa han fredspolitikken for uholdbar, og vi ser (II 127) at straks utenriksminister Manderström den 2 decbr. hadde erklært tidspunktet for en allianse-traktat ugunstig, begjærte Hamilton sin avsked. Gjennem general Björnstjerna, som hadde været tilstede ved Frederik VII's begravelse, henstillet han i slutten av samme maaned (II 131) indtrængende at faa sin avskedsansøkning bevilget, fordi danskene naturlig maatte knytte forhaapninger til hans forbliven i Kjøbenhavn; men han fik til svar, at hans hjemkaldelse vilde gi danskene den tro at alt haap var ute, og det var heller ikke meningen. Først i februar 1864 fik han lov at reise hjem, og han reiste med det formaal at gjøre alt for at vinde Sveriges og Norges hjælp for Danmark (II 143). Man har ofte været tilbøielig til at fælde en meget ufordelagtig dom over grev Hamiltons politik i Kjøbenhavn, og han kan ikke, saavidt det hittil lar sig se, frikjendes for i nogen grad at ha drevet politik paa egen haand eller ialfald mere i samsvar med kongens personlige ønsker end med den ansvarlige regjering. Men de fremkomne brev viser ham ialfald som en mand som var villig til at ta konsekvensen av sine ord, og i motsætning dertil falder det et endda uhyggeligere lys over grev Manderströms optræden. Her er rigtignok at merke, at brevene fra Manderström til Hamilton endda ikke foreligger.

Jeg har her bare pekt paa nogen faa hovedpunkter i det tilfang som den Hamilton'ske brevsamling gir fra aarene 1863—64. Adskillige andre interessante ting fra den samme

tid er her kommet frem; høist eiendommelig virker det saaledes at læse de klager som ministeren i Berlin C. A. Järta fører over den isolation han blir holdt i av sin chef grev Manderström (II 97—98), og vi faar ganske pikante interiører fra den mislykkede polske ekspedition i 1863 (II 98—108).

For andre tidsrum og emner falder oplysningene mere spredt. Et og andet ord viser os hvorledes Oscar I's liberalisme mer og mer svandt bort, særlig fra 1848 (I 49), og vi ser at den repræsentations-reform som han ønsket, blev mindre og mindre omfattende (I 54). Ellers gir brevene, som rimelig er, langt flere bidrag til Carl XV's karakteristik og politik. Han var i 1855 endda mere krigslysten end sin far, og han var i sin indre politik endda mer konservativ, ja han identificerte sig likefrem med »partiet« d. v. s. de konservative (I 58, 122—125), selv om han i mange enkelte spørsmaal kunde skifte standpunkt med uforklarlig fart (II 85, 130). Dette gjælder ikke bare hans svenske, men liksaa meget hans norske politik. Han uttaler sin ærgrelse over de oppositionelle stortingsvalg i 1850 (I 55), og han avslører paa en rent forbløffende maate sin parti-virksomhet under stortinget i 1857 (I 116). Han fortæller at det parti »som är för unionen med Sverige« har samlet sig til kamp mot »bond-regementet«; men han har et svare stræv med at holde partiet sammen. »Vi hafva«, skriver han »vissa timmar bestämnda sammankomster! Ingen plenie dag i utskott eller i thinget, som vi ej förut varit tillsammans och öfverenskommit om nödiga åtgärder.« Han gir en morsom skildring fra disse sammenkomster, og vi hører at sjælen i det bondefiendtlige, unionelle parti er Ketil Motzfeldt, mens de fleste andre er som barn (I 121). Vedrørende Norge findes ellers i samlingen et interessant brev fra statsminister de Geer om statholderstriden (I 191 f.), som viser muligheten av at Norge alt i 1860 kunde ha faat statholderembedet avskaffet, hadde det bare villet tillate saken avgjort i sammensat statsraad. Vi faar desuten et indblik i den svenske agitation mot Norge i utlandet (I 196 f., 200), og et par brev fra statsraad Malmsten fra 1861 (II 21, 38 f.) oplyser om striden om unions-revisjonen.

Den Hamilton'ske brevsamling er utgit med troskap og kyndighet. Utgaven gir ikke mange anmerkninger, men til-

strækkelig til veiledning. Det skyldes en forbiseen, naar utgiveren i en anmerkning (II 163) siger at forf. til artikelen i Den Norske Rigstidende 6 mai 1864 om det von Qvanten'ske unionsforslag ikke er kjendt; jeg har i min ovenciterte bok (s. 234) oplyst at det var den danske bladmand K. Krabbe. Til gjengjæld noterer jeg at utgiveren (II 133) bringer en rettelse til min bok, idet jeg (s. 291) feilagtig har tilskrevet de Geer en artikel for meget i Posttidningen. *Halvdan Koht.*

Ivar Aasen. Granskaren, maalreisaren, diktaren. Ei minneskrift um livsverket hans, utgjevi av Sunnmøre frilynde ungdomssamlag. Kra. 1913. 219 s. (Olaf Norli).

Paa titelbladet staar Arne Garborgs, Anders Hovdens og Halvdan Kohts navne. Arne Garborg fører os til digteren Ivar Aasen, rolig, varsomt, saa vi virkelig er med, saa vi ser værdierne i denne enkle, kildeklare poesi. Hovden fortæller »smaasegner« om Ivar Aasen og sig selv. Halvdan Koht skildrer »granskaren, maalreisaren«, og det er denne skildring, som er boken.

Jeg vet ikke at Ivar Aasens liv og livsverk har været fortalt lettere, klarere, med større indsigt og sikrere kundskap, end her. Der er en usedvanlig fremdrift i dette arbeide. Det har gjentagelser, men aldrig hvile paa døde punkter. Hvert vundet resultat peker fremover mot nye undersøkelser, nye resultater. Stadig holdes man i spænding, som saa utløses i levende interesse. Verket er bygget op med den forstandige ordenssans, som gjør linjerne tydelige, — den man med et andet og intetsigende navn kalder metode. I en indledning om Søndmøre og Søndmørskulturen har forfatteren skaffet sig et ypperlig utsigtspunkt, som han gang paa gang vender tilbake til. Ivar Aasens kraft blir hjemjordens. Den er det, — et litet mønster-Norge er det, som erobrer gjennem ham.

Udmerket og vistnok grundlæggende er skildringen av forskeren Ivar Aasens utvikling. Vi følger ham fra guttens første »ubrukte elsk« til grammatiken, den som vaktes av en haandskreven »Dansk sproglære«, og til det arbeide, Koht holder for mandens daad: hans norske grammatik. Av særlig interesse er forfatterens syn paa Rasks betydning for Aasen. Han viser, at det ikke er Rask, som har ført ham

ind paa »maaltanken«, det er ikke Rask, som har vist ham veien til det gamle norske sprog. Ivar Aasen hadde set denne vei og hadde lagt sit program, endnu før han kom over Rasks »Vejledning til det Islandske eller gamle nordiske Sprog«. Dette verk blev en hjælp, men intet utgangspunkt.

Min indvending mot Kohts arbeide er, at han — her som oftere — fører sine egne strenge linjer over paa de mennesker, han skriver om: det er, som om fortiden har set like klart og like langt, som den eftertid, som bedømmer den. Jeg er ikke sikker paa, at Ivar Aasens maalstræv fødes som »den store upprørstanken, samfundsprogramme med rot i samfundsvilkaari, ein led i den store bondereisingi«. Det er ved dette punkt, gjentagelser kommer — ti her er forfatterens hjerte fuldt — men ikke altid med beviskraft. Koht viser os selv den unge Ivar Aasen i sterk gjæring, en idyl-drømmende digter, naturelsker, sprogelsker. Mon ikke det instinktive, den private ømme kjærlighet til dette gamle sprog med den sterke livskraft, har været vel saa eggende som »bondepolitikken« og har virket, løsrevet fra den?

Men man vil ikke undvære det helhetssyn, som boken bærer frem, selv om man kan finde det ensidig. Det gir kraft og farve, det levendegjør verket.

Fredrik Paasche.

FALKEFANGSTEN I NORGE[1].

AF

O. OLAFSEN.

Falkefangsten og Falkejagtens første Oprindelse taber sig i den graa Oldtid. Men alle Undersogelser fører os tilbage til Mellem- og Østasiens Stepper og Sletter og særlig til Kina, det gamle Arnested for menneskelig Kultur. I Kina skal Falkejagten have været i Brug allerede omkring Aar 700 f. Kr. Den græske Læge Ktesias hos Perserkongen Artaxerses Mnemon omkr. 400 f. Kr. omtaler et Folk, Pygmæerne, som jagede Harer og Ræve ved Hjælp av Ravne, Glenter og Ørne. Hos Mongolerne og Manschuerne paa Mellemasiens Stepper fandt denne Slags Jagt særlig Udbredelse. Naturforholdene begunstigede den i hoi Grad ligesom ogsaa disse Folks Levevis og deres Hestebrug. Fra Mellemasien forplantedes den videre til de omliggende Lande; saaledes ogsaa til Vestasien. Om den bekjendte Dchingis-Khan fortælles, at han drev Falkejagten med lidenskabelig Iver, og han havde en hel Armé af Fuglefængere. Kublai-Khan skal have havt 10 000 Falkefængere med et tilsvarende Antal Falke og ligesaa mange Jægere og Tjenere.

[1] Se C. Deichman i Det n. Vidensk. Selsk. Skr. 2det B. 1788 S. 55, — Folkevennen for 1874 S. 195 fl., — P. A. Munch, N. Folke-Kalender for 1850 S. 36. Af disse Afhandlinger er den anførte i Folkevennen den bedste.

Den bekjendte Reisende Marco Polo skildrer i sin Reisebeskrivelse Falkejagten i Kina.

I Persien var ligeledes Falkejagten meget yndet, og Fyrsterne (Shahen) holdt store Skarer af Falkefængere med hver sin Falk. Falken var forsynet med Hætte og Handsker, som var udsyet med Guld og Ædelstene; paa Benene havde de smaa Bjælder. Det fortælles, at de endog blev afrettet til Jagt paa Mennesker.

Sultan Bajazet den første var en vældig Jæger. Han holdt omkring 7000 Falkonerer og 6000 Hundevogtere, hvilke udgjorde særskilte Regimenter i hans Armé. Efter Seiren ved Nikopolis i 1396 modtog han i Løsepenge for en fransk Prinds en Løsesum, som væsentlig bestod i 12 hvide Jagtfalke.

Araberne i Nordafrika og ventelig ogsaa i andre Lande drev ligeledes Falkejagt. Men endmere mærkeligt er det, at ogsaa de gamle Mexikanere kjendte den. Da Spanierne indtog Mexiko, fandt de i Montezumas Palads et fuldstændigt Falkoneri.

Grækerne og Romerne synes derimod ikke at have kjendt Falkejagten. Den antages først at være blevet bekjendt her, da Romerne traadte i nærmere Berørelse med de barbariske Folkeslag i Keiserdømmets sidste Tid. Under Konstantin den store omtales den af en Forfatter. Nogen Udbredelse i Europa fik den dog først senere under Folkevandringen og især under Korstogene. Keiser Fredrik den anden omtales som en ivrig Jæger med Falk. Han skrev endog en egen Bog om denne Sport: De arte venandi cum avibus. Den roses endnu af Skjønnere som en fortræffelig Haandbog. Sønnen Manfred forsynede den med Bemærkninger[1].

[1] Mere herom vil man finde i den nævnte Afhandling i Folkevennen.

At Falkejagten ogsaa var kjendt i Norden allerede langt oppe i Middelalderen, ser man i den gamle Sagnhistorie og af Sagaerne. Saaledes fortælles det i Vølsungasagaen, hvorledes Randver plukkede Fjærene af sin Hauk og sendte den i denne Tilstand til Kong Jørmunrek[1]. Brynhild bød for sin Død, at hendes Smykker og 2 Hauke skulde følge hende paa Baalet[2]. I Rolv Krakes Saga Kap. 12 fortælles om Adils's Kjæmper, at de havde hver en Falk paa Skulderen. Rolv selv havde en Hauk kaldet *Haabrok*. Om Gudrød Veidekonge fortælles, at han blev dræbt paa Jagten af sin egen Søn, just som han skulde løsne sin Falk fra dens Bytte[3]. Olav Trygvason plukkede Fjærene af sin Søster Astrids Falk[4]. Haakon Jarl sendte den danske Konge Harald Blaatand et Aar 50 Falke som Afgift, hvorfor Kongen kaldte Norge for sin *Haukøy*[5]. Bekjendt er Fortællingen om den svenske Konge Olaf Skotkonung og hans Datter Ingerid, hvor Kongens heldige Jagt med sine Falke omtales[6]. I den ovenfor nævnte Afhandling af C. Deichman vil man finde flere lignende Træk fra Nordens ældste Historie, hvor Falke eller Hauke nævnes. Alle disse Fortællinger viser os, at Falkejagten var kjendt i Norden i Begyndelsen af den historiske Tid. Af noget yngre Vidnesbyrd vil jeg nævne: Konungs skuggsjá (Kongespeilet) S. 43 og 135 i den norske Udgave af 1848. Paa det første Sted tales der om Grønland, hvor der findes »valr mikill ok margr«.

1 Se P. A. Munch, Gude- og Heltesagn S. 136.
2 Smst. S. 132.
3 P. A. Munch, Det n. F. Hist. I S. 388.
4 Olav Trygvasøns Saga i Heimskringla Kap. 65.
5 Jomsvík. saga Kap. 7. Olav Trygvasøns Saga Kap. 61. Tjodrek Munk Kap. 5.
6 Olav den Helliges Saga i Heimskr. Kap. 90. Se videre Haakon Haakonsøns Saga Kap. 288 og 294.

»hvítir valir«, som i andre Lande ansees for en stor Kostbarhed. Paa det andet Sted tales der om at ride med Falk og jage med Hund som noget, Konger bruger. Ogsaa i vore Eventyr og Folkesagn omtales Falken. Se saaledes i »Troldene i Hedalen« af Asbjørnsen Falkefangsten ved Mæla.

For jeg gaar over til min egentlige Opgave, at samle de Oplysninger, som findes om Falkefangsten hos os, vil jeg fremkomme med nogle Bemærkninger af sproglig og naturhistorisk Art.

De gamle Nordmænd havde flere Udtryk, som brugtes om Falken. Saaledes Ordet *falki*, som rimeligvis er et fremmed Ord, indkommet søndenfra. Et andet ord er *valr*, som er oprindelig norsk. *Haukr* er egentlig Navnet paa en anden Fugleart, nær beslægtet med Falken; men sandsynligvis har det ikke altid været dem klart, at der var nogen Forskjel. Det er jo noget, som vi hyppig ser ogsaa i vor Tid, at Folk ikke magter at holde nærbeslægtede Dyr og Planter ud fra hinanden. Om der har været nogen Forskjel mellem *falki* og *valr*, ved vi ikke; men det synes, som om Folket i Almindelighed har brugt Navnene i Fleng.

Hos de egentlig sagkyndige: Falkefængerne og Jægerne m. fl. har der været skjelnet mellem forskjellige Arter af Falke, og maaske har de med Navnet *valr* betegnet en egen Art. Man havde Geirfalke, Formeler, Terseler; der tales om Gaashauke, Graavaler osv. Det er meget vanskeligt for os i Nutiden at afgjøre, hvilken Forskjel der var mellem disse forskjellige Slags.

Geirfalken maa være den, som nu kaldes Jagtfalken eller falco gyrfalco. Man havde baade hvide og graa; den hvide var den fineste og kostbareste. Formeler sees at have været en egen Art af Geirfalk. P. A. Munch mener, at Terseler en Forvanskning af tertiolus og

skulde betegne en Falk af tredie Rang. Dette er imidlertid meget tvilsomt, da det ikke synes at passe med Sammenhængen i det hele.

I Rigsarkivets Dokumenter vedkommende Falkefangsten findes paa en Fortegnelse over Falkeleierne fra omkring 1700 tilføiet i Margen nogle Forklaringer paa tekniske Udtryk, som Falkefængerne brugte. Her hedder det: Hagers, de beste Weib. Hagers Tertzel, Männichen. Gerch Falck, Weib. Gerch Tertzel, Männichen. Terzel maa saaledes være Hanen, medens Geirfalken er Hønen. Hønen er større og stærkere end Hanen hos Falkene.

Falken (falco) er nærbeslægtet med Hauken, men adskiller sig fra denne ved længere og spidse Vinger, ved Mellemfodens Længde i Forhold til Skinnebenet og ved hurtigere Flugt. Falken har endvidere en liden fremspringende Tand paa Næbbet indenfor dets Spids. Man deler Falkene i 2 Slags: de ædle og uædle, men denne Inddeling har væsentlig Hensyn til Jagten.

Til Ædelfalken hører Jagtfalken (falco gyrfalco), de Gamles Geirfalk. Den lever i Norge, paa Island, Grønland o.s.v. Den er af Farve graa med lysere Flækker. Stjerten er lysegraa med brunagtige Tverbaand. I Høinorden, især paa Island og Grønland, gaar Farven over til rent hvidt. De hvide Falke var altid de mest eftersøgte. Den er 57—60 cm. lang, Hanen lidt mindre. Den holder sig især i utilgjængelige Fjeldtinder, men tyr om Sommeren og Høsten sædvanlig ud til Kysten for at søge Føde. Eiendommeligt for Jagtfalken som for alle andre Arter, som regnes til Ædelfalken, er, at den kun slaar sit Bytte i Flugten. Den fanger aldrig noget paa Jorden og lever kun af levende Dyr, aldrig af Aadsler. Det er denne Eiendommelighed ved den, som gjorde, at man afrettede den til Jagt. Af andre Falkarter, som ligeledes regnedes til Ædelfalken, kan nævnes: Lærkefalken (f. subbuteo).

Duefalken (f. peregrinus) og Dvergfalken (f. æsalon). Til de uædle Falke, som ogsaa tager sit Bytte paa Jorden, hører Taarnfalken (f. tinnunculus). Den er ikke blevet afrettet til Jagtbrug.

Overalt paa vore Fjelde finder vi Navne, som minder om Falken og Falkefangst. Sammensætninger af Falk og Val med Bjerg, Top, Tind og lign. er almindelige. Saaledes: Valberg, Valanut, Valfjeld, Falketind, Falkebrot, Falkereset o.s.v.

At fange, opdrætte og dressere Falk er en Kunst, som har været drevet i Aartusinder, og som særlig blev øvet i enkelte Slægter og overleveret som en hemmelig Kunst fra Fader til Søn. Det var især Flamlænderne, senere ogsaa Hollænderne, som øvede denne Kunst, og der fandtes her Slægter, hvor Kunstens Hemmeligheder var blevet forplantet gjennem en Række Slægtled. Disse Mænd kaldtes Falkonerer eller Falkefængere; en duelig Falkefænger stod i høi Anseelse hos Datidens Fyrster og Stormænd og lønnedes som en høit betroet Statens Embedsmand. Der uddannede sig blandt disse Mænd en egen Teknik med en Mængde tekniske Udtryk, som ikke var lette at forstaa for Uvedkommende. Der udkom ogsaa egne Skrifter, for en stor Del af hemmelig Art, som meddelte Kunstens Hemmeligheder. Saaledes det ovenfor nævnte Skrift af Keiser Fredrik den anden. Falkefængeren havde visse Kunstgreb, som maatte til, og som bevaredes som en Hemmelighed; saaledes at sætte Hætten paa Falkens Hoved og lign.

Den naturligste Maade at fange Falken paa synes at være, at man opsøger dens Rede. Den har sine Reder i høie, utilgjængelige Tinder, og for øvede og raske Fjeldfolk kan det nok lade sig gjøre i mange Tilfælde at komme til Redet og bortføre Ungerne, skjønt dette altid er et farligt og besværligt Arbeide. Men denne Methode at

fange Falken paa vilde en Falkefænger ikke bruge; thi de Falke, man paa denne Maade opdrættede, duede ikke synderligt. Fuglen maatte først fanges, naar den var fuldt udviklet og havde vænnet sig til at gribe sit Bytte i Flugten.

Falkefængeren maatte derfor indrette sig paa en anden Maade. Her i Landet fangedes Falken dels inde i Landet paa Høifjeldet; her foregik Fangsten sædvanlig Høisommers Tid og lidt udover; dels senere paa Sommeren ude ved Kysten, hvor den søgte hen for at leve af Sjøfugle. Der var særlig enkelte Steder eller Trakter, hvor saadan Fangst dreves; jeg skal senere komme tilbage hertil.

Fangsten foregik paa følgende Vis: Falkefængeren byggede sig en Hytte eller grov en Grav, som han dækkede med Sten og Torv, saa at den ikke skilte sig ud fra Omgivelserne. Her laa da Falkefængeren godt dækket. I Taget var der et Hul, hvorfra han havde fri Udsigt til alle Kanter. I Nærheden af Hytten havde han nedrammet 2 Pæler eller Stænger, i hvis øvre Ender var et Hul, hvorigjennem der løb en Snor paa Trindser. Snorens Ender førtes ind i Hytten. Til Snoren var fæstet en levende Due, som flaksede med Vingerne. Den var Lokkemad for Falken. Til en anden Line var fæstet en levende Falk eller et eftergjort Billede; det var vel for at gjøre Røveren tryggere. Under Duen var hængt et Net, gjennem hvilket Linens ene Ende gik. Som Hjælper havde Falkefængeren en liden Fugl, kaldet Vægteren (Lamius excubitor), som han satte paa Hyttens Tag. Saasnart denne fik Øie paa Falken, satte den i et Skrig. Falkefængeren trak den da ind i Hytten. Falken skjød som et Lyn ned paa Duen, men styrtede i det samme med Duen ned i Nettet, hvor den ikke kunde komme sig løs. Der skulde megen Behændighed til fra Falkefængerens Side,

naar alt skulde gaa, som det var beregnet, og hverken Duen eller Falken skulde miste Livet. Falken styrter sig med en saa voldsom Fart over sit Bytte, at forfeiler den dette og slaar mod Jorden, slaar den sig ihjel. Saasnart Falken var indfanget, sattes der en Hætte paa dens Hoved, Føddernc surredes sammen, og Fuglen lagdes i et Hylster af grissent Tøi, for at ikke dens Vinger og Fjær skulde beskadiges. Man fangede Falken ogsaa i egne, dertil indrettede Bur eller i Garn og altid med en Due til Lokkemad. De mindre Falkearter og Spurvehøke fangedes ogsaa paa Limpinder.

Fangsttiden hos os var almindelig fra August til ud i Oktober; stundom drev man Fangsten ogsaa om Vaaren og i Mellem- og Sydeuropa under Trækket. Et Udbytte af 6—8 Falke i Fangsttiden ansaaes for godt for en enkelt Falkefænger. Hønerne er som nævnt større end Hanerne og var derfor kostbarere. Prisen for en vild Falk, altsaa ikke dresseret, var almindelig omkring 5 Daler eller 20 Kroner i vore Penge; men da Pengenes Værdi dengang var mange Gange saa stor som nu, svarede Summen i Virkeligheden til en 150 til 200 Kr. De sjeldne hvide Falke var rimeligvis endnu kostbarere. En afrettet Falk var meget dyrere. 2—300 Daler, svarende til et Beløb af henved en 8 à 9000 Kroner, var ikke saa sjelden. Vi kan derfor nok forstaa, at Falkefængeren kunde betale ikke saa ganske liden Sum efter Datidens Værdiforhold for Retten til at fange Falke i Norge. Men vi forstaar ogsaa, hvorledes Falkejagten kun kunde være en Sport for Fyrster og Rigmænd.

I Norge fandtes der ogsaa en hel Del saakaldte Falkeleier, hvor Falkefangst dreves. Nogen samlet Opgave over dem har jeg ikke fundet.

I en Fortegnelse paa et løst Papir i Rigsarkivet fra Begyndelsen af det attende Aarhundrede er leveret en

Fortegnelse, som dog ikke er fuldstændig. Den lyder saa: Paa efterskrevne Steder fanges Falkene:

1. Ved Røros en 6—7 Mil omkring.
2. Paa Dovrefjeld ved Jerkin og Fokstuen og andre Steder i Gudbrandsdalen.
3. Udi Telemarken.
4. Paa Lister kommer de og; men Bønderne fanger forud og sælger dem til Falkonererne.
5. Fra Lister ror de og med Baad hen til Hardanger Len ved Bergen og fanger dem.
6. Ellers følger de Klipperne og Fjeldryggen overalt.

Her angives kun enkelte Egne, hvor Falkefangst dreves. Nogen Fortegnelse over de enkelte Fangstpladse gives der ikke. Hvor man nævner Steder, er det oftest i stor Almindelighed. Man manglede overhovedet Kjendskab til Norge og dets topografiske Forholde og fandt det tilstrækkeligt at nævne Stiftet eller Lenet, hvor Fangsten skulde foregaa. Men »Falkeleierne i Oslo Stift« eller »i Finmarken« er en høist ubestemt Angivelse.

Overland, som mener, at det var falco peregrinus, som man fangede i Norge, skriver (IV S. 755): »Af Falkeleier fandtes der flere, idet Falkefængerne indfandt sig i saa stort Antal, at de dannede hele smaa Kolonier. I det 16de og 17de Aarh. nævnes som Falkeleier nogle Trakter af Nedenæs Len, Telemarken, Hardangervidden og Dovrefjeld; i det 18de hører vi om saadanne paa Fjeldet mellem Tydalen — hvor et Fjeld endnu bærer Navn af Falkhytvolen — og Røros, i Opdal under Dovrefjeld og paa Lister. I 1774 fandtes der saaledes 18 Hytter paa de tre anførte Steder. Antallet var dog vistnok større, idet man ikke har medtaget de Trakter, hvor Fangsten kun nu og da slog til. Dette var saaledes Tilfældet med nogle Steder i det trondhjemske, i Gudbrandsdalen, i det oprindelig norske Sogn Särna o.s.v.«

Jeg er enig i, at det var langt flere Falkeleier, end som udtrykkelig nævnes. Det er i det hele kun sjeldnere, at Falkeleierne nævnes ved Navn; man nævner kun Egnen, hvor de ligger.

Jeg skal her anføre de forskjellige Steder, som jeg har fundet nævnt:

Oslo Stift. Bratsberg. Telemarken. Nummedal. Nedenæs (2 Falkeleier). Fævik. Agdesiden. Lister. Haranger. Breve. Salgaard. Nordhassel. Stavanger. Jæderen. Nerland. Ekersund. Ryfylke. Skudesnæs.

Bergenhus Len. Siggen. Hardanger. Kilstrømmen. Stat.

Nordmør. Fosen.

Trondhjem. Røros. Tydalen. Opdal.

Dovrefjeld. Jerkin. Fokstuen.

Namdalen.

Nordland. Salten.

Tromsø. Finmarken. Vardøhus Len[1].

Som man ser, er der ikke mange Stedsangivelser her. Det er væsentlig Fævik, Haranger (Hananger?), Breve, Salgaard og Siggen, Skudesnæs, Fokstuen og Jerkin, som kan siges at være det. I Hardanger har man uden Tvil fanget Falk paa mange Steder. Stedsnavnene tyder derpaa, og Traditionen er endnu temmelig levende. Paa Sandflot i Syd for Hellevasboden kan man endnu paavise Stedet, hvor en Falkehytte stod. I Bjoreidalen i Ø. for Svintenuten ligger Falkefangerberget, hvor der vises Levninger eller Mærker efter 2 Falkehytter. Dog er det vel især fra Østsiden og Sydsiden af, at man har drevet Falkefangst paa Hardangervidden, da Adkomsten her var lettest.

Det vilde have været af Interesse at kjende de mange Steder i Landet, hvor Falkefangst dreves eller Falkehytte fandtes. Lokalkjendte kan maaske opgive enkelte saa-

[1] I Rigsarkivets Dokumentpakke vedk. Falkefangst.

danne Steder foruden de nævnte; i de skriftlige Efterretninger om Falkefangsten i Fortiden kan man neppe gjøre sig Haab om at faa mere indgaaende Oplysninger herom, end hvad ovenfor er meddelt.

Om Falkenes Dressering eller Tæmning skal jeg give nogle faa Oplysninger, før jeg gaar videre. At tæmme eller dressere en Falk var et langvarigt og besværligt Arbeide, som krævede megen Udholdenhed og Taalmodighed, da Falken ikke er let at tæmme. Det skede ved Hjælp af Lokkemidler. Først afstumpedes Kløerne, og den fik Læderremme om Benene; men det vigtigste var dog den oftere nævnte Hætte, som sattes om dens Hoved. Den oplærtes til at sidde paa Jægerens Finger, som var dækket af en Handske; den skulde aldrig berøres af den blottede Haand. Ligeledes skulde den oplæres til altid at vende tilbage til Jægeren, naar den var sluppet løs.

Naar Jægerne drog ud med sine Falke, havde disse altid Hætten over Hovedet og var med et Baand fæstet til Jægerens Haand. Naar Jægeren fik Øie paa en Fugl, som der skulde gjøres Jagt paa, kastede han med et behændigt Kast af Haanden Falken løs, og Hætten toges af den. Dens skarpe Øie opdagede straks Byttet, og den skjød pilsnar op i Luften efter det. Men Dyret kjendte sin frygtelige Fiende, og grebet af Dødens Rædsel skjød Fuglen lige i Veiret, for at Fienden ikke skulde komme ovenover den. Falken styrter sig nemlig altid ovenfra ned paa sit Bytte. Nu begyndte en meget spændende og for Tilskuerne interessant Kamp, hvor det gjaldt om, hvem der kunde stige høiest tilveirs og holde sig længst i Høiden. Men Falken var alle Fugle overlegen, og efter kort Tids Forløb maatte den jagede Fugl lade sig falde lynsnar til Jorden. Men Falken var endnu hurtigere og naaede sit Offer, før dette berørte Jorden. Lykkedes det derimod den jagede Fugl at naa Jorden, og den ikke

slog sig ihjel, idet den berørte denne, var den frelst. dersom den kun holdt sig i Ro paa Jorden. Mindre Fugle som Duer dræbtes ved det voldsomme Stød af Falken. Større Fugle, især Heiren, som man særlig lagde Vind paa at jage, maatte optage Kampen med den og herunder lægge for Dagen al sin Kraft og Snedighed for at undgaa Døden. Da Falken uden Frygt angreb meget større og stærkere Fugle end den selv var, kunde Kampens Udfald ofte være tvilsomt og drage længe ud; men som Regel seirede Falken.

Jægeren maatte være tilhest, da man med den størst mulige Hurtighed maatte jage afsted for at kunne følge Jagten. Kunde man ikke dette, udsatte man sig for at miste baade Falken og Byttet. Falkejagten udviklede derfor i høi Grad Rytterdygtigheden; men den var ogsaa meget anstrengende og ofte farlig. Mange mistede Livet ved at kastes af Hesten. Saaledes omkom Maria af Burgund, Karl den dristiges Datter, idet Hesten styrtede med hende paa en Falkejagt.

Falkejagten kræver, som man forstaar, vide Sletter med langt Udsyn og let Fremkomst. Vi skjønner, at Mellemasiens Stepper ydede de mest gunstige Betingelser for den. Her i vort Land passede den som Regel ikke og vandt derfor heller aldrig nogen synderlig Udbredelse. Det var vel en og anden Adelsmand fra Danmark, som øvede den paa Østlandet nu og da. I vore Nabolande derimod var denne Jagt langt mere yndet og udbredt.

Men Norge havde en anden Betydning for Falkejagten. Sammen med sine Bilande Island og Grønland dannede det det store Forraadskammer i Middelalderen og senere, hvorfra Europas Fyrster og Stormænd fik sin Forsyning af Jagtfalke.

Jeg gaar herved over til at omtale lidt nærmere Falkefangsten i Norge. Det er i det hele overmaade lidet,

vi faar vide af Sagaerne og andensteds om Falkefangsten i vort Land. Det indskrænker sig helst til at nævne de Falkefængere, som forpagtede Retten til at fange Falke af Kongen og at nævne de Summer, som herfor skulde betales. Som Regel nævnes ikke engang de Steder, hvor Fangsten dreves, eller om de nævnes, er det saa ubestemt, at man er lige klog, hvor det var.

I vore gamle Love omtales Falken og Hauken (valr, geirfalki, haukr, gáshaukr). I Gulatingsloven hedder det i Kap. 75 og 263: Dersom der er Hauk i Marken, da skal den eie den, som har leiet Jorden, med mindre Undtagelse er gjort. Ingen maa tage en Andens Hauk; gjør han det, skal han bringe den tilbage og betale Landnám. Tager han Hauk, som er bunden i Redet, da er han Tyv, om hin havde lyst for Vidner, at han havde bundet Hauken[1].

Her forudsættes saaledes som Regel, at Leilændingen havde Retten til at fange Falk. Den ældre Frostatingslov XI, 25 sætter Bod for den, som dræber en Hauk paa anden Mands Haand[2]. De gamle Nordmænd kjendte altsaa den Skik at bære Falken paa Fingeren.

Den norske Landslov bestemmer (VII, 52): Alle Gaashauke og Valer, som værper i Fjeldene, tilhører Landdrotten. Ved Salg skal han først byde Kongen dem. Kongen kan fange Valer i hver Mands Mark[3].

Allerede Frostatingsloven har en lignende Bestemmelse: Alle Gaashauke, som er taget i Redet og i Gal[4], skal tilhøre Jorddrotten. Tog nogen dem, skulde han bringe dem tilbage og betale Landnám[5].

I Trøndelagen havde man saaledes en anden Retsopfatning i dette Punkt end paa Vestlandet. Da den nye Landslov udkom, optog den Frostatingslovens Bestemmelse og udvidede denne derhen, at Kongen havde Ret til at

[1] N. g. L. I S. 39, 85. [2] N. g. L. I S. 235. [3] N. g. L. II S. 137. [4] det er: som Unger, der ikke kunde flyve. [5] N. g. L. I S. 242.

fange Falk overalt og Forkjøbsret til, hvad andre fangede. Man sporer her tydelig Udviklingen af Kongemagten efter udenlandsk Forbillede.

I Forliget mellem Kong Magnus Haakonsøn og Erkebiskop Jon Raude i Bergen 1273 tilstodes der Erkebispen Ret til at kjøbe aves girofalcones, astures et griseos, saaledes som det havde været hans Forgjængeres Vis[1].

I 1277 afsluttedes en ny Overenskomst mellem Kong Magnus og Erkebispen i Tønsberg, kaldet den tønsbergske Forening (sættargerð, compositio). Her gjentages i samme Ordelag Erkebispens Ret til at kjøbe Falke. I den norske Tekst hedder det: at kjøbe Geirfalker, Graavaler og Gaashauke. Heraf sees, at griseos er Oversættelse af Graavaler og astures af Gaashauke[2].

Det forekommer os underlig, at saadanne tilsyneladende Smaating kan omtales i et saa vigtigt Statsskrift og kirkeretsligt Dokument som det nævnte. Grunden hertil er imidlertid let at se. Det var et kongeligt Regale at kjøbe op Falke i Landet. Erkebispen skulde være Kongen jevnbyrdig i alle Maader. Det er saaledes som Tegn paa sin med Kongen jevnbyrdige Stilling, sin fyrstelige Værdighed, at Erkebispen gjør Fordring paa Ret til at kjøbe Falke. Han brugte dem vel som Gaver til fremmede Fyrster og Prælater.

I den opbevarede Skraa for det gamle Olavsgilde hedder det: Dersom en Mands Hund eller Hauk kommer ind i Gildeskaalen, efterat Bordene er fremsat, da føres de ud og Eieren bøde 3 Penninge[3]. I den gamle islandske Lovbog Jonsbogen findes den samme Bestemmelse[4].

I Diplomatariet findes flere Oplysninger om Falke-

---

[1] N. g. L. II S. 459. D. N. I No. 64. Sml. Keyser, Den N. Kirkes Historie II S. 20 fl. P. A. Munch, D. n. F. H. V S. 554.
[2] N. g. L. II S. 464 og 471. Keyser, Den N. Kirkes Hist. II S. 26 fl. P. A. Munch, D. n. F. H. V S. 580 fl. [3] N. g. L. V S. 9.
[4] N. g. L. IV S. 291, 334.

fangst, Kjøb og Salg af Falke o.s.v. Det ældste Diplom i denne Henseende er et Pavebrev fra Colestin III af 1194 til Erkebisp Erik i Nidaros, hvor Paven tillader Erkebispen og hans Efterfolgere »non ad voluptatem sed ad tuum et ecclesiæ commodum« at kjøbe Falke, Hauke og Graavaler (aves falcones et astures et griseos)[1].

I 1212 ser vi, at Kong Johan af England havde faaet Geirfalke fra Norge[2], og sikkert var de Gave fra den norske Konge eller en anden norsk Stormand; for det følgende Aar modtog Kong Johan Hauke og Geirfalke baade fra Bisp Nikolas i Oslo og fra Baglekongen Filippus[3]. Dette er første Gang, det nævnes, at en norsk Konge sender Falke som Foræring til en udenlandsk Fyrste; senere blev det meget almindeligt, — det var jo let for den norske Konge at skaffe dem, og det var i de udenlandske Fyrsters Øine sjeldne Gaver, som de satte stor Pris paa. Haakon Haakonson sendte gjentagne Gange Falke til den engelske Konge, saaledes hvert Aar i Aarene 1222—1225 og atter i 1228, 1230—1232, 1234, 1245, 1248[4], og hans Søn Magnus Lagaboter gjorde det samme, saaledes i 1276, 1279 og 1280. Ved en Leilighed bliver det udtrykkelig nævnt, at Falkene var fangede paa Island[5]. Den engelske Konge nøiede sig ikke med disse Gaver, men kjøbte ogsaa Falke fra Norge[6].

I 1279 sendte Kong Magnus Ravn Oddsøn til Island, som det synes for at arbeide for Indførelsen af hans nye Lovværk paa Øen. I den Anledning sees Erkebispen at have tilskrevet Biskop Arne i Bergen med Bøn om, at han ikke maatte lade Kongen drage de Friheder fra Kirken, som denne havde havt paa Island, før Øen kom under Norges Konge, nemlig til frit at kjøbe Svovl og Falke[7].

---

[1] D. N. II No. 3. [2] D. N. XIX No. 97. [3] Smst. No. 101 og 102, sml. No. 106. [4] Smst. No. 139, 148, 150, 153, 164, 167, 171, 192, 198, 202, 203, 207, 212, 237, 246, 293, 297, 302. [5] Smst. No. 167. [6] Smst. No. 205, 291, 296, 308. [7] Arne Biskops Saga Kap. 24. P. A. Munch, D. n. F. Hist. V S. 684.

I et Brev fra 3 Novbr. 1337 takker Biskop Haakon i Bergen Kong Magnus Eriksøn for hans Godhed mod ham i Oslo. Han fortæller derefter, at den skotske Svend, som fulgte ham og havde Kongens Brev til Fehirden i Bergen at overlevere ham en hvid Tersel, ikke kunde faa nogen saadan, da der ikke fandtes hverken hvide eller graa i Skatkammeret. Biskopen raadede derfor til, at Skotlænderen maatte faa en hvid Formel eller saamange graa, som svarede hertil. Formeler maa saaledes have været af ringere Værdi end Terseler og de graa Formeler ringere end de hvide. Heraf ser vi, at i Kongens Skatkammer i Bergen opbevaredes ogsaa Falke, som Kongen rimeligvis havde modtaget i Afgift af Falkefængere eller muligens kjøbt. De brugtes væsentlig som Gaver til fremmede Fyrster og udenlandske Sendemænd[1].

I et andet Brev til Kongen af 3 Novbr. 1340 omtaler Biskopen en Raymund de Lamena, tydeligvis et Sendebud fra en udenlandsk Fyrste, som nu var i Bergen. Han skulde have nogle Geirfalke fra Kongens Skatkammer i Bergen, men havde ikke kunnet faa flere end 2—3, da der ikke fandtes flere[2].

Den 12 Sept. 1347 tilskriver Pave Cølestin VI Kong Magnus Eriksøn og takker ham for de tilsendte »falcones albos et alia regia munera«[3]. Selv Paven, Kristi Statholder, fik Falke fra Norge.

Omtrent fra samme Tid er en Ansøgning fra Kong Magnus Erikson til Paven om Tilladelse til at sende Sultanen nogle Falke tilsalgs. Han undskylder sig med, at han er haardt tynget af Gjæld, og at det er for at lette denne Byrde, at han søger om Tilladelsen. Et karakteristisk Tidsbillede! Kongen beder Paven om Tilladelse til at sælge Landets Produkter for at dække lidt af sin Gjæld! Ynkeligheden og Fattigdommen kan ikke belyses bedre

[1] D. N. VIII No. 96. [2] D. N. VIII No. 135. [3] D. N. VI No. 184.

end ved dette lille Træk. Paven tillod ham i et Tidsrum af 5 Aar at sælge Falke til Sultanen af Babylon[1].

Om den ovenfor nævnte Raimund de Lamena findes et senere Brev af 22 Marts 1341 fra Biskop Haakon til Korsbroder Arne Vade. Her fortæller Biskopen, at Raimund endnu var i Bergen. Han havde faaet Løfte — formodentlig af Kongen — paa 30 Geirfalke, men havde kun faaet 2 Høner (hæina), da der ikke var flere i Skatkammeret. Han skulde betale Kongen med forskjellige Apotekervarer[2]. Heraf sees, at Kongen drev en formelig Handel med Falke. Raimund er antagelig en Agent for en eller flere udenlandske Fyrster. Det var en Tuskhandel, hvor uden Tvivl den slue Udlænding har vidst at tage den troskyldige Konge ved Næsen. Apotekervarer var i Datiden den rene Humbug, eller deres virkelige Værdi var i hvert Fald en Brøkdel af deres Kostende.

Endelig har vi ogsaa et Brev af 1529 fra Esge Bilde paa Bergenhus til Kong Fredrik den første, hvori han meddeler Kongen, at der havde været en Falkoner hos ham med et Brev fra Kongen angaaende alle de Falkeleier, som laa under Bergenhus. Men han kunde ikke finde, at han havde betalt nogen Afgift. Tidligere havde Falkefængerne pleiet at betale Kongen omkr. 200 Gylden aarlig for disse Falkeleier. Han beder derfor Kongen underrette ham om, om han havde sluttet nogen Overenskomst med Falkefængeren, eller om denne havde betalt Afgiften[3].

I Norske Regnskaber og Jordebøger findes nogle Oplysninger om Afgiften af Falkeleierne. I 1518 hedder det saaledes: Nils udi Karmsund betalt XX Rhinske Gylden paa Kornelius Falkeners Vegne, som denne var

[1] D. N. VII No. 198. [2] D. N. VIII No. 140. [3] D. N. XIII No. 552.

blevet skyldig i Hermans Tid for et Falkeleie ved Skudesnæs[1].

Samme Aar betalte Skell Clawes Hollænder 4 Rhinske Gylden for et Falkeleie paa Siggen. Ligesaa betalte den samme Mand 30 Gylden til Jorgen (d. e. Jørgen Hansen, Befalingsmand paa Bergenhus) af Falkeleierne i Ryfylke[2]. Samme Aar betalte en Povel Hollænder paa en Falkeners Vegne, som ihjelstak en Hollænder paa Skibet, 13 Mark i Bøder[3].

I 1519 opføres: 10 Mark antvordet mig en hollandsk Baadsmand paa en Falkeners Vegne af Siggen[4].

I 1520 indbetalte Fogden Villads i Nummedal (d. e. Namdalen) for et Falkeleie, som en Bonde havde, 2½ Mark[5].

Ligesaa er under 13 Aug. s. A. opført 4 Gylden af Hiige (d. e. Higgen, Siggen) Falkeleie. Samme Aar betalte Skell Clawes 7½ Mark for et Falkeleie i Nummedal[6].

I 1521 betalte Herman Batszer 30 Gylden for et Falkeleie paa Jæderen[7].

Falkener Herman Rikersson betalte 25 Mark for Leie af Siggen[8]. En Falkener betalte i 1521 en dobbelt Dukat af et Falkeleie i Nummedal[9]. Ligesaa betalte samme Aar en Hollænder X Mark for Siggens Falkeleie[10]. Kort efter betalte Hustru Magdalena i Hollænderboderne for en Falkener i Afgift af et Falkeleie 30 Gylden[11].

I 1528 opføres i et Regnskab fra Akershus: Clawes Falkener 1 Hørnicks Gylden for Falkeleiet i Fevik[12].

I 1560 nævnes en Johannes Falkener af Amsterdam, som var blevet skyldig Kongen »for Færøs Vare« 2500

[1] N. Regnsk. og Jordebøger I S. 83. [2] Smst. I S. 85. [3] Smst. I S. 91. [4] Smst. I S. 339. [5] Smst. I S. 355. [6] Smst. I S. 562. [7] Smst. I S. 690. [8] Smst. II S. 536. [9] Smst. II S. 563. [10] Smst. II S. 566. [11] Smst. II S. 576. [12] Smst. IV S. 310.

Daler. Her maa dog rimeligvis ogsaa andre Varer have været medregnet[1].

Af hvad her er anført, kan vi gjøre os et Begreb om, hvad man betalte i Afgift for Falkeleierne. Afgiften har været forskjellig fra 4 til 30 Gylden alt efter Falkeleiernes Beskaffenhed og det Antal Falkehytter, som fandtes paa Stedet. Ofte er flere Falkeleier bortleiede under et som: Falkeleierne paa Jæderen, i Ryfylke o.s.v.

I Norske Rigsregistranter findes en Mængde Kongebreve om Falkefangst i Norge. En Del af disse skal her anføres:

Den 7 April 1560 skriver Kongen til flere Lensherrer, at han havde erfaret, at der laa mange Falkefængere i Norge og fangede Falke, som de udførte uden at yde nogen Afgift til Kongen. De skulde derfor undersøge, hvilke Falkefængere der laa i deres Len, og paalægge dem at begive sig til Kongen med sine »Geirfalke og Gertersel« og tilbyde ham dem tilkjøbs[2].

Den 15 Juni s. A. fik Simon Prytz (Prütz) Kongens Brev paa 2 Kronens Falkeleier i Nedenæs, Grunne og Fæwick (Fevik), mod sædvanlig Afgift. Kongen skulde have Ret til at kjøbe de Geirfalke og Geirtersel, han ønskede, for 6 Daler Stykket; ligesaa andre Falke. Han skulde ikke tage Falkeunger af Redet[3].

Dagen efter, den 16 Juni, skriver Kongen til Befalingsmanden i Nedenæs Kristian Munk, at han havde undt Simon Prytz to af Kronens Falkeleier i Nedenæs paa Vilkaar, som ovenfor er nævnt, og paalægger Lensherren at afkjøbe ham paa Kongens Vegne, om han fanger nogen vakker Geirfalk eller Geirtersel, efter den Pris, som er fastsat i Brevet til Falkefængeren. Han skal alvorligen forbyde enhver at tage Falkeunger ud af Redet, at ikke

[1] N. Regnsk. og Jordebøger IV S. 622. [2] Norske Rigsregistr. I S. 288. [3] Smst. I S. 294.

Falkeleierne maatte lægges øde. Alle, som overtraadte Forbudet, skulde straffes[1].

Den 25 Juli s. A. fik Johan Jellufsen Falkener Kongens Brev paa Borgerskab m. v. i Bergen. Han skulde være fri Tiende og anden Tynge[2]. Han nævnes oftere i den følgende Tid. Af et lidt ældre Brev sees, at han var en Hollænder og havde bygget et Skib til Kongens Tjeneste[3].

Den 18 April 1561 fik Laurits Falkener Kongens Brev paa at maatte nyde og bruge alle Kronens Falkeleier nordenfjelds mod at betale Afgift som sædvanlig og Told af de Falke, som udførtes. Han skulde være forpligtet til at sælge Kongen hver tredie Geirfalk for 6 Daler og andre Falke til sædvanlig Pris. Unge Falke maatte ikke tages fra Redet.

En anden Falkefænger, som paa denne Tid maa være kommet op til Norge fra Holland, var Adrian Rotgarsen Falkener, som senere blev Borgermester i Trondhjem[4]. Han nævnes oftere i Rigsregistranterne i den følgende Tid.

Øverland mener[5], at det var i 1560, at Kongen tilegnede sig Retten til at bortleie Falkefangsten. Dette er ikke rigtig. I vore ældste Love er Falkefangsten som enhver anden Brug af Høifjeldet (Almenningen) noget, som tilkommer Bonderne. Gulatingsloven saavel som Frostatingsloven nævner ikke Kongen, hvor de taler om Falkefangst. Men Landsloven (Landsleiebolken Kap. 52) siger, at Kongen har Forkjøbsret til alle Falke, som sælges, og ligesaa til at fange dem overalt[6]. Denne Ret tilkom Kongen som Eier af Almenningen, men blev senere betragtet som et Regale.

Den 19 Mai 1579 udstedte Kongen et aabent Brev

[1] N. R. I S. 294. [2] Smst. I S. 298. [3] Smst. I S. 254, 260. [4] Øverland, Norges Historie IV S. 754. [5] Smst. S. 755. [6] N. g. L. II S. 137.

til alle Islændinger, at Johan Bockholt havde faaet Fuldmagt til at indkjøbe Hvidbjørne, hvide Falke, Enhjørningstænder, Rosmartænder o.s.v. paa Island[1].

Den 19 Mai s. A. fik Bernt Nordhassel Kongens Brev paa fremdeles at beholde det Falkeleie paa Lister, som kaldtes Nordhassel[2].

Den 4 Novbr. 1580 fik en Engelskmand Henrik Gettle Kongens Brev paa at maatte fange Falke paa Island[3].

Den 11 Juli 1582 udsteder Kongen et Brev til flere Befalingsmænd eller Lensherrer i Norge om Falkefangsten. De skulde tilholde Falkefængerne at henvende sig til Kongen om Salg av Falkene. Der var mange Falkefængere i Landet, og der fangedes en hel Del Geirfalke, hvoraf Kongen gjerne ønskede at beholde nogle[4].

Den 6 Mai 1585 fik en Englænder Evert Asbjørn Kongens Brev paa 2 Falkeleier i Nordmør og Fosen mod sædvanlig Afgift[5].

Den 6 April 1589 udstedte Kongen et Brev til alle Islændinger om hvide Falke[6].

Den 19 April 1594 fik Henrik Krag Brev fra Kongen, at han maatte forskaffe ham 5—6 hvide Falke, naar han kom til Island. Aaret efter fik han et nyt Brev af samme Indhold[7].

Den 1 Mai 1595 fik Brostrup Gjedde Kongens Brev paa at kjøbe hvide og graa Falke til ham paa Island. Han havde nemlig faaet Forleningsbrev paa Island[8].

Den 11 Juni 1603 fik Grev Moritz af Nassau Tilladelse til ved sine Fuglefængere Brødrene Johan Bruggen og Peder Walter at fange saamange Falke, de kunde, uden Afgift i Lister og Mandals Amt i 3 Aar. Tilladelsen fornyedes senere[9].

---

[1] N. R. II S. 337. [2] Smst. II S. 338. [3] Smst. II S. 395. [4] Smst. II S. 479. [5] Smst. II S. 609. [6] Smst. III S. 34. [7] Smst. III S. 337, 369. [8] Smst. III S. 377. [9] Smst. IV S. 11 og 136.

I 1606 fik nogle engelske Falkefængere Tilladelse til at fange Falke paa Island[1]. Hertug Johan Georg af Sachsen fik s. A. Tilladelse for sin Tjener Mikal Zeiger at kjøbe Falke i Norge, dog uden Forhindring for andre, som havde faaet samme Ret[2]. Hans Glasmester fik Kongens Stadfæstelse paa Statholder Jørgen Friis's Tilladelse til at kjøbe Falke i Akershus. Han skulde ogsaa have Ret til selv at fange og til at kjøbe Falkeunger og Reder af Bønderne[3].

I 1608 fik Hertug Henrik af Brunsvik Kongens Brev for sin Falkefænger Joakim Sommer at fange og kjøbe Falke paa Island[4]. Aaret efter fik Grev Morits af Nassau samme Tilladelse for sin Falkefænger Antonius Henriksen i 3 Aar[5]. I 1611 fik den samme Mand Tilladelse for sine Fuglefængere Walter og Johan Bruggen at fange Falke i Lister og Mandal[6], og i 1614 fik han Brev for de samme Mænd til at fange Falke i Bratsbergs Amt og Telemarken[7]. Samme Aar fik Grev Morits's Falkefænger Johan von Elendt Tilladelse til at fange Falke i Tromsø og Finmarken i 1 Aar[8]. I 1615 fik de samme Mænd ny Bevilling til at drive Falkefangst i Lister, Stavanger, Agdesiden, Bratsberg og Telemarken, tilfjelds og ved Sjøsiden[9].

Det er mærkeligt, at Grev Moritz af Oranien saa ofte skulde søge Bevilling paa Falkefangst i Norge; man kunde fristes til at tro, at han drev Forretning med Falke. Maaske har han dog blot optraadt til Fordel for de to Falkefængere. Disse omtales senere under Navn af Peter og Johan Verbrugen. I 1619 fik Peter Werbrugen Bevilling paa Falkefangst i Nordlandene, Vardøhus Len og

[1] N. R. IV S. 142. [2] Smst. IV S. 145. [3] Smst. IV S. 195. [4] Smst. IV S. 290. [5] Smst. IV S. 308. [6] Smst. IV S. 443. [7] Smst. IV S. 527. [8] Smst. IV S. 527. [9] Smst. IV S. 565.

andensteds i Norge, hvor Falkefængerne ikke havde slaaet sig ned[1].

I 1619 tilskrev Kongen, Kristian den fjerde, Fredrik Friis og meldte, at Kong Jakob af Skotland havde klaget til ham over, at Islændingerne ødelagde Falkeæggene og tog Falkeungerne, og man saaledes kunde frygte for, at Falkene skulde blive udryddet paa Øen. Han skulde nærmere undersøge Sagen og indsende sin Erklæring[2].

Pieter von Brygen fik i 1623 Bevilling paa Falkefangst i Nordland og Lapland (?) i 6 Aar[3]. Johan og hans Søn Villum Werbrugen fik samme Aar Bevilling paa Falkefangsten i Stavanger, Bratsberg, Telemarken, Agdesiden og Bergenhus Len for 10 Aar[4]. Peiter von Bryggen fik i 1624 Bevilling paa Falkefangst i Trondhjem, Salten og Vardøhus Len i 6 Aar[5]. Samme Aar omtales Kongen af Englands Falkefænger Martinus Neall, som fik Bevilling paa at fange Falke og Hauke paa Island[6]. I 1626 kaldes han Martinus Nealis. I dette Aar nævnes Adrian Nairodt som Prindsen af Oraniens Falkefænger[7]. I 1630 fik Johan von Elendt med sin Tjener Bevilling til at drive Falkefangst i Tromsø og Finmarken[8]. I 1631 nævnes Villum Lakey, som fik Tilladelse til at drive Fangst paa Island[9]. Prinds Kristians Falkener Antonius Meyesar fik s. A. Bevilling paa at kjøbe og fange Falke i Bergenhus, Stavanger og Agdesiden Len mod sædvanlig Afgift[10].

I 1634 gaves Hollænderen Vilhelm Adams Tilladelse til at drive Falkefangst i Nordlandene, da Johan Elendt nu var død[11], og i 1635 fik den samme Mand og hans Hustru i Helsingør for sin Livstid Ret til at fange Hauk og Falk overalt i Norge, hvor Johan Verbruggen m. fl.

[1] N. R. V S. 21. [2] Smst V S. 26. [3] Smst. V S. 295. [4] Smst. V S. 318. [5] Smst. V S. 412. [6] Smst. V S. 396. [7] Smst. V S. 522. [8] Smst. VI S. 257. [9] Smst. VI S. 340. [10] Smst. VI S. 353. [11] Smst. VI S. 706.

tidligere havde fanget, naar disse Mænds Tid var ude[1]. I 1636 fik Jens Boldmester Bevilling paa Falkefangsten i Skaane, Halland og Blekinge samt paa Island[2].

I 1637 har Prindsen af Oranien en Falkefænger Henrik de Gier, som sammen med Johan og Villum Verbruggen fik Bevilling paa Falkefangsten i 7 Aar i Oslo, Stavanger, Bergens og Trondhjems Stifter[3]. Henrik de Gier mistede kort efter sin Bevilling, da han beskyldtes for falske Opgaver[4]; men han fik den igjen; men nu blev Johan Verbruggen beskyldt for Løgn og Falskhed[5]. Der opstod en bitter Kamp mellem de to Mænd, hvoraf en vekselvis var Seierherre og erklærede Modparten for en Løgner[6]. Man faar herigjennem et Indblik i Forholdene; Falkefængerne søgte at mele sin Kage, saa godt de formaaede, og det var ikke altid saa godt at kontrollere dem. Henrik de Gier, som var Dronningen af Bøhmens Falkener, maatte tilsidst fortrække til Vardøhus Len[7].

I 1643 søgte Villum (Vilhelm) Verbrugen om Fornyelse af Bevillingen, som han og Faderen fik i 1637; han tilbød foruden den sædvanlige Afgift en billig Villighed[8]. Dette blev ham tilstaaet. Han havde endvidere klaget over, at man havde øvet Vold mod ham, frataget ham hans Falke og jaget hans Folk bort fra deres Hytter. Kongen bød Lensherren Ove Bjelke at hjælpe ham til hans Ret[8].

I 1648 fik Ove Bjelke Skrivelse fra Kongen om en Falkefænger Hübert Ombs, som Tronfølgeren Prinds Fredrik havde sendt op til Norge for at fange Falke til ham. Prindsen havde forbeholdt sig nogle Steder, hvor han vilde drive Fangst, nemlig: Breve, Salsgaard og Haranger i Lister Len. Han skulde understøtte ham uanseet den Bevilling, som var givet Villum Verbrugen[9].

[1] N. R. VII S. 47. [2] Smst. VII S. 286. [3] Smst. VII S. 318. [4] Smst. VII S. 339. [5] Smst. VII S. 377. [6] Smst. VII S. 505, 532 og 534. [7] Smst. VII S. 733. [8] Smst. VIII S. 297. [9] Smst. IX S. 11.

I 1650 havde Hübert Ombs klaget over, at man havde lagt ham Hindringer i Veien for at nyde det ham meddelte Privilegium paa Falkejagt paa visse Steder i Norge. Kongen byder nu, at alle skal rette sig efter det meddelte Privilegium[1]. Næste Aar fik Hübert Ombs Bevilling paa Falkefangst i Norge i 3 Aar mod en aarlig Afgift af 400 Rgd.[2].

I 1654 fik Kristoffer Nordhassel Bevilling paa at fange alle de Hønsehauke, han kunde fange i 1 Mils Omkreds omkring Gaarden, indtil videre. Dog maatte han ikke hindre Falkefængerne i deres Bedrift[3].

I 1659 fik den bekjendte hollandske Admiral Opdam Bevilling paa Falkefangsten i Trondhjems Stift i 2 Aar[4]. Samme Aar fik Hertug Georg Vilhelm af Brunsvik Bevilling for sin Falkener Lorents Bemen at fange Falke i Norge i 3 Aar mod en aarlig Afgift af 400 Daler[5].

I Rigsarkivet findes en hel Del Regnskaber m. m. vedkommende Falkefangsten og Afgiften for den. Heraf skal anføres: I 1711 fik John Clasen, Lambert Hartrois, Francis Bregnais, Henrik Bregnais og Arnoldt Beyan Tilladelse til at fange Falke i Norge i 6 Aar fra 1712 til 1718 mod en aarlig Afgift af 550 Rgd. Samtidig sees ogsaa Josef Volandt at have betalt Afgift for Falkefangst. Det sees, at Falkefængerne foruden den fastsatte Afgift maatte levere til Kongen aarlig 2 Tersfalke. Disse indleveredes paa Kongens Falkonergaard. Vilhelm v. Hoven nævnes i 1718 som Falkonermester.

I 1717 den 4 Febr. indgav den ovennævnte J. Volandt paa Falkonerernes Vegne Klage til Kongen over Kongen af Preussens Falkonerer, som havde gjort Indgreb i deres Privilegier og udført 23 Stykker Falke (formodentlig i 1716). Paa Grund heraf havde de lidt store

[1] N. R. X S. 44. [2] Smst. X S. 259 og 264. [3] Smst. XI S. 257. [4] Smst. XII S. 248. [5] Smst. XII S. 409.

Tab. Man ser heraf, ligesom ogsaa af hvad ovenfor er meddelt, at Regjeringen ikke holdt sig strengt til det meddelte Privilegium. Det hændte ofte, at den meddelte enkelte Falkefængere en indskrænket Ret. Man vilde naturligvis søge at bringe mest muligt ud af Forpagtningen. Det kunde ogsaa synes at være Rum nok for dem alle og langt flere; men naturligvis gav det Anledning til Kiv og Strid. Kongen resolverede i 1717 i Anledning af den anførte Klage: Eftersom Friheden for de Preussiske Falkonerer kun lyder paa eet Aar og vi ei heller vil, at samme skal videre sig estendere, saa bevilger vi, at Forpagteren før det første Aar maa godtgjøres 50 Rgd. etc.

I 1718 bortforpagtedes Falkefangsten paany for 6 Aar, og Afgiften steg nu til 600 Rgd. aarlig. I 1725 forpagtede Statholder Vibe Falkefangsten for en Afgift af 685 Rgd. I 1728 fik Henrik Verhagen Forpagtningen for en Afgift af 720 Rgd.

Det sees, at der i Kjøbenhavn blev afholdt offentlig Licitation over Retten til at drive Falkefangst i Norge, og at Kammerkollegiet gjennem den danske Gesandt i Wien søgte at knytte Forbindelse med Keiserens Øverste Falkemester Grev St. Julian. Falkemesterne i Wien klagede over, at de nordiske Falke stod i en overdreven høi Pris.

Falkenes Transport og Underhold maa have kostet ikke saa lidet. Saaledes sees Fogden i Ryfylke i 1712 at have udbetalt til Kongens Falkener 160 Rgd. til Falkenes Underhold. Disses Antal var 57. I 1730 sluttede Kammerkollegiet Kontrakt paa 6 Aar med Kommerceraad Keyser, hvorefter denne skulde have 450 Rgd. aarlig for at føre de islandske Falke til Kjøbenhavn, heri indbefattet Fragt m. v. for 1 Falkoner og 2 Knegte, som skulde afhente Falkene, og for slagtet og levende Kvæg til Falkenes Underhold m. m. Kongen synes efter dette at have benyttet sig af sin Ret til at kjøbe Falkene og har vel

kjøbt de bedste. Rimeligvis har man paa Falkonergaarden i Kjøbenhavn drevet Salg af Falke til Udlandet.

I 1731 fik Henrik Verhagen, som da benævnes Kongens Falkoner, Forpagtningen i 6 Aar for 720 Rgd., mod at ingen fremmede Falkefængere maatte passere gjennem Norge. Der mødte ingen ved Licitationen uden Henr. Verhagen. Det viste sig Tegn til, at Falkejagten begyndte at gaa tilbage. Skudvaabnene blev mere og mere fuldkomne og fandt mere og mere Indgang.

I 1736—1739 havde Henr. Verhagen fremdeles Forpagtningen; men Afgiften var nu 600 Rgd. I 1758—1763 havde den samme Mand endnu Forpagtningen; men Afgiften var nu sunket ned til 180 Rgd. Der er ikke længer nogen udenlandsk Falkefænger, som melder sig. I 1770 har en Udlænding Gotfred Romben og »Medinteressenter« faaet Forpagtningen i 3 Aar for en aarlig Afgift af 100 Rgd. I 1773 blev intet Bud gjort. I 1781 fik Falkonermester Verhaven (?) Tilladelse til uden Afgift at fange Falke. Han opgav Indtægten heraf til 37 Rgd. I de følgende Aar betalte han en mindre Afgift; men da han døde i eller omkr. 1784, var der ingen, som vilde betale noget for Forpagtningen.

Fra samme Tid findes en Erklæring fra Over-Falkoneren S. B. de Calmette til Rentekammeret, hvori han udtaler, at ingen anden end Falkonermesteren kan paatage sig Forpagtningen. De norske Falke var ikke tjenlige til Jagtbrug, fortæller han, dels for deres kortere Varighed, og dels fordi deres Brug forudsatte mange Redskaber, som man ikke havde. Dette er noget, som man aldrig tidligere havde hørt noget om; tvertimod var de norske og islandske Falke de mest eftertragtede. Men Jagten havde nu skiftet Karakter, og Brugen af Falk var indskrænket til enkelte Arter af Jagt.

Fra samme Aar (1785) haves ogsaa en Erklæring fra

Falkonermesteren Fredr. Pettersen, som indeholder enkelte Oplysninger af Interesse. Han regner op de Fyrster, som i Tiden omkring 1750 pleiede at kjøbe Jagtfalke, og det Antal, de kjøbte:

Keiseren aarlig 20—24 Falke.
Kongen i Frankrig 8—10.
Kurfyrsten i Bayern 8—10.
Do. i Køln 8—10.
Do. i Polen og Sachsen 8—10.
Markgreven af Brandenburg 16—20.
Do. af Bareidt 6—8.
Greven af Hessen Kassel 4—6 o.s.v.
Ialt 86—114 Falke.

Liebhaberne i det tydske Rige, siger han, aftog imidlertid, og Afsætningen blev bestandig mindre. Falkonererne bortdøde, og ingen indtog deres Plads. Man hjalp sig med Sletfalke, som man selv fangede, og de islandske Falke, som Kongen forærede dem; »thi Geerstück er dem for bekostelig baade at anskaffe og underholde, da de ei kunde bruges længere end 1—2 Aar til nogen Tjeneste, og for 10—12 norske Falke, som i nogle Aar er forlangt af Keiseren, kan ingen uden Tab forpagte den norske Falkefangst«. Falkefangsten i Norge ophørte saaledes mod Slutningen af det 18de Aarhundrede.

Falkefangsten har neppe nogensinde spillet nogen synderlig Rolle i økonomisk Henseende for vort Folk. Men der er en anden Side ved den, som har havt større Betydning. Den bragte vort Folk i nær Berørelse med Udlandet og dets Kultur, og mange Egne i Landet, som f. Ex. Lister, har uden Tvivl modtaget adskillig Paavirkning af Falkefængerne.

I alle Tilfælde er Falkefangsten og Falkejagten et meget interessant og vigtigt Kapitel i Kulturhistorien, som fortjener at kjendes.

VALGENE TIL RIKSFORSAMLINGEN.

AV

TYCHO C. JÆGER.

I. Forberedelsen av valgene.

Før sin Trondhjemsreise i februar 1814 har Christian Frederik neppe tænkt paa straks at indkalde nogen riksforsamling. De planer han oprindelig hadde gik ut paa at indkalde et raad bestaaende av »assessores« — tre fra hvert av de sydlige stifter samt en fra Nordlands og en fra Finmarkens amt — til at møte i Kristiania og delta i regjeringsraadets forhandlinger, naar »Arveregenten forlanger at høre deres Mening om de Gjenstande som afhandles«. Efter denne plan, som Christian Frederik selv har git form i et concept som beror blandt Christian Frederiks norske politiske papirer i det danske geheimearkiv[1], skulde valget av disse assessores foregaa hvert femte aar i byerne og prestegjeldene »i de hos Magistraten og Præsterne nedlagte Valg-Protokoller, hvori enhver Norges Mand over 25 Aar har Ret til at tegne sit Valg«.

Selvfølgelig var det forutsætningen at Christian Frederik skulde være Norges konge i kraft av sin arveret, og utkast til de officielle kundgjørelser var fuldt utarbeidet

[1] I Riksarkivar Birkelands samlinger, R.-A. (Riksarkivet, Kr.ia) er conceptet delvis avskrevet i en notisebok med avskrifter av historiske dokumenter fra 1814.

i overensstemmelse med denne plan. Blandt de ovennævnte Christian Frederiks papirer fins følgende concept skrevet av v. Holten paa grundlag av et skissemæssig concept av Christian Frederik[1]:

»Aabent Brev
angaaende
Norges Konges Hans Majestæts Kong Christian Frederiks Tronbestigelse.

Vi Christian Frederik, af Guds Naade Norges Konge, Prinds til Danmark, Hertug til Slesvig, Holsteen, Stormarn, Ditmarsken, Oldenborg og Delmenhorst; Giøre vitterligt: At Vi ingenlunde kunne ansee forbindende for Os og Vor Slægt, hvad udi Fredstraktaten afsluttet mellem Danmark og Sverrig den 14de Januar 1814 bestemmes, at nemlig den stormægtigste høybaarne Fyrste Frederik den Siette, Konge til Danmark, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsteen, Stormarn, Ditmarsken, Oldenborg og Delmenhorst, frasiger sig saavel for sig selv som for sine Efterfolgere til Tronen og til Kongeriget Danmark, ugienkaldelig, og for bestandig til Fordeel for Hans Majestæt Kongen af Sverrig og dennes Efterfolgere til Tronen og Kongeriget Sverrig, alle Rettigheder og Adkomster til Kongeriget Norge; hvorimod Vi, næst Guds Hielp, og hyldede af det troe Norske Folk, ville hævde Vores Arveret som [Norges Arve-Konge[2], hvilket Vi erklærer Os at være, paa Grund af Kongeloven af 14de November 1665 og overeensstemmende med Souverainitets Akten for Norge af 7de August 1661, [hvilke ere Rigets Grundlove indtil Vi, i roeligere og lykkeligere Tider, kunne give Vort elskede Folk en Regieringsform, der, efter modneste Over-

[1] Concepter ad kopibok nr. 1.

[2] I Christian Frederiks foreløbige concept staar her: »Norges Eenevolds ArveKonge«.

læg, fuldkommen og for bestandig, kan betrygge Folkets Friehed og Statens Tarv.

Givet under Vor Haand og Rigets Segl.

I Vor Residentsstad Christiania d. Februarii 1814.«[1]

I dette von Holtenske concept har Christian Frederik i sidste periode efter ordet »Overlæg« gjort følgende tilføielse med blyant: »med de af Nationen selv valgte, oplyste Mænd«.

---

[1] Christian Frederiks første concept har ikke dette tillæg. Isteden følger »Kundgjørelsen« som i hele det første avsnit stemmer overens med den trykte av 19 februar, men desuten har følgende tillæg til dette avsnit: »ja vider, at hiin Fyrste har tilbudt Penge for at besidde det norske Folk, og kiende saaledes tilfulde hans Sindelaug«. Derefter følger det tredje avsnit i den trykte kundgjørelse, dog med den forskjel at det istedenfor »Norges Trones Odelsbaarne« heter »Norges Trones rette Arving«, men fortsættes saa istedenfor: »Jeg har hørt Folkets Stemmer« o.s.v. indtil — — »hvortil Nationens Ønske i denne Stund kalder mig« i den trykte kundgjørelse: »I det Vi bestiger Vor Fædrenetrone og som Norges Konge giøre Vor og Vor Slægts usvækkede Ret til samme gjeldende, er det Vor glade Forvisning, at Nationens eenstemmige Ønske foreener sig med Vor Ret for at giøre dette Baand helligt og ubrødeligt.

Norges Arve Enevoldskonge kan ikke andet end ville sit Folks Vel. Fred og derved oplivede Næringsveje og Velstandskilder ville Vi stræbe at erhverve og ingen Idræt være Os vigtigere, end at afvende Krigens Plager fra Norge. Kun naar Voldsmænd krænker vores Frihed og Selvstændighed, skulle de føle at der boer Kraft i Nordmands Arm til at hevne Forurettelser og Mod til at foretrække Død for Underkuelse. Samlede i Guds Tempeler aflægge I Troskabs Eeden til Os og Vor Kongelige Slægt. Kræver den Almægtige Gud til Vidne paa Eders Eeders Oprigtighed, og nedbeder Himmelens Velsignelse over Norge og over Eders Konge«. Saa kommer »Elskede Norske Folk!« o.s.v. indtil »glad og tryg«, saaledes som det trykte, men fortsætter saa: »Guds Vilje ene kan adskille os. Kamp og Trængsler ville vi tilsammen freidigen gaae imøde ...« o.s.v. i overensstemmelse med den trykte kundgjørelse til slut-

Dette er det første concept hvori Christian Frederik gir planerne om at sammenkalde en riksforsamling sin tilslutning, skjønt indkaldelsen er utsat i det blaa, — og i et antagelig samtidig forfattet concept til cirkulærskrivelsen til bispene[1] om edsavlæggelsen nævnes ikke disse planer med et ord. — Dette sidste concept er forsynet med nogen uvæsentlige bemerkninger av biskop Bugge, hvorav man sikkert kan slutte at Christian Frederik har vist ham disse utkast under opholdet i Trondhjem. Sin første plan om at indkalde assessores til regjeringsraadet har han da alt opgit, men sin arveret var han ganske overbevist om.

Det almindelige ønske om en hastig indkaldelse av en riksforsamling er muligens blit Christian Frederik først bekjendt gjennem den adresse trønderne agtet at overrække ham, og som han gjennem stiftamtmanden i Trondhjem, grev Trampe, fik vite indholdet av uten at adressen blev avleveret[2]. Paa tilbakereisen fra Trondhjem er dette ønske utvilsomt drøftet, og den omstændighet at Christian Frederik saa fort opgav sin arveret paa Notabelmøtet den

---

ningen. Endelig har C. F.'s første concept følgende tilføielse: »til Krigsmagten: Paa Eders Mod tapre Norske Krigere bygges hele Folkets Haab til et heldigt Udfald af denne Kamp som alle ere villige til at bestaae for Fædrenelandet.

Vider at den første Betingelse for Norges Overgivelse var at alle Fæstninger og Krigsforraad indrømmes de Svenske Tropper; Eders Afvæbning ville være bleven næste Fordring og Eders Lod dernæst at stride i fremmed Land for den svenske Kronprindses ærgjerrige Planer. Men saaledes skal det ikke skee! Norge bestaae ved Eders Heltemod, tryg leve Oldinge, Qvinder og Børn bag Norges Fielde forsvarede af Norges kekke Sønner under Eders Konges og agtede Høfdingers Anførsel. Sejer og Frihed! eller Død være vort Løsen.«

[1] Geheimearkiv, R. A., Kb.hvn. C. F.'s norske pol. papirer concepter ad kopibok nr. 1.

[2] Jacob Aalls Erindringer p. 342 samt bilag nr: 67.

16. februar paa Eidsvold er et næsten avgjørende bevis for at han allerede da var fortrolig med tanken.

Paa dette møte blev selvfølgelig de arrangements som stod i forbindelse med riksforsamlingens indkaldelse indgaaende drøftet, og i Sverdrups beretning om møtet[1] nævnes uttrykkelig at prinsen tilslut »gik over til de Forhandlinger, hvoraf Resultaterne gjennem Trykken er offentliggjort«. — Under disse forhandlinger har det utvilsomt været av betydning, at en av de tilstedeværende, generalauditør Anker Bergh, medbragte et utkast til en proklamation om edsavlæggelsen og indkaldelsen av en riksforsamling[2], skjønt det er uten større betydning for det endelige resultat av forhandlingerne. Paa grundlag av disse forhandlinger forfattet prinsen saa i løpet av natten til 17 februar de endelige concepter til de offentlige kundgjørelser av 19 februar[3].

De ideer til valgarrangementet som gaar igjen i cirkulærskrivelserne av 19. februar, er en utbygning av de løst angivne principper i Christian Frederiks plan om valg av regjeringsassessores og er utvilsomt undfanget av ham selv. Christian Frederiks valgsystem, som gir sterkt indtryk av at være et hastverksarbeide, er væsentlig baseret paa det franske av 1791. Kun bestemmelsen om krigsmagtens særrepræsentation synes at være original. Bestemmelserne om repræsentations- og valgomraadene, om valgberettigelse, anordninger av indirekte valg osv. er hentet direkte herfra, men er utformet saa løst og ofte ufuldstændig, at det er en let sak at paapeke manglerne. — Helt uten hensigt er vel dette neppe gjort; det har sikkert været Christian Frederiks mening i stor utstrækning at la embedsmændene greie braserne. Og det viste sig at det

[1] Jacob Aalls Erindringer p. 343 ff.
[2] Trykt i Aftenposten nr. 70, 1914.
[3] Beror i R. A. regentskapets arkiv, pakkesaker nr. 2.

gjorde han ganske ret i, for den tids embedsmænd var som bekjendt baade handledygtige og til en viss grad selvraadige. Desuten var man ikke helt ukjendt med at foranstalte valg. Byerne hadde i længere tid valgt sine »eligerede«, og valgorganisationen for Det kgl. Selskab for Norges Vel hadde jo allerede i nogen aar virket over det hele land. Men det har neppe været tilsigtet at gi de embedsmænd som skulde greie valgene, saa slappe tøiler som faktisk blev tilfælde, — for utovelsen av valgbestemmelserne blev i høieste grad avhængig av valgledernes personlige opfatning av cirkulærskrivelserne.

Alle de mangler som hefter ved Christian Frederiks valgsystem — en konkret bestemmelse av stemmeretten, paabud om skriftlig valg for bare at nævne et par — kan kun tilskrives den hast, hvormed det hele arrangement maatte bli truffet. For det som skulde gjøres, maatte gjøres straks.

Efter at de offentlige kundgjørelser gjennem aviserne og ved oplæsning fra prækestolene var blit almindelig kjendt, blev selvfølgelig valgbestemmelserne optat til mere og mindre indgaaende drøftelse. Nogen offentlig diskussion av disse ting fremkom ikke andre steder end i Kristianiapressen og her kun i »Christiania Intelligentssedler« som næsten kan kaldes oppositionspressen for den tid. Her blev ikke alene den vilkaarlig fordelte repræsentationsret, krigsmagtens særrepræsentation o. l., men ogsaa »indfødsretten« stillet under debat. Spørgsmaalet om indfødsretten dreiet sig i realiteten om de danskfødte var norske statsborgere. Under den misstemning mot Danmark som særlig efter Kielerfreden gjorde sig gjældende i sterkt patriotiske kredse i Norge, var det ikke saa underlig at indfødsretten blev hævdet. Denne opfatning blev der ogsaa slaat til lyd for i et avertissement i »Christiania Intelligentssedler« nr. 23 for 1814, men blev ganske kraftig

besvaret straks efter (i nr. 26) og utvilsomt ganske efter regentens sind. Det blev i dette svar gjort gjældende at den reservation som var tat overfor officersvalgene m. h. t. de danskfødte, ikke kunde gis større rækkevidde end cirkulærskrivelserne hjemlet. Reservationen var kun begrundet i den ganske rigtige forutsætning at en flerhet av de danskfødte officerer vilde vende tilbake til Danmark saasnart leilighet gaves, og man maa villig medgi, at der ikke var nogen grund til at negte de danskfødte civile embedsmænd, borgere og jordeiere stemmeret, naar de sverget til Norges sak.

Den kritik som forøvrig fremkom saavel over cirkulærskrivelsernes ufuldstændige valgbestemmelser som over enkelte av valgene skal senere bli omtalt i de forskjellige avsnit. Efter Christian Frederiks valgsystem falder valgene naturlig i de tre avsnit: valgene for amterne, for byerne og for krigsmagten.

II. Valgene i amterne.

Disse fandt sted efter indirekte valgmetode — valgmandsvalg i prestegjeldene og repræsentantvalg for amterne. Den ledende rolle ved prestegjeldsvalgene blev selvsagt tildelt sogneprestene som jo skulde motta selvstændighetseden av husfædrene. Som øverste civile embedsmænd i repræsentantdistrikterne skulde amtmændene lede amtsvalgene. Bispene skulde kun fungere som embedsmæssige mellemmænd, og hadde kun paa eget initiativ anledning til at bistaa ved valgene med raad og forklaring. Av samtidige bisper synes kun biskop Bech at ha grepet denne anledning. Han sendte ikke alene under 20. februar en rundskrivelse om kirkefesten til samtlige prester i Akershus stift[1], som foraarsaget adskillige misforstaaelser av stemme-

[1] Gjengit i H. Wergeland: Norges Konstitutions Historie, b. 1, bilag XI.

retsreglerne, samt utkast til vidnesbyrd om edsavlæggelsen, men traf ogsaa avgjørelser om spørgsmaal som reistes ved enkelte valg, og i et enkelt tilfælde — for sognepresten til Land — conciperte han paa opfordring endog adressen til regenten[1]. Bispene i Kristianssand, Bergen og Trondhjem indskrænket sin virksomhet til den rolle cirkulærskrivelserne gav dem, mens Tromsøbispen fra februar til langt utover vaaren opholdt sig i Trondhjem. — Heller ikke amtmændene befattet sig med valgene mere end høist nødvendig. Kun undtagelsesvis — som Johan Collett i Buskerud — gav amtmændene nogen retledning ved valgmandsvalgene. Collett paala i en cirkulærskrivelse av 24. februar de civile embedsmænd at bekjendtgjøre de offentlige kundgjørelser ved budstikker[2] og foreslog at stemmesedler skulde benyttes ved valgene.

[1] Se skr. av 8. mars fra biskop Bech til sogneprest Berg. Stiftsark. i Kr.ia. Kr.ia bispearkiv. Kopiboken for 1814.

[2] Bruken av budstikker under sammenkaldelsen til kirkefesten har utvilsomt været langt større end man hittil har antat — skjønt man kun kjender ordlyden av to av disse, nemlig den som blev utfærdiget av sogneprest Parelius i Meldalen og som er gjengit i Øverlands: Norges Historie V 3 p. 2472, og følgende som er indført i Asker prestegjelds kopibok (Stiftsarkiverne i Kr.ia) under 24. februar:

»Medborgere og Venner! Norge er løst fra sin Eed til Danmarks Konge. Den ædle og til Norges Throne odelsbaarne Fyrste, som i en rum Tid allerede bor ibland os, Prinds Christian Frederik, stiller sig i Spidsen for det Norske Folk, som dets Høvding, Beskytter og Forsvarer. Han sammenkalder Eder, Norske Mænd, til at aflægge Eeden, den hellige Troeskabs Eed til Fædrenelandet og til Ham. Han sammenkalder Eder til at udnævne tvende af Menighedens Værdigste, være sig Embedsmænd, Brugseiere eller Gaardsbrugere, dog en bestemt af Bondestanden, som Valgmænd for de Repræsentanter af Nationen, som skulle samles til at bestemme og paa Nationens Vegne at antage Kongeriget Norges Regjeringsform. Men det bør sig, at en saa hellig og høitidelig Sammenkomst

Til gjengjæld fik sogneprestene desto større spillerum. Følgerne uteblev heller ikke, for enhver tænkelig misforstaaelse av valgbestemmelserne er repræsenteret ved prestegjeldsvalgene. Enkelte av prestene klager i embedsskrivelser over de mangelfulde bestemmelser om valgene, sognepresten til Gausdal f. eks. i skrivelse av 26. februar til biskop Bech[1]; og sognepresten til Hitteren beklager sig endog i adressen til regenten, hvori han haaber at den vordende konstitution »maatte indeholde saa vel betænkte Bestemmelser i Henseende til alles Ret til at vælge [og] vælges«[2].

I cirkulærskrivelsen til bispene gis kun regler for valgberettigelse og ikke stemmeret. At disse to begreper var ment at skulle falde sammen er hævet over enhver tvil, end mere som regenten tydelig gir dette tilkjende i en skrivelse av 29. mars til stiftamtmand Schouboe om Stavangervalget[3]. — Stemme- og valgberettigede i prestegjeldene var samtlige bosiddende embedsmænd — geistlige, civile som militære — brukseiere og gaardbrukere som hadde fyldt 25 aar. Samtidig befales husfædrene at avlægge selvstændighetseden, og i sin skrivelse av 20. fe-

skeer i Herrens Huus, og holdes som for den Alvidendes Aasyn under Bøn og Paakaldelse. Thi varsles herved efter høieste Befaling af Norges Regent Prinds Christian Frederik Menighedernes Huusfædre samtlig at indfinde sig til hiin dobbelte Hensigt Fredagen den 25. Febr. førstkommende Kl. 11 om Formiddagen i Asker Hovedkirke, hvor en festlig Bededag tillige helligholdes. — Medborgere og Venner! Jeg møder Eder der i Tillid til Gud, og Kjærlighed til Fædrenelandet skal besjæle os paa denne store Dag. Den Almægtige styrke os!

Neumann.«

[1] S.-A., Kr.ia. Kr.ia bispearkiv, edserklæringer 1814.

[2] Riksforsamlingens forhandlinger, bind 2, hvortil henvises for samtlige adressers og fuldmagters vedk.

[3] Se under behandlingen av Stavangervalget i avsnittet om byvalgene i næste hefte.

bruar anmodet biskop Bech prestene i Akershus stift at sammenkalde husfædrene til kirkefesten uten at gjøre opmerksom paa hvad der forlangtes for at ha stemmeret. Følgen var at i hele 23 prestegjeld — væsentlig i Akershus stift — valgte samtlige tilstedeværende husfædre istedenfor kun de stemmeberettigede.

Heller ikke den funktion som tildeltes embedsmændene og tolv av menighetens agtværdigste mænd som skulde underskrive edserklæringerne og adresserne, blev overalt rigtig opfattet. At disse underskrivere i almindelighet tiltok sig ret til at foreslaa valgmændene synes let forklarlig; men i ca. 60 prestegjeld spredt over alle de repræsenterte amter tiltok de sig endog den myndighet at vælge valgmændene.

I adresserne fra enkelte av disse prestegjeld oplyses at valget er endog skeet mellem embedsmændene og de tolv indbyrdes. Disse agtværdigste blev opnævnt av sogneprestene, og kun undtagelsesvis, som i Hafslo, Indre Holmedal og Tønset valgt av »menigheten«[1]. Man har desuten grund til at anta, at valgene i realiteten har foregaaet paa samme maate i de 22 prestegjeld hvor valgene var enstemmige — noget som maa være enestaaende i norsk valghistorie i forrige aarhundrede. Adressen fra Ørskog gir ialfald dette tydelig tilkjende, og i adresserne fra Rollag og Sandsvær præciseres at valgmændene blev enstemmig valgt efter »forudskikket Votering af de Stemmeberettigede« — utvilsomt var det underskriverne. Adresserne er dog ikke helt paalidelig som valgstatistisk materiel — skjønt langt mere paalidelig end som uttryk for folkestemningen og de enkelte underskriveres politiske meninger. I de allerfleste tilfælder var nemlig adresserne paa forhaand forfattet av sogneprestene. — De ofte spar-

[1] Se adresserne fra disse prestegjeld.

somme oplysninger som adresserne gir om valgforhandlingerne kan man allikevel gaa ut fra er nogenlunde korrekte, da det jo var sogneprestene som ledet forhandlingerne og fortolket valgbestemmelserne.

Det er forøvrig paafaldende, at de »stemmeberettigede« angis som vælgere i bare otte prestegjeldsadresser. At det her menes de, som virkelig hadde stemmeret, fremgaar bl. a. av en valgliste for Hollen[1], hvori de stemmeberettigede er opført efter gaardenes matrikelnummer[2]. Efter denne valgliste blev dog de gaardbrukere som eiet eller brukte flere gaarde, tillagt stemmer i forhold til antallet av sine gaarde. Prestegjeldets to valgmænd hadde saaledes hver tre stemmer. — I de fem prestegjeld hvis adresser angir »de bosatte mænd« som vælgerne, er cirkulærskrivelsens bestemmelser rigtig forstaat, og det samme kan man anta er tilfælde i den del av de prestegjeld hvis adresser kun svævende uttaler sig om hvem der har stemt.` Allikevel blir det kun en brøkdel av samtlige repræsenterte prestegjeld, hvor cirkulærskrivelserne i de store træk er korrekt opfattet med hensyn til stemmerettens omfang.

Heller ikke om valgmandskredsenes omfang uttrykker cirkulærskrivelserne sig klart. Retten til at sende valgmænd til amtsvalgene blev nemlig knyttet til »menighederne« — et begrep som baade kan gjelde hele prestegjeldet saavelsom hvert av dets sogn. Det er klart nok at det var prestegjeldene som skulde utgjøre valgmands-

[1] R.-A.: Hist. kron. saml., under 4. mars 1814.

[2] I Gausdal benyttedes følgende fremgangsmaate: »borde og stoler nedsattes ved knæfaldet, papir, blæk og pen lagt derpaa og hjelpepresten forrettede sekretariatet, mens lensmanden og et par bønder som vidner sat hos. Derpaa fremkom gaardbrukerne stolvis og gav sin stemme. (A. Skavlan: Norge i 1814, p. 93).

distrikterne; men den anden opfatning gjorde sig dog sterkt gjeldende i Kristianssands stift. I Romsdals amt var det samme delvis tilfælde; men amtmanden, H. M. Krogh, grep her ind, saa valgmændene i de prestegjeld hvor hvert sogn vilde la sig repræsentere, sig imellem valgte de to som skulde repræsentere prestegjeldet ved amtsvalget. Noget lignende fandt ogsaa sted i Haus prestegjeld, hvor sorenskriver Christie deltok i valgforhandlingerne.. Forøvrig sendtes kun to valgmænd fra hvert prestegjeld i de repræsenterte amter undtagen fra Odalen, som sendte fire[1], og Flesberg, som sendte tre — sognepresten blev her valgt fra begge sogn i prestegjeldet. Endelig sendte Moss landsogn kun en valgmand — en misforstaaelse som maa være foraarsaget derved, at valget her fandt sted i forbindelse med valget paa byens eneste repræsentant. Derimot var det fuldt korrekt at Hurum sendte valgmænd til valgmøterne saavel i Buskeruds amt som Jarlsberg grevskap, da hovedsognet administrativt hørte under det første og Strømmen anneks under det sidste.

Et lignende tilfælde har vi for Bakke prestegjeld, som delvis hørte under Lister og delvis under Stavanger amt. Fra dette prestegjeld sendtes ikke mindre end 10 valgmænd — 6 til amtsvalget for Lister og 4 til amtsvalget for Stavanger amt.

Enkelte av prestene har endelig læst cirkulærskrivelserne for godt, idet de mente: naar den ene valgmand skal være av bondestanden, skal den anden være av embedsstanden. I adresserne fra Høland, Nes i Akershus, Nesodden, Flesberg, Rollag, Sandsvær, Nes paa Hedemarken samt i den omtalte budstikke fra sognepresten til

[1] Dette hadde sin aarsak, da prestegjeldet iflg. reskr. 19. febr. 1813 skulde deles i to sognekald ved første ledighet i sogneprestembedet.

Meldalen er denne opfatning uttrykt i rene ord og i valglisten fra Hollen opføres valgkandidaternes navne i to kolonner med overskriften: »Valgte: i Bondestanden — uden Bondestanden«.

Et ganske fornoielig utslag av tanken paa standsrepræsentation fremkom fra eieren av Lyse Kloster, hr. Forman, som forespurgte hos regenten om han selv eller ved fuldmægtig »kan eller bør møde som Repræsentant ved Valgforsamlingen i Eidsvold for sine betydelige Eiendomme«[1].

Den almindelige antagelse av at standsvalgene var alt overveiende, er dog langtfra rigtig; for ved at undersøke adresserne vil man finde at ikke engang en fjerdedel av valgmændene i de repræsenterte amter kan henregnes til embedsstanden, — men her maa man jo ogsaa ta hensyn til massevalget av bønder i Kristianssands stift. Standsvalgene forekom hyppigst i Akershus stift; men heller ikke her var embedsstanden repræsenteret med mere end vel en tredjedel av samtlige valgmænd i stiftet.

I en flerhet av adresserne — ca. 70 — gis valgmændene fuldmagt til »paa Folkets Vegne at møde og stemme ved den berammede Forsamling af Nationens udvalgte Mænd«. Dette har selvfølgelig ikke været meningen; — prestene har kun under conciperingen av adresserne kritikløst benyttet sig av uttrykkene i kundgjørelserne og cirkulærskrivelserne. I alfald var fremmøtet til amtsvalgene upaaklagelig.

Disse valgmøter blev berammet av amtmændene. Om samlingsstederne heter det i cirkulærskrivelsen til overøvrigheten, at »det bekvemmeste Sted saavidt mulig midt i Amtet« skulde vælges, — forøvrig fik amtmændene frie hænder.

[1] R.-A., regentskapets arkiv, jnr. 190/1814.

En undtagelse herfra danner Akershusvalget. Den konstituerte amtmand, P. C. Holst, berammet valgmøte til torsdag 17. mars i stiftsoverrettens forsamlingssal i stiftamtmandens gaard i Kristiania[1]; men da han fik et vink om at regenten — uvist av hvilken grund — ikke ønsket valgforsamlingen for Akershus avholdt i Kristiania[2], ombestemte han sig og meddelte i skrivelse av 13. mars til samtlige prester og fogder i amtet samt enkelte av valgmændene, at »indløbne Omstændigheder foranlediger, at Valgforsamlingen for Aggershuus Amt ikke kan afholdes i Kristiania, hvorfor Mødet til samme Tid bliver berammet paa Veimester Steens Gaard Ellingsrud i Aker«[3].

Til de forskjellige repræsentantvalg møtte samtlige valgmænd undtagen valgmændene for Kolvereid paa grund av storm og valgmændene fra Tolgen »formedelst Mangel af Evne til at bestride Reise-Udgivterne«[4]. For tre valgmænd møtte stedfortrædere, opnævnt enten av valgmændene selv eller av sognepresten sammen med valgmændene — suppleanter blev kun valgt i to prestegjeld — Nannestad og Sorum. At den ene av valgmændene for Aaseral og den ene valgmand for Avaldsnæs sendte stedfortrædere, gjorde stiftamtmand Schouboe, som ledet valget baade i Stavanger og Raabygdelagets amt, ingen ophævelse over[5]. Derimot blev Niels Rødberg som møtte til repræsentantvalget for Hedemarkens amt, som valgmand for Nes istedenfor Hans Kinck med dennes fuldmagt, avvist av amtmand Bendeke, som ikke ansaa »nogen enkelt Mand be-

[1] Amtmandens skrivelse herom til presteskapet er av 4. mars.
[2] Statsraad Holsts erindringer, p. 53.
[3] I adressen fra Fet nævnes Kristiania som forsamlingsstedet for Akershus amts valgmænd.
[4] Se fuldmagterne fra Nordre Trondhjems og Hedemarkens amter.
[5] Se adresserne og fuldmagterne fra disse prestegjeld og amter.

rettiget til at udstede saadanne Fuldmagter og Overdragelser«[1].

Valgmændene skulde ifølge cirkulærskrivelserne hver medbringe til valgmøterne sit prestegjelds adresse, som ogsaa skulde indeholde fuldmagt for dem selv til at møte som valgmænd.

Enkelte faa av adresserne indeholder ikke nogen saadan fuldmagt. Dette gjælder adresserne fra Etne, Moland, Nerstrand, Saude og Torvestad, mens adressen fra Sund indeholder en høist eiendommelig fuldmagt in blanco for de tre repræsentanter som valgtes paa valgmøte for Søndre Bergenhus amt. Valgmændene fra disse prestegjeld blev dog ikke avvist ved valgmøterne for de respektive amter. En saadan skjæbne som Hans E. Kincks stedfortræder fik kun den av Staværns valgmænd som møtte ved repræsentantvalget for Larviks grevskap, samt landhandler

[1] Se adressen fra Nes og fuldmagten fra Hedemarkens amt. Kirkefesten i dette prestegjeld løp forøvrig ikke av uten efterspil. Et rygte om at kun nogen faa hadde villet avlægge selvstændighetseden blev almindelig utspredt, og presten i nabosognet, G. P. Bergh, underrettet bispen under 27. februar om »den Skandale, som dette Prestegjelds Almue havde gjort sig skyldig i«. Paa forlangende av biskop Bech forklarte sognepresten til Nes, provsten Bull, i skrivelse av 15. mars, at »Rygtet uden Tvivl skriver sig fra en enkelt Mand i Sognet ved Navn Halvor Hoel, som jeg hørte paa Kirkegaarden straks efter Kirketjenesten sige til den forsamlede Almue, at ikkun Haagen Haug, som er en af Medhielperne, aflagde Eeden. Dette kunde jeg, som den der var et Stykke borte, ikke straks besvare som det burde have været . . . . Efter min Meening vilde det være passende, om de to Gaardbrugere Halvor Hoel og Peder Asche formedelst deres Virksomhed den Dag, og en tredie Gaardbruger Even Monsen Hvam, som skal have mumlet nogle Ord før Eedens Aflæggelse, blev ved civil eller militair Autoritet opfordrede til at erklære, om den aflagte Eed ogsaa var aflagt i deres Navn«. Bispen lot dog saken falde.

Thobroe fra Romedal ved repræsentantvalget for Hedemarkens amt.

Staværn skulde som landsogn til Fredriksvern sende to valgmænd til valgmøtet for Larvik grevskap. Efter edsavlæggelsen og gudstjenesten i Fredriksvern kirke den 4. mars valgte ogsaa Staværns husfædre to valgmænd, nemlig de avskedigede premierløitnanter Nicolai Grønvold og Nicolay Eberhardt. Imidlertid ansaa sognepresten til Fredriksvern og Staværn det ikke »overeensstemmende med sin Embedsære at underskrive en lovformelig Fuldmagt for en saa almindelig berygtet Mand som bemeldte Eberhardt«. Grønvold uteblev ved amtsvalget, mens Eberhardt møtte; men da han ingen fuldmagt hadde at fremvise som valgmand for Staværn saa amtmand Lowzow som bestyret valget, sig nødsaget til at bortvise ham. Begge parter indanket saken til regenten. I sin skrivelse av 12. mars, hvori saken utførlig omtales, fandt amtmanden ikke at kunne lade ubemerket, at Staværn ved at vælge en Mand som Eberhardt til dens Repræsentant, en Mand der er almindelig ringeagtet af alle og enhver, om hvem der formodes, at han haver begaaet de sorteste Handlinger uden at de dog endnu ere beviisliggiorte, og som for Øyeblikket er under Justitsens Tiltale for formeentlig begaaet Falsk, synes at have gjort sig saa aldeles uværdig til at have nogen Stemme«. Amtmanden anmodet derfor om, at repræsentantvalget for Larvik grevskap maa approberes. I motsat fald foreslog han, at valget i Staværn maatte gaa om igjen, »da ingen Mand af Ære kan ønske i nogensomhelst og mindst i nogen offentlig Forretning at sættes ved Siden af en Mand som Eberhardt«[1].

Paa sin side beklaget Eberhardt i en skrivelse av

[1] R.-A.: regentskapets arkiv jnr. 52/1814, hvor sakens samtlige dokumenter beror.

11. mars til regenten, hvormed fulgte en attest av samme dato fra sognepresten om at Eberhardt og Grønvold var valgt fra Staværn, sig over sin »martrende Prostitution«, som han selvfølgelig forlanger opreisning for. Under 15. mars approberte regenten ikke alene repræsentantvalget, men bifalder ogsaa Eberhardts avvisning, »da han ikke medbragte den fornødne Attest, som kunde legitimere ham som Valgmand« — samt anmoder amtmanden at tilkjendegive Eberhardt, at han kun har sig selv at takke for de ubehageligheter som var overgaaet ham.

Mere besynderlig er tilfældet i Romedal.

Her blev ifølge adressen provsten Mandall valgt som den ene av prestegjeldets valgmænd. Paa amtsmøtet for Hedemarken møtte imidlertid ogsaa en tredje valgmand herfra, nemlig landhandler Thobroe, som medbragte en fuldmagt for sig dateret 14. mars fra en række Romedalsbønder, hvori provsten beskyldtes for at ha »Valgt sig Selv« og »uden Menighedens Samtykke«[1]. Landhandleren blev dog avvist, idet amtmand Bendeke, som ogsaa deltok i repræsentantvalget som valgmand fra Stange, fandt sig befoiet til at avgi følgende eragtning: »De Valgmænd, som i den Formelig udstæde og underskrevne Addresse ere opnævnte, kan eene antages og giælde her som virkelige Valgmænd«[2]. Romedalsbønderne og landhandler Thobroe synes imidlertid ikke at ha slaat sig tilro med amtmandens eragtning; for saken blev indanket for regenten, som under 21. mars anmodet biskop Bech om at undersøke den. Bispen indhentet saa provstens erklæring. Om saken uttaler provsten i sin svarskrivelse av 4. april, at »det visselig er krænkende at erfare, at Meenigheden søger efter Anledning til at prostituere mig«,

[1] Se repræsentantfuldmagten for Hedemarkens amt.
[2] Ibid.

men tilføier: »tager jeg ikke Feil, er Grunden hertil ingen anden end den Forhøyelse Presterne haver erholdt i deres Embedsindkomster ved Forandringen i Pengevæsenet, da det nu er bleven et almindelig Skrik i alle Meenigheder — i det mindste paa Hedemarken — at Presterne have for meget at leve af«.

Biskoppen fandt dog at saken burde falde, da den »ingen videre Følger har havt«, og i sin erklæring til regenten av 19. april uttaler han paa grundlag av provstens indberetning, at dobbeltvalget synes »at være foranlediget ved Misforstand. Idetmindste tor jeg troe, at Provsten formedelst hans Alderdom og Svaghed heller havde undgaaet end ønsket at blive valgt til Amtsmotet«. Hertil sluttet ogsaa regenten sig, hvem saken blev referert den 21. s. m.[1].

De øvrige valgmænd hadde sine papirer i orden. En enkelt valgmand, lensmand Salve Moy, møtte ved amtmandsvalget for Stavanger amt endog med dobbelt sæt, da han var valgmand baade for Bakke og Lund prestegjeld. Desværre har man ingen oplysning om hvorvidt han derfor blev tillagt to stemmer.

Ved disse valgmøter gik det omtrent til som amtmændene fandt for godt. De faa bestemmelser som regenten hadde truffet om disse valg, dreiet sig væsentlig om hvem der kunde vælges til repræsentant.

Fra hvert amt skulde der vælges tre repræsentanter til Eidsvoldsforsamlingen, og av disse skulde i det mindste en være av bondestanden. Efter Christian Frederiks første utkast til cirkulærskrivelsen til amtmændene skulde to repræsentanter fra hvert amt være av bondestanden, og i v. Holtens renskrift er hertil tilføiet »i det mindste« —

[1] Av sakens dokumenter, som ikke fins i Regentskapets arkiv, hvor de egentlig skulde ligge, jnr. 244/1814, fins nogen avskrifter i S.-A. Kr.ia, Kr.ia bispearkiv: indk. breve 1814.

uten at tallet er forandret — hvilket utvilsomt kun er en forglemmelse.

Befalingen blev selvfølgelig efterlevet; men i samtlige amter, undtagen i Mandals og Raabygdelagets blev bonderepræsentationen indskrænket til det befalede mininum.— Forøvrig synes det ved enkelte av repræsentantvalgene i amterne ogsaa at ha hersket en viss »standsopfatning«, saasom i Søndre Bergenhus amt, hvor stiftamtmand Bull kort og greit meddelte: »Man ønsker helst en Præst, en Civilist og en Bonde«[1], »hvorefter provsten Hertzberg foreslog, at Sorenskriver Koren skulde være Juristrepræsentanten, hvortil Koren derefter enstemmig blev valgt. Koren blev derpaa overdraget at foreslaa en Prest. Jersin blev foreslaat og valgt enstemmig og han igjen foreslog Bonden Brynild Gjerager, som ogsaa blev enstemmig valgt«[2]. Fire av de øvrige amter blev ogsaa repræsentert av en prest, en jurist og en bonde, uten at man kan paavise om dette var tilsigtet eller ikke.

Valgmaaten var ogsaa for disse valg høist forskjellig. Kun for Akershus, Buskerud og Smaalenenes amter foregik valget skriftlig, mens det for de øvrige synes som balloteringen har været det almindelige, — hvor det da ikke foregik nogenlunde paa samme letvinte maate som ved repræsentantvalget for Søndre Bergenhus. Saavel repræsentantfuldmagterne fra amterne som amtmændenes protokoller fra denne tid indeholder litet eller intet om selve valghandlingerne.

Om hvem der kunde vælges som repræsentanter synes der fra første øieblik at ha været dissens, saa regenten fandt sig beføiet til at sende samtlige amtmænd følgende trykte cirkulærskrivelse, dateret 26. februar, til amtmændene:

[1] Historiske Samlinger. II p. 133.

[2] D. Thrap: Bidrag til den norske Kirkes Historie i det 19de Aarhundrede, I p. 343.

»Da jeg har bragt i Erfaring, at det skal være underkastet Tvivl, om de af de forskjellige Menigheder udvalgte Personer, der efter Cirkulaire-Skrivelse til Biskopperne og Amtmændene skulle møde paa et beleiligt Sted i Amtet, for at gjøre det nærmere Valg af de trende Mænd, der have at møde ved Forsamlingen i Eidsvold, enten skal foretage dette Valg blandt dem selv indbyrdes eller om de tillige kunde give Stemme for andre Personer af Amtets Indvaanere, saa tjener til Efterretning og Bekjendtgjørelse ved disse afholdendes Valg at dette maa skee paa trende Personer af deres egen Middel«.

Dette paabud blev strengt overholdt undtagen i Nedenes amt, hvor Jacob Aall valgtes uten at være valgmand. Ved en feiltagelse blev ikke Jacob Aall valgt fra sin hjembygd da man der antok at de ikke kunde vælge nogen som var fraværende, — Aall var nemlig da i Kristiania, og selv skriver han i et brev til sin ven Hofman, dateret 24. mars[1], at han har tat liten del i tingenes gang: »Nogen større Rolle har jeg ikke ønsket at tage i en Stats Funktioner, som efter alle nuværende Udsigter blot kan være af kort Varighed«. I samme brev erklærer han, at han ikke føler sig skikket til »en høiere Standpunkt i Staten«, likesom han i et brev til Hofman, dateret 30. mars[2] uttaler, at han ikke »skjøtter om at deeltage i de larmende Forhandlinger der« ɔ: paa Eidsvold.

Imidlertid viste der sig paa valgmøtet i Nedenes at være enstemmighet for Jacob Aalls valg; men da han efter regentens cirkulærskrivelse av 26. februar ikke var valgberettiget, kunde han ikke gis fuldmagt som repræsentant. Samtlige 32 valgmænd indsendte derfor til regenten et

[1] R.-A.: Fayes saml., IX, nr. 29.
[2] Ibid.

andragende, dateret 14. mars, concipert og underskrevet først av andenrepræsentanten, sorenskriver Finne, som samtidig erklærte sig villig til at vige pladsen for Aall, hvori det heter: »Da Hr. Aall er erkjendt for den fortrinligste Mand af Kundskaber, Tænke- og Handlemaade, saa er baade Valgmænd og de af dem idag udvalgte 3 Mænd eenstemmige i, at Hr. Jacob Aall junior bør foretrækkes til at møde for Forsamlingen paa Ejdsvold som første Repræsentant for Nedenes Amt.« Christian Frederik indvilget andragendet da han fandt, at »samtlige Valgberettigede saaledes have givet deres Villje tilkjende, og Ridder Aal er bekjendt som en ligesaa klog Videnskabsmand som patriotisk sindet Borger« [1].

Ved valgmøterne i de øvrige amter synes der overhodet ikke at have været bragt paa bane at vælge nogen repræsentant utenfor valgmandskredsen. Derimot blev spørgsmaalet om danskfødtes valgbarhet diskutert, ialfald i Bergenhusamterne.

Ved repræsentantvalget for Søndre Bergenhus amt gjorde stiftamtmand Bull opmerksom paa »at Hr. Foged Budtz har alle de Egenskaber, man helst kunde ønske hos den Civilist, som skulde gaa, er han dog født Dansk og formoder jeg, at Regenten helst ønsker indfødte Norske til Rigsdagen« [2].

»Civilisten« herfra, sorenskriver A. W. v. S. Koren skriver ogsaa i sine breve at »her er mange Danske i Forsamlingen, saa at Budtz gjerne kunde have været her« [3].

Av samme grund stillet man sig tvilsom overfor godkjendelsen av valget paa sogneprest til Ytre Holmedal,

---

[1] Regentens skrivelse av 21/3 til stiftamtmanden i Kristiansand. Sakens dokumenter beror bl. Kr.sand stiftamtmandskaps journalsaker for 1814, S.-A. Kr.ia.

[2] Historiske samlinger, II p. 183.

[3] Y. Nielsen: Bidrag til Norges Hist. i 1814, I, p. 457.

Nicolay Nielsen som repræsentant for Nordre Bergenhus amt.

Den valgmand der efter Nielsen hadde flest stemmer, sognepresten til Lærdal U. F. Boyesen, blev derfor ogsaa sendt til Eidsvold, men der gjordes ingen ophævelser ved Nielsens valg[1].

Kun i Akershus amt blev der ved repræsentantvalgene ordnet med suppleanter. Den gjængse opfatning var, at den der hadde næstflest stemmer i paakommende tilfælde skulde remplacere. Denne suppleantopfatning gjøres ogsaa gjældende i anledning av Sibberns dobbeltvalg, men kom her ikke til anvendelse.

Major Sibbern, der allerede 24. febr. valgtes fra Rygge prestegjeld, blev ved valget fra Akershus ridende jægerkorps 24. mars i Kristiania ogsaa opstillet derfra. Ved valgmøte for Smaalenenes amt gjorde han straks opmerksom herpaa; men amtmand Sommerhielm, som ledet valget, fandt, at »han som national og den hele Tiid hjemmeværende Officer, med Grund kunde vælges« fra sin hjembygd, og at man »ikke kunde renoncere paa hans Person, ifald han ved Amtssamlingen skulde blive valgt«; — korpset maatte i saa tilfælde vælge paany. Da saa Sibbern ogsaa blev valgt som repræsentant for Smaalenenes amt, underrettet han korpset straks; men dette holdt paa sin førsteret. Dette meddelte saa Sibbern amtet i sin skrivelse av 1. april, hvori han anmoder om regentens resolution for, hvem han skal repræsentere, idet han gaar ut fra, at han »sandsynligviis ikke kan møde med 2de Stemmer«[2]. Den da konstituerede amtmand, Radich[3], som

[1] D. Thrap: Bidrag til den norske Kirkes Historie i det nittende Aarhundrede, I p. 314.

[2] Sibberns redegjørelse til Smaalenenes amt av 1. april og amtets skrivelse av 2. s. m. til regenten beror i regentskapets arkiv (jnr. 177/1814) R.-A.

[3] Konstitueret efterat Sommerhielm var utnævnt til regjeringsraad.

i sin redegjørelse av 2. april mente, at amtet paa grundlag av det langt større repræsentationsomfang maa ha preferencen, foreslog imidlertid, at Sibbern remplaceres av den valgmand, der efter ham hadde de fleste stemmer, ifald korpsets paastand blir tat tilfølge. Regenten avgjorde imidlertid saken paa en høist eiendommelig maate. Gjennem v. Holten tilkjendegav han amtet den 4. april, at »der intet kan være imod at Major von Sibbern modtager Amtets Valg, og saaledes møder ved Folkeforsamlingen, saavel paa dettes som Korpsets Vegne«. Om han mente, at Sibbern kunde tillægges to stemmer er vanskelig at si — men det er litet sandsynlig. Sibbern blev allikevel i det almindelige omdømme anset som korpsets repræsentant, idet han som dets eneste repræsentant ved riksforsamlingens aapning avleverte korpsets adresse. Den alfabetiske ordning ved placeringen og avstemningen har sandsynligvis været det avgjørende. Smaalenenes amt led saaledes delvis skjæbne med Nordlands og Finmarkens amter.

Til de politiske begivenheter i 1814 indtok Nordlands og Finmarkens amter en særstilling.

Ikke saa at forstaa, at man her stillet sig kjølig eller uinteresseret overfor den politiske situation som var en følge av folkets selvstændighetskrav. Det særegne var, at de foranstaltninger som blev truffet her som et led i selvstændighetsverket, var ganske forgjæves — undtagen for edsavlæggelsens vedkommende. Den langsomme postbefordring og indtræffende storme utelukket, at disse amters befolkning fik ta del i de politiske begivenheter i samme grad som i den øvrige del av landet. Først i de sidste dage av mars naadde de officielle kundgjørelser frem til amtmanden i Nordlands amt, og amtmanden i Finmarkens amt fik dem i midten av april, — og derefter blev kundgjørelserne spredt til sogneprestene rundt om-

kring. Alene dette var jo nok til at forhindre at disse amter kunde bli repræsenteret paa Eidsvold. Hertil kom ogsaa at vinterfisket samtidig paagik, saa indbyggerne var »adspredte i forskjellige fra deres menigheter langt fraliggende fiskepladse, hvorfra de ei kommer tilbake førend sidst i april«. Bispen i Tromsø, M. B. Krogh, underrettet regenten herom allerede den 8. mars[1]; men denne lot tingene gaa sin gang. Og efterhvert blev ikke alene selvstændighetseden avlagt, men ogsaa foretat valg. Amtmanden i Finmarkens amt, Wedel-Jarlsberg, indberettet i en skrivelse til regenten av 14. mai[2], at valgmøte for amtet var berammet i Tromsø til 1. august. Samtidig meddelte han, at amtets »trende Deputerede til Efteraaret ville afreise til det sydlige Norge for i Deres Kongelige Høiheds Hænder underdanigst nedlægge Finmarkens Amts samtlige Adresser, og om det end skulde være forsent at afgive deres Votum, dog at vedtage hvad de Deputerede fra Rigets øvrige Distrikter have bestemt«. Omtrent samtidig mottok Christian Frederik en forespørsel fra biskop Krogh om Nordlands amts adresser kunde fremsendes, uten at deputerte behøvde at overbringe dem[3].

Som svar paa disse to henvendelser lot Christian Frederik statssekretæren den 17. juni tilkjendegi amtmændene i Nordlands og Finmarkens amter, at adresserne kunde overbringes av de repræsentanter nordfra, som i henhold til kgl. reskript av 13. juni skulde vælges samtidig som mandtal over stemmeberettigede blev optat[4]. Denne kongelige befaling naadde amtmanden i Tromsø

[1] R.-A.: Regentskapets arkiv, jnr. 36/1814.

[2] Sammesteds, jnr. 511/1814.

[3] Bispens skrivelse er av 24. mai, jnr. 486/1814, regentskapets arkiv, R.-A.

[4] »Forhandlingsprotokol ført i Regjeringsraadet og Statsraadet mars til december 1814«, p. 25.

først 17. august. Kort tid før valgmændene begyndte at indfinde sig i Tromsø, hadde foged J. Krogh, som bestyrte embedet efterat baron Wedel-Jarlsberg var reist sydover for at overta Bratsberg amtmandskap[1], mottat det åapne brev av 19. mai om Christian Frederiks tronbestigelse samt grundloven. Paa valgmøte den 1. august benyttet valgmændene anledningen til at uttrykke »det almindelige, eenstemmige Bifald, som ... Rigsforsamlingens Beslutning av 17de Maji 1814 har fundet blandt os og Folket i Finmarkens Amt«[2]. Samtidig blev 3 repræsentanter utnævnt til »at tolke Folkets varme Følelser og Hengivenhed for Deres Kongelige Majestæt og Rigets Selvstændighed, samt til forestaaende Storthing at udføre hvad de der maatte gives Anledning til«[2]. Men heller ikke dette valg førte til noget, for Christian Frederiks indkaldelse av det første overordentlige storting naadde frem til Tromsø først tre dage efterat stortinget var aapnet.

Adresserne blev overhodet ikke avlevert[3], av den enkle aarsak, at den mand til hvem de var stilet, forlængst hadde forlatt Norge, da repræsentanter fra Nordlands og Finmarkens amter første gang møtte paa stortinget.

---

[1] I Erinnerungen der Freifrau Hildur Marschalck geb. Freiin Wedel Jarlsberg: Eine Norwegerin auf deutschem Boden, p. 38, nævnes at baron Wedel-Jarlsberg var valgt til repræsentant for Finmarken. Dette er dog en feiltagelse. Han blev den 20. mai valgt som valgmand fra Alten-Talvik prestegjeld med fuldmagt til at opnævne en stedfortræder ifald han skulde reise sydover inden amtsvalget hadde fundet sted. Allerede under 25. juni opnævnte han sin stedfortræder, hvorom han gav adressen en paategning.

[2] Repræsentantfuldmagten fra Finmarken.

[3] Adresserne blev begravet i Amtsarkiverne. Nordlands amts adresser beror i Stiftsarkivet i Trondhjem og Finmarkens amts i amtmandskapsarkivet i Tromsø og vil bli trykt i et supplementsbind til Riksforsamlingens forhandlinger.

SMAASTYKKER.

10.

Svenskernes ophold paa Røros julen 1718.

O. A. Øverland har i sin avhandling »Armfelts tog nordenfjelds 1718« i Historisk Tidsskrift 2. R. II s. 193—259 og I. O. Wahl i sit skrift »Felttogene 1716 og 1718« nærmere omhandlet, at Armfelts underanfører generalløitnant de la Barre den 21de december kom til Røros, hvor han selv tog ind i direktørens hus, medens hans tropper indkvarteredes paa bergstaden. Paa Røros opholdt han sig til 6te januar og benyttede tiden til at lade sine folk inddrive kontributioner av hø og levnetsmidler i de omliggende distrikter, bemægtigede sig bergfolkenes vaaben og faner samt endel i Storvarts grube skjult kobber, som blev sendt til Sverige.

Under arbeidet med at samle oplysninger om slægten Bredal har jeg truffet paa et i Røros værks arkiv beroende dokument, som i detalj beskriver svenskernes færd dersteds julen 1718. Da dette dokument ikke kan sees at være kjendt av de ovennævnte forfattere og det ikke er uten interesse, har jeg troet det burde gjengives i Historisk Tidsskrift, idet jeg har tilføiet nogle oplysende noter.

Om forfatteren, Hans Nielsen Bredal, efter hvem der lever en talrig efterslægt paa østlandet, kan oplyses, at han var student fra Aarhus skole 1699 og kom som teologisk student til Norge, hvor han blev 1705 gift med en datter av sognepresten til Hole paa Ringerike Henrik Andersen Opdal. Han gik senere over til at studere jus og erholdt 1714 bestalling som prokurator for over- og underretterne i Norge. Som saadan var han beskikket forsvarer for stabssekretær Morsing, jfr. Historisk Tidsskrift 4. R. II s. 117. Fra 1717 var han bergskriver paa Røros og blev under svenskernes ophold arresteret, ifølge »Hjorts og Krags Efterretninger« om Røros s. 164 »formedelst mistænkelig brevveksling«. Efter Bergmans død i 1719 blev Bredal direktør for kobberværket og døde som saadan i 1736, 56 aar gammel.

L. Esmarch.

Beskrivelse

over Fiendens Ankomst, Forhold og Afreise til, paa og fra Røros samt Udmarsch over Bukhammeren til Tydalen og Handøl 1718.

December 21de

kom han til Pladsen Kl. $1^1/_2$ Eftermiddag, efter nøieste Gisning 300 Mand sterk, da jeg lod min Tjener Iver strax fare til Byen for at give Raport; torde ej skrive, saasom det var at befrygte, at han af Fienden kunde blive optagen; af disse fik jeg[1] til Inqvartering en Major, en Kornet med sine Tjenere og 30 Gemene, alle med deres Heste, som jeg til anden Dags Middag maatte foere og forsyne, til de kom til at fouragere. En liden Stund efter de første var komne, kom en Trop til omtrent 100 Mand, saa han da overalt var at regne for 400 Mand.

Den 22de

Om Morgenen tidlig gav Directeuren[2] tilkjende, at han om Aftenen havde bekjendt Kobberen[3], paa det vi andre, ifald vi derefter blev tilspurgt, det ej skulde nægte, saasom det før var aftalt, at vi eenstemmende skulde sige, at Kobberen var gjennem Selboe kommen til Byen, og at Folkene som førte det til Gruven og kastede det ned i en afsides gl. Orter, som stod fuld af Vand, skulde være af Vejen, medens Fienden var her. Directeuren fik derpaa en skriftlig Ordre til at aabenbare baade Kobberet og alle andre Materialier, denne jeg for hannem samme Aften besvarede, mig selv til liden Baade, som herefter forklares. Denne Dag fouragerede de paa de nærmeste Steder her omkring.

Den 23de

Greb de videre om sig med at fouragere og reiste Ritmester Conau med 50 à 60 Mand herfra sønder paa, saasom de havde fornummet, at Skiløbere sønder der fra var ivente.

---

[1] Bredal boede i Bergskrivergaarden.
[2] Theodorus Bergman, Direktør for Kobberværket 1699—1719.
[3] Jfr. S. 395. Note 2.

Den 24de

Marscherede Major Rams[1], Ritmesterne Silberschivan[2], Boch og Stieman om Natten Kl. 10 slet med 250 Mand omtrent nedad Tolgen og Tønset baade for at observere Skiløberne saa og at inddrive Proviant. Ritmester Boch blev med 30 Mand paa Ous for at indskaffe Proviant af Wingelen og Dahlsbygden.

Den 25de, 26de og 27de

Ingen Forandring her, men i de Dage have de chargeret 2 à 3 Gange med Skiløberne, som skjød 3 Mand døde af Fienden, 10 à 12 blesserede, skjød Hestene under Ritmester Silberschivan og Stieman; af Skiløberne fik de een fangen, som den 28de blev hidbragt.

Den 28de

Blev jeg strax efter Maaltid indkaldt til Generalen[3], som urgerede paa at faa Specification over Materialierne, som og blev tilsagt; imod Aften kom Ritmester Ruuten og drog min Hest ud og lod lede ned til Generalen; jeg blef og da did nedkaldt og da jeg sagde Hesten kostede mig selv 64 Rdlr, blev mig svaret, at en Hest som til Kongens Tjeneste var dygtig, toges uden nogen excuse og Reflexion paa Patenterne og skulde jeg faa et Skin eller Beviis derpaa førend de reiste. Da var Generalen oprørt af Vrede og havde faaet at vide, at jeg hans Ordre af 22de som meldt ej havde besvaret og udbrød med saadanne Ord: At vi var Skjelmer og Bedragere alle sammen, og naar han befalede en Ting, blev han med Snak og intricate Skrifter afspist, og skulde jeg flux i Arrest, som og skete; erholdt endelig Kl. 10 om Aftenen den Naade, at jeg udi mit eget Huus min Arrest skulde continuere. — Om Aftenen fik jeg Brev fra Major Emahusen[4] fra Selboe at skaffe ham Kundskab, det

[1] Johan Ramsay f. 1683 † 1739.
[2] Formentlig Major ved de finske Nylands Dragoner Leonhard Silfversvan f. 1673 † 1750.
[3] Generalløitnant Reinhold Johan de la Barre † 1724. Han havde tat ind hos Bergman i Direktørboligen.
[4] Johan Henrik Emahusen, Major ved de nordenfjeldske Skiløbere. † som Generalmajor 1752.

jeg som med Vagt baade uden og inden Huset var indsperret ikke kunde besvare, men lovede ved mundtlig Beskeden, ved allerførste Leilighed at gjøre mit bedste.

Den 29de, 30te og 31te

Maatte Bergsfolkene levere deres Gevæhrer, saamange som tilstede var, til Ritmester Runten, Fahnerne og Trommerne ligesaa; Fahnerne[1] var afsprettede nedlagt i en Kuffert og under Sneen begraven, og da man blev forceret til at fremskaffe dem, maatte de ved et Bud paa Ski afhentes et Par Dage tilforn ved dette Sted; saasom ingen Sne siden den Tid faldt, blev Kufferten røbt og ganske spoleret, ja fast tom bragt til Pladsen, og tog jeg Ulrich Rolling og Marcus Angell til Vidner før denne kom i mit Huus for at see i hvad Stand den kom; denne Hilsen herom, som vil falde temmelig hart til mig, fik jeg efterat vi ved fælles Aftenchor, Taksigelse og Bøn havde endt det forrige Aar, Gud være min Hjælp. Samme Dag blev jeg af Arrest relaxeret paa Kondition jeg skulde skaffe Inventarium og Beholdnings Register over Gruver og Hytter samt Oplysning om Kongens Proviant.

Den 1ste Januar 1719.

Efterat jeg var kommen af Arresten, sendtes Leonhardt Borchgrevink[2] ned til Holtaalen for at erfare om Emahusen havde nærmet sig hid op, da han talte med ham i Holt-

[1] Ifølge et senere avholdt Tingsvidne blev denne Kuffert med Værkets 3 Faner samme Dag som Fienden kom til Røros skjult i en Snefond 1 Fjerdings Vei øst for Røros. Da Fanerne blev rekvireret av Svenskerne, maatte Bredal, som imidlertid sad arresteret, lade Fanerne avhente, medens Kufferten forøvrigt blev staaende igjen urørt. Den Mand, som havde skjult Kufferten, opdagede nogle Dage senere under sin Patruljering omkring Stedet, at Sneen var kastet tilside og Laaget paa Kufferten ituslaaet. Han førte den derfor tilbage til Bredals Hus, hvor det under Nærværelse av de her nævnte Personer blev konstateret, at den var opbrudt og Indholdet borte. Da der i Kufferten havde været endel Værdipapirer, blev Bredal paaført et betydeligt Velfærdstab og kom i Gjældsansvar til Værkets Participanter.

[2] Leonhard Christian Borchgrevink f. 1698 † som Direktør for Kobberværket 1772.

aals Præstegaard og gav ham Raport om Fiendens Magt og kom tilbage til mig den 3die om Morgenen Kl. 2 med Begjæring at jeg maatte give Anslag, hvorledis Majoren som en ubekjendt her ved Stedet sin Attaqve med Fordel kunde anfange og fuldføre.

Den 2den

Holdtes alting i forrige Stand og blev jeg om Aftenen tilsagt om Morgenen derefter i Lysningen at fare op til Gruverne med Vagt.

Den 3die

Blev jeg tagen under Escorte af Lieutenant Borchhusen og 16 Gemene op til Gruven for at faa Pumperne igang til Vandets Afdragelse fra Kobberen; jeg maatte tilveis, saasom Directeuren havde ondt i Halsen af Kulde.

Den 4de

Om Natten til den 4de blev Leonhardt atter afsendt med fuld Underretning til Majoren[1], den han maatte lære udenad som en Lectie, paa det han ikke med noget Skrift skulde attraperes, som og var vel, thi han blev mod Morgenen paa Næsvolden af en Lieutenant og 20 Gemene optagen og nøie inqvireret, saa de holdt hannem suspect, maatte og begynde at klæde sig af for at vise han ingen Brev havde, var dog saa nær røbt af en af vore Bergsfolk. Fienden førte Leonhardt med sig en $^3/_4$ Mil, da han fik Leilighed at komme hid og gjorde mig ved Finne[2] og Lenche, hvilke begge havde vist ham mit Skrift, som han lærte udenad, eftersom her hos mig var fuldt af Fiender og jeg ei torde have ham i Huset, en stor Forbauselse; maatte saa strax sette af synder paa. Samme Nat blev Hr. Johan Lobes[3] arresteret, hidført for Suspicion i at have givet Majoren Anslag paa den svenske

[1] Major Emahusen.
[2] Formentlig senere Bergskriver Jens Finne.
[3] Johan Lobes, som siden 1696 havde været Præst i Holtaalen, havde underrettet de nordenfjeldske Skiløbere om Post, som General Armfelt havde sendt de la Barre paa Røros, og maatte under sin Fangenskab utstaa meget ondt. Han døde. ogsaa kort efter i 1719.

Post, som fortrød de Svenske meget hart. Samme Dag maatte jeg atter fare op til Gruven med Oberstlieutenant Cronsted[1] under Escorte af 2de Lieutenanter og 20 Gemene; den ene Lieutenant, nemlig Onen, sad i Slæden med mig opefter; han sagde mig, at Generalen havde befalet Oberstlieutenant Cronsted, at han skulde lade mig vel oppasse og levere mig her igjen til Pladsen; denne Lieutenant convojerede Kobberen, som da blev optagen, nemlig 18 Skippund[2], over Ruten ind ad Sverig; 130 Skaalpund blev igjen for Vand, som siden laa optagen og er endnu her. Ned fra Gruven sad Lieutenant Borchhusen i Slæden med mig, da han bad jeg skulde sige ham, om jeg havde ført nogen Korrespondance med vore Egne, siden Fienden kom her, da skulde han nok skaffe mig Generalens Naade, jeg var dog derfor i Mistanke.

Denne Dag reiste baade Kongens Adjutant Dideron[3] saa og Adjutant Marchs[4] herfra over Ruten med Escorte af 24 Mand.

Den 5te

Imod Aften ankom de Tropper, der havde været syndenfjelds, undtagen Ritmester Stimann, som ikke kom før den 6te om Morgenen; samme Nat reiste baade Generalen og alt Mandskabet (undtagen Major Rams og Stiemann) herfra Kl. 1 Nat ned ad Aalen, da Hr. Johan Lobes og blev medført under Vagt. Strax efter at de var afreiste, sagde Majoren til mig, at han havde Ordre til at tage baade en som

[1] Gabriel Cronstedt f. 1670 † som Generalløitnant 1757.
[2] Kobberet, som var nedsænket i en av Vand opfyldt Schurf i Storvarts Grube, blev ført til Langå Skanse i Herjedalen og derfra til Gefle. Ifølge Svensk historisk Tidskrift for 1889, S. 346, utgjorde Kobberet i Viktualievægt 16 Sk℔. 17 Lisp. og 10 Mark samt havde en Pengeværdi av 6750 Daler Kobbermynt. Det blev fordelt som Erstatning til det høiere Befal for Tab under Felttoget til Ekvipering m. v. Saaledes skulde Armfelt faa 3000 Rdl., de la Barre 2000 og Cronstedt, som havde ført Kobberet, 800 Rdlr. Participanternes Tab for det borttagne Kobber, Geværer m. m. blev av en kgl. Kommission 10 Juni 1719 taxeret til over 23000 Rdlr.
[3] Johan Fredrik Didron f. 1686 † som Generalløitnant 1747.
[4] Gotthard Wilhelm Marcks von Würtemberg f. 1688 † som Feltmarskalk 1778.

hed Leonardt og mig med ned til Holtaalen, for der at blive examineret om Korrespondance; da blev Angesten fuldkommen, saasom jeg eftertænkte at Leonardt havde talt med Majoren i Holtaalen og de Svenske siden havde været der og endelig faaet vide, at Leonhardt var befalet at tale mig til, men som Leonhardt ej var synlig her, tog jeg et godt Mod og præsenterede Majoren mit Uhrværk, som han saavel yndede, og derved fik videre Eftersøg dæmpet.

Faa Timer førend Generalen reiste maatte Specificationen over Materialier og Redskab ved Gruver og Hytter indgives; der hjalp da ingen længere Undskyld, saa maatte og følgende Revers af Directeur, Berg- og Proviantskriver underskrevet derpaa tegnes.

Den 6te

Om Morgenen reiste Major Rams og Ritmester Stiemann, som var de allersidste[1] herfra ad Aalen og Holtaalen[2].

Den 9de

Ved Middagstider gik den sidste Trop eller Arriergarde ligeledes fra Holtaalen samme Vei, deraf skal være skudt 2 Ryttere, hvorfor begge Yseth Gaardene blev afbrændte, og Bønderne tilligemed 3 andre af Fienden medtagne.

Den Skjæbne, Hr. Johan Lobes haver havt for sin Troskab er alt for slet, thi han blev saa rent deshabilieret for alt det han da havde i sit Huus, at han er ganske arm, baade paa Føde og Klæder; Guds Navn være Benedicdet, som frelste mig af Ilden for den mig destinerede Ulykke og totale Ruin.

Overalt kan jeg sige, at dersom jeg ikke havde været tilsagt den 3die at reise til Gruven og Leonhardt strax kunde have blevet expederet, da om det havde været Guds

[1] Efter Løitnant H. A. Tønders Beretning om Krigen nordenfjelds, Norske Samlinger, II Bind, S. 537, indfandt General Sponneck sig paa Røros med en liden Escorte af Dragoner Kl. 2 Eftermiddag samme Dag som de la Barre avreiste. Dette kan efter det ovenstaaende ikke ha været Tilfældet, hvilket ogsaa er benægtet av O. A. Øverland.

[2] Ifølge I. O. Wahl, s. 236, kom de la Barre 6te Januar om Aftenen til Holtaalen og tiltraadtes 7de Januar om Morgenen Marschen over Bukhammeren. Først 14de om Aftenen naaede General Armfelt frem til Handøl, den første svenske Gaard.

Villie, skulde alle de her paa Pladsen værende Fiender anden Morgenstunden til den 4de mest været god Pris.

Alt ovenskrevne er saaledes i Sandhed det jeg herved tilstaar.

Røros den 10de Januar 1719
H. Bredal
Bergskriver.

11.

Et norsk stridsskrift mot embedsmagten fra trykkefrihetstiden.

I.

Fra 1771 foreligger der et lite trykt skrift som inneholder klage over forskjellige embedsmenns forhold i Akershus stift. Skriftet er særlig interessant ved det at det er skrevet paa østnorsk bygdemaal; ogsaa før hadde man jo interessert sig temmelig meget for de norske bygdemaal, en interesse som i allfall stundom blev styrket ovenfra. Saaledes fikk forskjellige norske embedsmenn i 1743 ($^{17}/_{4}$) paalegg fra det danske kancelli (oversekretær var J. L. Holstein) om aa gi beskrivelse over sine distrikter. Blant det man ønsket aa faa greie paa, var sprogforholdene i distriktet, hvorvidt sproget skilte sig meget ut fra dansk eller ikke. Iallfall fra nogen embedsmenn kom det slike beskrivelser, hvor ogsaa sprogforholdene blev omtalt[1]. Saaledes inneholder den Kallske samling 207 Fol. (paa »Det storkongelige bibliotek« i Kjøbenhavn) B. Chr. De Fines utkast til beskrivelse over Stavanger amt fra 1743 (altsaa eldre enn det manuskript 333 fol. paa Universitetsbiblioteket i Kristiania som ligger til grunn for Nicolaysens utgave i Norske Magasin III 103—243), og A. Thostrups beskrivelse over Lister og Mandals amt fra samme aar. Begge — især den første — inneholder mange oplysninger om bygdemaalene

[1] Man ønsket disse innberetninger til bruk for E. J. Jessen (1705—83) til hans paatenkte beskrivelse over Danmark og Norge, som aldri blev til mer enn første del (begynnelsen av beskrivelsen over Norge). Sprogstoffet blev til dels brukt i den store danske ordbok utgitt av »Videnskabernes Selskabs Bestyrelse; se forordet i tredje Tome s. XVI), men bare i de 6 første bind (se forordet i sjette Tome s. VII og 8de Tome s. V).

i distriktet[1]. Innberetningene er stilet til oversekretæren for det danske kancelli; paa titelbladet staar angitt at de er utført etter ordre. Fra det 17de og 18de aarhundrede har man jo ogsaa flere (tildels trykte) samlinger av norske ord og ordtak og lignende ting.

Men dette lille skrift fra trykkefrihetstiden er mig bekjent det første innlegg i dagens spørsmaal paa en norsk dialekt; det er paa rent østnorsk (viksk), en dialekt som ikke hadde fanget ordsamlernes interesse i nogen nevneværdig grad ellers. Rent sproglig sett er skriftet ikke av stor værdi; skjønt det paa mange maater viser god kjennskap til dialekten, er sproget allikevel blandet op med ufolkelige skriftsprogsuttrykk, med svecismer, med norsk fjellmaal og vestlandsmaal (især i begynnelsen)[2].

Dersom det er rigtig, det jeg mener aa kunne vise, at det er en østlending av bondeætt som er forfatteren, er det interessant aa legge merke til at han har brukt vestlandske eiendommeligheter, visselig fordi han opfattet vestlandssproget som mer typisk norsk. Til aa skape denne opfatning har vel det virket at de norske ordsamlinger som den gang var trykt (Chr. Jenssøns og Pontoppidans), var vestlandske.

Det er ogsaa av interesse at dette skrift kom ut i en tid som i mange henseender var en national vekkelsestid for Norge (jfr. Halvdan Koht i Historisk Tidsskrift, 5. R. III 154). I 1770-aarene er det en temmelig sterk norskhetsbevegelse i sproget. I de norske topografiske og økonomiske verker fra denne tid er sproget mer norsk-farvet enn det hadde været nogen gang før (se f. eks. Hammer: Norsk Husholdnings-Kalender, 1772; Sommerfeldt: Agerdyrknings-Katekismus, 1779). En av forutsetningene for denne nationale strømning i sproget er visselig den filologiske interesse for norsk sprog fra første halvdel av hundredaaret.

Det lille skrift vi her taler om, heter »Samtale mellem Einar Jermonsøn og Reiar Randulvsøn paa Opland i Aggerhuus-Stift i Norge«. Det kom ut hos J. R. Thiele i Kjøbenhavn 1771. Forleggeren oplyser i et forord at han har

[1] Nicolaysens utgave er daarlig i de fleste henseender og med hensyn til avsnittet om sproget sterkt forkortet; mange ord og desuten forskjellige oplysninger om formverk og syntaks er utelatt.

[2] Dessuten er skriftet skjemmet av en mengde trykkfeil.

faatt det »tilsent i et Brev, dateret Opland den 15 April 1771, og skrevet paa norsk«. Av hensyn til forstaaelsen har han latt det oversette »ved en i det norske Sprog kyndig«, og oversettelsen følger etter originalen. For innholdet vil han ikke overta nogen garanti.

Foran i boken er avtrykt det brev som forleggeren angivelig har faatt fra Norge; det er underskrevet av Einar Jermonsøn og Reiar Randulvsøn. Det er skrevet paa dansk, men har en del norske eiendommeligheter; saaledes blir de norske stemmeløse konsonanter brukt paa en maate som sannsynligvis har været i overensstemmelse med uttalen blandt de høiere lag i Kristiania; iallfall stemmer det med »den dannede dagligtale« i en stor del av det 19de hundredaar naar der skrives *Bøker*, *uten*, *vite*, men *Bog(en)*. *Sandhed*, *Øvrighed*.

Brevet slutter med følgende uttalelse: »Forstaaer I den ikke, da faae norske gemeene Kriigsfolk, de forklarer den naak«.

Selve skriftet er paa 17 smaa sider; det fins ikke paa nogen av de større biblioteker i Norge; jeg har hittil funnet den bare paa Det store kongelige bibliotek i Kjøbenhavn. Det kan derfor være nyttig aa trykke teksten op igjen. I et tillegg skal jeg prøve aa vise hvem forfatteren er.

II.

»Qva meina Du Reiar Randulvsøn, om detta møke skrives fraa Kiøpenham, han Faer Præstgarn, fortælle mei møkæ derom, sist Syndag je var i Præstgarn. Han sa me: somme skriv at Præst-Gossi ska seljas, at Kongin deraa kune faae Penninger til Rikernes Giels Betaling.

Somme taler om, at Antmænder, Fouter aa Skriverer aa Offeserer, som hadde Bonde-Gods aa Skog-Eiendomer, mere en den Garn dei bur paa, skulle fløttas tæ anre Jesrecter, haar dei inte hadde saadan Eiedom; han tala au om, at mange høg Øvrighet i Kiøpenham var rudisert for Minesering tæ Kongins Casse[1].

Ja, min goaste Granne Einar Jermonsøn, dæ maa ful være møke paa fær me stor Pengtraang i Rickerne; men

[1] Oversatt med: »vare reduceret, til Menagie for Kongens Cassa«. (Alle oversettelser som er angitt her, er tatt fra oversettelsen i boken).

GUd geve det var den gamle Tia, da dæ inte var enken aa faa, men mange Bøen som hadde nogle Tusend Dalar staaende paa Kiste-Botne, i greie Kroner aa Speisier, de var ful inga Sak aa løysa Krona for Giella, aa var dæ myky bære at Kongin var skylug sit eie Folk, en desse utenlanske Fanta i Holland aa Hamborg. Je har hørt seia, at dei tar over tiuge ta Hundrə, aa du veit skiøl, da vi hadde Peng laante vi, Bone imellem Bone, for Tre; men sae han Far Præstgarn dei inte haar de er vorti ta Kiste-Penge vore. Nei, det ska jeg seia dei: myky er vel gaat ut i Skatter paa noen Aar, men mer har Præsten, Fouten, Skrivern, Pruceratera aa Lensman etig op, ja naar je unatar Præsten, som just inte d[r]iker mere ein tæ Nøtørt, saa tør vel mange ta dei andre Kara, enda ha druki baade vor aa sie eia Velfert bort, ja meir, dei har narret os tæ aa bli Fyllehunner, at dei kunne bruke sit Væsen, naar Forstana vor var borte, for Du ska alti merke, at den gemeint Man er myky villiu tæ aa apa etter de Store, Offesera var au grome nok for[1] Comederinga tæ Holsten; men han Far skiøl i Kiøbenham, har mønstra dennom saa pass, at je trur dei som er at er bra Kara, aa skulle der være noen igien som har Lyst tæ aa drike, skava aa giøre Ont, saa trur je naak Øvrigheta doms Kustar bra etter, saa dei inte tør gaa aaver Pligta. Je vil unata Præsten han tær Kua for Lik-Prəka, naar han kan faa a, han tar Kiøring aa Føring ta Landboen, sommetier belelig, aa sommeti ubelelig, han har Menighetas Go-dedighet, af Ferskmat, Slagt, Smør, Æg aa viere, han tær Tina i Naturn[2], Offer tæ Høgti aa Brøløper Fæstings-Daler eller toe, Arbesdag paa Præstgarn ta Husman, Inderster aa dere Kaanaar, aa mer Smaat for Sogtnebo aa viere; men alt detta vil vi une hannom, naar han er en retskielug Man i Lærdom aa Levnet. Kongin ska derfor inte tapa, ti Præsten har nødi dæ han faar, han har mange Bon, aa ingen kommer Nora eller Sønna, Fout, Skriver, Pruceerater eller Offeser uten de ska in i Præstgarn, aa læ sei traktere sommetier to, tre Dage i Slag, aa skulle Manen vel tage Trakteringa ifraa, naar Menigheta inte bar tel en, aa haa Lyst skulle han saa ha, tæ aa forplante Guds Ora, crestelig Leven aa Lydagtighed imod Kongen, eller aa Kraft

[1] Vel trykkfeil for »før«.
[2] »Tienden in Natura«.

skulle han ha tel aa trøste den beengsta Samvettugheta, naar han skielv [skulde] leve i komar aa angest for føa, aa klæa, det er inte forgieves som GUd skielv har sagt, at endog Ravner skulla bringe dom Kiøt, dæ er heller inte reint bortkaste hvad vi gir Præsten, han hielper dog aafte den Fattige og andre Nødlidende med Konn aa Penge, naar han har dom; men nu trur je heller inte at Penga tryker Præsten, ti han gir stor Skat aa Contribus. Dæ eineste som je synes om Præst-Gossi, de var, at naar ein eller anen Hær blei byxelliu, kune nok han Far skiøl i Kiøpenham befale at Offesera vora skulle faa ein Byxel-Gar, for Byxel aa Land-Skyl etter Laaga, saa kune de fattige Offesera som naa maa fara aa frakle[1] fra ein tæl anen Bon-Gar os aa sei skielv tæ Byrde, ha en viss Hemsta, aa de kune aa hielpe noko tæl den vesle Solla dei har, naar dei inte maa ta uvisse Aksiser.

Det som Du fortæller spaieres[2] om Antman, Fouter, Skrivera aa Ofessera, at dei ska fløttes i anre Jestrecter, naar dei har myky Jordgods, mange Garer aa Skoger, da GUd gie de var sant, saa fek vi inte saa myky daglig Paaheng aa Tyngsel me Kiøring aa Føring, iæmt aa samt, saa kune Bon faa Ti tæ aa bruke Gara sine, aa mangein kune læva væl af det dei forpagter aa prangrer[3] bort, for stor aa obelig[4] Afgift, men kom væs om inte Øvrigheta giør Praceri[5]. Du kan være viss paa at om Kongin sa dei sku enten sælja Gosse eller mista Bestillinga, saa beholt dei baade de eina aa de andre; thi dei har fler Slaver aa Tilhengere en vi veit, der skulle inte felle[6] dennom pro forma Kiøpere, for der er noen jæve Bøner aa Bonde-Lensmæn i haat Præstgiel, som holler sei inne me dom, for at rie paa de andre Bøne; men veken holler alle dessa Kæra i Ave, de henger jo i Hopes fra Antmann til Under-Lensman, aa den eine Kraaka hakker inte Ouga ut paa den are. Antman ser vi aller tæ Ting eller Stevne, vore Murealer[7] sener han te Fouten eller Skriveren, aa vi faar saadan Reselusion som dei vil une os. GUd bære den som klage over døm; Præsten aa Offesera tør inte tala dom tel, men trakterer dom at

[1] »flakke«. [2] »spargeres«. [3] »høkrer«. [4] »ubillig«. [5] »men kom, slaae til Ved, om ey Øvrigheden bruger Finter«. [6] »mangle«. [7] »Memorialer«.

paa, som Man der tilba Fanden, for han inte sku giøra hanom Ont. Har vi jemt Ferskmat aa Peng aa offre, saa er vi ou i Naaen.

Du har stor Ret deri Reiar Randulvsøn, haa meiner Du vel, Fouten profenterte[1] paa Wingers Skysa i Fior? noen vil seia for vist, at han har snøti Fouterie for Tolv Hundre Rixdala sea 1766. Dæ var artug her eit Aare, da den Paalegga kom om 20 Skilling ta Pune i Arbes-Peng tæ Fouten, da var je paa Tinge, aa hørte Folke toute[2] for Skatten hade voxi saa myky. Je ville inte ha me detta aa bestelle, Du veit skiøl vi blei ulykkelig af Fouten, om vi oplyste dessa Bøen, som er enfoltug; got at han inte sættær før myky paa os, saa kan vi sagte tia; men je ba dom i Stilhet spøria Lensman, dæ giøre[3] dei, men Du maa tru han beit dom af: I klager I har betala for myky, men I har Qvittering for de I har betalt; men den Stygge gir je Fouten, han var saa polisch, at han kalte in Skatte-Bøken, paa den Maaten at han sku efterse Odels-Skatten, som du veit, da var dæ gri Sak[4] for hannom aa giøra de regtig igien. Inte veit je, aa inte vil je veita, men Du kiener hannom — — —[5]. Han fortælte mei, da han betala Skatten paa Tinge tygten at ha betalt en Dala for myky; men da han fek Qvittering derfor kunne han inte seia om dæ, men da Boke var hos Fouten blei Dalan borte, je las som ie inte forsto haa detta kune bæræ af, men tengte paa Hæstoria om den nye Skrivar-Kærn Fouten sporte om han kan radera.

Kongens Tina[6], haa meiner du han snyter os for paa den, dæ ska heite at Kongen vil inte ha uten etter gamalt, men haarfor legges de paa den Parten likesaavel som Kiørke aa Præstparten, faar Kongen dæ saa kan vi inte seia, men tar Fouten de, saa tapar jo baade vi aa Kongen; er detta inte Gusjamerlig, Kongen kan inte betala Giella sie, aa Fouten er vørti eiende mange Garer, myky Gos, bruk aa Peng, Boen maa pløy aa saa, kiøre Tømer aa andre Matrialer, alt paa Foutens Comission, mei tykes paa dennav Visen, de var bære aa væra Fout ein Konge.

[1] »profiterede«. [2] »bejamre sig«. [3] Vel trykfeil for »giore«. [4] »en let Sag«. [5] Navnet utelatt i boken. [6] »Tiende«.

Jestusen[1] pløjer han altid tæ si eia Førdel; mins du den gamle Landboen som fek Pryla aa sea Houg ta Kaara[2], han fæk de han hadde faat, men Fouten fæk, sa dei, ei par Tingdala saa falt Saka bort.

O we! du ubarmhiertige Fout, du kunde do[3] unt den gamle Krop lit af Fortienesta me dei, for at husvale sine slagne Lemmer. Naa brenner haar Fant[4] Brendevin, some vil seia, at Fouten brenner med, haar for ska dæ væra forbøi: For aa berike Fouten aa Privelgere Fyllekipper i Bygda, da en Braman inte maa brenne tæ eia fornød aa skiuke Folk, vil du derimot ha ein Arrest faar du en uten Hanskreft aa Bevis, men slæper du me en 13 el 14 Rdlr. foruten Releseringa[5], saa staar du dei vel, jo du maa tru mei, dei gaar vit me Fortienesta, je har mi store moro ta Skrivera, dei Kæra har vøri vannt ta[6] aa skava[7] aaleine, men naa vil Fouta væra me dei steller op Saker aa forliker dom, før Skrivern veit ta de, alt paa fortienesta, men Skrivern veit ou aa ta de igien paa andre Sæt, naa tærn like saa myky for Tinglæsninger som de Stemple-Papire kostor[8], aa Gud bære os for dessa dyre Skiftebreva, mange steller arver Skrivern mest, aa denna Skiftebekostning er saa underlig hoyrækne[9], at ingen forstaar de, ska vi ha noen Forretning maa vi betale vel aa tractere vel, baade Skriver. Læensman aa Menner, begierer vi skryflig Regning aa Qviteriug for de vi betaler, saa gir Fulmægta baade Regninga aa Qveteringa uner si Hand, er vi set tæ Formynere, maa vi gaa to tre Aar aa krævia Penga, skiønt de er greie Actions-Peng, aa Fulmægta holer Action, aafte viser dei os au, anna uvis Giel, som dei har ute staaende.

Pruceratera vil je inte tala om, dei har ou sit Væsen, aa dei ta dom, som har sit Lævabrø uta Fouten aa Skrivern, aa er vorti Prucerater ve deres hielp aa forbøn hos Antman, dei borte væra no anna aa inte Prucerater, dei duer inte, men vi nøyes vel tæ aa bruke dom, ti Fouten aa Skrivern har skiøl giort dom, de sama er de me Lensmæn, men ligesom der i Norie vel finnes nogen faa redelige og retskiellüge Fouter aa Skrivere, saa fins der au vel dyg-

[1] »Justitien«. [2] »Hug af Kaarden«. [3] »dog«. [4] »Kieltring«. [5] »Relaxationer«. [6] Trykfeil for tæ. [7] »skakre«. [8] Trykfeil for koster. [9] Trykfeil for »hoprækne«, oversatt med »sammenregnet«.

tuge men neppe redulige Pruceratere, altir[1] var de om han Far skiøl i Kiøbenham ville examinere og mønstre dom som han Gud være Lov, har giort med Offesera, han skulle vist finne at hans Skatkamer merkelig voxede, hans Unnersaatter ville ou forbære sei, i Velstan, Troskab og Mandoms Hierte, naar enhver uden frygt for Øvrigheten, aa dens samvittuglouse Tilhengere, kune leve i Roe enhver under sit Fiken-Træ, derimot borte aa kune Øvrigheta utrette store Ting tel sit aa Kongens aa Landes Beste ved gode Exempler i Levned og Lærdom til Flittighet, aa Sparsommelighet, da den største Rigdom, er Nøysomhed, og Tarvelighet.«

III.

Det ser ikke ut til at denne klage paa norsk fra Norge har hatt nogen virkning eller vakt nogen opsigt. Den er omtalt i »Fortegnelse paa alle de Skrifter som Trykfriheden har givet Anledning til« (1771—72) I 223, hvor det heter: »Denne Samtale handler om nogle af de Forandringer Rygtet har sagt, at skulde skee i Norge, og over hvilke disse Bønder glæde sig; dog ville de ikke, at Præsterne skulde miste deres Mensalgodser. Nogle haarde Udladelser sigtende paa visse Fogeders røveragtige Omgang med Bønderne udmærker fornemmelig dette Skrift, som Forlæggeren mælder at være sendt ham i et Brev, skrevet paa Norsk. Han har og derfor besørget en Oversættelse i Dansk tilføiet«.

Ikke nogen av de embedsmenn i de distrikter klagen kan gjelde, er blit forflyttet eller avsatt i de følgende aar, men det tør hende at grunnen til det er systemskiftet ved Struensees fall, ikke lenge etter at boken var kommet ut. Det er ikke usannsynlig at forf. har hatt forbindelser som lett kunde bringe klageskriftet frem til den megtige magthaver.

Klagemaalet over fogdene sigter især til det misbruk som fant sted ved den rett fogdene hadde hatt til aa kreve gratis arbeide av de bønder som bodde nærest ved dem. I 1763 var denne rett avskaffet, og isteden blev der utlignet en ekstraskatt paa bondegaardene (jfr. ovenfor: »her eit Aare, da den Paalegga kom om 20 Skilling ta Pune i

[1] artigt.

Arbes-Peng tæ Fouten«). Etter klagemaalet her har fogden i det distrikt det gjelder visstnok tatt mot den nye skatt, men ikke derfor opgitt sin gamle rett til aa faa gratis arbeidshjelp av bøndene.

Skriftet er angitt aa være forfattet »paa Opland i Aggershuus-Stift«. Etter en uttalelse i skriftet maa det være forfattet et sted hvor der er gjennemgangstrafikk til Vinger (»Wingers Skysa« ovenfor s. 402). Sprogformen viser i det store og hele hen paa de indre deler av Akershus amt — til Romerike.

Samme aar som dette skrift kom ut (1771), kom det ogsaa en beskrivelse av en romeriksk bygd av en romeriking, nemlig: »Naturlig og oeconomisk Beskrivelse over Hølands Præstegield i Aggershuus-Stift i Norge« av bondesønnen Rejer Giellebøl, da teologisk kandidat. Det er meget som taler for at Giellebøl er forfatteren til det anonyme skrift ogsaa

Giellebøl var bondegut fra Høland, et av de østligste herreder i Nedre Romerike; sprogformen i skriftet stemmer meget godt overens med bygdemaalet i Høland. Dess-uten er det ogsaa forskjellige andre grunner som tyder paa at Giellebøl er forfatteren.

Det er en rekke overensstemmelser mellem det anonyme skrift (S.) og Giellebøls beskrivelse over Høland (H.).

I H. møter vi samme bondevenlige tendens som i S. I tilegnelsen til Struensee i H priser Giellebøl den »Høygrævelige Excellence« for den »allernaadigste Omhyggelighed« han »viser for den fattigste og uanseeligste Stand i Landet, nemlig Bonde Standen« og for de »viise Raad« han har brukt til aa sette »mange Grændser for de Mægtiges Begierlighed«. Ogsaa ellers gaar det en bondevenlig tendens gjennem H., men rigtignok maa forf. her være mer forsigtig enn i det anonyme skrift.

I S. kritisertes sterkt den friskyss fogden kunde »befale«, og det blev insinuert at han tjente mange penger paa friskyssen til Vinger. I H. (s. 297) taler Giellebøl utførlig om friskyssen. Han finner det uretfærdig at Høland skal bære byrden av friskyssen alene; nabosognene bør være med; misnøien med friskyssen skinner tydelig gjennem.

Baade i S. og H. (s 319 ff.) tales om skattene og de tunge byrder de legger paa bonden.

Baade S. og H. (s. 328 f.) taler om det kongelige forbud mot brenning av brennevin.

Endelig peker navnet Reiar Randulvsøn i samme retning. Giellebøls fornavn var Reier.

Ogsaa den velvilje den anonyme forfatter viser for prester og offiserer (etter St. Germain's reform av hæren, som forf. tydelig sigter til), blir meget forstaaelig, dersom Giellebøl er forfatteren. Han var jo selv teologisk kandidat og skulde bli prest. Og han stod meget nær en offiser som hadde tatt virksom del i St.-Germain's hær-reform. Han var nemlig i seks aar huslærer hos general A. Hauch paa Kronborg; H. er datert Cronborg d. 20de august 1771. Giellebøl maa ha været i hjembygden i anledning av utarbeidelsen av H., og da har han samlet materiale til sine klager i S.; han har visstnok selv gjort oversettelsen.

Som nevnt hadde Giellebøl tilegnet H. til Struensee i temmelig underdanige ordelag. Ved hjelp av Hauch har han sikkert ogsaa kunnet vekke Struensees opmerksomhet for S. Men saa kom Struensees fall like etter at H. var utkommet; bare 13 eksemplarer av boken var solgt. Giellebøl skyndte sig aa faa revet ut tilegnelsen til Struensee og han sendte en ydmyg undskyldningsskrivelse til de nye magthavere i anledning av den feil han hadde begaatt som arm Supplikant«. Men hans tilegnelse til Struensee viser at han prøvde aa vekke den mægtige manns opmerksomhet for forholdene i hjembygden.

Det anonyme skrift som altsaa etter min mening utvilsomt er forfattet av Giellebøl, er det første forsøk paa aa bruke norsk bygdemaal i politikkens tjeneste. Denne gang var det en boklærd, men bondefødt mann som brukte det til magthaverne for bonden og mot embedsmennene. Næste gang norsk bygdemaal tjener bondepolitikken er mig bekjent i Olaboka (1830) av Jon Neergaard. Da var det en bonde som vendte sig til bonde; ogsaa han vilde drive bondepolitikk mot embedsmennene hos dem som nu var magthavere — bøndene selv.

Januar 1915.

Didrik Arup Seip.

12.

Landskyldstudier.

Laurids Hanssens Marketal.

I et haandskrift som tilhører Sogns historielag (no. 4368) findes først avskrift av landsloven i oversættelse med endel retterbøter — indtil hertug Kristians av 1508 —, skrevet i halvfraktur med store kapitelinitialer. Derefter følger, skrevet i kursiv, Truid Ulfstands og Claus Bildes recess, Erik Rosenkrans's recess av 22 juni 1565, artikler av lagmænden sønden- og nordenfjelds 1557, ombud efter fader- og moderløse børn av høvedsmand, superintendent og lagmand i Bergen 1551, Jørgen Lykkes recess 1568. Efter fire ubeskrevne blad følger saa med en anden haand uttog av »Lourriss« Hanssens lovbok 1570. Efter et par bortrevne blad følger en defekt fortegnelse over de 14 kongelige kapeller (no. 5—14). Saa følger et betalingsregister til landsloven og endelig en fortegnelse over slotsherrer paa Bergenhus fra Erlend Filippusson til Vincens Juel. Boken er indbundet i et skindbind med pressede forsiringer og med initialerne H. L. E. og aarstallet 1588. Der viser sig spor til avrevne blad i slutningen.

Jeg skal særlig behandle dette Laurens Hanssens marketal. Det er utgit av Pans III 1040—1044, utdrag findes allerede hos Arent Berentsen Danmarks og Norges Frugtbar Herlighed, saa II 560 o. fl. st. Desuten har man i forskjellige haandskrifter avskrift eller utdrag av disse optegnelser NGL, IV 398, 409, 413, 419, 558, 717, 754, 776. Disse hskr. har jeg ikke hat anledning til at undersøke, men det viser sig, at den avskrift som Arent Berentsen har benyttet, er ældre end det ovennævnte hskr. fra Sogn. Arent Berentsens utdrag bærer nemlig ikke bare aaret 1570, men ogsaa maanetsdagen 16 juli. Og det viser sig at Arent Berentsen har hat for sig en tekst som er mere gammelnorsk og mindre dansk. For i opgaven om at en tre lods ske gaar mand imellem i Ryfylke for to bugilde mark i jordøre har det sognske hskr. »Enn Thre Lod skiie«, mens Arent Berentsen har »1 Trigia Lød Skee«. Det sognske hskr. synes saaledes ikke at ha nogen særlig værd i tekstkritisk henseende, undtagen for et par feillæsningers

vedkommende, skjønt dets tekst naturligvis er mere gammelnorsk end Paus's danske oversættelse.

Men vi kan av det mulig finde løsningen paa spørsmaalet om hvorledes forbindelsen er mellem disse optegnelser fra 1570 og Laurens Hanssen lagmand i Stavanger som døde i 1557—1558. Dette hskr. indeholder nemlig ingen notis yngre end dets sidste linje, der opfører Vincens Juel som slotsherre paa Bergenhus. Det var han i aarene 1571—1574. Det ligger da nær at slutte at vort haandskrift er avskrift av et samlerhaandskrift fra den tid og at dettes avskrift av Laurens Hanssens lovbok var tat i 1570. Vort hskr. blir da en andenhaands avskrift av Laurens Hanssens lovbok, hvad der stemmer med at vi gjennem Arent Berentsens utdrag kan finde tilbake til en mere gammelnorsk tekst. Optegnelserne kan saaledes godt oprindelig skrive sig fra Laurens Hanssen selv. De gjør indtryk av at være gamle nok dertil, naar man sammenligner dem med andre optegnelser fra 1570 og et par snes aar nedover i tiden. Det er optegnelserne om vegt og maal NRJ IV 649 ff. fra 1569—1570 og Peder Clausens optegnelser om »Mammatabol« G. Storms utgave s. 463.

Jeg skal her nedenfor anføre de optegnelser som angaar landskyld og jordværdi o. l. efter det sognske haandskrift:

Thette Effterschreffnne er Udt-
Schreffuenn Aff Louriss Hanssenns
Lougbog fordoms Laugmand ij
Staffanger, Anno M:DLXX:

Enn Ørtug er . . . . xvj ſ:
Enn March guld er . . . . viij Lod Sølff
Enn March forgyllet er . . . . j mk. guld
Enn March Øregilld er . . . . iij mk. Guld
V March forgyllet for huer Mammetteboll i koup:
Enn Mandz boude er . . . . viij mk. guld
xvj mark ij huer mk. Guld
Enn Bugilld mk. er . . . . i Lod Sølff
Enn Thre[1] Lod skiie gaar Mande Imellum I Ryefylgiit, for tho Bugilde march ij Jordeøyre.

---

[1] trigia AB trege P.

Sogne Meller

iii Settinger korn eller Mallt er . . . . . . i Melle
x Mælle —»— er . . . . . j tunne
Enn Mellingslag Smør eller Thallig . . . ix mrk.
IIII Mellingslag —»— er . . . j Løb
Enn Mellingslag Humlle er . . . . iij mk.
III[1] Mellingslag Erter er . . . . j Løb ærter
II Solld korn er . . . . xij Meller
It Enn Teig wdi Sundhordland som er thil kiøbs, om hand ligger thill fiells schall giielde . . . . viij kiørlag
Om hand Ligger Thill Siiøs tha gielder Hand . . . . x kiørlag
Och Enn teig er . . . . ij Mamateboll
hallff Theig Er . . . . j Mamateboll
It[2] i theig er . . . . j Løbs Leye
Enn March i ware er . . . . j Noremd mk.[3]
enn ko er . . . . iij Lod Søllff
Ett Pund kobber vj Allen Deuenter
It iij kiørlag i Hardanger for huer Mamatteboll.

Iordetall:

Den bollig som en Mand kand well hielpe Sig med er . . . . j Markeboll
Ett Markeboll er . . . . viij ørisboll
It ett heffselboll er . . . . iiii Ørisboll
Thre Leubsland er . . . . j melle boll
It Leubslannd er oc iij ørisboll och iii Penning Mindre[4].
Ett Ørisboll er . . . . xxiiij Pending
III ørtugeboll er . . . . j ørisboll
III Mamatteleig er . . . . j marckeboll aa Augdum.
Jordenns auffuexter thz kiørlag for huer ørisboll.

Naar som Naagenn betaller icke hans Landskyld huertt Aar, Dett dømpte Rigenns Raade Udi Norge, med Laugmendenne Ipso Haquino Rege presente:

Enn March ware er iij Lod Søllff och giør i ko

[1] En P. [2] Til P. [3] En norsk Mark P. [4] Mindre mgl. P.

IX løber Smør I Deger gilde Huder iij Hundrit[1] Thorske tall II Deger Bokskind iiij Deger giiedskind	wdj kiøb er 1 mk. brende

Udi Sognn

Bugilde kiørlag ij Huese bodt.

Ett Lod Søllff er Enn ko iij Solld sallt	er i kiørlag
iiij Solld sallt iij Løber Smør xxiiij kipper Neffuer huer kippe i Wog	er j kiørlag
Ett hallf Pund kobber Enn Seng med hoffued Dynne	er j kiørlag
Ett Braagid Aaklede er	ij kiørlag
ett slett aaklæde er	j kiørlag
tho Bucker er	j kiørlag
iij Giidder vj Faar	er j kiørlag
Enn tunne Thiere[2] Enn tunne Lax Enn Hest	gior iij kiørlag

Finis.

Opgaverne naar i utstrækning fra Sogn til Agder, i tid naar de tilbake til den bestemmelse som blev git *ipso Haquino rege præsente.* Det er dom om uluken landskyld utstedt i Dansen i Skien onsdag efter Andersmesse (1 decbr.) 1362 NGL IV 495 o. fl st. Nedover i tiden naar de vel til Laurens Hanssens samtid. Det blir da væsentlig at betragte som optegnelser fra den første halvdel eller fra midten av 1500-tallet, og de staar ogsaa i virkeligheten de middelalderske værdiangivelser nærmere end de andre nævnte kilder og gir — ret forstaat — ganske gode oplysninger om forholdet mellem dem og de senere skyldbetegnelser.

Den almindelige middelalderske landskyldbetegnelse paa

[1] Tre Tønder P. [2] Fra [mgl. P.

Vestlandet er »mánaðarmatr« og den tilsvarende jordangivelse »mánaðarmataból«. Denne betegnelse blir i løpet av 1600 tallet aldeles glemt. I en sak fra 1660-aarene er en mand paa Voss krævet for et »mamatebol« og svarer hertil at han gjerne skal betale, naar han bare faar vite hvad et mamatebol er. Saken findes i en retsprotokol i Bergens Stiftsarkiv.

Peder Clausen kjender derimot betegnelsen meget vel. Han forklarer navnet rigtig, og han har den efterretning at der paa Agdesiden av 5 mamatebol betales i landskyld en hud, men at en hud svarer efter gammel beregning til 54 mark smør. (Den senere værdi er bare 36 mark smør).

Hos Laurens Hanssen er der derimot flere oplysninger. Vi faar vite at der betales 5 mark forgylt for hvert maanedsmat. Vi faar vite at i Søndhordland regnes en teig tilfjelds for 8, tilsjøs for 10 kjørlag, at den svarer til 2 mamatebol og til $^1/_2$ løbs leie. Vi faar vite at i Hardanger regnes 3 kjørlag for hvert mamatebol. Vi faar vite at paa Agder gaar der 3 mamatebol paa hvert markebol. Efter dommen om uluken landskyld av 1362 regnes et kjørlag for hvert øresbol, altsaa skulde hvert markebol regnes for 8 kjørlag. Saaledes skulde der for hvert mamatebol paa Agder regnes $2^2/_3$ kjørlag. Værdien av maanedsmaten blir saaledes forskjellig efter distriktet. I Søndhordland 4—5, i Hardanger 3, paa Agder $2^2/_3$ kjørlag.

Mest paafaldende er her efterretningen fra Søndhordland. Her viser det sig nemlig at den middelalderske jordværdi har holdt sig. Dersom man gjennemgaar Munkelivs Brevbok vil man finde at den almindelige jordpris er 5 kjørs værdi, og i Björgynjar Kálfskinn er den ofte 4 kjørs værdi for hver maanedsmat Derimot er landskylden sunket til $^1/_4$ av hvad den før var, for en teig, som er to maanedsmater, er regnet for $^1/_2$ løbs leie. Fra Hardanger har vi ingen opgave over hvad der blev betalt i landskyld. Men for Agdesiden kan vi sammenstille Peder Clausens meddelelse at der av 5 mmb. betales en hud eller 54 mark smør i landskyld med Laurens Hanssens opgave om prisen, og vi vil da gjøre en ret interessant iagttagelse. Laurens Hanssen opgir at der gaar 3 mamatabol paa hvert markebol, efter dommen om uluken landskyld skulde der regnes et kjørlag for hvert øresbol, altsaa 8 kjørlag for hvert markebol. Saaledes blir hvert maanedsmatabol værd $2^2/_3$ kjørlag. Av

5 maanedsmater, altsaa 13¹/₃ kjørlag, betales i landskyld 54 mark smør. Paa Søndhordland betales ¹/₂ løb (36 mark) smør av en teig som er værd 8 – 10 kjørlag, altsaa 54 mark smør av 12—15 kjørlag. Forholdet mellem jordværdi og landskyld paa Agder falder saaledes nogenlunde midt imellem den høieste og den laveste beregning paa Søndhordland. Man ledes da til at slutte at forskjellen i jordpris i de forskjellige distrikter veksler i forhold til landskyldsavgiften. Som almindelig regel kunde saaledes opstilles at den middelalderske jordpris har holdt sig der hvor landskylden er sunket til 25 pct., og at paa dette grundlag jordprisen veksler eftersom landskylden veksler.

Det avsnit som er overskrevet »Jordetal« slutter med den oplysning at 3 mamatabol er et markebol paa Agder. Det kan da antas at oplysningene i dette avsnit alle skriver sig fra Agder. Her findes uttrykket hefselbol som er næsten ukjendt, ialfald saare litet brukt paa Vestlandet. Et hefselbol er regnet for 4 øresbol. I sin Akers historie har Dr. Edvard Bull regnet ut at i Middelalderen er i Aker et hefselbol værd 5 øresbol. Det er vel rimeligere at forskjellen i disse beregninger er en distriktsforskjel end at det skulde bero paa utviklingen ned gjennem tiden. For begge betegnelser er gamle, og forholdet mellem dem har sikkerlig paa 1500-tallet ikke hat nogen aktuel betydning.

I det samme stykke forekommer i to notiser betegnelsen »løbsland«. 3 løbsland er et »mellebol« og et løbsland er 2¹/₂ øresbol og 3 pendinge mindre Paus læser her 2¹/₂ øresbol og 3 pendinge. Forskjellen er her ¹/₄ øresbol. Efter det sognske hskr blir et løbsland 2³/₈, efter Paus's tekst 2⁵/₈ øresbol Et mellebol, som er 3 løbsland, blir altsaa henholdsvis 7¹/₈ eller 7⁷/₈ øresbol. Betegnelsen »mellebol« kjender jeg ikke, den er efter det ovenstaaende meget nær et markebol (8 øresbol), efter Paus's tekst er forskjellen bare en ottendedels øresbol. Jeg skulde næsten tro at »mellebol« her bare er en feilskrift for markebol. Da der gaar tre mamatabol paa et markebol paa Agder, skulde isaafald løbsland svare til mamatabol, i ethvert fald er forskjellen mellem dem ganske liten, efter Paus bare en penningsbol (1 øre er 24 penninger) Jeg tror ikke det er for dristig at slutte at vi i dette »løbsland« har den gamle middelalderske laup for os, den der i værd svarer til maa-

nedsmaten. Mellem den og den »løbsleie« som i Søndhordland kan regnes ut at være værd 4 maanedsmater, ligger et svælgende dyp, det samme dyp som der er mellem middelalderens laup og Dansketidens løb. Forholdet mellem dem skulde være som 1 til 4, mulig noget mere, da paa Agder en løbsland ikke helt naar op til værdien av et mamatabol.

Antagelsen at landskylden normalt skulde være sunket til 25 pct. synes tilnærmelsesvis at bestyrkes ved en notis fra 1419 i Munkelivs brevbok. Der makeskiftes en jord i Gemlastadir, nu Gjemmestad i Nordfjord. Det siges om den at den »xx ma^ta^boll er ok nu vj laupa i landskyld gifuir«. Landskylden er saaledes her i 1419 sunket til 30 pct Det er da vistnok ikke paafaldende at den omkr 1550 skulde være sunket end ytterligere 5 pct. Det forbausende i Laurens Hanssens opgave er at jordprisen tiltrods herfor skulde ha holdt sig i 4—5 kjørlag pr. maanedsmatabol. Det ser altsaa ut som om jorddrotterne har resigneret med at faa 25 pct. av avgiften, uten at det har hat indflydelse paa jordprisen.

Just Bing.

13.

Danmark under tysk overherredømme i 10de aarhundred?

De politiske forhold i Danmark i 9de og 10de aarhundred er som bekjendt meget uklare og har været emnet for megen strid mellem granskerne. Et av stridsspørsmaalene er Danmarks forhold til de tyske keisere i 10de aarh., og dette spørsmaalet griper ogsaa ind i norsk historie, eftersom jo Haakon jarl — og efter sagaene ogsaa Olav Trygveson — var med i krig i Sønderjylland; hans stilling som dansk vassal maatte selvfølgelig ogsaa paavirkes av vilkaarene i Danmark. Det er en rik litteratur som foreligger i emnet, og en lang række norske, danske og tyske forskere har drøftet det, — P. A. Munch, Konrad Maurer og mange flere. Spørsmaalet blev gjenoptat av Johannes Steenstrup i skriftet »Danmarks Sydgrænse og Herredømmet over Holsten ved den historiske Tids Begyndelse 800—1100« fra aaret 1900. I 1909 kom en dissertats av W. Biereye: »Beiträge zur Geschichte Nordalbingiens im 10. Jahrhundert«. I 1913 skrev Thämert »Die Kriege Heinrichs I. und Ottos I. gegen Dänemark«. Og i 1914 kom en avhandling i »Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte«

av Anna-Marie von Liliencron: »Beziehungen des Deutschen Reiches zu Dänemark im 10. Jahrhundert«. Det er denne sidste avhandlingen jeg her skal knytte nogen bemerkninger til.

Den første faste kjendsgjerning vi har at regne med i forholdet Danmark—Tyskland efter 900, er keiser Henrik I's hærfærd mot Danmark i 934. Tyske kilder fra 10de aarh. samstemmer om at denne hærfærden endte med danskenes nederlag, og friherrinde Liliencron hævder bestemt overfor Steenstrup, at nederlaget førte til det danske rikes skatskyldighet under keiseren. Hun bygger heri paa saa gammelt og godt materiale, at man visselig maa gi hende rett. Et andet spørsmaal er imidlertid, hvilket dansk rike det her er tale om, og jeg tror forfatterinden vilde ha kommet til et andet resultat, om hun hadde kjendt Gustav Storms avhandling i nærværende tidsskrift (3. række III): »To Runestene fra Sønderjylland og deres historiske Betydning«. Det er utvilsomt at den danske kongen som keiser Henrik overvandt, var Gnupa i Sønderjylland, og de argumenter friherrinde Liliencron anfører for at ogsaa kong Gorm den Gamle samstundes bøide sig under det tyske vælde, er i virkeligheten fyldestgjørende gjendrevet av Storm. Særlig er det rent urimelig at paastaa, at Gorm og Hardeknut er to navn paa samme mand; slikt har — trods forf.s paastand — ingen analogi, — det er bare naar en hedensk mand blir døpt at han faar to navn. Det maa være indlysende at den »Knut« som yngre kilder sætter ind istedenfor Gnupa, ikke samstundes kan repræsentere baade denne og en hypotetisk »Hardeknut Gorm«, og dermed bortfalder enhver grund til at anta at mer av Danmark end det sønderjyske rike blev underkastet Tyskland i 934.

Selve denne underkastelse varte sikkert ikke længe — sandsynligvis bare til keiser Henriks død i 937. Vi vet at danerne herjet i Sachsen omkring aaret 939. Gnupa døde som hedning omkring 940 — det beviser runestenene paa hans grav, — hans søn kong Sigtrygg likesaa i aaret 943. Kort efter dette maa det ha været at Harald Blaatann, Gorms søn, »vandt hele Danmark«, som hans runesten over forældrene siger, og dette maa bety at Sønderjylland blev indlemmet i det danske rike. Friherrinde Liliencron gaar derimot ut fra at hele Danmark var skatskyldig under Tyskland fra 934 og

et halvt aarhundred frem i tiden. Det er dette som er hendes hoved tesis, og hendes tolkning av begivenhetene i 934 bygger i virkeligheten paa aktstykker og oplysninger som synes at stadfæste et saadant forhold for den følgende tid.

En pavebulle fra 2. januar 948 gav for første gang erkebispen av Hamburg rett til at indvie bisper i Danmark, og paa en tysk synode i juni s. a. møter tre jyske bisper (alle med tysk navn): Horit av Slesvig, Liafdag av Ribe, og Reginbrand av Aarhus. Først i 965 tok Harald Blaatann daaben, og det er da selvfølgelig ikke han som har indrettet bispedømmer i Danmark. Paa den andre siden er det slet ikke nødvendig, saaledes som friherrinde Liliencron mener, at tysk riksmagt maa ha staat bak bispedømmenes oprettelse. Dette er jo først og fremst en kirkelig handling, og vi har endog et indirekte vidnesbyrd om at tiltaket ikke kom fra keiseren: hans egen bror og kansler Bruno av Køln protesterte mot den hamburgske magt-utvidelse.

Men forf.s hoved-argument er keiser Otto I's immunitetsbrev for den hamburgske erkebisp fra 26. juni 965. Dette brevet fritar de tre nævnte jyske bispedømmers eiendom fra enhver ydelse til den keiserlige kasse og overlater deres træler og hørige helt til bispenes tjeneste og myndighet. Forf. har ved en nøiagtig diplomatarisk undersøkelse — mot Steenstrup og andre forfattere — bevist at dette keiserbrev er egte, og hun har derved vundet et nyt fast punkt for forskningen. Saa meget maa være klart at den tyske keiser i 965 ialfald gjorde krav paa overherredømme i Danmark, og det er virkelig sandsynlig at den danske kongen har maattet bøie sig for dette krav: i aaret 973 møtte danske utsendinger hos keiseren i Quedlinburg og bar frem »den bestemte skat«. Men det ser ut til at underkastelsen da ikke var meget gammel; vi har en ikke helt forkastelig melding om at keiser Otto i aaret 959 forhandlet med England om et forbund mot Danmark, og det er vel rimelig at tænke sig at kong Haralds kristning i 965 (eller noget før) var en følge av tysk paatryk. Sandsynligvis har han vel samtidig med sin daab anerkjendt det tyske overherredømme. Paa den andre siden maa man gi friherrinde Liliencron rett i at fortællingene om Otto I's hærfærd mot Danmark er rent sagnmæssige, og det er da et fredelig tryk Harald Blaatann har git efter for.

Han var imidlertid ikke tilsinds at bli staaende længe under tysk vælde. I 974, efterat Otto I var død, reiste han sig til kamp, og det er denne kamp som er omtalt i Einar Skaalaglams draapa til Haakon Ladejarl: den norske jarl forsvarte Danevirke mot sakser, friser, franker og vender. Vore sagaer har fuld rett, naar de her lar Haakon kjæmpe for Harald Blaatann mot Otto II; derimot konstruerer de galt, naar de henfører Hallfreds vers om Olav Trygvesons kamp søndenfor Slesvig til samme tid, — Olav var jo dengang bare barnet. Kampen i 974 endte med kong Haralds nederlag, og vi tør vel heri se en stadfæstelse paa sagaernes beretning om at Haakon jarl straks efter Danevirke-striden sa sig løs fra det danske vælde; nu kunde han vaage det. Men Harald Blaatann vilde ikke la det bli med avgjørelsen av 974, og i 983 hører vi at den borg som Otto II hadde bygget paa den sønderjyske grænse, blev indtat og brændt av danskene. Dermed var det gjort ende paa al tysk overhøihet over Danmark. Høihetskravet blev endda opretholdt; det ser vi av at Otto III i 988 stadfæstet immunitetsbrevet av 965, og først ved fredsslutning i 1024 anerkjendte keiseren det danske rikes selvstændighet. Men det ser virkelig ut til at den danske kongen i henved tyve aar (965—983) var skatskyldig til den tyske keiser.

Halvdan Koht.

SKANDINAVISKE MOTENAVN I VIKINGTIDEN.

FOREDRAG I KRISTIANIA VIDENSKAPSSELSKAP 11TE FEBRUAR 1916

AV

HALVDAN KOHT.

Alle som har studert norsk og dansk historie i 9de og 10de aarh., har maattet bli opmerksom paa den merkværdige likhet i navn indenfor den norske og den danske kongs-æt, og alle har maattet søke en forklaring paa den. P. A. Munch blev saa slaat av samsvaret baade i navn og i tid, saa han bent frem mente sig nødt til aa gjøre den norske Gudrød Veidekonge og den danske Godofridus, som blev dræpt i 810, til en og samme mand[1]. Denne gisningen har senere stadig fristet historikerne; baade Gustav Storm[2] og Alexander Bugge[3] har engang sluttet sig til den, og Henrik Schück har kjæmpet for den med vaapen hentet fra mange kanter[4].

Det er nu høist eiendommelig, at naar man gaar ut fra Schücks egne meninger om Ynglingatals avfattelsestid og om det historiske ættetal som det bygger paa, saa viser det sig at Gudrød Veidekonge maa være fødd netop paa

---

[1] Saml. Afh. II, s. 378—381 (1850); NFH. I1, s. 377—389.

[2] Norsk Historisk Tidsskrift III, s. 58—79 (1873).

[3] Vesterlandenes indflydelse paa nordboerne (1905), s. 95.

[4] Svensk Historisk Tidskrift 1895, s. 39—88: De senaste undersökningarna rörande ynglingasagan.

den tiden da den danske Godofridus blev dræpt[1]; dermed falder i virkeligheten alle Schücks kombinasjoner, som stabler gisning paa gisning. Og selv om man ikke godtar Schücks meninger om Ynglingatal, har dog de nyere historiske granskninger fjernet de to Gudrod'ers levetid mer og mer fra hinanden, saa at vi nu virkelig efter al sandsynlighet maa sætte Gudrød Veidekonges fødsel til omkr. 810, da den danske Gudrød blev dræpt. Baade Storm[2] og Bugge[3] har da ogsaa senere opgit Munchs gisning, og den lar sig tydelig ikke opretholde.

Det som blir tilbake, er da selve den ting at en norsk og en dansk konge paa nogenlunde samme tid har baaret samme navn. Men alle er enig om at denne navnlikheten ikke kan være rent tilfældig, saa meget mer som vi jo ogsaa finder andre navn fælles for kongs-ættene i de to landene, først og fremst saa fremtrædende et navn som Harald, men desuten ogsaa Halvdan og Ragnvald. Vi kan ikke la være aa søke en forklaring paa dette, og det gjælder jo her spørsmaal som griper dypt ind i hele vor gamle historie. Det spørs om ophavet til selve det gamle norske kongedømme, det spørs om det politiske og det kulturelle forhold mellem Norge og Danmark i selve den store gjennembrudstid.

P. A. Munch hadde ment at den norske Yngling-æt i Vestfold hadde vundet herremagt i Sønderjylland. Adolf Noreen fremsatte i 1892 den gisning at Yngling-ætten egentlig stammet fra Danmark, fordi ætfaren

[1] Schück antar at Ynglingatal er diktet i 960-aarene til en Ragnvald, som var en sønnesøns sønnesøn til Gudrød Veidekonge; tænker man sig da at denne Ragnvald er fødd omkr. 930, og sætter man som Schück 30 aar for hvert slegtled (det er vel helst en litt for lang tid), saa vil fjerde led forut for Ragnvald, altsaa Gudrød, være fødd omkr. 810.

[2] Arkiv f. nordisk filologi XV, s. 133—135 (1897).

[3] Norsk Hist. Tidsskr. 4. R. V, s. 442—444 (1908).

Yngvefrøy maatte være identisk med den »ingvinenes« eller østdanskenes konge som blir omtalt i Beowulf-kvædet[1]. Schück formet dette videre ut i en stor hypotese, som rigtignok gik ret voldsomt frem mot de overleverte kilder[2]. Og den svenske navngransker E. H. Lind, som dog ikke optok alle Schücks gisninger, skapte i 1896 et nyt grundlag for Noreens teori, idet han søkte aa paavise at saa godt som alle navn i Yngling-ættens historiske led var danske, — han sluttet derav at selve ætten maatte være dansk[3]. En slik opfatning har jo vigtige konsekvenser baade for den kritiske værdsætning av de ælste skaldekvæder og for vort syn paa de kræfter som bar frem Norges rikssamling, og det er nødvendig aa undersøke spørsmaalet fra alle kanter. Jeg skal her ta op en enkelt side av det, men det netop den som efter min mening har den avgjørende betydning: spørsmaalet om de danske navnene i Yngling-ætten. Det er Lind som har git de vigtigste grunder for at ætten er dansk, og det er hans tankefølge det gjælder aa prøve. Jeg bygger i stor utstrækning paa det materiale han har samlet[4]; men jeg vil søke aa stille det ind i en videre sammenhæng og derved faa klarere lys over det.

Naar en tar for sig navnrækken med alle Yngling-kongene, slik som vi har den i Ynglingatal, falder det sterkt i øinene, at det med kongene Halvdan, Gudrød og Ragnvald kommer et fuldstændig brudd i navnskikken. Foran dem har vi en række paa ikke mindre end 13

[1] Uppsalastudier tillegnade Sophus Bugge, s. 223—225.

[2] Jeg tænker særlig paa hans bortforklaring av alle norske stedsnavn i Ynglingatal.

[3] Svensk Hist. Tidskr. 1896, s. 237—254: Namnhistoriska bidrag till frågan om den gamla norska konungaättens härstamning.

[4] Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden, samlade ock utgivna av E. H. Lind, Uppsala 1905—1915.

konger som alle er sambundne i fælles stavrim: Agne, Alrek, Yngve, Jørund, Aun, Egil, Ottar, Adils, Øystein, Yngvar, Anund, Ingjald, Olav. Det er navnskikken fra folkevandringstiden — enten den nu er historisk eller bare poetisk — som her er raadende. Men saa bryter det ind noget nyt med rækken: Halvdan Kvitbein, Øystein, Halvdan den Milde og Mat-ille, Gudrød Veidekonge, Olav Geirstadalv og hans bror Halvdan Svarte, deres sønner Ragnvald Heidumhaa og Harald Haarfagre[1]. Her finds ikke længer stavrim, og det er rent nye navn som kommer ind i ætten. Hvor er de kommet fra?

Det er tydelig at sagn og lærd genealogisk gisning tidlig har syslet med aa søke en forklaring, og hos Snorre finder vi en hel rikdom paa kombinasjoner som skal begrunde de nye navnene. Sagatiden søkte naturligvis løsningen i den navnskik som den kjendte fra sit eget samfund: slegts-opkaldelsen. Og den maatte derfor med nødvendighet bli drevet til aa skaffe de senere Yngling-konger ætfædre paa morssiden med høvelige navn.

Derfor faar først Olav Tretelgja en mormors far med navnet Olav, og Halvdan Kvitbein, sønnen hans, faar en morfar som heter Halvdan Gulltann. Det kan være værdt straks aa nævne at de andre leddene i morsætten til de to kongene er aapenbart sagnmæssige: Olav Tretelgjas mor Gauthild stammer fra en hel eponym-række for Gautland (Gaut—Gautrek—Algaute), og Halvdan Kvitbeins mor Solveig eller Solva blir knyttet sammen

[1] Ynglingatal nævner jo hverken Halvdan Svarte eller Harald Haarfagre; men at tradisjonen om at ogsaa disse to hørte til Yngling-ætten, er rigtig, regner jeg — trods Schück — for bevist ved at Torbjørn Hornklove i sit kvæde til Harald kalder ham »Halvdans søn, den unge Yngling«, likesom derefter Egil Skallagrimsson i Arinbjarnarkviða kalder Eirik Blodøks »Ynglingens søn«, og Øyvind Skaldaspiller siger at Haakon den Gode var av »Yngves ætt«.

Adils

Øystein — Gaut — Solve

Yngvar — Gautrek — Olav — Solvar

Anund — Algaute * Olov — Solve

Ingjald Illraade * Gauthild — Halvdan Gulltann — Sigurd Favnesbane

Aasa * Gudrød i Skaane (bror til Halvdan) — Olav Tretelgja * Solveig — Øystein Hardraade — Ragnar Lodbrok * Aaslaug

Eirik — Ingjald — Halvdan Kvitbein * Aasa — Sigurd Orm-i-auga

Dag — Hild * Øystein — Gudrød — Aaslaug

Liv * Halvdan — Alvarin — Harald den granraude — Helge Kvasse — Klakkharald

Gudrød Veidekonge * 1) Alvhild, 2) Aasa — Harald Gullskjegg — Sigurd Hjort * Torny

1. Olav Geirstadalv — 2. Halvdan Svarte * 1) Ragnhild, 2) Ragnhild — Guttorm

Ragnvald Heidumhaa — 1. Harald — 2. Harald Haarfagre — [Sigurd, Ragnhild, Ragnar Aaslaug]

De senere led av Yngling-rækken, efter Snorre.

med en tilsvarende eponym-række for Solør (Solve—Solvar—Solve).

Halvdan Kvitbein skaffer saa sin søn navnet Øystein ved aa gifte sig med Aasa, datter til en Oplands-konge Øystein. Øystein har selvfølgelig intet bry med aa finde navnet Halvdan til sin søn igjen. Men litt vanskeligere blir det for denne nye Halvdan aa faa rett til aa kalle sin søn Gudrød. For aa lette saken for ham gir sagaen ham en farbror som heter Gudrød, men som den ellers ikke vet nogen ting om. For sikkerhets skyld skaffer den endda en særskilt grund til at denne allerførste Gudrød har faat plass i ætten; for den har latt Aasa, en søster til Olav Tretelgja og saaledes to ætled ældre end den første Gudrød, gifte sig med en kong Gudrød i Skaane.

Yngling-kongen Gudrød Veidekonge gifter sig to ganger for aa skaffe forskjellige mødre til sine to sønner Olav Geirstadalv og Halvdan Svarte. Hans første giftermaal er æslet til aa gi ætten arvekrav paa landskapet Alvheimar; for hustruen heter Alvhild, datter til kong Alvarin, aapenbart av samme slegt som Alvgeir med hans søn Gandalv. Naar sønnen av dette egteskap blir kaldt Olav, har kong Gudrød jo maattet gaa noget langt tilbake i sin egen æt efter navnet; det var hans farfars farfar som før hette saa. Det andre giftermaalet hans er med Aasa (det er den tredje Aasa som optrær i ætten, men den første som er historisk sikret, idet hun er navngit i Ynglingatal; naar det gjælder kvindenavn, har sagnet ikke utviklet nogen meget sterk genealogisk fantasi). Hun er datter til kong Harald den Granraude paa Agder[1], og saaledes faar vi da den første Harald knyttet til ætten.

[1] I »Hversu Noregr bygðist« blir han kaldt Harald den grenske (Flb. I, s. 25).

Selve Aasas og Gudrød Veidekonges søn blir kaldt Halvdan efter sin farfar; det er ikke for hans skyld Haraldsnavnet er indført.

Olav Geirstadalv efterlater sig sønnen Ragnvald Heidumhaa, — en mand som den nyere tids granskere har stræver hardt med aa faa greie paa, men som de ældre sagn liksom rent har glemt av. Vi vet faktisk ikke andet om ham end navnet, og hverken sagn eller forskning har gjort det minste forsøk paa aa forklare hvorfor han har faat dette navn, som ikke har fjerneste tilknytning til ætten.

Saa meget mer umake har sagnet aapenbart gjort sig med aa forklare navnet paa Halvdan Svartes navngjetne søn Harald Haarfagre. For det første har det git Halvdan Svarte en morfar med navnet Harald, og for det andre har det latt kong Haralds egen mor stamme fra en konge med samme navn. Dette har det endog gjort paa to maater. Snorre fortæller at Halvdan Svarte først giftet sig med Ragnhild, datter til kong Harald Gullskjegg i Sogn; men deres søn Harald døde bare ti aar gammel. Saa giftet Halvdan Svarte sig om igjen med en ny Ragnhild, og hendes morfar var kong Klakkharald i Jylland; deres søn var det som blev Harald Haarfagre. Jeg anmerker igjen den skort paa fantasi som viser sig i disse to gjentagne Ragnhild'ene; det er jo bare Harald Haarfagres egen dronning som her gaar igjen i hans mor og hans stedmor. Selve beretningen tror jeg ikke godt lar sig opfatte anderledes end at Snorre har kombinert to forskjellige sagn om Harald Haarfagres mors-æt, og nogen støhet har det desuten ikke været i nogen av disse sagnene. Landnáma vil ikke kjendes ved den første Ragnhild, og kalder hende Tora. Og Fagrskinna vil ikke vite av den andre Ragnhild heller, men lar Halvdan Svarte gifte sig med Helga den Haarprude, datter til hersen Dag den

Frode. Det kan vel heller ingen tvil være om at P. A. Munch[1] har rett, naar han hævder at giftermaalet med den andre Ragnhild bare er opfundet for aa kunne føre den norske kongs-ætten tilbake til Sigurd Favnesbane. Ætlisten hos Snorre slaar sig ogsaa selv aldeles ihjel, idet resultatet blir at Ragnar Lodbrok skulde være seks ætled ældre end Harald Haarfagre.

I det hele tror jeg det maa være tydelig, at alle de kombinasjoner sagaene stiller op for aa forklare de nye navnene i kongs-ætten, ikke bygger paa andet end dels sagn, dels lærd konstruksjon[2]. I hele den yngre Yngling-rækken fra Olav Tretelgja er det i virkeligheten gang paa gang helt nye navn som blir indført uten grundlag i ætten: Halvdan, Gudrød, Ragnvald, Harald. Bevislig gjælder dette om Ragnvald Heidumhaa; vi vet ikke nogen han kan være opkaldt efter. Men dermed har vi ogsaa et uforkastelig vidnesbyrd om at navngivningen paa den tid ikke var bundet til opkaldelse; vi har fuld rett til aa søke forklaring paa anden maate end de gamle saga-skrivere.

Skal vi av et samsvar i navn kunne slutte os til opkaldelse og dermed til ætte-sammenhæng, saa maa det enten være tale om forholdsvis sjeldsynte navn, eller saa maa et par navn stadig komme igjen i karakteristisk rækkefølge. Naar først opkaldelsesskikken er kommet i bruk, maa det ha været et visst system i den, og i ethvert fald maa vi holde os til et visst system, om vi skal kunne bruke den til hjælp ved den historiske forskning; vi kan ikke nøie os med tilfældige likhetspunkter. Dette gjælder

---

[1] NFH. I 1, s. 407.

[2] Hele den foranstaaende utvikling viser at jeg ikke har kunnet ta noget hensyn til de historiske konstruksjoner hos Birger Nerman, Svärges älsta konungalängder, Uppsala 1914. De bygger paa kritiske grundsætninger som jeg ikke kan følge.

ogsaa for sammenstillingen mellem de norske og de danske kongsnavnene.

Nu er det desværre saa, at vi staar paa ret utryg grund, naar det spørs om kongsætten i Danmark i den ælste historiske tid. Den første danske kongen vi hører noget sikkert om, er Sigrød[1] fra slutten av 8de aarh., og efter ham kommer Gudrød, som blev dræpt i aaret 810. Gudrød hadde fem sønner; men vi faar bare vite navnet paa én av dem: Haarek († 854). En av Haareks brorsønner hette Guttorm, og en anden yngre slegtning hette ogsaa Haarek. Gudrød hadde fire brorsønner som blir navngit: Ragnvald († 808), Hemming († 812), »Hancwin« (Haakon?), og Angantyr, og saa en »nepos«[2] Sigrød († 812). Ved siden av dem blir nævnt fire »nepotes« til en kong Harald, uten at vi faar greie paa om denne Harald er av samme ætten som Gudrød; disse fire »nepotes« hette: »Anulo« (Aale?) († 812), Harald (døpt 826), Ragnfrød († 814), og Hemming. Den siste Harald hadde en søn som hette Gudrød. Det er ikke umulig at en Halvdan, som i aaret 782 kom til Karl den Store fra kong Sigrød, har hørt til samme ætten; han kan godt være identisk med den normanner-høvding Halvdan som i 807 gik over til keiseren, og hvis søn Hemming faldt i Frisland 837. Det er endog tænkelig at denne Hemming er den samme som den førnævnte »nepos« til den ældre Harald og altsaa bror til Anulo, den yngre Harald og Ragnfrød, saa Halvdan blir far til alle disse brødrene[3].

---

[1] Jeg nævner her altid, saavidt mulig, navnene i deres gammelnorske form, saa likheter straks skal springe i øinene.

[2] Det kan i denne sammenhæng være likegyldig, hvorledes man vil oversætte »nepos«. »Brorsøn« synes ikke godt aa kunne være meningen, siden det i teksten blir uttrykt med »filius fratris«.

[3] Saaledes H. Schück i svensk Hist. Tidskr. 1895, s. 71[4].

Længst ned i tiden, til 850-aarene, kommer vi med Gudrød Haraldsson og med den første Gudrøds efterkommere, de to Haarek'er. Saa hører vi tilfældigvis i aaret 873 to danske konger nævnt: Sigrød og Halvdan. Derefter tier historien helt frem til 930-aarene, og da er det aapenbart helt nye ætter som styrer. Omkring 934 finder vi i Sønderjylland kong Gnupa og hans bror Gyrd, sønner til en svensk erobrer Olav. Gnupa var gift med Astrid, datter til kong Odinkar, og deres søn var kong Sigtrygg. Samstundes hersket i det øvrige Danmark Gorm den Gamle, søn til Hardeknut og sønnesøn til Svein. Hans dronning var Tyre Danebot, datter til Harald jarl, og deres sønner var Knut og Harald Blaatann, saaledes opkaldt efter begge bestefædrene. Fra Harald Blaatann stammer konger som alle er opkaldt med ættens navn: Svein, Knut og Harald. Og Harald Blaatanns søster Gunnhild, Gorm den Gamles datter, blev med den norske kongen Eirik Blodøks mor til sønnene Gorm Gamle, Harald Graafeld (nærmest dog opkaldt efter farfaren Harald Haarfagre), og flere.

I 10de aarh. har vi saaledes opkaldelsesskikken i fuld blomst, og navnet Gorm Gamle paa Eirik Blodøks's ælste søn gir os fuldgodt bevis for at dronning Gunnhild virkelig hørte til den danske kongs-ætten. Men for 8de og 9de aarh. har vi ingen saa sikker navnskik. Det navn som her tidest kommer igjen, er Sigrød; i Gudrøds-ætten har vi to Haarek'er, i den konkurrerende linje to Harald'er, i begge linjer en Hemming og en Gudrød. Ellers kjender vi bare én mand av hvert av navnene: Guttorm, Ragnvald, »Hancwin«, Anganty, Aale, og Ragnfrød, desuten to særskilte Halvdan'er. Samsvaret med Yngling-ætten i Norge paa samme tid er just ikke slaaende: her er Halvdan det eneste navn som stadig blir brukt, og de to ælste norske Halvdan'er er ældre end den første vi kjender fra

Danmark; Sigrød forekommer slet ikke, heller ikke Haarek og Hemming, Harald bare en eneste gang, like ens Gudrød; i begge landene har vi bare én Ragnvald, og navnene Øystein og Olav er bare brukt i Norge. Saa langt fra aa vise sammenhæng mellem kongs-ættene, gir navnbruket heller bevis for at de ikke hører sammen.

De navn som er fælles er: Halvdan, Gudrød, Ragnvald og Harald. Nu er dette, ved siden av Olav og Øystein, netop de nye navn som kommer ind i Yngling-ætten i 8de og 9de aarh., og da er det unegtelig — trods al forskjel i anvendelsen — noget fristende i aa søke en tilknytning. Det blir da nødvendig aa studere disse navnene hvert for sig i deres forekomst for aa prøve om det er mulig aa hjemfæste dem i nogen enkelt æt[1].

Om Halvdan tør vi vel sige at det oprindelig maa være et dansk navn; selve betydningen (den halv-danske) synes vise at det først er git i Danmark (kanske som tilnavn) til en mand som hadde utenlandsk mor eller far. Men navnet er saa gammelt i Danmark — det er kjendt alt

[1] Jeg er nødt til her aa gaa frem paa en noget anden maate end Lind i hans førnævnte avhandling, og jeg har sterke indvendinger aa gjøre mot hans metode. For det første tar han ikke bare de ældre navn i Yngling-ætten (dog med utelatelse av Ragnvald), men ogsaa navnene paa Harald Haarfagres og Eirik Blodøks's sønner, uagtet disse navnene bevislig er indkommet gjennem danske giftermaal, altsaa ikke kan oplyse noget om ættens tidligere ophav. For det andre regner han med navn som Frode, Sigrød, Rørek, Ragnar og Agnar, som ingen virkelig historisk hjemmel har i Yngling-ætten (se min artikel i Hist. Tidsskr. 4 R. II, s. 245). For det tredje gaar han stadig — uten minste anden grund end sin egen navnteori — ut fra at en mand i Norge som bærer et av de »danske« navn, sandsynligvis ikke kan være normand; men dette er aa gjøre vold paa det historiske materiale. For det fjerde anser jeg det for en feil aa avgrænse sammenligningen til bare Norge og Danmark; det er nødvendig aa se videre ut.

fra slutten av 5te aarh. —, saa det i den historiske tid sikkert hadde tapt hele sit menings-indhold og bare blev brukt som et andet navn. Vi maa gaa ut ifra at navnet har holdt sig i bruk i Danmark hele tiden efter 500, og hos Saxo finder vi ogsaa et par konger som blir kaldt Halvdan; men det er ikke mulig aa gi dem nogen sikker historisk stilling, og det eneste som kan være værdt aa merke sig, er at de begge blir knyttet sammen med konger av navnet Harald. En anden noget usikker Halvdan fra sagntiden er (ifølge Ynglinga-saga) Ivar Vidfadmes far og bror til en kong Gudrød i Skaane, Olav Tretelgjas svoger.

Først fra 9de aarh. har vi navnet knyttet til en række historiske personer utenfor de herskende kongsætter i Danmark og Norge. En irsk aarbok[1] nævner i 860-aarene en norsk kong Halvdan (paa den tid aapenbart allerede død), og fortæller at hans søn Ragnvald blev jaget fra landet av brødrene sine; sønnene til Ragnvald fór i viking til Middelhavet, — det er visstnok Lodbrok-sønnenes bedrifter som her gaar igjen. I ethvert tilfælde er det utelukket at denne kong Halvdan er identisk med nogen av Yngling-kongene; han lever for tidlig til aa kunne være Halvdan Svarte og for sent til aa kunne være hans farfar. Heller ikke kan han være identisk med den danske konge Halvdan som blir omtalt i 873. En anden kong Halvdan, en av »Lodbrok-sønnene«, optrær som vikinghøvding i England 871, og der slaar han sig ned i aaret 876; han faldt i Irland 877. En anden vikingkonge Halvdan faldt i England i 911. Videre har vi i Irland en kong Halvdan som faldt i 925; han var søn til en Gudrød.

Vi har saaledes tre viking-konger med navnet Halvdan, og vi kjender ikke til noget slegtskap mellem dem;

[1] Three Fragments, s. 158.

den ene av dem er visstnok norsk, de to andre danske. Samstundes hører vi om to helt forskjellige konger Halvdan i Norge, og en anden konge i Danmark. Alt dette viser at navnet Halvdan i slutten av 9de aarh. var et meget utbredt navn, brukt i flere ulike høvding-ætter i Danmark og Norge. Det er da intet overraskende i at Olav Tretelgja kan kalde sin søn Halvdan i førstningen av det 8de aarh.; navnet har sikkert alt paa den tiden havt klang over hele Norden.

I Norge vedblev det i lange tider aa være et rent høvdingnavn, ja endog særlig bundet til Yngling-ætten. Vi hører nævnt en Halvdan jarl, som skal ha giftet sig med en datter til Harald Haarfagre; men han er visst en tvilsom størrelse. I Yngling-ætten har vi først Halvdan Kvitbein, hans sønnesøn Halvdan den Milde og Mat-ille, og hans sønnesøn Halvdan Svarte; derefter er nævnt to sønnesønner til ham, sønner til Harald Haarfagre: Halvdan Svarte og Halvdan Kvite. En anden søn til Harald Haarfagre, Sigurd Rise, har en søn Halvdan, far til Sigurd Syr, og en av sønnene til Sigurd Syr er igjen kaldt Halvdan. Dermed dør navnet ut i kongs-ætten efter 300 aars bruk, og andre mænd med navnet Halvdan kjender vi saa hverken fra Norge eller Island før 200 aar senere, i 13de aarh.[1] I Danmark derimot var navnet i alment bruk fra 11te aarh. av[2], like ens i det engelske Danelag[3], og dette stadfæster det som man kan gjætte sig til av betydningen, — at det er i Danmark navnet rettelig har hjemme. De norske Halvdan'er bærer vidne om dansk kultur-paavirkning; men paavirkningen har holdt sig til høvding-ættene. I Sverige blev navnet langt mere utbredt

[1] E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn, sp. 452.
[2] O. Nielsen, Olddanske Personnavne, s. 39.
[3] E. Björkman, Nordische Personennamen in England, s. 61.

fra sl
sikker
brukt
har h
hos S
Halvd
histor
merke
ger a
fra s
far o
telgja

I
række
ætter
860-a
allere
fra la
viking
bedrif
uteluk
av Y
være
farfar.
konge
Halvd
høvdi
876;
Halvd
en ko
Gudr

dan,

[1] Th

den ene av dem er visstnok norsk, de to andre danske. Samstundes hører vi om to helt forskjellige konger Halvdan i Norge, og en anden konge i Danmark. Alt dette viser at navnet Halvdan i slutten av 8de aarh. var et meget utbredt navn, brukt i flere slike høvdingeætter i Danmark og Norge. Det er da intet overraskende i at Olav Tretelgja kan kalde sin søn Halvdan i førstningen av det 8de aarh.; navnet har sikkert alt paa den tiden havt klang over hele Norden.

I Norge vedblev det i lange tider at være et [illegible] høvdingnavn, ja endog særlig bundet til Yngling-ætten. Vi hører nævnt en Halvdan jarl, som skal ha giftet sig med en datter til Harald Haarfagre; men han er visstnok tvilsom størrelse. I Yngling-ætten har vi først Halvdan Kvitbein, hans sønnesøn Halvdan den Milde og Matille, og hans sønnesøn Halvdan Svarte; derefter er [illegible] sønnesønner til ham, sønner til Harald Haarfagre: Halvdan Svarte og Halvdan Kvite. En anden søn til Harald Haarfagre, Sigurd Rise, har en søn Halvdan [illegible] Syr, og en av sønnene til Sigurd Syr er [illegible] Halvdan. Dermed dør navnet ut i [illegible] aars bruk, og andre mænd med navnet [illegible] vi saa hverken fra Norge eller Island [illegible] i 13de aarh.[1] I Danmark [illegible] bruk fra 11te aarh. av[2]. [illegible] lag[3], og dette [illegible] av betydningen. — [illegible] har hjemme. [illegible] kultur-paavirk[illegible] høvding-ætte[illegible]

[1] E. H. Lin[illegible]
[2] O. [illegible]

[illegible]heten hængende i [illegible]rund end sammen-[illegible]n slik tilknytning. [illegible]ode til aa knytte [illegible] for aa stamme fra [illegible] igjen helt fra det [illegible]

[illegible]onung)

[illegible] første Gudrød og kong [illegible]rer til navnene i den [illegible]r bare aa gjøre med [illegible] den frister ikke til [illegible]big gaa ut fra at nav-[illegible]ilte norske kongs-ætter [illegible]t videre utbredt. [illegible] navnet synes optat i [illegible] aarh.; en irsk høvding [illegible]aar 835, og det ligger [illegible]avnet efter en norm[illegible] [illegible]de at det er forsig[illegible] [illegible]. Den første Gudrød [illegible] andre [illegible] i Frankrike i [illegible]-ætten. [illegible]m tok herredømmet [illegible] navn i [illegible] med rikets [illegible]navnet Harald.

[illegible]ander Bugge, naar [illegible]
[illegible]. 40) stiller op en [illegible]
[illegible]everte: Gudrød [illegible]
[illegible]eidumbaa — Olav [illegible]

alt fra tidlig tid; vi møter endog en svensk Halvdan blandt vikingene i Rusland midt i 10de aarh., og senere er det rett vanlig i Sverige[1].

Navnet Gudrød er muligens liksaa gammelt i Norge, som Halvdan. En irsk aarbok[2] gir ættelisten for nogen norske vikingkonger i Irland slik:

Gudrod

Gudrod Conung

Ragnvald

Gudrød

Olav Conung   Ivar Conung   Oisle (Auisle) [Adils?]

Olav Conung kom til Irland i aaret 852, og i 871 drog han tilbake til Norge for aa hjælpe sin far kong Gudrød, som normændene hadde reist sig imot. Det er denne efterretningen som har bragt Gustav Storm til aa gisse paa at Gudrød, Olavs far, kunde være identisk med den kong »Kjotve« som Harald Haarfagre kjæmpet med i Hafsfjord. Gisningen staar og falder med aarstallet for Hafsfjord-slaget, og jeg tror ikke den lar sig opretholde. Men ikke i noget tilfælde lar denne Gudrød sig gjore til Yngling-konge. Ættelisten lar sig umulig bringe i samsvar med Ynglingatal, som bare kjender en eneste Gudrød. Den irske Olavs far kan regnes aa være fodd i forstningen av 9de aarh. og altsaa jevngammel med Gudrød Veidekonge; er ættelisten rigtig, kan da den ælste Gudrød være fodd i første halvdel av 8de aarh. Det lar sig naturligvis gjore aa hekte hele ættelisten fast til den Gudrød, søn til Halvdan Kvitbein, som Heimskringla

[1] M. F. Lundgren, Personnamn från medeltiden, s. 93.

[2] Three Fragments, s. 194.

nævner; men den blir derved i virkeligheten hængende i luften, — vi har ikke ringeste anden grund end sammentræffet i Gudrød-navnet til aa foreta en slik tilknytning. Sammentræffet lokket allerede Are Frode til aa knytte ættene sammen, og han regnet sig selv for aa stamme fra Ynglingene. Men hans ættetal avviker igjen helt fra det irske; han sætter det op slik:

Gudrød

Olav

Helge

Ingjald

Olav Kvite (= Olav Conung)

Det er like mange led mellem den første Gudrød og kong Olav; men ikke et eneste led svarer til navnene i den irske ættelisten. Sikkert har vi her bare aa gjøre med lærd genealogisk konstruksjon, og den frister ikke til efterligning[1]. Vi bør ialfald foreløbig gaa ut fra at navnet Gudrød forekommer i to særskilte norske kongs-ætter. Og i virkeligheten er navnet meget videre utbredt.

Det er høist eiendommelig at navnet synes optat i irsk alt i de første aarene av 9de aarh.; en irsk høvding med dette navn blir omtalt ved aar 835, og det ligger jo nær aa tro at han har faat navnet efter en normand. Men tilfældet er saa enestaaende at det er forsigtigst ikke aa bygge noget paa det. Den første Gudrød vi finder i vesterviking, kjæmpet i Frankrike i 850-aarene. Derefter har vi en Gudrød som tok herredømmet i Nort-

[1] Jeg kan umulig følge Alexander Bugge, naar han (Lorens Berg, Tjølling, Kra. 1915, s. 40) stiller op en helt ny ætteliste, som avviker fra alle overleverte: Gudrød Veidekonge — Olav Geirstadalv — Ragnvald Heidumhaa — Olav Kvite.

humberland omkr. 880 (efter Halvdan) og døde der i 894; han blir kaldt »søn til Hardeknut«, og var da visstnok en bror til danskekongen Gorm den Gamle[1]. Samstundes optrær to særskilte Gudrød'er som vikinghøvdinger i Frankrike; den ene faldt i 885, den andre i 891. Og to andre Gudrød'er faldt i England 911 sammen med kong Halvdan; den ene blir kaldt Gudrød »hold«, — et tilnavn som visstnok tyder paa en normand. I 920 blev Gudrød Sigtryggsson konge i Dublin; han blev regnet for en ætling av den store vikingkongen Ivar, bror til Olav Kvite, — næsten alle de nordiske kongene i Irland i 10de aarh. førte ætten sin tilbake til denne Ivar, og i samme ætten var der siden endda flere som hette Gudrød. Men vi finder da Gudrød'er paa Irland som aapenbart hører til andre ætter, og desuten er navnet Gudrød i bruk i den ætten som raadde paa Sudrøyene og Man efter midten av 10de aarh. Det er saa mange av disse Gudrød'ene at det er aldeles umulig aa faa dem alle ind i samme ætt-ringen. Skulde de virkelig høre sammen, maatte resultatet bli at en eneste ætt hadde git baade Norge og Danmark og alle viking-rikene i vesten sine konger. Gustav Storm, som sandelig la vegt nok paa opkaldelsesskikkene, erklærte da ogsaa Gudrød for et »motenavn« i norske og danske kongs-ætter helt fra 9de aarh.[2], og det er uundgaaelig for en sammenhængende betragtning aa gi ham rett.

Derimot synes det ikke mulig, med sikkerhet aa avgjøre i hvilket land navnet oprindelig hører hjemme. Det kom aldrig i folkelig bruk hverken i Danmark eller i Norge; det er i utpræget grad et høvdingnavn. Det synes likevel vanligere blandt dansker end blandt normænd, og jeg er mest tilbøielig til aa tro at det er fra Danmark

[1] Se G. Storm i Hist. Tidsskr. 3 R. III, s. 368.
[2] Arkiv f. nord. filologi XV (1897), s. 133—135.

det har bredt sig ut. Jeg skulde ogsaa tro at det er et forholdsvis ungt navn (kanske endog oprindelig indkommet fra Tyskland); det er vel derfor det ikke optrær ogsaa i Sverige.

Helt anderledes staar det med det tredje navnet som i 9de aarh. optrær baade i en dansk kongs-ætt og i Yngling-ætten: Ragnvald. Fra Danmark har vi bare den ene manden, brorsøn til den første Gudrød, falden paa hærfærd i 808. Fra Norge kjender vi ikke navnet før omkr. 900; men da har vi ikke bare Ynglingen Ragnvald Heidumhaa, men desuten Ragnvald Møre-jarl og en helgelending Ragnvald fra Mjola, omfram enkelte mer sagnhistoriske personer. En av sønnene til Harald Haarfagre hette Ragnvald, og senere er navnet saa vanlig i norske høvding-ætter, at vi trygt tør regne det for et egte norsk navn[1]. Det optrær ogsaa i Danmark i 12te aarh., men endda almindeligere i Sverige, og blandt svenskene i Rusland hører vi om en høvding Ragnvald som blev dræpt i 980. Det som imidlertid i denne sammenhæng fortjener mest opmerksomhet, er hvor hyppig navnet forekommer blandt viking-høvdingene i vesten. Allerede i slutten av 9de aarh. træffer vi en Ragnvald Baardsson i Irland, og i 10de aarh. har vi en hel række Ragnvald'er baade i Northumberland og i Irland; navnet er i fast bruk i Ivarsætten og desuten blandt de sudrøyske kongene, og i 920-aarene finder vi ogsaa en Ragnvald som høvding for Loire-normannene. Kort sagt, ialfald fra omkring aar 900 er navnet saa aalgjengt i Norden, saa det ikke kan undre det allerminste at det ogsaa kommer ind i Yngling-ætten.

Det mest berømte og et av de mest brukte navn i den norske kongs-ætten er det som kom ind med rikets grundlægger i slutten av 9de aarh., — navnet Harald.

---

[1] Lind, Norsk-isl. dopnamn, sp. 861—864.

Dette navnet er det ogsaa som sterkest binder sammen kongs-ættene i Norge og Danmark; det blir baaret av en hel række med baade danske og norske konger helt fra 9de til 12te aarh. Det finds utenfor kongs-ættene òg. I Danmark har vi saaledes jarlen Strut-Harald, som levde i 10de aarh., og hans sønnesøn efter ham; endda mer i bruk kom det fra 13de aarh. av. En av de norske landnaamsmændene paa Island omkr. aar 900 blir kaldt Harald Ring, »en ætstor mand«. I anden halvdel av 10de aarh. hører vi om en norsk viking som hette Harald Jarnhaus. Og fra 12te, men især fra 13de aarh. av er navnet alment i bruk i Norge liksom i Danmark; særskilt kan det være værdt aa merke de ikke saa faa gaardsnavn Haraldstad rundt om paa Østlandet og paa Agder. Ogsaa i Sverige er navnet vanlig fra 13de aarh. av. Blandt nordboer i vesterviking hører vi først om en Harald jarl som var med Lodbrok-sønnen kong Halvdan og faldt i aaret 871. I 940-aarene optrær en Harald i Normandie; men det er ialfald en mulighet for at han er identisk med danekongen Harald Blaatann. I Irland støter vi paa forskjellige høvdinger med navnet Harald fra 920-aarene av, og i det minste de allerfleste av dem blir regnet til Ivarsætten. I 960-aarene finder vi en Magnus Haraldsson som konge paa Sudrøyene, og navnet Harald holdt sig siden i den sudrøyske kongs-ætt, liksom det ogsaa stadig kommer igjen blandt Orknøy-jarlene. I vikingtiden er da navnet Harald alment brukt baade blandt normænd og dansker. Paafaldende er det at det i Norge i saa utpræget grad er knyttet til Øst- og Sørlandet, og al den stund vi ikke har noget paalitelig eksempel paa navnets bruk før med Harald Haarfagre, falder det naturlig aa tænke sig — liksom med navnet Gudrød — at det har utbredt sig over Norden fra Danmark.

Jeg har dermed gjennemgaat alle de fire nye navnene

som optrær i Yngling-ætten efterat den har vundet hjemstavn i Norge, og som desuten finds i gamle danske kongs-ætter. Det viser sig at av disse navnene er det ene — Halvdan — sikkert gammeldansk av ophav, og to andre — Gudrød og Harald — er muligens ogsaa oprindelig danske, om saa kanske noget yngre. Det fjerde — Ragnvald — synes snarere norsk end dansk. Men om dem alle gjælder det at de samstundes er sterkt utbredt ogsaa i andre høvding-ætter, norske saa vel som danske. De er i virkeligheten typiske høvdingnavn i vikingtiden. De er mote-navn som sprer sig ut ikke bare ved slegtsopkaldelse, men liksaa vel ved den hæder og magt som bor i selve navnet. Naar vi ser bort fra sagnenes og sagaskrivernes konstruksjoner, er det umulig aa paavise nogen fast opkaldelsesskik i Yngling-ætten forut for Harald Haarfagre, undtagen for navnet Halvdan; navn efter navn kommer ind i ætten uten paaviselig grund. Forklaringen maa være at der er blit øst av et navnforraad som tilhørte hele samtiden, — et fælles-eie av navn.

Vi vet jo ogsaa meget vel, at navn blev git i den tiden aldeles frit, uten baand av opkaldelse eller slegtskap. Vi ser at kong Gudrød Ragnvaldsson kaldte sønnene sine (de tre Dublin-konger) Olav, Ivar og »Auisle«, og Olav hadde igjen sønnen Øystein. Den svensk-sønderjyske kongen Gnupa Olavsson, gift med Astrid Odinkarsdatter, kaldte sønnen sin Sigtrygg. Ragnvald Øysteinsson Møre-jarl hadde sønnene Rolv, Ivar, Tore, Einar, Hallad og Rollaug, og av dem er det bare sagt om Rolv at han fik navn efter morfar sin, mens Ivar skal være opkaldt efter Ragnvalds farfar; Einar hadde saa igjen sønnene Arnkjell, Erlend og Torfinn. Atle jarl av Gaular, søn til Hundolv jarl, hadde sønnene Hallstein, Herstein og Holmstein, og først landnaamsmanden Hallstein paa Island tok til med opkalding efter faren og verfaren. Ellers vil

en mellem landnaamsmændene paa Island, altsaa just omkring aar 900, finde mængder av eksempler paa at navnene kunde bli valgt helt frit — bare efter hensynet til at forældrene likte navnet.

Det viser sig nu ganske tydelig, at indenfor visse kredser var det visse navn som vakte sterkest forkjærlighet, og særlig vil jeg peke paa at en gruppe med navn lar sig karakterisere som vikingtidens motenavn i høvding-ættene. Det er navnene Halvdan, Gudrød, Olav, Ivar, Sigrød, Sigtrygg, Ragnvald, Harald. Blandt viking-høvdingene i vesterlandene er det disse navnene som raar; det er saa mange av dem at det ofte er yterst vanskelig aa holde personene ut fra hverandre. Vi finder naturligvis mange andre navn òg, slike som Tore, Ottar, Baard o. fl. Men det er den anførte navngruppen som sætter sit præg paa viking-ættene. Og i denne navngruppen finds netop alle de navnene som er fælles for norske og danske kongs-ætter. Dette fællesskapet i navn er da aapenbart ikke uttryk for slegtskap, heller ikke for fælles nasjonalitet, men ene og alene for en fælles nordisk, særlig dansk-norsk navnskik.

Det kan muligens lønne sig aa se litt nærmere paa de navnene i den opførte gruppen som ikke alt er gjennemgaat, særlig for aa prøve om det lar sig sige noget om deres oprindelige hjemstavn.

Det vanligste navnet ved siden av Gudrød er sikkert Olav. Hvis vi tør regne Olav Tretelgja for en historisk person, har vi navnet i Yngling-ætten allerede omkr. aar 700, og Olav Geirstadalv maa ialfald være født i 830-aarene. Siden levde Olavs-navnet i to ætt-linjer som blir ført tilbake til Harald Haarfagre: en søn til Harald blir kaldt Olav, farfar til Olav Trygveson, og en anden søn til Harald, Bjørn Farmann, blir regnet for farfars far til Olav Haraldsson. I 850-aarene finder vi en kong Olav

i Svitjod, og en svensk Olav vinder Sønderjylland omkr. 900. Midt i 10de aarh. har vi atter en Olav i Svitjod, bror til Eirik Sigersæl, og en søn til Eirik var Olav Trygvesons samtidige Olav Skautkonung. Olavs-navnet hører da liksaa vel hjemme i den svenske som i den norske kongs-ætten. I danske kongs-ætter derimot dukker navnet ikke op før i 11te aarh., og den voldsomme utbredelsen som det paa den tiden fik i hele Norden, skyldes naturligvis Olav den Hellige. En norsk Olav Gudrødsson hærtok Dublin i 852, og i 10de aarh. optraadte det i Irland og England en hel række Olav'er, som for det meste blir regnet til Ivars-ætten. En Olav Svarte faldt i Northumberland 911 sammen med kong Halvdan og to Gudrød'er. Netop paa grund av navnet ligger det nær aa ta ham for normand, og vi vet at navnet Olav allerede paa den tiden var meget almindelig i Norge; flere av landnaamsmændene paa Island hette Olav. Vi har da her foran os et utpræget svensk-norsk navn; men i vesterlandene har det faat karakteren av et fælles nordisk navn, — vi tør ikke gaa god for at det ikke alt i 10de aarh. er blit baaret av danske vikinger.

Et egte vikingnavn er Sigtrygg. En høvding med dette navn herjet i Frankrike i 850-aarene sammen med en Gudrød. To jarler Sigtrygg faldt i 871 sammen med Harald jarl i kamp for kong Halvdan i Northumberland. En Sigtrygg Ivarsson faldt i Irland 895, og i 10de aarh. har vi flere Sigtrygg'er av Ivars-ætten. En anden Sigtrygg faldt i Normandie i 943, og han er efter al sandsynlighet identisk med den Sigtrygg som var søn til den svensk-sønderjyske kongen Gnupa. Denne Sigtrygg er den eneste historiske mand av dette navn som vi kan avgjøre nasjonaliteten for; men navnet kan han liksaa godt ha faat fra Sverige som fra Danmark. Vi finder ialfald et halvt hundredaar senere en mand som

hette Sigtrygg i Sverige. Fra Norge er nævnt en kong Sigtrygg paa Romerike, som faldt mot Halvdan Svarte; men han er sikkert rent uhistorisk. En av hirdmændene til Harald Haarfagre blir kaldt Sigtrygg Snarfare; men han var paa farssiden av svensk ætt. Harald Haarfagre kaldte en av sønnene sine Sigtrygg, og dette navnet kom siden igjen i ætten under formen Trygve. Ellers vet vi ikke om en eneste normand som hette Sigtrygg, og ialfald i 14de aarh. synes islændingene aa ha opfattet navnet som særlig dansk, siden en diktet saga om Kroka-Rev lar helten i Danmark kalde sig Sigtrygg for ikke aa bli tat for utlænding. Vi tør vel sige at navnet er baade svensk og dansk; men det er i vesterlandene det mest har kommet i bruk.

Noget lignende gjælder om navnet Sigrød, bare at vi om dette maa sige at det særlig stammer fra Danmark, — jeg har alt omtalt at vi kjender tre danske konger Sigrød fra 8de og 9de aarh. I senere tid døde det ut i Danmark, og fra Norge er bare nævnt en eneste Sigrød, — en søn til Harald Haarfagre; men om han virkelig har levd, er kanske ikke saa sikkert[1]. I vesterlandene derimot optrær en hel del Sigrød'er, saaledes tre forskjellige høvdinger i Frankrike i 860- og 880-aarene, de to siste sammen med hver sin Gudrød; samstundes forekommer (i 883) paa frankisk side en Sigrød som blir kaldt »nepos« til danskekongen Haarek. I Irland har vi en kong Sigrød Ivarsson som blev dræpt i 887, og samstundes en Sigrød jarl. I Northumberland har vi en kong Sigrød i 890-aarene, og i 10de aarh. har vi atter nogen Sigrød'er baade i England, Irland og Frankrike. Det er et av de mest avholdte vikingnavn, og der vest lar det sig ikke binde til nogen enkelt nasjonalitet.

---

[1] Se min artikel i Hist.Tidsskr. 4 R. II, s. 245.

Navnet Ivar blev berømt i 860-aarene med Dublinkongen, som kaldes bror til Olav Kvite. Alexander Bugge har nylig[1] fremsat en gisning om at denne Ivar er den samme som den navngjetne Lodbrok-sønnen Ivar Beinlaus; det er en antydning i Egils saga som har sat Bugge paa denne tanken[2], og den er slet ikke urimelig. Men ialfald er det først fra Ivar i Dublin at navnet kom i bruk blandt viking-høvdingene paa de britiske øer. Gjennem hele 10de aarh. har vi en række Ivar'er, særlig i Irland, og de fleste av dem regnet sig til Ivars-ætten. For en nordisk konge i Irland var det næsten liksaa nødvendig aa regne sig i æt med Ivar (»sønnesøn til Ivar« er en fast betegnelse i irske krøniker og aarbøker) som det var for et norsk kongsemne aa ættes fra Harald Haarfagre. I vikingenes hjemland derimot blev Ivar først senere et almindelig navn. Vi hører at Ragnvald Møre-jarls farfar skal ha hett Ivar oplændings-jarl, og Ragnvald selv skal ha havt en søn med navnet Ivar. En islandsk landnaamsmand skal ogsaa ha havt en farfar som hette Ivar. Men nogen virkelig historisk person i Norge kjender vi ikke før efter aar 1000; da har vi den oplandske lendmanden Ivar Kvite, en dattersøn til Haakon Lade-jarl. Og fra førstningen av 12te aarh. er navnet i stadig bruk i Norge; i gaardsnavn finds det først fra 13de eller 14de aarh I Danmark er det litt mer sjeldsynt, men likevel godt kjendt fra 13de aarh. av. I Sverige kommer det egentlig ogsaa først i bruk i 13de aarh.[3]; men alt fra 870-aarene kjender vi da Ivar som navn paa det russiske rikes grundlægger Ruriks søn, og et par andre høvdinger av samme ætt bærer navnet i 10de og 11te aarh. Skal vi dømme efter dets geografiske utbredelse, maa vi snarest regne

[1] Norges historie I 2, s. 292 (1910).
[2] Bugge, Vikingerne II (1906), s. 259.
[3] Lundgren, Personnamn från medeltiden, s. 140—141.

navnet for norsk; men det hører likevel ikke til de gamle norske navn, det har vi bl. a. et vitnemaal om i dets sparsomme forekomst paa Island. I den ælste tiden er Ivar i ganske særlig grad et vikingnavn, og det lar sig ikke avgjøre om det er norsk, svensk eller dansk; det er simpelt hen nordisk.

Ser vi nu tilbake paa alle de otte navnene jeg her har gjennemgaat, tror jeg det maa bli aapenbart at de viser noget som er typisk i vikingtidens navnskik. Her er somme navn som synes oprindelig norske, slike som Olav og Ragnvald; somme er danske, slike som Halvdan, Sigrød, Sigtrygg, muligens ogsaa Harald og Gudrød; et navn som Ivar lar sig ikke godt hjemfæste. Men allesammen gaar de om hverandre blandt viking-høvdingene; de blir i vikingtiden fælles skandinaviske motenavn. De blir tilegnet paa samme maaten som f. eks. Carlus og Magnus i 10de aarh. efter den store keiseren Carolus Magnus; det er de største heltene vikingene gir navn efter, og de spør ikke efter nasjonaliteten.

Det er hos selve viking-ættene vi finder det sterkeste navn-fællesskap; i Ivars-ætten er de samlet, alle de navnene jeg her har omtalt. Men mer eller mindre av det samme navnforraadet finds spredt omkring hos alle høvding-ætter i Norden. Det nytter ikke derfor aa prøve aa binde dem sammen alle i en eneste stor ættering; det maa være klart at navnene kan være fælles uten at personene trænger være i slegt.

Erkjendelsen av dette maa for vikingtidens vedkommende gjøre ende paa en hel del ørkesløs spekulasjon som er fremkaldt av likheter i navngivning. Og særlig tror jeg denne undersøkelse har bragt paa det rene, at navnene i Yngling-ætten ikke kan gi os nogen oplysning om ættens ophav. Vi ser at i det 10de aarh. kunde danske navn komme ind i ætten ved opkaldelse; paa den

tid var jo ogsaa aapenbart opkaldelse efter en avdød slegtning blit en langt fastere regel end den før hadde været. Men det vilde være letsindig, derav aa slutte at giftermaal med danske kongsdøtre ogsaa var aarsaken til de danske navnene fra ældre tid[1]. Det er værdt aa peke paa at Torbjørn Hornklove i sit kvæde til Harald Haarfagre fremhæver saa sterkt at »den ætstore kongen tok dansk kone«. En faar uvilkaarlig indtryk av at dette er noget nyt, noget uvanlig. Det blev jo ikke saa usedvanlig; Haralds søn Eirik Blokøks fik ogsaa en dansk kongsdatter. Men skalden maa sikkert ha kjendt sig imponert av at Harald vraket holmrygske, hordalandske, heidmarkske og haaløygske møer, og skalden har ment aa imponere tilhørerne med det samme faktum. Da kan det umulig ha været skik blandt Haralds fædre aa gifte sig dansk; de danske navnene i Yngling-ætten lar sig ikke forklare paa den maaten.

Harald Haarfagres søn med den danske Ragnhild fik navnet Eirik, og sagaene fortæller at han blev opkaldt efter en morfar, kong Eirik i Jylland. Jeg tør ikke bestride rigtigheten herav; men det er unegtelig litt vanskelig aa faa anbragt denne kong Eirik i Jylland omkr. aar 900, og det er ialfald mulig at han er laget paa samme maaten som saa mange andre morfædre i sagaene: for aa gi en forklaring paa det nye navnet i kongs-ætten. Efter den navnskik som jeg har søkt aa paavise i vikingtiden, skulde Eirik Blodøks godt kunne ha faat sit navn uten opkaldelse. Det hører i virkeligheten til de ret aalgjengde navn paa den tiden. I midten av 9de aarh. hører

---

[1] Alexander Bugge synes aa ville hævde en slik slutning i Hist. Tidsskr. 4. R. V, s. 443, og han slaar den endda sterkere fast i Norges historie I 2, s. 65, jfr. s. 61, likesaa i Lorens Berg's Tjølling (Kra. 1915), s. 33.

vi at svenskene mindtes en gammel kong Erik, som endog fik guddommelig dyrkelse, og navnet holdt sig siden i den svenske kongs-ætten; efter svenske stedsnavn aa dømme maa det ogsaa tidlig ha været i bruk utenfor kongs-ætten[1]. I Danmark støter vi første gang paa det paa en bautastein fra slutten av 10de aarh.; det blir ogsaa brukt i gamle danske stedsnavn, og i den danske kongs-ætten kom det ind i 11te aarh. I Norge maa det ha været alment omkr. aar 900; flere av landnaamsmændene paa Island hette Eirik, deriblandt den navngjetne jærbu Eirik Raude, og navnet finds i gamle stedsnavn fra alle kanter av landet. I Frankrike træffer vi en viking-høvding Erik straks efter aar 900, og omtrent samstundes en i England; det er ingen grund til, med P. A. Munch[2], bare av hensyn til navnet aa gjøre disse to til samme mand, eller, med Alexander Bugge[3], aa gjøre den ene av dem identisk med Eirik Blodøks. Det er en tryggere kjendsgjerning aa holde fast ved, at Eirik var et alment nordisk navn, selv om vi ikke saa ofte finder det i vester-viking. Navnet er et vidnesbyrd om at fællesskap i navnforraadet ikke bare særpræget vikingsamfundet, men ogsaa hersket i hjemlandene.

Resultatet av hele denne undersøkelsen er i én retning aapenbart negativt. Jeg mener aa ha godtgjort, at navnene i Yngling-ætten ikke lar sig bruke til bevismateriale for ættens ophav: selv om enkelte av navnene oprindelig er danske, siger ikke det at ætten er dansk. Paa den andre siden tror jeg at noget positivt er vundet; et karakteristisk træk i vikingtidens navnskik er fastslaat. Det viser sig at der er større bevægelighet

[1] Lundgren, s. 49.
[2] NFH. I 1, s. 684.
[3] Norges historie I 2, s. 79.

i tidens navngivning end man let har været tilbøielig til aa tro; der er motestrømninger som gjør sig gjældende ogsaa paa dette omraade. Vi ser at personlig smak og behag kan bryte med gammel tradisjon, og vi faar et nyt vidnesbyrd om kultur-fællesskapet i Nordens liv ved den historiske tids begyndelse.

VAREOMSÆTNINGEN MELLEM ENGLAND OG NORGE I FØRSTE HALVDEL AV 14. AARHUNDREDE.

AV

B. E. BENDIXEN.

(TRYKT MED BIDRAG AV PROFESSOR DR. LUDVIG DAAES LEGAT).

II. Om trælastutførselen

kan jeg jo i almindelighet henvise til L. J. Vogts fortrinlige avhandling i Norsk historisk tidsskrift, 2den række 5te bind: »Om Norges Udførsel af Trælast i ældre Tider« og specielt om utførselen til England til Alexander Bugges skrift: »Studier over de norske byers selvstyre og handel«, s. 160—165.

Bugge uttaler i en anmerkning til Dipl. Norv. XIX s. 586: »De mange nederlandske skibe (fra Stavoren, Sluys, Slepeldam [ved mundingen av kanalen ved Aardenburg] og andre stæder) har vel indført tømmer baade fra Norge og Østersjoen«. Jeg mener ogsaa, at saa er tilfældet, og yderligere, at der i Diplomatariet er opført mange skibe som førende norsk trælast, men som bør utgaa, fordi deres ladning tydelig er østersjøisk. Andre kan være tvilsomme.

Tyske og frisiske skibe bragte meget tømmer fra Polen over Danzig og fra Livland over Riga. Begge stæder, især Danzig, var berømt for sine skibsverfter. Trælasten var forædlet til bord, planker og stav. Særlig

fremhæves buestaver og buetræ, samt raastænger og seilstænger, der førtes liketil Spanien. De berømte engelske bueskytter foretrak bestandig det buetræ, som utførtes fra Danzig. Dette vokste i Østerriges bjergskoge, paa de bøhmisk-mähriske bjerges nordøstskraaninger, og gik over Krakau nedad Weichsel til Thorn og videre til Danzig. Men noget er vistnok kommet fra Norge. Taxus baccata, barlind, oldnorsk ýr, vokser, om end spredt, i hele den sydlige del av landet (indtil Ørskog i Søndmøre nu) og bruktes til buetræ — der omtales da ogsaa ýbogi — og det er rimeligt, at der er indført herfra over til England. Det er vanskeligt at si, hvorfra Henrik av Dalnes hadde sin last av bord, buestaver og lin, men den sidste vare kom fra Rusland, Norden og Tyskland[1], men neppe fra Norge. I 1304 blev til Hull indført 4000 buestaver til 4 pd. og 10 sh. sammen med rødskind og vadmel, og i et, rimeligvis hollandsk skib, to partier paa 50 buestaver til en værdi av 2 sh., og et andet paa 1000 til 35 sh. Skindladningen i skibet er aabenbart østersjøisk. Prisen paa det største parti er betydelig lavere end paa de to andre.

I 1304—5 indføres til Hull[2] 1800 buestaver til 20 sh. i ladning, som ogsaa omfatter jern, der vistnok ikke kan være norsk vare. Men det føres i et skib, som tilhører en nordmand, hvis befragter dog er en fremmed. 300 bowholt sættes til 6 sh., høieste pris som ved det mindste parti ovenfor. Det er sammen med tøndetræ, melvingbord (?) og sturion. Ogsaa dette skib har vel neppe ført norske varer. — Mere er ikke anført. Der findes ingen direkte angivelse av, at en nordmand har indført buestaver.

---

[1] Dipl. Norv. XIX, nr. 395, s. 432 (aar 1294).
[2] D. N. XIX, nr. 442.

Jeg vil fæste mig ved den slags trælast, som bestemt opgives at være indført fra Norge eller av nordmænd. Man vil ved gjennemgaaelse av rullerne snart bli opmerksom paa, at trælasten kommer til England fra alle byer, fra Bergen, som endnu i midten av 18de aarhundrede hadde livlig utførsel til Skotland fra skoge i Søndhordland og ytre Hardanger, fra Trondhjem, Stavanger, Tunsberg og Oslo. Det er stadig det samme: I 1294[1] nævnes dog særlig et parti ferenraft, som Bugge sikkert rigtig oversætter med furarapt eller lægter, mindre stok. I Haakon Magnussøns retterbod av 11 juni 1302[2] blev det forbudt utlændinger at kjøpe sperrer, bordvid (planker) eller rapt av andre mænd end fra kongsgaarden eller raadmænd og huseiere i byerne. Det gjælder i dette tilfælde et parti, som tilhørte Haakon i hans hertugstid, men det utskibes i en fremmed reders skib. Ellers gjælder det bord, furubord, granbord, bjelker, furubjelker, ekebjelker, sperrer, cheverons eller lægter, vel nærmest taklægter, bulkebord, spirer, smaa spirer, bord ad mensul. eller ad menses, lattebord, merkebord, wainscot, tøndetræ eller tøndestaver, virones, (maaske plance) master, stowres og libras de keneys. De sidste føres av Henrik Fin; men det kan neppe være en nordmand.

Bord er det overveiende og utføres stadig sammen med tørfisk, tran og tildels gjeteskind. Hvor bulkebord anføres, nævnes ikke bord, med undtagelse av en gang; men sandsynligvis er der ingen større forskjel mellem disse. Bulkebord maa være sammensat med bulki = bunki, cfr. Hertzberg, den stuvede og surrede last, altsaa bord, som er lagt paa den maate. Forskjellen maa vel ligge i behandlingen ombord eller indlastningen. Borde ad ba-

[1] D. N. XIX, nr. 395.

[2] Norges gamle love III, nr. 53, s. 135.

rilla maa bety tøndestaver, merkebord, borde ad menses eller mensulas oversætter A. Bugge med bord av et bestemt maal, hvad der kan være rigtigt, saaledes i overensstemmelse med det oldnorske alnaborð, bord av en alens længde; men det er jo ikke umuligt, at det er bord bestemt for visse sorter indbo. Merkebord maa vel være avmerkede til en bestemt længde og bredde, men hvad mattebord skal bety, som Bugge ogsaa henfører under bord av bestemt maal, av meta, vurdere, vet vi ikke vist, men det ligner svært matbord. Sperrer er bjelker, men nærmest da opadløpende takbjelker og er ikke ganske det samme som tigna. Av ekebjelker indføres der fra Bergen en gang, og kun derfra. Det falder noksaa rimeligt. Eken var engang meget almindelig paa Vestlandet, saa der for eksempel blev bygget huse av den, og i Søndhordland findes fremdeles prægtige eksemplarer av det svære træ. Spirer er tømmerstokker av mindre dimensioner. Wainscot et engelsk ord, der betyr paneler; som saadanne bruktes især furubord. Aske, cineres, pix, bek (payee) og bitumen, tjære (tere) indførtes ogsaa fra Norge, men mest fra Østersjøen. Hvad virones betyr, har jeg ikke kunnet finde, og Bugge har ikke nævnt det. Likesaa vet jeg ikke sikkert, hvad keneys skal si. Bugge gjetter paa tyrived, og det høres noksaa naturligt, da det sandsynligvis kommer av det mittelniederdeutsche kên, kongle, men ogsaa furuved. Plance er et fremmed ord, og betyr vel det samme som planke nu, men nærmest fjæl.

Naar der omtales salg av et skib, skrog, seil, mast, kabel, saa synes der kun at være tale om et havareret fartøi. Ellers nævnes salg av master, 10 til værd av 30 sh. 8 den., indført av den ovenfor nævnte Henrik Fin (finlænder?), og neppe norsk last; men uttrykkelig nævnes i 1323 indført fra Norge 100 master til 24 pd. Hovedmassen

av indført trælast er bord, og derefter bjelker. Anden trælast nævnes sjeldnere, cheverons mest.

I den angelsachsiske tid var de engelske bygninger for det meste av træ, i den normanniske blev stenarkitekturen mer og mer almindelig og hadde fuldstændig overvegten i 14. aarhundrede. Byggedes der fremdeles træhuse, kunde England med sine dengang rike ekeskoge levere det nødvendige materiale. Trælasten fra Norge og Østersjøen anvendtes derfor først og fremst til taklægning, hvad især cheverons (taklægter), sperrer og bjelker viser. Men en stor del anvendtes ogsaa til den indre indredning, bord og panel, og meget ogsaa til inventar og til kar, eller til snedkerarbeide. Saaledes det østersjøiske righolt, formodentlig av mittelniederdeutsch rih, en smal lang stang, tverstang, særlig til ophænging av klær, og kisteholt til kister og skaper.

I retterboden av 1316 nævnes ingen trævarer, men kun tjære og kvade[1].

At fastsætte priserne for de forskjellige trævarer i de engelske havne er næsten endnu vanskeligere end for fiskens vedkommende. Paa mange steder mangler angivelse av lastens størrelse, paa endel ogsaa angivelse av pris, eller varer av forskjellig art er slaat sammen under en værdi. Man har last paa indtil 7000 bord, til værdi av 18 pd.; men ogsaa en last paa 5400 til 4 pd. 10 sh., saa igjen furebord: 4000 til 8 pd., 3700 bord til 9 pd. 5 sh.; 3500 bord er sat til 7 pd., 7 pd. og 5 pd. 5 sh., 3300 bord til 4 pd. 10 sh. — 4000 furubord til 8 pd. og til 6 pd. — 3700 til 9 pd. 5 sh. De senere toldruller fra 20- og 30-aarene viser almindelig meget høiere priser. Saaledes sættes 1000 til 7 pd. 2 sh. 6 d., 500 til 3 pd. 15 sh., 300 til 3 pd. Priserne synes i almindelighet

[1] Ngs. gml. love III, nr. 47.

at variere mellem 1,5 pd. og 2,5 pd. for 1000, men var tildels sterkt stigende. Nogen fast pris paa bord er det umuligt at bestemme; men bordene fra Østersjøen synes at kræve høiere priser. Bord ad menses er altid faa i tal, 26 til 12 bord, hvad der ialfald ikke avkræfter min gisning.

For bulkebord, som er en av de største utførselsvarer og i enkelte aar gaar op til over 18000 stykker og henimot dette antal, 17700, medens de enkelte partier gaar op til 7000, er priserne gjerne 3 til 4 sh. pr. 100, eller 1,5 pd. liketil 3,5 pd. pr. 1000. Merkesbord nævnes i et tal av 800 til 30 sh., betinger altsaa omtrent samme pris som foregaaende. 1400 lastebord sættes til 28 sh.

Cheverons er ogsaa sterkt fremtrædende i trælastutførselen og forekommer gjerne i store partier, indtil 4000. Et aar (1307—1308) er til Kingston upon Hull og Ravensworth indført ialt 15824 stykker, og da noksaa regelmæssig opført med 30 sh. pr. 1000. Priserne synes at være adskillig høiere paa samme sted i 1304—1305, mens forresten cheverons fra Norge synes at staa i lavere pris.

Bjelker, tigna, har de samme varierende priser, og det er umuligt at fastsætte noget sikkert. Der opgives 1000 bjelker til 35 sh., 2000 til 48 sh., og 3000 til 4 pd. (80 sh.). De seneste priser[1] synes at være meget høiere.

I 1324—1325 nævnes[2] 100 centen. bord til 25 pd.; det maa vel betegne bord av store dimensioner, men uttrykket er mig ikke klart.

Master nævnes et par gange, 10 til 30 sh. 8 d. og 42 til 4 pd. 4 sh., litt over 2 sh. pr. stykke, men hyppigere i diplomerne[3]. Tøndebord (bord ad barillas) nævnes

---

[1] Dipl. N. XIX, nr. 524 (i Lynn).
[2] Smst. s. 651.
[3] Smst. nr. 407, 408, 414, 421, 552.

likeledes nogen faa gange, saaledes 500 til 8 sh., 1200 til 10 sh. Sperrer likesaa, 2000 sattes til 2 pd. 6 sh. 8 d. Nogen mindre partier, hvert paa 300 stykker, er i 1304—07 sat til saa høie og avvigende priser, at tallet synes med nødvendighet at være urigtigt. Spirer (parva spira) forekommer i partier fra 20 til 100 stykker, nogenlunde regelmæssig til 10 sh. for 20, smaa spirer til noget mindre.

Wainscot, panelbord, har jeg ikke fundet mere end en gang, 1780 st. til 4 pd. Hvad virones, 200 til 18 sh., betyr, er mig ukjendt.

Bitumen, tjære, nævnes nogen gange indført fra Norge, men formodentlig indførtes baade av tjære og bek mere fra Østersjøen. Hver baril eller tønde er sat fra 1 sh. til 3 sh. Indførselen var kun 4 til 7 bariller. En ladning paa 30 læster bek og tjære til 64 sh. var vistnok fra Østersjøen. — Prisen for cineres (aske) nævnes ikke.

Der indførtes av plantevarer fra Norge ellers kun farvemos, litmos i oldnorsk, corke i gaelisk, begge ord brukelige i norske dialekter — lecanora tartarea. I de engelske toldruller brukes ogsaa begge benævnelser, 4 bariller corke til 3 sh., men 4 bariller litmos til 13 sh. 4 d. Litmosen er almindelig i Norge.

Cade oversættes av Bugge, efter Kunze: Hanseakten aus England, med: uldavfald. Cade betyr i MND. avfald eller rester i fat, cadas betyr uld. Forklaringen kan være noksaa rimelig; men jeg maa nærmest tro, at cade er det oldnorske kváða, kvae, harpiks, som strømmer ut fra træerne, og som nævnes sammen med litmos i Haakon Magnussøns retterbod som de eneste sorter av planteriket i hans toldforordning om utførselsvarer. Cade skulde altsaa være det samme som harpiks, harpeys. Det nævnes kun en gang med 5 bariller for 20 sh., mens tjære, bitumen, opføres med 5 bariller for 10 sh.

Nøtter omtales som utførselsartikel i retterboden av 30 juli 1316.

III. Skindvarer.

Den tredie hovedartikel i Norges utførsel var pelsverk, skind og huder, skjønt den især fra 13. aarhundrede av spilte en mindre rolle. Oprindelig og like til ned i 12. aarhundrede leverte Norge det meste pelsverk, som det for en meget stor del fik igjennem Finneskatten, der i det nævnte aarhundrede sendtes til Bergen. Men den stigende efterspørgsel paa pelsverk blev først tilfredsstillet, efterat handelen paa Novgorod var kommet i flor, og nu blev Ruslands og Lithauens ødemarker og skoge gjennemsøkt for at skaffe de fine pelsvarer i handelen. Norge traadte ganske tilbake. Hvad der kunde leveres, tok vel hanseaterne; men den direkte utførsel til England fra Norge har neppe været særlig stor.

I toldforordningen av 30 juli 1316 samt i retterboden om takster i Bergen, 16de september 1282, nævnes av pelsverk og vilde dyrs skind: maarskind i timber, d. e. 40 stykker, 2 ørtoger av hvert, dyrskind (hjort, ren, elg), sælskind (og hvalrostænder), otterskind, bæverskind, gaupeskind, ræveskind og alslags smaaskind (i en variant bjørneskind). Ellers nævnes jervskind, graaskind (ekornskind), hvitskind (hermelin og vel ogsaa hvitræven, melrakke), renkalveskind, nakkeskind (vel av ekornens nakke)[1]. Eller er det feil for rakkeskind, i betydning av melrakke? Av husdyrs skind, som utføres, nævnes i toldforordningen dæker (10) av koskind, fillingeskind (faareskind), klipping (faareskind med avklippet uld), gjeteskind (og bukkeskind), som stod i høiere pris.

[1] N. gl. love III, nr. 120 (s. 221).

I Revals toldbøker[1] opføres bjørne-, gaupe- og otterskind fra Norge.

Endel ialfald og maaske de fleste skind, som nævnes indført til Lynn i 1294, er eller kan være indført fra Norge. Der opføres især lammeskind, dernæst bukkeskind, og en enkelt gang routhskin, rothes eller red werk, opus rufum, ekornets rødlige skind, dog kan det vel ogsaa betegne ræveskind og rød bisam, i det hele alt rødt skind. Endelig nævnes ogsaa coria, huder eller lær. I de følgende ruller nævnes de samme varer, men nu almindelig graaverk, opus griseum, ogsaa av ekornet, og gjeteskind. Pelles caprini, gjeteskind, sættes til 2 sh. 6 d. for $2^1/_2$ quintaller, altsaa 1 sh. pr. quintal, likesom $8^1/_2$ qu. for 8 sh. 9 d. Om strandling, stranlyn, ekornets pels mellem Michaelis og vinter (efter Karl Kunze: Hanseakten aus England), kan det være tvilsomt, at det er norsk vare. Videre nævnes hvitvare, opus album, som synes at omfatte alslags hvite skind. 50 timber rødskind sættes til 10 pd. 16 timber hvitskind til 4 pd. 16 sh. 5 dæker til 20 sh., 4 do. til 12 sh. 6 d. hvad der er temmelig likt; men det er vel mest russiske varer. Der nævnes pelles damorum og p. damarum, der synes at maatte bety daadyr. Skindene kommer i de faa tilfælde de nævnes, fra Tunsberg, og det er ikke helt urimeligt, at der kan ha opholdt sig en eller flere smaa flokke av dette dyr[2]. Pelles mul-

[1] Wilhelm Stieda: Revaler Zollbücher und Quittungen des 14 Jahrh.

[2] Med hensyn til indførsel av daadyrskind fra det sydøstlige Norge til England maa jeg efter en samtale herom med hr. konservator J. Grieg anta, at der ikke kan være tale om daadyr, men om raadyr. De første har, saavidt man vet, aldrig levet i Norge, og findes for tiden kun i Danmark og i Skaane, hvortil de er overført fra Sjælland. Raadyret har derimot trivedes godt i Sverige og har derfra trængt ind i Norge liketil Telemarken i vest og Solør i nordøst.

tonum oversættes vistnok rigtig med faareskind eller lammeskind, av det franske mouton; 10 pelles ovium (det samme) sættes til 5 sh, men 10 pelles multonum til 10 d., 5 dæker til 5 sh.

Overmaade hyppig nævnes bukke- og gjeteskind i dæker, omtrent 100 gange fra de forskjellige strøk av landet, men især fra Bergen. 2 gange nævnes ogsaa en anden beregningsmaate, nemlig av større partier i læster, en gang 2 læster for 4 pd., den anden gang 7 for 22 pd., altsaa meget avvigende. Ogsaa i pund pr. 1 d. Formodentlig er en læst bukkeskind at regne for 10 dæker. Likeledes 2 gange tales om quintal av pelles caprini, der synes at regnes for 1 sh. pr. quintal.

Bukkeskindenes almindelige pris kan sættes fra 3 til 5 sh., gjeteskindenes fra 1 sh. 8 d. til $4^{1}/_{2}$ sh., dog med de stadig forekommende avvigelser. Prisen for kidskind er ikke stor, 8 dæker for 5 sh. — Senere stiger priserne betydelig. I 1324—1325 [1] er de kommet op i omkr. 8 sh., indtil 14 sh. for dæker. I 1330 [2] er de gaat ned til 6 sh. Her er en fluktuation, hvis aarsaker vi vanskelig kan se.

Klipping, faareskind, hvor ulden er avklippet, forekommer nogen gang, 1 sh. pr. dæker, eller regnet, som noget senere, efter hundreder (som i 1524—25) til en pris, som svarer til 2 sh. eller 1 sh. 15 d. pr. dæker. Altsaa stigning indtil det dobbelte paa denne vare. Huder, coria, og skind, cutia, nævnes flere gange. Prisen for coria er i regelen 20 sh. pr. dæker, $1^{1}/_{2}$ dæker er regnet for 2 mark, lik 40 sh. 5 kohuder er sat i en værdi av 10 sh., 1 dæker coria bovinorum (kalveskind?) til 5 sh.; men det er ikke i det nævnte dyre markedsaar. Cutia, skind,

[1] Dipl. N. XIX, nr. 524.
[2] Smst., nr. 534.

sættes i samme pris som coria ovenfor, 10 skind til 20 sh.

Hjorteskind utførtes likeledes, 6 sh. til 8 sh. pr. dæker. Rensdyrskind kom nogen faa gange til England; men prisen er usikker, og det synes som der er betalt 4 til 8 sh. pr. dæker. Elgskind nævnes en gang, i 1324—25[1]; en trønder bragte 8 skind værdsat til 10 pd., en usædvanlig høi pris, men den svarer til den betalte told.

Om daadyr henvises til den indskudte anmærkning s. 452 (efter J. Grieg).

Man faar av de engelske toldruller det indtryk, at Norges utførsel til England av pelsverk egentlig ikke var synderlig stor, og at den ikke paa langt nær kunde maale sig med, hvad der indførtes fra Rusland og de indre Østersjøegne, og selv hjemstedet for det, som tillægges Norge, er ikke altid fuldt sikkert. — Det vigtigste marked for denne norske vare, skind iberegnet, var Hull og Ravensworth. Av de større rovdyr anføres kun en gang bjørnens skind, 4 pelser for 8 sh., eller 2 sh. pr. stykke.

Blandt det mindre pelsverk spilte rotskind, rouskin, paa latin opus rufum, den største rolle, det røde ekornskind; men hvormeget der kom fra Norge, er ikke altid let at se. Til overflod maa jeg igjen fremhæve vanskeligheten ved at finde priser. De synes at ha været billige, naar 1 timber kunde gaa for 4 sh.; men til andre tider gjaldt 2 dæker for 8 sh. (1 timber = 4 dæker). Der anføres 50 timber for 10 pd., men ogsaa 7 timber for 25 pd. Kvaliteten maa vist ha været meget forskjellig; ialfald synes det umuligt at finde rede paa priserne.

Graaverk, opus griseum, forekommer ikke saa særdeles ofte, ekornets graa buk. Der sættes 3 timber for 16

---

[1] D. N. XIX, nr. 524.

sh., 1 timber for 6 sh., 12 timber for 38 sh., 35 skind for 5 sh., her næsten overraskende like priser.

Hvitvare, opus album, nævnes et par gange, prisen gaar op til nær 5 sh. pr. timber. Men under opus album, som stadig nævnes i den østersjøiske handel, forstod man vistnok alslags hvite skind, ikke alene hermelin. Fra Lødøse ved Norges grænse mot Sverige, angives indført 2000 timber av stranling, det er ekornskind mellem Michaelis og vinteren, efter H. Kunze: Hanseakten aus England, Register. For hver timber synes i regelen at beregnes 3 og 4 sh. Det er sandsynligt, at ialfald noget av denne vare kom fra Norge; men navnet selv er neppe norsk.

Sherlinges synes at høre til de mange vanskelige pelsverks-betegnelser, som den tids toldruller og handelsbøker vrimler av. 10 dæker regnes for 5 sh., 20 for 8 sh., 100 for 10 sh. — Hr. A. Bugge gjetter paa det engelske ord scurrel, ekorn, hvad der klinger noksaa rimeligt. Kun blir man tilbøielig til at forundre sig over, hvormange navne dette lille dyrs skind dog har baaret.

Pelles og pellites maa vel gjengi navnet paa det samme dyr. Hr. Bugge mener, det er røskat, belette, det vil da sige i sommerdragt, ikke i vinterdragt som hermelin, saavidt jeg skjønner. Almindelig staar prisen til 1 sh. pr. dæker, men den gaar ogsaa ned til litt over halvparten og hæver sig til det flerdobbelte.

Dermed er, saavidt jeg ser, git en oversigt over skindvarerne.

Som levende dyr, der utføres til England, angives 2 heste, den ene for 20 sh., den anden for 30 sh. Ogsaa en levende bjørn er blit utført; men den værdsættes kun for 10 sh. Men et meget mere søkt dyr var falkene, om hvis værd især kongebrevene, dels ogsaa bevilgninger til

kjøbmænd for at fange dem, dels forsendelser fra de norske konger til de engelske gir en levende fremstilling. Det betragtedes som virkelig kongelige gaver, der blev mottat med den største glæde av de ivrige jægere. Baade i Lübeck og i Reval har der været opdrætteri av falke og høke, som blev utdannet til jagten og kom fra Norge og Island [1]. De bedste var de hvite falke, og de kom især fra Island. Gang paa gang omtales de, og som gjengave til Norges konge sendes hvete, vin, smykker, fine klær og sølvskaaler, hvorhos da sendebudene faar sine gaver i penger, klær og smykker.

Særlig stor maa gaven fra kong Haakon Haakonssøn i 1223—24 (nr. 153) ha været, idet han sender 6 geirfalke og flere høke, samt lover at ville gi mere, naar hans mænd kommer fra Island. Dette løfte holdt Haakon, som i en ny skrivelse 1224—25 (nr. 167) melder, at han for to aar siden hadde sendt sine fuglefangere til Island for at søke efter fugle for den engelske konge, Henrik III's behov. De hadde i aldeles utrolig grad maattet utholde hunger og kulde ved Ishavet, og var nylig kommet tilbake med de fugle, som de kunde faa, og disse, som var 13 geirfalke, 3 hvite og 10 graa, oversendte han nu, idet han mindet om den glæde, kong Henriks far, Johan, og hans forgjængere hadde hat av den slags fugle, som de satte høiere end guld og sølv. Disse gaver blev gjengjældt ved at skjænke den norske konge en kornladning og hans undersaatter tilladelse til at utføre større skibsladninger trods det almindelige utførselsforbud.

---

[1] Dipl. N. XIX, nr. 35, 37, 42, 47, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 71, 101, 103, 106, 148, 150, 153, 167, 171, 192, 198, 202, 203, 205, 207, 212, 246, 252, 255, 291, 293, 296, 302, 308, 385, 493, 567.

Nogen aar efter, 1228 (nr. 192) og 1230 (nr. 198) sender kong Haakon nye store sendelser av samme art. Men samtidig tales der ogsaa om fugle, som er tilsalgs, og som kong Henrik byder at skulle beslaglægges. Blandt de store gaver til kong Haakon er endog en større krone i 1251 (nr. 252). Men saa stanser gaverne. Forholdene i England var urolige, kongerne kom paa spændt fot med hverandre, og Henriks søn, Edward I, fik andet at tænke paa. Først i 1276 er der igjen tale om kjøp i Norge av falke og om gaver fra den norske konge, Magnus Haakonssøn, 3 hvite og 8 graa geirfalke (nr. 291 og 293). Men Magnus sender desuten 20 timber hermelinskind (mustelinæ) og som en kuriositet et helt hvalhode med tænderne (barder?) samt et sølvbæger. Dog med aaret 1293 ophører brevene om de yndede dyr. Kongerne staar nu i fiendtlig stilling til hverandre. Først i 1315 faar man av et sendebrev vite, at en ridder sendes til Norge paa kong Edward den andens vegne for at kjøpe falke og høke (nr. 493). I 1349 kom der gaver av falke fra kong Magnus Erlingssøn til Philip IV av Frankrige (nr. 567). — Dermed slutter de optegnelser, som findes i engelske skrivelser, om gaver og kjøp av falke. Men de suppleres av toldrullerne, som av og til ialfald nævner nogen. De kommer fra Lübeck, og der nævnes ogsaa 1 fra Reval værd 20 sh., mens andre, ikke dresserte, har liten pris, 8 sættes til 8 sh., 4 opføres til samme pris som den fra Reval indførte, hver til 20 sh. eller 1 pund, saa igjen 6 for tilsammen 2 pd.

Der opføres engang fourkes, og hr. Bugge mener, at det er hjortetagger, fouriches; jeg er delvis enig, men skulde snarere tro, at det var elghorn, som for englændere maatte være en kuriositet.

Ogsaa kun en gang nævnes uld fra Norge, 2 sækker værd 7 pd. st.; men i Diplomatariet omtales indførsel av

islandsk uld, solgt i Rouen, nemlig 17 sækker for 213 pd. 6 sh. 8 d., næsten det firedobbelte av det, som skibet indbragte, 56 pd. Dette hændte dog meget tidligere, i 1198 [1].

Man skulde nærmest vente, at utførselen av smør, butirum, hadde været betydelig, og man vet at hanseaterne ogsaa hentet meget smør fra Norge. Men til England synes der ikke at ha gaat stort. Tørfisk og smør hører sammen; ti den første trænger, for at kunne nytes, til fettstoffe. Naar imidlertid allerede Sverre i sin ofte citerte tale mot tyskerne klager over deres begjærlighet efter disse varer, Haakon Magnussøn i sin retterbod av 30 juli 1316 gjentar den samme klage og Erik Magnussøn i sin retterbod av 1282 ikke vil tilstede denne utførsel, uten at der indføres mel, malt eller rug, saa kan der kun sigtes til tyske handelsmænd. Smør nævnes ikke som indført til Norge mere end omkring 10 gange. Priserne er, naar kvantum angives, følgende, 4 dolia til 40 sh., 3 dolia og 2 dolia til samme pris, det sidste kvantum altsaa dobbelt saa dyrt som det første. Men tyskerne har altid indført meget smør [2].

Talg, cepa, omtales 1 eller 2 gange.

Svovl, sulphur, nævnes nogen gange. Det kom som bekjendt fra Island. Prisen nævnes ved en forsendelse paa 2 bariller, der tilsammen blev værdsat for 3 sh. 6 d. Lapides acuti, brynestener, nævnes som dele av en ladning, der indkom til Ravensworth i 1294 og tilhørte hertug Haakon Magnussøn [3]. Bugge mener, og vistnok med rette, at det har været brynestener fra Eidsborg i Telemarken, der gik over Skien. I oldnorsk het de harð-

---

[1] D. N. XIX, nr. 67.
[2] Fr. Bruns: Die Lübecker Bergenfahrer. S. LXXXVI—VII
[3] D. N. XIX, nr. 395 (s. 432).

steinn, i engelsk whetstones, i toldrullerne gjengit som questones og whestones.

Osmundjern nævnes en gang; det kan være indført fra Norge.

Av forarbeidede ting, simple arbeider, vævede saker, anføres kun vadmel, og Bugge har vel ogsaa ret i, at det for en meget stor del, om ikke den største, var islandske varer, som man vet blev utført til Norge og var en, paa grund av landets store faareavl, baade almindelig og tillike anset artikel. De regnes i petia, stykker (pièce), og var av meget forskjellig kvalitet og forskjellige farver. I regelen synes prisen at være 5 til 4 sh. pr. stykke; men en pris 4 pd. pr. stykke (4 stykker til 16 pd.[1]) maa vel være en feil istedenfor 4 sh. 100 stykker for 20 pd. — den største ladning, som er opført — er netop det rigtige[2]. Desuten nævnes 11 pecia for 10 sh. — Vadmel forekommer ogsaa i forbindelse med varer, der ikke synes at være norske, og dette er tilfælde paa flere steder. I saa hensende er det vel den nærmeste forklaring, at ladningen ikke alene er blandet med hensyn til varernes art, men ogsaa med hensyn til deres oprindelse. En kjøbmand, der kom fra Østersjøen, kunde holde endel av ladningen tilbake i Norge, fordi han ikke der fandt marked for den eller trodde at kunne faa bedre pris i England for den, paa samme tid som han opkjøpte norske varer for det engelske marked. Ved siden av lotskreid forekommer hos samme kjøbmand 40 capellæ de fultro, som Bugge ikke nævner. Det er ikke let at si, hvad der menes; men jeg antar, at capella som diminutiv av capa betyr en kappe med kutte, regnkappe, men her som oftere hue eller

---

[1] D. N. XIX, s. 522.

[2] Smst., sm. side.

hat[1], og at fultrum er filt, det hele altsaa filthatter. Men dette er sikkert ikke norsk fabrikat, men kanske russisk. Paa samme maate et: frenum estricus, maaske tømme av fin uld.

IV.

Indførselsvarer fra England.

Som saadanne kan efter retterbøderne opregnes: klæde, gode engelske huer, sirehuer, det vil sige voksduks- eller voksede huer, tykke huer, glófar, hansker, av fin slags og almindelige, bly, lin, traadsilke, tyk og tynd silke, andet kram, mel, gryn, erter, salt, nøtter, bønner. — Naar plumbum, bly, nævnes midt iblandt silke og hansker, altsaa imot enhver systematisk opregning, er vel grunden den, at opregningen er foretat efter en blandet ladning, saaledes som den netop forelaa.

Hvad der særlig blev hentet fra England var klæde. England var i denne tid endnu langtfra at være noget egentligt industriland, men likeoverfor Norge kunde det siges at være et saadant, ialfald et halvt industriland, liggende mellem det rikt utviklede Flandern, og et land for raastoffe, som Norge væsentlig var. Det spilte en rolle, som senere Rusland i sin stilling mellem Vesteuropa og Nordasien.

Men mange av de varer, som over England sendtes til Norge, kom fra Brügge og var havnet i det første land. Trods handelstraktaten mellem kong Haakon Magnussøn og grev Robert av Flandern av 10 novbr. 1308 var nordmændenes handel med Brügge vistnok ubetydelig,

---

[1] Hans. Urk.-B. I, 432 f.

[2] Norges gml. love. Retterbod av 16 sept. 1282, nr. 2 (s. 16), 7de mars 1295, nr. 6 (s. 25), sml. smst. 49, s. 122, — av 14de novbr. 1316.

og en god del av de kostbare saker av flandersk industri fik vi ikke direkte, men over England, som specerier, krydderier og sydfrugter, saaledes paa den ene side silke, sericum, tildels skarlagens tøier, guldstoffe, huer, fine hansker, saie, sindal, paa den anden fikener, rosiner, mandler, safran, ingefær, andre krydderier o. s. v. Salt blev indført til Norge, baade fra England direkte, det vil vel si Liverpool-salt eller stensalt, og dermed betegnes vel det »hvite« salt, dels fra »Peitou«, det er »Poitou«, som uten sammenligning efterhaanden blev det overveiende. Det kom fra Bourgneuf, i bugten indenfor Noirmoutier, syd for Loires mundinger, og gik almindelig under navn av Baie-salt, idet hele dette havstykke kaldtes »La baie«.

Der findes blandt disse ting et ord eller, om man vil, to mistydede, cirotetis[1], og coerthefs[2]. Det første har hr. Bugge ikke optat i sit register, det andet forklares med »kort kappe av grovt stof«. Jeg tror det er forvanskninger av samme ord, nemlig det græske cheirotheke, sammensat av cheir, haand og theke, dække, hylster, der betyr hanske, haandhylster, en fuldstændig træffende betegnelse. I de hanseatiske kilder forekommer ordet i formen cyroteca, og hanskemakere kaldtes i middelalderens latin for cyrothecarii. Ordet, der ikke opføres i lexica over klassisk græsk, er byzantinsk, og tingen selv er vel opstaat paa byzantinsk grund. At et saa fremmedartet ord som dette er blit forvansket, er let begribeligt. Det svarer til de norske retterboders indførte glófar, det engelske ord for hansker. De bruktes først og fremst av biskoperne og utgjorde en del av deres embedsdragt, var en slags vævning, med farvede mønstre eller guldbroderi. Senere blev de gjort av smaa gjeteskind, baade hvite og

---

[1] D. N. XIX, nr. 422, s. 463.
[2] Sms. 447, 4 pecia de coerthefs.

liturgisk farvede. I det 13 aarhundrede ialfald bruktes hanskerne av fornemme folk og var gjort av forskjelligt slags skind, lærred og uld, og var av forskjellig form og længde [2]. — Toldforpligtelsen for de fremmede kjøbmænd i London fra sidste trediedel av 11te aarhundrede [3] paalægger de tyske kjøbmænd at gi blandt andet »cirotecas quinque hominum«, hansker til 5 mænd.

Voksede huer findes ikke særlig nævnt, men vel coiffes, oldn. kveif, den i den tidlige middelalder vel kjendte tætsluttende hovedbedækning, som ogsaa omsluttet bakhodet (gros de coiffes). Ogsaa cappe omtales en gang. Saie eller seie forklares som uldstof eller let taft; men det kan let forveksles med zide, syde, garnsilke eller tyk silke, sericum. Cindalum eller sindalum er et let, taftlignende silketøi. Om pannus aureus, guldvirket klæde, der forekommer et par gange, kan jeg henvise til, hvad derom er sagt i samme diplomatarium [4].

Skarlagenstøierne kunde dog være av engelsk oprindelse. Der nævnes saaledes pannus scarlettus anglicus. De kom væsentlig fra London. Ethvert tøi kunde behandles med denne farve, som i regelen var høirød, men der fandtes ogsaa hvitt, brunt, grønt og blaat skarlagen. Almindelig anvendtes den paa saja, og i det hele paa finere tøier.

Det som i det hele fremfor alt oversendtes til Norge, var altsaa engelsk klæde, pannus anglicanus, der nævnes i omtrent 60 ladninger, foruten pannus uten særlig betegnelse, 13 gange, pannus fra Beverley i grevskapet York,

---

[1] Pauli: Lübeckische Zustände 1857, s. 52.

[2] Viollet-Le-Duc: Mobilier Français III, s. 395 fl.

[3] Hans. Urk.-Buch III, nr. 599, sml. I, nr. 2. — Om hanskernes symbolske betydning se III, 599. S. 381, anm. 7.

[4] D. N. XIX, s. 841, anm. 2.

East Riding, 5 gange og det almindelige uldtøi, Worstead, kaldt efter byen av samme navn i Norfolk. Dernæst nævnes »scarlet« 12 gange og pannus sine grano omtrent 70, det vil si ufarvet klæde, egentlig granum eller grene, skjoldlus fra bladene paa quercus coccifera, der gav skarlagenfarve[1]. Blanket, hvitt klæde omtales et par gange, pannus Bethuner (fra Béthune?) og pannus rubeus, rødt, dernæst tapete, tæpper, og endelig lintøi, pannus lineus, 9 gange. Jeg maa bemerke, at tallene er i det hele at betragte som rigtige, om end der kan være nogen mindre feil. Endelig opføres canevas eller hampelerret, corde, tauger, og hamp.

Av pannus sine grano er der utført til Boston 423 større kvanta.

Næst efter klædeutførselen til Norge kom malt, braseum, nær op imot det. Maltet opføres 60—70 gange.

Honning, mel, er ogsaa angit mange gange, omkring 35, en enkelt gang tillike mjød, idromelum. Ikke sjelden utføres øl til Norge.

Det som nordmændene først og fremst søkte i England var korn, det vil si hvete. Som i enhver gammel romersk provins dyrkedes hvete og byg, ikke rug, hverken da eller siden. Allerede Thorolf Kveldulfssøn sendte skib fra Lofoten til de britiske øer for at omsætte sin tørfisk med hvete, og i den kristne tid blev det nødvendigt, før tyskerne kunde forsyne Norge, at hente hvete eller hvetemel til anvendelse ved gudstjenesten, for at skaffe oblater, den hellige hostie, til det sterke behov ved messeofret. Derfor ser man, at skibe for bisperne og klostrene søker anledning til at faa omsat sin tiende og gaardsindtægter hermed, sin skrei, tran, sit skind og tømmer. Men Eng-

[1] D. N. XIX, nr. 423. Ogsaa bærrene bruktes til at skaffe samme farve.

land var ikke noget sterkt kornproducerende land; der kunde være overflod paa vestkysten, knap høst paa østkysten, og kongerne saa efter den tids økonomiske opfatning med misnøie paa en stor utførsel av brødkornet, hvad enten det var nu i form av mel eller korn. Derfor blev der, især i krigstider, ofte utstedt forbud mot utførselen. Og der maatte da kræves særlig dispensation for hvert tilfælde, likesom særskilt tillatelse til kjøbmænd, som fik den i regelen kun paa det vilkaar, at de bragte stokfisk, det billige næringsmiddel i fastetiden, tilbake. Ogsaa den norske konge eller hans sendebud eller kjøbmand maatte utbe sig tillatelse til at kjøpe og utskibe hvete, hvad der naturligvis blev bevilget. En hel række diplomer behandler den slags saker. Kornsorten kaldes paa latin: frumentum, triticum, bladum — det nuværende franske blé — og siligo, uten at der kan sees, om der er nogen forskjel angit ved de forskjellige navne, og det er neppe rimeligt, at bladum f. eks. skal bety byg. Saavidt man kan se, blev der kun utskibet malt, ikke selve bygget. Forresten indførtes meget hvetemel, især det finere, flos tritici, floor, i den norske uttale flur, i hvilken form ordet gik over i det hansiske handelssprog. Det regnedes som noget særskilt fint. En god del hvete blev brukt ved hoffet, ved bispesæterne, av stormændene og klostrene. Men det var dog for dyrt, og der var altfor sjelden anledning til at faa fat i den. Norge var og kunde vanskelig være andet end et kornfattigt land, og dets behov kunde ikke paa nogen maate tilfredsstilles av den engelske eksport. Det er derfor meget rimeligt, at tørfisken i mange tilfælde og især for de nordlige egnes vedkommende kom til at træ i stedet for brød, og sikkert spistes den da i forbindelse med smør. Jeg har hørt det anføres som bevis mot denne, av P. A. Munch og senere av Sars fremsatte og hævdede mening, at tørfisken skal ha liten næringsværdi. Jeg tror

ikke, at de som kjender den, vil være enig deri. Tørfisken har tvertimot, efter professor Amund Hellands forklaring, en betydelig næringsværdi, der kommer nær op til havrens[1]. Næringen av 1 kg. tørfisk er saa meget som 4,5 gange av skreiens; denne har i tilsvarende vegt 66 kalorier, tørfisk altsaa 4,5 × 66 = 297, medens den samme vegt havremel har 386 kalorier og bygmel 352 Uten at gaa nærmere ind paa dette forhold skal jeg henvise til det nævnte skrift s. 103 og flg.

Men baade med hensyn til næringsværdi og velsmak fik hveten og rugen fortrinnet. Imidlertid, der var vanskelig adgang til det første, mens de tyske østersjøstæder let skaffet det sidste, der ikke kunde dyrkes med held paa den barske vest- og nordkyst og alene holde sig i enkelte indre strøk paa Vestlandet og Nordlandet[2], som det delvis gjør den dag idag. Men denne korndyrkning var knap tilstrækkelig til egnens eget behov. Lübeck og i det hele de vendiske stæder sendte overskuddet av korn fra sit indland til Bergen, og da efterspørgselen blev sterkere, hentet de hvad de trængte fra Preussen og særlig fra Danzig, hvor Polen fik utløp for sit store overskud. Handelen var særlig i Norge et vareombytte, og den ene store indenlandske artikel, tørfisken, blev byttet mot den store utenlandske, kornet. Nordtyskland bød væsentlig paa rug, men sendte ogsaa tilstrækkeligt av hvete. Efterhaanden og temmelig snart blev det ikke naturproduktet, men mest det foraedlede produkt, som gik i handelen; istedenfor korn indskibedes mel. Tolden blev meget snart betalt i rugmel, først for kornskibene, men senere, fra 1341, ogsaa for al tysk last. Denne indførsel gik da baade til

---

[1] A. Helland: Oldfundene og Norges folkemængde i forhistoriske tider, s. 95, specielt kornavlen og folkemængden, s. 91—103.

[2] Se Schübelers Norges Vekstrige.

Vestlandet og Nordlandet, og likheten med nutidens forhold er sterkt iøinefaldende. Nu kommer ogsaa rug fra Tyskland, men det formales rigtignok for en stor del ved Bergen.

Herigjennem fik hansestæderne sin overvegt. Paa en viss maate holder de paa at gjenvinde den nu. Og ialfald er naturlige og klimatiske forhold ikke væsentlig forandret i det mellemliggende halve aartusen, om der end har været svingninger for kortere tidsrum i de klimatiske forhold.

Der er endnu en del artikler, der opføres blandt dem, der utførtes til Norge, og endel som anføres under et som marcandisæ, merchandises, merceria, uten nærmere specifikation, mindre ting som glasperler, voks, pergament, v. m.

Erter nævnes ikke indført til Norge, men vel et par gange fabæ, bønner. Av andet nævnes sagmen, talg, av metaller bly, saaledes som ogsaa omtalt i retterbøderne, en eneste gang jern, ingen andre metaller, kul, carbo, der kom fra Newcastle og paa grund av findestedet kaldtes sjøkul, Slypestones en gang. Hvad hastiner er, kan jeg ikke si.

Det er meget mere vanskeligt her end ved toldrullernes indførselsangivelser at faa rede paa priserne, fordi den blandede ladning endnu hyppigere toldsættes under et.

I toldrullerne for Lynn 1303--04 [1] opføres pannus sine grano, ufarvet tøi, oftere saaledes, at $2^1/_2$ panni sættes til 2 sh. 6 d., altsaa 1 shilling for alen klæde, en gang litt under, men ogsaa over, indtil 4 sh. En gang utføres

[1] D. N. XIX, nr. 422.

klædestykker for 100 sh. Canabis, hamplerret, for 20 sh., saia for 26 pd., braseum, malt, for 100 pd., cerevisia for indtil 70 pd., bly for 10 og 18 pd., i carretti (kjærrer, vognlæs), hvitt salt 13 pd. for 28 quarteria; maalet nævnes ikke, men det er det sedvanlige for salt som for korn og malt, kvart tønde. Honning i partier, fra 6 til 12 pd. st., bønner for 6 pd.

I toldrullen for Lynn 1304--1307[1] nævnes braseum, malt, 54 gange, regnet efter quarterier, regelmæssig for 2 sh. og efter treies, 30 treies for 9 pd. 10 sh., honning, regnet efter bollæ og dolia à 16 boller. Honning er sat til 3 sh. bollen (2 sh. 6 d.) eller 2 sh. (120 til 20 pd.), og endelig staar 15 dolia til 40 sh., hvad der skal være 40 pd., eller dolia staar istedenfor boller.

Av korn regnes 14 quarterier til 46 sh. 8 d., 60 til 12 pd., hvad der kan passe sammen.

Av engelsk klæde regnes 100 alen oftest til 10 pd., ogsaa ringere indtil 8 pd., men temmelig hyppig til 12 pd., et enkelt parti litt mere. Rødt klæde, pannus rubeus, er sat til 8 alen for 32 sh., scarlet til 3½ for 23 sh. 6 d. Det blir altsaa det dyreste. Saya regnes efter »stone«, 2 stone værd 15 sh. To gros de coiffes kostet 14 sh. og 3 caretti bly 12 pd. Forresten findes omtrent samtlige utførselsvarer nævnt i denne toldrulle, som er den længste av de bevarte.

Trays brukes ogsaa som maal for siligo (hvete) og frumentum (korn). Stone, »sten«, er lik 14 pd. og brukes ellers som vegt for uld eller som maal, $^1/_{26}$ sæk.

I wages[2] maales salt, likesaa ost og smør. I toldrullen for Kingston upon Hull 1308, er 3 »pecia« Worthsted sat til en pris av 21 og 23 sh. Efter tolden maa

---

[1] D. N. XIX, nr. 436.
[2] D. N. XIX, nr. 458.

beregnes, at 1 pannus sine grano kostet 4 pd., mens 3 pecia almindelig klæde sættes til 3 pund, 7 til 16 pd. 10 sh. og 8 til 9 pd. Meget forskjellig kvalitet.

Pannus sine grano regnes, som det synes, ikke efter pecia. Videre opføres her et centenar, 100 alen?, canevas, hampelerret for 26 sh.

20 quarterier korn koster 100 sh. (5 pd.), 40: 11 pd., nogenlunde samme pris. 50 quarterier malt sattes for 10 pd., 17 trays for 6 pd., 1 tray skulde derefter være lik $1^3/_4$ quarterium.

Maalene findes opgit hos Kunze: »Hanseakten aus England«, i registret, men man faar ikke fuld oplysning om dem.

I toldrullen for Lynn 1322—23[1] er delvis, skjønt meget knapt, nævnt de samme utførselsartikler: 1 skarlet, efter tolden 2 sh. at dømme, for 8 pd., og 1 dolium honning for 4 pd.

I toldrullen for samme sted i det følgende regnskapsaar opføres øl 3 gange, men hver gang med forskjellig pris; 10 dolier = 10 pd. 10 sh., 14 do. = 13 pd., men 15 for 21 pd. Men i disse aar avtar utførselen og indførselen paa norske skibe overordentlig sterkt. Engelsk klæde er fremdeles det vigtigste. Der er angit partier til en pris varierende mellem 14 og 24 pd., og en fardel, pakke, bundt klæde til 10 pd.

I slutningen av aarhundredet er, efter hvad toldrullerne viser, næsten al selvstændig norsk handel paa England ophørt, og det var i 80- og 90-aarene kun 3 skibe fra Tunsberg, nemlig Bronsberg, ført av Johannes Broun, og sidst av en Olav, Christopher, ført av Johannes Coge-

[1] D. N. XIX, nr. 518, s. 643 fl.

nal (?), og Marieknecht, et rent tysk, oftere forekommende navn — ført av Olav Henriksøn, der endnu for paa England. Det sidste, som nævnes ved navn, er Bronsberg, der er kommet til Newcastle i juni 1393; men Olav Henriksøns skib anføres i Lynn endnu juni 1396. Nidaros hadde lagt op og sendte sine varer til Bergen, hvor hanseaterne, især de fra Lübeck, nu dominerte og hadde lagt al utførsel under sig, hindret enhver selvstændig eksport for nordmændene; Oslos handel var trykket av Rostocks kjøbmænd; kun Tunsberg hadde hittil været mindre berørt av Hansaens indflydelse, men sank snart sammen under det almindelige handelstryk.

I 1382—83 [1] blev til Kingston upon Hull indført 10 partier tran, hvorav 9 er betegnet med særskilt kvantum og pris. Partierne varierer fra 3 til 30 bariller. Prisen er fast, 12 sh. pr. baril.

Sild er opført 15 gange; men med undtagelse av 1 eller 2 mand, Petrus fra Norge og Thomas fra Holm, er de øvrige, efter navnene at dømme, enten englændere eller tyskere. Naar der blandt de indførte varer opføres 6 bariller hvit sild og og 1 baril øl, saa maa det regnes for tysk import. Petrus av Norge indfører i et parti 4 læster hvit sild, 4 bariller og 3 ferkens og 10 bariller øl, der maa være av fremmed oprindelse. Om »hvit sild« er tidligere talt. Der er fra 1$^{1}/_{2}$ baril og 1 ferken sild til en pris av 17 sh. 1 d. og indtil 18 læster sild til 54 pd. Almindelig er en læst sat til 3 pd., men gaar ned til 1 pd. 10 sh. 9 bariller eller tønder sild for 45 pd. maa være galt. 1 ferken sturio og 1 ferken aal er neppe fra Norge. To gange opføres 3 bariller hvalspæk til 10 sh. pr. baril, desuten 1 baril smør til 6 sh. og kun en gang fisk, 3 dæker gjeteskind, 24 hareskind ? (ereskind) for

[1] D. N. XIX, 607.

samlet værdi 10 sh. Fra Tunsberg indføres tilsammen 7000 sperrer, 4 master og 12 smaa master, 9 bjelker, endel planker, 6 bariller litmos, mere end 2 læster brynesten, marsvin, 40 dæker klipping og endel tran. Værdien av de to skibes last er ikke fuldt 31 pd.

I 1394 indførte Olaf av Norge paa skibet Bronsberg til Newcastle 1000 sperrer, værd 100 sh., 2 timber graaverk til 6 sh., 8 stykker bast til 4 sh., 100 bord til 12 sh. 4 d., 11 bjelker til 3 sh. 4 d., 2 bariller tran og 2 bariller litmos, værd 8 sh. 4 d.[1] I 1397 [2] var det væsentlig samme slags last Olav Henriksøn og Halvard førte i sit skib til Lynn. Tilsammen sperrer, bord, klipping, rødverk, bjørn- og maarskind og corke (litmos) til værdi av 5 pd. 1 sh. 2 d.

Rimeligvis et norsk skib var det, som kom til Lynn samme aar, og som tilhørte Thorstein Williamson, men hadde varer ombord ogsaa for 2 andre. Der blev indført sperrer og planker og forholdsvis meget skind, klipping, rødverk, tran, corke og desuten en sjelden vare, osmundjern, tilsammen 10 pd. 16 sh.

Utførselen fra England i disse sidste aar av aarhundredet bestod fremdeles av engelsk klæde, ufarvet klæde, pannus strictus, og lecti, enten simplices eller sine grano. Den første betegnelse, strictus, forekommer oftere og synes at bety kort, avknappet baade i bredde og længde, lectus betyr en seng og maa i denne forbindelse være det samme som dyne eller laken, coopertoria. Ganske tydeligt er uttrykket neppe, og i de registre, som medfølger de forskjellige bind av hansedokumenter, staar vistnok alle ord optegnet, men ikke forklaret.

---

[1] Dipl. N. XIX, nr. 627.
[2] Smst. nr. 631.

Den begrænsning, jeg har sat for dette arbeide, tillater mig ikke at gaa ind paa andre enkeltheter, og jeg har heller ikke nogen bemerkning at gjøre utenfor spørgsmaalet om, hvad de enkelte varers navne betyr, og hvorfra varerne kommer. Det er berigtigelser indenfor det engang givne omfang.

Det vilde ha sin store interesse at undersøke forskjellen mellem priserne i England og Norge, saaledes som hr. Bugge har gjort; men jeg anser det næsten for haabløst at komme endog til et nogenlunde tilfredsstillende resultat.

Tillæg til I.

Hr. fhv. fiskeriinspektør Fredrik M. Wallem omtaler i sit instruktive arbeide »Handelen med Tørfisk og Klipfisk«, Kristiania 1893, s. 26 efter toldruller fra omkring 1750 Lübecker losfish og Hamburger losfish. Den samme fiskesortering nævnte ogsaa en nu avdød bergensk kjøbmand, den kundskapsrike og høit dannede Didrik Bergman Martens, for mig, da jeg for flere aar siden henvendte mig til ham og spurgte, om han kunde gi mig oplysning om, hvad »lotfish« var. Han kjendte »Hamburger losfish« som en sjeldnere forekommende vare fra omkring 1840, neppe senere, men kunde ikke gi mig nærmere oplysning om den. Det er vel utvivlsomt den sidste forekomst av den middelalderske »lotfisk«.

VALGENE TIL RIKSFORSAMLINGEN.

AV

TYCHO C. JÆGER.

III. Byvalgene.

Mens valgene i amtene efter cirkulærskrivelserne av 19. febr. blev strengt gjennemført efter valgmandssystemet, blev denne valgmetode kun i faa tilfælder anvendt ved byvalgene. Valgene var her planlagt saaledes, at i de byer som kun bestod av én menighet, blev repræsentanterne valgt med en gang uten valgmænd — og kun i de fire byer Kristiania, Drammen, Bergen og Trondhjem, som alle bestod av flere menigheter, foregik valgene efter den indirekte valgmetode.

Kristiania, Kristiansand og Trondhjem fik ret til hver at sende to repræsentanter, mens Bergen fik ret til at sende fire[1] og de øvrige byer kun en repræsentant hver. Denne fordeling av repræsentationsretten, som i mangt og meget minder om fordeling av skattebyrde efter kopskattesystemet, blev selvfølgelig sterkt kritisert — f. eks. av professor Platou, som i sin dagbok[2] som et eksempel

---

[1] Av Chr. Fr.s omtalte sidste koncept til cirkulærskrivelsen til bispene fremgaar det, at heller ikke Bergen oprindelig var tillagt ret til at sende mere end to repræsentanter.

[2] Norsk Hist. Tidsskr. I. 2, p. 29.

nævner, at Holmestrand fik like stor repræsentationsret som Drammen med det dobbelte indbyggerantal av Holmestrands.

Sterkest misnøie vakte den ulike fordeling i Kristiania. Under valghandlingen paa raadstuen 8. mars la ogsaa vælgerne i Vor Frelsers menighet for dagen sin misnøie med at de skulde dele repræsentationsretten med Slottets og Oslo menigheter — Tugthusmenigheten tænkte man overhodet ikke paa, hvad Platou ogsaa antyder var urigtig [1]. Efter opfordring av vælgerne indsendte Akershus stiftsdirektion 3. mars en forestilling til regenten om, at Vor Frelsers menighet vilde faa »en uforholdsmæssig liden Indflydelse paa Valget, fordie eene den indeholder ulige fleere Medlemmer, end de tvende andre sammenlagte«, og foreslog »for at afværge ald grundet Misnøye«, at »de tvende, af Vor Frelsers Kirkes Menighed, valgte Mænd maatte afgaae til National-Repræsentationen paa Eidsvold, men at derimod Osloe Menighed, der kuns i Henseende til Politie-Vernet henhører under Byens, men iøvrigt under Landets Jurisdiction maatte vælge tillige med det øvrige Amt, og at endeligen Slotsmenigheden, der i Betragtning af, at Kristiania er Regjeringens Sæde, synes at kunne udgjøre en afsondret Menighed fra de øvrige, maatte være berettiget til at afsende en Repræsentant til Eidsvold« [2]. Forestillingen referertes den 4. mars for regenten, som ikke fandt sig »foranlediget til for Kristiania at træffe nogen særdeles Forandring i den anordnede Bestemmelse om Maaden paa hvilken de ved Forsamlingen paa Eidsvold mødende Repræsentanter fra de forskjellige Byer skulde vælges. Slotsmenigheden bør lade de af denne udvalgte to Mænd møde med de tvende af vor Frelsers Menighed for sig imellem at foretage det nærmere Valg.

[1] Norsk Hist. Tidsskr. I. 2, p. 29.
[2] R.-A., regentskapets arkiv, jnr. 1/1814.

Oslo Menigheds udvalgte kunde derimod møde for at vælge med de øvrige i Aggershuus Amt«.

Vælgere og valgberettigede i byerne var »deres boesatte civile, geistlige eller militaire Embedsmænd og Borgere over 25 Aars Alder«. I flere av adresserne angis imidlertid andre som vælgere. I Mariakirken i Bergen blev valget foretat »von den erwachsenen männlichen Mitgliedern der Gemeinde«[1] og i Drammen, Larvik og Kragerø[2] var »Menighedens Huusfædre« de stemmeberettigede — igjen en følge av biskop Bechs omtalte rundskrivelse til prestene av 20. februar.

I Stavanger gav bestemmelsen om valgberettigelse foranledningen til en bitter strid. Under valgforhandlingerne her blev Christian Magnus Zetlitz av en række smaaborgere bragt i forslag som repræsentant. Men da Zetlitz bodde utenfor byen og ikke længere drev borgerlig næring, gjorde byfoged Løwold, som ledet valghandlingen, opmerksom paa at byens repræsentant efter bestemmelsen i cirkulærskrivelsen maatte vælges blandt byens borgere, og foreslog kjøbmand Rosenkilde valgt. Herover blev de som hadde foreslaat Zetlitz fornærmet og forlot møtet uten at stemme, hvorefter Rosenkilde ved votering blev valgt. Samme dag indsendtes en protestskrivelse til byfogden undertegnet av 152 smaaborgere, huseiere o. fl. — hvori de fastholdt valget paa Zetlitz, men tilføiet at hvis hans valg paany blev forkastet, saa valgte de kjøbmand Peder Pedersen. Byfogden svarte herpaa, at konsul Rosenkildes valg ikke kunde omstøtes da valget var skeet i fuld overensstemmelse med cirkulæret. De misfornøiede indanket nu saken saavel til regenten som til stiftamtmand Schouboe i Kristiansand. I skrivelse til regenten,

---

[1] Se adressen derfra.

[2] Efter sogneprest Drejers indberetning til bispen. Kr.a bispearkiv: edserklæringen. S.-A. Kr.a.

hvori de hævdet at de ansaa enhver i staten for borger, saalænge hans »moralske Forhold ikke lægger Hindring i Veien«, uttrykte de sin misfornøielse med at skulle »være Pligtige at følge nogle faae Embedsmænds Stemmer og nogle enkelte Borgere, hvis Antal ikke udgiorde flere end omtrent 40« samt forklarer, at »den pludselige Nægtelse af Vores Valg . . . . . giorde, at vi ikke Øyeblikkelig kunde bestemme os, men vilde raadføre os med hinanden Indbyrdes — og efter at dette var skeedt, var allerede Forretningen i Kirken Sluttet«. — Mot Rosenkildes valg nedla de en »Lovformelig Protest . . . . . da det er en Mand, hvortil vi Aldeles ingen Tillid har»[1]. Stiftamtmand Schouboe fandt imidlertid i skrivelse av 25. mars til regentskapet at valget formelt var rigtig og søker at forklare det hele derved, »at Rosenkilde ej har villet tilstaae Jægteskipperne Korn af Magasinerne og at Han som Medlem af FattigCommissionen har maattet ansætte de Uvillige til Biedrag — og derved paadraget sig disses Uvillie for Handlinger der har forskaffet Ham alle Retskafnes Agtelse«. Anken blev i skrivelse av 29. mars til stiftamtmanden avvist av regenten da klagerne »ikke have godtgiort, hvorvidt samtlige af dem vare valgberettigede og de, ved at unddrage sig Valget (om de dertil vare competente) i Kirken har betaget sig Leilighed da, og Ret nu til at vælge«. Hermed blev ogsaa fastslaat, at stemmeret var ensbetydende med berettigelse til valg.

I Vor Frelsers menighet i Kristiania indkaldte stiftamtmanden foruten embedsmændene og borgerne ogsaa gaardeierne. Samtidig meddelte han[2], at »de som ikke kunne møde personligen« ved valget, kunde »indsende

[1] R.-A.: Regentskapets arkiv jnr. 150. Endel av sakens dokumenter beror i S.-A. Kr.a., Kristiansands stiftamtmandskaps arkiv bl. indk. saker for 1814.

[2] Chr.a Intelligentssedler nr. 17 for 1814.

deres skriftelige Stemmer forsynet med Underskrifter«. Denne ide om anvendelsen av forfaldsanmeldelse hadde han hentet fra § 18 i lovene for »Det kgl. Selskap for Norges Vel«.

Ved valget i Vor Frelsers menighet er der forøvrig flere særegenheter. — Det er det eneste valgmandsvalg, som ikke blev foretat i forbindelse med edsavlæggelsen. Valget foregik først 6 dager efter kirkefesten, efterat byens »repræsentanter« og borgere hadde holdt et forberedende møte paa Børsen 21. februar[1]. — Om valghandlingen er i magistratens deliberationsprotokol 1762—1823 p. 88[2] indtat følgende beretning avfattet av præsidenten og de to raadmænd:

»Anno 1814 d: 3die Februarii (!) var den constituerede Stiftamtmand Hr. Etatsraad Falbe, tillige med Magistrater og Byens Repræsentantere forsamlede paa Raadstuen for at samle Stemmer for de Mænd, der skal vælges den 10. næste Maaned for at bestemme Regjeringsformen her i Riget. Denne Samling her paa Raadstuen var ej allene bekjendtgjort fra Stiftamtmanden i Intelligents Bladet og ved Trommeslager i Byen og dens Forstæder.

Bekjendtgjørelsen lyder saaledes:

Samtlige Byens Borgere og Huus Ejere indfandt sig og voterede skrifteligen paa de Mænd, der herfra Staden skulle møde paa Eidsvold og blev da efter Stemmeflerheden valgt Hr. Prof. Sverdrup og Hr. Toldprocureur Omsen.

Videre blev ikke denne Gang forhandlet.

J. Bull. N. D. Osterhaus. L. Larsen.«

I tillid til stiftsdirektionens forestilling til regenten om

[1] Dette møte var foranstaltet av stiftamtmanden i Akershus ved skr. av 19. febr.

[2] Opbevares i Kristiania kommunearkiv. Lignende beretninger findes ogsaa i andre byers magistratsprotokoller.

repræsentationsretten for Kristiania blev Sverdrup og Omsen befuldmægtiget fra Vor Frelsers menighet som dets repræsentanter paa Riksforsamlingen, men efter regentens ordre maatte de avholde repræsentantvalg sammen med Slotsmenighetens to valgmænd, som dog fandt det rimelig at bli hjemme. Dette følte Vor Frelsers menighets vælgere sig tilfreds med og ved sine »tolv agtværdigste« gav de fuldmagten for de to repræsentanter en paategning herom. Om den litt vel aapenlyse fremgangsmaate som blev fulgt under valget paa raadstuen, gir Platou i sin dagbok en fornøielig beretning[1]. — Litt valgpress fra feierinspektør Nedegodell og andre tjenstvillige sjæle, mens de hjalp smaaborgerne med at skrive stemmesedler, tok man ikke saa høitidelig. Værre var det at optællingen av stemmesedlerne begyndte før stemmegivningen var sluttet, og at de som kom for at stemme efterat optællingen var færdig, blev avvist uten at der var kundgjort naar stemmegivningen skulde avsluttes.

Valgene i de øvrige stiftsstæder var ogsaa mere og mindre irregulære.

I Kristiansand blev de to repræsentanter trods bestemmelsen i cirkulæret valgt direkte av de stemmeberettigede efter gudstjenesten i Domkirken.

Om selve valget faar man besked av følgende »indsendt« fra overkrigskommissær Vincent Sebbelow, som politimesteren, Lahn, negtet ham indrykket i Adresseavisen:

»At der, til det befalede Valg af Nationens oplyste Mænd, som skulle forsamlede, forestillende den hele Nation, møde paa Eidsvold førstkommende 10de April, blev givet Stemmer paa Personer (f. Ex. Morten Skrædder, en gammel leiet Stokkemand), som mangler endog den allermindste af alle de Egenskaber, en saadan Deputeret nødvendig

[1] Norsk Hist. Tidsskr. I. 2, p. 26.

bør besidde, var en naturlig Følge af, at den største Del af Christiansands Borgere og Stemmeberettigede vare aldeles uvidende om, at et saadant Valg skulde skee førend just i det samme Øieblik Valget skulde foretages i Kirken, hvilket blev bekjendtgjort paa Prækestolen efter en af Biskoppen i den Anledning holden skiøn Tale. — Da nu Mængden af den i Kirken værende talrige og sammentrængte Forsamling ikke kunde komme til at overlægge med hinanden, end ikke med sig selv, hvem de til dette særdeles vigtige Ærende skulde vælge, saa er det naturligt, at de, som ikke havde noget at skrive med, eller paa, nede i Kirken takkede for en skreven Seddel, og at andre, uden at have Tid til at tænke, valgte dem de først fik Øie paa, eller de i deres Cirkel, som stod dem bedst an, uden mindste Hensyn til videnskabelig Dannelse eller udmærket Fædrelandssind. — Denne Uvidenhed om dette saa store og vigtige Foretagende og om alt det store som hidtil er skeet, maa ogsaa være den eeneste rimelige Aarsag til, at der kun gaves ialt 140 Stemmer i en saa stor og folkeriig Bye som Christiansand. — At jeg, som min egenhændige Valgseddel godtgjør, valgte Hr: Stiftamtmand de Schouboe og Hr: Biskop Sørensen og ingen Anden — som nogle saa inderlig velmeent tør paastaae — var fordi deres Oplysning, Talenter og Hæder stod i lige Forhold efter min Formening«.

I en klage over politimesteren til regenten datert 10. mars[1] meddeler han, at grunden til bekjendtgjørelsen er at »disse om ubegrændset Friehed og Liighed drømmende Mennesker har tillagt mig et Valg af Deputerede, som ingen Dansk og Norsk tænkende Mand kunde nedlade sig til; og derfor vilde jeg offentlig retfærdiggjøre mig.

[1] Sakens dokumenter beror i R.-A., regentskapets arkiv jnr. 51/1814.

Maaden, man her har brugt, for at faae dette Valg, strider mod Borgernes Rettigheder; . . . . Det skeede Valg tilkjendegiver kun Villien af en saare liden Deel af dette Borgersamfund og Deres Høyhed har villet, efter Naturrettens Love, at Valget skulde skee af Alle. Thi ellers er Villien ikke Alles; og uden dette er Forpligtelsen ugyldig. Endnu har jeg og ingen mig bekjendt, seet noget Exemplar af de trykte Bekiendtgjørelser og Circulairer, som Deres Høyhed har hidsendt til Bekiendtgjørelse for Alle. Om de ere læste paa Thinget veed jeg ikke; men i al Fald ere de da kun bekiendtgjorte for de, som kommer der, og det er kun Prokuratorer. — Overalt, — den hele Fremgangsmaade strider aabenbar mod Deres Høyheds Bestemmelser og Hensigter, den strider mod et Borgerskabs Rettigheder og fornemmelig den: ikke at blive betragtet og behandlet af Øvrigheden som Maskiner og umælende Dyr«.

Tilslut drar han kraftig tilfelts mot »Embedsdespotismen som sætter den allerbedste Konge i et forhadt Lys og skiller Ham aldeles uforskyldt ved sit Folks Kierlighed, da den mindre oplyste troer, at det maa være Majestætens hemmelige Villie, at Embedsmanden skal handle saaledes«[1].

Regenten tok imidlertid saken med ro, og lot gjennem stiftamtmanden (skr. av 15. mars) tilkjendegi overkrigskommissæren, »at det patriotiske og populaire Sindelaug, som han derved har villet lægge for Dagen, nu maa ansees tilstrækkelig at være erkjendt ved den Kundskab Rigets Regent har erholdt om saadan hans Hensigt« — likesom han fandt det ganske overflødig, at publikum

---

[1] Dette sidste angrep skyldtes, at S. var høist fornærmet over, at han ikke var indbuden til stiftamtmandens fest paa kongens fødselsdag d. 28. januar. Et fornøielig oprop til de borgere som ikke var indbudt til denne fest, om at festligholde dagen hos madame Olrog, vedligger Sebbelows skrivelse til regenten.

offentlig blev underrettet om, hvem Sebbelow hadde stemt paa.

For Bergens og Trondhjems vedkommende er repræsentantvalget væsentlig av interesse.

I Bergen foregik dette valg hos stiftamtmanden, Bull, den 14. mars og blev indrettet paa følgende sindrige maate: Byens otte valgmænd fik hver utlevert otte stemmesedler — en paa hver valgmand. Herav indleverte saa hver enkelt fire, og disse tilsammen 32 stemmesedler »vidste Valgets Udfald uden at nogen ved sin Haandskrift behøvet at forraade sin Stemme eller at nogen udenfor Vælgerne kunde komme paa Valg«[1]. — To dage efter fik Bergens magistrat og borgere det hverv at sende en repræsentant til bankkomiteen, og hertil blev da Meltzer utseet — »formodentlig fordi derved blev en Vacance mellem Eidsvoldsmændene, som kunde udfyldes med En, som man gjerne vilde ha fremskudt« og »Meltzer lod sig af Præsident Klagenberg overtale dertil«[2]. Nyt repræsentantvalg blev saa avholdt 18. mars og Rein efter overenskomst enstemmig valgt som byens fjerde repræsentant[3]. Da saa Meltzer og Bergensrepræsentanterne den 4de april kom til Kristiania, opdaget man at Motzfeldt var valgt som repræsentant baade for Bergen og Artilleribrigaden, og dette dobbeltvalg blev naturligvis straks optat til drøftelse. Men først efterat Bergensrepræsentanterne var

[1] Meltzers dagboksoptegnelser for 14. mars 1814. Av disse optegnelser, som ansees tapt, tok riksarkivar Lange i 1859 endel utdrag, som nu beror i »Langes historisk-kronologiske Samlinger« i Riksarkivet. — Se forøvrig »Bergen og Bergenserne 1813/1814« p. 148 ff., hvor F. M. Wallem har benyttet de samme optegnelser.

[2] Ibid. (16. mars). Sml. Wallem, p. 151: »Meltzer . . . efter sit eget utsagn følte sig bedre skikket til dette Hverv end til det politiske«.

[3] Ibid. (18. mars).

reist videre til Eidsvold, fik Meltzer under en audiens hos regenten den 8. april befaling om at indta Motzfeldts plads som repræsentant fra Bergen, da denne skulde repræsentere Artilleribrigaden[1]. Allerede næste dag reiste Meltzer til Eidsvold[2], saa Øverlands beretning om at han blev tilkaldt av regenten efter at Riksforsamlingen var begyndt, er ganske feilagtig[3].

De særegne omstændigheter ved Trondhjemsvalget er av en ganske anden art. Ved valgmandsvalget, som foregik ved skriftlig avstemning efter gudstjenesten og edsavlæggelsen den 4. mars, blev valgt fire valgmænd — to fra hvert sogn. — Disse fire skulde saa vælge de to repræsentanter (ikke fire som nævnt i noten p. 139 i Norsk hist. tidsskr. V, 3); men utfaldet blev at de to utvalgte, justitiarius Rogert og grosserer Mølman Lysholm, negtet at motta valget. I sin indberetning av 8. mars[4] herom til regenten uttrykker stiftamtmanden, grev Trampe, sin frygt for at nyt valg maa foretas, da ogsaa de to andre valgmænd negtet at motta valg — for efter regentens befaling maatte jo repræsentanterne vælges blandt valgmændene[5].

---

[1] Meltzers dagb. (8. april)

[2] Ibid. (9. april).

[3] Norges Historie. V. 3, p. 253 ff.

[4] R.-A. regentskapets arkiv. Jnr. 34/1814.

[5] Denne ordre gir oberstløitnant Sejersted sin fulde tilslutning i skr. af 11. mars (R.-A. Søndenfjeldske general. komm. arkiv; indk. breve fra norden.fj. general. komm. 1814). »Thi den lukkede nok Døren for nogen Cabale, thi man siger, at en vis Person skal have gjort sig særdeles megen umag blandt den ringere borgerklasse for at forskaffe sig stemmer, og hvilket nær hadde lykkedes ham«.

Her sigtes til branddirektør Mons Lie, som da var kst. politimester, og som ifølge grev Trampes indberetning av 8. mars til regenten hadde næstflest stemmer i Domkirkesognet — »paastemt af samtlige til Brandkoret hørende«. Jfr. Norsk Hist. tidsskr. V. 3, p. 139.

Før han traf nogen bestemmelse sammenkaldte Trampe byens geistlighet og de tolv mænd fra hvert sogn, som hadde fungert som valgbestyrelse til et møte den 9. mars for at raadslaa om hvorledes saken bedst skulde gripes an, og i dette møte blev vanskeligheterne fjernet ved at justitiarius Rogert og grosserer Peter Schmidt jr. blev valgt efter at ha erklært sig villig til at motta valg[1].

Trondhjemsrepræsentanterne er de eneste, som man vet har vægret sig ved at motta valg. — Rigtignok var Holmestrands-repræsentanten — sogneprest Nysom — sterkt i tvil om han kunde reise til Eidsvold, »da Paasken indfalder i den tid, og Reisen muligens kan medtage længere Tid end Embedet kan taale at henstaae ubesørget«. — Han bad derfor biskop Bech i skrivelse av 2. mars[2] om en »forholdsordre«, og en saadan sendte Bech ham d. 8. mars med besked om at nabopræsten i mellemtiden kunde præke i Holmestrand.

En av Lister amts repræsentanter, foged Erichstrup, anmodet amtmanden, baron Wedel-Wedelsborg om at fritas for at reise til Eidsvold, da han ellers ikke kunde istandbringe oppebørselsregistre til mobilieskatten, som efter regentens ordre av 4. mars skulde inddrives inden 6 uker. Amtmanden fandt ikke at kunne frita ham for hvervet, men gav ham i steden utsættelse med skattens opkrævning[3].

I de øvrige byer foregik valgene uten større vanskeligheter — og i ethvertfald overensstemmende med cirkulærskrivelsen til bispene; men det finder man ganske naturlig, naar man tar den omstændighet i betragtning at

---

[1] Stiftamtmandens skrivelse av 15. mars herom til regenten.
Stiftamtmandens skrivelser av 8. og 15. mars beror ikke blandt regentskapets journalsaker, men findes indført i stiftamtmandskapets kopibok. S.-A. Tr.hjem.

[2] S.-A. Kria; Kria bispearkiv, indk. breve nr. 179/1814.

[3] R.-A. 1ste dept. jnr. 172/1814.

borgerskapet i de forskjellige byer i de foregaaende decennier jevnlig hadde deltat i valg paa »byens repræsentanter«. Snarere synes man at ha grund til at forbauses over, at de valgfænomener som Kristiansands- og Stavangervalgene frembød, virkelig kunde forekomme.

IV. Militærvalgene.

Av alle prinsens valgbestemmelser er det vel ingen som har været saa stadig gjenstand for kritik som særrepræsentationen for krigsmagten. —

I »Christiania Intelligentssedler« nr. 26 for 1814 spør en indsender[1] »om ikke en usedvanlig særskilt Repræsentation af Krigsstanden kunde spares ved forestaaende Rigsdag — ligerviis som det skeer ved Geistligheden«. Paa sit »uforgribelige« spørsmaal fik indsenderen et kraftig svar i bladets næste nummer. Det gjøres her gjældende: naar krigsmagten blev særskilt repæsentert, skedde dette ikke med nogen speciel standsrepræsentation for øie, men fordi det ikke var »billigt, at et saa stort Antal Borgere skulde tabe deres Stemmeret, fordi de just nu ere borte fra deres Hjemstavn«, og netop de borgere, som var rede til at opofre »Liv og Blod for det elskede Fædreland«. Indsenderen gjør desuten specielt opmerksom paa, at cirkulærskrivelserne til krigsmagten forlanger, at de valgte skal være jordeiere — altsaa valgdygtige om de hadde været hjemme. —

Den der har kommet med de skarpeste og mest personlige anker mot dette arrangement er vel amtmand G. P. Blom — trods professor Yngvar Nielsens forsikring om, at han paa dette punkt er taus[2]. Blom finder selv-

[1] I Universitetsbibliotekets eksemplar av avisen angis spørgeren at være litteratus Vangensteen, som møtte som valgmand for Sørum ved repræsentantvalget i Akershus amt.

[2] Yngvar Nielsen: Christian Frederik 1813—14, p. 37.

følgelig at »det stred mod de Grundsætninger, paa hvilke disse Valg var bygget« at den væbnede magt blev tillagt repræsentationsret[1], og finder at »denne Organisation af Forsamlingen giver saaledes ingen Anledning til at rose Prinds Christian Frederiks statsretslige Indsigter«. — Ja han tillater sig endog at komme med insinuationer som denne: »Desuden kjender man Subordinationens Magt i denne Stand, og denne er visselig et farlig Baand paa Tankens frie Ytring«. Heldigvis er det langt fra »beføiet at lægge nogen vægt paa hans dom«.

Meningen med særrepræsentationen var ganske som indsenderen i »Intelligentssedlerne« nr. 27 angir, ikke at tillægge krigsmagten som saadan nogen repræsentationsret, men at gi de utkommanderte stemmeberettigede anledning til at utøve sin ret. — Derfor blev ogsaa repræsentationen indskrænket til »de under Vaaben værende« regimenter, korps osv.

Den cirkulærskrivelse Christian Frederik sendte sine »vaabenbrødre«, er ikke stort klarere avfattet om valgene end cirkulærskrivelsen til bispene. — Der skulde i hæren »pr. Division eller Eskadron udvælges tvende Valgmænd, en indfødt Officer og en Mand af Underklassen, der tillige er Gaardeier og over 25 aar gammel«. Disse valgmænd »skulle udvælge tvende Krigere, en Officer og en Mand af Underklasserne« til at møte som repræsentanter paa Riksforsamlingen.

Hvad der er at indvende mot disse bestemmelser er, at der ikke gis grei besked om stemmeret forutsatte valgbarhet. Dette var selvsagt forutsætningen, ellers vilde jo disse valg ikke stemme overens med de øvrige. Men saaledes blev bestemmelsen ikke bragt i anvendelse. — Valgene blev foretat av officerer og »underklasse« uten

---

[1] G. P. Blom: Norges Statsforandring 1814, p. 139 ff.

hensyn til valgbarhet og kun blandt de valgdygtige. — Likeledes er det vanskelig av cirkulærskrivelsen at se om bestemmelsen om at være »gaardeier og over 25 aar« kun gjaldt valgmændene av »underklasserne« eller ogsaa officersvalgmændene. — Meningen var den at gaardeierbestemmelsen kun skulde gaa paa underklassen — officerernes valgbarhet var jo grundet paa deres embedsstilling. Aldersbestemmelsen maa derimot være ment at gjælde samtlige valgmænd — i likhet med bestemmelserne ved de øvrige valg.

Kun i Telemarkske infanteriregiments 1ste feltbataljon blev bestemmelsen opfattet anderledes; her blev den gjort gjældende for samtlige valgmænd. Officersvalgmændene præciseres som »gaardeiere«, og bataljonens jægerdivision utvælger imot regentens ordre to valgmænd av »underklasserne«, da »ingen af Divisionens Officerer hadde Lovens befalede Alder, ej heller vare Gaardebrugere«[1]. —

Heller ikke fremgaar det tydelig om officerer og underklasse skulde vælge valgmænd og repræsentanter i fællesskap eller hver for sig. I almindelighet synes valgene at ha foregaat i fællesskap, men det motsatte forekom ogsaa — som ved det andet valgmandsvalg for Telemarkske infanteriregiments depotbataljon og landværnsavdeling[2]. Her blev desuten første valgmandsvalget kun foretat av »samtlige mandskaber«, hvilket ogsaa skedde ved samme regiments 2den marscherende feltbataljon.

Endelig gir cirkulæret til militæretaten heller ikke nogen antydning om at repræsentanterne ogsaa skulde vælges blandt valgmændene. Merkelig nok blev der ikke sendt nogen befaling herom til de militære myndigheter — som til amterne. Samtlige valg i militæretaten — paa ett nær

---

[1] Se adressen fra bataljonen.

[2] Se adressen herfra.

— foregik dog i fuld overensstemmelse hermed. Dette kan uten tvil tilskrives den stadige rapport mellem det militære overbefal og overøvrigheterne. Saaledes skriver oberst Sejersted den 11. mars til regenten, at han har hørt befalingen gjennem grev Trampe og hadde rettet sig derefter, skjønt den ikke var kommuniceret ham[1]. Kun ingeniørbrigadens valg strider mot denne befaling[2]. —

Fordelingen av repræsentationsretten faldt ogsaa uretfærdig ut ved militærvalgene. Men her blev derimot de største misforhold ændret efter ordre fra regenten i de første dage av april. Denne ordre maa ha været mundtlig, for hverken i regentskapets eller søndenfjeldske generalkommandos kopibøker for 1814 fins indført nogen skrivelse herom. I hvertfald blev der ikke sendt til Riksforsamlingen mere end en repræsentant hverken fra Akershus ridende jægerkorps, Ingeniørbrigaden eller Røraasiske bergjægerkorps. Ogsaa her var der fra først av valgt to repræsentanter, men saa blev repræsentanten for underklassen strøket. Saavel det ridende jægerkorps som ingeniørbrigaden rak at omskrive sine adresser[3], mens de to repræsentanter for bergjægerkorpset reiste avsted til Eidsvold i de sidste dage av mars ifølge en indberetning av 1ste april fra oberst Sejersted[4]. Den »velagtbare og tapre Oberjæger og Commandersergeant« Ole Ditlevsen har sandsynligvis ikke faaet vite før han kom til Eidsvold at der ikke var bruk for ham.

---

[1] I Riksarkivet: Søndenfjeldske generalkommandos arkiv: indk. saker fra nordenfj. generalkomm. 1814.

[2] Se adressen.

[3] Ingeniørbrigadens første adresse med fuldmagt for kaptein Arild Sibbern og materialskriver Ole Bech, fins i en pakke med edserklæringer fra militæretaten, beroende i R.-A. sfj. gen.komm. arkiv.

[4] Samme arkiv, skrivelser fra nordenfj. generalkomm. 1814.

En selvstændig militær avdeling — garnisonskompagniet paa Blaker skanse — blev endog overhodet ikke repræsenteret. Kommandanten, oberst Scheel, forespurte under 7. mars, om prinsen fandt det »passelig, at der af denne Trop (kun 60 mand) valgtes og fremsendtes to Krigere« til Riksforsamlingen[1], men fik i skrivelse av 10. mars det svar at kompagniet var for litet til at kunne la sig repræsentere.

Som man med rette kunde vente, foregik valgene i militæretaten med større præcision end valgene i byerne og amterne. — Vistnok forekommer ogsaa her enkelte valg, som langt fra er helt korrekte. Men dette skyldes i første række den omstændighet, at krigsmagtens stilling i øieblikket maatte vanskeliggjøre en slik foranstaltning som valgene. — Regimenternes og korpsenes enkelte avdelinger var spredt rundt omkring, saa den befalede samling av valgmændene hos regimentscheferne ofte blev yderst besværlig. Saaledes befandt to bataljoner av de trønderske infanteriregimenter sig ved brigaden Krebs ved Kongsvinger, mens den øvrige del laa i det trondhjemske. Da valgmændene for de to trønderske bataljoner ved brigaden Krebs vanskeligere kunde undværes, befalte regenten d. 4. mars at valgmændene fra den del av regimenterne som var igjen nordenfjelds, skulde reise dit hvor valgmændene fra de to bataljoner samledes og der vælge repræsentanterne. Denne ordre kom oberst Sejersted ikke ihænde, hvorfor han ordnet det ganske efter sit eget hode. Herom indberetter han d. 11. mars »at Lister af de her valgte Valgmænd bliver idag afsendt til Bataljonerne, hvoriblandt de saavelsom deres egne Valgmænd giver deres Stemmer til Deputerede, derefter sender de deres Stemmer hid til Regimenterne, hvor da de Deputerede ifølge Pluraliteten

[1] Samme arkiv, skrivelser fra Blakers kommandant 1814.

bliver bestemt«[1]. Herpaa svarer regenten den 16de, »at hvis de ej endnu har modtaget Min Ordre af 4de ds., kan det have sit forblivende med den Foranstaltning hr. obersten havde truffet,« hvorefter Sejersted under 22. s. m. »underdanigst og paa Æresord« forsikrer[2], at ordren »ej var indløben; thi ellers var den upaatvivlelig pligtskyldigst bleven efterlevet«, samt uttrykker sin faste overbevisning om at »den indtrufne Irring ej skal afstedkomme nogen Uorden, men alting til rette Tiid være paa sit bestemte Sted«.

Endnu uheldigere stillet var Telemarkske infanteriregiment, hvis depotbataljon og en del av landværnsavdelingen laa i Drammen, mens den anden del av denne avdeling var stationert i Fredriksværn og de to feltbataljoner opererte paa forskjellige steder i Smaalenene. — Regimentschefen, oberst Mejlænder, bestemte derfor at valgmændene i hver enkelt bataljon og avdeling skulde utnævne to repræsentanter — en officer og en mand av »underklasserne«. Disse samledes i Moss den 28. mars og valgte regimentets to repræsentanter til Riksforsamlingen. Valget foregik saaledes efter et dobbelt valgmandssystem[3].

Dette var ogsaa tilfældet ved valget for Norske jægerkorps, hvorunder »indgik de annekterte Bergenhuusiske og Valderske Skarpskytterbataljoner«. Da generalmajor Staffeldt var i tvil om korpset og de to bataljoner skulde vælge sammen eller sende en repræsentant hver, forebragte han saken for regenten[4], som fandt det rimelig, at der blev utnævnt to valgmænd fra hver av bataljonerne og

---

[1] R.-A. Sfj. gen.kom. arkiv, skrivelser fra nfj. gen kom. 1814.
[2] Sammesteds.
[3] Se adresserne fra regimentet.
[4] Se skr. av 26 febr., R.-A. sfj. gen.komm. arkiv: skrivelser fra brigaden Staffeldt, 1814.

korpset, og at disse igjen mellem sig valgte de to repræsentanter[1]. Denne ordre blev iverksat saaledes, at dobbelt valgmandsvalg fandt sted.

I Bergenhusiske infanteriregiment derimot voldte regimentets splittelse, at der blev sendt to sæt repræsentanter til Eidsvold. — Regimentets depotbataljon, som garnisonerte paa Bergenhus, og de to bataljoner som laa i felten, valgte hver to repræsentanter, og da repræsentanterne fra de to feltbataljoner den 8de april ankom til Eidsvold, fandt de at oberstløitnant Otto Synnestvedt og landvern Sjur Aschildsen Horvig var arrivert dagen i forveien fra Bergen og indkvartert paa gaarden Dønnum som regimentets repræsentanter. Da begge valg jo var fuldt gyldige — depotbataljonen i Bergen var jo ogsaa »under vaaben« — og samtlige fire ikke kunde ta sæte i forsamlingen, maatte der træffes en avgjørelse. I sine »Optegnelser om sit Liv« beretter oberst Broch herom[2]: »Disse Herrer indsaa Feiltagelsen, og bleve enige om ved Lodtrækning at lade bestemme hvem der skulle blive; denne Lodtrækning skete meget simpel ved 2 Sedler udaf min Hat, hvorved Holck blev den udvalgte«[3].

Synnestvedt led saaledes samme skjæbne som den tapre og velagtede oberjæger Ditlevsen fra Røraasiske bergjægerkorps, og Sjur Horvig med ham[4]. De opholdt sig dog paa Eidsvold til den 18de april, og inden den tid

---

[1] Se skr. av mars, sfj. gen.kom.'s kopibok 1814. R.-A.

[2] Av disse optegnelser fins en avskrift i R.-A., Hist. kron. Saml.: Avskrifter vedr. 1814.

[3] Se ogsaa Hist. Saml., 1, p. 1 f.

[4] Det eneste officielle dokument om dette dobbeltvalg fra Berg.-husiske infanteriregiment er en reiseregning fra Synnestvedt og Horvig som ligger som bilag nr. 2 til »Beregning over skydsudgifter for 1814 fra Bergenhusiske infanteriregiment« R.-A. Rev. dep. 5te kontors arkiv.

hadde Sjur Horvig set sit snit til at gi grev Wedel besked om, at »han vil ha Enevolds magten, det er bedre at faae en til at regjere, som er god, end saa mange som Du (ɔ: Wedel) snakker om — og dersom Du snakker om at blive Svensk, saa bliver Du stinget«[1]. —

Hvad der yderligere vanskeliggjorde valgene for militæretaten var at officersantallet ikke var større end at tapet av de dygtigste officerer selv for kortere tid vilde føles ganske haardt. Dertil kom, at de fleste danskfødte officerer ønsket straks at reise tilbake til Danmark. —

I Ingeniørbrigaden trær disse vanskeligheter tydeligst frem. Her søkte kapteinerne Hindenburg og Purgau samt Premierløitnant Stephen Grove øieblikkelig avsked fra tjenesten i Norge, hvilket ogsaa blev dem tilstaaet kort efter. Brigaden kom derved i saa sterk knipe for officerer at det saavidt strak til at hver av fæstningerne fik en ingeniørofficer. Heller ikke var antallet av de civile betjente, som her utgjorde »underklassen«, mere end høist nødtørftig — kun en paa hver av fæstningerne til at føre regnskaperne. — I sin vaande henvendte brigadechefen, oberst Ramm, sig til regenten, som løste floken ved at indvilge en ansøkning fra en avskediget major, Patroclus Hirsch, om at faa tjenestgjøre ved ingeniørbrigaden. I sin skrivelse herom av 5. mars tilføier regenten, at han haaber at brigaden ved denne forøkelse ser sig istand til at sende en officer til Riksforsamlingen[2].

En lignende situation synes Akershusiske ridende jægerkorps at ha været i, siden det ikke valgte nogen av korpsets tjenstgjørende officerer til repræsentant, og der-

---

[1] Yngvar Nielsen: Bidrag til Norges Historie i 1814 I, p. 308 ff.

[2] R.-A. sfj. gen.kom., kopibok for 1814, samt breve fra ingeniørbrigaden 1814.

efter overfor Smaalenenes amt pukket paa førsteretten til at bli repræsentert ved major C. V. Sibbern.

Vanskeligst i saa henseende maa dog sjø-etaten sies at være stillet.

Denne etat skulde ifølge cirkulæret til »de kjække Søekrigere« repræsenteres av to indfødte officerer og to av »underklassen«. Fra hvert av verfterne og hver av briggerne skulde uttas to valgmænd — en indfødt officer og en mand av underklasserne. Men dette hadde sine vanskeligheter. Briggernes besætning og verfternes personale var norskfødte mens officererne overveiende var danske. Foruten de syv sjøofficerer i Fredriksvern avla kun Thomas Konow, som da var secondløitnant paa briggen »Lolland«, den lovbefalte selvstændighetsed. De øvrige norskfødte sjøofficerer paa briggerne, nemlig secondløitnanterne Christian A. Bendtz, O. W. Erichsen, Hans H. Horn og Peter Christian Petersen nægtet at avlægge ed før de hadde indhentet Frederik den sjettes tilladelse til at forbli i norsk tjeneste[1]. — Først 22. april avla disse selvstændighetseden[2]. — En femte officer, maanedsløitnant Budde paa »Seagull« avla selvstændighetseden mens oberst Arenfeldt var i Kristiansand; men da han var syk var det utelukket, at han kunde sendes som valgmand fra briggen. Følgen var, at der fra samtlige brigger kun blev sendt en officersvalgmand.

Heller ikke fra Kristiansands verft sendtes nogen officer, da etablissementets officerer ikke var norskfødte, og de maanedsløitnanter, som var ansat av verftschefen, kaptein Stibolt, ved flaatebatterierne der, efter dennes utsagn »i Særdeleshed ej besad de Egenskaber, som Hans Kongelige Høihed Naadigst have befalet de skulde besidde«[3].

---

[1] R.-A. sfj. gen.kom.s arkiv: edserklæringer 1814.

[2] Sammesteds.

[3] Stibolts skrivelse av 4. mars til regentskapet. R.-A. Regentskapets arkiv jnr. 25/1814.

Paa valgmandsmøtet i Fredriksvern møtte derfor kun to officerer foruten de otte av »underklasserne«, og da jo to av fire repræsentanter fra sjøetaten skulde være officerer, blev der forsaavidt officererne angaar intet »valg«; hvad Konows valg angaar, var det desuten ugyldig, da han paa grund av sin alder — kun 19 aar — ikke var valgdygtig. At der ikke blev gjort ophævelser i anledning av hans valg, kan kun skyldes den omstændighet, at der ikke kunde skaffes nogen anden i øieblikket.

Præget av tilfældighet gjorde sig som paavist ogsaa gjældende ved valgene for krigsmagten — skjønt ikke i den grad som ved valgene i byerne og amterne. — Trods de mange vanskeligheter løp de militære valg av sikkert og punktlig, og den smukke række av militærrepræsentanter, som møtte paa Riksforsamlingen, gir sikkert et ypperlig billede av hele standen.

Ved Riksforsamlingens sammentrædelse den 10. april blev adresserne og fuldmagterne for repræsentanterne overrakt regenten.

Herunder optrær en »komité« hvis virke fremdeles er dunkelt.

Foruten regjeringsraadet var ogsaa biskopperne Bech og Bugge, generalauditør Bergh og generalkrigskommissær Vibe samt etatsraad Falbe tilstede paa Eidsvold — de sidste efter regentens anmodning i skrivelse av 7. april. — Av disse overvar kun de to bisper og regjeringsraad Sommerhielm adressernes overlevering; men hvad de herrer utretter herunder, var gjenstand for de forskjelligste gjetninger. Aall og Blom mener, at de fungerte som fuldmagtskomité[1], mens repræsentanterne Koren, Møl-

[1] Jacob Aalls Erindringer, p. 387 og G. P. Blom, Norges Statsforandring i 1814, p. 143.

ler[1] og Schmidt[2] tillægger dem et kontrollerende virke med hensyn til adresserne. Wulfsberg derimot tror kun, at de var »Vidner ved Adressernes Overleverelse, for ikke at sige Stokkemænd«[1]. — Skjønt Møller paastaar, at der førtes protokoller ved avleveringen, kan man ikke finde nogetsomhelst spor av de tre herrers arbeide, og man kan næsten fristes til at helde til Wulfsbergs opfatning skjønt den Korenske maa være den korrekte. — I ethvert fald har de høie herrer ikke hat det ringeste med fuldmagternes godkjendelse at gjøre. — Christian Frederik hadde, som paavist, allerede paa forhaand selv avgjort de tvister og spørsmaal, som var reist i anledning av valgene og hadde derved lagt for dagen et udmerket bevis for den personlige interesse hvormed han planla og fulgte valgene.

Man kan selvfølgelig kritisere Christian Frederik for hans løst byggede og svakt utformede valgsystem og likeledes en flerhet av de embedsmænd som ledet valgene, for vilkaarlighet og vel megen selvraadighet; men hensigten var jo i første række, at repræsentanterne blev valgt og det fort, — og ikke at der først og fremst skulde tas alle de retfærdighetshensyn som nutildags er de faste krav ved ethvert valg. Og naar man blot erindrer at Christian Frederik og hans embedsmænd i løpet av halvanden maaned fik baade planlagt og gjennemført — trods tungvindte kommunikationer — et saa svært og omstændeligt apparat som det et folkevalg altid medfører, maa man høilig beundre den handledygtighet og energi som blev utfoldet.

---

[1] Yngvar Nielsen: Bidrag til Norges Historie i 1814 I, p. 327, 424 og 445.

[2] Fr. Schmidts dagbøker, p. 327.

Men de resolut gjennemførte valg vidner ikke alene om prinsens og hans medhjælperes dygtighet; — de kaster ogsaa et lys over det alvor og den urokkelige vilje, som stod bak valgene.

LITTERATUR.

Magnus Olsen, Hedenske kultminder i norske stedsnavne. I. (Videnskapsselskapets skrifter. II. Hist.-filos. klasse. 1914. No. 4). Kra. 1915. 315 s.

Efter en lang række mindre avhandlinger, som til den ene siden har undersøkt gammel nordisk guds- og vættetro, til den andre siden forskjellige norske stedsnavn, har professor Magnus Olsen nu utsendt første bind av sit første større verk: Hedenske kultminder i norske stedsnavne. Og la det med én gang være sagt: det er et storverk. Det er et av de vegtigste bidrag som i de senere aarene er git til norsk historiegranskning. Det er et dristig forsøk paa aa vinde ind for historien et stort omraade av forhistorisk tid. Det som Oluf Rygh i 1880 opgav som temmelig haapløst, — ved hjælp av stedsnavnene aa bestemme utbredelsen av de forskjellige guddommes dyrkelse i landet i hedensk tid, — det har Magnus Olsen (som dengang netop var født) med ungdommelig mod git sig i kast med. Og han har endog ikke nøid sig med det rent religionshistoriske formaal. Fordi han — i samsvar med moderne religionsforskning — først og fremst tar sit utgangspunkt i gudsdyrkelsen, i den offentlige kultus, har navnstudiene git ham tilfang ogsaa til kundskap om gammel samfundsutvikling; for kultus er i gammel tid et av de sterkeste baand mellem menneskene ogsaa i politisk henseende. Derfor har han paa filologisk vei kunnet naa frem til resultater for vor ytre historie under hedendommen; han staker op utviklingslinjer som fører os tilbake helt til bronsealderens slutning, altsaa gjennem mer end et aartusend av den tid som hittil er blit regnet for »forhistorisk«. Selv om ikke alle hans foreløbige resultater skulde

kunne staa sig for en kritisk prøvelse, saa har han ialfald brutt en ny vei og egget til aa gjøre forsøket om igjen; der han nu har gaat føre, er det ikke længer saa ufarbart som før, — han har aapnet nye utsyner for vor historieforskning.

Netop fordi han gaar i uryddet land, arbeider han sig frem med utrættelig omhu. Han fører os mot maalet gjennem en meget omstændelig fremstilling og sparer os ikke for noget led i tankeføringen; han tar os med ind paa alle mulige sideveier bare for aa vise os at der ikke er fremkommelig, saa vi tryggere skal følge ham der han selv ser veiretningen. En kan vel somtid bli litt utaalmodig ved saaledes overalt aa bli tat ved haanden som et hjælpeløst barn; en vilde gjerne en gang iblandt kjende vingeslagene av den fantasi som til syvende og sist dog bærer forskningen mot maalet. Men det er unegtelig at den langsommeganggart Magnus Olsen tvinger os til, rent uvilkaarlig gir os tillit til hans førerskap, og han faar os lettere med selv paa vaagsomme gisninger.

Han lægger hele materialet greit og oversigtlig til rette for os i systematiske fortegnelser over alle norske stedsnavn som indeholder kult-minder (gudenavn, ord som hov og horg, o. s. v.), og han skaffer sig et trygt utgangspunkt ved en rent filologisk undersøkelse av enkelte omstridde navngrupper. Ved en sproglig og geografisk drøftelse av gaardsnavn med forleddet Frøy- eller Frø- skiller han ut alle de gaardene som ikke kan være kultsteder, men bare har navn av fruktbarheten (adj. frøyr); det viser sig aa bli en hel østlandsk gruppe paa -landir, mens de vestlandske gaardene paa -land indeholder et gudenavn, og Magnus Olsen hævder at dette gudenavnet maa være Frøya, ikke Frøy. Paa samme maaten tar han for sig gaardsnavnene paa Njarð- og Njarðar-, og her kommer han til det resultat at begge formene indeholder gudenavn, men rigtignok saaledes at de viser til en real forskjel: Njarðar- sammensat med heim, vin, land eller hov hører hjemme midt i en fast bygd, disse navnene angir sognets religiøse midtpunkt; men navn som Njarðøy og Njarðvík har aapenbar sammenhæng med skibsstevner (paa samme maaten som Herøy, samlingsplasser for flaater ute i skibsleden), — i det siste tilfældet har vi sjøfartens gud Njord, i det første tilfældet en jorddyrkningsgud.

Naar en tar for sig de stedsnavn som sikkert indeholder gudenavn, viser det sig tydelig at det finds geografiske tyngdepunkter for de enkelte guddommes dyrkelse. Om saa ingen gud er absolut indskrænket til et enkelt landskap, saa har de likevel ganske bestemte spredningscentra. Vi finder saaledes i Trøndelag, at Frøy og Frøya har et sterkt overtak, men likevel helst i de litt yngre hedenske gaardsnavn; de har sikkert her i slutten av folkevandringstiden fortrængt Odin og Njord, som er knyttet til enkelte ældre gaardsnavn, og antagelig er det her tale om kult-vandring fra det svenske Uppland. Paa Vestlandet er Odin saa godt som ukjendt; men langs hele kysten, særlig i Ryfylke og Hordaland, raader Njord, som sandsynligvis har kommet ind fra Danmark i tidlig tid. Oplandet viser sig aa være hjemstedet for dyrkelsen av Ullin og disene. Tor og Ull er velkjendt baade østen- og vestenfjelds, men naar ikke nordenfor Møre. Allerede denne geografiske oversigt gir interessante oplysninger om kultvandringer og kultskifter, og vi blir ført langt tilbake i hedendommen med et gudenavn som Ullin, som slet ikke forekommer i den norrøne litteratur.

Studerer en paa samme maaten andet sammensætningsled i kultnavnene, kan ogsaa det kaste lys over historiske forhold. Hovedregelen er naturligvis at kultnavnene gaar ind i den vanlige lokale navnskik, saaledes at -setr raader nordenfjelds, -land vestenfjelds og -vin søndenfjelds. Men netop derfor gir avvikelsene vidnesbyrd om kultvandringer. Naar kultnavn paa -land blir fundet paa Østlandet eller langt nord paa Vestlandet, saa fortæller de om en kultstrøm som har gaat til begge kanter fra Sør-Norge, sandsynligvis noget senere end Njord-kultusen. Kultnavn paa -setr paa Vestlandet vidner om paavirkning nordfra i folkevandringstidens slutning. Viken er tyngdepunktet for kultminder paa -heim og paa guð-; derfra har guð-navnene sendt utløpere til Oplandet. De østlandske kultnavn paa -akr og -vin knytter aapenbart gudsdyrkelsen til jordbruket, og sammen med begge disse navnleddene finder vi de samme gudene: Frøy, Ull, Ullin og Odin, desuten dis og guð, — dette er da jorddyrknings-guddomme. Derimot kjender vi fra Norge intet Tors-akr eller Tor-vin; Tor har altsaa intet med fæavl eller aakerbruk aa gjøre, — han er samfundets gud, de andre ialfald oprindelig næringslivets.

Det er et særskilt spørsmaal, hvor langt tilbake i tiden en kommer med gaardsnavnene paa -vin. Magnus Olsen peker paa det eiendommelige i at uagtet dette er den ældste store navngruppen i landet, saa indeholder de næsten utelukkende navnled som er let og klart forstaaelige ut fra den historiske tids sprog, og en sammensætning som Hofvin viser at denne navndannelsen maa ha været i bruk langt ned i tiden, fordi gudsdyrkelsen i hov utvilsomt først er kommet i bruk i forholdsvis sen tid, efter vor tidsregnings begyndelse. For aa forklare dette tar Magnus Olsen sin tilflugt til den hypotese som i den nyeste tid er fremsat av naturvidenskapsmænd, og som har faat tilslutning av arkæologer, — at vêrlaget i Norge la store deler av landet øde i de nærmeste aarhundredene f. Kr. eller litt tidligere; da saa denne »fimbulvinteren« var over, kom det en ny indvandringsstrøm søndenfra, og dermed kom ogsaa det nye germanske sprog, fordi i mellemtiden den saakaldte germanske lydforskyvning hadde gaat for sig i Tyskland. Efter denne nye bosættelsen mener da Magnus Olsen at vin-navnene har fæstet sig rundt om i landet. Jeg gjør opmerksom paa at denne forklaringen ikke kan være helt fyldestgjørende; den arkæologiske utvikling viser tydelig at Norge ikke blev aldeles folketomt i »fimbulvinteren«, og Magnus Olsen mener selv aa kunne paavise en sammenhængende religiøs utvikling ialfald paa Oplandet helt fra bronsealderen. Det er visstnok heller ikke nødvendig aa gripe til hypotesen om en saa voldsom katastrofe. Jeg tror det er mulig at nye navnskikker kan bre sig ut med nye folke- eller kulturstrømninger selv til et allerede bebygget land, og forholdet til vestgermansk navnskik er endda ikke saaledes studert at det er mulig her aa uttale sig med nogen sikkerhet. Vi faar endda stille os avventende. Men saa meget er ialfald sikkert, at vin navnene er langt yngre end den faste bebyggelse i landet, og de faar derfor sin naturlige plass i Magnus Olsens religionshistoriske undersøkelser.

Det som han nu i første bind tar op, det er kult-forholdene paa Oplandet. Han har tat dette omraadet først, fordi det synes saa skarpt avgrænset utad; det faar sit religiøse særpræg av gudenavnet Ullin, som ikke er kjendt utenfor Norge, og det lar sig altsaa studere ut fra utelukkende

norsk materiale, — en stor fordel i det øieblik bare det norske navn-tilfang er fuldstændig indsamlet.

Det som det ved en slik undersøkelse først og fremst gjælder om, det er aa finde hele gamle kult-bygder, — ikke bare løsrevne kultsteder, men virkelige centra for gudsdyrkelsen. Slik en kultbygd lar sig paavise paa nogen steder omkring gaardsnavn paa -akr, — i Botne paa Vestfold (Guaaker, Gurann, Gudum), i Torpen paa nordre Land (Ullensaker, Frøysli, Frøysland, Frøysaaker) og i Hallingdal (Ulsaaker og Frøysaaker). Sammensætningsleddet -akr viser til en jorddyrknings-kultus med gammel stedlig rot, og derfor blir det dobbelt merkelig, her aa finde gudene Ullin og Frøy sammen. Disse to samme gudene søker nu Magnus Olsen aa paavise i de to nærliggende gaarder Ullinsin (prestegaarden) og Fillinsin i Vaagaa, Gudbrandsdalen. Han hævder — som det synes med bindende slutninger — at Fillin er en mark-gud, en fruktbarhetsgud, identisk med Frøy, fra Norge — sammen med en anden betegnelse for Frøy, Lokasennas Byggve — overført til finsk som »Pellon-Pekko«, og netop denne finske overflytning fører os med sikkerhet tilbake til den ældre jernalder; følgelig er ogsaa Ullin minst saa gammel. Nu ligger mellem Ullinsin og Fillinsin i Vaagaa gaarden Lygin, og naar dette navn blir stillet sammen med andre norske Lygi-navn, viser det sig aa betegne et offentlig møtested, — ja mer end det: et møtested som er nær knyttet til Ullins-dyrkelsen. I Ullensaker paa Romerike er Lystad grannegaard til Ulleren; Lystad i Sørum ligger nær ved et Hov; paa selve Ullinsin i Vaagaa ligger en gammel tingplass som kaldtes Ljúfarvangr, og dette forklarer Magnus Olsen som Ljúgarvangr, »fred-hellig tingsted«, av et gammelt ord lygi = hellig pakt. Disse Lygi-navnene tilhører forhistorisk tid, og de lærer os aa kjende Ullin som ting-guden, samfundsvirksombetens gud. De to guder Ullin og Frøy repræsenterer altsaa hver sin side av menneskelivet, — den politiske og den økonomiske. Denne sammen- eller mot-stilling er av grundlæggende betydning for hele den følgende undersøkelse.

Liksom Ullin i Vaagaa helliger tingstedet Ljúfarvangr, saaledes viser Ullin sig som ting-gud i Ullensvang i Hardang, den eneste vestlandske utløper av hans dyrkelse. Og Magnus Olsen paaviser at stedsnavnet Vang i en række bygder baade østen- og vestenfjelds betegner gamle centrale kult-

steder. Han mener endog aa kunne hævde, at i selve stor bygdene paa Romerike og Hedmarken staar navnene Ulenshov og Vang jevnbyrdig ved siden av hverandre som hoved-kultsteder; de betegner samlingsplasser med hov og ting for større landskaper, og de blev naturlig i kristen tid avløst av tredings-kirker. I andre oplandsbygder — paa Romerike, Hedmarken og Hadland — finds Vang sammen med Torshov, og i et par bygder (i Løten paa Hedmarken, og paa Ringerike) kommer desuten Njarðarhov til. Men bare Ullin og Njord har hov i gamle centralbygder; Tor er aapenbart yngre, har visselig flere hov, men har dem for det meste i mindre bygder som ikke samler folk længer bortefra. Yngst er sikkert alle de usammensatte gaardsnavn Hov (80 rundt om i Norge); de tilhører hedendommens siste tid, det kan man med lethet slutte av at de ogsaa kom i alment bruk paa Island, og i Norge finds de i avsondrede bygder, som for en stor del er nyrydninger fra vikingtiden. Alle Hov-gaardene vidner om en kultus som ikke naadde ut over bygdegrænsene; det var ikke nødvendig aa gi disse kultstedene nogen nærmere betegnelse end »hovet«. Men de med gudenavn sammensatte hov-gaarder tyder altid paa større centra, og her staar Ullin i første række paa Oplandet, ved siden av ham Njord, først i anden række Tor. Denne oplandske gud Ullin er sikkert identisk med litteraturens Ull, som i stedsnavn er kjendt fra Sør-Norge og fra Sverige, og som efter antydninger i eddakvæder (Grimnismaal og Atlakviða) engang maa ha været en hovedgud.

En nærmere undersøkelse av Ullins-dyrkelsens utbredelse viser at den i Sydøst-Norge i forhistorisk tid maa ha havt ved siden av sig en dyrkelse av disene; det er gaardsnavnet Disen som overalt ligger i nærheten av gamle hoved-hov. Nu er det tydelig at alle offentlige blot i gammel tid sigtet paa to formaal: seier for folket og godt aar for jorden. I Sverige blev det saaledes blotet til Odin paa den ene siden, til Frøy og Tor paa den andre; i Trøndelag til Odin og Njord-Frøy. Paa Oplandet finder vi paa den ene side disene, paa den andre enten Ullin eller Tor, og her er det da disene som raader for jordens trivsel, mens først Ullin, senere Tor er seierens og tingets gud. I Sverige optrær i ældre tid først Ull og saa Tor sammen med gudinden Hørn, som er en fruktbarhetsgudinde identisk med

Frøya. I Vest-Norge staar Ty ved siden av Njord, som oprindelig er en kvindelig guddom, og Ull er i virkeligheten identisk med Ty; selve navnet (got. wulþus, herlighet) viser ham som himmelguden, han er den som ovenfra befrukter jorden og efterhvert blir krigsguden. Denne himmelgud er efter sin natur en mere almen guddom, som med den stigende samfundsutvikling tar hovedplassen i folkets kultus; de kvindelige jordguddomme (Hørn i Sverige, Gevjon paa Sjælland, disene i Uppland og paa Oplandet) er sterkere natur- og stedbundne, og netop i den offentlige kultus blir de derfor mer og mer trængt tilbake. Efter stedsnavnenes og andre vidnesbyrd maa denne tilbaketrængning ha foregaat forut for vikingtiden, og i selve samdyrkelsen av en seiersgud og fruktbarhetsgudinder finder vi forskjellige historiske trin, idet Ullin er ældre end Tor. Tor er visstnok oprindelig en keltisk gud, som hos vestgermanerne er optat i før-romersk jernalder, og i Norge er Tors-kultusen yngre end alle kultminder paa -akr og -vin, har altsaa havt andre former end den tidligere himmelguds-kultus.

Baade stedsnavnene og religionshistorisk sammenligning tyder bestemt paa at kulthandlingen paa aakeren har bestaat i et optog som forestillet et »hellig egteskap«; det var en frugtbarhets-kultus, som vi særlig ser spor av paa Vestfold (Botne) og paa Hadland, — Magnus Olsen mener endog aa kunne se en historisk omdiktning av denne kult-handling i sagnet om hvorledes Halvdan Svarte røvet sin hustru Ragnhild paa Hadland. Han gjør det endvidere indlysende, at de gamle usammensatte gaardsnavn Akr og Vin har betegnet centralsteder for denne kultus, ældre end Vang'ene i hov-tiden, og idet de særmerker hovedbygdene paa Hedmarken, vidner de om at den historiske tredings-inddeling her gaar langt tilbake i forhistorisk tid. I bygdenavnet Ringisakr og i det gamle tingnavn Skjaldarakr paa Vang finder Magnus Olsen gamle betegnelser for guden Ullin *(skjaldar áss)*; men har Ullin engang hett Skjold, saa er han oprindelig identisk med en vestgermansk og dansk kornguddom: neget som kom seilende over havet paa et skjold. En slik korngud-kultus maa være indkommet til Hedmarken fra kystfolk sørpaa, og under stadig ny paavirkning søndenfra har saa kornvætte-dyrkningen utviklet sig led for led frem til den offentlige kultus i hov. Det er en utvikling

som maa være begyndt allerede før vor tidsregning og strækker sig over et aartusend.

Det er unegtelig at mange led i denne utvikling er yterst usikre, og særlig maa kronologien være uviss, fordi de faste holdepunkter i den baade er faa og dertil ikke knyttet til Norge, — det er Tacitus's beretning om at germanerne omkr. aar 100 e. Kr. endda ikke hadde templer, og saa omtalen fra aar 16 e. Kr. av marken Idistaviso (rettet av utgiverne til Idisiaviso og tolket som dise-engen) i nærheten av Hercules's (tolket som Tors) hellige skog i Vest-Tyskland. Vi tør sikkert godta Magnus Olsens paavisning av at Ullin, den oplandske hovedgud, som blir symbolet for de oplandske rikers politiske samling, er en oprindelig frukt-barhets-gud, i den ældste tid dyrket sammen med disene, — han repræsenterende himmelens, de jordens voksterkræfter. Men forholdet mellem paa den ene siden dette mandlig-kvindelige gudepar og paa den andre siden det gamle rent mandlige gudepar Ullin-Frøy blir meget uklart, og Magnus Olsen formaar ikke her aa gi nogen løsning.

De gisninger han gir sig ind paa, naar han skal forklare forholdet mellem de to guder Ullin og Frøy, faar da heller ikke noget sikkert grundlag. Ifølge Grimnismaal bodde jo de to guder sammen, og det er derfor ikke urimelig aa tænke sig dem som vekslings-guddomme i naturen, — Ullin som klarvêrets og Frøy som regnets gud. Men samstundes er jo Frøy ifølge sine tilnavn (Fillin, Byggve) en utpræget mark-gud eller endog bygg-gud, og dette har forledet Magnus Olsen til aa formode, at de to guddomme enten har fordelt de gamle kornslag bygg og havre mellem sig eller har sørget for hver sitt byggslag. Naar han saa — siden Frøy særskilt gir vaatt vêr — tildeler ham havre-kultusen, kommer han jo i direkte motsætning til det vidnesbyrd som ligger i tilnavnet Byggve, og naar han søker aa støtte sin formodning med oplysninger om havre- og byggdyrkelse i Norge i 17de aarhundred, saa regner han med en altfor stor konservatisme i norsk jordbruk, — han tar ikke hensyn til de historiske vidnesbyrd om at havre-dyrkningen først fra 14de aarh. trængte sig frem paa byggens bekostning paa Østlandet. I ethvert fald forekommer det mig, at forsøket paa aa gjøre Ullin og Frøy til aaker-guddomme i rent chtonisk forstand foreløbig er mislykket,

og endda maa vi nok bli staaende ved deres funktion som himmelske fruktbarhetsguder, — dette gir jo ogsaa den beste forklaring paa deres — særlig Ullins — utvikling til politiske guddomme [1].

Til de to fruktbarhetsguder Frøy og Ullin svarer to særskilte led i ældgammel kultus: stafr og stalli, det phalliske gudebillede og alteret, som vi kjender fra danske fund i yngre bronsealder. Nu er det det eiendommelige, at vi finder to helt tilsvarende kult-navn hos et østgermansk folk, vandalerne, omkr. aar 170 e. Kr.; deres konger blir kaldt Raos og Raptos eller »rør« og »rapt«, og disse navn blir knyttet til ætten Hasdinger, i norrøn form Haddingjar, »de kvindehaar-prydede». Hasdingene maa aapenbart være kultforstandere, og betegnelsen for dem fører tanken hen til det gudepar Alcis som Tacitus fortæller blev dyrket hos de lugiske (østgermanske) nahanarvaler av prester med kvindelig prydelse. Av Haddingene har vi flere spor i Norge, særlig paa Østlandet, først og fremst i bygdenavnet Hallingdal, derefter i en del gaardsnavn Hallingstad o. l.; det blir da merkelig at de eneste guder som har efterlatt sig spor i Hallingdal, er Ullin og Frøy, og de to gaarder Hallingstad og Hallingsaas paa Romerike er begge to nær knyttet til et Ullinshov. Magnus Olsen paaviser at til hvert av de store tredingscentra paa Romerike hører enten et Ullinshov eller et Lygistad eller begge deler; navnet Lygi hører altsaa hjemme i samme kult-omraade som gudeparret Ullin-Frøy, og dyrkelsen er knyttet til Haddinger, liksom med gudeparret Alcis hos lugierne. Nu falder roten i navnet Alcis sammen med sammensætningsleddet elg- (helligdom) i en række norske stedsnavn, og Magnus Olsen mener aa kunne hævde en sammenhæng mellem disse stedsnavnene og Ullins-

---

[1] Hvis man vil holde fast ved at Ullin er klarvêret og Frøy regnets gud, blir det en vanskelighet at Frøy har tjeneren — eller oprindelig dobbeltgjængeren — Skirne (den som rensker, gjør klarvêr?). Det er ogsaa paafaldende at Ullin blir efterfulgt av Tor, som selvsagt oprindelig er knyttet til det skyete vêr. Men Tor har vel først tat Ullins plass efterat denne tilknytningen til vêrlaget er gaat ut av bevisstheten. Og det lar sig tænke at Skirne oprindelig har været identisk med Ullin, ikke med Frøy. Jeg fremsætter til prøvelse den gisning, at det gudenavn som finds i bygdenavnet Skiringssal, nærmest svarer til Ullin.

dyrkelsen (direkte kan han rigtignok bare paavise den for et eneste sted, og det er ikke paa Romerike, men i Eidsberg i Vingulmork); i motsætning til elg-gaardene stiller han en række horg-gaarder (Horg-vin) i Sydøst-Norge, som han da knytter til Frøys-dyrkelsen, og han paralleliserer elg- og horg med rapt og rør.

Det er en gjennemført kult-parallel han saaledes faar i stand mellem lugier-vandaler paa den ene siden, raumer paa den andre, og han slutter at raumerne alt i gammel tid utgjorde et stort kultforbund liksom lugierne (»de edsforbundne«); ja han formoder endog at lugierne oprindelig er komne fra Sydøst-Norge, og eftersom denne utvandringen maatte ha gaat for sig omtrent ved vor tidsregnings begyndelse eller litt før, maatte da den romerikske kultus- og samfundsorganisasjon (med sine »tredinger« omkring Ullins helligdomme) være ældre end denne tid, altsaa gaa tilbake til den yngre bronsealder, — akr- og vin-tiden.

Det kan ikke undgaa opmerksomheten, at hele denne sammenknytningen mellem raumer og lugier er meget løs. Folkenavnet lugier og de norske gaardsnavn paa lygi- er visstnok dannet av samme rot; men av den roten har vi dog sikkert ogsaa folkenavnet haa-løyger[1], og nogen real sammenhæng lar sig ikke derav bevise. Det eneste som saa knytter lugierne sammen med Norge, er deres dyrkelse av gudeparret Alcis; men de omkring tyve norske gaardsnavn paa elg- gir intet vidnesbyrd om dyrkelse av et gudepar, — det eneste som lar sig bruke til støtte er granneskapet mellem de to gaardene Ælin og Horgen i Tune, Smaalenene. Skal vi faa det hele til aa passe, maa vi først identifisere hasdingene med vandalerne og vandalerne med lugierne, derefter Raos og Raptos med Frøy og Ullin; det blir saa mange usikre led, at efter en almen matematisk regel usikkerheten blir større fra led til led.

Likevel er parallelen oplysende; den fører os ind i samfundsdannelsens utvikling paa gammelt kultus-grundlag, og den lærer os lettere aa finde vei gjennem stedsnavnenes brokete vidnesbyrd. Magnus Olsen har for første gang vist os, hvorledes de skiftende gudsdyrkelses-former har efterlatt

---

[1] Se min artikel i Hist. Tidsskr. 4. R. VI 2 (den der opstillede etymologi vil jeg ikke opretholde).

sig spor i forskjellige navnlag i storbygdene paa Oplandet, og hvorledes et av lagene bærer minde om samling i kultus- og ting-grupper. Naar vi hos Jordanes omkr. 500 e. Kr. læser om en norsk stamme Raumarikier, saa vet vi nu at vi her har for os en ordnet folke-sammenslutning, et rike med gamle røtter, og et lignende rike finder vi omtrent liksaa tidlig paa Hedmarken. Det er i de brede oplandsbygder at Norges politiske samling begynder. Det er dette som er det store og visstnok blivende resultat av Magnus Olsens undersøkelse: han efterviser i stedsnavnene en overgang fra privat til offentlig kultus, og dermed er det sagt at den egentlige samfundsdannelse hos de norske »folk« har foregaat paa norsk grund, — det er ikke færdige samfund som har flyttet ind til landet. Samstundes faar vi oplysning om aandelige forbindelseslinjer som fører frem til Oplandet fra Sverige, særlig fra det mægtige Uppland, og vi ser paavirkninger fra Oplandet ut baade til det nordenfjeldske og det vestenfjeldske Norge. Om hele denne utvikling har vi nu ikke bare arkæologiens tause vidnesbyrd; Magnus Olsens forskninger lærer os aa la fortiden tale, saa folket og dets guder, dets templer og tingplasser faar navn og stiger frem i historiens morgendæmring.

Halvdan Koht.

Valborg Erichsen, Jonas Lie som journalist. (Smaaskrifter fra det litteraturhistoriske seminar utgivet av Gerhard Gran. XV). Kra. 1914. 74 s.

Jonas Lie og hans samtidige. Breve i Udvalg ved Carl Nærup. Kra. 1915. 292 s. (Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag).

Jeg ber Dem om, skrev Jonas Lie den 18. august 1860 til Johan Sverdrup (i et utrykt brev), aa hjælpe mig til »at kunne faa virke og udvikle mig i mit egentlige Kald som politisk Journalist«. »Det er al sand Oppositions Død,« fortsætter han, »at Pressen mangler Mænd der kunne fægte for den, — og det mangler den nu. Poeter har maattet gjøre Tjeneste fordi der manglede Mænd paa de Poster. Vi trænge til Folk der ere praktiske Talenter — paa een Gang eleverede og praktiske, en Blanding, men nu har vi bare Yderlighederne, og nu længer ikke mere end den ene Yderlighed — Friele. Folk af sand Pennens Veltalenhed mangle

vi. Nu tør jeg jo ikke sige at jeg netop kan udfylde hele Pladsen; men vel saa godt som det skeer af de Andre kan jeg det ialfald, dersom jeg slutter fra den Opmærksomhed der er bleven enhver af mine Opsatser tildeel.« Det som Jonas Lie søkte om, var en stilling som kunde gi ham fritid til journalistisk arbeid. »For mig er dette,« skrev han til slut, »aandeligt talt Spørgsmaalet om »to be or not to be«, og hvis det jeg føler indeni mig ikke bedrager, saa er det detsamme for mange Bestræbelser i Landet som ellers vil kværkes som stumme Fiske uden at faa givet Skrig engang.«

Journalistikken kom jo ikke til aa bli Jonas Lies livskald; men i fulde ti aar av sit liv (1859—1870) omsatte han likevel det vigtigste av sin aandelige produksjon i bladstykker, — først efterpaa blev han dikter. Det er de ti aars blad-arbeid Valborg Erichsen har tat for sig og gjennemstudert i sin lille avhandling. Hun har aapenbart selv været litt overrasket ved aa finde Jonas Lie som en saa ivrig bladmand, og hun har ikke vaaget aa gaa saa vidt som det citerte brev til Sverdrup synes gi rett til: aa la Lie selv se sin egentlige gjerning i den politiske journalistik. Derfor tolker hun visstnok heller ikke brevet til ingeniør Soot fra 1859 rigtig (s. 15); det er netop bladmandsgjerningen, ikke diktningen, Lie her skriver at han vil ofre sig for (»Samtiden«s festskrift til Jonas Lie 1893, s. 63). Paa den andre siden gir hun politikken en altfor indgripende betydning i hans liv, naar hun (s. 18) formoder at det var utgangen paa statholderstriden som stanset hans virksomhet en stund fra 1860 til 1862; det var sikkert rent ytre forhold, giftermaalet og alt arbeidet paa Kongsvinger, som skapte avbrytelsen. Men dette er smaating uten indflydelse paa selve undersøkelsen i frk. Erichsens bok.

Paa en særdeles oversigtlig maate — med detalj-fakta nok, men uten aa fortape sig i detaljene — fører hun os igjennem hele rækken av Lies bladstykker. Hun har fundet frem adskillige som før var ukjendte, og hun stiller dem alle ind paa sin plass i sammenhængen. Hun redegjør for hans indlæg i nasjonal politik hjemme og utenlands, hans syn paa partier og personer i Norge, hans standpunkt i kulturelle og religiøse spørsmaal. Man kan være uenig i hendes opfatning paa enkelte punkter, saaledes i den forklaring

hun gir (s. 40) paa Lies noget uventede unionsbegeistring i 1864, og man kan savne en samlende karakteristik av hans grundsyn paa utviklingen og dens krav i stats-, samfunds- og aandsliv. Men arbeidet gir god veiledning paa et vanskelig omraade, og det som gjør det til meget mer end bare en materialsamling, det er at forf. altid har holdt sig for øie, at Jonas Lie til slut dog skulde bli dikter, ikke altid bare være bladmand. Det er i virkeligheten her arbeidets hovedfortjeneste ligger; paa punkt efter punkt knytter det baandet mellem diktningen og journalistikken, baade i form og i indhold, og vi forstaar hvorledes Jonas Lie i sin bladmandsgjerning utviklet sig til dikter. Her har frk. Erichsen git en paavisning som har varig værd.

Journalisten døde aldrig i Jonas Lie. Det ser vi tydelig i det lille brev-utvalg fra ham, som Carl Nærup har besørget. Da han skrev »Den Fremsynte« og rev sig løs fra hjemlandets strid, lovte han sig selv at han paa ti aar ikke vilde indlate sig paa bladskrivning; men han maatte stadig føre en kamp med sig selv for at avgrænse sig slik, — han gik hele tiden og »blinxet lidt med det ene øie til politiken hjemme«, og utenrikspolitikken vedblev aa være et av hans »fag«. I brevene skriver han ogsaa stadig politik, norsk og europæisk, og han drøfter alle mulige spørsmaal som er oppe i tiden, fra jernbanebygning og jury til fællesundervisning og malerkunst. Det er noget av det allereiendommeligste hos Jonas Lie — den intuitive fornemmelse av nye kræfter som spiret frem. Han kunde i sandhet høre »græsset gro«. Han følte i 60-aarene den frembrytende magt i demokratiet, endda den moderne samfunds-omdannelse da saavidt bare begyndte i Norge; han forstod i 1884, at seieren for folkemagten betydde den uavvendelige seier for norsk selvstændighetspolitik: »Provindspolitiken død som en Sild!« Han merket den nye tid liksaa vel i kulgrubearbeidernes streiker som i diktningens omformning.

Den som nærmest søker rent litteraturhistoriske oplysninger i samlingen av Jonas Lies brev, vil kanske føle sig noget skuffet; det eneste som her kommer frem av virkelig vigtig og interessant nyt, det er tilblivelseshistorien til »Familien paa Gilje«, — den kaster til gjengjæld lys dypt ind over utviklingen av et helt nyt dikterprogram. Ellers hører vi lite om bøkerne; det er manden Jonas Lie som først

og fremst stiger frem av brevene — ofte uklar i ord og tankeføring, men vidunderlig klar og sterk i følelser, i syner. Gang paa gang gir han smaa karakteristikker av sig selv, av sine grund-egenskaper, helst for aa verge sig mot mistydning eller mot folk som vil ha ham ut i ting som ikke høver hans natur. Han er rent livræd for ikke i alle forhold aa faa være helt sig selv, helt ut ærlig. Særlig er det liksom han stadig maa kjæmpe mot Bjørnson — kanske ikke altid saa meget mot villet paatryk fra Bjørnsons side som mot sin egen følelse av den overvældende, dragende magt i Bjørnsons personlighet. Denne kamp førte endog en gang til et brudd mellem de to gamle venner. Men i selvhævdelsen overfor Bjørnson, i den stadige sammenligning mellem sin egen og hans individualitet fra forskjellige kanter, kommer Jonas Lie til aa forklare sig selv dypere og rikere end nogen anden kunde ha gjort det. Samtidig siger han ogsaa mange ypperlige ting om Bjørnson, og den sammenligning han gir mellem Bjørnson og Wergeland er yterst interessant.

Noget av det som brevene gir sterkest uttryk for, er det naturvokste, usedvanlig bredtfavnende frisind i Jonas Lies personlighet. Frit ordskifte var en ren selvfølgelighet for ham. Derfor saa han ogsaa med rolig taalmod paa at selve de kræfter han var med aa kalde frem, reiste sig til oprør. Han lot sig ikke forstyrre av bohemetidens utskeielser, og han mistet ikke troen paa demokratiet, fordi om almuen begyndte med aa trampe paa friheten. Han holdt sig til sit arvede bokmaal, men hadde likefrem sympati for landsmaalsstrævet. Ogsaa i religionen var han gjennemfrisindet; for ham galdt det netop om at hver mand trodde efter sin egen evne. Den dype personlige religiøsitet som saa ofte lyser frem av brevene, har kanske tildels virket overraskende, uagtet jo Christopher Bruun i 1885 offentlig betegnet ham som den eneste av vore berømte digtere som var blit kristendommen tro. Hans kristendom var sterkt grundtvigiansk farvet; det hang naturlig sammen med hans tro paa det »folkelige« i alt aands- og samfundsliv. Men han regnet sig selv længe for »gammellutheraner«, og han avslog at følges med Bjørnson, da denne opgav kristendommen. Den dag da han fik øie for Jesus som sammenhængen i al tilværelse, den regnet han endda 10 aar efter,

i 1881, for den lykkeligste i sit liv. Og selv positivismen virket i 1884 religiøst paa ham. Paa den tiden var det at ogsaa han opgav aa tro paa kristendommens dogmer. Men troende vedblev han likevel hele livet aa være. Han frelste sig rent instinktivt »ved at kaste sig over i tilliden til at vi lever paa aandslove«, og det var i virkeligheten samme tro som han før hadde levd paa; ikke dogmene, men aanden hadde været det væsentlige for ham.

Saaledes gir da brevene os Jonas Lie baade i hans væsens blivende egenart og i hans utvikling. Ved siden av ham ser vi meget til Bjørnson, og nu og da faar vi øie paa Ibsen — som alt i 1874 var blit »en noget ældre herre med meninger og person i sikkre former« —, paa Strindbergs urolige grublerskikkelse, paa Garborg, Georg Brandes og enkelte andre. Men i hovedsaken er det Jonas Lie og ikke »hans samtidige« som fylder boken, og han gjør den til noget av det interessanteste en kan læse. Hans brevskrivning er ikke elegant som Kiellands, ikke bredtstrømmende som Bjørnsons, ikke fastformet som Ibsens. Men den har et sprudlende liv og en impressjonistisk farverikdom som ingen av de andres; derfor holder den kanske længere fast.

Om selve utgaven er det ikke meget godt aa sige. Utgiveren har ikke gjort stort andet end aa samle og vælge ut brevene, og det har han unegtelig gjort med god smag og sans for det væsentlige. Avtrykket er besørget med tilsyneladende nøiagtighet, det imponerer formelig med et pedanteri som ellers bare filologer blir beskyldt for, og som i dette tilfælde er ført altfor vidt; utgiveren har endog bevart den mangel paa tegnsætning som skyldes brevskrivningens fart, og han har derved paa mange punkter vanskeliggjort læsningen. Men den virkelige nøiagtighet, den som gjælder selve tekstens korrekthet, er desværre slet ikke tilstede. Sandheten er at utgaven er aldeles forbløffende fuld av rent meningsforvildende feillæsninger. Man læse f. eks. det forvirrede politiske ræsonnement paa s. 13: meningsløsheten i det skyldes ikke Jonas Lie, men Carl Nærup; han trykker (l. 7—8 fra neden) »maa nu forsvinde« istedenfor »ere nu forenede«, og »firet« istedenfor »seiret«. Paa s. 15 trykker han (l. 12) »indsovnet« istedenfor »indvænnet«, (l. 17) »Damp« istedenfor »Penge«, (l. 5 f. n.) »fældes« istedenfor »hælder«, (l. 3 f. n.)

»bevæges som« istedenfor »bevæge ham«, (l. 8 f. n.) »Stridsjøen« istedenfor »Strindsjøen« (utgiveren har ikke forstaat hentydningen til Sverres saga). Den gotiske skrift har aapenbart voldt utgiveren store vanskeligheter; gjentagne ganger læser han »saa« istedenfor »her«, »fedt« istedenfor «hedt«, o. s. v. Jeg har bare nævnt nogen eksempler; boken selv har baade flere og værre. Har utgiveren saaledes ikke formaadd aa læse brevene rigtig, saa har han heller ikke git sig stor møie med aa oplyse dem. De 4 sider med anmerkninger han gir, er omtrent værdiløse. En almindelig læser vil stadig væk staa aldeles uforstaaende overfor det som brevene handler om, fordi han mangler enhver veiledning; det er ikke engang altid ordentlig oplyst hvem brevene er til. At boken ikke har nogetsomhelst register, siger sig da næsten selv.

Hvis jeg har talt rigtig, indeholder utvalget 83 brev, og dertil kommer saa — pudsig nok — et som er henvist til og utgjør det væsentlige av forordet, — utgiveren »fandt ikke plads for det i texten«. De 83 brevene er skrevet til 16 forskjellige personer; men da de fleste av disse er repræsentert med bare et eller to brev, blir det bare brevskiftet med nogen ganske faa som utvalget gir. Brevene til Bjørnson og Erik Werenskiold utgjør næsten halvparten av samlingen, og de fleste andre er til Garborg, doktor Lindseth, Ragna Nielsen, Kielland og fru Dietrichson. Av alle 84 brevene har minst 26 været trykt før, deriblandt de fleste av brevene til Bjørnson. Adskillige andre brev foreligger tidligere paa tryk, dels i »Samtiden«s festskrift fra 1893, dels i boken om Hegel fra 1909, dels i Garborgs og Erik Lies biografiske verker. Hvorfor ikke flere av disse brevene er tat med, vet jeg ikke. Utgiveren klager i sit forord over »manglende plads«, og han har i den anledning endog forkortet og beskaaret mange brev. For en utenforstaaende synes det ufattelig, at ikke samlingen godt kunde ha været gjort større; baade Ibsen, Kielland og Bjørnson har jo faat to bind til sine brev, og Jonas Lies brev viser sig sandelig minst liksaa interessante. Vi maa ha rett til aa vente en ny utgave, som baade er rikere i indhold og bedre utstyrt med oplysninger, men fremfor alt korrekt og paalitelig i sin tekst.

Halvdan Koht.

Johannes Steenstrup, Historieskrivningen, dens Udvikling gjennem Tiderne, dens Væsen og Formaal. Kbh. 1915. 240 s. (H. Hagerups Forlag).

Denne bok av professor Johs. Steenstrup slutter sig nøie til den række av haandbøker, som den lærde og produktive forfatter i de senere aar har utgit, som »Ethnografien«, »Tidsregning«, »Kundskaben om Jorden gjennem Tiderne«, »Nogle Hovedtræk af Skriftarternes Historie og Diplomatiken« (1915) o. fl. De er alle nærmest beregnet paa studenter, men kan dog ogsaa med utbytte læses av alle historisk interesserte; i særlig grad gjælder dette om den ovenfor nævnte bok om Historieskrivningen.

Tidligere har professor Kr. Erslev utgit lærebøker i historisk forskning og kritik, som i sit slags er mønsterværdige, og det har ikke været professor Steenstrups tanke at overflødiggjøre disse. Det er idethele ikke saa meget historieforskningens teknik som dens utvikling, og navnlig historieskrivningens utvikling, han har villet skildre, og denne opgave har han løst paa en særdeles tiltalende maate. Han lægger ikke an paa at omtale mange historikere eller historieverker, men dvæler kun ved dem, som har ført den historiske opfatning og fremstilling ind paa nye veie eller i eminent forstand har brutt selve forskningen nye baner og utviklet dens methode. Til gjengjæld faar de en utførligere omtale. Det er ogsaa en heldig idė av forfatteren, at han »som prøve paa aanden og stilen i deres arbeider« meddeler brudstykker av de ypperste historikeres verker fra Herodot og Thukydides til Commynes og Macchiavelli i fortrinlig oversættelse. Forøvrig føres fremstillingen helt op til nutiden.

Under fremstillingen av historieskrivningen i det 19. aarhundrede betoner professor Steenstrup sterkt den store betydning Auguste Comte har, ikke alene som skaper av sociologien, men ogsaa som den, der har vakt interessen for undersøkelsen av de materielle vilkaar i fortiden og slaat til lyd for de kulturhistoriske studier. Hvad Buckle angaar, betoner han med rette hans store ensidighet, men undervurderer vistnok den indflydelse han har øvet paa eftertidens historiske tænkning. Derimot fremhæver han sterkt betydningen av Karl Lamprechts virksomhet og paaviser i tilslutning til Bernheim forbindelsen mellem hans kollek-

tive historieopfatning og saakaldte kausale methode og Comtes positivisme.

Selvfølgelig vier professor Steenstrup banebryterne for kildekritiken, de tyske historikere Niebuhr og Leop. v. Ranke en fyldig og forstaaelsesfuld omtale; men man savner en nærmere utredning av den kritiske historieforsknings gjennembrud i det 19. aarhundrede og dens indvirkning paa historieskrivningen. Dette hænger nu vistnok sammen med, at professor Steenstrup, likesom ældre skandinaviske historikere overhovedet, litet eller intet hensyn tar til den nyeste franske og belgiske historieskrivning, som dog bedre end historieskrivningen i andre lande har visst at forene det strengt videnskapelige sandhetskrav med en logisk, klar og fængslende, i ordets ædleste forstand populær fremstilling.

Oscar Albert Johnsen.

FRIÐGERÐAR-SAGA

EN KILDEKRITISK UNDERSØKELSE

AV

OSCAR ALBERT JOHNSEN

Efter omtalen av slaget ved Nesjar gaar Snorre over til at fortælle om striden og forhandlingerne mellem Olav Haraldsson og sveakongen, Olav Eiriksson (Skotkonung), dennes brudd paa sit løfte om at gi den norske konge sin datter, Ingegerd, tilegte, opstanden i Sverige, der fremstilles som en følge av løftebruddet, Olavs egteskap med Astrid mot farens vilje og endelig om stridens bilæggelse ved kongemøtet paa Hisingen.

Inde i denne skildring omtales enkelte andre begivenheter, som Olav Haraldssons ophold og virksomhet i Nidaros umiddelbart efter slaget ved Nesjar, anlægget av Sarpsborg, Oplandskongernes tilfangetagelse og senere skjæbne, navnlig Røreks bedrifter, Olavs andet besøk hos sin mor, hans reise til Hordaland vaaren 1018 m. m.; men hovedsaken i dette avsnit av sagaen[1] er skildringen av forholdet til Sverige og svenskekongen.

Denne skildring er git med bred pensel, med livlige og sterke farver, navnlig er beretningen om forhandlingerne med Olav Skotkonung og de forskjellige optrin, som knytter sig til dem, den egentlige Friðgerðar-saga[2], overordentlig

[1] Heimskringla, Olav den helliges saga kap. 54—94; jfr. den særskilte Olavssaga, ed. Munch og Unger kap. 45—79. [2] Hkr. OH. k. 67—72, 77, 81, 87—94; Særskilte Olavssaga k. 51—55, 61—65, 71—79

underholdende fortalt. De optrædende personer er ypperlig tegnet, ikke mindst sveakongen Olav Eiriksson, hvis larmende, hovmodige væsen og svake karakter danner en sterk kontrast til Olav Haraldssons alvorlige og handlekraftige personlighet. Fremstillingen er gjennemgaaende livfuld, rik paa taler, dialoger og dramatiske optrin, undertiden præget av et betydelig humor, f. eks. i den fornøielige skildring av Olav Skotkonungs raadgivere[1].

Men denne bestikkende fortællekunst er rigtignok ingen borgen for fremstillingens historiske paalidelighet, tvertimot. Netop dette, at skildringen er saa levende, saa rik paa karakteristiske detaljer, er egnet til at fremkalde tvil om dens troværdighet, og det er derfor et merkelig vidnesbyrd om Snorres store autoritet, at vore historikere uten undtagelse og uten væsentlige reservationer har lagt hans fortælling til grund ved fremstillingen av disse begivenheter. P. A. Munch[2] og O. A. Overland[3] indskrænker sig i det hele til at gjenfortælle Snorre med faa og uvæsentlige ændringer. Den forstnævnte refererer i en note[4] fremstillingerne i den saakaldte Legendariske saga og i Fagrskinna, og bemerker i denne sammenhæng, at han i teksten følger Snorres beretning, fordi denne er »den sandsynligste«, »den ældste og bedste«, og fordi den »bærer umiskjendelige spor av at hidrøre fra øie- og ørevidner«[4]. A. Bugge lægger i sin kortere fremstilling i den nye Norgeshistorie[5] likeledes Snorres beretning til grund.

Nu avviker imidlertid fremstillingen i den saakaldte Legendariske saga, som allerede P. A. Munch bemerker, paa væsentlige punkter fra Snorres, og spørsmaalet om,

---

[1] Hkr. OH. k. 94. [2] Det norske Folks Historie II, s. 535—571. [3] Illustreret Norges Historie I, s. 518—531 og 541—550. [4] N F H. II, s. 571 note 3 flg. [5] Norges historie fremstillet for det norske folk I, 2, s. 351—357.

hvorfor dennes beretning i sin helhet foretrækkes, har hittil ikke været utredet. Dette spørsmaal er ikke løst med en almindelig henvisning til, hvor høit Heimskringla staar over Leg. saga; det kan kun løses ad kildekritisk vei, d. v. s. gjennem et studium av begge beretningers almindelige karakter, en analyse av deres vigtigere enkeltheter, og navnlig ved at eftergaa begges kilder og deres forhold til andre beretninger, som haves om dette emne.

Nu vil vistnok den opmerksomme og kritisk anlagte læser let opdage, at Snorre i dette tilfælde har behandlet sit stof med stor frihet, og at han i stor utstrækning har utfyldt hullerne i sin viden med rent digteriske midler. Dette sees allerede av den betydelige plads talerne og samtalerne indtar i hans skildring. Netop disse taler bidrar i høi grad til at gi fremstillingen liv og fart; det er fornemmelig gjennem dem, at Snorre tegner de optrædende personers væsen og karakter; typiske i saa henseende er kapitel 72 (Hjaltes samtaler med sveakongen og Ingegerd), kapitel 80 (Forhandlingerne paa Upsalating) og kapitel 94 (Om Emund av Skara og oprøret i Sverige). Der er intet, som tyder paa, at alle disse dialoger og monologer skulde kunne betragtes som historisk overlevering. I et enkelt tilfælde bygger sagaforfatteren paavislig paa en gammel tradition (se nedenfor); men i almindelighet bærer samtalerne i denne del av sagaen, likesom ogsaa ellers, præget av at være opdigtet av sagaforfatteren.

Til en dialog eller monolog svarer en bestemt situation: Kongen holder stevne med sine mænd og bønderne (k. 68); Hjalte sitter og drikker hos kongedatteren Ingegerd, eller Hjalte sitter hos kongen, som er meget lystig og har drukket meget (k. 71), kongedatteren Ingegerd holder gjestebud for Ragnvald jarl paa sin gaard Ulleraker (k. 78); Ragnvald jarl opholder sig som gjest hos Torgny lagmand (k. 79); kongen, stormændene og bønderne er forsamlet

paa Upsalating (k. 80); kongen rider hjem med sine mænd, oprømt efter en heldig jagt og træffer datteren Ingegerd (k. 89); Upsalakongen sitter i stevne med mange folk om sig, da Emund av Skara kommer og fortæller ham tidender (k. 94); sveakongen sitter i maalstevne med sine raadgivere i Upsala (k. 94); kongens raadgivere, Frøivid og Arnvid, holder stevne med bønder og høvdinger paa Ulleraker (k. 94) o. s. v., o. s. v.

For enkelte av disse situationer kan der ligge et sagn til grund; dette er saaledes paavislig tilfældet med beretningen om sveakongens heldige morgenjagt og ordvekslingen mellem ham og Ingegerd ved hjemkomsten, som findes meddelt paa lignende maate som hos Snorre i Leg. saga (k. 45) og i Fagrskinna (k. 95) og saaledes ganske vist har været nedskrevet i disse verkers fælles kilde, »Ældste saga«; men som oftest synes ikke alene samtalerne, men ogsaa rammen, hvori de fremkommer, at være opfundet av Snorre, og selv hvor der ligger en stump overlevering til grund, er denne frit behandlet for at passe ind i sammenhængen, og ofte digterisk utspundet i den grad, at beretningens historiske karakter synes næsten helt tapt.

Det er en iagttagelse, som ogsaa ellers passer til Snorres Olav den helliges saga, at netop hvor sagafortælleren tilsyneladende vet mest, hvor hans skildring er livligst og rikest paa karakteristiske detaljer, der er det rent historiske stof, han raader over, i virkeligheten mest mangelfuldt. Den gamle opfatning, som P. E. Müller i sin tid gjorde gjældende[1], og som endnu P. A. Munch i stor utstrækning har fulgt i sin Norgeshistorie, at jo livfuldere og mer malende en skildring er, desto troværdigere er

[1] P. E. Müller, Critisk Undersøgelse av Danmarks og Norges Sagnhistorie (Kbh. 1823), s. 266. Jfr. P. A. Munch, N F H. II, s. 519, note 1 flg.

den, maa ut fra nutidens kritiske principer betegnes som aldeles forfeilet[1]. De uomtvistelige literære fortrin ved Snorres beretning, hans fyldige, livlige og tilsyneladende saa tilforladelige skildring, berettiger derfor ikke til at foretrække den fremfor de øvrige beretninger, vi besidder om de samme begivenheter; vi maa søke tilbake til hans kilder for saaledes at utfinde, hvad der i hans fortælling er gammel historisk tradition, hvad der er folkesagn eller kanske blot sagaforfatterens egen opfindelse.

Nu har Snorres hovedkilde for hans fremstilling av Olav den helliges saga været Styrmes bok om Olav den hellige, som atter — direkte eller indirekte — var en bearbeidelse av den »Ældste saga«[2] om samme konge. Av denne ældste saga saavel som av Styrmes bok er vistnok kun brudstykker bevaret; derimot har vi et fuldstændig haandskrift av den saakaldte legendariske saga[3], som nærmest kan betegnes som et referat av »Ældste saga« med enkelte tilsætninger[4]. I Leg. saga lærer vi m. a. o. at kjende, omend i noget forkortet form, den hovedkilde, som Snorre gjennem høist to mellemled øser av. Benyttet med varsomhet og kritik er den derfor et vigtig middel til at kontrollere hans fremstilling. Det samme gjælder ogsaa Fagrskinna, for hvis korte, sterkt sammentrængte beretning Styrmes bok ligger til grund. Ved kritiken av Snorres utførlige skildring vil vi endelig ogsaa ha god hjælp i de kortfattede oplysninger i Ágrip og Theodricus Monachus, som er særlig vigtige, fordi de kan antages at

---

[1] Jfr. G. Storm, Sn. St.'s Historieskrivning, s. 160. [2] Otte brudstykker af den ældste saga om Olav den hellige, ed. G. Storm, Kri.a 1893. Om brudstykkerne av Styrmes Olavssaga, se S. Nordal, Om Olaf den helliges saga, s. 69 flg. [3] Olavs saga hins helga, ed. Keyser og Unger, Kri.a 1849. [4] Nærmere herom i en avhandling om »Olavssagaens genesis«, Edda 1916.

gjengi en norsk, av den islandske væsentlig uavhængig tradition. Hertil kommer saa et par steder hos Adam av Bremen og det samtidige aktstykke Sigvat Skalds Austfararvísur (1019).

Ifølge Snorre[1] drog Svein jarl efter slaget ved Nesjar til Olav Skotkonung i Sverige og fik løfte om folkehjælp mot Olav Digre; der planlagdes et tog ind i Norge gjennem Helsingeland og Jemtland til Trondhjem den paafølgende vinter; men denne plan tilintetgjordes ved Sveins død under en vikingefærd i Gardarike samme høst. Beretningen hviler i hovedsaken paa gammel, utvilsomt fuldt paalidelig tradition; saaledes omtales jarlens gjesteophold hos sveakongen baade i Leg. saga (k. 27) og i Fagrskinna (k. 93), hans herjetog og død i Gardarike, foruten i disse islandske sagaer, ogsaa hos Theodricus[2] og i Ågrip[3]. Derimot omtales overenskomsten med sveakongen og felttogsplanen mot Norge kun av Snorre og er muligens kun en slutning av ham, isaafald en meget plausibel slutning; jarlens vikingefærd til Gardarike kan vi med samme ret betragte som et forsøk paa at skaffe midler til den paatænkte kamp med Olav Haraldsson.

Svein jarls død kunde ikke hindre, at det fiendtlige forhold mellem Olav Haraldsson og sveakongen kom til utbrud endnu inden aarets utløp. Det første alvorlige sammenstøt var henrettelsen av de svenske skattekrævere paa Gaularaasen ved Nidaros 1016. Snorre fortæller utforlig om disse skattekræveres færd, og om deres førere Torgaut Skardes og Asgaut Aarmands møte med kongen i Nidaros høsten 1016 (k. 59) beretter han bl. a.:

---

[1] Særskilte OH. k. 42; Hkr. OH. k. 54. [2] Monumenta historica Norvegiae, ed. G. Storm, p. 28. [3] Ágrip af Noregs konungasögum, ed. V. Dahlerup, s. 21.

»De for ut til byen og tok herberge i byen. Dagen efter gik de til kongen, — han sat da tilbords — hilste ham og sa, at de for i sveakongens erinde. Kongen bad dem komme til sig dagen efter. Den næste dag, da kongen hadde hørt messe, gik han til sit tinghus, lot sveakongens mænd kalde dit og bad dem bære frem sine erinder. Da talte Torgaut og sa først, i hvad erinde de for og var sendt, og siden hvorledes indtrønderne hadde svaret. Derefter bad han, at kongen vilde gi kjendelse for, hvilket deres erinde skulde bli der.« Efter nogen længere repliker av kongen og Asgaut fortsættes saaledes: »Da vendte sendemændene sig bort og gaar tilbake til herberget; de gjorde sig nu rede til at fare bort, men kongen gik tilbords. Sendemændene gik derefter ind i kongsgaarden, og da dørvogterne saa det, sa de det til kongen. Han bød dem ikke slippe sendemændene ind. »Jeg vil ikke tale med dem,» sa han. Da for sendemændene bort.»

Nogen sikker historisk viden om alle disse enkeltheter kunde Snorre selvsagt ikke ha. Han har vistnok kjendt et trøndersk lokalsagn om, at to svenske sendemænd med de anførte navne opsøkte Olav i Nidaros; men de nærmere omstændigheter derved, de mange enkeltheter, som gir fremstillingen dramatisk liv og anskuelighet, har han ganske vist selv opfundet; hans fremstilling har i denne del av beretningen langt mer av den fri digtnings end av sagnets karakter, om der end ligger et sagn til grund for den.

Efter møtet med kongen drog Torgaut og hans ledsagere hjem; Asgaut og hans 12 mænd trodset derimot kong Olavs befaling og drog videre til Møre for at kræve skat i svenskekongens navn, de var imidlertid ikke kommet længer end til Byneset, da de blev grepet, fort tilbake til Gaularaasen og hængt. I denne sidste del av fortæl-

lingen indskrænker Snorre sig til at gjengi traditionen uten digterisk utsmykning. At sagnet har en historisk kjerne, m. a. o. at Olav i begyndelsen av sin regjering virkelig lot henrette ved hængning 12 svenske sendemænd, fremgaar av Sigvats »Erfidrápa Óláfs helga«, hvis første vers uttrykkelig omtaler dette. »Jeg saa den kampsterke sveakonges mænd ride Sigars heste til Hel,« sier skalden, som altsaa selv har været øienvidne til denne begivenhet[1].

Ifølge Snorre tilbragte Olav hele vinteren efter Nesjarslaget (1016—17) i Nidaros og drog først om vaaren tilbake til Viken[2]; men dette staar i strid med Fagerskinna, som uttrykkelig siger, at Olav tilbragte den første vinter efter Nesjarslaget ved Glommen og der anla Sarpsborg[3]. Nu vilde det stemme daarlig med, hvad vi ellers vet om Olavs karakter, om han efter Nesjarslaget hadde slaat sig til ro i Viken; det er tvertimot næsten nødvendig at anta, at han straks har søkt at trække de politiske konsekvenser av sin seir, at han m. a. o. straks efter slaget har seilet nordefter for at sikre sig det vesten- og nordenfjeldskes, navnlig Trøndelagens underkastelse. Forsaavidt har Snorre utvilsomt ret; derimot er det litet sandsynlig, at Olav, som Snorre siger, har tilbragt hele vinteren 1016—17 heroppe. Efter Svein jarls død truet der ikke længer nogen fare fra denne kant; derimot gjorde det spændte forhold til Sverige det paatrængende nødvendig for kongen hurtigst mulig at vende tilbake til Viken, hvor Ranrike endnu stod under svensk herredømme, og hvor der, navnlig efter henrettelsen av skattekræverne, kunde ventes fiendtlig-

---

[1] Den norsk-isl. skjaldedigtning, ed. F. Jónsson B I, s. 239. [2] Hkr. OH. k. 60; Særsk. OH. k. 42—46. [3] Hann var hinn fyrsta vetr austr við Raumelfi, lét þar gera jarðborg, ok er þat nú kölluð Sarpsborg, Fagrsk. k. 93.

heter fra sveakongens side[1]; det er derfor al grund til at skjænke Fagrskinnas uttalelser tiltro. Den bestemte form disse har, tyder paa, at sagaforfatteren har bygget paa gammel tradition, som han har anseet for særdeles paalidelig.

Baade Snorre og Fagerskinna lar derpaa kong Olav tilbringe vinteren 1016—17 ved Raumelven, hvor han lar neset ved Sarpsfossen befæste og lægger grunden til den senere kjøbstad Borg (Sarpsborg)[2]. Dette var en forsvarsforanstaltning, nødvendiggjort ved det fiendtlige forhold til Sverige.

Underkastelsen av Ranrike, som Snorre henlægger til sommeren 1016, umiddelbart efter tilbakekomsten fra Trondhjem, er da rimeligvis foregaat om vaaren 1017, som i Snorres fremstilling er paafaldende blottet for begivenheter. Om Olavs tog til Ranrike meddeler Snorre sagn, som ikke kjendes andetstedsfra, og som grupperer sig om de to svenske sysselmænd, Roe Skjalge i den sydlige og Eiliv Gautske i den nordlige del av landskapet, samt om bonden Brynjulv Ulvalde, som sluttet sig til Olav Haraldsson, fik et sverd og gaarden Vetteland av kongen,[3] ophoiedes til lendermand og blev stamfaren til den senere

---

[1] Naar Snorre trækker Olavs ophold i Trøndelagen ut over hele vinteren, skyldes det vistnok, som P. A. Munch antar (NFHII, s. 538, noten), hans feilagtige tidsregning. Snorre regner nemlig, at Olav regjerte i Norge i 16 aar, fra høsten 1014 til høsten 1030; men da Olavs virkelige regjeringstid ifølge Sigvats Erfidrápa v. 21 (Áleifr réð et øfra, andprútt hǫfuð, landi — fulla vetr, áðr felli, fimtán af því láni) var 15 aar (fra høsten 1015 til høsten 1030), maa Snorre trække 1 aar ut til 2 for at faa tidsregningen til at stemme. [2] Hkr. OH. k. 61; Særskilte OH. k. 47 in fine. Fagrsk. k. 93. Jfr. G. Storm, Sn. St. Historieskrivning, s. 86 og 162. [3] Om disse gaver digtet Brynjulv en vise, hvis omkvæd Snorre anfører: »Bragningr gaf mér — brand ok Vettaland.« Hkr. OH. k. 62; Særsk. OH. k. 48; jfr. Skjaldedigtning I B, s 276.

saa fornemme Vettalandsæt. De øvrige episoder fra grænsekrigen, Traand Hvites og hans ledsageres drap i Jemtland [1], Roe Skjalges fald i Høgasund i kampen med Øivind Urarhorn [2], kong Olavs handelsfælle, Gudleik Gerdskes fald ved Øland og hans overvinder Torgaut Skardes fald i Sveaskjærene i kamp med Øivind Urarhorn [3], er likeledes sagn, som Snorre vistnok har lært at kjende under sine reiser i Norge og Sverige 1218—20. Noget bindende bevis for deres historiske paalidelighet kan ikke føres; men de indeholder næsten intet, som i og for sig er usandsynlig, og da de omhandler personer, som i sin tid har spillet en stor rolle i de landskaper, hvortil sagnene er knyttet, og begivenheter av en meget opsigtsvækkende art, kan de ikke antages at være opdigtet; der maa ligge virkelige kjendsgjerninger til grund. Snorre har aapenbart gjengit disse sagn i hovedsaken slik, som de er blit ham meddelt; thi de vedrørte kun bipersoner i hans saga, kun smaa episoder fra grænsekrigene med svenskerne; der var altsaa ingen grund til ved indflettede samtaler m. v. at utspinde dem til lange fortællinger; men ved kortelig at gjengi disse sagn opnaar Snorre, og det utvilsomt paa en fuldstændig rigtig maate, at tegne denne ufreds karakter: den blev aldrig nogen virkelig krig, kun tilfældige skjærmydsler mellem kongernes mænd paa begge sider av grænsen, hvorunder dog flere blev dræpt og adskillige gaarde brændt. Saaledes blev denne ufred karakterisert allerede i den ældste optegnede islandske tradition om Olav den hellige: »Drapozk menn firir oc brændu hvarer bygðir firir aðrum,« heter det i Leg. saga (k. 41), som her støtter sig paa Ældste saga [4]. Videre siger Leg. saga, at

---

[1] Særsk. OH. k. 48; Hkr. OH. k. 63. [2] Særsk. OH. k. 48; Hkr. OH. k. 65. [3] Hkr. OH. k. 66; Særsk. OH. k. 49. [4] Jfr. Fagrskinna k. 95: drápusk menn fyrir, ok brendu hvárir fyrir öðrum stór heruð; det andet ældre haandskr. har istedenfor stór heruð: býja.

ufreden mellem rikerne var saa stor, at »ængi maðr þorðe með kaupferðum at fara milli landa«. Ifølge Snorre forbød Olav under sit vinterophold i Sarpsborg 1016—17 al vareførsel fra Viken op til Gautland, »baade sild og salt«; vi kan dog ikke peke paa hans kilde for denne oplysning; det er maaske kun hans egen slutning, da han visste, at gauterne vanskelig kunde undvære tilførsel av disse varer, og at handelsforbudet saaledes var et vaaben i den norske konges haand, som han efter al sandsynlighet ikke har undlatt at benytte.

Olav Haraldssons møte med Ragnvald jarl ved Gautelv sommeren 1017 omtales kun av Snorre, som siger, at de satte grid og fred sig imellem til næste sommer, og at de avtalte venskap[1]. Hans kilde for disse oplysninger kjender vi ikke; derimot hviler hans beretning om Hjalte Skeggesons og Bjorn Stallares sendefærd til Olav Skotkonung (k. 68—72) paa gammel islandsk tradition, som utvilsomt stammer fra Hjalte Skeggeson selv[2]; den har først været optegnet i »Ældste saga« og er derfra overført til Leg. saga, hvor den fremdeles findes i sin oprindeligste form.

Efter Leg. saga[3] utgik kravet om, at der skulde søkes fred med svenskekongen, fra landsfolket i Norge (Viken). Kong Olav sendte da bud til Island efter Hjalte Skeggeson for at faa ham til at arbeide for en avslutning av krigstilstanden. Hjalte blev forundret, men mottok kaldelsen og kom til Norge, mens Olav opholdt sig i Trondhjem. Isteden for at opsøke ham drog han straks sydover, og paa sende-

[1] Særsk. OH. k. 50; Hkr. OH. k. 67. [2] Dette var allerede G. Storms formodning, se Sn. St.s Historieskrivning s. 162. Med »Styrmes fortælling« tænker Storm paa Leg. saga, idet han feilagtig antar, at denne er identisk med Styrme frodes livssaga om Olav den hellige. [3] Det følgende gjengir hovedindholdet av Hjaltes beretning efter fremstillingen i Leg. saga k. 42—44.

budenes spørsmaal om, hvad dette skulde bety, svarte han, at han trodde det var det bedste, at han for øieblikket ikke kom sammen med kongen. I Rogaland traf han Bjørn Stallare og bad ham følge sig; thi kongen hadde tillatt ham at ta 12 lendermænd med. Bjørn efterkom anmodningen, og de drog sammen til Konghelle og videre til Sverige, hvor de straks opsøkte kong Olav Eiriksson; de var da ialt 20 mand. Kongen mottok dem venlig, men blev taus og alvorlig, da han hørte de var nordmænd. Men da Hjalte sa, at han bragte skat med til ham og paa hans spørsmaal svarte, at han var kommet til Sverige over Norge uten at opsøke Olav Digre, blev kongen meget blid og hilste ham velkommen; dog maatte han sværge paa, at han ikke hadde truffet sammen med »den digre mand«. Hjalte og hans ledsagere forblev derpaa om vinteren hos kongen i herlighet og glæde. Blandt dem, som i denne tid gjestet hirden, var ogsaa den mægtige høvding Egil, Astrids fosterfar. Kongen fandt behag i at tale med Hjalte, fattet megen tillid til ham og tillot ham at besøke sin ældste datter Ingegerd. Til hende betrodde Hjalte sit egentlige erinde, at stifte fred mellem rikerne, og bad om hendes bistand. Han sa, at et giftermaal mellem hende og Olav Haraldsson vilde være den smukkeste og bedste løsning av striden; thi da kunde den svenske konges besiddelser i Norge følge hende som medgift. Ingegerd lovet at støtte hans erinde hos faren. Hjalte bragte derefter forholdet til Norge paa bane for kongen selv en kveld de sat og drak sammen. Han forestillet ham, hvor stor Olav Digres magt nu var, og raadet ham indstændig til at slutte fred med ham og gi ham sin datter til egte; det vilde være den sømmeligste og for sveakongen selv ærefuldeste avslutning paa denne ufred. Kongen taug, men tænkte over Hjaltes ord og fandt, at de var sande; han talte selv til Ingegerd om saken, og hun overlot til faren at ordne med alt. Derefter erklærte kongen, at han vilde gaa ind paa tilbudet,

hvis Olav Digre i gjerning viste, at han vilde bli hans ven og stanse ufreden. Hjalte takket ham og skiltes fra ham med gode gaver og drog derpaa til Norge til Olav Haraldsson, fortalte denne om resultatet av sin sendefærd, og at sveakongen hadde lovet at møte kong Olav øster ved Elven. Kongen takket ham for vel utført hverv, hvorefter Hjalte reiste hjem til Island.

Snorres skildring av disse begivenheter er ikke alene langt utførligere, men avviker ogsaa paa væsentlige punkter fra Leg. sagas[1]. Ogsaa Snorre har kjendt og benyttet den ældre islandske, fra Hjalte stammende tradition, rimeligvis i Styrme Frodes gjengivelse, som atter hviler paa »Ældste saga«; men han har behandlet den skriftlige overlevering meget frit og tildels vilkaarlig, utvidet og omformet den ved indfletning av folkesagn og opdigtede samtaler og episoder. Endelig lar Snorre Sigvat skald delta i Hjaltes og Bjorns færd og anfører som bevis et lausavers av Sigvat fra 1018, som dog intet indeholder derom, og 4 vers av Sigvats Austrfararvísur, som denne digtet om sin reise til Ragnvald jarl aaret efter, og som saaledes ikke hører hjemme paa det sted, hvor Snorre har indsat dem. Nogen anden hjemmel end disse feilagtig anbragte skaldevers har beretningen om Sigvats deltagelse i Hjaltes og Bjorns færd ikke, og man kan derfor trygt se bort fra den. Hadde en saa fremragende mand som Sigvat deltat i færden, vilde dette ganske vist ha været nævnt i Hjaltes beretning.

Men derved blir rigtignok hele fortællingen om Hjaltes og Bjørns lange ophold hos Ragnvald jarl[2] tvilsom; thi netop i et av de feilagtig anbragte vers er det, at Snorre søker beviset for, at sendefærden ved denne leilighet tok

[1] Se Heimskringlas Olav den helliges saga k. 68—72. [2] Hkr.s OH. k. 69—70, jfr. k. 71.

ind i Skara, Ragnvalds by. Om opholdet her fortæller Snorre ganske utforlig, men som det synes uten hjemmel i traditionen. Han kjender til slegtskapsforholdet mellem Ingebjørg, den norske konge og Hjalte, og paa dette grundlag skildrer han saa den iver, hun la for dagen for deres sak, mens jarlen selv hadde betænkeligheter; dette gjøres levende gjennem samtaler, altsaa ved rent digteriske midler. Snorre lar Bjørn bli tilbake hos Ragnvald, mens Hjalte drar til sveakongen for at undersøke stemningen; dette motsiges av Leg. saga, som uttrykkelig nævner, at Bjørn opholdt sig ved sveakongens hird samtidig med Hjalte; derimot er begge sagaer enige om, at det var Hjalte, som bragte tanken om forlik og giftermaal frem for Olav Skotkonung og Ingegerd; men mens kongen efter Snorre svarer overmodig og avvisende, gaar han efter Leg. saga ind paa tanken som en acceptabel løsning og optræder idethele paa en sindig og forstandig maate.

At forsøke paa at forlike de to beretninger med hinanden ved at se bort fra motsigelserne vil være faafængt og kildekritisk utilladelig; man maa træffe et valg, og det maa bli et andet end det, P. A. Munch og den ældre historieskrivning i det hele har gjort; m. a. o. Leg. sagas beretning maa foretrækkes for Snorres. Leg. saga indskrænker sig, som omtalt, til at gjengi sin kilde, »Eldste saga«, som har indeholdt den oprindelig islandske tradition, stammende fra Hjaltes egen mund. Beretningen, slik som den gjengives i Leg. saga, har derfor heller intet sagnmæssig ved sig; derimot er den sandsynligvis noget partisk og ensidig. Den dvæler iethvertfald udelukkende ved Hjaltes egen virksomhet og fremhæver sterkt hans fortjenester; Bjørn Stallare nævnes, men han spiller ingensomhelst rolle. Det synes at være ganske tilfældig, at han blir med, og fortælleren glemmer ikke at tilføie, at

han holder sig inde paa grund av øienverk under Hjaltes samtaler med Ingegerd. Alt er set med Hjaltes øine, og beretningen netop slik, som Hjalte og hans slegtninger, som fortalte den efter ham, kunde ønske den overlevert til eftertiden; men samtidig bærer den helt igjennem det selvoplevedes præg; den var, da den optegnedes i »Ældste saga«, endnu ikke blit gjenstand for egentlig sagnmæssig utsmykning. Man maa derfor nødvendigvis lægge denne beretning til grund, og Snorres skildring kan høist faa betydning som supplement, nemlig forsaavidt han kan antages at benytte kilder, som har været forfatteren av Leg. saga fremmede.

Nu er det ikke usandsynlig, at Snorres hovedkilde, Styrme frodes bok om Olav den hellige, har indeholdt tilsætninger til »Ældste saga« og maaske avvikelser fra den; men Snorres overordentlig fyldige skildring maa dog ogsaa ha hat et andet grundlag; der maa vistnok i Viken og Gautland ha eksistert sagn om denne sendefærd og i det hele om forhandlingerne mellem Olav Haraldsson og svenskekongen (»Friðgerðar-saga«), sagn, som Snorre har lært at kjende under sine reiser i Norge og Sverige 1218—20, og som har faat indflydelse paa hans fremstilling. Særlig maa den fornøielige, men aapenbart sterkt karrikerte skildring av Olav Skotkonung hos Snorre antages at ha sin oprindelse i den uvillige opfatning av ham, som ganske naturlig maatte utvikle sig hos nordmændene, og ikke mindst hos de mot ham oprørske gauter og svear. Hans skildring av Olav Skotkonungs karakter og optræden tør derfor nok antages at gi et tro billede av den folkelige opfatning av ham i Norge og Sverige endnu paa Snorres tid, men kan ikke uten videre overføres paa manden selv. Navnlig kunde folkesagnet intet vite om sveakongens holdning under forhandlingerne med Hjalte Skeggeson, og ikke mindst her er derfor Leg. sagas enkle beret-

ning ubetinget at foretrække for den utsmykkede, paa folkesagn og digtning hvilende skildring hos Snorre Sturlason. I henhold til beretningen i Leg. saga maa vi derfor anta, at Hjalte paa denne sendefærd har bragt planen om forlik og giftermaal mellem Olav og kongedatteren Ingegerd paa bane for sveakongen, og at denne ikke har stillet sig avvisende. Det er mulig, at Hjalte og Bjørn ved denne leilighet ogsaa har opsøkt Ragnvald jarl, slik som Snorre fortæller, og dette kan i og for sig synes mest sandsynlig, men man kan ikke paavise nogen historisk overlevering derom; de vers, Snorre anfører, er, som fremhævet, feil anbragt. At Hjalte fra Upsala av har sendt breve til jarlen for at meddele resultatet av forhandlingerne, synes ogsaa litet sandsynlig og omtales ikke i Leg. saga.

Paa dette punkt avbryter Snorre fortællingen om Hjaltes forhandlinger med sveakongen og indskyter beretningerne om Oplandskongernes sammensværgelse og tilfangetagelse av Olav og om Åstas andet gjestebud for sin søn[1]. Derefter gaar han atter over til at omtale forholdene i Sverige og de fortsatte forhandlinger mellem kongerne. I Heimskringlas Olav den helliges saga kap. 77 omtaler han derpaa hovedblotet og markedet i Upsala og gir desuten en kort, men grei fremstilling av Sveriges kirkelige og politiske inddeling og om lagmændenes, særlig Upsalalagmandens fremtrædende stilling som bøndernes talsmænd overfor fyrstelige personer. Avsnittet indeholder enkelte feilagtige geografiske angivelser, men vidner ellers om, at Snorre har erhvervet sig godt kjendskap til svenske forhold[2]. Endelig fortæller Snorre (k. 78—81) om Ragnvald jarls møte med kongedatteren Ingegerd, hans besøk hos Torgny Lagmand og Upsalatinget, hvor Olav

---

[1] Hkr.s OH. k. 73—76. [2] Jfr. G. Storm l. c., s. 87 flg.

sveakonge maa gi efter for Torgnys og bøndernes vilje og love at slutte forlik med Olav Digre og gi ham sin datter til egte.

Ogsaa denne del av Friðgerðar-saga har en ren digterisk karakter. Snorre har ganske vist kjendt sagn om Torgny Lagmand[1]; men han har aapenbart behandlet dem meget frit og lagt hovedvegten paa at gjøre skildringen saa levende som mulig og samtidig at gi et tro billede av svenske forhold; men det er rigtignok sit kjendskap til samtidige svenske forhold han herunder bygger paa, og som historisk beretning om forhold og begivenheter paa Olav Skotkonungs tid hviler den hele skildring paa et meget løst grundlag. Det er ved hjælp av den ikke mulig at avgjøre, om Torgny Lagmand overhovedet har spillet nogen rolle under disse forhandlinger, og da den dramatiske fortælling om Torgny Lagmands og bøndernes optræden overfor kongen paa Upsalating staar i strid med Hjaltes beretning, er der ingensomhelst grund til at holde paa den. Man maa anta, at fortællingen om dette optrin er et senere sagn, opfundet for at forklare den kjendsgjerning, at Olav Skotkonung først lovet den norske konge sin ældste, egtefødte datter og senere brøt sit løfte. Tænkelig er det ogsaa, at Snorre selv har opfundet den dels av samme grund, dels for at finde en anledning til at skildre Upsalatinget. Torgnys tale er iethvertfald likefrem lavet av Snorre; det sees bedst derav, at Torgny netop vet saa meget om svensk historie, som Snorre selv visste og kunde vite. Som allerede Storm har fremhævet, er der kun et eneste træk i hele talen, som synes overleveret, nemlig sagnet om de 5 konger, som folket slynget ned i en brønd paa »Mulating«, men der er intet, som tyder paa, at dette sagn i traditionen har været knyttet til

[1] Dog snarere svenske end islandske, som G. Storm mener, se Sn. St. Hist. s. 162.

Torgnys tale, der, som nævnt, bærer præget av at være forfattet av Snorre selv. Avgjørende er det imidlertid, at hverken Leg. saga eller Fagrskinna kjender det allermindste til Torgnys optræden, ja, denne er, som vi har set, efter den ældste islandske tradition utelukket, da sveakongen ifølge den straks stillet sig imøtekommende til Hjaltes henvendelse.[1]

Atter avbryter Snorre skildringen av forhandlingerne med svenskekongen ved at indskyte beretningen om Røreks flugtforsøk (k. 81—86) og Hjalte Skeggesons tilbakereise til Island (k. 86) for saa i k. 87—94 at gjenopta og avslutte fremstillingen av Friðgerðar-saga. Skildringen har for det meste den samme karakter som tidligere, den er meget utførlig, rik paa karakteristiske detaljer, samtaler og dramatiske optrin, som gjør den overordentlig fængslende. Snorres vigtigste skrevne kilde er fremdeles den ældre islandske tradition, rimeligvis i Styrme Frodes bearbeidelse; men denne er fremdeles meget vilkaarlig behandlet, og tilsat med folkesagn, som Snorre sammensmelter med sit øvrige stof og gjengir med digterisk frihet. Kun fortællingen om Sigvat skalds sendefærd til Ragnvald jarl er bygget paa skaldekvad, nemlig Sigvats Austrfararvísur. Ved beretningen om forliksmøtet mellem kongerne i Konghelle, særlig forsaavidt lodkastningen om den omtvistede bygd paa Hisingen angaar, henviser Snorre til en Torstein Frode[2] som sin hjemmelsmand.

[1] Birger Nerman har i sidste hefte av Arkiv för nordisk filologi XXXII (1916), s. 302—15 (i en artikel, som først er kommet mig for øie, efterat ovenstaaende allerede var sat) søkt at paavise forskjellige feil i Snorres skildring av Torgny Lagmand og forholdene ved hans optræden, men tviler dog ikke paa, at der ved denne tid har eksistert »en lagman Torgny i Tiundaland, som i striderna mellan Olav Haraldsson og Olav svenske spelat någon roll«.

[2] Muligens den Torstein, som omtales i Harald Haardraades saga; i et haandskrift av denne (Morkinskinna fol. 12) benævnes

Den eneste av Snorres kilder, som hitrører direkte fra en av deltagerne i de skildrede begivenheter, er Sigvats Austrfararvísur, hvortil ogsaa de tidligere omtalte av Snorre feilagtig anbragte vers hører. I Austrfararvísurne fortæller Sigvat om sin reise »østerpaa til Sverige« (austr til Sviþjóðar) om høsten 1018. Han drog over Ed i Dalsland med et følge av kongsmænd og kom efter mange viderværdigheter, som skalden skildrer paa meget humoristisk vis, til Skara, Ragnvald jarls residens. Her blev han gjestfrit og venlig mottat av jarlen og hadde mange samtaler med ham i hans gaard. Sigvat hadde før sin avreise faat instruks av kongen om, hvorledes han skulde optræde, og holdt sig den efterrettelig. Jarlen bad den norske konge om at ta sig av hans folk, naar de kom til Norge, og lovet til gjengjæld Olavs mænd støtte og vern, naar de kom til Gautland. Om stemningen i Sverige uttaler skalden:

Folk réð of sik, fylkir,
flest, es ek kom vestan,
ætt sem áðr of hvatti
Eiriks svika þeira;
enn þvít jarla, frænda,
eins, þás tókt af Sveini,
yðr kveðk, jǫrð, es, nóðuð
Ulfs bróður-lið stóðusk.

Oversat lyder verset saaledes[1]: »Da jeg kom vestfra, holdt almuen raadslagninger, eftersom Eiriks æt (ɔ: Olav Eiriksson) ophidset til svik; kun derved vandt du (ɔ: Olav Haraldsson) endnu engang jarlernes jord, den du tok fra

han ogsaa Frode. Jfr. P. A. Munch NFH. III, s. 224—225 og 1038 note 1 og Norges Historie etc. II, 1 (ved Ebbe Hertzberg og A. Bugge, s. 191 og 199).

[1] Jfr. F. Jónssons oversættelse i Den norsk-islandske skjaldedigtning B I, s. 225, som i hovedsaken gir samme mening. P. A. Munch (NFH. II, s. 570, note 1) oversætter den første del av verset

Svein, at Ulfs søn, som jeg siger, skjænket dig sin broderhjælp.« Den svik, skalden her taler om, sigter aapenbart ikke til oprøret mot sveakongen, men gjælder et paatænkt fredsbrud med Norge, som kong Olav Eiriksson har villet fremkalde, men som er blit forhindret ved Ragnvald jarls hjælp. Sigvat skildrer stemningen i Gautland som ophidset, dog ikke mot sveakongen, men mot nordmændene og den norske konge; kun jarlen har vist sig som en paalidelig ven. At dette er skaldens mening, er ikke tvilsomt, derimot er det mulig, at Sigvat har været feilagtig underrettet om aarsaken til raadslagningerne, eller at han selv har lagt dem ut paa denne maate for at stille jarlens og sine egne fortjenester i det fordelagtigste lys. Med sikkerhet kan vi derfor av verset neppe slutte andet, end at der under Sigvats ophold i Skara om høsten 1018 har været uro og gjæring i Vestergautland som følge av det spændte forhold til Norge, at dette var gjenstand for raadslagninger paa bondetingene, og at Ragnvald jarl arbeidet for at sikre fred mellem landene. — Desuten fremgaar det av det anførte vers, at det opnaadde forlik med Sverige og sveakongen ansaaes for at være av saa stor politisk betydning, at det sikret Olav Haraldsson den fortsatte trygge besiddelse av hans norske kongerike. Endelig bekræfter sidste vers sagaens oplysning om, at Ragnvald jarl fulgte Ingegerd til Gardarike[1].

---

saaledes: »Da jeg kom fra vesten, hadde Eriks søn, der tidligere svek avtalen, ophidset folket imot sig«, og ser heri en bekræftelse av Snorres beretning i kap. 94 om opstanden mot Olav Skotkonung. Oversættelsen er dog, som det vil sees, meget fri, paavirket av Snorres beretning, og træffer ikke skaldens mening.

[1] De sidste linjer i dette vers lyder saa:

»þann veitk, þinga kennir
þik baztan vin miklu
á austrvega eiga
alt með grœnu salti.«

Skalden nævner intet om giftermaalsplanen, om Ingegerd eller Astrid. Derimot vet vi av Sigvats digt til dronning Astrid fra ca. 1036, at Olav virkelig var gift med en datter av Olav Skotkonung av dette navn, og det er da paa forhaand sandsynlig, at dette egteskap er kommet istand som et resultat av forhandlingerne mellem rikerne, at det har været pantet paa forliket mellem de to konger. Endelig erfarer vi i Adam av Bremens verk om de Hamburg-Bremenske erkebisper (forfattet ca. 1073), at der mellem Olav og hans undersaatter svearne har været en uoverensstemmelse, som har hat sin grund i kongens iver for kristendommens utbredelse, og at denne uoverensstemmelse er blit bilagt ved tingforhandlinger med almuen. Kongen maatte opgi enhver tanke om at ødelægge avgudstemplet i Upsala, saavel som om at grunde en kirke og kristen menighet i denne sin residensstad, mens svearne intet hadde at indvende mot, at han gjorde dette i Skara i Vestergautland. Her grundet Olav et bispesæte, og fik erkebiskop Unwan av Bremen til at indvie en vis Thurgøt til biskop[1].

Vi tør altsaa slaa fast, at der har været uro og gjæring baade blandt svear og gauter; men mens svearne harmedes over kongens iver for kristendommen, var det i Gautland forholdet til Norge, som fremkaldte den ophidsede stemning. Bønderne i Vestergautland synes at ha indtat en truende holdning overfor begge konger for saaledes at bevæge dem begge til eftergivenhet; saaledes opfattet kan Sigvats vers og beretningen om Emund

---

d. e. »I ham vet jeg at du eier den allerbedste ven i Østervei langs med det grønne hav«. Dette vers og muligens hele digtet er altsaa først forfattet efter Ragnvalds avreise til Gardarike, som vistnok har fundet sted høsten 1018 eller vaaren 1019.

[1] Adami Gesta Hammab. Eccl. Pontif. Lib. II, Cap. 56.

Lagmands sendefærd til Upsala meget godt forlikes. Denne beretning er tydeligvis et svensk folkesagn, som rimeligvis har været fortalt ogsaa i Norge og paa Island, idet sveakongen dømmer efter norsk ret[1]. Henvisningen til Thorstein Frode i kapitlets slutning tyder paa det samme. Spaadommen om Steinkelættens ophøielse over svearne, som lægges i Emunds mund, tyder ogsaa paa, at sagnet har faat tilsætninger, længe før det optegnedes i Heimskringla. Snorre har imidlertid gjort det til gjenstand for ny og sterkt digterisk bearbeidelse. Allikevel kan det ikke betviles, at der ligger en historisk kjerne til grund. Bønderne i Vestergautland har utvilsomt ønsket fred med nordmændene og gjennem sin lagmand søkt at paavirke kongen i den retning de ønsket; men likesaa sandsynlig er det, at sagnet har overvurdert betydningen av denne sendelse og latt Emund spille en rolle, som ligger temmelig fjernt fra virkeligheten. Denne opfatning bestyrkes av den ældre islandske, av Snorre ubearbeidede tradition, slik som vi kjender den fra Leg. saga og Fagrskinna.

Ifølge Leg. saga (k. 45) hadde de to Olaver straks efter Hjaltes tilbakekomst fra Sverige et personlig møte, hvorunder Olav Digre fæstet sig Ingegerd; men en dag, da sveakongen skrøt av sit jagtheld, — han hadde dræpt 5 aarhaner — mindet Ingegerd ham om Norges konge, som paa een morgen hadde fanget 9 konger og vundet hele deres rike. Denne spot vakte sveakongens vrede i den grad, at han brøt sit løfte til den norske konge og gav Ingegerd til kong Jaroslav i Gardarike. Da Olav Haraldsson fik høre dette, syntes det ham en stor vanære; han tok sig saa nær av det, at han holdt sig for sig selv og begyndte endog at drikke til sine omgivelsers store græmmelse. Derefter fortæller sagaen om Astrids og hendes fosterfar Egils færd til Gautland og Norge,

---

[1] G. Storm, Sn. St. Hist., s. 163.

om Astrids møte med kong Olav, hendes hilsninger og gaver fra Ingegerd, kongens taushet, Astrids frieri ved det tredje møte, deres forlovelse og egteskap og dettes frugt, datteren Ulvhild, som blev gift med hertug Otto av Saxland [1].

Fagrskinna har en kortere beretning, som stemmer noget bedre med Snorres; dog lar den feilagtig Sigvat dra i sendefærd til sveakongen istedenfor til Ragnvald jarl. Forøvrig avviker den fra Heimskringla væsentlig kun paa tre punkter: den lar forslaget om Astrids egteskap med Olav utgaa fra svenskekongen selv, mens det ifølge Snorre utgaar fra Ragnvald jarl og Astrid samt Sigvat Skald; dernæst lar Fagrskinna likesom Leg. saga episoden med jagten være avgjørende for svenskekongens beslutning om at bryte sit løfte, mens Snorre forutsætter, at han kun er gaat ind paa dette med den baktanke at bryte det. Endelig nævner Fagrskinna ikke noget personlig møte mellem kongerne.

Uoverensstemmelserne mellem de tre sagaer beror væsentlig paa de tre sagaforfatteres bearbeidelser og navnlig paa Snorres benyttelse av folkesagn. Derimot bygger de utvilsomt alle tre paa samme hovedkilde, nemlig den ældre islandske tradition, slik som den var optegnet i »Ældste saga« og de ældre recensioner av denne. Dog kan vi ikke, saaledes som ved det foregaaende avsnit av Friðgerðar-saga, paavise en bestemt hjemmelsmand for traditionen, og denne bærer allerede i Leg. saga mere præg av sammenknyttede, løse sagn end av egentlig historisk overlevering. Navnlig har jagtepisoden og fortællingen om Astrids frieri helt igjennem folkesagnets karakter. Forfat-

[1] Leg. saga k. 46, jfr. Heimskringla, Magnus den godes saga k. 26; Fagrsk. k. 97. Hertugen het egentlig Ordulf, se Adam II, c. 75; navneforvekslingen forklares let derved, at Otto var et i den ældre saxiske hertug- og kongeslegt almindelig navn, jfr. Mon. hist. Norv., ed. G. Storm, s. 29, note til l. 14.

teren har intet kjendskap til Sigvats færd eller til hans Austrfararvísur, som baade Snorre og Fagrskinna citerer; men ogsaa efter Leg. saga brøt sveakongen et givet løfte til Olav om Ingegerd og giftet hende med Jaroslav. Ogsaa efter Leg. saga egtet Olav isteden hendes halvsøster, frilledatteren Astrid. Endelig anfører alle tre sagaer, at Olav og Astrid hadde en datter Ulvhild, som blev gift med Otto (Ordulf) av Saxland. Disse vigtige oplysninger kan vi derfor med sikkerhet føre tilbake til »Ældste saga«; de har dannet kjernen i den ældste islandske overlevering om disse begivenheter, hvortil der dog meget tidlig har knyttet sig upaalidelige folkesagn. Saaledes er ogsaa fortællingen om kongens jagtheld og Ingegerds spot fælles for alle de nævnte bevarte sagaverker og er utvilsom et meget gammelt sagn, som har været optegnet allerede i »Ældste saga«. Det indeholder den folkelige forklaring av aarsaken til svenskekongens løftebrudd.

Det er, som man ser, kun et forholdsvis magert utbytte, vi i dette tilfælde faar ved et kritisk sammenlignende studium av sagaernes beretninger; den islandske tradition savner for dette avsnit av Friðgerðar-saga en sikker hjemmel, et samtidig hovedvidne og førstehaandsvidne, som Hjalte Skeggeson var det for det foregaaende avsnit; det litet man kunde vite med sikkerhet, er av islændingen vævet sammen med folkesagn og hypotheser til en lang fortælling.

Heldigvis eksisterer der ogsaa en norsk tradition om disse begivenheter, skjønt den kun er bevaret i Ågrips og Theodricus Monachus's yderst kortfattede beretninger. Theodricus siger[1], at Olav Haraldsson egtet sveakongens datter Astrid, skjønt han tidligere hadde faat løfte paa hans ældste datter, og skjønt begge de trolovede ønsket dette egteskap; men farens vrede kom imellem og hindret, at

[1] Monumenta hist. Norv., ed. G. Storm, s. 29.

det blev til virkelighet. Olav og Astrid hadde en datter Ulvhild, som egtet den saksiske hertug Otto.

Omtrent det samme oplyser ogsaa Ágrip:

»Siþan baþ Olafr dottor Olafs sǽnsca Astriþar, systor Ingiriþar (ɔ: -gerþar), er fyrr var heitin honum oc bra faþer hennar heítom þeim fyr reiþi sacar oc gifti Iaritlave Austrvegs konungi, oc gat Olafr digri með henni bærn. En þeirra ærnefni eþa ærferþer uitom uer eigi nema um Gunhildi (ɔ: Ulfhildi), dottor þeira, er toc Otto hertogi a Saxlandi.« [1]

Disse beretninger stemmer, som man ser, nøie med de ovenfor gjengivne fælles hovedtræk i den islandske overlevering og indeholder det hovedsakelige av, hvad de gamle visste om disse ting. Stort mer kan heller ikke vi vite med sikkerhet, bortset fra de oplysninger, som Sigvats Austrfararvísur og Adam av Bremens kirkehistorie gir. Snorres utforlige fremstilling forsyner os ikke med nye sikre oplysninger utover dem, som den ældre tradition og skaldedigtet gir, men de folkesagn, han meddeler, har dog megen historisk interesse og kan ikke lates ute av betragtning, om man vil vinde et noget dypere indblik i begivenheternes sammenhæng. Snorre har i denne retning gaat langt videre, end nutidens kritiske historieforskning tillater; han har laget en saga om det hele, slik som han har tænkt sig, at den kunde ha foregaat, dog skylder vi at tilføie, at hans skildring av begivenheternes sammenhæng er git ikke alene med stor kunst og skapende fantasi, men tillike med en indsigt og en intuitiv kombinationsevne, som gjør den til en værdifuld pekepind ogsaa for nutidens kildefortolkere. Endelig maa det ikke glemmes, at selv hvor Snorre gir sin digterevne frit raaderum, bibeholder han dog gjerne med nænsomhet de historisk sikre omrids, som ogsaa i hans fremstilling av kong Olavs

---

[1] Ágrip, ed. V. Dahlerup, k. 22 (sp. 44—45).

strid og forhandlinger med svenskekongen træder klart og skarpt frem.

Til slutning skal vi, som resultat av den foregaaende undersøkelse, resumere i hovedtrækkene, hvad vi kan slaa fast som historisk sikkert av sagaernes beretninger om disse begivenheter:

Efterat Olav Haraldsson hadde beseiret Svein ved Nesjar og underlagt sig Norge, fik han ufred med sveakongen Olav Eiriksson Skotkonung som følge av, at denne ikke vilde opgi sine krav paa herredømme over norske landsdele. Krigstilstanden gav sig utslag i gjensidige drap og herjinger, i forstyrrelse av handelen mellem landene og almindelig utryghet. I begge riker, navnlig i grænselandskaperne, har der dog været et sterkt ønske om fred, og Olav Haraldsson har under indtryk herav og i betragtning av den truende utenrikspolitiske stilling forøvrig — forholdet til Knut Sveinsson var jo ingenlunde ordnet — indledet underhandlinger med sveakongen med den fornemme islænding Hjalte Skeggeson og Bjørn Stallare som mellemmænd. Under disse forhandlinger har sveakongen, maaske personlig uvillig, men av politiske grunde, under trykket av en noksaa sterk og utbredt misnøie hos hans egne undersaatter, gaat ind paa et forlik, hvorefter den norske konge skulde egte hans datter Ingegerd og faa de omstridte landskaper i medgift. Men derpaa har sveakongen brutt forliket, efter sagnet som følge av ordvekslingen med Ingegerd efter den heldige morgenjagt, men i virkeligheten vel snarere, fordi der i mellemtiden hadde aapnet sig utsigter til at faa Ingegerd gift med kong Jaroslav i Gardarike, et parti, som Olav Skotkonung sikkert har anset for bedre og ærefuldere for sig og datteren end giftet med den nye norske konge, som for ham maa ha staat som en opkomling og en usurpator. Desuten hadde han en yngre, uegte datter, som han vistnok har anset for et mere passende parti for Olav Digre. I dette

løftebrudd har sveakongen sandsynligvis ogsaa søkt en opreisning for den tort, Olav Haraldsson hadde tilføiet ham ved at tilegne sig hans besiddelser i Norge. Olav Haraldsson har selvfølgelig tat sig nær av den ham tilføiede krænkelse; men politiske overveielser og hans mænds raad har bragt ham til paany at indlede forhandlinger med svenskerne, dog dennegang ikke direkte med kongen, men med Ragnvald jarl. Resultatet av disse forhandlinger har saa været, at Olav egtet Astrid, mot at hun fik samme medgift som den, der var lovet Ingegerd. At dette egteskap er kommet istand mot sveakongens vilje, som Snorre siger, er derimot ikke sandsynlig. Slik som stemningen var i Sverige, kunde han ikke tænke paa at erobre de norske landskaper tilbake, og han kunde ikke ønske, at danekongen, som nu hersket ogsaa over England, paany blev konge i Norge. Tvertimot var der al grund til at frygte en yderligere magtutvidelse fra den mægtige og ærgjerrige kong Knuts side og til at støtte det nye nationale kongedømme i Norge som en motvegt mot danskevældet. Endelig maatte jo Olav Digre ansees for et meget godt parti for Astrid, som neppe hadde nogen anden utsigt til at indgaa et jevngodt fyrstelig egteskap. Den ældre islandske tradition, gjengit i Leg. saga og Fagrskinna, hævder da ogsaa, at dette giftermaal kom istand med sveakongens fulde billigelse, og dette motsiges ikke av Ágrip og Theodricus. Det er heller ikke let at forstaa, hvorledes Ragnvald jarl kunde tilbyde Olav den samme medgift som den, der var æslet Ingegerd, hvis han ikke hadde bemyndigelse dertil av svenskekongen. Ogsaa sagnet om møtet mellem kongerne paa Hisingen peker nærmest i samme retning. Historisk sikkert er det, at Olav og Astrid hadde en datter Ulfhild, som blev gift med hertug Ordulf av Sachsen, og at Ragnvald jarl fulgte Ingegerd til Gardarike.

SMAASTYKKER

14.

Sarpsborgs gamle kirker.

Anlægget av ruinparken i Sarpsborg har gjort spørsmaalet om byens gamle kirker aktuelt. Er den kirkeruin, som nu utgraves, resterne av den Mariakirke, som Olav Haraldsson opførte, eller av en senere kirkebygning? Det første har længe været den almindelige mening [1], og ifølge meddelelser i »Tidens Tegn« for 8de april og senere skal det nu være konstatert av fagmænd, at ruinen virkelig hitrører fra Mariakirken. Saaledes betegner ogsaa arkitekt Magnus Poulsson den i Fortidsmindesmerkeforeningens aarsberetning for 1915 (s. 184), og riksantikvar Fett fastslaar, at den stammer fra det 11te aarhundrede, men betegner den selv som »Olavsmindet« eller »Olavskirken« [2]. Formentlig vil spørsmaalet om, hvilken kirke vi her har for os, ikke kunne avgjøres ad arkæologisk vei alene, det vil bli nødvendig ogsaa at raadspørre de historiske kilder.

Desværre er disse ikke meget fyldige, men til gjengjæld heldigvis ret paalidelige. Mariakirken i Borg omtales første gang i Sverres saga (k. 10) for aar 1177, dernæst i Haakons, Guthorms og Inges saga [3] aar 1207. Av den sidstnævnte erfarer vi, at Borgarthinget holdtes paa Mariakirkegaarden utenfor kirken, og her valgtes Philippus til konge av ting-

---

[1] Se f. eks. 1. utg. av Nicolaysen, Norske Fornlevninger s. 16 og Norges Land og Folk, Smaalenenes amt ved A. N. Kiær (s. 172—73), hvor den paa kartet er avmerket som »St. Marie kirke«. [2] Saaledes ogsaa Nicolaysen i 2. utgave av Norske Fornlevninger, s. 21. [3] Konungasögur, ed. C. R. Unger (Chria. 1873), s. 224 (k. 14).

almuen den 15. mai nævnte aar, efterat biskop Nicolaus og de mægtigste bønder hadde holdt raadslagning inde i kirken. Snorre Sturlason, som skrev sine kongesagaer i tiden omkring 1230, er den første, som oplyser, at denne kirke blev bygget av Olav den hellige samtidig med anlægget av kjøpstaden Borg (Sarpsborg) og befæstningerne der, og denne tradition er i og for sig saa sandsynlig, at den ikke let kan drages i tvil. Mariakirken har Olav, som A. D. Jørgensen antar[1], vistnok kaldt den efter Mariakirken i Rouen, hvor han selv var døpt av den normanniske erkebiskop Robert.

Snorre, som opholdt sig i Viken 1218—19, maa under dette ophold ogsaa være kommet til Sarpsborg, og han gir i sin Olav den helliges saga en beskrivelse av stedet og anlægget, som ved sin nøiagtighet vidner om selvsyn. Mariakirken laa efter Snorres uttrykkelige vidnesbyrd, likesom kongsgaarden og hele det ældste byanlæg, paa næsset ved Sarpfossen indenfor (østenfor) den vold, Olav lot opføre til vern om anlægget[2].

Vi vet ikke, om denne ældste kirke i Sarpsborg var av sten eller træ[3], og den nævnes ikke senere i nogen kilde fra middelalderen. Derimot opføres i biskop Eysteins jordebok over det geistlige gods i Oslo bispedømme (»den røde bok«) aar 1397 to andre kirker i Borg, nemlig Olafs kirkia og Niculos kirkia[4]. Den gamle Mariakirke kan paa denne tid ikke ha eksistert som anvendt kirke; ti i saa fald maatte den ha eiet jordegods og kunde ikke være utelatt i biskop Eysteins fortegnelse. Sarpsborg var desuten i slutningen av middelalderen en av Norges allermindste byer; det er næsten utænkelig, at den paa een gang har besiddet 3 kirker. Man maa anta, at Mariakirken enten er brændt eller paa anden maate forfaldt, og at Olavskirken er opført i dens sted. Jeg sier trygt Olavskirken; ti netop denne kirke, som var viet til landets nationalhelgen og byens grundlægger, maa ha været Mariakirkens efterfølger og maa like-

---

[1] Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling I, s. 471. [2] Heimskringla, Olav den helliges saga k. 61 in fine. [3] Naar L. Dietrichson i sin »Sammenlignende Fortegnelse over Norges Kirkebygninger i Middelalderen og Nutiden« (Kria. 1888) (s. 12) opfører den som stenkirke, bygger dette kun paa gjetning, se anm. s. 13. [4] Biskop Eysteins Jordebog, ed. H. J. Huitfeldt (Chria. 1879), s. 496—97.

som den ha ligget i St. Olavs egen by, paa næsset indenfor fæstningsvolden.

Denne paa forhaand saa sandsynlige antagelse blir til visshet ved den røde boks vidnesbyrd. Av denne sees det nemlig, at Olavskirken i Borg eiet 3 gaarde med tilhørende tomter i selve byen, og at kirken laa inde mellem bygaardene[1]. Nicolaskirken eiet derimot ikke en eneste bygaard, og man maa derfor nærmest tænke sig, at den er opført utenfor den gamle by paa en tid, da bebyggelsen vest for volden er blit saavidt tæt, at man har følt behov for en forstadskirke, og dette er vistnok skeet meget tidlig i middelalderen. Nicolaskirken besad nemlig i 1397 ikke mindre end 30 større og mindre eiendomme, uten at hjemmelen er optegnet i mer end 3 tilfælde[2], og dette tyder bestemt paa, at dens jorderhvervelser i det hele gaar langt tilbake i tiden. Olavskirken besad kun 15 forskjellige eiendomme, men ved 7 av disse er givernes navne — ialt 8 personer — angit. En av dens gaardeparter — 5 øresbol i Borgargerði, den gamle kongsgaard — er skjænket av »Olof«, vistnok ingen anden end Olav den hellige selv; denne eiendom — og rimeligvis flere andre — maa da være overført til Olavskirken fra den gamle Mariakirke. De øvrige eiendomme, ved hvilke hjemmelen er angit, synes alle at være skjænket kirken i løpet av 2—3 sidste menneskealdre før 1397, noget som i 3 tilfælde bestemt kan paavises. Forholdet viser, at Nicolaskirken, som muligens i nogen tid efter Mariakirkens forfald har været byens eneste kirke, hurtig er distancert med hensyn til anseelse av den yngre Olavskirke. De besiddende borgere i Sarpsborg i det 14. aarhundrede har skjænket sine sjælegaver til den. Bypatriotiske grunde har vistnok her gjort sig gjældende ved siden av de rent religiøse; ti Sarpsborgs indvaanere var ikke litet stolte av sin bys gamle historie. Endnu ved midten av det 16. aarh., efterat grundlæggerens helgenglorie forlængst var blegnet ved reformationen, glemte de i en henvendelse til kong Kristian III ikke at minde denne om byens ælde: »oc er thenne edhers naadis kiøbstadtt Sarpsborigh en medtt the eldste kiøbstædher, som er y Norge«[3].

---

[1] Biskop Eysteins Jordebog, s. 496—97. [2] l. c., s. 497 flg. [3] Diplomatarium Norvegicum IV, no. 1138.

Olavskirken nævnes i 1427, da en korsbror i Oslo testamenterte den 2 kjør[1]. I diplomer fra 1465[2] og 1472[3] omtales »Olafskirkio sogn j Sarpzborg«. Om ogsaa Nicolaskirken har været i bruk paa denne tid, vet vi ikke. I 1488[4] nævnes »presten i Sarpsborg« og »prestbooleth j Sarpsborgh« paa en saadan maate, at man maa tro, at der paa den tid kun har været én prest og ett prestebol dersteds. Under opstanden i 1502 blev byen plyndret av skotske leietropper i kong Hans's sold; senere blev den brandskattet av Nils Ravaldsson og endelig i 1567 avbrændt av svenskerne[5] i Syvaarskrigen, hvorefter Fredriksstad anlagdes i Sarpsborgs sted. Det jordegods, som kirkerne i Sarpsborg før hadde eiet, blev nu overdradd til Fredriksstads kirke[6].

Sandsynligvis er ødelæggelsen i 1567 gaat sterkt utover Olavskirken, som laa midt inde i byen. Sikkert er det, at da biskop Jens Nielssøn i 1594 passerte stedet, saa han kun een kirke der, som han kalder for »Sarpsborg kirke«; men han anfører den ikke i sit register over kirkerne, hvad der tyder paa, at den ikke længer anvendtes til gudstjeneste[7]. Henved 2 menneskealdre senere omtales i et kongebrev fra 1656 »nogen muur av tvende kirker, som udi forn. Gammelby (d. e. Sarpsborg) tilforn har været, og nu ganske forfalden«[8]. Den daværende eier av Borregaard, adelsmanden Peder Bagge, androg om at faa benytte disse mure til sine private bygninger, og kongen indhentet i den anledning statholderen, Nils Trolles, uttalelser om saken. Seksten aar senere, den 31. mai 1672, var vicestatholder Ove Juel gjest paa Borregaard, »hvor Gammel-Byen hafuer standen«, og noterte ved den leilighet

---

[1] DN V, no. 579. [2] DN XVI, no. 229. [3] DN XVI, no. 248. [4] DN I, no. 957. [5] Saaledes efter de samtidige vidnesbyrd, se Norske Rigs-Registranter I, s. 568, 572, II, s. 19; jfr. Norske Herredagsdombøger, ed. E. A. Thomle I, s. 328. Abs. Pederssøn beretter, at borgerne selv satte ild paa byen (Norske Magasin I, s. 114, jfr. Hist.-top. skrifter om Norge etc., ed. G. Storm (Kria. 1895), s. 112). [6] Povel Huitfeldts Stiftsbog, fol. 32 b flg. (Riksarkivet). [7] Biskop Jens Nielssøns Visitatsbøger etc. 1574—97, ed. Yngvar Nielsen (Kria. 1885), s. 113. [8] Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie IV, s. 178—79; jfr. Fortidsmindesmerkeforeningens aarsberetn. 1870, s. 135.

i sin dagbok bl. a. følgende: »och seez der endnu rudera aff tuende kircker«[1].

Vi har saaledes to paalidelige vidnesbyrd om, at der i sidste halvdel av 17. aarhundrede existerte ruiner efter 2 kirker i Sarpsborg, og disse kan ikke godt ha været andre end de, som nævnes i den røde bok: Olavskirken og Nicolaskirken. I begyndelsen av det 19. aarhundrede fandtes der imidlertid kun 1 kirkeruin i Sarpsborg; den er beskrevet av Klüwer 1823, og efter ham av Nicolaysen i Norske Fornlevninger [2], og er den selvsamme ruin som den, der nu utgraves. Det er da paa forhaand sandsynlig, at den anden ruins forsvinden maa staa i forbindelse med utrasningen i februar 1702, da Borregaard med omliggende terræn gled ut i elven [3]. »Ved dette Udfald«, heter det i en beretning i Tune kaldsbok, som synes nedskrevet av sogneprest A. Kirchhof i tiden 1804—08, »forgik og den ældgamle Sarpsborgs Kirkegaard, i hvis Stæd Korskirkens [4] Tomt, der tilligemed sin Kirkegaard skal have været til i Sarpsborgs Velstand, blev efter Biskop hr. Hans Munchs Ordre, de Dato 3die September 1703 kristelig og sømmelig indviet til Kirkegaard«. Den »ældgamle Sarpsborgs Kirkegaard«, som gik til grunde i 1702, maa vel ha været den gamle Mariakirkegaard. Med »Korskirkens Tomt« maa tænkes paa Olavskirken. Hvad sogneprest Kirchhof ellers har at berette om Sarpsborgs gamle kirker, synes litet paalidelig [5], og selv det ovenfor citerte indeholder maaske enkelte misforstaaelser, men kan dog ikke helt forkastes, da forfatteren henviser til biskopens brev som kilde og selv maa ha set dette i prestearkivet. I en samtidig latinsk beretning om jordfaldet 1702 omtales virkelig en gammel kirkegaard (anti-

---

[1] Ove Juels Dagbog, meddelt af A. Crone (Dansk) Hist. Tidsskr. 3 R. III, s. 629. [2] Se 1ste utg. s. 16. [3] J. Kraft, Topogr.-statist. Beskrivelse over Kgr. Norge I, s. 141 flg. [4] En forkortet utskrift av den gamle kaldsbok i Tune har ved feillæsning »Kristkirkens«. Denne benævnelse, som ogsaa er optat i Fortidsmindesmerkeforeningens aarbok for 1915 (side 182 flg.), maa efter dette helt utgaa. [5] Han angir f. eks. aarstallet for utglidningen til 1701 istedenfor til 1702, og sier, at der holdtes gudstjeneste »i Mariæ kirke i Gamlebyen for Sarpsborgs forarmede efterblevne indbyggere« like til 1713, men gjengir ikke nogen kilde for denne meddelelse, som staar i strid med de ældre paalidelige optegnelser, vi ovenfor har gjengit, og dertil i sig selv er usandsynlig.

quum coemeterium) paa næsset, av hvis mure der saaes levninger endnu efter katastrofen. Om den tilhørende kirkebygning (templum) heter det, at den forlængst var nedrevet og flyttet andetsteds hen (til Tune kirke)[1]. Vi tør derfor vistnok gaa ut fra, at de sidste rester av den gamle kirke paa næsset indenfor volden er forsvundet ved nævnte leilighet, da man ikke senere har kunnet finde de ringeste spor efter dem.

Den kirkeruin, som nu utgraves, kan følgelig ikke være den gamle Mariakirke, hvis ruiner, efter det ovenfor fremdragne, maa ha været forsvundet længe før utglidningen i 1702, og heller ikke dens efterfølger Olavskirken, hvis tomt ifølge kaldsboken blev utlagt til kirkegaard 1703. Den maa altsaa være identisk med Nicolaskirken. Arkæologernes vidnesbyrd om ruinens høie alder — den stammer fra slutningen av 11. eller første halvdel av 12. aarhundrede — er, som vi i det foregaaende har set, kun egnet til at bestyrke rigtigheten av denne opfatning; men avgjørende er det, at den ligger utenfor (vest for) St. Olavs vold, mens Mariakirken og Olavskirken, som ovenfor paavist, begge laa indenfor (øst for) volden.

Oscar Albert Johnsen.

15.

Kong Silfraskalli.

I den store Olav Trygvesons saga (Fm. ss. I 116) finds det en fortælling om en kong Silfraskalli i Jylland, som blev fældt av Gorm den Gamle, altsaa i første halvdel av 10de aarhundred. Ellers vet man ingen ting om ham; i andre kilder er han ikke nævnt.

Det er aapenbart at Silfraskalli ikke kan være et histo-

[1] Nova Literaria Maris Balthici et septentrionis MDCCIII, s. 111 flg. Her er dog Borregaard forvekslet med det paa den anden side av elven liggende Hafslund, men paa den medfølgende kartskisse er dette, likesom »rudera templi et coemeterii antiqui«, avsat paa næsset vest for Sarpfossen. Jfr. Jac. Nic. Wilses beretning i »Allgemeine geographische Ephemeriden« 1798, s. 545 flg., hvor det bl. a. heter: »noch jetzt sieht man Spuren von dem Kirchhofe, aber die Kirche wurde auf der jetzigen Stelle der *Tunoe-Kirche* wieder aufgebaut«.

risk kongsnavn; det indsaa allerede E. Jessen (Undersøgelser til nord. oldhist. 74), og han prøvde derfor aa forklare det som forvanskning av et sted hos Adam av Bremen (Sigerich cum, I 54, feillæst som Silferascalli). Men denne forklaringen har Gustav Storm (Hist. Tidsskr. 3. R. III 375) med rette erklært for »ubevislig og usandsynlig«. Han holdt sig i steden til den formodning som Sophus Bugge (sammesteds) opstillet: ordet er et appellativ med betydningen »rik mand«, brukt i et kunstig skaldevers som omskrivning for en konge. Baade Storm og Bugge antok, at betegnelsen egentlig maatte ha været knyttet til den kong Gnupa som i sagaen blir nævnt like foran Silfraskalli, og som likeledes blev fældt av Gorm den Gamle. Bugge tilføier: »Allerede Udtrykket silfra skalli viser, at det formodede Skaldevers maa have været digtet lange Tider efter Gnupas og Gorms Død. Man kommer snarest til at tænke paa et islandsk Digt fra 13de Aarhundrede.« Han tænker sig at en islænding, som f. eks. Torgeir Danaskald, har omtalt Gorms bedrifter i et lovdikt til en av de senere danske konger. Og kong Silfraskalli skyldes da bare en misforstaaelse av en saga-kompilator i 14de aarhundred.

Jeg tror der er en anden og kanske bedre mulighet. Jeg synes ikke det høres meget rimelig at en skald skulde ha omtalt en række gamle konger i et lovkvæde til en yngre konge; jeg vet ikke av noget eksempel paa slikt. Og det er i virkeligheten aldeles unødvendig at opfatte Silfraskalli som en kunstig skaldeomskrivning fra senere tid. Det er langt naturligere at ta det som et tilnavn, i likhet med saa mange andre av samme slag som vi kjender fra samme tid: Kvitbein, Beinlaus, Blaatann, Haarfagre, Gullbraa, Silkeskjegg, Kornamule, Jarnhaus, Bløreskalle, Breidskalle, Sindre, Silvre o. s. v. Spørsmaalet blir da hvorledes det kan ha sig, at i dette tilfælde bare tilnavnet, ikke selve personnavnet er bevart. Men det har vi netop fra første halvdel av 10de aarh. en slaaende analogi til.

Torbjørn Hornkloves kvæde om Harald Haarfagre nævner jo hverken Harald eller hans motstandere i Hafsfjordslaget med navn; det taler bare om Luva, Kjøtve og Haklang. Og hverken for Kjøtve eller Haklang kjender vi det virkelige navn. Langt yngre sagaer prøver sig med aa kalde Haklang for Tore og gjør Kjøtve til et virkelig navn; Gustav

Storm har prøvd aa identificere Kjøtve med Gudrød, Haklang med Olav fra Dublin. Men i ethvert tilfælde ser vi at skalden nøier sig med tilnavnet. Jeg antar at Torbjørn Hornkloves fremgangsmaate ikke har været enestaaende i samtiden; jeg gjætter paa at en skald i Danmark har diktet paa samme maaten om Gorm den Gamle (i hans levende live eller ved hans død), og i dette diktet er da Silfraskalli omtalt uten sit virkelige navn[1]. Dette gir en naturlig forklaring paa fremstillingen i Olav Trygvesons saga.

Det lot sig gjøre aa føre gjætningen videre — aa spørre efter hvem denne Silfraskalli vel kunde være. Og jeg kunde peke paa Gnupas søn Sigtrygg, som gjerne kan ha baaret dette tilnavnet — ikke bare fordi vi derved faar den naturlige tilknytning til Gnupa, som vi efter sagaen skulde vente, men ogsaa paa grund av stavrimet; det viser sig jo at tilnavnet til en mand ofte danner stavrim med selve navnet, og dette er visstnok ialfald undertiden tilsigtet (jeg minder om Harald Haarfagre, Gorm den Gamle, Sigtrygg Silkeskjegg, Sigtrygg Snarfare, Hallvard Hardfare, Gisur Gullbraa o. s.v.). Men slikt er naturligvis ren gisning. Det som derimot er vigtigere, det er spørsmaalet om skaldedigtning til ære for en dansk konge saa tidlig som Gorm den Gamle virkelig er tænkelig, og al den stund vi har enkelte levninger av dansk skaldedigtning fra Harald Blaatanns tid (se Finnur Jónsson, Den oldn. og oldisl. litt. hist. I 473—474, jfr. Axel Olrik i Dania IV 33—40, 110—122), vil det fra dette synspunkt ikke kunne la sig indvende noget mot den her fremsatte formodning. Jeg tør heller sige at navnet Silfraskalli gir et nyt vidnesbyrd om dansk digtning fra 10de aarhundred.

Halvdan Koht.

---

[1] Hvis kong Gnupa har været omtalt i samme dikt, skulde da han ogsaa naturlig bare være nævnt ved tilnavn, og det fortjener derfor aa bli lagt merke til, at de danske historieskrivere fra slutten av 12te aarh., Sven Aggesøn og Saxo, bare kjender ham under navnet Ennignupus. Gustav Storm opfatter Enni- her som et (ukjendt) stedsnavn; men den norrøne betydning »pande« føier sig langt naturligere ind — sammenlign Skallagrim.

16.

Det gamle Hafslunds brand.

Det er nu litt over 150 aar, siden herregaarden Hafslund blev reist, efterat den ældre gaard, som laa paa samme tomt, var nedbrændt. De nærmere omstændigheter ved branden har imidlertid været fuldstændig ukjendte. Man har kun visst, at de eneste levninger, der blev tilbake av den gamle kampestensbygning, er dele av de to fløier, som blev indbygd i den vældige, statelige gaard, der opførtes istedet. Den stolte og pragtsyke husfrue Anna Elieson, f. Collett, skal ha tat en meget virksom del i planen for og utstyret av det nye Hafslund. Om hende fortæller familiesagnet, at da den gamle gaard brændte, gik hun op paa en haug i nærheten og lot sig bringe en fuld pokal, hvorav hun drak en skaal for et nyt, prægtigere Hafslund. Den hele historie er imidlertid, som vi skal se, det rene digt. Heller ikke tidspunktet for branden har været nøiagtig kjendt; man har formodet omtrent 1761.

En av Fredrikshalds gamle, i riksarkivet bevarede protokoller gir endel oplysninger om Hafslunds brand, som her skal meddeles. Den fandt sted vinteren 1757—58. Eieren, den grundrike justitsraad Peter Elieson, og hans unge hustru hadde saaledes bare bodd et par aar paa Hafslund, da ulykken indtraf.

Paa gaarden hadde man denne vinter en snekker, Peter Kieldsen, i arbeide, og han hadde faat sig et kammer i hovedbygningen til verksted. En kveld forlot han dette og gik ind til fuldmægtigen, Friedrich Bøyesen, for at prate med ham. Han lot et brændende lys staa efter sig paa høvelbænken, midt blandt spaaner og høvelflis; rigtignok forklarte han siden ved forhøret, at han den kveld hadde sat lyset i en blikplate, mens han ellers pleiet at ha det i en træklype, men uforsigtigheten var jo omtrent like stor.

Ut paa natten stod gaarden i flammer, og det var tydelig, at ilden var opkommen i Peter Kieldsens kammer. Man har kanske uttalt sin mistanke til ham, for da ilden raste som værst, ved 4—5 tiden, rømte snekkeren sin vei. Herskapet var fraværende under branden og fandt saaledes ved sin hjemkomst bare rykende ruiner.

En hel del kostbare møbler og andet bohave var gaat tapt; likesaa var store mængder av korn fortært, som laa paa bygningens lofter. De gamle sagbrukseiere var jo ikke alene forsynt med korn for eget behov, men maatte desuten ha tilstrækkelige forraad til sine arbeidere, som fik en del av sin løn utbetalt i denne vare.

Hvor stort tap Elieson hadde lidt, kunde han ikke saa nøie si, efter et løst skjøn mente han »en 20—30 000 Rigsdaler eller mere«. Holder man sig til det sidste tal, vil det si omkring 90 000 kroner, en sum, som efter den tids pengeværdi i virkeligheten er betydelig større.

Da justitsraad Elieson ingen passende bolig kunde finde i nærheten, tok han ophold i Fredrikshald. Her stod netop den store prægtige gaard ledig, som tidligere hadde tilhørt Peder Colbjørnsen, og Elieson leiet da denne av de daværende eiere, kjøbmændene Schønning & Rohde.

Men saa begav det sig, at ut paa sommeren kom ogsaa Peter Kieldsen til Fredrikshald. Han hadde fra Hafslund rømt til Sverige og kom nu hit for at faa arbeide. Men her gjorde han sig paa et par steder atter skyldig i uforsigtig omgang med ild, idet han røkte tobak under sit snekkerarbeide, noget som var uttrykkelig forbudt i forordningen av 1751. Han blev meldt for politiet, og nu gjenkjendte ogsaa Elieson hr. Urian og kom med sin stevning. Peter Kieldsen tilstod i et og alt, og det blev bragt fuldt paa det rene, at ilden var utbrutt i hans værelse og under hans fravær fra dette.

Til straf for sin »begaaede Skjødesløshed og utilladelige Omgang med Lys og Tobaksrøgning« blev Peter Kieldsen dømt til 1 aars slaveri paa Fredriksstens fæstning samt til at betale processens omkostninger til citanten hr. justitsraad Elieson med 16 riksdaler.

Justitsraad Elieson bodde i Fredrikshald antagelig en 3 aars tid, mens det nye Hafslund var under bygning. Gaarden var ialfald færdig 1762; professor Wilse fortæller nemlig, at han da besøkte den. Under sit ophold i Fredrikshald blev Elieson paa forskjellig vis interessert i byens forhold. Han erhvervet sig saaledes flere gaarder og tomter der; Peder Colbjørnsens gaard, som han først hadde leiet, kjøpte han kort efter. Han blev endvidere medeier i sukkerrafinaderiet og i Herrebø fajansefabrik. Han vedlikeholdt

forøvrig forbindelsen med Fredrikshald, efterat han var flyttet tilbake til Hafslund, og erhvervet sig fremdeles adskillige eiendommer der. Saaledes kjøpte han i 1766 av et interessentskap et tobaksspinderi, som han dog kun beholdt en 4 aar, likesom han i 1768 indkjøpte til leiegaard den nette, nyopførte mansardbygning, som nu gaar under navn av Bockrammgaarden og er et av byens ældste huse.

O. Forstrøm.

17.

Nye brev fraa provst Niels Hertzberg i Ullensvang 1814.

I [norsk] Historisk Tidsskrift 5 III s. 157—66 hev sokneprest h. v. O. Olafsen gjeve ut fem brev fraa provst Niels Hertzberg i Ullensvang, etter originalar i Ullensvangs prestearkiv, skrivne i juni—november 1814, dei fire siste til heimen fraa ferdi til Kristiania i september og fraa upphaldet ved det overordentlige storthing i oktober og november. Tvo andre brev til heimen fraa september og oktober kann her meddelast etter originalar tilhøyrande pastor Mikael Hertzberg i Kristiania (det fyrste av desse brevi er nemnt i brevet fraa Gudvangen s. 161). Dei er avprenta bokstavrett, med Hertzbergs eigen interpunktion.

Oluf Kolsrud.

Wos, dèn 23de Sept: 1814.

Velsignede Moêr!

Nu Kl: 5 Eftermiddag, i dag Fredag er jeg her hos Jersin[1], friske ere vi begge. i gaar Kl: 12 Middag reyste vi fra Bergen — Jeg var før sindet at reyse her fra hiem til Eder, og tage over Røldal, til Telemarken; men da Veyret har forandret sig til Vesten og Regn, er jeg bange for at treffe Snee og Regn over Houkeli Field; derfor maae jeg tage med de andre mine Kammerater den almindelige Postvey til Leerdal. Med Halgior Hougesund, som vist nu er hiemkommen, skrev jeg dig til. — Med Knud Oppedal[2] som reyser fra Bergen i Dag eller Morgen sendes alt hiem, Kuffert, og Bomme. og Sukker — Caffé skal Reutzer kiøbe,

[1] Georg Burchard Jersin, sokneprest paa Voss. [2] Um Knut Halldorsson Opedal, skysskikkar og handelsmann i Ullensvang, sjaa O. Olafsen, Ullensvang s. 352—5.

Knud har kiøbt Salt, Kavajen er prægtig og galant i alle Maader, den kostede med Arbeydsløn, Alt i Alt, 82 rd D: C: — et Par Støvler ere giorde af de Skafter jeg havde kostede 50 rd. — Magrethe Hynnemør vil skrive dig til om Nistebommen. — Jeg og Koren[1] requirerede 6000 rd D: C: til Reysen og finge dem. — Vi giøre Optegnelse over Omkostningerne. — J Morgen Kl: 5 — reyse vi og overnatte om Gud vil paa Gudvangen 5 Mile herfra. Derfra til Leerdal — og saa videre. — Knud Oppedal kan fortælle allt Bye Nyt — som vist er Løgn, da det er godt — — Constitution til Leganger[2] kommer fra Stiftet — at være Forligelses Commissair, kommer den ey snart — da lad Leganger kræve den hos Stiftet — Amtmand Wibe i Christiania[3] er død — af Blodstyrtning, ikke af Blodgang som ikke er i Christiania — sig Mad. Koren dette. — Medicamenter til Hæste for Skab — følge med Knud Oppedal, Legang: læse Brugen af Abildgaard[4] — Svede Pulver følger hvorom Leg: læser paa Seddelen. — For Alting tro aldeles intet af alle de Rygter der kan komme om os fra Rigsdagen, før vi skrive selv. thi onde Rygter ville vißelig udspredes. Værer kun trøstige, her er med Guds Hielp ingen Fare. — Til Wolff[5] har Bispen skrevet om Præken — Send Expres til Peer i Quindherret[6], at han kommer ind til Eder — og det giør han og præker og greier for Eder — Jeg faaer ey Stunder at skrive Peer til, men giør det. Skriv og Expressens Betalning, den skal betales — af det Offentlige — Gud Fader! bevare Eder alle! Skriv mig til saa snart muligt om 6 à 8 Dage, og adresseer Brevet til Profeßor Platou i Christiania. Skriv mig til hvorledes J leve. Gud glæde Eder —!

Hils alle. Din fuldtro Mand.
Nls Hertzberg.

Utskrift: S. T. Provstinde Hertzberg til Ullensvangs Prgd:

---

[1] Arnoldus von Westen Sylow Koren, sorenskrivar i Hardanger og Voss, repræsentant paa det overordentlige storthing 1814. [2] Niels Leganger, gardbrukar paa Molde i Os, gift med N. Hertzbergs dotter Mariane. [3] Niels Andreas Vibe, amtmann i Nordre Bergenhus amt 1802—11, sidan generalkrigskommissær og overkriminalrettsassessor, † 9. september 1814. [4] P. C. Abildgaard, Dansk Heste- og Qvæglæge til Bøndernes Brug, Kbh. 1770, 6. uppl. 1812. [5] Frederik Christian Wolff, sokneprest i Ulvik. [6] Peder Harboe Hertzberg, sokneprest i Kvinnherad, bror aat Niels Hertzberg i Ullensvang.

Christiania den 11te Oct: 1814

Kiære Moêr! Frisk og sund er jeg i alle Maader. Jeg længes nu saare efter Brev fra Eder, jeg har ey faaet et Ord at vide fra Eder alt siden jeg reyste. — Jeg tør neppe tænke paa Eder paa Hus og Gaard; thi her er saameget at tænke paa, skrive om, alt ærgerligt og nedslaaende. Jeg maae dog melde kortelig: Kongen havde lovet den Svenske-Regiering i en hemmelig Artikel af Conventionen at nedlægge Regieringen. J Lørdags den 9de Oct: kom Brev fra Kongen til Storthinget, hvori han udbad at en Deputation maatte sendes ham, da han selv var syg og kunde ey komme. 25 af os bleve udvalgte, jeg var een af dem vi kiørte i [1] 12 Vogne [1] Procession, under Geleide af 50 ridende Jegere til Lagaards Øen hvor Kongen boer, Professor Treschow var vor Formand, han talte til Kongen, at vi nu vare komne efter hans Befaling at høre hvad han vilde. Han den deilige, blide Mand. med Taarene i Øynene, talede nogle faa Ord, at han vilde nedlægge Regieringen, Han ansaae sig nu i Vejen for Norges Lykke — han bad Gud velsigne Nordmændene og gik sin gang — han græd og vi alle med — Rosencrantz oplæste da, Kongens Brev, hvori han aldeles frasiger sig og Afkom Norges Rige. — Saa der er alt det Nye hidtil er paſseret. Men det er ogsaa det forfærdeligste Nyt. Udførligt blir i Tiden alt trykt. Jeg er saa forarget, saa klæmt, saa ley at jeg ikke gidder skrive mere herom. Vi ere i Storthinget fra Kl: 9 til 3. hver Dag. hvad nu i Dag vil skee, /: dette skrives Morgen Kl: 5 :/ veed jeg ey, men forventer Storm og Strid, over dette høyst vigtige Forhold. — Man siger at Kongen er alt reyst — i det mindste, var Skib ferdig til ham. Man siger: at Svensken vil nu give og tilstaae os alt om vi ville vælge Carl den 13de til Konge. Snart vil nu dette vise sig. Her ere 4 Svenske Commissairer som skulde komme i Storthinget naar dem det tillades. Blandt diſse er en Svensk Biskop som skal være en Brav og Ærlig Mand. —

Gud glæde mig snart med et godt Brev fra Eder alle! Dette Brev læses paa Woss — af hr. Hannestad [2],

---

[1 1] over lina. [2] Haagen Hannestad, residerande kapellan paa Voss.

Jersin [1], Nannestad [2] — Sendes derpaa snarest muligt til Ullensvang, Convoluteret af Hr. Hannestad. — til Provstinde Hertzberg. —

Alle paa Woss og Ullensvang værer hilsede
kiærligst.
Nls Hertzberg.

Utskrift: S. T. Provstinde Hertzberg Ullensvang.

Læses af Hr. Hannestad og Øvrige Jndenmeldte sendes saa til Ullensv: test. Nls Hertzberg.

18.

Meddelelser om Michail Orlov og Aleksander Tsjernysjov.

I dekabristen Jakusjkins erindringer forekommer nogen bemerkninger om den russiske kommissær ved opgjøret i Norden i 1814, M. Orlov. De er kanske ikke helt uten interesse; jeg anfører dem derfor efter 3. utgave av erindringerne (Zapiski I. D. Jakusjkina, Petersburg 1905).

Forsynet med anbefalingsbrev fra en fælles ven reiste Jakusjkin i 1820 til Orlov i Kisjinjòf i Bessarabien for at indby ham til møte i Moskva følgende aar. »Jeg hadde aldrig set Orlov — heter det ved avreisen fra Tultsjin (s. 44 ff.) —, men mange av mine venner roste ham i høie toner som en overlegen mand, baade gjennem aandsevner og ved andre fremragende egenskaper. Keiser Aleksander hadde i sin tid hat høie tanker om ham og prøvde at bruke ham som diplomat. I 1815 (!), da Norge blev skilt fra Danmark, blev Orlov sendt dit op med det opdrag at faa nordmændene til at forene sig helt med Sverige og ha fælles riksforsamling med det. Men Orlov kom paa fortrolig fot med derværende liberale og handlet ikke i overensstemmelse med de ham givne forskrifter. Norge blev nok forenet med Sverige, men beholdt sin egen repræsentation og forblev i mange henseender et fra Sverige adskilt land.«

Videre fortæller Jakusjkin, efter Orlovs egne meddelelser,

[1] Sjaa s. 550 note [1]. [2] Christen Styhr Nannestad, konstituert sorenskrivar i Voss og Hardanger. — I NHT 5 III, 165 l. 6 f. n. maa daa lesast: Hannestad.

om den episode som bragte denne i unaade hos keiser Aleksander, og om hans senere stillinger og virksomhet, med særlig interesse for oplysningsarbeide blandt soldaterne. Om Orlovs person siger Jakusjkin derefter (s. 47):

»Orlov lukket sig fra første stund av helt op for mig. Han hadde et vakkert ydre og var paa samme tid en dannet mand, hjertensgod og from av sind; hans maate at omgaaes folk paa var i sandhet indtagende, saa naar man blev kjendt med ham, var det umulig andet end at bli glad i ham. Men skjønt han ikke var nogen dum mand — i sit ræsonnement lykkedes det ham sjelden at ramme sandheten. Han stillet sig næsten altid sidelængs til den, og følgen var at i samtaler med diskussion om et eller andet ikke rent hverdagslig emne bevæget han sig næsten aldrig med held; til gjengjæld blev han, god og from som han var, aldrig fornærmet endog over de spydigste indvendinger.«

I slutningen av 1825 var Jakusjkin i Moskva. I anledning av december-begivenheterne i Petersburg kom han i berøring med Orlov, om end bare flygtig. Det som Jakusjkin antyder om ham ved denne leilighet, peker — likesom træk ved fortællingen om hvorledes han i sin tid faldt i unaade hos keiser Aleksander — ikke paa nogen helt fast karakter. Men det har ingen større interesse her. Orlovs deltagelse i de hemmelige selskaper, hvis praktiske utslag blev decemberoprøret i 1825, var efter Svatikov (Obsjtsjestvennoje dvizjenie v Rossii, Rostov na Donu 1905, s. 163) avbrutt alt i 1821, efter det møte i Moskva som er nævnt ovenfor. Han foreslog der et trykkeri til at trykke artikler mot regjeringen og en fabrik for falske pengesedler. Den sidste del bragte hele forslaget til at falde igjennem, og dermed gik O. ut av selskapet, det saakaldte »Sojuz blagodenstvija«.

Dekabristen Sergij Volkonskijs optegnelser (»Zapiski« utgivne av sønnen fyrst M. Volkonskij, P.burg 1901) omtaler bl. a. tre personer av interesse for vort lands historie i begyndelsen av 19de aarhundrede, nemlig Bernadotte, Michail Orlov og Aleksander Tsjernysjov.

Det lille som meddeles om Bernadotte, er ikke av større værdi. Volkonskij var adskillig sammen med ham i 1813, mens Bernadotte førte nordarméen mot Napoleon. Vi ser at Volkonskij blev meget indtat i kronprinsen, som paa sin side tok meget hensyn til sine russiske tropper, frem-

holdt dem som eksempel for svenskerne ved flere anledninger, og kurtiserte dem paa forskjellig vis; han blev derfor meget populær blandt de menige russiske soldater.

Heller ikke om Michail Orlov finder man meget, tvertom betydelig mindre end man kunde vente. Orlov var nemlig Volkonskijs avholdte og beundrede kammerat helt fra dennes tidligste ungdom; de blev senere svogre, de stod hverandre nær i politiske anskuelser og i det hemmelige liberale politiske arbeide, som sluttet saa brat i decemberdagene 1825. Vi ser s. 60, at Volkonskij hadde tænkt at skrive utførligere om Orlovs optræden særlig ved denne begivenhet; men memoirerne blev avbrutt ufærdige ved forfatterens død. Det vi finder om Orlov, indskrænker sig derfor til kortere notiser, overalt præget av beundring for svogerens rikt utrustede natur. Orlov skildres som et lys blandt ungdommen, fremragende ved forstand, dannelse og hjertelag, overmaade human mot underordnede, en ven av oplysning blandt soldaterne (s. 5), som en mand der ved skjønhet, forstand, dannelse og godt hjerte raket op over folk flest (s. 60), som midtpunktet i en fordomsfri, liberal kreds (400—401), som en av alle dypt respektert personlighet, glimrende tapper, et centrum for den tænkende mondæne ungdom (405); han nævnes som den første, der gjennem en adresse til Aleksander I alt i 1815 gjorde forsøk paa at faa livegenskapet ophævet (407 ff.). Men det siges ogsaa (s. 5, s. 60), at Orlov ved begivenheterne omkring decemberoprøret sviktet den tro, hans fæller hadde til ham; at han ialfald ved denne leilighet altsaa ikke har været saa rakrygget, som kammeraterne ventet det av en mand med saa store fortrin i evner og karakter. Dette stemmer med det indtryk som jeg tidligere har antydet ut fra dekabristen Jakusjkins memoirer. Orlovs mission til Norden har Volkonskij ikke noget om.

Adskillig mere meddeler Volkonskijs optegnelser om Aleksander Ivanovitsj Tsjernysjòv, bekjendt som militær og brukt til forskjellige diplomatiske hverv, bl. a. ogsaa her i Norden; av Nikolaus I ophøiet i grevestand for sine fortjenester som medlem av undersøkelseskommissionen mot dekabristerne, senere krigsminister, fyrste, præsident i riksraadet.

Tsjernysjov møter os alt som Volkonskijs første lærer i fronttjenesten ved Kavaller-garden (s. 4), og forfatteren frem-

hæver straks, at han ofte kommer til at tale om T., »og til min beklagelse altid som om en charlatan, uten spor av fremragende evner«, og ofte til at »beskylde ham for dadelværdige, egoistiske handlinger«. Jeg skyter ind, at om end Volkonskij for mit øie ikke egentlig er nogen skarp eller skoleret iagttager, saa udmerker hans optegnelser sig ved oprigtighet, ærlighet og stor personlig beskedenhet; og dette gir hans dom om en person som Tsjernysjov ikke ringe værdi.

Vi ser ellers (s. 66, s. 331) at Volkonskij i unge aar stod paa god og nær fot med Tsjernysjov — som bl. a. var attacheret Napoleon i felttoget mot Østerrike i 1809 og under felttoget i Spanien, og derfor selvfølgelig har været en ganske interessant kammerat. Det er vistnok først senere — og især naturligvis efter Tsjernysjovs rolle i dekabristsaken — at Volkonskij har faat øinene klart op for de mange uheldige sider ved en mand, som jo ogsaa fra anden kant har faat passet paaskrevet som en stræber og eventyrer av rang. Træk ved Tsjernysjov, som fra først av vel nærmest har staat for Volkonskij som pudsige naragtigheter, gir ham paa hans gamle dage anledning til bitre skoser. S. 66 fortæller han f. eks. fra kammeratlivet ved garderegimentet, hvorledes Tsjernysjov i motsætning til de andre ansaa den pudring av haaret, som endnu hørte med til regimentets frisure, for en høivigtig affære og lot den utføre saa grundig, at støvet jog de andre paa dør, — og tilføier: »Det være ikke sagt til hans forkleinelse, — paa hans tomme hode la pudderet sig i jevne lag over haaret. Og hvorfor tie med, at det at kaste blaar i øinene (russisk »støv i øinene«), atpaa til med fremmede hænder, dengang som senere stod for Tsjernysjov som en hovedsak.«

Jeg gjengir Volkonskijs opfatning av et par av de episoder, som især hjalp den senere fyrste og riksraadspræsident tilveirs.

Under de franskes tilbaketog fra Moskva i 1812 var general Winzengerode ved uforsigtighet kommet i fransk fangenskap. Kort efter blev daværende ritmester Tsjernysjov sendt fra Tsjitsjagovs armé for at aapne vei gjennem de franskes baktrop frem til Wittgensteins korps og avtale en fælles bevægelse. Til raadighet hadde Tsjernysjov et nylig ankommet, derfor sterkt kosakregiment. Men han gjorde da

som vanlig, fortæller Volkonskij, hyttet sit eget skind og indlot sig ikke med fienden, ja undgik endog sammenstøt. Men — skjæbnen var ham som vanlig huld, den lot ham faa det indfald at sende en patrulje langs storveien for kanske at gjøre et kup og faa anledning til en pralende indberetning. Og en kosakunderofficer Dudkin var med denne patruljen saa heldig at befri Winzengerode og endog opsnappe en vigtig fransk kurer. Hele æren og fordelen tilfaldt Tsjernysjov; han blev forfremmet til generalmajor og utnævnt til generaladjutant . . . fordi han ved andres hænder, uten spor av egen dygtighet, hadde utført en heldig bedrift . . . Og Volkonskij taler bittert om underofficeren, som nok blev fanejunker, men neppe er saa meget som nævnt i det store krigsaars annaler (s. 202).

S. 282 ff. fortælles om Tsjernysjovs besættelse av Kassel den 30 september 1813, »en bedrift som av T. blev meget berømmet, men som for en virkelig dom ikke fortjener denne berømmelse«. Med et sterkt detachement rykket Tsjernysjov frem til byen, hovedstaden i kongeriket Westphalen. Byen laa utenfor den franske hærs operationslinje, Jérôme Bonaparte var uten tropper, tænkte ikke paa noget forsvar, bare rømte sin vei. Besættelsen var altsaa den rene parademarsj. »Men den i løgn behændige Tsjernysjov fremstillet i sin indberetning det rent ut sagt fredelige indtog som en varm affære«. Indtagelsen av en hovedstad gir jo altid anledning til store ord; at kontrollere begivenheten faldt ingen ind, og værdien var øiensynlig, da besættelsen jo betegnet kongerikets tilintetgjørelse de facto . . .

Ved Hanau, da bayrerne den 29. oktober sviktet de franske og søkte at hindre deres tilbaketog til Frankrig, kriticerer Volkonskij, at Tsjernysjov nøiet sig med en svak demonstration og i virkeligheten forskjertset meget, »skjønt han tilskriver sig stor del i affæren« . . . . »Tsjernysjov var stor i indberetning, tilskrev sig meget, men gjorde i virkeligheten litet« (287—288).

En leilighet, hvor Volkonskij hadde særlig god anledning til at kikke Tsjernysjov i kortene som militær, var følgende. Som chef for Winzengerodes avantgarde indlot T. sig den 14. februar 1814 i et angrep paa Soissons. Winzengerode kom selv tilstede, saa, at angrepet var uoverlagt og slet ordnet, gav T. en overhaling og tilkaldte Volkonskij

med ordre om at passe paa og i virkeligheten ta kommandoen fra T. Hvis sakerne ikke tok en heldig vending, skulde Volkonskij om et kvarter paa Winzengerodes vegne gi ordre til tilbaketog, indtil hovedstyrken kunde naa frem. »Sin sædvane tro, at overlate til andre at rake kastanjerne av ilden for sig,« dækket T. sig med sit følge bak et murhus og lot kampen gaa sin gang — trods skoser fra sine egne officerer. Imidlertid førte et par yngre officerers tapperhet til en vending i kampen, og angrepet lykkedes; og — »æren for Soissons' erobring blev tilskrevet Tsjernysjov«; han »fik den næsten like saa let som æren for besættelsen av Kassel«, blev uten spor av grund forfremmet til generalløitnant . . . Volkonskij selv fik ingenting for sin befatning med affæren; han kunde jo ikke godt selv gi rapport, og — Tsjernysjov var nok ikke av dem som vilde formindske sin ufortjente ære (229 ff.). I det hele anser Volkonskij Tsjernysjovs militære begavelse for meget omtvistelig, motsat av hvad visse historikere har fremholdt; han kalder ham ubeslutsom, initiativløs, vanskelig og fordringsfuld overfor tropperne, men med én stor evne: at finde duelige hjælpere til at rake kastanjerne av ilden for sig.

Mest karakteristisk til belysning av Tsjernysjov er kanske den episode som vi finder s. 374, fra felttoget under »de hundrede dage«. Som chef for et fremsendt detachement rykket T. i fredelig marsj, uten spor av motstand, ind i Chalons, som hverken var befæstet eller besat av franske tropper. Men »med sit vante charlataneri« vilde T. gjenta sin strek fra besættelsen av Kassel; han sendte sin adjutant med byens nøkler og en flot indberetning. Da keiser Aleksander kort efter selv kom gjennem Chalons og møtte byens maire, uttalte han sin beklagelse over den overlast, byen hadde maattet lide ved kampen. Han blev høist forundret, da mairen sa at der ikke hadde været nogen kamp, bare en rent fredelig besættelse. En tid var keiseren derfor sint paa Tsjernysjov. »Men for den slags mennesker som T. er endog det at bli grepet i saa aabenbar løgn, som at skvætte vand paa gaasen . . . de forstaar at glatte over . . . Saa gik det ogsaa her . . . Tsjernysjov og hans adjutant beholdt sine belønninger for sin falske bedrift.«

— Ingen av disse meddelelser har noget med Tsjernysjovs mission i Norden at gjøre; men de kan ha sin indi-

rekte interesse, nemlig til belysning av hans personlighet. — Jeg skylder den russiske gesandt, hr. Arséniew, tak for laanet av disse, likesom av Jakusjkins memoirer.

Olaf Broch.

19.

Et brev fra 1846 vedrørende den norske historiske skoles indvandringsteori.

I 1843 utkom det hefte av »Samlinger til det Norske Folks Sprog og Historie« hvor Rudolf Keyser offentliggjorde sin bekjendte store avhandling »Om Nordmændenes Herkomst og Folke-Slægtskab« med teorien om det norske folks indvandring fra nord — den teori som i over tyve aar blev særmerket for den saakaldte »norske historiske skole«, og som for norsk opfatning blev vidnesbyrdet om den selvstændige norske nationalitet. Et av tegnene paa den interesse som Keysers teori vakte, er nedenstaaende brev fra daværende geschworner i nordenfjeldske bergdistrikt, senere professor Sjur Sexe.

Sexe hadde faat ansættelse nordenfjelds i 1841 og var der indtil han i decbr. 1846 blev utnævnt til bergmester paa Kongsberg. I 1843 blev han indvalgt som medlem av det Kgl. Norske Videnskabers Selskab i Trondhjem, og til dette selskap var det han den 10. august 1846 indsendte den her meddelte beretning. Den er overlatt »Historisk Tidsskrift« til trykning i avskrift ved selskapets sekretær, overlærer Carl Gundersen.

Sexes skrivelse gav anledning til at selskapets direktion allerede den 18. august 1846 bad Ivar Aasen, som paa den tid var ute paa bygdemaalsgranskning i Trøndelagen for selskapets regning, om at fortsætte Sexes undersøkelser angaaende indvandringsteorien. I direktionens skrivelse, undertegnet av præses rektor F. M. Bugge, vicepræses pastor F. E. Storm og sekretæren assessor C. N. Schwach, heter det:

»Direktionen som med Sexe er aldeles enig i at en nøiagtig Undersøgelse af de Oltidslevninger som findes i hiin Egn, i Forbindelse med de Sagn, som endnu maatte leve hos Almuen der, maatte kunne betjene til at belyse den af Prof. R. Keyser fremsatte Mening om Halogalands og derfra Norges Befolkning af en indvandret gothisk Stamme, ønsker meget at kunne anstille saadanne Undersøgelser; og den kjender Ingen, der i den Grad som De forener Evne til at udforske Almuens Sagn og hvad den veed om Beskaffenheden af de Levninger, som — af Skeletter, Hovedskaller, Urner, Vaaben eller Smykker — ere fundne i de allerede opgravede Høie, eller om Tilværelsen af endnu uopgravne eller andre Mindesmærker fra Oldtiden, med Dygtighed til i fornødent Fald personlig at befare Aastederne. Ved at sende Dem det Bind af Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie, hvori Keysers Afhandling om Nordmændenes Herkomst m. m. staaer, maa Dir.

derfor bede Dem, at De med næste Dampbaad vil begive Dem til Vefsen, og efter de Vink, som deels Keysers Skrift, deels Sexes Brev indeholde, anstille de ovenanførte Undersøgelser og meddele Dir. deres Resultat ...... Det er vel muligt, at Deres Reiseliv derved vil forlænges i 2 à 4 Uger; men ligesom Dir. anseer det af Vigtighed, ved Dem at faae de omskrevne Undersøgelser i Helgeland anstillede, saaledes troer den og, at Dialecten i denne Egn, der vel kan ansees som det norske Folks Vugge, ikke burde udelukkes fra Deres Forskninger i denne Retning. Forsaavidt De til denne extraordinaire Reise behøver Penge udenfor Deres sædvanlige Stipendium, skulle disse efter Deres Forlangende strax blive Dem tilsendte til det Sted, De opgiver.«

Beretningen om den undersøkelsesreise Ivar Aasen derefter foretok, blev trykt i Bladet »Nordlyset« 1847, nr. 11, og blir nu tillike optat i hans »Reise-Erindringer og Reise-Indberetninger«, som videnskapsselskapet i Trondhjem utgir. **H. K.**

Paa min nylig tilendebragte Reise i Nordlandene stødte jeg i Vefsens Præstegjæld i det Indre af Helgeland paa en stor, formeentlig endnu lidet bekjendt, Indsø, som kaldes Røsvandet. Denne Indsø, rimeligviis den næststørste i Norge, er omgivet af temmelig svagtheldende Bredder, som ere bedækkede af frodige Græslier, Gran- og Birkeskove. Egnen er fortiden kun hist og her beboet af enkelte, saakaldte Nybyggere. Krutaaen paa den østre Side af Søen — det ældste af disse Nybyggeretablissementer — skal være bebygget for omtrent et Par Hundrede Aar tilbage.

Ved Synet af dette vidtløftige Indland randt mig i Sinde Professor Rudolf Keysers Conjectur om at Nordmændene indvandrede fra de svenske Lapmarker over Kjølen og først toge fast Bopæl i Helgeland, og jeg sluttede at, dersom denne Gjætning er sand, saa maatte man vente at træffe paa et eller andet Oldtidsminde i disse Tracter, der ere saa vel skikkede for Fædrift, tildeels ogsaa for Agerbrug. Jeg tog mig saaledes fore at spørge efter Sagn og Gravhøie. Hvad Sagn angaar kunde jeg ikke opspore andet end at det var en almindelig Mening blandt Nybyggerne at en mod den norsk-svenske Grændse indskydende vidtløftig Skovdal, »Susendalen« var bebygget før den sorte Død, hvilken Formening — som det lod til — de hovedsagelig støttede paa et Fund af et Par Qværnestene, som de tidligere Nybyggere skulle have overkommet i bemeldte Dal. Min Ledsager paa Reisen, en Klokker Mæland fra Alstahaugs Præstegjæld, berettede at der existerede Documenter, som skulde godtgjøre

at Susendalen var skyldsat før den sorte Død. Hvad min Efterspørgen af Gravhøie angaar lod det til at man paa mange Steder havde vanskeligt ved at fatte min Mening og muligens derfor svarede hen i Veir og Vind; men omsider traf jeg paa en meer end almindelig opvakt Mand, Gabriel Krutnæs, og han beretter følgende:

1) om en Sandhøi ved Krutaaen:

Denne Høi blev opgravet for omtrent 100 Aar tilbage af daværende Opsidder paa Krutaaen, Ole Nielsen m. Fl. Tilstede ved Opgravningen var Ole Nielsens Datter, ovenbemeldte Gabriel Krutnæs's Bedstemoder, af hvem Gabriel Krutnæs ofte hørte berette at der i Høien fandtes »en Mand med noget paa Hovedet, som lignede en Gryde«. Denne Hovedbedækning var af Jern. Videre havde »Manden« en Jernklædning om Skuldrene og Brystet; fremdeles et Jernbelte om Livet med en Spende, som antoges at være af Guld; endelig havde han en Øxe. Jernrustningen smuldrede let i Stykker, (og er nu rimeligviis forsvunden). Spendet afsattes formeentlig i Bergen.

2) om en Steenhøi paa Skogholm.

Denne Høi blev ogsaa opgravet for omtrent 100 Aar tilbage af Mikkel og Ole Nielsen Krutaa i den Hensigt, at finde noget, »som kunde være Gavn i«. Under Gravningen stødte de paa en Steenhelle. Da foregav den ene af Skattegraverne at nu var der Intet videre at gjøre, hvorpaa de Begge begave sig paa Hjemveien; men den ene af dem vendte strax tilbage til Skogholmen, lettede paa Hellen og fandt en »Sølvkjæde«. Kjæden skal være afhændet i Bergen.

3) om Steenhøien paa Krutnæs.

Om denne kan jeg ikke anføre andet end at den — efter mit overfladiske Omdømme — ligner de Kjæmpehøie, jeg har seet paa andre Steder. Den var noget destrueret ved Udgravning, og Gabriel Krutnæs beretter at der »fandtes Intet i den«.

Man vil maaskee finde det rimeligt at naar en kyndig Mand anstillede Efterforskninger i disse Trakter, saa kunde der gjøres Opdagelser, som kunde kaste Lys over Nordmændenes Indvandring i Norden.

Throndhjem den 10 August 1846. Sexe.

LITTERATUR.

S. Eitrem, Opferritus und Voropfer der Griechen und Römer. (Videnskapsselskapets skrifter. II. Hist.-filos. klasse. 1914. No. 11). Kra. 1915. 493 s.

Μέγα βιβλίον, μέγα κακόν — det gamle og tidt saa sande ord vil let rinde en ihu naar man første gang tar dr. Eitrems vegtige verk i haanden og av titelen ser at de næsten 500 sider i videnskapsselskapets navngjetne, svære format handler om noget saa specielt som det græske *πρόθυμα*, de indledende kulthandlinger som regelmæssig gik forut for det egentlige matoffer.

Men har en først faat se sig litt om i boken, merker en at stoffet baade er interessant og greit ordnet; og fordyper man sig i fremstillingen, føler en sig efterhaanden opfordret til at yde forfatteren sin uforbeholdne anerkjendelse for det arbeide han her har utført.

Allerede straks i det indledende avsnitt (s. 1—5) faar vi det spørsmaal som foreligger til undersøkelse, og det svar forfatteren er kommet til, saa at si samlet i et nøtteskal; og i sisste avsnitt (s. 461—478) formuleres saa theorien paa avsluttende og sammenfattende vis. Paa disse fem og tyve sider har vi bokens kvintessens i let tilgjængelig form. De andre halvfemte hundrede sider er stofsamling som underbygger resultaterne. Men den har ogsaa sit selvstændige værd for religionsforskeren og folkloristen; thi hvert avsnit fører ind paa vigtige omraader av de religiøse forestillinger og skikke.

Grækerne brukte umiddelbart før den egentlige offerhandling at foranstalte et »foroffer«, hvori vievand, alterild, bygkorn, haar og blod kom til anvendelse. Derefter indledes hovedofferet med at offerkurv og vandbækken blev ført rundt alteret i hurtig løp.

Selv om disse ceremonier ikke alle er uttrykkelig bevidnet i de ældste kilder, saa mener dog E. at de er urgamle, levninger fra en tid med et ganske andet religiøst præg end den som ligger i historiens lys. Den bekjendte forsker og forfatter over den græske offerpraksis, Stengel, har i »forofferet« villet finde et offer til Gæa, samtidig som han gjor opmerksom paa visse likheter med dødesoffrene og gavene til de chthoniske guddomme. Ved disse likheter sætter Eitrem ind, men avviser helt tanken om et offer til Gæa, som efter hans mening i saa gammel tid umulig kunde ha den dominerende stilling at man før hver offring ydet hende sin tribut. I virkeligheten er »forofferet« levning av en primitiv og elementær kultus, repræsenterer »einen Urkern ältester Religiosität«, offergaven til de døde.

Dermed har forfatteren stillet dette specielle spørsmaal om det græske *prothyma* paa et principielt grundlag, og hans undersøkelser faar derved en stor rækkevidde og interesse, idet boken griper ind i det netop nu saa livlige ordskifte om hoveddragene i menneskeslegtens religiøse historie.

Et fremtrædende træk i den forholdsvis unge religionsforskning har hittil været tilbøieligheten til at søke en fælles rot for foreteelserne. *Simplex sigillum veri!* Denne overbevisning forener sig med den menneskelige aands iboende trang til at føre det sammensatte tilbake paa det enkle og klare. Og saa har vi i tidens løp faat en række av simplificerende og schematiserende theorier om religionens oprindelse og utvikling. En tid var »animisme« løsenet; siden er det blit »mana« og andre barbariske ord fra polynesiske og indianske leksika. Somme fandt at vegetationslivet forklarte al religion og kultus, mens andre antar at alle slike ting har en astral oprindelse. Nu kommer ogsaa den gamle rationalistiske anskuelse igjen at guderne er fostre av en primitiv aarsaksspekulation. Endelig er der rett mange som i omsorgen for de døde ser den elementære religiøse funktion, religionens kimcelle.

Denne overbevisning har tydeligvis ogsaa gjort indtrykk paa Eitrem[1]. I sin foreliggende bok utvikler han en ganske bestemt anskuelse om den græske religions utviklings-

[1] Sammenlign samme forfatters artikel »Heros« hos Pauly-Wissowa og »Hermes und die Toten« 1909.

gang, en anskuelse som bygger paa en kritisk-sammenlignende undersøkelse av de forskjellige kulthandlinger. Derved føres vi ut over Hellas' grænser vestover til Italien, østover til Indien, nordover til *ultima Thule*, ja, vi kan si at blikket streifer hele verden rundt forsaavidt som et rikt folkloristisk materiale fra alle verdens egne opbydes for at belyse det spørsmaal som staar til forhandling.

Forut for dyrkelsen av Olympierne — saaledes belæres vi av E.'s bok — gik dyrkelsen av de (chthoniske) lokalguddomme. Disse dæmoner har i folketroen faat sit liv fra sjælene av familjens, slegtens, stammens avdøde. Hvor der var forutsætninger for dannelsen av fastere traditioner, antok dødekultusen form av forfædredyrkelse, som igjen kunde fortætte sig til heroskultus. — Religionen var altsaa paa det nøieste bundet til stedet og stedets beboere; alt hvad der laa utenfor de nærmeste grænser var fremmed og farlig. Utenfor hjemstedet bevæget man sig kun med den største forsigtighet og søkte ved ofre og andre forsigtighetsregler at stemme aanderne indenfor hvis omraade man færdedes, gunstig for sig. Til lokaldæmonen (de hjemlige aander, larerne) var forholdet naturligvis langt mere positivt; foruten hilastiske offre forekommer der ogsaa maaltider som de chthoniske magter deltar i.

Offrene til disse aandevæsener opviser tre former svarende til de tre maater at bisætte de døde paa: I den ældste tid lot man liket ligge der hvor vedkommende utaandet, og la en stenrøis eller kvisthaug over det; dertil svarte at man en tid la offergavene ute paa marken og lot dem ligge der til de kom bort. Noget senere begyndte man at brænde eller begrave de døde, og følgelig blev dødesoffrene paa tilsvarende vis enten brændt eller gravet ned.

Saa er dyrkelsen av de himmelske guddomme kommet op, og en sammenfattende betragtning har skapt totaliteten av alle chthoniske magter i Gæas begrep. Og nu, paa bakgrund av de lyse Olympiere i den straalende æther, falder der et dystert, uhyggelig skjær over de gamle guder i jordens dyp. De fremtrær for bevisstheten som onde og farlige, og deres kultus, som levet videre i »forofferet«, faar en kathartisk-*apotropæisk* karakter: Det gjælder at jage væk mulige tilstedeværende dæmoner før man indbyr de himmelske guder.

Ja, forfatteren antyder endog muligheten av at de uraniske skikkelser, som bor i ætheren, skylder likbaalets opstigende røk sin eksistens. I ethvert fald mener han at alle de græske (og romerske) kulter oprindelig har gjennemgaat et sepulchralt-chthonisk stadium, og han betegner det som forskningens nærmeste opgave at eftervise levningerne av dette og overgangen til den uraniske fase for hele guderækkens vedkommende.

Hele denne theori spindes ut av selve kulthandlingen, som i sin opbygning avspeiler religionens utviklingsgang.

Denne vurdering av kultusen som religionshistorisk kilde hører jo med blandt den moderne religionsforsknings vigtigste fremskridt. Man har for alle tider forlatt den ensidige mythetolkning og fuldstændig brutt med de rationalistiske forklaringer for istedet at utnytte de ældste, objektiveste og tilforlateligste vidnesbyrd om religion som vi har, nemlig ritusen. I dem finder vi de virkelige, aktuelle religiøse forestillinger.

Men, ganske visst, riterne fører et dunkelt og ofte forvirret sprog, og enhver tolkning av dette kan kun gjøre krav paa at være een av mange forklaringer. Desuten er riterne nok til det ytterste konservative, men vi har dog ingen garanti for deres gjennemgaaende stabilitet i religionshistorisk set betragtelige tidsrum. Og endelig turde det dog vel være betænkelig at reducere alle mulige foreteelser til et enkelt motiv. Men paa det nuværende trin av den almindelige religionsforskning og ikke mindst paa det nuværende stadium av utforskningen av den græske og romerske religion, da vi enda er langt fra at kunne tale om sikkre resultater, maa ethvert forsøk paa at gjennemføre store og enkle synspunkter hilses med takknemlighet; særlig naar de — som dr. Eitrems bok — tillike bringer et overordentlig utstrakt og interessant materiale.

Rigtignok tviler jeg sterkt paa at forfatteren i længden vil kunne regne paa tilslutning naar han sætter polydæmonismen i saa intim sammenhæng med dødedyrkelsen. Heller ikke behøver »forofferet« at peke tilbake paa en oprindelig sepulchral-chthonisk kultus, fordi om mange træk i det minder om denne. Og naar en række guddomme tydeligvis oscillerer mellem »uranisk« og heroisk kultus, saa maa det erindres at sammenstillingen av herosdyrkelsen og den almin-

delige omsorg for de avdødes sjæle bare er en theori som ikke er bevist. Ganske fantastisk er tanken om en genetisk sammenhæng mellem dødekultus og uranisk theologi. Fromheten og de religiøse forestillinger har mange røtter, av hvilke den sepulchrale er en enkelt og neppe heller den sterkeste.

De dels magiske, dels sepulchrale riter som var forenet i forofferet, og som behandles utførlig s. 7—460, er omkredsningen av alteret, vandet, ilden, røken, bygkornene, saltet, haaret, blodet. Alle disse attributer sættes i en særlig relation til de døde. At gaa ind paa de utallige enkeltheter som er hopet op og radet sammen i disse kapitler, lar sig naturligvis ikke gjøre. Forskjellig kunde være at bemerke og tilføie til de eksempler forfatteren bringer fra jødisk og kristelig omraade. Og folkloristerne vil vel kunne føie nye træk til det av forfatteren samlede stoff. Men alle vil ha nytte av det arbeide som her er gjort, og anspores til videre forskning og overveielse av de anskuelser Eitrem har fremsat.

Anton Fridrichsen.

Daniel Bruun, Erik den røde og nordbokolonierne i Grønland. Kbh. 1915. 238 s. Udgivet med understøttelse af det Raben-Levetzauske fond. (Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag).

Forfatteren av denne bok er ikke historiker i egentlig forstand og gjør heller ikke fordring paa at være det. Han underkaster ikke sagaernes beretninger nogen selvstændig kritik, men nøier sig med at sammenstille dem og henholder sig forøvrig til de mest ansete forskeres opfatning. I den del av hans bok, som væsentlig hviler paa den litterære overlevering, savner læseren derfor en kyndig og myndig veiledning; men sagaernes beretninger om Grønland og grønlændingerne har rigtignok i og for sig saa stor interesse, at man glæder sig over at finde dem samlet og gjengit i en for den historisk interesserede almenhet lettere tilgjængelig form end i den store samling av »Grønlands historiske Mindesmærker.«

Selvstændig værdi faar forfatterens fremstilling dog først, hvor han skildrer naturforholdene og resultaterne av de arkæologiske undersøkelser. Hr. Bruun har i en lang

aarrække studert de gamle nordmænds levesæt og bygningsskik baade i Norge og i de gamle norske kolonilande. Han har med offentlig understøttelse foretat omfattende arkæologiske undersøkelser paa Island og Grønland og navnlig indlagt sig stor fortjeneste ved sine utgravninger i Julianehaabs og Godthaabs distrikter. Paa grundlag av disse undersøkelser, sammenholdt med de efterretninger om Grønlands gamle bebyggelse, som er bevaret fra middelalderen, er det lykkedes i stor utstrækning at identificere de i sagaerne omtalte fjorde og gaarde, se Finnur Jónsson, Grønlands gamle topografi efter kilderne i »Meddelelser om Grønland« XX. Saavel Øster- som Vesterbygdens beliggenhet er videnskapelig fastslaat og deres grænser bestemt. I Østerbygden fandtes i velmagtstiden 190 gaarde med 12 kirker og 2 klostre, i den nordligere liggende Vesterbygd kun 90 gaarde og 4 kirker. Det viser sig, at gaardene for det meste har ligget tæt sammen ved fjordbundene, og at avstanden mellem bygderne har været stor, saaledes som i sagaerne angit.

Utgravningerne har ogsaa bragt klarhet over det før uløste spørsmaal, hvordan de grønlandske boliger egentlig har seet ut. Skildringen av »Nordbogaarde« og »Dagligt liv« hører derfor til de interessanteste i boken. Værdifuld er ogsaa fremstillingen av det gamle Grønlands topografi. Boken er forsynet med litteraturfortegnelse, flere karter og mange gode billeder.

Oscar Albert Johnsen.

Lorens Berg, Tjølling. En bygdebok. Kr.a 1915. 517 s. (J. W. Cappelen).

Denne bok om Tjølling utgjør 3die bind av det store lokalhistoriske verk om Brunla len, som blev planlagt av Historisk Forenings i 1906 nedsatte komité til fremme av lokalhistorisk forskning. I stofvalg og anlæg ligner den de to tidligere utkomne bind, Brunlanes (1911) og Hedrum (1913). Dog har forfatteren i større utstrækning benyttet medarbeidere: Professor A. W. Brøgger skriver om Tjølling i hedensk tid, professor A. Bugge om Skiringssal, arkitekt C. Berner om Tjølling kirke, gaardbrukerne M. Tvedten og O. L. Hem meddeler oplysninger om valgmænd i Tjølling 1814—82 og om herredsstyret i dets første

tid osv. Maleren Hans Holmen og karttegner Ivar Refsdal har leveret en række tegninger.

Hovedpladsen i boken indtages av gaardhistorien, som er endel fyldigere i dette end i de to foregaaende bind. Forøvrig gir forfatteren her som ellers greie oplysninger om bygdens folketal og næringer, dens kirker og prester, om skoler og skolelærere i ældre tid, om vigtige bygdeætter, navneskik m. v. Under rubriken »Lidt av hvert« fortælles bl. a. om Tjølling i krigsaarene 1807—14. Av særlig interesse er nogen før utrykte optegnelser fra omkring aar 1800 av sogneprest N. S. Stephansen om samtidige personer og forhold i Larviks grevskap.

Størst almenhistorisk betydning har det korte avsnit: »Hvem har eid bygdens jord?« der likesom Bergs tidligere undersøkelser av samme art er grafisk illustreret. Det viser sig, at Tjølling ved middelalderens slutning endnu overveiende var en bondebygd; bønderne eide henved halvparten av bygdens jord; resten var fordelt væsentlig mellem kirken og adelen. I den følgende tid indskrænkedes bondegodset til fordel for krone, adel og byborgere, saaledes at det i 1625 utgjorde 29, i 1650 27 og i 1700 endog kun 17 procent av bygdejorden. Nedgangen i anden halvdel av aarhundredet har sin særlige grund i grevskapets oprettelse. Greverne av Laurvigen opslukte ikke alene en større del av bondegodset, men ogsaa hele det gamle adelsgods og krongods og det allermeste av byborgernes jordegods og omfattet ved aar 1800 vel halvparten av al jord i bygden. Først loven av 1821 om salg av beneficeret gods og utparcelleringen av grevskapets gaardsbruk efter salget i 1835 gjorde det mulig for bønderne at vinde bygdejorden tilbake. I 1850 eide de 68 procent og inden aarhundredets utgang næsten al jord i Tjølling.

Oscar Albert Johnsen.

Historisk tidskrift för Finland utgiven av P. O. von Törne under medverkan av Carl v. Bonsdorff, K. K. Meinander, Georg Schauman, M. G. Schybergson, Alma Söderhjelm. Årg. 1, h. 1. Helsingfors 1916.

Norsk Historisk Tidsskrifts læsere bør straks bli gjort opmerksom paa det nye historiske tidsskrift som er begyndt aa utkomme i Finland — det første finske historiske tids-

skrift paa svensk. Det ældre finske tidsskrift »Historiallinen Aikakauskirja« har jo paa grund av sproget været utilgjængelig for de allerfleste nordmænd, og adskillig anden finsk historisk litteratur har vi av samme grund været avskaaret fra at høste utbytte av. Dette har utvilsomt været et tap for os; for finsk kultur er dog trods alt i væsentlig grad en del av den skandinaviske, og gjennem aarhundreder har de nordiske land — først og fremst naturligvis Sverige, men derefter ogsaa Norge — havt saa mange berøringer med Finland, at finsk historie vedkommer os paa ganske særlig maate. Vi maa derfor naturlig føle glæde ved at Finland faar sit historiske tidsskrift paa svensk sprog, og vi har end mere grund til taknemlighet, fordi dette tidsskrift bl. a. sætter sig til opgave aa gi meddelelser om finsk historisk litteratur som utkommer paa finsk. Jeg anbefaler derfor dette nye tidsskrift paa det beste til alle interesserte nordmænd.

Første hefte aapnes med en tiltrædelsesforelæsning av Hjalmar Crohns, som i mars blev utnævnt til professor i almindelig historie i Helsingfors efter konkurranse bl. a. med docent Törne, tidsskriftets redaktør. Prof. Crohns gir en oversigt over den moderne socialpsykologiske historieskrivnings fremrykning og hævder dens rett og betydning, uten at han derfor vil undervurdere den historieskrivning som særlig lægger vegt paa enkeltpersonernes indsats. Prof. Carl v. Bonsdorff skriver paa grundlag av utrykte aktstykker om en episode av den berømte finne G. M. Armfelts liv — forhandlingerne om aa gjøre ham til guvernør over Finland i 1804. Blandt »Meddelanden och aktstycken« faar vi av Jully Ramsay greie paa hvilken Wrangel det var som førte finnerne i slaget ved Lech 1632, og intendant K. K. Meinander fortæller om tilblivelsen av Finlands Nationalmuseum, som i januar iaar endelig blev aapnet for almenheten. Dertil kommer litteraturanmeldelser og »Underrättelser« — i denne avdeling allerførst en nekrolog over Yngvar Nielsen og meddelelser om utkomne skrifter m. m.

En enkelt ting fortjener særskilt omtale. Rundt omkring i tidsskriftet, i tekst og i anmerkninger overraskes man stadig ved at enkelte ord eller linjer mangler. En uvant læser forstaar ikke med det samme grunden. Men snart gaar det op for en, at dette maa skyldes den finske censur. Og da forstaar man endda mindre. Strykninger i videnskapelige

citater eller i nøkterne beretninger om ting som ligger hundred eller tre hundred aar tilbake i tiden, skulde synes temmelig unødvendige endog under en nok saa streng censur. Men naar de er foretat med en saa gjennemført vankundighet som i det her omtalte hefte (ensteds kan man endog se, at det som er strøket, er angivelsen av enkelte sorter skyts i 17de aarhundred!), da spør man bare: hvad i al verden kan det være for en idiot som er sat til aa haandhæve censuren i Finland? Jeg haaper at nogen som har med det aa gjøre, faar læse dette spørsmaal. For slikt er bent frem en skam for et civilisert land.

Efterskrift. Efterat foranstaaende anmeldelse allerede var sat, er ogsaa hefte 2 av tidsskriftet utkommet. Av indholdet i dette fremhæver jeg særlig en avhandling av Bruno Lesch om »Olof den helige, Gottlands apostel«. Men der er ogsaa andre ting av interesse for mer end bare Finlands historie.

Jeg anmerker at i dette nye heftet finder man intet spor av den idiotiske censur som skjæmmet 1ste hefte.

Halvdan Koht.

Akershusregisteret af 1622. Fortegnelse optaget af Gregers Krabbe og Mogens Høg paa Akershus slot over de derværende breve. Udgivet af Den norske historiske Kildeskriftkommission ved G. Tank. Kra. 1916. 198 s.

Det har længe været planlagt aa faa »Akershusregistret« utgit. Efterat Gustav Storm i 1898 hadde utgit 1ste hefte av Regesta Norvegica og i de nærmestfølgende aar allerede hadde faat istand manuskript til næste hefte (for aarene 1263—1319, utarbeidet av mig og Edv. Bull), bestemte han sig til at vente med trykningen herav, indtil han hadde faat trykt Akershusregistret, saa henvisningene til dette kunde bli fuldstændige og nøiagtige. Han lot da ta en avskrift av det eksemplar av Akershusregistret som finds i det norske Riksarkiv, og paa Kildeskriftkommisjonens vegne overdrog han da til mig at gjennemgaa avskriften for saavidt mulig aa identifisere alle de gaardsnavnene som forekommer der. Jeg utførte dette arbeide i aaret 1900 (det er altsaa ikke Storm, men jeg, som har git hans avskrift de henvisninger og numere som G. Tank omtaler i forordet til sin utgave). Men resultatet av mit arbeide er senere forsvundet. Jeg

tror med sikkerhet aa mindes, at mit manuskript blev utlaant av Storm til en annen norsk historiker; men det er ialfald ikke blit gjenfundet. Saa døde Storm i begyndelsen av 1903, og Kildeskriftkommisjonen lot foreløbig tanken baade paa Regesta Norvegica og paa Akershusregistret ligge. Dette viste sig aa være heldig; for med det samme saa i 1909 Akershusregistret blev sendt til trykning, fik kommissjonen greie paa at et nyt — og som det viste sig, bedre — eksemplar av Akershusregistret fandtes i det danske Riksarkiv. Dette er da lagt til grund for den nye utgave ved G. Tank.

Akershusregistret indeholder en fortegnelse over ikke mindre end 2375 norske brev med kort angivelse av indholdet. Hvilken betydning dette har for forskningen, fremgaar derav at av hele denne brevmængden er ellers bare 25 brev kjendt. De 2350 ellers ukjendte brev (nogen av dem er forresten dubletter) strækker sig over tiden fra det 12te til det 16de aarhundred. Hovedmassen er gaardsdokumenter som hitrører fra Verne kloster, Hovedøen, Nonneseter i Oslo og Olavsklostret i Tønsberg. De gir altsaa først og fremst oplysning om en stor del av klostergodset paa Østlandet, dets erhvervelse og utbredelse. Men vi faar derigjennem ogsaa adskillige oplysninger om adels-ættene i den senere middelalder og delvis om andre forhold.

Den utgave som amanuensis Tank har besørget, er omhyggelig og nøiagtig. Gjennemgaaende er brevenes datum tilføiet, og baade personer og gaarder er identificert i særskilte registre. Hist og her kunde vel dateringen ha været nøiere fiksert. Saaledes maa nr. 182 ubetinget være fra 1392—93 og ikke fra 1283—84, da det jo her (saaledes som ogsaa personregistret har) dreier sig om den bekjendte Amund Berdorsson Bolt. Nr. 283 maa likeledes henføres til 1392—93 og ikke til 1283—84, i samsvar med nr. 284, som omhandler samme person (Torstein Ragnvaldsson), og som i rettelserne rigtig er sat til 1390—91. Nr. 291 blir aa sætte til 1374—75, ikke til 1318—19, i samsvar med de efterfølgende brev. Nr. 1303 maa høre til samme aar som nr. 1371, altsaa til aaret 1333—34, ikke til 1277—78, og det kommer derved til aa gi en ny liten oplysning om de ikke helt opklarte stridigheter mellem baroner og bisper paa Østlandet i 1333 (se P. A. Munch, NFH., 2. Hovedad.f I

152 flg.). Ved enkelte brev kunde datering uten vanskelighet være tilføiet, saaledes ved nr. 937, 1077, 1083, 1085, 1188, 1190, 1193; men det er jo heller ikke noget stort savn at den mangler her, da det gjælder kjendte kongers regjeringstid. Nr. 1600 lar sig datere til omkring 1270, jfr. NgL. II 487. Enkelte gaardsnavn, som utgiveren har opgit, lar sig visstnok ogsaa endnu identificere. Personregistrets oplysninger gjør det f. eks. med lethet indlysende, at stedsregistrets »Luten« er det samme som Lauten, nu Løten. Likeledes er det klart at »Ladeberg paa Hoffuedt« i nr. 1170 maa være Løberg i Gjerpen (Hǫfund). Nr. 1110—1113 handler om en gaard Rud i Hofs sogn, og en undersøkelse av alle de forskjellige Hofs-sogn paa Østlandet viser snart, at det her bare kan være tale om enten Fet eller Hurum; naar saa det ene av brevene nævner et mandsnavn, som vi ellers kjender fra Hurum (DN III og VI), ophæves jo al tvil, og resultatet svarer ogsaa til oplysningene i O. A. Johnsens Hurum, s. 142.

Saaledes kan det paa forskjellige punkter være et og andet at tilføie til Tanks oplysninger. Men det allermeste har han dog tilfredsstillende og uttømmende forklart, og hans utgave er derfor meget let aa bruke for historieforskerne. *Halvdan Koht.*

Christen Jensøns Den Norske Dictionarium eller Glosebog. Utgjevi paa nyom av den norske historiske kildeskriftkommission ved Torleiv Hannaas. (Ældre norske sprogminder III). Kra. 1915. XX + 102 s.

Da den Norske Historiske Forening var blit stiftet den 22de decbr. 1869, og bestyrelsen holdt sit første møte fem dager efterpaa, »enedes man om, — saa heter det i foreningens protokol, — for at forberede særskilte Foretagender, som senere kunde sættes i Verk, at anmode Professor Bugge, Universitetsbibliothekar Daae og Ivar Aasen om at afgive Betænkning og Forslag om Udgivelse af Christen Jensens Glossarium«. Fra et senere bestyrelsesmøte, den 4de mai 1870, heter det: »Bugge anmodedes om at fremme Udgivelsen af Christen Jenssøns norske Glossarium saaledes, at den kunde følge med andet Hefte af Tidsskriftet«.

Mere finds ikke om denne sak i foreningens protokol, og boken kom aldrig med blandt foreningens skrifter. Men

det gir et godt vidnesbyrd om den betydning norske historie- og sproggranskere har tillagt Christen Jensøns lille skrift, at en ny utgave av det var den allerførste plan som Historisk Forening optok ved siden av sit tidsskrift. Det er ogsaa et overordentlig merkelig utslag av den fattige norske renæssanse i første halvdel av 17de aarhundred, — det ældste — og paa hundred aar det eneste — trykte forsøk paa nordisk folkemaalsgranskning. Og det er meget fortjenstfuldt, at Kildeskriftkommissjonen nu har latt det utgi paanyt, saa det blir lettere tilgjængelig for forskerne; det eksisterte nu i bare 15 eksemplarer, derav flere ufuldstændige (saaledes begge de som finds i Universitetsbiblioteket i Kristiania).

En saa kyndig utgiver som Torleiv Hannaas har selvfølgelig ikke nøid sig med aa gi bare det nøiagtige optryk av Christen Jensøns eget arbeide, men har tilføid en rikdom av anmerkninger og oplysninger, som gir interessante bidrag til norsk sprogutvikling. Sammen med de to andre »sprogminder« som han før har utgit for Kildeskriftkommissjonen (anmeldt av mig i »Syn og Segn« 1912), kaster Christen Jensøns Dictionarium paa karakteristisk vis lys over norsk aandsliv paa 1600-tallet; alle tre, men allersterkest det siste, har en nasjonal tendens som hjælper til aa binde det gamle og det nye Norge sammen. Christen Jensøns bok er heller ikke bare et rent sproglig arbeide; det indeholder desuten adskillige oplysninger til folketro, næringsliv og samfundsvilkaar i samtiden, og har saaledes interesse ikke bare som tidsdokument, men ogsaa som historisk kilde (et enkelt træk er gjengit i L. Daae's Norske Bygdesagn I², s. 106).

I den nye »Norges historie« (V_2, s. 45) er ved en lapsus Christen Jensøns bok angit som trykt 1746 istedenfor 1646.

Halvdan Koht.

Arne Magnusson, Brevveksling med Torfæus (Þormóður Torfason). På Carlsbergfondets bekostning udgivet af Kr. Kålund. Kbh. 1916. XXXII + 448 s. (Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag).

Den brevveksling som her foreligger i mønstergyldig utgave, fører os ind i den første videnskapelige drøftelse av

vor gamle historie. Her er 70 brev fra Arne Magnusson og 90 fra Torfæus, storparten fra aarene 1688—1706, og endda viser det sig at mange brev, særlig fra Arne Magnusson, er tapt. Næsten alle brevene handler om videnskapelige spørsmaal; det er et utrættelig meningsskifte mellem de to lærde islændinger om smaat og stort i gammel norsk, dansk og islandsk historie. Brevene gir et levende indtryk av de vanskeligheter den første forskning paa dette omraade hadde aa kjæmpe med, — vanskeligheter med aa skaffe sagatekster, med aa fastslaa de rigtige læsemaater, med aa vælge ut de paalitelige kilder, med aa finde en fast kronologi, med aa bringe sagaerne i samklang med de fattige utenlandske kilder, o. s. v. Det var i sandhet et rydningsarbeid.

Torfæus, den kgl. norske historiograf, var den produktive av de to forskere, og saa mangelfulde som hans verker kan være, saa indleder de dog en ny tid i vor historiegranskning. Men brevskiftet fortæller meget om hvor stor en del Arne Magnusson har havt i Torfæus's produktion, og det vidner tydelig om at han var den skarpsindigste kritiker av de to. Arne skriver engang (s. 212) meget karakteristisk, at »den hellige Thomas var en av mine forfædre, han som trodde naar han fik troen i hænderne«, og de indvendinger han gjør mot aa tro paa de romantiske sagaer (Fridtjovs saga o. s. v.), rammer det væsentlige med saa klar en logik at de har gyldighet for alle tider. »Hovedsaken er,« skriver han (s. 66), »at jeg finder hverken de navn eller de begivenheter som de indeholder, citert hos nogen troværdig, saaledes som det dog kan findes for de fleste andre av vore sagaer; det gir mig den tanken at de er skrevet i det 14de aarhundred, og er det saa, da er det aapenbart hvad de er aa lite paa, som om deres forfattere skulde vite det som Snorre, Are frode etc. aldrig hadde hørt noget om; desuten er stilen slik at den ikke kan være gammel.«

Det er oprindelsen til den moderne historieforskning i Norden disse brevene gir detaljert kundskap om, og samstundes fører de ind i kampen for et nasjonalt gjennembrud. Arne Magnusson klager engang bittert over den nasjonale likesælhet i Danmark; »her,« utbryter han i 1699 (s. 262), »bryr ingen sig om videnskap og aller minst om den nasjonale.« To aar efter blev han selv den første professor i »danske antikviteter«. Intet under at Torfæus ved den lei-

lighet jubler op i triumf over dette som var »uten eksempel i vore land« (s. 359). Det var jo i virkeligheten for en stor del netop islændingene aa takke at den nasjonalhistoriske interesse vaaknet til liv i Danmark og Norge. Overfor saa vigtig en indsats mildnes vor bitterhet over hvorledes Arne Magnusson plyndret vort land for historiske dokumenter, saaledes som ogsaa denne brevsamlingen gir vidnesbyrd om.

I motsætning til danskene lovpriser Arne svenskene: »hos dem elskes og hædres litteraturen, og de kjøper alt som blir trykt der, for der holder alle av det nasjonale.« Og stadig fortæller brevene om forhandlinger og konkurranse med svenskene paa sagaforskningens omraade. Men Arne gir rigtignok ikke svenskene stor ros for kritisk videnskapelighet. Om én saga-utgave skriver han f. eks. i 1698 s. (237): »der er ikke et rett ord i den islandske teksten, og oversættelsen er endda værre; anmerkningene er den største graut, værre end Rudbeckiana.« Og om alle utgavene tilsammen skriver han (s. 318) at de er ikke til nogen nytte, bare til aa kaste penger bort paa. En lignende hard dom faar den norske gransker Jonas Ramus, og her er det Torfæus som er strengest: Ramus's Norvegia antiqva er, skriver han i 1690 (s. 23), »corruptissimum og av liten experientia«. Litt kan der jo være av islandsk selvgodhet i slikt; den møter vi flere ganger i brevene, saaledes som naar Arne (s. 276) formaner Torfæus til ikke aa la andre folk faa avskrifter av sagaerne, men »det som blir meddelt til islændinger er bare bra, for det er vi som maa hjælpes i dette, det maa vi alle holde os for øie«, — det er tanken om et slags islandsk monopol paa sagalitteraturen som her kommer frem, en tanke som jo rigtignok netop paa den tiden hadde en viss historisk rett.

Denne brevsamlingen er, som det vil sees, først og fremst et kildeskrift for historieskrivningens historie. Men den fører jo ogsaa over paa videre omraader, og den kan ha interesse i andre henseender. Vi kan more os over den sagamæssige omskrivning av navn og titler, naar vi f. eks. læser om »höfudsmannenn« eller »hirdstjorenn« eller »Siggi hinn riki« (ɔ: rentekammerdirektør Sigfried Plessen). Her er ofte humor i brevene; vi støter paa gamle og nye ordsprog og

paa levende folketradisjoner. Vi faar stadig notiser om tidens stormænd, og vi faar enkelte glimt ind i økonomiske og politiske forhold, særlig under den store nordiske krig.

Ved siden av dette brevskiftet med Torfæus har bibliotekar Kålund samstundes utgit en diger samling med Arne Magnussons »Embedsskrivelser og andre offentlige aktstykker« (XXIV + 624 s.). Den er væsentlig av interesse for islandsk historie i aarene 1702—1712.

Halvdan Koht.

DET TREDJE NORSKE HISTORIKERMØTE KRISTIANIA JULI 1914.

Historikermøtet i 1912[1] valgte en komite, bestaaende av professor Gerhard Gran, professor Oscar Albert Johnsen, professor Halvdan Koht, konservator A. W. Brøgger, riksarkivar Koren, og direktør Johan Bøgh til at forestaa ordningen av næste historikermøte i Kristiania sommeren 1914.

Den 5te december 1913 nedsatte den en lokal arbeidskomite, bestaaende av professor Oscar Alb. Johnsen, formand, dr. A. W. Brøgger, dr. Edvard Bull, dr. F. B. Wallem og cand. filos. Jac. S. Worm-Müller, sekretær, med universitetsstipendiat Kolsrud som varamand.

Da dr. Wallem ikke kunde motta valget, traadte Kolsrud ind i hans sted.

Arbeidskomiteen holdt sit konstituerende møte den 10de december og besluttet straks at tilskrive indbyderkomiteen, museumsmænd og lærere angaaende tiden for møtet, diskussionsemner o.s.v. I begyndelsen av april utsendte man følgende offentlige

Indbydelse til det tredje norske historikermøte.

De to første norske historikermøter, som blev holdt i Bergen i juli 1910 og i Kristiania i juli 1912, vandt almindelig tilslutning

[1] Beretning om møtet (av sekretæren dr. Edv. Bull), Hist. Tidsskr. 5 R. II s. 398—410.

og gav deltagerne et rikt og mangesidig utbytte. Historikermøterne kan nu betragtes som en fast institution og som saadan har de unegtelig store opgaver at løse: Gjennem drøftelse av faglige praktiske spørsmaal og fremlægning av videnskabelige resultater, metoder og opgaver, ved at lette samarbeidet mellem de forskjellige omraader av vor videnskap og endelig ved at slaa til lyd for de værdier denne gjemmer, blir disse møter frugtbringende baade for den historiske forskning og det historiske liv i vort land i det hele.

Efter det andre historikermøtes beslutning skal nyt møte holdes i Kristiania 1914, og man tør tro, at netop i aar, da minderne om begivenheterne i 1814 har vakt og styrket interessen for undersøkelsen av hele folkets som av de enkelte byers og bygders historie, vil et slikt møte faa særlig betydning.

Kristianiamøtet overdrog undertegnede at forberede det nye historikermøte og indbyde norske historikere og historisk interesserte til det.

Møtet vil bli holdt i videnskapsselskapets hus, Drammensveien 78 13.—15. juli. Som diskussionsemner er foreløbig sat op: Historiens opgaver, Publikation av kildeskrifter, Indsamling av folketradition, Organisation av den lokalhistoriske forskning. Vi opfordrer alle som ønsker at være med i møtet eller har noget at bringe frem paa det, til at melde sig til arbeidskomiteen og denne vil, i den utstrækning tiden tillater, gi de anmeldte foredrag, meddelelser o. l. plads paa møtets program. Mulige forslag til uttalelser bør være indsendt i god tid, saa at de kan foreligge trykt før møtet.

Adgangen til møtet vil staa aapen for enhver mot en kontingent av 15 kr. pr. deltager.

I mars 1914.

Dr. A. W. Brøgger, konservator. — Johan Bøgh, direktør for vestl. kunstindustrimuseum. — Gerhard Gran, professor.

Dr. Oscar Alb. Johnsen, professor. — Dr. Halvdan Koht, professor.

Kristian Koren, riksarkivar.

Den av historikermøtet 1912 nedsatte indbyderkomité har valgt undertegnede til som arbeidskomité at forberede og træffe de nærmere arrangementer vedkommende møtet. Anmeldelser om foredrag etc. kan sendes til sekretæren i denne komité inden 10. juni og anmeldelse om deltagelse i møtet inden utgangen av juni. Ved

slutten av juni vil program, tillikemed underretning om festligheter under møtet osv. bli tilsendt de anmeldte deltagere.

Alle henvendelser bedes rettet til sekretæren, adresse Bestum st., Kristiania.

Dr. Oscar Alb. Johnsen, professor, formand.

Dr. A. W. Brøgger, konservator.

Dr. Edv. Bull. docent.

Oluf Kolsrud. universitetsstipendiat.

Jac. S. Worm-Müller, sekretær.

Da anmeldelsesfristen var utløpet, var der anmeldt flere foredrag end man hadde plads til. Man maatte derfor avslaa foredrag av overretssakfører J. K. Bergwitz, sognepresterne Th. Frølich og Th. Homme.

I slutten av juni var arbeidskomiteen færdig med sine forhandlinger og utsendte følgende

Program for det tredje norske historikermøte Kristiania 1914.

(Alle møter blir holdt i Videnskapsselskapets hus, Drammensveien 78).

Søndag den 12. juli.

Kl. 1/2 8 aften velkomstseksa paa St. Hanshaugen. De, som ønsker at delta, anmodes om at melde sig til og med lørdag 11. juli hos sekretæren kand. J. Worm-Müller, Bestum st. Telf. Skøien 33. Damer har adgang mot en kontingent av kr. 3,00.

Mandag den 13. juli

anmodes deltagerne om at løse sine adgangskort (pris kr. 15,00) hos vaktmesteren, Videnskapsselskapet, mellem kl. 9 og 10 fm. Kortene gir adgang for deltagere med damer til alle møter, desuten for deltagerne personlig til souper paa utstillingen.

Kl. 10. Formiddagsmøte.

1. Valg paa møtets præsident og vicepræsidenter.
2. Beretning fra forrige møte.
3. Indledningstale av præsidenten.
4. Diskussion om historiens opgaver, indledet av docent dr. Edvard Bull.
5. Foredrag av konservator Einar Lexow: Jørgen Garnaas og Nordmandsdalen.

Kl. 5 præcis. Eftermiddagsmøte.

1. Foredrag av sogneprest O. Olafsen: Nydyrkning og nybebyggelse i Norge i de fire sidste aarhundreder.
2. Utflugt til Folkemuseet paa Bygdø kl. 6.

Tirsdag den 14. juli.

Kl. 10. Formiddagsmøte.

1. Foredrag av professor dr. Oscar Alb. Johnsen: Snorre Sturlasons opfatning av vor ældre historie.
2. Diskussion om publikation av kildeskrifter, indledet av riksarkivar Kr. Koren.

Kl. 5 præcis. Eftermiddagsmøte.

1. Foredrag av stiftsarkivar dr. Just Bing: Helleristningernes religion.
2. Diskussion om indsamling av folketradition, indledet av docent Knut Liestøl.

Onsdag den 15. juli.

1. Foredrag av universitetsstipendiat Fr. Paasche: Kristendommens indførelse i Norge, set gjennem skaldedigtningen.
2. Foredrag av cand. mag. Thorstein Høverstad: Skulestrid i Norge 1739—1827.
3. Diskussion om organisationen av den lokalhistoriske forskning, indledet av overlærer Tord Pedersen.
4. Forslag om tid og sted for næste historikermøte.

Kl. 7. Souper paa utstillingen, Frogner.

For deltagernes damer er der adgang til souperen mot en kontingent av kr. 10,00. Kort løses mandag og tirsdag kl. 9—10.

Torsdag den 16. juli.

Utflugt til Eidsvoll.
Nærmere underretning senere.

Der hadde meldt sig 57 deltagere, av dem møtte 48, mange med damer. De fleste var tilstede ved velkomstseksaen paa St. Hanshaugen søndag den 12te juli, hvor professor Johnsen ønsket velkommen. Konservator Brøgger meddelte at historikermøtet var indbudt til et besøk i Sandvigs samlinger paa Lillehammer med paafølgende gilde paa Bjørnstadgaarden torsdag den 16de

Mandag morgen blev historikermøtet officielt aapnet i videnskapsselskapets foredragssal. Efter forslag av professor Johnsen blev professor Koht valgt til præsident, og riksarkivar Koren, overlærer Tord Pedersen og professor Haakon Schetelig til vicepræsidenter. Arbeidskomiteens sekretær cand. filos. Jac. S. Worm-Müller blev valgt til sekretær.

Præsidenten ønsket velkommen og bad om møtets fuldmagt til at sende følgende hilsningstelegrammer, til professor Ernst Sars, professor Yngvar Nielsen og professor Gerhard Gran, som alle var forhindret fra at være tilstede. Dette forslag blev vedtat med sterkt bifald:

Professor Ernst Sars,

Skøien.

3dje norske historikermøte sender Dem sin ærbødige hilsen og takker for hvad Deres gjerning har været for norsk national fremgang i det forløpne hundredaar.

Koht,
præsident.

Professor Yngvar Nielsen.

Historikermøtet i 1914 sender Dem sin ærbødige hilsen i taknemmelig anerkjendelse av Deres fortjeneste av norsk historieforskning og særlig Deres grundlæggende studier over 1814.

Koht,
præsident.

Professor Gerhard Gran,
Sølyst,
Stavanger.

3dje norske historikermøte sender en varm hilsen til forrige møtes præsident.

Koht,
præsident.

Præsidenten gav derefter ordet til sekretæren, som avla beretning om resultaterne av diskussionerne paa forrige historikermøte. Dette hadde i anledning av stipendiat Kolsruds foredrag vedtat en henstilling til Kildeskriftkommissionen om at ta saken op til forhandling. Kildeskriftkommissionen hadde i flere møter behandlet saken og hadde paa grundlag av en korrespondance mellem docent Edv. Bull og »kommissionen for registrering av literære kilder til dansk historie i utlandet«, en betænkning fra dr. Amund B. Larsen av 2/10 1912 og en redegjørelse fra stipendiat Kolsrud til professor Magnus Olsen av 3/10 s. a. indsendt følgende skrivelse til kirkedepartementet:

Det kongelige Kirke- og Undervisnings-Departement.

Paa det norske Historikermøde i 1912 fremlagde Universitets-Stipendiat Oluf Kolsrud Plan for et »Historisk Centralinstitut«. Denne Plan, som foreligger trykt, følger her vedlagt.

Historikermødet vedtog enstemmig følgende »Resolution« efter Forslag av Professor Dr. Halvdan Koht: Det andre norske historikermøte vil sterkt halde fram kor ynskjelegt det vilde være aa faa eit organisert samarbeid millom dei ulike institusjonar og menner, som held paa med aa samle og legge til rettes dei nasjonalhistoriske kjeldeskriftene og etterleivene vaare, og møte bed difor Kjeldeskriftkommisjonen ta upp forhandling um slikt eit samarbeid med grunnlag i den planen, som universitets-stipendiat Kolsrud har lagt fram paa møte.

Kildeskriftkommissionen har efterkommet denne Anmodning og har foruden Mand og Mand imellem drøftet Sagen i 3 Møder.

Man fandt Tanken om et saadant Institut god og at Hr. Kolsrud paa en særdeles fortjenstfuld Maade havde paavist ikke bare det ønskelige i, men Nødvendigheden af, at der tilveiebringes et nærmere Samarbeide i norsk Historie- og Maal-Granskning. Thi som det nu gaar, spildes i Aarenes Løb et umaadeligt Arbeide, som atter og atter maa tages op igjen, Slægtled efter Slægtled, af yngre Historikere. Træffende har Hr. Kolsrud skildret dette S. 5 i sit Skrift, hvor han siger:

»Naar ein mann har granska aar ut og aar inn all si livetid og er vorten gamall og graa, da har han lært og set so mykje at arbeidet gaar lett og snøgt for honom, han kjenner vegen til kjelderne, han veit aa finne fram gjenom kjelderne og litteraturen; han eig ein skatt av special-kunnskapar um korleis han skal finne og samle det materialet han treng. Han har vori paa uppdagingsferd og leiting alle stader, innanlands og utanlands, og har faatt rutine og personleg lokalkjennskap til kjelderne, slik at han er sjølvhjelpt. Han har gjort samlingar av excerpter og avskrifter, som han kjenner ut og inn. — Naar han døyr, gaar all hans magasinerte kunnskap i grava med honom; dei som kjem etter honom lyt byrja fraa nytt.«

At det er slet Økonomi med et Folks lærde Kræfter at lade det gaa saaledes, siger sig selv. Det vil maaske indvendes, at saadan har det gaaet og gaar det — ialfald for det meste hele Verden over. Men hertil er først at bemærke, at et stort Samarbeide paa videnskabelige Omraader er institueret i flere Fag, navnlig de naturvidenskabelige, medicinske og mathematiske dels inden de enkelte Lande og dels internationalt og dernæst at Samarbeide paa forskjellige Punkter af det historiske Omraade inden de enkelte Lande heller ikke er en ukjendt Ting, og at de større Landes Centralarkiver og Central- eller National- Bibliotheker er saa rigelig utstyrte med Arbeidskræfter, at meget af det, der ganske mangler hos os, er gjort og gjøres der. Alle kyndige vil vistnok medgive, at Samarbeidet paa det historiske Omraade, taget i videste Forstand, i alle Lande lader overmaade meget tilbage at ønske. Og det kan nok være, at vi ved at indrette et saadant historisk Centralinstitut som det her omhandlede vilde komme i en Særstilling. Men vi kunde maaske driste os til at sige, at vi derved vilde komme i Têten med Hensyn til Organisation af den historiske Forskning — en Hestelængde foran de fleste Lande i saa Henseende. Men om saa skulde blive Tilfældet, da bør vi saa langt fra lade Leiligheden hertil gaa fra os, at vi tvertimod burde gribe til med begge Hænder, med Tanken paa, at ogsaa et lidet Folk kan og bør stille sig store Opgaver, naar de bare ikke gaar over dets Kræfter. Og her er der stillet os en Opgave, som vi vel magter, om vi bare vil.

Medens Kommissionen saaledes finder, at et sligt Institut bør søges oprettet, føler den sig dog overbevist om, at der maa gaaes skridtvis frem. Det er nødvendigt, at der vindes praktisk Erfaring for at faa Institutets Arbeide organiseret paa bedste Maade.

Da Arbeidet paa et diplomatisk Repertorium neppe kan optages før de nu løbende Bind (XVII, XVIII & XIX) af Diplomatarium Norvegicum er afsluttet, og da Arbeidet med Arkivernes Repertorisering af deres Arkivsager vistnok snart vil blive optaget af den nyudnævnte Riksarkivar, saa synes det at ligge nærmest for Haanden at tage Arbeidet med Registrering af Haandskrifter og Inkunabler op, baade den indenlandske og den udenlandske. Denne sidste haster det med af Hensyn til det af Danskerne allerede igangsatte Arbeide.

Man vil derfor tillade sig at foreslaa

1) At der oprettes en Registrator-Post, tilknyttet Universitets-Bibliotheket, med en Løn af Kr. 2500,00 aarlig for den indenlandske Registrering af denne Art, og

2) At der bevilges Kr. 1 800,00 aarlig til den udenlandske Registrering, nemlig til ca. 2 Maaneders Registrering sammen med Danskerne Kr. 900,00 og til ca. 2 Maaneders do. alene Kr. 900,00.
Denne udenlandske Registrering maatte da Kildeskrift-Kommissionen lede. Hvis det maatte findes nogen Person, der var villig til at overtage — ialfald for det første — begge disse Arbeider og saaledes arbeide ca. 8 Maaneder af Aaret i Universitets-Bibliotheket og ca. 4 Maaneder ved udenlandske Bibliotheker (eller andre Samlinger, hvor noget hidhenhørende var at finde), da er der meget, der trækker i Retning af et saaledes kombineret Arbeide.
3) Endvidere foreslaaes der bevilget Kr. 1 200,00 aarlig til Universitets-Stipendiat O. Kolsrud til fortsat Arbeide med Forberedelsen af et »Historisk Centralinstituts« Organisation. Dette er ikke mere end en liden Sekretær-Løn for det meget Arbeide, som vil tiltrænges til Forhandlinger med de forskjellige Chefer for de Institutioner, som nødvendigvis maatte sammenknyttes i Centralinstitutet, om dette skal kunne løse sine Opgaver.
4) Endelig foreslaaes bevilget Kr. 1 700,00 aarlig til den Maalføre-Granskning (Synopsis over de norske Maalfører), som er planlagt af Dr. Amund B. Larsen, se »Maal og minne« 1911 s. 109 ff. Et Dialekt-Kart kunde da blive udarbeidet.

Kildeskrift-Kommissionen vil gjærne paatage sig at føre det Indseende med dette sidste Arbeide, som Departementet maatte finde det tjenlig at paalægge den.

Kristiania d. 15. September 1913.

Dr. Yngvar Nielsen. J. E. Sars. Marius Hægstad.
A. C. Drolsum.

Departementet har i budgetpropositionen for 1914—15 (St. prp. nr. 1. Hovedpost V, kap. 3, s. 70) optat ansøkningen under rubriken »saker, som departementet iaar af budgetmæssige grunde ikke kan opføre paa budgettet«, og heri har budgetkomiteens indstilling ikke gjort nogen forandring.

Der var heller ikke fra kirkedepartementets side foretat noget i anledning av Bergensresolutionen om anvendelse av betryggende papir og blæk i alle offentlige dokumenter, utover det, docent Bull hadde meddelt paa møtet 1912.

Præsidenten holdt derefter aapningstalen, senere trykt under titel: Historisk tenkning i »Det tyvende aarhundrede« for 1914.

Derefter indledet docent Bull diskussionen om historiens opgaver, senere trykt i »Dagbladet« 21de og 22de juli 1914. I diskussionen tok sogneprest Homme avstand fra

professor Kohts uttalelse, at historieforskningen aldrig kunde bli saa eksakt og objektiv som fysik og kemi. Tvertimot, alle aandsvidenskaper maatte drives naturvidenskapelig. Man maatte kunne se naturlovene og de 3 faktorer: land, klima og geni. Historieforskningen hadde været for humanistisk, og i det store var der ikke sket noget fremskridt siden P. A. Munch. Stiftsarkivar Bing fremhævet den historiske følelse, den rent subjektive gjenoplevelse av det skedde.

Formiddagsmøtet sluttet med sogneprest Olafsens foredrag: Nydyrkning og nybebyggelse i Norge i de fire sidste aarhundreder, senere trykt i Tidsskrift for det norske landbruk 1914.

Eftermiddagsmøte, dirigent professor Schetelig.

Foredrag av konservator E. Lexow om Jørgen Garnaas og Nordmandsdalen, trykt i Bergens museums aarbok.

Derefter var der arrangeret en utflugt til Bygdø, hvor man under direktør Aalls ledelse besaa folkemuseets nye samlinger.

Formiddagsmøte tirsdag, dirigent overlærer Tord Pedersen.

Professor Johnsen holdt foredrag om Snorre Sturlasons opfatning av vor ældre historie, senere trykt i Historisk tidsskrift 5 R. 3 B.

Efter foredraget fulgte en længere, livlig diskussion.

Professor Koht forsvarte sin opfatning. Hans foredrag i Historisk Forening 1913 hadde ikke været et angrep paa sagaernes paalitelighet; tvertimot — det var ved hjælp av deres egne detalj-oplysninger at han hadde kritisert deres almene historiske synsmaater, og samtidig hadde han fremhævet den geniale konstruktion hos Snorre. Det fremgik av selve de gamle efterretninger, at Norges samling under Harald Haarfagre ikke betydde en social revolution, men at stormændene sønden- og nordenfjelds slog sig sammen og skapte et aristokratisk kongedømme. Vi kunde bevise, at utvandringen fra Norge var begyndt før Harald Haarfagre og altsaa ikke hadde sin aarsak i hans erobring, og utvandrerne paa Island vedblev jo ogsaa at regne sig for norske borgere. Netop alle hovedmomentene i Snorres opfatning av utviklingen viste sig ved nærmere prøvelse ikke at holde stik; omtrent det eneste som stod igjen av kongemagtens store strid

med aristokratiet, var dens strid med Ladejarls-ætten. Taleren hadde i sit foredrag selvfølgelig ikke kunnet redegjøre for alle de enkelt undersøkelser han bygde paa; men han hadde ment sig berettiget til at fremlægge en arbeidshypotese, og han agtet senere at utføre den nærmere sammen med en positiv opfatning av utviklingsgangen i tiden før Sverre.

Professor Johnsen replicerte: Det er ikke tvilsomt, at konger som Harald Haarfagre, Olav Haraldsson, Harald Haardraade o. a. kjæmpet for en sterkere statsmagt under aktiv og passiv opposition fra stormændenes side. De var Sverres forløpere, han fuldbyrdet deres verk. Læren om stormændenes motsætningsforhold til kongedømmet er ældre end Sverre og stadfæstes av skaldedigtningen og den øvrige historiske overlevering. Kohts hypothese forutsætter, at der allerede paa den tidligere tid fandtes en nationalttænkende stormandsklasse i Norge; men dette er paa forhaand usandsynlig. Stormændene repræsenterer endnu først og fremst den lokale høvdingemagt med rot i fylkesstaten og hedendommen.

Stipendiat Paasche fremhævet, at Snorre var utpræget antikvar og arkæolog; det gav hans verk dets sikre og paalidelige præg. Skaldeversene er ofte utvetydige nok i sine uttalelser. Og de gik stik imot Kohts nye lære om det aristokratiske kongedømme. Han trodde, at Koht hadde gjort sig skyldig i den samme misforstaaelse som han beskyldte Snorre for, nemlig at lægge sin egen tids sociale strid ind i svunde tider.

Professor Koht hævdet yderligere sit standpunkt I den livlige diskussion deltok bl. a. ogsaa sognepresterne Homme og Olafsen.

Eftermiddagsmøte tirsdag, dirigent riksarkivar Koren.

Stiftsarkivar Bing holdt foredrag med lysbilleder om helleristningernes religion. Jfr. hans artikel »Der Götterwagen« i tidsskriftet »Mannus« 1914.

Professor Schetelig medgav, at enkelte av de store menneskeskikkelser var guder for sol og vind, men han advarte mot at trække for vidtgaaende slutninger. Overlærer Bugge fandt Bings hypoteser fantastiske.

Derefter indledet docent Liestøl diskussionen om Indsamling av folketradition, senere trykt i »Maal og Minne« 1914. I diskussionen deltok Olafsen, Bugge, Høverstad, Bull, Aaland, Koren, T. O. Gran og Fonahn.

De uttalte alle den varmeste tilslutning til indlederen og fremhævet arbeidets store betydning. Tilslut takket dirigenten for foredraget og ønsket held og lykke for Liestøls arbeide.

Formiddagsmøte onsdag, dirigent professor Koht.

Præsidenten oplæste følgende takkeskrivelser fra Sars og Yngvar Nielsen:

Bestum 14. Juli 1914.

Hr. Professor Dr. H. Koht!

Jeg takker for det tredie norske Historikermødes Hilsning til mig, og ledsager denne Tak med de bedste Ønsker for Mødets Arbeider.

Ærbødigst

J. E. Sars.

Christiania 14. Juli 1914.

Hr. Præsident!

Hermed tillader jeg mig at frembære min dybtfølte Tak til Historikernes Møde for den mig tilstillede Hilsen. Jeg, som til Artium examineredes af Rudolf Keyser med C. C. A. Lange til Censor, og som ofte talte med P. A. Munch, ser nu tilbage paa de svundne Aar med levende Bevidsthed om, hvad denne Tid har været for norsk Historieforskning. Min Erindring gaar tilbage til J. C. Berg. Før den ligger den Gjerning, som udfoldedes af Chr. Magnus Falsen, W. F. K. Christie og Fougner Lundh, af Munch, af Aall m. A. Jeg ser, hvorledes det historiske Studium umiddelbart fødtes af Eidsvoldsgjerningen, hvorledes det baade repræsenterede Eidsvoldsminoriteten og Eidsvoldsmajoriteten, og hvorledes det fortsatte i de der trukne Spor. Gid det maa vedblive at holde de gamle Traditioner, men ogsaa bringe Forsoningen ind i disse, den som vi i Grunden alle arbeider at bringe. Hvad specielt Historien om 1814 angaar, da maatte vi til en Begyndelse arbeide med de ringe Smuler, vi havde for os. Det har siden gjældt om at forøge disse, og nu kan vi dog være glade, at det rigere Lys, som nu falder, lader det Meste vise sig i Forsoningens Skjær. Det er ikke min ringeste Glæde, at jeg har kunnet bidrage dertil ved mine Forskninger, og jeg haaber, om der skjænkes mig fortsatte Kræfter, endnu at kunne yde min Skjærv dertil. Jeg beder Herrerne være forvisset om min Erkjendtlighed for Gaarsdagens Hilsen. Tilfældet gjør, at jeg kan besvare denne paa en historisk Mindedag af Rang for hele Verdens Udvikling.

Dr. Yngvar Nielsen.

Dernæst holdt riksarkivar Koren foredrag om Publikation av kildeskrifter[1]. Det spørsmaal, som han her

---

[1] Refereret efter talerens manuskript.

vilde ta op, var dette: Efter hvilke principper bør man gaa frem ved utgivelse av historiske kildeskrifter. Her var 3 maater: 1. at gjengi indholdet av aktstykker alene i form av en kort overskrift, eller av kort ekstrakt, 2. i form av en kortere eller længere oversigt, 3. eller i sin helhet. Man var enig om at gjengi en forfatter, love og lovbøker i sin helhet, derimot offentlige og private dokumenter i almindelighet i utdrag. Det princip var gjennemført i England, ogsaa for middelalderlige kilder, i Tyskland f. eks. i Hanseatisches Urkundenbuch, og i Danmark i Erslevs Repertorium, Kancelliets Brevbøger, Kronens Skjøder. Hos os var man enig om at middelalderlige haandskrifter og diplomer maatte utgives bokstavret og uavkortet uten noget indgrep i teksten. Derimot hersket her stor uenighet om kildeutgivelse fra 16de, 17de og 18de aarhundrede; man hadde ikke tat noget hensyn til den utenlandske diskussion, f. eks. paa filolog- og historikermøtet i Gøteborg 1912. Disse kilder var omtrent utelukkende historiske, ikke sproglige mindesmerker, de forekom i saa store masser, at det bare gjaldt at faa med det reelle indhold uten at spilde tryk og papir paa bokstavtro gjengivelse av deres forvirrede og inkonsekvente retskrivning. I fremmede lande utgav man disse dokumenter i utdrag og med en forenklet ortografi, hvor alle overflødige bokstaver var strøket. Alle utvækster blev skaaret væk, men ordformen vedblev at bestaa i sin alderdommelige skikkelse og alle dialektiske eiendommeligheter blev bevaret. Derved vandt man store fordele, man lettet korrekturlæsningen og bruken av kilderne, man sparte plads og penge. Særlig det sidste hensyn maatte veie tungt for et litet land.

Imidlertid var det langt fra at dette princip var trængt igjennem herhjemme. Utgiverne gjorde i almindelighet ikke rede for sine principper, der var ingen tekstkritik, ingen oplysninger om tekstens historie og kilder, registrene var daarlige — det manglet saaledes sakregister — og hele den forvirrede ortografi var bibeholdt. Den eneste undtagelse var professor Johnsens utgave av aktstykker til de norske stændermøters historie. Hr. Koren rettet et skarpt angrep mot Kildeskriftkommissionen. Den fulgte ingen fælles plan for utgivelsen, den trykket løst og fast bokstavret og in extenso. Den syntes ikke at ha drøftet principperne, skrifternes omfang, arbeidets anlæg, heller ikke hadde den ovet til-

strækkelig tilsyn. Disse anker gjaldt særlig Norske Herredagsdombøker og Oslo Kapitels Forhandlinger. De første manglet oversigter og noter, var av den grund til liten nytte for jurister, og syntes nærmest anlagt for personalhistorikere. De sidste var utgit som om det var en middelalderlig codex av høit værd. Taleren hadde regnet ut at man ved en forenkling av ortografien vilde spare 25 kr. pr. ark og at dette ikke særdeles vigtige verk efter den nuværende utgivelsesmaate vilde koste 46 800 kr. Selv en utgave i facsimile vilde ikke koste væsentlig mere. Men en slik utgivelsesmaate var ikke nødvendig for filologerne, de maatte saa allikevel gaa til selve kilderne. Hr. Koren foreslog, at møtet vedtok følgende resolution:

Det tredje norske historikermøte henstiller til Kildeskriftkommissionen at utarbeide regler for ændringer i den forvirrede retskrivning i historiske kildeskrifter fra 16—18 aarhundrede, og at lade disse regler komme til anvendelse i de skrifter, som kommissionen herefter utgiver.

Det maa ogsaa antas nødvendigt navnlig af økonomiske hensyn at der i Kommissionens udgaver af kildeskrifter i større udstrækning end hidtil anvendes uddrag istedetfor fuldstændige aftryk.

Universitetsstipendiat Kolsrud forsvarte delvis den nuværende utgivelsesmaate. Det var farlig at røre ved sproget, naar man ikke var sprogmand, og han trodde ikke at utgivelsen vilde bli billigere paa den anden maate. Men han vilde gjerne ta hensyn til meget av kritiken. Han oplyste forøvrig, at han ikke hadde faat nogen hjælp av Kildeskriftkommissionen.

Professor Johnsen paatalte det planløse i valget av de utgivne skrifter. Enevoldstiden var blit forsømt Der maatte opstilles faste regler efter samarbeide med filologer.

Professor Koht kritiserte Kildeskriftkommissionens passivitet. Den gav ikke unge utgivere nogensomhelst veiledning om hvordan arbeidet burde lægges an. Dens skrifter blev utgit efter de forskjelligste principper. De, som skulde bruke kilderne, maatte kunne kræve at bli spart for unødig bryderi. Istedetfor utdrag av det vigtigste fik man tusener av sider, som det var uraad at komme gjennem, det blev liggende dødt. Kildeskriftkommissionen maatte tænke paa, at dens utgaver skulde brukes. Overlærer Bugge og sogneprest Olafsen var enig med indlederen. Den sidste

klaget over at kommissionen for utgivelsen av Norges gamle love arbeidet for langsomt. Det var ogsaa høist paakrævet at faa utgit de ældste skattemandtal, selv om det ikke blev i det overflødig flotte utstyr som »Norske regnskaper og jordebøker«.

Efter enkelte bemerkninger av Kolsrud og universitetsstipendiat Vangensten blev resolutionen vedtat enstemmig.

Universitetsstipendiat Paasche talte derefter om Kristendommens indførelse i Norge, set gjennem skaldedigtningen; foredraget er senere trykt i »For kirke og kultur« 1914.

Cand. mag. Høverstad holdt foredrag om Skulestrid i Norge 1739—1827, senere trykt i »Syn og Segn«, 1914.

Tilslut indledet overlærer Tord Pedersen diskussionen om Organisationen av den lokalhistoriske forskning. Han gav først en oversigt over sakens stilling i vore nabolande. I Sverige var det ordnet lensvis uten forbindelse med de lokale foreninger. Foreningerne utgiver saavel i Sverige som Danmark sine tidsskrifter. I 1903 blev den første lokalhistoriske forening dannet i Danmark, nemlig i Ribe. Nu er disse lokalhistoriske foreninger utbredt over hele Danmark. Bevægelsen har vakt stor opsigt, og man har søkt etableret et samarbeide mellem de forskjellige foreninger ved dannelsen av dansk historisk fællesforening, som nu har 50 medlemmer, institutioner og foreninger. Denne har været til stor nytte for lokalforeningerne. Den har foranstaltet særlige foredragsmøter i provinsen, og disse møter har hat sin store betydning ved at vække interessen hos befolkningen. Vi maatte kunne indrette os paa en lignende maate. Men det gjaldt at faa fart i bevægelsen. Idealet maatte være at faa Norge nogenlunde i sin helhet opdelt mellem lokalhistoriske foreninger hver med sit tidsskrift.

Professor Johnsen avgav en kort beretning om landskomiteen for lokalhistorisk forsknings virke. Den første nedsatte komite gav støtet til utarbeidelsen av Brunla lens historie, men dermed sovnet den ind. Der blev saa av historisk forening nedsat en ny komite, som skulde opta arbeidet. Der indløp en række spørsmaal til komiteen fra bygderne om veiledning til utgivelse av lokalhistoriske verker til 1914. Man saa herav, at der var fare for, at de krav,

som man maatte stille til slike verker, ikke vilde bli opfyldt. Man utsendte derfor en advarende skrivelse, og den har baaret frugt. Der blev nedsat et arbeidsutvalg til at give veiledning for lokalhistorikere og opta en katalog over lokalhistoriske skrifter. Han vilde tilslut opfordre alle lokalhistoriske lag til at komme komiteen imøte i dens arbeide.

Lærer Lorens Berg troede tiden var kommet til at oprette en landsorganisation.

Under diskussionen, hvori desuten Aaland, Olafsen, Frølich, Bing, Bakke, Gran, Høverstad, Munthe og Koht deltok, stillet overlærer Bugge følgende forslag: 3dje norske historikermøte uttaler ønskeligheten av at den nu eksisterende landskomite for lokalhistorie snarest sætter sig i forbindelse med de stedlige foreninger og museer for at danne en landsorganisation til fremme av samarbeide i lokalhistorisk forskning.

Der opstod et livlig ordskifte, som særlig dreiet sig om forskjellen mellem Østlands- og Vestlandsarbeidet. Der blev oplyst at av 11 historiske foreninger i landet var de 10 paa Vestlandet. Man maatte ha historiske foreninger paa Østlandet. Efter Bugges forslag vilde Vestlandet faa overvegten i landsorganisationen. Tilslut vedtok man enstemmig følgende forslag fremsat av professor Koht: Møtet uttaler ønsket om at den Norske Historiske Forenings komite for lokalhistorie snarest blir suppleret med medlemmer fra forskjellige kanter av landet for at søke istandbragt en organisation av de lokalhistoriske foreninger.

Præsidenten refererte dernæst en indbydelse fra Trondhjems historiske forening til at holde næste møte der. Efter forslag av professor Johnsen blev dette vedtat, tiden blev fastsat til 1917 og til at forberede det blev valgt møtets præsident og vicepræsidenter, formanden i arbeidskomiteen samt overlærer Karl Rygh, direktør Dedekam og stiftsarkivar Anders Daae.

Præsidenten avsluttet derefter møtet med en tak til alle.

Om kvelden kl. 7 blev der holdt souper i utstillingens hovedrestaurant. 56 deltok. Professor Koht holdt festtalen: Den 13de juli aapnedes to landsmøter her i byen: teknikernes med konge og alle autoriteter i spidsen og historikernes med alle autoriteternes pladse tomme. Det tydet paa, at agtelsen for den historiske videnskap ikke var stor

her i landet i jubilæumsaaret. Men det kommer vel av at historikerne ikke har lært sig til at kræve. Det ser ialfald ut til, at det bare er paa den maate, man vinder respekt hos statsmagterne, at man stiller krav til dem. Ogsaa en anden ting særkjender vort landsmøte. De andre landsmøter har svælget i minder fra 1814. Vi har ikke nævnt aaret med et ord, og dog er det vel os, som de andre kan takke for, at de i det hele vet noget om 1814. Men kjærligheten til vore historiske minder er like sterk hos os for det, vi behøver bare at nævne den varme kjærlighet som bar sogneprest Olafsens foredrag. Han er som et levende vidnesbyrd om historiens foryngende kraft og evne. Vi kan ikke finde nogen bedre adresse for en skaal for de norske historikermøters vel end denne evigunge historiker. Sogneprest Olafsen takket med en skaal for norsk historisk videnskap. Professor Johnsen talte for de utenlandske repræsentanter. Professor Aage Friis svarte med tak for hvad norsk historisk videnskap hadde betydd for ham, fremforalt Ernst Sars. De veie han har vist vil bli bygget om, men hans aandsgjerning vil altid bestaa og ha krav paa vor tak. Lykke og fred over Ernst Sars' livsaften. Riksantikvar Þórðarson bragte en hilsen fra frænderne paa Island. Riksarkivar Koren talte for de utenbys deltagere, professor Schetelig for sekretæren, som utbragte en skaal for stifteren dr. Bing. Bing avsluttet talerne med en skaal for de mænd, som skal forberede næste historikermøte.

Torsdag morgen reiste 20 av møtets deltagere over Mjøsen til Lillehammer, hvor de med tandlæge Sandvig som fører besaa anlæggene paa Maihaugen. Det overordentlig vellykkede besøk sluttet med en stemningsfuld fest i Bjørnstadstuen.

Kohts, Johnsens, Liestøls og Høverstads foredrag er senere i særtryk sendt rundt til deltagerne i møtet. Det samme er tilfældet med en avhandling av professor dr. Alexander Bugge: Smaa bidrag til Norges hisorie paa 1000-tallet (Videnskapsselskapets skrifter II. Hist.-filos. klasse 1914 Nr. 2), som forfatteren hadde foræret møtet.

Regnskapet er avsluttet med et overskud paa kr. 42,14. Sammen med overskuddet fra 1912 og paaløpne renter utgjør beholdningen til næste historikermøte kr. 94,57.

Deltagerne i møtet var:

1. Aaland, Jacob, lærer, Bergen.
2. Aall, Hans, direktør, Bygdø.
3. Aubert, Caspar, premierløitnant, Kristiania.
4. Bakke, Harald, overlærer, Fredrikshald.
5. Berg, Lorens, lærer, Kristiania.
6. Berge, Abraham, amtmand, Tønsberg.
7. Bergsgaard, A., cand. mag., Volden.
8. Berner, Carl, arkitekt, Kristiania.
9. Bing, Just, stiftsarkivar, Bergen.
10. Brandrud, A., professor, Slemdal.
11. Brodahl, Joh. E., overlærer, Hamar.
12. Brynildsen, R. K., overlærer, Horten.
13. Brøgger, A. W., konservator, Kristiania.
14. Bugge, Kr., overlærer, Aalesund.
15. Bull, Edv., docent, Kristiania.
16. Fett, Harry, riksantikvar, Kristiania.
17. Finne-Grønn, S. H., amanuensis, Kristiania.
18. Fonahn, A., stipendiat, Kristiania.
19. Friis, Aage, professor, Kjøbenhavn.
20. Friis, Jakob, amanuensis, Kristiania.
21. Frølich, Thorbjørn, sogneprest, Kristiania.
22. Gjessing, Helge, konservator, Stavanger.
23. Gran, T. O., lærer, Kristiania.
24. Grosch, H., direktør, Kristiania.
25. Homme, Th., sogneprest, Hornnes.
26. Høverstad, Thorstein, cand. mag., Kristiania.
27. Jahr, Thorstein, bibliotekar, Washington.
28. Johnsen, Oscar Alb., professor, Kristiania.
29. Koht, Halvdan, professor, Lysaker.
30. Kolsrud, Oluf, universitetsstipendiat, Kristiania.
31. Koren, Kr., riksarkivar, Kristiania.
32. Lexow, Einar konservator, Bergen.
33. Liestøl, Knut, docent, Kristiania.
34. Lund, Hanna, cand. mag., Kristiania.
35. Munthe, Wilhelm, amanuensis, Kristiania.
36. Olafsen, O., sogneprest, Voss.
37. Paasche, Fr., universitetsstipendiat, Kristiania.
38. Pedersen, Tord, overlærer, Drammen.
39. Petersen, Jan, cand. mag., Kristiania.
40. Pettersen, Hjalmar, bibliotekar, Kristiania.
41. Sandvig, A., tandlæge, Lillehammer.
42. Scheel, Fr., amanuensis, Kristiania.
43. Schetelig, Haakon, professor, Bergen.
44. Schweigaard, J., overlæge, Kristiania.
45. Simonsen, K., politimester, Larvik.
46. Vangensten, O. C., universitetsstipendiat, Bygdø.
47. Worm-Müller, Jacob S., cand. filos., Bestum.
48. Þórðarson, Matthías, riksantikvar, Reykjavík.

SMAASTYKKER.

20.

Et brev om 1814.

Det brev som her skal bli meddelt, er skrevet av Elisabeth Bergithe Sverdrup, professor Georg Sverdrups yngre søster. Hun var fødd 1773 og hadde saaledes oplevd begivenhetene i 1814 i voksen alder; hun bodde dengang hos broren overlærer Jacob Sverdrup paa Jarlsberg hovedgaard. Fra 1842 til sin død i 1865 bodde hun for det meste paa gaarden Agnes i nærheten av Fredriksvern. Brevet er skrevet til amtmand G. P. Blom i anledning av boken »Norges Statsforandring i Aaret 1814«, som han utgav i 1860. Blom hadde selv været medlem av Riksforsamlingen paa Eidsvoll som repræsentant for Jarlsberg grevskap, og han hadde været en av foreningspartiets ivrigste tilhængere; hans bok er og saa et indlæg for dets politik. Elisabeth Sverdrup stod paa den andre siden. Hendes brev gir ikke mange nye fakta; det har nærmest interesse som stemningsuttryk. Men som saadant forsvarer det ogsaa sin plass; det har samtidig ogsaa værdi som uttryk for stemninger i Norge efter unionskrisen i 1860, og det viser os opfatningen hos den kvinde som satte et avgjørende præg paa Johan Sverdrups politiske tænkemaate fra barndommen av. Brevet er her trykt efter en avskrift, som hun selv sendte til Johan Sverdrup; paa grund av datidens forseglingsmaate er hist og her nogen bokstaver skaaret bort, og det manglende er da utfyldt efter bedste skjøn. **H. K.**

Agnæs den 19de Juli 1860.

Højstærede Hr. Ven!

Det e[r mig s]tedse en Fornøjelse at vide mig venlig erindret af Mennesker for hvis [Kar]akteer jeg har Agtelse, hvorfor jeg takker meget for de venlige Ord foran Deres Skrift: »Norges Statsforandring 1814«.

Nu til nysnævnte Skrift. Jeg kan ikke tænke mig Muligheden af, at der kunde gives nogen Norsk, hvis Følelser ikke oprørtes ved Kieler Traktatens Indhold, vi bleve jo behandlede som Handelsvare, der gaaer fra den ene Haand til den anden. Den Nation, der kunde være ligegyldig ved en saadan Behandling, maae aldrig nævne det Ord: Æres-

følelse. Jeg takker Gud fordi jeg tilhører det Folk, der ikke satte en uaftvettelig Plet paa dets Ære, ved at hylde den Stærkeres Ret. Gud være lovet, det norske Folk oprørtes ved en saa vanærende Behandling. Hvem vover at spotte og haane disse Følelser, der vidnede om, at Folket havde opladte Øjne, for hvad der bør være ethvert Folk det dyrebareste og helligste, nemlig for dets Frihed og Selvstændighed. I Omstændigheder, som daværende indrømme vi Følelser av denne Natur højt Værd, thi et for Frihed og Uafhængighed begeistret Folk, gjør Underværker af Tapperhed, og underkaster sig frivillig store Opoffrelser, naar det gjelder at forsvare disse dyrebare Klenodier. Havde Christian Frederichs Færd i Krigen 1814 svaret til hans store Ord og til den herlige Aand, som besjælede den norske Armee og Pluraliteten af det norske Folk, vilde det ikke have blevet en let Sag for Carl Johan og hans Svensker at komme i Besiddelse af Norge, saa meget destomere, som Carl Johans Allierede saa lidt efter lidt trak Vennehaanden tilbage, hvorfor han ikke kunde opbyde en saa stor Armee, som der udfordredes til Norges Erobring, ligesom han manglede Resoucer til Anskaffelse af Krigsfornødenheder. Jeg er fuldkommen overtydet om, at havde det kommet til en alvorlig Krig, vilde vi have forsvaret os med Løvemod, og Svenskerne neppe gaaet som Seierherrer af Kampen.

Det norske Partie fandt det at være tvingende Nødvendighed at ile med at udnævne Christian Frederich til Norges Konge, deels for at forebygge indvortes Uroligheder, som m[ulig]ens kunde opstaae, naar Landet var uden Statschef, deels for at [Fol]ket i Farens Stund, naar det gjaldt at forsvare Norges Frihed, [skulde] samle sig om den Mands Banner, det selv frivillig havde valgt til Konge. Ch[ristian] Frederichs Færd i Krigen 1814 kunde man paa den Tid man valg[te ham] til Konge ikke forudsee, Foreningspartiets Høvding Grev Wedel Ja[rlsber]g, sagde engang — efter at Christian Frederich i omtrent to Maaneder havde været Norges Kouge — i en privat Samtale med en Ven: »Dersom Norge kunde bestaae, som Stat, uden at være forenet med en anden Stat, vilde jeg uden Betænkning have valgt Christian Frederich til dets Konge; thi han er en Mand af Aand og Kundskaber.« Naar det svenske Parties Høvding talede saaledes, vil man da undre over at det modsatte

Partie, der ikke, som Grev Wedel, saae Norges Held i dets Forening med Sverrig, stemte for Christian Frederichs Udnævnelse til Norges Konge.

Idet De omtaler de Bespottelser og Forhaanelser, som det svenske Partie vare udsadte for af det norske glemmer De, at det svenske Partie i denne Henseende ikke blev det norske noget skyldigt, jeg kan bevidne, at Mænd, der gjorde Paastand paa at besidde en human Tænkemaade, ingenlunde toge i Betænkning at gjennemhegle det norske Partie, om saa end nogle af dette Parties nærmeste Slægtninge vare nærværende. Een Mand af det svenske Partie, en Mand, hvis Minde jeg for øvrigt nærer sand Høiagtelse for, nedlod sig for at ramme Een af det norske Partie, der havde paatalt et og andet, der efter hans Overbeviisning ikke var rigtigt, til at skrive noget i Christiania Intelligenzseddel, som jeg ikke vil besudle min Pen ved at gjentage. Forresten troer jeg, at det svenske Partie fik, da Tidens Fylde kom, Godtgjørelse for de Forhaanelser, som det havde udstaaet af det norske Partie, Een blev Statsminister og tillige en af Sverriges Stormænd, en Anden blev Statsraad, Viceordenskansler, og som Følge heraf saa rigelig dekorerede med Ordener, at Spøgefugle kaldte ham Prøvebogen, endelig kom Hovedbelønningen, han blev Norges Statholder, en Tredie blev Justitiarius etc. etc. Sandt nok, bleve nogle af det modsatte Partie, hævede til Æresposter. Politiken er klog om ikke stedse viis.

Vi ære Grev Wedels Minde, for hans Iver for Norges Proviantering, for hans rige Gaver til vores vordende Universitet, og fordi han oprettede [et] Korps Frivillige og selv stillede sig i Spidsen for samme, for at forsvare [Fædr]elandet, men vi vende os fra hans Færd, idet vi see ham, som Med[lem] af Regjeringskommissionen — jeg krymper [mig ved] at skrive Ordet — konspirere med Landets Fjender, mod den Fyrste [han hav]de aflagt Troskabsed. Manden af en redelig og aaben Karakteer hav[de nedl]agt den ham betroede Tillidspost, traadt frem med aabent Visir, hver[ken] seet til høire eller venstre, men aandet, levet og virket for det betrængte Fædreland. Vi vægre os for at række ham Palmen for hans Medvirken til Norges og Sverrigs Forening. Hvorledes kunde han, som hans Partie tillagde en Statsmands Blik, og som vist nok selv troede sig et Hoved

højere end alle Andre, troe paa Inderligheden og Varigheden af en Forening imellem tvende Folk, hvis Institutioner ere saa forskjellige som Norges og Sverrigs? Sverrigs Adel, ikke synderlig rig paa egne store Bedrifter, men hovmodige af Forfædrenes, ikke skamrøde over den Rolle flere af Forfædrene spillede i det 18de Aarhundrede, have jo fra Foreningens første Tid af, været den gram! Sidste Rigsdag har viist os denne Stands store Indflydelse paa de øvrige Stænder. Flere Tildragelser under Carl Johans Regjering, men især deleshed den sidste Tids Begivenheder maae vel have aabnet de Forblindedes Øjne og klarligen vist dem, at den lovpriste politiske Bygning var opført paa Flyvesand.

Nu vil vi aflægge et Besøg hos Frihedshelten Carl Johan. Han udgjød ikke, som Svenskerne sige, det svenske Blod paa Tydsklands Sletter, for at befrie Norge fra Danmarks Aag, han udgjød det, for, efter Napoleons Fald at bestige den franske Throne, men da denne glimrende Forhaabning svigtede, vendte han tilbage til Norden, for i Holsteen, at erobre Norge, han kom med en Armee til Norge, men Landet blev ikke erobret, som klog Mand var han glad ved at indgaae Konventionen til Moss, thi hans Allierede skal ikke have været trofaste i at holde de ham givne Løfter. I Novbr. 1814 underskrev Carl Johan Foreningsakten imellem Norge og Sverrig, som han fandt at være et saadant et Mesterstykke af menneskelig Viisdom, at man ikke uden at skade det, kunde lægge et Ord til, eller tage et Ord fra, men føje Tid efterat have underskrevet denne af ham lovpriste Akt, skrev han et Brev til en svensk [Ma]nd, at det ikke skulde vare længe med den norske Konstitution [Ma]nden holdt Ord, saa vidt det stod til ham, thi han gjorde gjentagne [Forsøg] paa at omstyrte vores Konstitution. Medens det andet ordentlige Storthing 181[8 havde] sine Forhandlinger i Christiania flokkede endeel Bønder sig sam[men paa] Oplandene, for som det heed, at gaae til Hovedstaden og skaffe Konge[n stø]rre Magt, denne Hob blev snart adspredt, men det blev saa temmelig [oply]st, at den egentlige Anstifter var en Svensk ved Navn Röslein, som af den retskafne Grev Mörner, blev forvist Norge, men ved Tilbagekomsten til Sverrig, erholdt Gunstbevisninger fra højere Steder. Halvor Hol, Rösleins Aandsforvandt og Med-

hjelper i hans Stordaad, pensioneredes, som der siges af Carl Johan.

I Aaret 1821 skulde vi, for ret at blive medgjørlige, indjages Skræk ved en Lystlejr i Nærheden af Christiania, bestaaende af svenske og norske Tropper, under en svensk Officiers Overkommando, andre Regimenter fik Ordre til at holde sig marschfærdige, og en svensk Eskadre beordredes til Christianiafjorden, men da den russiske Kejser Alexander var saa tjenestagtig at tilbyde sin Ven Carl Johan, sin Hjelp til Norges Erobring, tog Manden Søftet ind og for en Tid forligede sig med os. I Aaret 1824 fremkom vores konstitutioneltsindede Konge Carl Johan med saa mange Konstitutionsforslage, at dersom de vare blevne antagne havde det været ude med vores Grundlov, ude med vores Frihed; Gud være lovet! Storthinget forkastede, til evig Ære for det, enstemmigen alle disse Friheden dræbende Forslage, men ikke destomindre gjentog Carl Johan flere Gange disse Konstitutionsforslage, men uden Virkning. For at døde og dræbe vores Erindring, at vi selv have givet os vores Konstitution, udstædede Carl Johan gjentagne Gange Banbuller imod os fordi vi festligholdte vores Frihedsdag, den for enhver retsindig Norsk dyrebare 17de Maj.

Efterat have læst Ovenstaaende, som er vitterlig for alle, spørges kan vi med fuld føje sige, at vi skylde Carl Johan norsk Frihed? Hertil svares højt og tydeligt Nej! Nej! Havde han kunnet erobre Norge, vilde han have tilintetgjort Eidsvold Konstitutionen. Vi skylde de kostelige Ord, som den 16de Febr. 1814 bleve udtalte paa Eidsvold, Ord, om hvilke Henrik Wergeland siger: »Disse Ord bør ingen Normand glemme, thi fra dem nedstammer vores Konstitution«, vi skylde Eids[vold]mændenes Storværk denne velsignede Gave. Gud lad os stedse med Kraft [og V]iisdom værne om vores Konstitution. — De seer af dette Brev[, at j]eg ikke indrømmer de Mænd, som De sætter paa Tindingen af Tempelen nogen høj Plads, men ihvor forskjellige vi end ere i vores politiske Anskuelser, ere vi dog enige i, at ønske hinanden en blid Alderdom, ligesom om, at vi ved givne Lejligheder ville sende hinanden en venlig Hilsen. Modtag tilligemed Deres Datter mine venlige Hilsener.

Deres Veninde
Elise Sverdrup.

21.

Løitnant Bay og affæren ved Matrand 1814.

Oberstløitnant Didrik Schnitler har i en populær skildring fra 1882, »Lier og Matrand«, omtalt løitnant Herman Bays rolle i grænsekrigen 1814 (se hans »Blade af Norges Krigshistorie«, s. 422–424). Her er kort fortalt om det samkvem løitnant Bay hadde med svenske offiserer, mens han opholdt sig hos sin far paa Magnor, og om hvorledes han skaffet oberstløitnant Krebs paa Kongsvinger besked om fiendens styrke og planer, særlig ved en rapport av 25de juni. Nøiere besked om Bays optræden faar vi gjennem de aktstykker som her skal bli gjengit. De stammer visstnok fra en langt senere tid, men er dog saaledes stadfæstet at de tilsammen gir et faktisk bidrag til Matrand-affærens forhistorie.

Da Herman Bay, 68 aar gammel, den 23de januar 1857 indsendte sin avskedsansøkning, oplyste han, at han ved fiendens indbrud over riksgrænsen den 18de april 1808 indgik som frikorporal uten gage ved 1ste akershuske infanteriregiment og bivaanet denne krig ved Kongsvinger indtil freden 1809, da han mottok en furerpost. Fra 9de januar 1811 var han utnævnt til sekondløitnant i skarpskytterregimentet, fra 15de juni 1815 premierløitnant og fra 1ste juli 1837 kaptein, i de siste otte aar før avskeden gevorben kompanichef ved fredrikstadske gevorbne musketérkorps.

Hans korpschef, oberst J. Høyer, ledsaget hans avskedsansøkning med en erklæring, som bl. a. uttalte: »Kapteinen tiltrak sig under de Felttoge han har bivaanet sine Foresattes Opmerksomhed idet han udførte Hverv der vidnede om Mod og Aandsnærværelse.«

Brigadechefen, generalmajor C. F. Michelet, uttalte i sin erklæring: »Capitain Herman Bay traadte ind i Armeen i 1808, strax efter Krigens Udbrud, som Fricorporal, og var han med i de vigtigste Affairer i Omegnen af Kongsvinger, hvorunder han stedse lagde for Dagen Mod og Raskhed. — Uden egentlig Officiersdannelse blev han i Betragtning af hans practiske Brugbarhed og gode Forhold forfremmet til Officier i 1811. — I Krigen i 1813—14 stadfæstede han det gode Omdømme, han allerede i Krigen 1808—09 havde erhvervet sig. — Ved Reductionen i 1817 blev han

staaende i Armeen, medens de Fleste, som under sidste Krig vare avancerede i Officiersstillinger, udsattes paa Vartpenge, alene paa Grund af hans raske og uforfærdede Forhold under Krigsaarene.«

Efter brigadens, armékommandoens og armédepartementets indstilling fik da kaptein Bay avsked 26de mars 1857 med fuld gage, 588 spd., i aarlig pensjon. Stortinget nedsatte pensjonen til 400 spd.

I 1868 søkte han Stortinget om aa faa pensjonen forhøiet, idet han gav nærmere beretning om sin deltagelse i krigen 1814. Gage- og pensjonskomiteén fandt imidlertid ingen fyldestgjørende stadfæstelse paa denne beretning, og indstillet 16de decbr. 1868 paa avslag. Ved behandlingen i Stortinget den 23de januar 1869 optok dog komitéens formand, sorenskriver M. Kildal, forslag om aa forhøie pensjonen med 100 spd.; dette forslaget fik støtte av sogneprest A. Balchen, sakfører H. Schultze, Ole Walstad, Johan Sverdrup, Erik Løken, Ole Hammerstad og rektor I. C. Geelmuyden, og det blev vedtat mot 4 stemmer.

I sit indlæg oplæste sorenskriver Kildal utdrag av de aktstykker som her blir meddelt. De findes saaledes i det væsentlige trykt i referatene fra stortingsdebatten; men da dette ikke er let tilgjængelige oplysninger om begivenhetene i 1814, har jeg trodd det kunde være nyttig aa gjengi aktstykkene saa fuldstændig som mulig i Historisk Tidsskrift. De tre offisers-erklæringer har jeg fundet blandt Johan Sverdrups papirer. Sogneprest Balchens følgeskrivelse (før utrykt) findes i Stortingets arkiv. Kaptein Bays egen ansøkning har ikke været til aa finde, og jeg maa derfor nøies med det utdrag som er git dels i Morgenbladet, dels i Storthingstidende:

Bay besørgede i August 1814 med en Trop paa 50 Mand Vagttjenesten ved Rigsgrænsen paa Kongsvingerkanten og havde Ordre til gjennem Spioner at skaffe Underretning om Fiendens Stilling og Planer. »Efterat Traktaten til Kiel«, heder det i Bays egen Fremstilling, »var afsluttet den 14de Januar 1814, hvorved Norge blev »afstaaet« til Sverige som Erstatning for svensk Pommern og Rügen, kom svensk Oberstløitnant Oluf Lagerlöf som Parlamentær med Depecherne desangaaende og forlangte at faa Brigadechefen, Oberst Krebs, personlig itale, men dette negtedes, hvorimod Depecherne

sendtes fra Gaarden Malmer, hvor Lagerlöf opholdt sig i mit Logis, til Kongsvinger, der er 1½ Mil derfra. Brigadeadjutanten kom tilbage fra Kongsvinger med den Besked, at Depecherne vare sendte til Statholderen, Prins Kristian Fredrik, og at det vilde vare nogle Dage, før Prinsens Svar kunde komme tilbage[1]. Et Par Dage senere blev jeg med dette Svar sendt som Parlamentær til General Gahn, men jeg kom ikke længere end til Gaarden Norby ved Eda Skandse, hvor der blev anvist mig et Værelse, hvor jeg kunde opholde mig et Par Timer, indtil Generalen ankom. Imidlertid fik jeg Besøg af flere høiere Officerer, hvoriblandt ogsaa Lagerlöf og flere, som jeg kjendte fra før. Samtalen blev straks politisk, og det blev mig betydet, at Kronprinsen, Karl Johan, vilde strengt straffe som Rebel Enhver, der gjorde sit til, at Normændene ikke frivillig underkastede sig, hvorimod han vilde belønne Enhver, der vilde virke for dette Øiemed. Efter et Par Timers Forløb ankom General Gahn, og Samtalen blev fortsat i samme Retning, og jeg maatte deltage i et Maaltid sammen med de svenske Officerer[2]. Ved dette blev udbragt mange Skaaler, men kun faa af disse kunde jeg drikke. Endelig gjordes mig det Forslag, at hvis jeg vilde bidrage til, at den norske Nation underkastede sig, og jeg kunde faa overtalt Soldaterne til at gaa over, skulde disse faa sin Afsked fra Krigstjenesten, og jeg skulde blive Batallionschef enten jeg vilde i Sverige eller i Norge samt erholde 12,000 Rigsd. sv. Banco til Belønning. Jeg afslog naturligvis Alt og indberettede det til Brigadechefen. Da Prinds Christian Frederik fik høre herom, lod han mig kalde til Kongsvinger, hvor jeg havde en lang Samtale med ham og han ytrede, at hvis jeg troede mig istand til at spille denne Rolle og lade, som jeg gik ind paa de Svenskes Tilbud, saa at jeg derved kunde faa nærmere Underretning om Fiendens Planer, skulde jeg blive godt belønnet. Jeg lovede, at jeg skulde gjøre mit Bedste, forudsat at mit Æresord ikke affordredes mig, og da dette aldrig affordredes, var jeg saa heldig at faa aldeles nøiagtig Underretning om Fiendens Hensigter og Bevægelser. I Forening med Kaptein And. Engelhart udarbei-

[1] Jfr. ovenfor, s. 31—32.
[2] Saa langt efter Morgenbladet 1869, nr. 25. Det følgende efter Storthingstidende 1868—69 I 492.

dede jeg en Plan, hvorefter jeg skulde faa lokket Fienden over Grændsen for at overrumple Kongsvinger Fæstning, hvilken Plan forelagdes Krebs, der billigede den. Jeg foreslog nu for de svenske Officerer at forsøge at overrumple Fæstningen og gav dem en Plan med Tegninger til Udførelse heraf. Disse bleve sendte til Götheborg til Kronprinds Carl Johan, der fandt Planen iværksættelig og sendte Landshøvding Eichstedt for at træde i nærmere Underhandling med mig angaaende denne Plans Udførelse. Jeg blev budsendt at træffe ham ved Magnord Toldsted Kl. 6 Morgen den 2den August 1814. Her blev det aftalt, at Svenskerne skulde gaa over Grændsen Kl. 1 næste Morgen, og mit Forslag til Udførelsen af Planen blev i alle Dele antagen. Saasnart jeg var bleven færdig med Eichstedt, ilede jeg til Kongsvinger, hvor jeg efter $2^1/_2$ Times Forløb indtraf, uagtet Afstanden er $3^1/_2$ Mil. Her fik jeg af Krebs Tilladelse til at udvælge 3 Sekondløitnanter nemlig H. Øvergaard, J. Hals og Doblaug, 12 Underofficerer, 4 Hornblæsere og 240 Jægere. Med disse begav jeg mig afsted for at møde og omringe Svenskerne, medens en anden Afdeling blev sendt en anden Vei i samme Hensigt. Efter 2 Timers Fægtning, stormede jeg Fiendens venstre Fløi, der havde forskandset sig paa en Bondegaard Matrand og havde udhugget Skydehuller i Husene, og fordrev ham herfra. Med min halve Styrke samt et Kompagni af Throndhjemske Regiment, hvis Chef var bleven saaret, gik jeg over Vrangselven med omtrent 220 Mand, og angreb Fienden i Flanken, hvorpaa han strax begyndte at trække sig tilbage, og jeg forfulgte ham $^1/_2$ Mil, hvor han traf paa en Styrke, der havde omgaaet ham. Artilleriet slog sig igjennem paa en Kanon nær, som blev erobret, og hele Fiendens Infanteri blev saa totalt tilintetgjort, at kuns omtrent 100 Mand kom tilbage til Eda Skandse, hvorimod 17 Officerer og Officianter og noget over 400 Underofficerer og Mandskaber bleve fangne, og et Par Officerer, nemlig Lenshöfding Eichstedt og Artilleriløitnant Sandelin og 250 a 300 Mand bleve paa Valpladsen [1]. Vi erobrede hele Bagagen med 361 Heste, Krigskassen, Vaaben og Ammunition, en Mængde Proviant, Lazarethrekvisita m. v.«

---

[1] Andre tal opgit i rapportene fra Krebs og general Gahn, se Y. Nielsens Aktstykker vedk. Konventionen i Moss, s. 43—49.

Efter sorenskriver Kildals opfordring oplyste sogneprest Balchen i Stortinget (Storthingstid. 1868—69 I 493) »at da denne Ansøgning blev overdraget ham til Overleverelse til Storthinget, fandt han det rigtigst at raadføre sig med den eneste, ham bekjendt, af den Tids Mænd her i Byen, nemlig General Meydell. Taleren havde forelæst denne Mand Ansøgningen, og han havde erklæret, at saavidt han kunde mindes, var den i Et og Alt overensstemmende med Sandheden; vistnok kunde han ikke specielt mindes, at det var netop den omtalte Kaptein Bay, som tog saa særdeles væsentlig Del i Affæren ved Matrand; men det foresvævede ham dog, at saa var Tilfældet. Det turde maaske hænde, at Kaptein Bay havde udmalet Begivenhederne med noget stærkere Farver, end det forekom Meydell nødvendigt; i det Væsentlige bekræftede han imidlertid, hvad der var anført i Ansøgningen.

Til
Gage- og Pensionskomiteen!

Kaptein Bay i Sarpsborg har indgivet et Andragende til Storthinget om Forhøielse i sin Pension.

Jeg skal som hans Sjelesørger bevidne, at det i hans Andragende Anførte med Hensyn til hans og hans Families Alder, Helbredsforfatning og økonomiske Vilkaar, er fuldkommen overensstemmende med Sandheden; de historiske Data er efter General Meydells Erklæring ogsaa rigtige. Jeg skal endvidere tilføie, at Kaptein Bay efter 1814 — Aaret vides ikke — blev af Svenskerne lokket over Grændsen og mishandlet til Tak for Sidst, i den Grad, at han i længere Tid var helseløs og formentlig endnu bærer Men af hin voldelige Medfart.

f. t. Kristiania d. 19de Oktober 1868.

Ærb.
A. Balchen,
Sognepræst til Sarpsborg.

Fredrikshald den 26de Decbr. 1868.

S. T.
Hr. Sognepræst A. Balchen.

Hr. Pastorens Brev iler jeg med at besvare; jeg modtog det først idag.

Som Capitain H. Bays gamle Regimentskammerat kan jeg bevidne, at det mellem Kammeraterne var almindelig bekjendt — saaledes som anført i medfølgende Ansøgning om Pensionsforhøielse — at han i 1813 og 1814 udførte den halsbrækkende Rolle at lokke Fienden i en opstillet Snare, til samme Tid som han ved sine nøiagtige Efterretninger satte den Høistbefalende, Oberste Krebs, istand til forud at kjende Fiendens Planer. Jeg skylder forøvrigt at oplyse, at Capitainen var erkjendt som en determineret og uforfærdet Partigænger. Jeg tillader mig at tilføie, at Capitainen paa en Reise i Sverrig 1815 blev overfaldt og slap kun med Livet derfra ved at anstille sig død; men han var i den Grad mishandlet, at man tvivlede om hans Helbredelse. Rygtet satte, med eller uden Grund, Overfaldet i Forbindelse med den rasende Forbittrelse som Vedkommende over at være bleven overlistet, nærede mod Capitainen.

Undertegnede var i Krigen 1813 og 14 ansat ved den søndre Grændsepostering, og har saaledes her kun kunnet anføre hvad der omtaltes som overeensstemmende med Sanhed mellem Regimentets Officierer. — Forøvrigt maa det være mig tilladt, som Capitainens forhenværende Corpschef, at lægge et godt Ord for den snart 79aarige fattige Olding, der næsten hele sit Liv har kjæmpet med trykkende Næringssorger. — At Hr. Pastoren bemyndiges til at benytte mine Udtalelser ved Indleveringen af Capitainens Ansøgning, falder af sig selv.

Gid Deres hæderlige Bestræbelser maa lykkes, det ønskes inderlig af Deres med

særdeles Agtelse ærbødige
C. F. Michelet.

Ovenstaaende Oplysninger har jeg, efter Foranledning af et af Gage- og Pensionskommitteens Medlemmer indhentet og oversender herved til Kommitteen. Den Molest, der ovenfor er Tale om, og som jeg efter et meget udbredt Rygte har meddelt Kommitteen i en tidligere Skrivelse, benegter Pensionisten selv at have lidt og paastaar, at han derimod under en Reise i Sverige har kjørt med en lybsk Hest, væltet og er bleven slemt forslaaet. Denne Begiven-

hed gjør man derfor rettest i at sætte udaf Betragtning, da intet Bestemt vides derom [1].

Kristiania 29de December 1868.

Ærb.
A. Balchen.

Til
19de ord. Storthings Gage- og Pensionskommitte!

[Til Gage- og Pensionskommitteen].

Erklæring.

Paa Anmodning fra afskediget gevorben Capitain Herman Bay kan jeg, som Deltager i Affæren ved Matrand i 1814, afgive følgende Vidnesbyrd:

Som ansat ved den svenske Grændse havde Bay faaet det Hverv at skaffe Underretning om Fiendens Stilling. Ved sin Conduite fik han udspioneret, at Fienden havde i Sinde at overrumple Kongsvinger Fæstning, og det var dengang en almindelig bekjendt Sag, at han var tilbudt en betydelig Sum Penge samt en høi militær Ansættelse, i Sverige eller Norge, saafremt han vilde yde Svenskerne sin Assistance. — I Fællesskab med Capitain Andreas Engelhart lagde Bay, som den, der var bedst lokaliseret, Planen til Angrebet, og hvorved han fik udtage 140 Mand, 6 Underofficierer, 4 Hornblæsere samt Lieutenanterne Øvergaard, Hals og Doblaug for at angribe paa høire Fløi. Han stormede og fordrev Fienden fra Matrand, som var dens venstre Fløi. Siden angreb han Fienden i Flanken henimod Illang, hvorved Affæren for en stor Deel fik det bekjendte heldige Udfald. Sluttelig maa

[1] Schnitler, Blade af Norges Krigshistorie, s. 424, siger: »Hans dristige Optræden som Kundskabsmand skulde dog senere koste ham meget. Ikke nok med, at Svenskerne under sit Tilbagetog fra Norge efter Affæren ved Matrand brændte Faderens Gaard, blev ogsaa Bay selv, da han mange Aar senere var uforsigtig nok til at reise ind til et Marked i Wermeland, kjendt og anfaldt af en Del Soldater. Disse mishandlede ham paa det Alvorligste, saa at han for en Tid lang mistede al Hukommelse og troede selv, at han var kommen tilskade ved at kjøre lybsk. Han vandt dog sin Helbred igjen og avancerede efter Tour til Kaptein.«

jeg tilføie, at Bay var blandt alle Brigadens Officierer anseet for en ualmindelig tapper og modig Kriger. —

Næs paa Hedemarken, 6 Januar 1869.

H. Norgrenn,
Lieutenant fra 1812.

[Til sorenskriver Kildal].

Efter Forlangende af Kaptein Bay meddeler jeg her nogle Erindringer om Begivenhederne ved Kongsvinger under Krigen 1814 i den Hensigt, at disse skulle tjene som Bilag ved Kapteinens Ansøgning til Storthinget om Forhøielse i hans Pensjon.

Mere end et halvt Aarhundrede er henrunden, siden disse Begivenheder fandt Sted, og Mangt og Meget, der da passerede, er nu tabt af Erindringen. Jeg var desuden dengang kun 16 Aar og som saa ung Offiser uindviet i de Planer for Krigen, Oberst Krebs og de ældre Offiserer udkastede. Man ventede hver Dag de Svenskes Indrykning i Landet, og med spændt Forventning imødesaa man Befalingen til at rykke i Marken. Det paatrængte sig derfor som en Besynderlighed, at Kaptein (da Løit.) Bay ikke som de andre Offiserer opholdt sig ved sin Afdeling, men med Oberst Krebs's Tilladelse (formodentlig efter Oberstens Befaling) for det Meste var hjemme hos sine Forældre, der boede ved Rigsgrændsen og i de svenske Troppers Nærhed. Man fandt imidlertid snart, at Aarsagen hertil maatte søges i Kaptein Bays nøie Kjenskab til Hjemmet, til Folket og vel ogsaa til de fleste af de da i Vermeland værende svenske Offiserer, og at Oberst Krebs saaledes ved hans Bistand altid kunde erholde Underretning om de svenske Troppers Stilling og Hensigter. Under dette efter Oberst Krebs's Befaling af Kaptein Bay udførte farlige Hverv skal han gjentaget have været fristet med Løvter om en stor Belønning, saafremt han vilde bidrage til Overrumplingen af Kongsvinger Fæstning. — De svenske Tropper rykkede over Rigsgrændsen og imod Lier, bleve fordrevne derfra og leirede sig paa Matrandmon, og den Plan, hvorefter de der bleve omgaaede og total slagne, en Begivenhed, som maaske har havt Indflydelse paa Foreningsvilkaarene mellem Norge og Sverige, skyldes utvivlsomt afdøde Kaptein Andreas Engelhart og Kaptein Bay, tvende med Egnen nøie kjendte Offiserer. —

Kaptein Bay havde altid sin Sjefs og sine Kammeraters udelte Agtelse og Godhed, og de, som dengang stode ved hans Side, ville mindes denne godmodige Mand, som under de mest indviklede Omstændigheder skuffende beholdt sin Sjelsro til Held for Fædrelandet, ham selv og alle hans Kammerater, og som i Kampen var en uforfærdet Kriger med Døden paa Kornet af sin Børse. Og det er sandelig en vemodig Tanke, at denne hæderlige gamle Offisers sidste faa Dage skulle være trykkede af Næringssorger. Men der kan maaske være Haab om, at Storthinget vil forunde den 79-aarige Mand en sorgfri Alderdom, naar der sees hen til, at det har bevilget høie Pensjoner til Mænd, der vist ikke ville fortryde paa at sammenlignes med Kaptein Bay.

Strønes i Thrygstad den 13de Januar 1869.

J. M. Hals,
Kaptein.

I anledning av Bays fremstilling av kampen ved Matrand paaviste D. Schnitler i Morgenbladet 1869, nr. 59 A, at Bays deltagelse i selve kampen ikke kunde ha spillet den rolle som han selv syntes at tillægge den, og avtrykte til vidnesbyrd oberstløitnant Krebs's samtidige rapport (litt forkortet, — i sin helhet er den første gang trykt i Aftenposten 1914, nr. 390). Bay er heller ikke omtalt i kaptein J. C. Ræders beretning (ovenfor s. 56 fg.). Men om Bays færd forut for kampen kunde Schnitler bare sige, at Bays fremstilling stemte med tradition og rapporter.

Halvdan Koht.

Rettelse.

Det anonyme skrift Samtale mellem Einar Jermonsøn og Reiar Randulvson.

I anledning av hr. Seips bemerkning i nærværende bind pag. 399, at dette skrift ikke findes paa noget av de større

biblioteker i Norge, bør oplyses, at Videnskabernes selskabs bibliotek i Trondhjem eier et eksemplar av boken. Det er helt komplet og vel bevaret.

Dr. J. D. Landmark,
bibliotekar.

December 1915.

REGISTER.

REGISTER.

Ved Stedsnavne er Gd. = Gaard, S. = Sogn, P.gjeld = Prestegjeld.

Rettelser.

Side 165, l. 7 f. n. Nannestad (2 gange), skal (formodentlig begge gange) være Hannestad (se s. 553 note 2).
— 278, l. 14 f. n. Hull upon Kingston, skal være Kingston upon Hull.
— 280, l. 10 f. o. Brinchmann, skal være Brinkmann.
— 339, l. 17 f. o. Ingerid, skal være Ingegerd.
— 376, l. 4 f. o. Krogh, skal være Krohg.
— 379, l. 16 f. n. G. P. Bergh, skal være G. G. Bergh.
— 386, l. 4 f. o. Boyesen, skal være Bøyesen.
— 390, l. 7. f. n. 4. R. II, skal være 4. R. VI.
— 457, l. 15 f. n. Erlingssøn, skal være Erikssøn.
— 489, l. 17 f. o. Broch, skal være Brock.
— 489, l. 6 f. n. I skal være II.
— 490, l. 12 f. o. Purgau, skal være Purgan.
— 491, l. 2 f. o. C. V. Sibbern, skal være V. C. W. Sibbern.
— 491, l. 16, 17 f. o. Hans H. Horn, skal være Hans J. Horn.
— 553, l. 2 f. n. l. 6, skal være l. 7.

Den Norske Historiske Forening 1913.

Aarsberetning for 1913.

(Fremlagt paa generalforsamling 23. april 1914).

Foreningen har i 1913 utgit:

Historisk Tidsskrift, 5. række, 2. bind, 2. og 3. hefte	14	ark.
Mantheys Dagbøger, 2. bind, 4. hefte	4	»
Heffermehl, Folkeundervisningen i Norge . . .	13½	»
Aarsleveringen utgjør tilsammen	31½	ark.

Ifølge foreningens reviderte regnskaper utgjorde:

I. Indtæktene.

Beholdning fra forrige aar			kr.	372,20
Bidrag fra en anonym			»	300,00
Renter av:				
Vogts legat	kr.	109,54		
Holsts legat	»	68,40		
Livsvarige medlemmers fond .	»	49,71		
Bankindskud.	»	16,72		
			»	244,37
Annoncer			»	20,00
Salg av ældre skrifter			»	388,59
Kontingent for:				
Norsk Historisk Forening . .	kr.	2186,67		
Dansk — — . .	»	174,00		
			»	2360,67
			kr.	3685,83

II. Utgiftene.

Portoutgifter	kr.	79,01
Annoncer	»	100,08
Trykning	»	1097,20
Revisjon	»	40,00
Kommissjonsgebyr	»	75,97
Omkostninger (krans og møte)	»	30,00
Provisjon for salg av ældre skrifter	»	128,03
Korrekturlæsning	»	51,00
Honorarer	»	490,00
Kasserer og ekspeditionsgebyr samt lagergodtgjørelse	»	546,68
Tilbakebetalt kontingent	»	4,00
Kontingent til den Danske Historiske Forening	»	122,40
	kr.	2764,37

Status pr. 31. decbr. 1913.

Beholdning:				
I sparebank	kr.	349,27		
- kasse	»	572,19		
			kr.	921,46
Statsraad Vogts legat:				
Pantobligation	kr.	2040,87		
Bankindskud	»	396,99		
			»	2437,86
Statsraad Holsts legat:				
Pantobligation	kr.	1459,13		
Bankindskud	»	63,58		
			kr.	1522,71
Livsvarige medlemmers fond			»	1095,08
Beholdning av skrifter			»	3000,00
Restancer:				
a) til Norsk Historisk Forening for 1911	kr.	50,00		
» 1912	»	139,33		
» 1913	»	692,00		
			kr.	881,33
Transport			kr.	9858,44

		Transport . .	kr. 9858,44
b) til Dansk Historisk Forening	for 1912	kr. 6,00	
	» 1913	» 17,00	
			» 23,00
			kr. 9881,44

Medlemstallet pr. 31. decbr. 1913 var:
1 æresmedlem,
11 livsvarige medlemmer,
56 danske —»—
38 svenske —»—
524 aarsbetalende norske medlemmer.

Ialt 630 medlemmer.

Regnskapet for 1913 stiller sig gunstigere end noget tidligere i foreningens tilværelse, og foreningens medlemmer har allikevel kunnet motta en betydelig større aarslevering end sedvanlig. Hovedaarsaken hertil er den fordelagtige kontrakt som ved imøtekommenhet fra Grøndahl & Søns side blev avsluttet om utgivelsen av sogneprest Heffermehls efterlatte skrift »Folkeundervisningen i Norge indtil omkring aar 1700«; manuskriptet var foreningens eiendom, og Grøndahl & Søn fik forlagsretten til det, mot at alle foreningens medlemmer fik boken frit som en levering av tidsskriftet.

En anden foranstaltning som viste sig til fordel for foreningens økonomi, var den prisnedsættelse paa foreningens ældre skrifter som blev foretat i mars 1913, og som mer end fordoblet salgsindtæktene.

Desuten er i 1913 for første gang renterne av livsvarige medlemmers fond tat til indtækt for foreningens virksomhet.

Medlemskontingenten er steget noget siden 1912; men restancerne er steget langt mere, og det vil maaske vise sig nødvendig at gaa over til en mere effektiv indkrævningsmaate, f. eks. ved postopkrav.

Medlemsantallet var ved utgangen av 1912 639. Aaret 1913 viste en meget sterk avgang, særlig ved dødsfald blandt ældre medlemmer, saaledes at medlemstallet i okto-

ber, trods ikke saa faa nye indmeldelser, hadde sunket helt ned til 600. Ved privat arbeide av bestyrelsens medlemmer lykkedes det inden aarets utgang at bringe medlemstallet op til 630, og i dette øieblik er det naadd op til 651, — et større tal end foreningen har kunnet opvise siden 1909. Bestyrelsen har imidlertid ment, at der burde gjøres noget for at øke medlemstallet endda langt mere, og den har i disse dager sat i gang en omfattende og — som det allerede synes at vise sig — virkningsfuld agitation for at vinde nye medlemmer; men den retter samtidig en indtrængende anmodning til hvert enkelt medlem om at gjøre sit for at skaffe foreningen ny tilgang.

En del nye medlemmer blev vundet ved de møter som foreningen holdt i 1913. I offentlig møte den 13. februar indledet professor M. Hægstad et ordskifte om forandring av navnene for vore embedsdistrikter, og i medlemsmøte den 24. november indledet professor Halvdan Koht et ordskifte om spørsmaalet: »Svigter grundlaget for opfatningen av vor gamle historie?« Ved det siste møte indmeldtes saa mange medlemmer, at utgiftene blev mer end dækket.

Bestyrelsen har bragt i erfaring, at »Professor Dr. Ludvig Daaes legat« nu har naadd en størrelse av kr. 5000,00, og den tør derfor gjøre regning paa, aar om andet at motta nogen støtte av dette legat til foreningens virksomhet. Legatets bestyrelse bestaar for tiden av advokat H. A. Knudtzon, ekspeditionschef A. Collett og bibliotekar A. Kjær.

Det arbeide om Oslo katedralskoles historie som foreningen hadde kontrahert med rektor A. E. Erichsen om at utgi, viser sig desværre ved hans død ikke at være saa langt fremskredet, at det egner sig til trykning.

Den lokalhistoriske komité som blev nedsat paa siste aarsmøte, har avgit særskilt beretning om sin virksomhet.

Bestyrelsen har ment at burde gjøre et forsøk paa at faa legalisert den ordning med en valgt revisor, som siden 1899 »midlertidig« har bestaat, og har derom fremsat forslag til lovforandring for nærværende generalforsamling.

Av bestyrelsen uttrær efter tur professorene Koht og Johnsen og universitetsstipendiat Kolsrud.

V

Aarsberetning fra komiteen for lokalhistorisk forskning.

(Fremlagt paa samme generalforsamling ved prof. dr. Oscar Alb. Johnsen).

Komiteen vedtok i møtet den 7. april 1913 at opta arbeidet for tilveiebringelsen av en saavidt mulig fuldstændig *katalog over topografisk og lokalhistorisk litteratur.* Den henvendte sig i den anledning til dr. *Schweigaard*, hvis arbeide man ønsket at lægge til grund. Dr. Schweigaard har senere efter indbydelse velvillig overværet komiteens møter og sammen med den drøftet planen for den paatænkte katalog. Han tilbød sig herunder at late denne utarbeide og trykke paa egen bekostning under fortsat samarbeide med komiteen og med tilkaldelse av faglig assistance, et tilbud komiteen med tak har mottat. Katalogverket er nu under utarbeidelse.

Komiteen har desuten drøftet planen for utgivelse av en arbeidsveiledning for lokalhistoriske forskere. En saadan foreligger nu for størstedelen færdig i manuskript, utarbeidet av Lorens Berg, med et bidrag om benyttelsen av statistisk materiale av Tallak Lindstøl. Desuten har Tord Pedersen lovet et bidrag om anlægget av byhistorie. Til utarbeidelse og trykning av arbeidsveiledningen har komiteen, med anbefaling av Hist. Forenings styre, ansøkt Nansenfondets styre om en bevilgning paa kr. 500,00.

I møtet den 14. juni 1913 besluttet komiteen at tilstille aviserne en rundskrivelse, hvor den opmuntret bygderne til at danne historiske lag og forberede utgivelsen av gode lokalhistoriske verker, men advarte mot de hastverksforetagender paa dette omraade, som jubilæumsaaret flere steds har git anledning til. Rundskrivelsen fremkaldte en række henvendelser fra byer og bygder over hele landet, og disse henvendelser er i tur og orden besvaret av et utvalg av komiteens medlemmer.

Det har i det hele været komiteens formaal at bidra sit til at lette arbeidsvilkaarene for den lokalhistoriske forskning. Den har herunder hat sin opmerksomhet henvendt bl. a. paa registreringen av pante- og skifteprotokollene som et nødvendig grundlag særlig for gaard- og slegtshistoriens vedkommende. For at skaffe økede midler til dette arbeide har komiteen ansøkt amtstingene i Kristianias og Kristians-

sands stifter om en bevilgning av kr. 300,00 for hvert amt til at paabegynde registreringen av nævnte protokoller. Hidtil foreligger svar fra tre av amtene. Bratsberg og Nedenes har indvilget i andragendet, medens Kristians amtsting for tiden ikke finder at kunne bevilge noget.

Til medlemmer av komiteen valgtes paa forrige generalforsamling stortingsmand Tore Aaen, statsstipendiat Lorens Berg, arkivar Finne-Grønn, professor Oscar Alb. Johnsen, stortingsmand Tallak Lindstøl og overlærer Tord Pedersen. Finne-Grønn har imidlertid i skrivelse av 7. september 1913 bedt sig entlediget, og komiteen tillater sig derfor at foreslaa som nyt medlem dr. Schweigaard.

Generalforsamling

blev holdt den 23. april 1914 paa universitetet.

Formanden fremla aarsberetning og regnskap for 1913, som begge deler blev godkjendt. Sakfører Bergwitz henstillet, at aarsberetningen for fremtiden maatte bli tilgjængelig for medlemmene en tid før aarsmøtet. Han reiste tillike spørsmaal om at gjøre ansvar gjældende mot bestyrelsen av 1906 for dens disposition av midlerne efter det Skandinaviske Selskab. Formanden lovet at begge saker skulde bli tat under overveielse i bestyrelsen, idet han dog for det siste spørsmaals vedkommende hævdet at noget slikt ansvar kunde det ikke være tale om.

Professor Johnsen fremla beretning fra foreningens lokalhistoriske komité.

Bergwitz reiste spørsmaal, om Historisk Forenings bestyrelse skulde paata sig at gi sakkyndig dom om forekommende »forvanskninger« av historien. Formanden mente at dette var ugjørlig, men at spørsmaal av den art kunde bli diskutert paa foreningsmøter.

Bestyrelsens lovforslag kunde ikke behandles, da ikke saa mange som 20 medlemmer var tilstede. Generalforsamlingen samtykket i at den bestaaende ordning av revisjonen fremdeles blir befulgt.

De uttrædende medlemmer av bestyrelsen blev gjenvalgt: professor dr. Halvdan Koht med 14 stemmer, stipen-

diat Oluf Kolsrud med 14, og professor dr. Oscar Alb. Johnsen med 13. Fire medlemmer hadde hver 1 stemme. Til varamand blev med akklamation gjenvalgt hr. J. S. Worm-Müller.

Som nyt medlem av den lokalhistoriske komité istedenfor kst. arkivar Finne-Grønn blev valgt doktor J. Schweigaard, og som varamand docent dr. Edv. Bull.

Bestyrelsen gjenvalgte professor Koht til formand.

Den Norske Historiske Forening 1914.

Aarsberetning for 1914.

Foreningen har i 1914 utgit:

Historisk Tidsskrift, 5. række, 2. bind, 4. hefte	13¼ ark.
—»— 5. » 3. » 1. og 2. hefte	10½ »
Mantheys Dagbøger, 2. bind, 5. hefte	4 »
Aarsleveringen utgjør tilsammen	27¾ ark.

Ifølge foreningens reviderte regnskap utgjorde:

I. Indtæktene.

Beholdning fra forrige aar			kr.	921,46
Bidrag fra prof. dr. L. Daaes legat			»	150,00
Renter av:				
Vogts legat	kr.	107,18		
Holsts legat	»	68,10		
Livsvarige medlemmers fond	»	50,66		
Bankindskud	»	13,24		
			»	239,18
Annoncer			»	10,00
Refusjon av porto			»	8,45
Salg av ældre skrifter			»	384,62
Kontingent for:				
Norsk Historisk Forening	kr.	2257,33		
Dansk —»—	»	127,00		
			»	2384,33
			kr.	4098,04

II. Utgiftene.

Portoutgifter	kr.	109,68
Annoncer	»	63,09
Trykning	»	2226,20
Revisjon	»	40,00
Kommissjonsgebyr	»	65,40
Omkostninger ved Utstillingen	»	30,00
Provisjon for salg av ældre skrifter	»	127,87
Korrekturlæsning	»	112,00
Honorarer	»	588,00
Kasserer og ekspeditionsgebyr samt lagergodtgjørelse	»	564,33
Annonceprovisjon	»	5,00
Kjøp av ældre hefter	»	2,12
	kr.	3933,69

Status pr. 31. decbr. 1914.

Aktiva:

Beholdning:				
I sparebank	kr.	49,27		
- kasse	»	115,08		
			kr.	164,35
Statsraad Vogts legat:				
Pantobligation	kr.	2040,87		
Bankindskud	»	407,79		
			»	2448,66
Statsraad Holsts legat:				
Pantobligation	kr.	1459,13		
Bankindskud	»	63,58		
			»	1522,71
Livsvarige medlemmers fond			»	1335,08
Beholdning av skrifter			»	2800,00
Restancer:				
a) til Norsk Historisk Forening				
for 1912	kr.	97,00		
» 1913	»	182,00		
» 1914	»	699,00		
			»	978,00
Transport.			kr.	9248,80

		Transport .	kr. 9248,80
b) til Dansk Historisk Forening			
for 1912 kr. 4,00			
» 1913 » 6,00			
» 1914 » 24,50			
	kr. 34,50		
c) for ældre skrifter	» 34,70		
		»	69,20
		kr.	9318,00
Passiva:			
Kontingent for 1914 til Dansk Historisk Forening		»	118,80
		kr.	9199,20

Medlemstallet pr. 31. decbr. 1914 var:

1 æresmedlem,
14 livsvarige medlemmer,
62 danske —»—
38 svenske —»—
572 aarsbetalende norske medlemmer.

Ialt 687 medlemmer.

Regnskapet for 1914 viser en betydelig nedgang i foreningens kontante beholdning; men der er dog fremdeles et lite overskud, og nedgangen er i virkeligheten ikke større end rimelig og ventelig kunde være. I aarsberetningen for 1913 er gjort rede for de ekstraordinære omstændigheter som gav foreningens budget saa stor en lettelse. I 1914 har foreningen selv maattet bestride hele aarsleveringen til medlemmerne, og bestyrelsen har ment bare at opfylde sin pligt, naar den i et mindeaar som 1914 sørget for at tidsskriftet bragte en nogenlunde rikelig samling bidrag til 1814's historie; tidsskrift-hefternes omfang blev derfor i 1914 betydelig større end i det foregaaende aar. En enkelt av aarets avhandlinger blev trykt med bidrag av prof. dr. L. Daaes legat.

Angaaende regnskapet er ellers bare at bemerke, at salget av ældre skrifter holdt sig paa samme høide i 1914 som aaret i forveien som følge av prisnedsættelsen i 1913.

I medlemskontingenten har der fremdeles været stigning; men ogsaa restancerne har likeledes tiltat og vil snart gjøre krav paa ekstraordinære tiltak.

Som foreløbig omtalt i forrige aarsberetning, satte bestyrelsen om vaaren 1914 et kraftig arbeide i gang for at vinde nye medlemmer; ikke mindre end 500 personlige skrivelser blev utsendt til folk, som man kunde anta hadde interesse for foreningens virksomhet. Resultatet herav var at der blev vundet 56 nye medlemmer, derav 4 livsvarige. Det hadde været bestyrelsens mening at fortsætte dette arbeide; men verdenskrigens utbrud satte en stopper derfor. Trods den naturlige avgang, ved dødsfald og paa anden maate, var medlemstallet ved aarets utgang steget fra 630 til 687. Men endda trænges det en betydelig øket tilslutning, før foreningen staar paa sikker grund.

Den 12. februar 1914 blev der holdt et godt besøkt foreningsmøte med foredrag av prof. dr. Halvdan Koht: »Grundspørsmaalet i 1814«.

Foreningens medlemmer har ved overenskomst faat adgang til at erhverve 1ste bind av »Avhandlinger fra Universitetets historiske seminar« (»Til belysning av 1814«) til betydelig nedsat pris.

Da det ikke lykkedes paa forrige generalforsamling at faa endelig legalisert den bestaaende ordning med revisjonen, har bestyrelsen besluttet at gjenta lovforslaget derom for den kommende generalforsamling.

Med hensyn til det paa siste generalforsamling reiste spørsmaal om benyttelsen av det Skandinaviske Selskabs midler vil særskilt redegjørelse bli forelagt generalforsamlingen iaar.

Lysaker, mars 1915.

Halvdan Koht,
f. t. formand.

Aarsberetning fra komiteen for lokalhistorisk forskning.

Komiteen har i det forløpne aar utgit »Arbeidsveiledning i lokalhistoriske undersøkelser« ved Lorens Berg med bidrag av Tord Pedersen og Tallak Lindstøl. Til bokens utarbeidelse og utgivelse har Nansenfondet bevilget et beløp paa kr. 500,00. Den i forrige indberetning bebudede katalog over lokalhistorisk litteratur er nu paa det nærmeste færdig fra dr. Schweigaards haand og agtes utgit i tilknytning til »Historisk Tidsskrift«.

Komiteens ansøkninger til amtstingene om bidrag til registrering av amternes skifte- og pantebøker har vundet megen tilslutning, idet 5 amter (Nedenes, Bratsberg, Lister og Mandal, Akershus og Hedemarken) har bevilget kr. 300,00 til nævnte øiemed for budgetaaret 1914—15. Ansøkningerne er gjentat for budgetaaret 1915—16.

Efter forutgaaende forhandlinger med Riksarkivet og stiftsarkivaren er komiteen enedes om fremgangsmaaten ved registreringsarbeidet, og navnlig om registratursedlernes form og indhold. Den praktiske ledelse av registreringen er overdrat til hr. Lorens Berg under komiteens tilsyn. Arbeidet er nu i fuld gang.

I henhold til en paa 3. norske historikermøte vedtat resolution har komiteen drøftet muligheten for en landsorganisation av den lokalhistoriske forskning med tilknytning til landets forskjellige historiske lag. Som et forberedende skridt er man enedes om paa førstkommende generalforsamling i Historisk Forening at foreslaa komiteen forsterket med 2—3 medlemmer fra de vesten- og nordenfjeldske landsdele.

Kristiania 19—3—1915.

Oscar Albert Johnsen,
p. t. komiteens formand.

Den Norske Historiske Forening 1915.

Generalforsamling

blev holdt den 6te mai 1915 paa universitetet.

Formanden la frem aarsberetning og regnskap for 1914, som i forveien var trykt og omsendt med Historisk Tidsskrift, og begge deler blev enstemmig godkjendt.

Ogsaa beretning fra foreningens lokalhistoriske komité forelaa trykt for generalforsamlingen.

I henhold til uttalelser paa forrige generalforsamling gav formanden en nøiagtig redegjørelse for hvorledes bestyrelsen hadde disponert den pengesum den i 1898 hadde faat overdraget efter det Skandinaviske Selskab. Under henvisning til skrivelse fra selskapets da gjenlevende bestyrere, trykt i Morgenbladet 7. septbr. 1897, nr. 532, oplyste han i hvilket øiemed pengene var git Historisk Forening, og ved data fra foreningens brevbok og regnskaper efterviste han, hvorledes bestyrelsen i 1906 hadde kunnet benytte en større del av pengene til foreningens ordinære virksomhet. I tilslutning hertil fremla han en juridisk erklæring fra advokat O. A. Bachke, datert 1. mai d. a., som bestemt hævdet at det ikke fandtes noget grundlag for at gjøre gjældende retlig ansvar mot bestyrelsen for dens disposition av pengene, og at foreningen staar juridisk frit med hensyn til bestemmelsen om dem for fremtiden. Formanden foreslog, at nærmere bestemmelse angaaende mulig indsparing av det anvendte beløp henstaar til et senere aarsmøte efter særskilt forslag fra bestyrelsen. Dette forslag blev enstemmig vedtat.

Da der ikke var fremmøtt saa mange som 20 medlemmer, kunde bestyrelsens lovforslag ikke behandles.

De 2 uttrædende medlemmer av bestyrelsen, docent Edv. Bull og riksarkivar K. Koren, blev gjenvalgt med akklamation. Likesaa gjenvalgtes varamanden cand. philos. Jac. S. Worm-Müller.

Foreningens lokalhistoriske komité besluttedes efter forslag av dens formand prof. Johnsen supplert med 3 nye medlemmer: lærer Jacob Aaland, stortingsmand Nils Skaar og stiftsarkivar Anders Daae.

Foreningens bestyrelse gjenvalgte derefter prof. Koht til formand.

Aarsberetning for 1915.

Foreningen har i 1915 utgit:

Historisk Tidsskrift, 5. række, 3. bind, 3.—5. hefte,	17 1/4 ark.
Mantheys Dagbøger, 2. bind, 6. hefte	4 —
Aarsleveringen utgjør tilsammen	21 1/4 ark.

Ifølge foreningens reviderte regnskap utgjorde:

I. Indtæktene:

Beholdning fra forrige aar			kr.	164,35
Bidrag fra prof. dr. L. Daaes legat . . .			»	150,00
Renter av:				
Vogts legat	kr.	108,82		
Holsts legat	»	68,30		
Livsvarige medlemmers fond .	»	62,41		
Bankindskud	»	2,05		
			»	241,58
Annoncer			»	10,00
Salg av ældre skrifter			»	349,20
Transport . .			kr.	915,13

	Transport . .		kr. 915,13
Kontingent for:			
Norsk Historisk Forening . .	kr. 2258,00		
Dansk —»— . .	» 110,50		
			» 2368,50
			Kr. 3283,63

II. Utgiftene:

Portoutgifter	kr. 67,61
Annoncer	» 11,52
Trykning	» 1621,03
Revisjon	» 40,00
Kommissjonsgebyr	» 83,20
Provisjon for salg av ældre skrifter . . .	» 114,90
Korrekturlæsning	» 85,00
Honorarer	» 405,00
Kasserer- og ekspeditionsgebyr samt lagergodtgjørelse	» 565,50
Kontingent til Dansk Historisk Forening .	» 118,80
	Kr. 3112,56

Status pr. 31. decbr. 1915.

Aktiva:

Beholdning:		
I sparebank	kr. 51,32	
I kasse	» 119,75	
		kr. 171,07
Statsraad Vogts legat:		
Pantobligation	kr. 2040,87	
Bankindskud	» 409,39	
		» 2450,26
Transport . .		kr. 2621,33

		Transport . .	kr. 2621,33
Statsraad Holsts legat:			
Pantobligation		kr. 1459,13	
Bankindskud		» 67,58	
			» 1526,71
Livsvarige medlemmers fond			» 1335,08
Beholdning av skrifter			» 2800,00
Restancer:			
a) til Norsk Historisk Forening			
for 1913	kr. 86,00		
» 1914	» 142,00		
» 1915	» 781,00		
		kr. 1009,00	
b) til Dansk Historisk Forening			
for 1913	kr. 4,00		
» 1914	» 12,00		
» 1915	» 29,60		
		» 45,60	
c) for ældre skrifter		» 6,30	
			» 1060,90

Passiva:

Kontingent for 1915 til Dansk Historisk Forening	» 116,10
Honorarer for 1915.	» 89,00
	kr. 205,10
Rest . .	kr. 9138,92

Det Skandinaviske Selskabs efterlatte midler var ved utgangen av 1915 med renter steget til kr. 524,74.

Medlemstallet pr. 31. decbr. 1915 var:

1	æresmedlem,
14	livsvarige medlemmer,
52	danske —»—
37	svenske —»—
583	aarsbetalende norske medlemmer.
Ialt 687	medlemmer.

Regnskapet for 1915 fortæller om et aar som intetsomhelst usedvanlig har at opvise. Medlemstallet er nøiagtig det samme som i 1914, idet avgangen ved dødsfald og paa anden maate er blit opveiet ved en like stor tilgang. Salget av ældre skrifter har holdt sig paa omtrent samme høide som i de to foregaaende aar, og den indkomne medlemskontingent er næsten paa øren den samme som ifjor. Restancerne viser fremdeles nogen stigning.

En enkelt av avhandlingene i foreningens tidsskrift blev ogsaa ifjor trykt med bidrag av prof. dr. L. Daaes legat, kr. 150,00. Ellers har foreningens ordinære indtækter maattet bære alle omkostningene ved aarets levering til medlemmene. Det viser sig som man kunde vente, at aarsleveringen da kun ubetydelig kan overstige de 20 ark som regelmæssig skulde motsvare den 4 kroners aarskontingent, og hvis foreningen ikke hadde andre indtækter end medlemskontingenten, vilde det i virkeligheten ikke være mulig at utgi mer end omkring 14 ark om aaret. Dette beror for en meget væsentlig del paa de sterkt økede trykningsomkostninger. Uagtet foreningens skrifter nu blir trykt paa et langt tyndere og daarligere papir end i dens første aar, er dog utgiften til tryk og papir steget med over 25 procent. Bestyrelsen er klar over at det er nødvendig for foreningens fortsatte virksomhet at skaffe en tilsvarende stigning i indtæktene. Den vil gjøre sit beste for at øke de regelmæssige indtækter utenfor aars-

kontingenten; men den anser det ogsaa for uundgaaelig at aarskontingenten blir sat op. I 1869 var det naturlig at fastsætte en medlemsavgift paa en speciedaler; i vor tid er fem kroner den passende runde sum, og bare med en medlemsavgift paa denne størrelse vil det være mulig for foreningen at holde sin virksomhet oppe paa en værdig maate. Bestyrelsen har til generalforsamlingen iaar besluttet at fremsætte lovforslag om en slik kontingentforhøielse, og den henstiller indtrængende til generalforsamlingen at vedta forandringen; ellers vil foreningens tilbakegang være viss.

Halvdan Koht,
f. t. formand.

Aarsberetning fra komiteen for lokalhistorisk forskning.

Komiteen har i det forløpne aar fortsat arbeidet med at registrere amternes skifte- og panteprotokoller. Foruten Lister og Mandal, Nedenes, Bratsberg, Akershus og Hedemarken har nu ogsaa Kristians amt bevilget kr. 300,00 til dette arbeide. Bevilgningene er gjentat for budgetaaret 1915—16, og komiteen har indsendt ansøkninger om fornyet bevilgning for budgetaaret 1916—17. Registreringen er nu sat igang for alle de nævnte amter, og registratursedlerne, som beror i Stiftsarkivet hersteds, er allerede for flere sorenskriveriers vedkommende færdig til bruk. Lorens *Berg* er siden sommeren 1915 traadt tilbake fra den praktiske ledelse av registreringen. Til at føre tilsynet med denne har komiteen opnævnt et særskilt utvalg med *Bull*, *Berg* og *Lindstøl* som medlemmer. Kirke- og Undervisningsdepartementet har paa ansøkning indvilget i, at et fuldstændig exemplar av *O. Ryghs* »Norske Gaardnavne« samt »Norske Elvenavne« stilles til komiteens raadighet til bruk ved registreringsarbeidet.

Komiteen har i skrivelse av 16de juni 1915, indsendt gjennem riksarkivaren, henstillet til Kirke- og Undervisningsdepartementet at dra fornøden omsorg for, at de kommunale arkiver og prestearkiverne ordnes og opbevares paa forsvarlig maate. Riksarkivaren har ledsaget denne henstilling med to længere betænkninger, hvorav kopier er tilstillet komiteen, som for tiden har dem under drøftelse.

Den bebudede katalog over lokalhistorisk litteratur er endnu ikke færdig, da det har vist sig nødvendig at komplettere den ved en systematisk gjennemgaaelse av Forfatterlexikonet, Bibliotheca Norvegica og nogen tidsskrifter. Dette arbeide er av utgiveren efter konference med komiteen overdrat til amanuensis ved Universitetsbiblioteket, hr. Wilh. *Sommerfeldt*.

Komiteen foreslaar nuværende stiftsarkivar i Trondhjem, hr. cand. mag. Jak. *Friis* valgt til medlem istedenfor avdøde stiftsarkivar A. *Daae*.

Kristiania 15de marts 1916.

Oscar Albert Johnsen,
komiteens formand.

Generalforsamling

blev avholdt torsdag den 16de mars 1916 i Riksarkivets hus. 23 medlemmer tilstede.

Formanden la frem aarsberetning og revidert regnskap, som blev enstemmig godkjendt.

Efter bestyrelsens forslag, kundgjort en maaned i forveien, blev det enstemmig vedtat, at vedtæktenes § 3, 1ste passus herefter skal lyde: »Ordentlig medlem av foreningen er enhver som melder sig til bestyrelsen og betaler til foreningens kasse en avgift av 5 kroner aarlig eller 100 kroner en gang for alle.«

Bestyrelsen hadde foreslaat, at ordene »valgte revisorer« i vedtæktenes § 5 skulde bli at ændre til »ansat revisor«. Advokat A. Rygh optok forslag om at det skulde lyde »valgt revisor«, og dette blev vedtat mot 3 stemmer. I overensstemmelse med denne beslutning blev derefter enstemmig ordene »to revisorer« i § 6 ændret til »en revisor«.

Til medlemmer av bestyrelsen gjenvalgtes ved skriftlig avstemning de tre uttrædende: professor Koht og universitetsstipendiat Kolsrud med 21 stemmer, professor Johnsen med 20 stemmer; derefter hadde J. S. Worm-Müller 3 stemmer, docent Edv. Bull 1 stemme. Til varamand gjenvalgtes Worm-Müller med akklamation. Til revisor blev valgt bokholder Hans Kolstad.

Professor Johnsen la frem beretning fra den lokalhistoriske komité, og efter hans forslag valgtes til nye medlemmer av denne komité docent Edv. Bull istedenfor overlærer Tord Pedersen og stiftsarkivar Jakob Friis istedenfor avdøde stiftsarkivar Anders Daae.

Foreningens bestyrelse gjenvalgte derefter professor Koht til formand.

Foreningens vedtækter

(efter beslutning i generalforsamling den 22de december 1869, med ændringer efter beslutning den 16de mars 1916).

§ 1. Den Norske Historiske Forenings formaal er gjennem utgivelse og understøttelse av skrifter at fremme historisk studium og kundskap nærmest med hensyn til fædrelandet og dets litteratur.

§ 2. Foreningen utgir et tidsskrift for historisk videnskapelighet, hvori optages ikke blot egentlige historiske fremstillinger, men ogsaa arbeider henhørende til den nordiske sprog- og oldtidsvidenskap samt etnografiske, topografiske eller statistiske skildringer av landet og folket. Ved siden herav kan særskilt utgives større historiske arbeider. Forsaavidt foreningens midler tillater det, virker den ogsaa ved utgivelse av ældre skrifter, der har litterær og historisk interesse.

§ 3. Ordentlig medlem av foreningen er enhver som melder sig til bestyrelsen og betaler til foreningens kasse en avgift av 5 kroner aarlig eller 100 kroner én gang for alle. Bestyrelsen kan indby overordentlige eller æresmedlemmer, som ikke erlægger kontingent. Medlemmene erholder alle av foreningen utgivne skrifter.

§ 4. Foreningens anliggender varetages av en bestyrelse av 5 medlemmer, som i tilfælde av vakance supplerer sig selv indtil næste generalforsamling. Aarlig uttrær vekselvis de to eller tre ældste bestyrelsesmedlemmer; forsaavidt flere medlemmer har fungert i like lang tid, avgjør lodtrækning hvem der skal uttræde. Be-

styrelsen samles paa formandens indbydelse saa ofte som et av dens medlemmer forlanger det.

§ 5. En av bestyrelsen antat kasserer avlægger aarlig regnskap, som, efter at være revidert av dertil valgt revisor, fremlægges for den næste ordentlige geneforsamling.

§ 6. I begyndelsen av aaret holdes i Kristiania efter offentlig indbydelse fra bestyrelsen en generalforsamling. I denne vælges medlemmer av bestyrelsen og en revisor, avgives beretning om foreningens virksomhet og fremgang, fremlægges det foregaaende aars regnskap og forhandles forøvrig alle de gjenstande, foreningen vedkommende, som av bestyrelsen eller noget andet av foreningens medlemmer maatte bringes under diskussion. Bestyrelsen kan ogsaa sammenkalde overordentlige generalforsamlinger, naar den finder saadant hensigtsmæssig.

§ 7. Forandringer i disse vedtækter kan alene ske i foreningens ordentlige generalforsamling. Forslag til saadanne forandringer maa fremsættes saa betimelig, at de av bestyrelsen kan kundgjøres 1 maaned forinden møtet. For at gi beslutninger som forandrer vedtæktene, gyldighet, maa minst 20 medlemmer være tilstede.

§ 8. Foreningen træder i virksomhet fra 1ste januar 1870.

